

Murray Bookchin

Devrimci Halk Hareketleri Tarihi

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri

Üçüncü Devrim 3

dipnot

Murray Bookchin

DEVRİMCİ HALK HAREKETLERİ TARİHİ

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri

(Üçüncü Devrim/Cilt 3)

*dipnot yayınları

Kitabın Özgün Adı
The Third Revolution (Volume Three): Popular Movements in the Revolutionary Era
Cassel, 1998

© Murray Bookchin, 2004
© Dipnot Yayınları, 2011
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.
Dipnot Yayınları 171
ISBN: 978-605-4412-55-6 (tk.)
978-605-4412-91-4 (3.c)
Sertifika No: 14999

Editör: İbrahim Yıldız
Çeviri: Ali İhsan Başgül
Kapak Tasarımı: Ekber Yıldız
1. Baskı: 2013 / Ankara

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Paz. Ltd. Şti.
Baskı: Sözkesen Matbaacılık
İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No:2/40 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No. 82/24 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32
e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

Murray Bookchin

Devrimci Halk Hareketleri Tarihi

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri

İngilizceden çeviren
Ali İhsan Başgül

*dipnot yayınları

Murray Bookchin

14 Ocak 1921'de New York City'de Rus göçmeni olan Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğdu. 1930'da Genç Öncüler'e ve ardından Genç Komünist Birliği'ne girerek Komünist gençlik hareketine katıldı. 1939'da Komünistler "Troçkist-anarşist sapmaları" nedeniyle onu uzaklaştırdılar. Bunun ardından Troçkistlerin Sosyalist İşçi Partisi'ne katıldı. 1940'tan 1944'e kadar Bayonne, New Jersey'de dökümhanede çalıştı. Burada işçileri kitlesel endüstri işçileri sendikası, Congress of Industrial Organisations'a (CIO), girmeleri ve onları Troçkistlerin II. Dünya Savaşı'nın sonunda kesinlikle gerçekleşeceğini düşündükleri proletarya devrimi yolunda örgütlemek için çalıştı.

1944'ten sonra General Motors'da işe girdi, sonra en radikal Amerikan sendikası olan United Auto Workers'a (UAW), girdi. 1946'daki büyük General Motors grevine katıldı, bu grev işçiler için yalnızca küçük kazançlar sağladı. Fakat 1948'de GM yönetimi işyerinde huzur sağlanması karşılığında büyük stratejik imtiyazlar teklif etti; UAW anlaşmayı kabul etti. Bookchin, Marx'ın analizlerine ve beklentilerine karşın endüstriyel işçi sınıfının doğası gereği devrimci olmadığını gördü. Devrimi değil ama Marksizmi terk etti,. 1950'lerde bir grup radikalle yakın bir ilişki halinde post-Marksist, otoriter-olmayan bir komünizmin ne şekilde kurulabileceğine ilişkin arayışlara girdi. Bu grup *Contemporary Issues* dergisini yayımladı, Bookchin (takma isimle) burada ilk makalelerini yazdı. 1952'de yazdığı uzun bir makale olan "Gıdalardaki Kimyasal Maddeler Sorunu"nda, büyük-ölçekli, endüstriyel tarımın getirdiği gıda koruyucularının ve pestisitlerin insan sağlığı için muhtemel olumsuz etkilerini tartıştı. Bu sorunun çözümünün kent ve kırı birleştiren, , yurttaş meclisleri tarafından yönetilen küçük-ölçekli desantralize bir toplum olduğunu söyledi.

Bookchin 1962'de *Our Synthetic Environment*'ı (Sentetik Çevremiz) yayımladı; bu kitap kanser dahil hastalıkların kaynağı olarak pestisitleri, yiyeceklerdeki katkı maddelerin ve diğer çevre sorunlarını ele alıyordu. *Crisis in Our Cities*'de (1965), devasa şehirlerin ayrılmaz bir parçası olarak fosil yakıtların kullanımının küresel ısınmaya yol açabilecek bir sera etkisi yaratacağı konusunda uyarıda bulundu; bu krizi aşmak için toplumun fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçmek – ve desantralize olmak– zorunda olduğunu söyledi. Anarşizmi kucaklayarak, özgürlükçü ekolojik fikirlerini birçok yenilikçi ve etkili makaleyle yaygınlaştırdı. "Ekoloji ve Devrimci Düşünce"(1964), radikal politik ekolojinin ilk manifestosuydu. "TowarSD a Liberatory Technology"(1965) alternatif, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve mikroteknolojilerin özgürlükçü toplumun altyapısı olarak kullanılması çağrısında bulundu. "Forms of Freedom"da devrimci hareketlerde, 1793'teki devrimci Paris'in seksiyon meclislerinde olduğu gibi meclis demokrasisini geliştirdi. Bütün bu makaleleri genç radikalleri ekolojik anarşizm doğrultusunda çok etkilemiş olan *Post-Scarcity Anarchism* (1971) adlı antolojide toplandı.

1970'lerin başında eko-anarşist fikirlerine "toplumsal ekoloji" adını verdi. 1974'te Plainfield, Vermont'ta Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nün kurucu ortağı ve yöneticisi oldu. Enstitü, toplumsal tepki, alternatif teknoloji ve organik tarım konusundaki üç aylık kursları nedeniyle uluslararası bir itibar kazandı. Ayrıca 1974'te Ramapo College of New Jersey'de ders vermeye başladı, burada kısa sürede profesör oldu. *The Limits of the City* (1974) kitabında radikal toplumsal düşüncede kenti keşfetti. *The Spanish Anarchists* (1977), başlangıcından 1930'ların ortalarına kadar İspanyol anarşist hareketinin bir tarihiydi. 1976-1978 arasında Dimitrios Roussopoulos ile Montreal'deki sol özgürlükçü belediye hareketinin şekillendirilmesinde işbirliği yaptı. 1977-78'de Seabrook (New Hampshire)'daki nükleer santrale karşı çıkmak için Clamshell Alliance'a katıldı. 1970'lerdeki makaleleri *Toward an Ecological Society* (1980) isimli antolojide toplandı.

Büyük çalışması *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy* (1982)'de kabilesel "organik toplumu", hiyerarşinin ve devletin yükselişini ve ardından doğayı egemenlik

altına alma düşüncesinin ortaya çıkışını sergiledi. Bu anıtsal çalışma politik, antropolojik, psikolojik ve bilimsel temaları iç içe işler. *The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship* (1986)'da, sivillerin kendilerini yönetmesini, meclis demokrasisini ve konfederalizmi anlatır. Bu tarihe kadar politik projesini, belediyede, kasabada ve mahallelerde halkın demokratik meclisleri ile sivil politik alanın yeniden yaratılması arayışındaki özgürlükçü belediyecilik olarak adlandırdı. Daha geniş bölgelerde bu meclisler konfederasyon oluşturabilir ve güç kazandıklarında merkezi ulusdevlete meydan okuyabilirdi. Bu fikirlerin bazıları makalelerin bir araya getirildiği *The Modern Crisis* (1986)'de geliştirildi.

1983'te Ramapo'dan emekli olduktan sonra Burlington'a (Vermont) yerleşti. 1980'lerin ortalarında Avrupa'ya seyahat etti. Yeşillerin özgürlükçü belediyecilik ile desantralize bir ekolojik demokrasi yaratabileceklerini iddia etti. 1980'lerin sonunda Burlington Yeşilleri'ni kurdu ve kentin yönetim organlarının demokratikleştirilmesi için çağrıda bulunan bir yerel seçim kampanyasına katıldı. 1990'da Bookchin politik yaşamdan emekli oldu. Emekli yönetici statüsünde Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nde ders vermeye devam etti.

1987'de insandışı doğanın insanların üzerinde olduğunu söyleyen doğa mistisizminin savunan derin ekolojistlerle bir tartışma başlattı. Bu gerici ideolojiye karşı seküler, humanist ve toplumsal bir ekolojiyi savundu. 1994'te anarşizm içindeki mistik ilkelci eğilimlerin benzer bir eleştirisini *Social Anarchism or Lifestyle Anarchism?*'de yaptı. İki yıl sonra postmodernizmin, humanizm karşıtlığının genel bir eleştirisi olan *Re-enchanting Humanity* (1986)'yi yazdı. Destekleyici dünya görüşü ekolojik düşüncenin hizmetindeki bir diyalektik türüydü. Bu "diyalektik doğalcılığı" *The Philosophy of Social Ecology* (1990, yeniden basım. 1994)' de geliştirdi.

Bookchin, anarşistlerin özgürlükçü belediyecilik ile –anarşistler oy vermeye ve bütün seçim politikalarına karşıydılar– ilgilenmediklerinin farkına vardı. Zaman içinde bireyden ziyade toplumsal özgürlüğe yönelen komünalizm lehine anarşizmden koptu. 1992 ile 2003 arasında dört büyük ciltten oluşan, devrimci halk hareketleri tarihini anlattığı *The Third Revolution* (1996-2005)'ı yazdı.

Fikirleri hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyenlere, her zaman giriş niteliğindeki *Remaking Society*'yi (1989) ve Janet Biehl tarafından hazırlanan *The Murray Bookchin Reader* (1997)'ı tavsiye etti.

30 Haziran 2006'da Burlington'daki evinde kalp krizinden öldü.

Kitapları

Post-Scarcity Anarchism (1971 ve 2004)
The Limits of the City (1973)
The Spanish Anarchists: The Heroic Years (1977 ve 1998)
Toward an Ecological Society (1980)
The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy (1982 ve 2005).
The Modern Crisis (1986)
The Rise of Urbanization and the Decline of Citizenship (1987 ve 1992)
The Philosophy of Social Ecology: Essays on Dialectical Naturalism (1990 ve 1996)
To Remember Spain (1994)
Re-Enchanting Humanity (1986)
The Third Revolution: Popular Movements in the Revolutionary Era (1996-2003)
Social Anarchism or Lifestyle Anarchism: An Unbridgeable Chasm (1997)
The Politics of Social Ecology: Libertarian Municipalism (1997)
Anarchism, Marxism and the Future of the Left. Interviews and Essays, 1993-1998 (1999)

İçindekiler

ÖNSÖZ 13

1. KISIM
1905 RUS DEVRİMİ

1. BÖLÜM
RUSYA'NIN UYANIŞI 19
Rusya'nın Paradoksları 21
Razin ve Pugaçev 28
Köylü Dünyası 32
Çerniy Peredel 35
Aralık İsyanı 38

2. BÖLÜM
KÖYLÜLER VE POPÜLİSTLER, İŞÇİLER VE MARKSİSTLER 43
Kurtuluş ve Sonrası 43
'Halkımıza!' 45
Narodnaya Volya 48
Köylü İşçiler 51
İşçi Sınıfının Yaşamı 52
Rus Marksizminin Doğuşu 56
Plehanov Marksizmi 59
Marx'ın *Obşçinaya* Bakışı 60

3. BÖLÜM
SOSYAL DEMOKRATLAR VE SOSYALİST DEVRİMCİLER 65
İşçi Sınıfının Uyanışı 65
Krujki: Çalışma Grupları 66
Ajitasyon Komiteleri 71

RSDİP'nin Oluşumu ... 74
Köylülerin Uyanışı ... 76
Sosyalist Devrimciler ... 78
PSD'nin Oluşumu ... 81
PSD Programı ... 83

4. BÖLÜM

BOLŞEVİKLER VE MENŞEVİKLER ... 87
Vladimir İlyiç Lenin ... 87
Ekonomizm ve Revizyonizm ... 92
İskra'nın Oluşumu ... 93
İkinci RSDİP Kongresi ... 98
İdeolojik Farklılıklar ... 102

5. BÖLÜM

1905 DEVRİMİ: LİBERAL EVRE ... 105
Liberal Muhalefet ... 105
Otokrasi Abluka Altında ... 108
'Polis Sendikacılığı' ... 110
Kanlı Pazar ... 115
Kanlı Pazar Sonrası ... 121

6. BÖLÜM

1905 DEVRİMİ: HALKÇI EVRE ... 125
Ekim Genel Grevi ... 127
Sovyetler ... 130
Ekim Manifestosu ... 133
Moskova Ayaklanması ... 139
1905 Sovyetleri ... 147

7. BÖLÜM

SOSYALİZMİN KRİZİ ... 151
Dumalar ... 151
1905 Yılının Ardından Sosyal Demokrasi ... 154
Savaş ve Sosyal Demokrasinin Çöküşü ... 158
Enternasyonalist Muhalefet ... 166

2. KISIM
1917 RUS DEVRİMLERİ

8. BÖLÜM

1917 ŞUBAT DEVRİMİ 173
Rusya ve Petrograd Savaş Halinde 173
Savaş Zamanındaki Hoşnutsuzluklar 177
Fırtına Öncesi 181
Şubat Devrimi 184
Çarlığın Sonu 192

9. BÖLÜM

SOVYETLER İKTİDARDA 195
Geçici Hükümet 195
Petrograd Sovyeti'nin Kurulması 199
Sovyet İktidarı 202
Erken Sovyet Yönetimi 207

10. BÖLÜM

HALK KOMİTELERİ VE MAHALLE SOVYETLERİ 213
Fabrika Komiteleri 213
Milisler 219
Mahalle Sovyetleri 223
Asker Komiteleri 225
Köylü Komiteleri 227

11. BÖLÜM

PARTİLER VE PROGRAMLARI 231
Petrograd Bolşevikleri 231
Nisan Tezleri 237
İşçilerin Egemenliği ve Toprak Dağıtımı 243
Anarşistler 246

12. BÖLÜM

KIZIL EKİM'E DOĞRU 249
Savaşın Amaçlarına Dair Kriz 249

Askeri Saldırı ... 254
10 Haziran Gösterisi ... 255
Temmuz Günleri ... 260
Temmuz Olaylarının Ardından ... 265
Köylü İsyanları ve Asker Başkaldırıları ... 267
Kornilov Ayaklanması ... 269
Kerenski İktidarda ... 273
Ayaklanmanın Oluşumu ... 281
İkinci Sovyetler Kongresi ... 288
Askeri Direnişe Son Verilmesi ... 295
Demokrasi ve Vikzhel İsyanı ... 297
Kurucu Meclis ... 301

14. BÖLÜM

DİKTATÖRLÜĞÜN DOĞUŞU ... 305
Sovyet Demokrasisinin Gerilemesi ... 315

15. BÖLÜM

RUS İÇ SAVAŞI ... 327
Kuvvetler Arasında Kutuplaşma ... 327
SD İsyanı ... 328
Kızıllar Beyazlara Karşı ... 330
İç Savaşın Yıkıcı Sonuçları ... 336

16. BÖLÜM

BOLŞEVİKLER PROLETARYAYA KARŞI ... 341
Köylü Ülkesinde Bir İşçi Partisi ... 341
Sol SD'ler ... 350
Moskova Anarşistleri ... 356
İşçi Muhalefeti ... 359
Onuncu Parti Kongresi ... 362

17. BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DEVRİM ... 367
Makhnovşçina ... 367

Kronştad Ayaklanması 374
Yeşil Başkaldırı 384

YARARLANILAN ESERLER HAKKINDA 389

ÖNSÖZ

Üçüncü Devrim, sömürülen sınıfların, devrimci olduğu varsayılanların liderlerinin onlardan çaldığı kazanımlarını geri almaya çalıştığı hareketleri yeniden hesaba katma çabasıdır. 1640'lı yıllarda İngiltere'de, Uzun Parlamento'nun sonuna doğru, devrimci birlikler Londra'ya yürüdü; 1780'li yıllarda ABD'de yerel demokrasiler bir merkezi hükümet kurma mücadelesi verdi. Benzer çabalar 1793 Büyük Devrimi'nden 1871 Paris Komünü'ne kadar Fransa'da ve bu ciltte göreceğimiz gibi, 1905 ve 1917 Rus Devrimleri'nde de vardı. İlk iki cildi okuyanlar 'üçüncü devrim' sözünün bana ait olmadığını görecektir. Fransız Devrimi sırasında, 1793 Devrimci Meclisi döneminde ve güçlerini yitiren Parislilerin 1848 yılı Haziran ayındaki ayaklanması sırasında ortaya çıkan bu deyim en keskin bir şekilde, 1921 yılında Kronştad'ın 'Kızıl Denizcileri' tarafından bir kez daha ortaya atılmıştır.

İlk iki ciltte tartışılan *demokratik devrimler*, başta feodal kurumların ve mutlak monarşilerin tasfiyesi olmak üzere, öncelikle siyasal değişimlere, yanı sıra da sanayi kapitalizminin yükselişi ve derinleşmesi, toprağın daha adil dağılımı ve aristokrasi mensuplarına tanınan bir dizi ayrıcalığın kaldırılması gibi ekonomik değişimlere odaklanmıştır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki devrimlere rağmen *eski rejim*, özellikle yarı feodal siyasal ve toplumsal ayrıcalıklar ve askeri hiyerarşi, çoğunlukla yirminci yüzyıla da taşınmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, yirminci yüzyılın ilk yarısının tarihin en devrimci dönem olmasını sağlayan büyük devrimci toplumsal karışıklıkları ateşledi.

Bu cilt yeni bir devrim türünün ortaya çıkışına odaklanıyor: *proletarya devrimleri*. On sekizinci yüzyılın Amerikalıları, İngilizlerden, Düzleyicilerin 1640'lı yıllarda başlattığı şeyi bir anlamda tamamlayan cumhuriyetçi düşünceleri aldı; on sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Fransız-

lar buna yeni bir boyut kattı —sosyalist iktisat düşüncesi. Fransa sosyalist bir devrime en çok 1848 yılının Haziran ayında yaklaşmış, fakat tarihteki ilk proletarya devrimi unvanını 1871 Paris Komünü almıştı -özellikle Marx'ın Komün'ün proletarya diktatörlüğü olduğunu göstermeye çalışmasından sonra (ölümünden kısa bir süre önce Marx, bu tanımlamanın yanlış olduğunu kabul etmiştir). 1917 Rus Ekim Devrimi'nin ardından, daha sonraki başkaldırılar, en yüksek idealleri olarak proletarya devrimine yaklaşmaya çalışmıştır.

Devrimler çağının öğretilerini çözümlemek ve bunların ne kadar gerçeğe dayandığını —neyin kesin olarak yanlış olduğunu— göstermeye çalışmak amaçlarımdan biri olmuştur. Kitapta okuyacaklarınız size ters gelebilir, ama umarım aynı zamanda gerçekçi gelir. Örneğin 1917 Bolşevik darbesini, Avrupa sosyalizminin bir ifadesi olarak görüyorum. Fakat Rusya için o anda mümkün olan en elverişli devrimci düşünce kliği, Şubat sonrası Rusya'nın kendisini içinde bulduğu krizi en iyi ifade eden devrimci popülizmleriyle, Sol Sosyalist Devrimcilerdi. Petrograd ve Moskova'nın başına dert olan ve anarşizm olarak bilinen herkese açık ideolojik bakış açısını saymazsak, 1917-21 arası Rusya'ya uyacak sosyalizme benzer bir şey üretilebildiyse bu, Sol Sosyalist Devrimciler tarafından geliştirilen programdı, Lenin yahut Troçki'ninki değil. Ne yazık ki, Sol Sosyalist Devrimciler ile onların programları 1917 yılının Rusya'sı üzerine olan yazın içinde görece az ilgi çekti.

Bu dizinin dördüncü ve son cildi, Almanya ve İspanya'daki işçi ayaklanmalarına odaklanarak, proletarya devrimleri değerlendirmemi tamamlayacaktır.

Öncelikle, zamanını ve enerjisini yazdıklarımı düzeltmek ve olguları özenle kontrol etmek için harcayan fedakar bir arkadaş ve kendisi de bir yazar, fevkalade bir editör olan Janet Biehl'in yardımlarından ötürü ne kadar şanslı olduğumu belirtmeliyim. Bunlar hiç küçük işler değil. Janet dört yıldan uzun bir süre dinlenme zamanının büyük kısmını, çok karmaşık bir metni elden geçirmeme, netleştirmeme, kısaltmama, yapılmadığı takdirde kitabın sadece devrimler tarihi konusuna hakim okurlarla sınırlı kalabileceği zorlu ifadeleri yumuşatmama yardım ederek geçirdi. Janet, sonuç olarak bu kitabın genel okuyucuya ulaşmasını mümkün kılan, kördüğüm gibi olayların sıralanmasına ve ardı arkası kesilmeyen eklemelere taze bir göz, dikkate değer yazınsal bir hüner, olağanüstü bir sabır getirdi. Sabrına, öngörüsüne, yayıma hazırlama becerisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

R. V. Daniels, Rus Devrimi'ndeki halk hareketleri ve Bolşevikler hakkındaki yeni yazılarını ve kitaplarını bana ulaştırarak büyük incelik gösterdi.

1973 yılında Toplumsal Ekoloji Enstitüsü'nü birlikte kurduğumuz Daniel Chodorkoff'a 30 yıllık yakın arkadaşlığı, dayanışması ve sayısız ufuk açıcı konuşmaları için teşekkür etmek isterim. Öngörüleri ve teorik becerileri yeni kuşağa olan umudumu güçlendiren Chaia Heller'e de teşekkür ederim. Brooke Lehman ve Betsy Chodorkoff, fiziksel yetersizliklerle baş etmem için gereken araçları cömertçe sağlayarak araştırmayı yürütmeme ve yazmama fazlasıyla yardımcı oldular. Dostlukları ve destekleri benim için paha biçilmezdir.

Gerekli bilimsel metinleri sağlayan Vermont Üniversitesi'nin Bailey-Howe Kütüphanesi'nden Wesley Eldred ve June Treyah'a minnettarım. Burlington'daki Fletcher Halk Kütüphanesi'nden Fred G. Hill, kütüphaneler arası ödünç alma sistemi aracılığıyla, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki araştırma kütüphanelerindeki, başka türlü ulaşamayacağım yayınlara ulaşmamı sağladı. Bu konudaki çabalarından ötürü yürekten teşekkür ediyorum.

Yazdığımın ileri derecede bilimsel bir çalışma olduğu iddiasında değilim. *Üçüncü Devrim*, uzmanlardan çok genel okuyucuya yöneliktir. Bununla birlikte, genellikle sadece akademinin duvarları ardında bulunabilen bilimsel araştırmayı ulaşılır kılmasının ve devrimler çağındaki halk hareketlerine getirdiği yorumun özgün olduğunu da belirtmek isterim.

Murray Bookchin

1. KISIM

1905 RUS DEVRİMİ

1. BÖLÜM

RUSYA'NIN UYANIŞI

Marksizmin —Batı Aydınlanması'ndan ve Fransız Devrimi'nden doğan bir teorinin— en şematik, en çok yönlü ve en devrimci yorumunun en derinlemesine bir biçimde, gelenekleri ve toplumsal rolüyle Asya despotizminin reaksiyoner bir örneğini oluşturan, büyük bir coğrafyaya yayılmış Rus İmparatorluğu'na kök salması tarihin çarpıcı çelişkilerinden biridir. On dokuzuncu yüzyıl ortalarında en sanayileşmiş ve siyasal olarak en serbest Avrupa ülkesi olan İngiltere'yle kıyaslandığında, Rusya teknolojik olarak Ortaçağ'dan yeni çıkmış sayılırdı. Nüfusun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen ve büyük oranda bireysel haklardan yoksun (yaşam koşulları çoğunlukla kölelerinkinden biraz daha iyice) köylülerden oluşan, kıtasal genişliğe sahip bu amorf varlık, 'kutsal' bir mutlakıyetin ve değişime kapalı Doğu Ortodoksluğu modeli içinde ruhani bir hiyerarşinin boyunduruğu altındaydı; boş inanç ve dinselliğin dar bakış açısı içinde bocalayıp duruyordu.

Bu sistem, yüzyıllarca halkın özlemlerinin acımasızca ezildiğine tanık olmuş, uzun, kısır bir tarihin ürünüydü. İstese de istemese de kentli batısı ile steplere uzanan kırsal doğusu arasında bulunan Slav Rusya iki karşıt dünya arasında kalmıştı. Yüzyıllar boyu gelişmemiş Rusya'nın Orta Asya'daki nüfuzu, Tatar ve Moğol hanlarına vergi vermekle sınırlıydı. Ayrıca Rusya her iki tarafı da kırıp geçiren savaşlardan da kurtulamıyordu: kimi zaman servet ve iktidar, kimi zaman kendini savunmak için şehir şehirle, prens prensle savaşıyordu. Bu kadar geniş, genellikle soğuktan buz tutmuş fiziki coğrafya, ülkede dört başı mamur bir toplumun yaratılmasına izin vermiyordu. Hatta Avrasya meralarının uzandığı bu topraklar esas olarak hayvan yetiştiriciliği ve savaşçı göçerler için uygun görünüyordu. Rusya'nın en büyük şairi Puşkin, bir yerde, 'Bir göçerin atının eyerinden nasıl bir toplum yaratılabilir?' di-

ye sorar. O büyük düzlüğün sadece güney kuşağının çernozemi, yani 'siyah toprağı' yoğun tarım için elverişli bir ortam sağlıyordu. Bunun dışında fiziksel ortamın her bir parçası yerleşmek ve yerleşiklik için sanki bir engeldi: kuzeyden esen keskin kutup rüzgarları, hiç durmadan yağan kar, siyah toprağın olduğu bölgelerde çok kısa süren ekim-hasat dönemi...

Aslında tam da bu büyük kara kütlesinin yapısı, düşman saldırılarından kurtulmak durumundaysa eğer, yeni gelişen Rusya'nın genişlemesi gerektiğini ortaya çıkardı: dolayısıyla ya kuşatılacaktınız ya da komşu devletleri kuşatıp yok etmeye çalışacaktınız. Düzenli aralıklarla güçlü ordular halinde birleşen göçebe Tatarlar ve Moğollar, şehir ve kasabaların kendilerine düzenli vergi ve ganimet vermesini istiyor, küçük düşmeme uğruna bu isteğe boyun eğmeyen prensler öldürülüyordu. Başkaldıran halklar ya esir alınıyor ya da yok ediliyordu. Bu Rus prensleri itaat eğitimi alırdı —yani itaati kendi halkına aşılamak için öğrenirdi. Yabancı gözlemcilerin çoğuna, Rus köylülerinin doğuştan acılara dayanıklılığı, yahut dingin 'Slav ruhu', 'Asya tipi' boyun eğiş gibi görünen şey, aslında acımasız bir toplumsal tahakkümden kaynaklanır. Birinci Dünya Savaşı sırasında II. Nikola'nın Alman karısı Çariçe Aleksandra, Rusların kamçı yemeye bayıldığını belirtir: onun tekrar ettiği şey imparatorluğu yönetenlerin neredeyse tamamının yüzyıllardır dillerinden düşmeyen bir yargıdır.

Sonunda, yüzyıllarca art arda yayılmanın ardından, Baltık Denizi'nin doğu kıyılarından Büyük Okyanus'un batı kıyılarına kadar uzanan Rus imparatorluğu oluştu. İmparatorluk, hepsinin dini, dili, gelenekleri, toplumsal gelişme düzeyleri farklı, çok sayıda Slav olmayan halkı ve kültürü kendisine kattı. Böylesine geniş ve dağınık bir imparatorluğu bir arada tutmak, askeri güce, bürokrasiye ve bunlarla uyumlu uygulanacak şiddet araçlarına sahip merkezi ve buyurgan bir devleti gerektirir. Varlığını sürdürmek açısından korku, onun olmazsa olmaz koşuludur. İmparatorluk devletinin yapısı yabancılara ve misafirlere son derece sağlam ve değişmez görünüyordu. Fakat imparatorluğun kalbinin attığı Slav iç merkez birleşik bir bütün olmaktan uzaktı. Rusya sınıf ekseninde keskin bir şekilde bölünmüştü. En önemli iki toplumsal sınıf —köylü sınıfı ile imparatorluğu idare eden bürokratik soylular da dahil, yüksek sınıf— kültürel, fiziksel, hatta geleneksel olarak tamamen farklı dünyalarda yaşıyordu. Bir zamanlar özgür olan çiftçi sınıfı en az birkaç yüzyıldır aşırı yoksullaşmış köylülere dönüşmüş, haklarını önemli oranda yi-

tirmiş, aslında fiilen köle durumuna düşmüştü. Bu çok büyük ezilen kırsal sınıf, imparatorluğun son zamanlarında nüfusun yüzde doksanından fazlasını oluşturuyordu. Bunların yarısından fazlası, yüksek sınıfa yahut manastırlara ait derebeylik arazisi içindeki köylerde yaşayan, toprak sahibi efendilerine yahut kiliseye bağlı serflerdi. Geriye kalanların çoğu da 'devlet' kontrolündeki köylülerdi, monarşinin denetimindeki yeni fethedilmiş topraklarda yahut geniş malikâne arazilerinde çalışıyordu. Yüksek sınıfın dünyası, sömürülen çiftçilerinkinden çok uzaktı —aslında tuzu kuru toprak sahiplerinin çoğu uzun Rusya kışlarını şehirde kendilerine ait konaklarda geçiriyor, malikanelerinin idaresini vicdansız temsilcilerine bırakıyordu.

Rusya'nın Paradoksları

Tarih yine de dönüm noktaları ve gerçekleşmemiş olasılıklarla doludur. İstilacılar içsel gelişimine dışarıdan ayak bağı olmasa, ortaya daha özgür ve daha aydınlanmış bir Rusya çıkabilirdi. On birinci yüzyılın ortalarında Kiev, Avrupa Rusya'sının Paris'i haline gelebilirdi. Etrafındaki Suzdal, Vladimir ve Galliç gibi, Dinyeper Nehri üzerindeki bu şehir de coşkun ilerleme ruhuyla ve hatta özgürlüğüyle tanınırdı. Kiev'in zenginliği öncelikle tarıma dayalıydı, fakat şaşırtıcı bir şekilde Batı Avrupa'nın tersine, Kiev ve komşularında gerçek bir feodal sistem yoktu. Şüphesiz, köylülerin tefecilere borçlanması yüzünden serflik ortaya çıkmaya başlamıştı ve esas olarak savaş tutsaklarından oluşan köleler varlığını sürdürüyordu. Ancak emeğini yüksek sınıfa satmak zorunda olan topraksız işçiler bile daha paralı olan Kievlilerle aynı siyasal haklara sahipti. Kiev'in gıda üreticilerinin çoğu, kendi evi, toprağı, alet edevatı ve hayvanı olan serbest ve bağımsız çiftçilerdi (*smerd*).

Dahası, Kiev beşinci yüzyıldan beri hem ekonomik hem kültürel olarak gelişmiş, on birinci yüzyılda doruğuna çıkmış bir ticaret merkeziydi. İstanbul'a kadar uzanan sekiz pazar Kiev'i Kuzey Avrupa'daki dünyaya en açık şehirlerden biri yapmıştı. Komşu şehirler gibi Kiev de sadece bir prens tarafından değil, bütün hür erkeklerden oluşan kent meclisi, *veçhe*, tarafından yönetiliyordu. Asillerin ve prensin gücü, dikkatle tanımlanan bir kanunla sınırlanmıştı. Bu komşu şehirler onuncu yüzyılda, *Kiev Rusyası* olarak bilinen gevşek bir şehir devletleri federasyonu oluşturmak üzere birleşti, kağıt üstünde Kiev baş prens tarafından yönetiliyordu.

Birdenbire ve vaktinden önce sona erdiğine göre, bu hayat tarzı devam eder miydi etmez miydi, Rusya'nın bütün Slav kesimlerine yayılır mıydı yayılmaz mıydı sorusu, konjonktüre bağlı bir soru olarak kalmıştır. 1199 yılında şehir, rakip prensler tarafından talan edildi, 1240 yılında da göçebe Tatar ve Moğollar tarafından istila edildi; Kiev demokrasisiyle birlikte bağımsızlık da erkenden sona ermişti. Kiev konfederasyonunun devrilmesiyle güney Rusya ekonomik ve kültürel olarak zayıflamış, şehirleri küçülmüş, yolları harabeye dönmüştü.

Kiev'in ve federasyonunun gerilemesiyle özgür Rusya'da siyasal çekim merkezi kuzeye, Novgorod'a ve ona bağlı olan Pskov'a kaydı. Bu iki şehir Moğol işgalinden orman ve bataklıklar sayesinde kurtulduğu için eski demokratik *veche* meclislerini on beşinci yüzyıla kadar devam ettirdiler, siyasal hayatlarını canlı ve serbest tuttular. Dorukta olduğu on dördüncü yüzyılda Novgorod'un otuz bin olan nüfusunun çoğu yabancı tüccarlardı; gerçekten de şehir büyüdükten sonra tarımsal açıdan kendine yeterli olamadı ve varlığını sürdürmesi ticarete bağlı kaldı. Baltık'ın büyük ticaret pazarının bir parçası olarak Novgorod, Almanya, Litvanya ve İsveç şehirleriyle sağlam bir ticaret yürütüyordu —gerçekten de Hansa Birliği üyelerinin Novgorod'da yarı bağımsız mahalleleri vardı.

Novgorod'daki *veche* ona bağlı (daha önceleri bağımsız uydu kasaba olan) beş bölgeden oluşuyordu, her birinin kendi yerel *veche* meclisi ve resmi yöneticileri vardı. Bölgeler kendi içinde 'yüzler'e bölünmüştü, bunların bileşimi mahalleleri oluşturuyordu. Bernard Peres'in anlattığına göre, 'Sistemin genelinde, aynı yerel özyönetim ilkeleri işliyordu.'[1] Nihayet, elbette, Novgorod'da karmaşık bir toplumsal sınıflar hiyerarşisi gelişti ve asiller fiilen kayda değer bir güç elde etti. Fakat bu olana kadar, Michael T. Florinski'nin gözlemlediği gibi, *veche* önemli ölçüde demokratik bir şekilde işledi:

> Kent halkının kendi iradesini yansıttığı, halkın kendisiyle ilgili işlere katılabildikleri kurumdu *veche*. (...) Şehrin ve ona bağlı olan yerlerin yetişkin erkek nüfusunun meclisiydi. İşleyişin yerleşik kuralları ve katılım şartı yoktu. *Veche*, prensin, yüksek bir görevlinin (...) yahut vatandaşlardan birinin çağrısıyla toplanabiliyordu. Prensin, örneğin savaş ilanı gibi, etkili halk desteğine gereksinimi olduğu her durumda *veche*nin kararı gerekiyordu. (...) Kaba, acımasız, ateş-

[1] Bernard Pares, *A History of Russia*, (New York: Vintage Books, 1965), s. 71.

li, anarşizan ve sık sık kanlı olabilen *veche* toplantıları, Rusya'nın tarihinde görülen demokratik bir kuruma en yakın olan yaklaşımdı.[2]

Novgorod demokrasisinin ilk zamanlarında, belediye binasındaki o büyük *veche* çanını çalan herkes *veche*yi toplayabilirdi. Fakat meclis içindeki, özellikle farklılaşan sınıf çıkarlarına dayanan çeşitli gruplar arasındaki farklılıklar, ancak bilek gücüyle ve zorla çözülebilecek çelişkilere yol açtı: gruplar şehri ikiye ayıran Volkhov Irmağı üzerindeki köprüde karşı karşıya geldi ve acımasızca birbirine saldırdı, her grup kendi düşmanını ırmağa atmaya çalışıyordu. Muhtemelen önceki Rusya köy meclislerinde ulaşılmak istenen geleneksel ittifakı sağlamak için yürütülen bu tip savaşlar, kilisenin resmi cüppesine bürünerek dinsel bayrak ve ikonları havaya kaldıran şehrin başpiskoposu ve ruhban sınıfının kavgayı sona erdirmek için araya girmesini gerektirecek kadar şiddetli hale gelebiliyordu.

Buna rağmen, genel *veche* aslında sınırsız bir güce sahipti. Baştaki prensi belirleyebilir, değiştirebilir veyahut kolayca azledebilir, başpiskoposu bile seçebilirdi. Savaş ilan edip birlikleri harekete geçirmekten vergi koymaya kadar önemli bütün konularda karar verebilirdi. Arabulmaya ve jürilere dayalı olan Novgorod hukuk sistemi (*veche*sinin tersine) yumuşaklığı ve insancıllığıyla tanınırdı, işkenceye başvurulsa bile bu asgari düzeydeydi. Yalnızca bu özelliği bile onu döneminin hem Batı'nın hem Rusya'nın hemen hemen bütün şehirlerinden ayırıyordu. Fakat 1477 yılında III. İvan'ın şehri ilhak etmesinin ardından, 1570 yılında Novgorod demokrasisine öldürücü darbeyi vuran IV. İvan, şehrin yüksek sınıflarını Eski Rusya'ya sürgün ederken binlerce sıradan vatandaşı da kılıçtan geçirdi. Bu kanlı fetihten sonra Novgorod gri bir taşra kentine dönüştü, bir daha da o parlak durumuna gelemedi.

Nüfusu sınıfsal açıdan Novgorod'dan çok daha az farklılaşmış olan yakınındaki Pskov şehri, Eski Rusya tarafından ele geçirilene kadar gelişmiş demokrasisini sürdürdü. Doğrudan doğruya göçebe istilacıların hükmü altına girmemiş görece özgür Slav şehir devletlerinin çoğu, belki de kaçınılmaz olarak, ne yazık ki ayrıcalıklı ve karşıt sınıfların gelişmesi nedeniyle kendi içinde anlaşmazlıklara düştü. Geniş ölçüde maddi kıtlığın ürünü olan özgür şehirlerin çoğundaki zenginlerle yoksullar arasındaki çelişki, kendi içinde toplumsal tabakalaşmalara yol açtı. İktidar, ayrıcalıklı sınıfların elinde yoğunlaşırken,

---

[2] Michael T. Florinski, *Russia: A History and an Interpretation* (New York: Macmillan, 1969), s. 1:37-8.

kent yaşamı giderek çekilmez hale gelmeye başladı. Tatar, Moğol ve Türk göçerlerinin istilasına, güneyden despot şehir devletlerinin emperyalizmine, batıdan da gözü doymaz devletlerin sürekli tehdidine maruz kalan bir dünyada, maddi eşitlikçiliği kent düzeyinde devam ettirecek herhangi bir çaba için teknolojik düzeyin zamanının imkânlarından çok daha yüksek olması ve ticari ürünlerin çok daha bol olması gerekirdi.

Kuzeybatı Rusya'nın özgür şehirleri parlak dönemlerinde Avrupa'yla yakın ilişki içindeydi ve Hansa kentleri Baltık Denizi'ne yakın Rusya topluluklarıyla sürekli ekonomik ve kültürel bir alışveriş yürütmüştü. Bu Rusya toplulukları Batıyla olan ticaretinde kendini beslemekle kalmamıştı, aynı zamanda özümsediği Batının kültürel geleneklerinin birçoğu arasında daha sonra Avrupa şehir devletlerini siyasal olarak daha etkin kılacak unsurlar da vardı. En özgür ve en ilerlemiş Avrupa şehirleri gibi, Novgorod geleneklerini devam ettirebilen, göçerleri püskürtebilen, yüzünü batıya dönük tutabilen bir Rusya pekâlâ gelişebilirdi.

Fakat tarih ve gerçeklik başka türlüsünü gerektirecekti. Kuzeybatı Rusya'nın bataklıklarıyla ormanları Novgorod ve ona bağlı şehirleri, Moğol 'altın neslinin' yağmasından kurtarmasına rağmen, büyük göçebe istilası Rusya'nın Avrupa kısmının çoğunu ezip geçmişti. En önemlisi, Moğollar Moskova'yı da işgal etmiş, despotizm tecrübesinin mührünü bu şehrin bilincine ve geleneklerine vurmuştu. Haraç ve korkuya dayanan, itibarsızlaştırıcı bir egemenlik sistemi olan Moğol yönetimi iki yüzyıldan uzun sürdü. Eski Rusya Büyük Dükü III. İvan (Bizanslı eşi Sofia'nın büyük etkisiyle), sonunda Rusya'nın Avrupa bölümünün tam ortasında bağımsız bir devlet kurduğu zaman, ordularının erişim menzili içindeki şehirleri de kendi topraklarına kattı ve onları Bizans usulüne uygun olarak hayli despotça yönetti. Böylece Batı Avrupa'da Rönesans'ın devam ettiği bir zamanda Rusya, Eski Rus çarların insafına kalmıştı —ve adamakıllı despotik bir ülke durumuna düşmüştü. 1547 yılında IV. ('Korkunç') İvan'ın çıkışıyla Eski Rus hükümdarı, 'bütün Rusya'nın prensi yerine çar ('Sezar') olarak taç giyecekti. İki başlı kartalı ve çar unvanıyla bu mutlakıyet, esas olarak otokratları kalıcı olmayan ve görece kısa ömürlü Moğol ve Tatarlar'dansa, daha çok sezarları sayesinde kendi mutlakıyetlerini yüzyıllar içinde epey sağlamlaştırmış olan Bizans'ı örnek almıştı.

Leo Tolstoy, Rusya'nın ilerici düşünürlerinin değişmez rüyasını şöyle ifade eder:

> Bir *Rus* köklerini bu dünyadan, en azından Avrupa kültüründen alır. Bu *Rus* iyilik, onur, özgürlük düşüncelerini Batı'nın anladığı gibi anlar. Ama bir de başka bir *Rus* vardır: karanlık ormanların *Rus*'u, Tayga'nın, bedensel Rusya'nın, bağnaz Rusya'nın, Moğol-Tatar Rusya'nın *Rus*'u. Bu ikinci Rusya kendine ideal olarak buyurganlığı ve bağnazlığı seçmiştir. (...) Kiev *Rus*'u Avrupa'nın bir parçasıyken, Moskova uzun süre Avrupa'nın uzağında kaldı.[3]

Rusya'nın Tolstoy'un devrine kadar büyük değişimler geçirmesine rağmen, imparatorluğun elinde, geri kalmış bir sanayi, siyasal ve dinsel muhaliflerin acımasızca bastırılması ve eziyetli sefalet dışında bir şey yoktu. On sekizinci yüzyıldan beri Fransızca konuşan, kendi ana dilini pek bilmeyen, oldukça ayrıcalıklı, genellikle asalet verilmiş seçkinler sınıfının üyeleri hariç, uzak taşradaki yüksek sınıfları hâlâ hayaletlere, cadılara inanan Rusya'nın toplumsal ve kültürel gelişmeden uzak bir yer olarak kabul edilmesi normaldir. Kraliçe Viktorya döneminde Londra, medeni şehirler içinde bir tek Paris'le karşılaştırılabilirken, hem 1703 yılında I. ('Büyük') Petro tarafından inşa edilen görünüşte Batı'nın yeni başkenti Petersburg, yanı sıra özellikle eskiden beri Asya'nın Slav başkenti olarak görülen Moskova, I. Nikola'nın acımasız despotluğu altında çok farklı insanları boyunduruk altında tutan, öncelikle idari imparatorluk merkezleriydi.

Görece geniş bir sanayi proletaryasıyla, ilerlemeye adanmışlığıyla, özgürlük idealine sahip çıkışıyla İngiltere Marx'ın proletarya sosyalizminden o kadar etkilenmemişken; proletarya adına başarıya ulaşan bir devrimi gerçekleştirecek tek Marksist hareketi doğuran ülke, büyük ölçüde eğitimsiz köylü nüfusu, esnaf ve sanatkarlarıyla, kültürel ve toplumsal olarak gerici özellikleri ve acımasız, ataerkil (en çok ezilen uyrukların 'Küçük Baba' olarak gördüğü) bir diktatöre saygı duyan despotik Rusya olmuştur.

Yine de en anlaşılmaz paradoksları bile bir ölçüde açıklamak mümkündür. Napolyon yenilmiş, Rusya on dokuzuncu yüzyıla zafer kazanmış bir devlet olarak girmişti; büyük çaplı serf ordusuyla, çağdışı mutlak monarşisiyle Avrupa'ya çöreklenmiş, Marx'ın deyişiyle, 'Avrupa gericiliğinin son büyük

---

[3] Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution: A Biographical History* (New York: Dial Press, 1961), s. 18.

yığınağı'[4] olmuştu. Bu 'büyük yığınak' sadece imparatorluğun —dünya topraklarının altıda birini oluşturan ve Kuzey Amerika kıtasını kolayca içine alabilecek— uçsuz bucaksızlığından ve askeri baskı için çok büyük bir insan kaynağı oluşturan görece büyük nüfusundan kaynaklanmıyordu; bu rezerv, hayvan gibi yaşamaktan daha fazlasına sahip olmak için halkın kalkıştığı sayısız isyanın yenilgisini yazan verimsiz bir tarihin ürünüydü. Yüzyıllarca Batı dünyasının kültürüne kapalı kalmış ve bireysel zenginlik, ifade özgürlüğü, insanın refahıyla ilgili en temel amaçları kendi içinde geliştirememişti.

İmparatorluğun kalbinde bulunan Slavlar bile birleşik bir bütün oluşturmuyordu. Baskı gören ulusların birbirlerine duyduğu karşılıklı nefretin yanında, Rusya'nın ulusal toplulukları sınıf ekseninde de keskin bir biçimde bölünmüştü. İki en önemli toplumsal sınıf —köylülük ile imparatorluğu idare eden bürokratik asilleri de içeren yüksek sınıf— bütünüyle farklı kültürel, fiziksel, hatta geleneksel ortamlarda yaşıyordu. Onca çalkantılı yüzyıldan sonra eskiden özgür olan çiftçi sınıfı, kimisi fiilen köle haline gelmiş olan, aşırı yoksul köylü durumuna düşmüştü.

Bu çok büyük ezilen kırsal sınıf, imparatorluğun son zamanlarında nüfusun yüzde doksanından fazlasını oluşturuyordu. Bunların yarısından fazlası toprak sahibi efendilerinin yahut Kilise'nin serfiydi, çoğunlukla yüksek sınıfa yahut manastırlara ait derebeylik arazileri içindeki sefil bir köyde yaşıyordu. Geriye kalanların çoğu ise monarşinin denetimindeki yeni fethedilmiş topraklarda yahut geniş malikânelerde çalışan 'devlet' kontrolündeki köylülerdi. Yüksek sınıfın dünyası, sömürülen çiftçininkinden çok uzaktı —aslında tuzu kuru toprak sahiplerinin çoğu Rusya'nın uzun kış aylarını şehirde kendilerine ait konaklarda geçiriyor, Batı'daki daha bilgili kendi emsallerine benzemeye çalışıyor, malikânelerinin idaresini acımasız kâhyalarına bırakıyordu. On dokuzuncu yüzyılda genç aydınların, Batı'nın bireyci kırsal bölgeleriyle karşılaştırıldığında, Rusya'nın moral ve toplumsal kendine özgülüğünü kolektif değerlerin anahtarı olarak incelemeye başlamasına kadar, serflerin bildiği bir yüksek sınıf üyesi olarak *barin*, köyle —Rusça'da adına *mir* yahut *obşçina* denilen köyle— hemen hemen hiç ilgilenmemişti.

---

[4] Karl Marx ve Frederick Engels, 'Preface to the Second Russian Edition of *The Manifesto of the Communist Party*', bu eser Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* içinde yer almaktadır (New York: International Publishers, 1989), s. 24:425.

On yedinci yüzyılda yüksek sınıf —en azından soylular denilen, aynı zamanda en geniş özel arazilerin sahibi, imparatorluk ve bölge mahkemeleriyle yakın ilişkileri olan prestijli kesim— hiç de azımsanmayacak ölçüde Rusya'nın en önemli Avrupalılaşma yanlısı kralı I. Petro'nun talepleri nedeniyle, Batı'nın aristokrat âdetlerini, giyimini, dilini ve yaşam tarzını edinmeye başladı. Bu atılım sadece imparatorluğun karşıtlıklarını derinleştirmeye yaradı. Soylular sınıfının dıştan görünüşü, toplumsal piramidi emir ve itaat sistemi olarak muhafaza eden hiyerarşiydi. Köylülükse tersine, eşitlikçi bir görüşe sahipti ve dünyayı, her hanehalkının statüsüne değil, ihtiyacına göre topraktan pay almayı hak ettiği, birbirini tamamlayan ilişkiler üzerinden görüyordu. Bu nedenle, soylular sınıfına göre toplumsal bağlar 'itaat üzerinden bir arada tutulurken', köylülük için bu bağlar 'karşılıklı sorumluluk üzerinden bir arada tutuluyordu'.[5] Dahası, yeni alafrangalıkları, şehir hayatına olan iştahıyla, soylular sınıfı kozmopolitleşme yolundayken, dağınık köylerine adeta hapsedilmiş köylü sınıfıysa kendi dindarlığını yaşıyordu. Yüksek sınıf 'devlet hizmetine yönelimliydi', biçimi ne olursa olsun hizmet, hizmetti. Oysa köylülük 'hayatta kalmaya odaklıydı' ve dışarıdan her türlü köye hakim olma girişimini hiç hoş karşılamazdı. Bir de yüksek sınıf toprağı, ister miras, ister yağma yoluyla, isterse de çarın hediyesi olarak elde edilmiş olsun, özel mülk olarak görürdü. Köylü sınıfı çok keskin bir ayrımla toprağı, herhangi bir kişinin hakikaten sahip olamayacağı, (tipik Rus köylü deyişiyle) 'Tanrı malı' olan ortak bir kaynak olarak görürdü.

Köylü fikirlerinin —eşitlikçilik, karşılıklı sorumluluk ve ortaklaşmacılık— bu ilişkide bir araya gelmesi, köylü tabiriyle *volya* olarak ifade edilmiştir; 'özgürlük' anlamına gelir (irade olarak da çevrilebilir). Kendi halinde süren eşitlikçi toplumun kökeninde kısmen sınır Kazaklarının bireysel serbestlik ruhunun izlerine de rastlanabilir ve ortada köylülerin ortaklaşmacı bir mutabakatı da vardır; buna köylü sınıfının değişen ihtiyaçlarını karşılamak için iç Rusya ve Ukrayna'nın zengin siyah toprağının düzenli aralıklarla yeniden tahsis edilmesini de —bunun adı da efsanevi *çerniy peredel,* yani 'kara bölüşüm'dür— eklemek gerekir.

Köylünün —Fransız köylü sınıfı içinde gelişen oldukça mülkiyetçi tutumdan son derece farklı olan— toprağı 'Tanrı malı' olarak görmesi, Rus-

[5] Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire, 1552-1917* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977), s. xxvi.

ya'nın kırsal kitlelerinin bakış açısını şekillendirmiştir. *Çerniy peredel* tarafından pekiştirilen köylünün *volya* ideali, toprak 'sahipliğini', kişisel mülkiyet yerine ihtiyaca dayalı halkın kullanım hakkına çevirmiştir. Üstelik, verimliliğini tazelemek için köyün toplam arazisinin üçte birinin nadasa bırakıldığı geleneksel üçlü tarla rotasyon sistemi ve parçalı tarım sistemi sayesinde Rus köylüsü ortaklaşmacı değerler geliştirmek zorundaydı. Haneler arasında toprağın nasıl bölüşüleceğine, ekileceğine, hasat edileceğine, mera ve orman arazisi varsa bunların ortak çıkarlara uygun olarak nasıl paylaşılacağına dair köy bünyesinde genel bir anlaşma olmasa, köylü tarımı adeta çökerdi. Köylünün *volya* vizyonunun bir parçası olan bu kolektivist değerleri ve uygulamaları daha sonra *barin*'in tamamen mülkiyetçi değerleri ve uygulamalarına karşı devreye sokulmuştur —*barin*'in beylik arazisini köylülerden ayrıştırarak derinleşen çelişkiler, düşman istilalarıyla birlikte Rusya'yı toplumsal huzursuzluk ortamına itmişti.

Çarlık imparatorluğunu Batı ülkelerinden ayıran paradokslar salt ilginç âdetler değildi. Zaman içinde bunlar Rusya'yı sarsan ve onu dünya tarihi sahnesine çıkaran ayaklanma ve devrimlerin zeminini oluşturan patlamaya hazır toplumsal çelişkilere dönüştü. 1861 yılında iyi kötü sonu gelmesine rağmen serflik Rus toplumunda bir çıbanbaşı olarak kalırken, köylüleri zengin orta sınıf çiftçi haline getirmek için onlara yeterli toprak sağlayıp sağlamama meselesi yirminci yüzyılda da varlığını sürdürdü. Dahası, sonradan Rusya'da devrimci hareketlere dönüşen birbirine zıt yörüngeleri, radikal aydın kesiminin savunduğu köy demokrasisinin doğası, özellikle de 'kara bölüşüm' hakkındaki çeşitli görüşleri araştırmadan anlamak mümkün değildir. Gerçekten de, Rusya'nın ilk devrimci örgütlerinden biri, köylü sınıfının en değer verilen özelliği olan *volya* vizyonunu ifade etmek için *Çerniy Peredel* adını almıştır.

Razin ve Pugaçev

Serfliğin yavaş ve yapısal olarak ortaya çıktığı Avrupa'nın tersine, Rusya'da serflik on altıncı yüzyılda bilinçli bir şekilde yaratılmıştır, başta Eski Rusya'da, oradan da iç 'siyah toprak' bölgesine yayılmıştır. IV. İvan'ın çarlığı sırasında devlet, Rus köylülerinin monarşinin fethettiği az nüfuslu, daha yabanıl bölgelere kaçışını önlemek için onları belirli arazi sahiplikleriyle bağlamak için kararlı bir çaba gösterdi. İvan döneminde serbest köylülerin yeni bölgele-

re yasal göçü yürürlükten kaldırılarak, köylüler doğdukları yörelere temelli olarak hapsediliyordu.

1604 ile 1613 yılları arasındaki fırtınalı 'Sıkıntılı Dönem' sırasında, köylü ayaklanmaları mutlakıyet idaresini temellerinden sarstı ve yönetimin buna tepkisi Rus köylülerinin haklarını daha fazla ellerinden almak oldu. Bu dönemdeki pek çok ayaklanma içinde en göze çarpanı ve yetkililer açısından en korkutucu olanı İvan Bolotnikov'un güneyde önayak olduğu ayaklanmaydı. 1606 yılında, fakirlerin zenginlerin mülküne zorla el koyması mesajı veren bu kaçak köle, güneydeki serfleri, bağlantısız köylüleri, kaçakları, köleleri ve yeri yurdu olmayan sayısız başıboş insanı kendi bayrağı altında toplayabildi. Bu karmakarışık ordu, monarşinin disiplinli müfrezeleri tarafından ancak Moskova kapılarında durdurulabilmişti. Bolotnikov'un ayaklanmasından iki yıl sonra, Kazaklardan ve dağılmış olan Bolotnikov'un destekçilerinden oluşan yeni bir ordu daha ortaya çıktı, fakat bu da acımasızca ezildi. Ülkede ardı arkası kesilmeyen, sonunda yönetici tabakanın kendi içinde hanedanlık çatışmasına girmesine yol açan çalkantılı ortam, 1613 yılında kendi adını taşıyan hanedanlığın kurucusu Mihail Romanov tarafından yatıştırıldı.

Kazak çetelerinin kırsal bölgelerde dolaşması, köylülerin, serf ve kölelerin yer yer ayaklanmaları sürse bile bunlar mutlak monarşi için ciddi bir tehlike oluşturmadı. Tehlike, 1670 yılında Don Kazak atamanı Stenka Razin'in efsanevi ayaklanmasıyla geldi. İyi içkici olan savaşçı Razin, sanki yabani Rus kalıbından çıkmış gibi, kahramanca devreye girmiş, yerli kabile üyelerinden köylülere, serflere, kölelere ve Volga bölgesinin macera peşindeki vahşi Kazaklarına kadar halkın ezilen ve savaşçı bütün kesimlerini kendi bayrağı altında toplayabilmişti. Sayıları fazla olmasına rağmen, kargaşacı ve düzensiz olan bu silahlı güç, üzerine gönderilen son derece eğitimli ve disiplinli birlikleri yenememişti. Prens Bariatinski'nin çok daha küçük ama profesyonel askeri birlikleri tarafından bir yıl içinde bozguna uğratılan, başkaldırısı sadece çara değil, soylular sınıfına da yönelik olan Razin, kendi Don bölgesinin tutucu Kazakları tarafından hükümdara teslim edilmiş ve idam edilmiştir. Florinski'ye göre Razin'in ayaklanması

> [t]ipik bir on yedinci yüzyıl Rus devrimci hareketiydi. Kendiliğinden, şiddetli, anarşistçe ve vahşi, ilk başarısından faydalanmayı bile asla başaramamış, kitlelerin desteği yerine karşısına düzenli direniş çıktığında her zaman başarısız olmuştur. Ömrü, Stenka Razin'inki gibi kısa olmuş, çoğu hayali olan macerala-

> rını anlatan şarkıların Rusya'da hâlâ duyulduğu halk destanlarının önemli bir şahsiyeti olmuştur.[6]

Örgütlü olmayan ama coşkun bir kitlesel başkaldırı kendisine karşı gelen hemen her kuvveti yenebilir tarzı bir Razin miti, örgütlü mücadeleden ziyade (pahalıya mal olacak) halkın kendiliğindenliğinin yüceltilmesini besler. Baskıcı bir devleti devirmek için, birlikte tasarlanmış, uyumlu ve iyi örgütlenmiş girişimlerin gerekliliğinden çok 'halkın' 'devrimci içgüdüsüne' önem atfeden aydınların sahip olduğu dogmatik inancın dayanağı, sonraki zamanlarda bu mit olmuştur.

Bu saf ayaklanmalara karşılık olarak monarşi, köylünün yükünü hafifletmediği gibi, ağırlığını daha da hissettirdi. 1649 yılında, yönetime çeki düzen veren ve bütün Rusya'nın göbeğinde serfliği acımasızca dayatan yeni bir kararname—*Ulozhenyi*— çıkarıldı. Rusya'daki serflerin hiç olmadığı kadar ağır sömürülmesi için ideolojik gerekçeler sunan hakim yaygın düşünceye göre, serflerin işgücü soylular sınıfına lazım olduğundan, çarın ve devletin hizmetkarları olarak soylular yükümlülüklerini yerine getirmek için her şeyi yapmakta serbestti. Fakat, 1762 yılında monarşiyle soylular sınıfı arasındaki 'toplumsal sözleşme' III. Petro tarafından ortadan kaldırılınca bu eski hak iddiası buharlaşmış oldu. III. Petro bir beyanat yayımlayarak toprak sahiplerinin bütün resmi hizmet yükümlülüklerini kaldırmıştı. Donald Mackenzie Wallace'nin saptadığı gibi:

> Katı adalet uyarınca soyluların artık devlete hizmet etme yükümlülüğü yoksa onların da köylülerden hizmet talep etmeye hakları olmadığı için, bu kanunun peşinden serflerin kurtuluşu gelmeliydi. Hükümet serfliğin asıl anlamını tamamıyla unutmuş, önlem almanın mantıksal sonuçlarını aklından geçirmemiş, fakat köylülük eski anlayışlarını inatla sürdürmüş ve arazi sahiplerinin iktidarından onları kurtaracak ikinci bir beyanı sabırsızlıkla beklemişti.[7]

Çarın beyanının resmen duyurulmasını izleyen huzursuzluk sırasında, bir saray darbesiyle Petro öldürülmüş, tahta onun yerine karısı II. Katerina geçmişti. Fakat Petro suikastından sonra bile, son çarın hayatta olduğu, soylulardan saklandığı ve yeniden tahtı ele geçirince serfleri özgür bırakmaya can attığı söylencesi bütün kırsal kesime yayıldı.

---

[6] Florinski, *Russia*, s. 1:285-6.

[7] Sir Donald Mackenzie Wallace, *Russia on the Eve of War and Revolution*, der. Cyril E. Black (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1984), s. 297.

Petro sözüm ona serflerin hakkını savunmuştu; 1773'te ise bu işi Don Kazağı Yemelyan Pugaçev üstlenerek, Rusya tarihine bir kez daha köleler, serfler, Tatarlar ve Kazaklar ordusunun başında biri olarak girdi —bu kez yeni nesil serfler, fabrika işçileri tarafından üretilmiş top ve tüfekle teçhiz edilmişti. *Pugaçevşkina* adı verilen hareket, Rusya'nın Avrupa bölümünün güney ve orta bölgeleri boyunca yayılırken arkasında katledilmiş yüksek sınıf mensupları, papazlar ve için için yanan malikâneler bırakıyordu. Hiç kuşkusuz Pugaçev ayaklanmadan haberdar olan serflerin ve ezilen ulusların çoğunluğunun desteğini aldı. Fakat bu sefer de titiz bir örgütlenme olmadan talimli ordularla yüz yüze gelindiğinde, ayaklanmanın başarı şansı daha öncekilerden pek fazla değildi. Pugaçev kuvvetlerinin yenilgisine son nokta Çariçin yakınlarında konuldu ve bu 'sahte Petro' da yine tutucu Kazaklar tarafından Katerina'ya teslim edildi ve başkentte idam edildi. Yirminci yüzyıla kadar Rusya'nın üst ve hatta gelişmekte olan orta sınıflarını bu tip Kazak öncülüğündeki ayaklanmaların nüksetme korkusu saracaktı. Fakat devrimci aydın kesim açısından bu bir ilham kaynağıydı.

Pugaçevşkina, sonrasında da Fransız Devrimi, Katherina'nın cesaretini çok kırmış, 'aydınlanmış despot' olma iddialarını terk ederek gerici yüksek sınıfla olan bağlarını sıkılaştırmıştı. 1785 yılında soylular sınıfına tanıdığı ayrıcalıkla, (I. Petro'nun başlattığı Rusya hükümdarlarına verilen adı kullanırsak) imparatoriçe yerel konularda yüksek sınıfa geniş yetkiler verdi ve toprak sahiplerinin serflerini ölesiye sömürmesine olanak tanıdı. Katherina toprak sahiplerinin serflerin canını almadan onlara köle gibi davranmalarına izin verdi. Serfler kırbaçlanabilir, angarya cezasına çarptırılabilir, tek tek alınıp satılabilir, birilerine hediye edilebilirlerdi —kısacası, bir meta gibi kullanılabilir ve takas edilebilirlerdi— bunların cezası yoktu. 'Köylü' yahut 'tebaa' olmaktan, bedeni olmayan 'canlara' indirgenmeleri hiç de azımsanacak bir konu değildi; imparatorluğa ödenen vergi için toprak sahibinin serveti, geliriyle yahut arazisinin büyüklüğüyle değil, sahip olduğu 'can' sayısıyla ölçülüyordu.

Monarşi 'Otokrasi, Ortodoksi, Ulus' düsturunu benimsemişken, Rus soylularının oğulları Waterloo Savaşı'nın ardından, Fransız Aydınlanmasının ve Büyük İhtilal'in fikirleriyle dolu olarak Fransa'dan kendi topraklarına dönüyordu. Özellikle 1812 yılında Rusya'yı yönetenler, bu yeni ilerici zümreden son derece farklıydı. Rusya'nın Britanya elçisi Kont Semyon Vorontzov'un 1792 yılında kardeşine yazdığı gibi, zenginlerle fakirler arasındaki ölümüne

savaş dünyayı kasıp kavuruyordu; kont, uyarıda bulunmayı da ihmal etmiyordu: 'Sıra bizde.'[8]

Köylü Dünyası

Batı'da sanayi devriminin başladığı bir dönemde, Rusya'nın toplumsal hayatını, ekonomik olarak kolektif geleneksel görünüşlü bir sisteme —*abşkina*, yani köy toprak komününe— dayanan kırsal kesim belirliyordu. *Abşkina*nın kökeni tarihçiler ve sosyal antropologlar arasında önemli bir tartışma konusu olmayı sürdürmektedir.* Başlangıcı Slavların ve diğer halkların ürün yetiştirmeye yeni başladığı zamanlara kadar giden, bütün toprak ve ürünlere ortaklaşa sahip olunan eski bir kolektivist kurum olarak *abşkina*ya on dokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında genellikle bu gözle bakıldı. Bununla beraber, daha yeni araştırmalarda, vergi ve asker toplama olanakları açısından istikrarlı bir kaynak olarak Rus köyünün ekonomik açıdan güçlendirilmesinde monarşinin, özellikle I. Petro'nun oynadığı rol üzerinde ısrarla durulmaktadır.

Her yaştan köylü erkek, hatta evli erkekler kendi ailesi, çocukları —elbette bütün evli olmayan kızları— ile birlikte, elverişli ise genellikle baba tarafının geldiği aynı evde yaşar, kazançları genellikle ailenin bir dedesi, belki de en yaşlı babasının nezaretinde ihtiyacına göre her yetişkine para ayrılan ortak bir sandıkta toplanırdı.

Hanehalkı kolektivizminden daha da çarpıcı olan şey, Rus köyünün toprağı kolektivist tarzda bölüşmesiydi. Köyler toprak paylarını hep birlikte, her hanenin, yahut köylülerin genellikle kullandığı ifadeyle hanedeki 'boğaz' ya-

---

[8] Akt. Avraham Yarmolinski, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism* (Londra: Cassell, 1957), s. 10.

* Rusça'da köy anlamına gelen sözcükler *-mir* ve *obşçina-* çoğunlukla ortaklaşmacı yahut yeniden paylaşıma açık 'toprak komünü' olarak çevrilmektedir. Dorothy Atkinson'a göre, 'tarihçiler, eğitimli toplum tarafından modern yeniden paylaşıma açık komünler için kullanılan *obşçina* terimini, hangi zamanda olursa olsun geçmişin bütün komünleri için kullandılar. (...) Oysa köylüler, belli bir toprağın kullanımını paylaşan kırsal bir topluluk anlamında, daha bildik ve daha eski bir terim kullanır: mir. Köylülerin zihninde, ister ortaklaşmacı ister miraslık olsun kullanım hakkını gözeten topluluklara *mir* denebilir, çünkü bu topluluktan öncelikle anlaşılan şey, hane reisleri temelinde bir araya gelmiş bir bütünlüktür.' Dorothy Atkinson, *The End of the Russian Land Commune, 1905-1930*, (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1983), s. 5.

hut 'çalışan' sayısına göre yeniden bölüşüyordu. Köy topraklarının bölüşümünü tam olarak, genellikle bütün yetişkin hane halklarından, büyük köylerde ise bunlardan seçilen temsilcilerden oluşan, *skhod* meclisi üstleniyordu. Hiç şüphesiz *skhod*'un tek işlevi toprak bölüşümü değildi: toplantılarında meclisi yöneten, toprak sahibiyle, onun kâhyasıyla ve resmi memurlarla ilişkilerde köyün sözcüsü olarak hareket eden köy 'büyüğü' *starosta*'yı da seçiyordu. Fakat genellikle *skhod*'un en önemli işi toprağın adil dağıtılmasıydı; özellikle de neredeyse her an her yerde *obşçina*nın* yenilenmesi gereken orta Rusya'nın siyah toprak bölgesinde.

Rus köylüsünün ahlaki öğretisine göre, miras kalan toprağı özel mülkiyet olarak sahiplenmek son derece yanlıştı. Hele hele toprağın sermaye haline gelmesi, açgözlü bir şekilde sadece kazanç için istif edilmesi, prestij ve güç kaynağı olarak kullanılması günahtı. Sıradan bir köylü, alınacak, biriktirilecek ve meta olarak satılacak bir servet biçimi olarak toprağa yasal yolla sahip olan yüksek sınıfa ve zengin bireyci köylülere genellikle bir düşman gözüyle bakardı. Rus köylü dünyasında, mütevazı bile olsa, haddinden fazla servet, ahlaki bir leke ve Hıristiyanlığa yakışmayan bir açgözlülük olarak görülürdü. Aslında, ailesinin ihtiyacını karşılamak için hak edenlerin ve muhtaç olanların yetersiz bir toprağa sahip olması dine ve ahlaka hakaret kabul edilirken, hak etmeyenler ve muhtaç olmayanlar çok fazlasına sahipti. Doğrusu, Rus köylüsü katıksız eşitlikçiydi.

Kendi çıkarları için paraya ve mala sarılanlar sapkın, hatta topluma zararlı sayılırdı. Tanrı, kulları için istediği sürece (buna inanırlardı) *volya* koşullarında herkes eşit olacak ve paylaşımın belirleyici olduğu kolektivist bir toplumsal düzende geçimlerini rahatça sağlayacaklardı. Başına talih kuşu konan — bu ister beklenmedik bir para, ister mutlu bir olay, ister hak edilmiş bir mülk edinimi biçiminde olsun— bir köylü genellikle yoldaşlarını, aslında bütün köyü, köyün meyhanesinde bol bol votka içerek servetine ortak olmaya çağırırdı. Bu davranış somut bir birikimden uzak durma tarzıydı: kişinin kazandığı serveti topluluğun bütünüyle paylaşmaması uygunsuz bir davranış olarak görülürdü. Bir ortamda bir şeylerini eşiyle dostuyla bölüşen kişinin, muh-

* Karışıklığı ortadan kaldırmak için, kendi işlerini hane reisleri meclisiyle yürüten ve toprağını hep birlikte tahsis eden Rusya köylerini ifade etmek için *abşkina* terimini kullanacağım, çünkü on dokuzuncu yüzyıl Rus devrimci literatüründe karşımıza en sık çıkan sözcük budur.

taç bile olsa, bir başka ortamda köyün maddi cömertlik ruhuna güvenmekten başka çaresi yoktur. Bu küçük ve geleceği belirsiz köy toplumunda, bugün bol bol içki, yemek ısmarlayan birinin, yarın her türlü yardıma muhtaç, bahtsız biri olmayacağını kim söyleyebilirdi ki?

Sağlam ve sıkı pazarlığa kimsenin itirazı olmazken, pintilik ve istifçilik hiç saygı görmezdi. Fazla gelirini hiç sakınmadan ve düşünmeden, neredeyse sezgisel, ortaklaşmacı bir hareket olarak, cömertçe harcayanlar olurdu; böylesi davranışlar küçümsenmez, aksine takdir edilirdi, Olga Semyonova Tian-Şanskaya'nın 1890'lı yıllardaki köylü hayatının özel ve ayrıntılı değerlendirmesi bize bu dünyanın değerlerinin değerli bir tablosunu sunar:

> Köylüleri *hiç* para görmemiş sanabilirsiniz. (...) Ortalama bir köylünüzün fazla para bulundurma alışkanlığı yoktur, eline geçen fazla parayı anında içkiye yatırır. (...) Köylüler 'para biriktirmenin günah' olduğuna inanır. Birikmiş para günahkarın sırtına binen yeni bir yüktür.[9]

Ayrıca şunu da belirtir:

> Köylüler 'sermayeyi' (parayı) topraktan daha tehlikeli görür: elinde bulunduranın doğru yoldan sapmasına neden olduğu için elinizden çok daha hızlı çıkmasında bir mahsur yoktur. Köylülerin en köklü ve sarsılmaz inançlarından biri de bir gün bütün toprakların kendilerinin olacağıdır.[10]

Hem maddi hem manevi olarak Rusya'yı dönüştürecek şey neredeyse bin yıllık bir oluşum olan geleceğin bu eşitlikçi toprak bölüşüm sistemiydi ve genel olarak da, ahlaken düzgün bir insan olmak için gerçekten tanrının takdirini kazanmanın yolunun bu olduğuna inanılıyordu.

Köylülerin (üçlü tarla rotasyon sistemi de dahil) fazlasıyla ilkel tarımsal yöntemlerinin, zaman zaman hafifleyen korkunç savaşların —aynı zamanda Rus yönetici sınıflarının köylüye karşı yürüttüğü sömürü biçimindeki sürekli savaşın—hüküm sürdüğü bu sert ortamda, açıkçası ayakta kalmak için birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bir kolektiften vazgeçilemezdi. Köylünün sadece adil olmayan bir toplumun ve doğanın maruz bıraktığı etkilerden sağ kurtulmak için gereken maddi kaynaklara değil, aynı zamanda dostlarıyla arasındaki karşılıklı yardım ve basit paylaşıma dayanan kolektif önlemlere de dehşetle ihtiyacı vardı. Bu kolektivizm sadece geleneksel ideallerin değil, her

---

[9] Olga Semyonova Tian-Şanskaya, *Village Life in Late Tsarist Russia*, der. David L. Ransel (Bloomington: Indiana University Press, 1993), s. 144

[10] A.g.e. s. 151.

şeyden önce acımasız zorunluluğun da bir ürünüydü. Ayrıca, köylünün bel bağladığı güçlü ve eski efsaneye göre, çar köylünün gerçek dostu, fedakar 'babasıydı', 'çocuklarının' neler çektiğini paragöz yüksek sınıfla bürokrasi çara hiç söylemiyordu. Bu yanılsama yirminci yüzyıla kadar sürdü ve *narodnik*lerin, yani halkçı hareketin kurulmasından sonra birkaç kuşak boyunca halkçıları düş kırıklığına uğrattı.

Bu safdil bakış açısını ayakta tutmak için gelenek ve göreneklerin sağladığı avantajlar da aynı derecede önemliydi. Yüzyıllar boyu kötüye kullanılan ve bütün becerisini sadece hayatta kalmak için kullanmaya zorlanan Rus köylüsü, tehlikeden kaçınmak için doğal olarak eskiden kalma denenmiş stratejilere başvurdu. Yaşlılara saygı, anlaşılır biçimde onların deneyimlerinden ve sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılan geniş bilgi dağarlarından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla, Rus köylüsü fazlasıyla muhafazakardı -deneysel olmaya, haddinden fazla risk almaya yatkın değildi, yeni fikirleri benimsemesi kolay değildi. Çözmek için kendi kişisel kapasitesini aşan bir sorunla karşılaştığı zaman, tıpkı hanehalkının daha geniş olan *abşkina* kolektifine sığındığı gibi, o da geniş hanehalkı kolektifine sığınırdı.

1861 yılına kadar, *obşçina* dış dünyaya karşı serfin kalesiydi, kültürel kapılarından ancak toprak sahibi soylular sınıfı ve devlet geçebilirdi. Bu duvarlar onu hem koruyor hem de oraya kapatıyordu. *Obşçina*, Rusya'nın geniş düzlüklerindeki hayatı dengede tutmak için gereken önemli kurumları bünyesinde bulunduruyordu. *Obşçina*'nın kurumsal gücü *skhod*'daydı. *Skhod* genellikle yerel uyuşmazlıkları ve sorunları çözme için; vergi toplamak, (orduya alınma süresi başta 25, sonraları 10 yıl olan) askere gidecekleri seçmek, hatta ufak tefek ailevi ve kişisel meseleler için toplanırdı. Başta gelen ekonomik işlevi ise, öncelikle gerektiği yerde fakirleşen ve bakıma muhtaç köylülerin bakımını üstlenerek, en önemlisi de köy topraklarını yeniden bölüştürerek, kabataslak da olsa maddi eşitliği sağlamaktı.

Çerniy Peredel

Çerniy peredel, yani 'kara bölüşüm'_nasıl yürütülüyordu? İlk olarak, yeni ihtiyaçlar belirdikçe yapılan yeniden tahsis toprağın sadece niceliğine değil, verimliliğine de bağlı belli parametrelere göre yapılıyordu. Hanelere ait arazilerin adeta dokunulmazlığı vardı; yerel bir *çerniy peredel* bileşenlerinden biri sayılmaz, aynı hane içinde kuşaktan kuşağa aktarılırdı. Ortaklaşmacı toprak-

lar iyice kıymete bindiği zaman, hem her hanedeki 'boğaz' yahut işçi sayısını karşılamak hem de fakir, orta ve iyi kalite topraklar eşit paylaşılacak biçimde toprağı yeniden bölüştürmek için *obşçina* her yola başvururdu. Bunu elde etmek için *skhod*, toprağın hem niteliğini hem niceliğini göz önünde bulundurmak zorundaydı. Buna göre fakir, orta ve verimli topraklar şeritler halinde parçalara bölünür, ihtiyaçlarını karşılamaya yeter sayıda ve kalitede olarak köyün her hanesine adil bir biçimde dağıtılırdı.

Bu paylaşım sistemi eşitlik isteğini ne ölçüde karşılarsa karşılasın, tarımsal açıdan oldukça elverişsizdi. Hane üyeleri kendi hisselerini işlemek, bir parçadan diğerine ulaşmak için aradaki mesafeyi katetmeye çok zaman harcıyordu. Üstelik yan komşu ailelere elden geldiğince az engel olmak için önceden belirlenmiş takvime göre anlaşma sağlanmaksızın ince uzun parçaları sürmek, ekmek ve hasat etmek mümkün değildi. Köylü yaşamının ve değerlerinin kolektivist doğasını pekiştirmekle birlikte, dar bir arazide çiftçilik, bunun yanında üçlü toprak rotasyon sistemi, modern tarımsal ilerlemelerin buralara girmesine yirminci yüzyıla kadar epey ket vurdu.

Fiili yeniden paylaşımı üstlenen *skhod*'un büyüklüğü köyün nüfusuna bağlı olarak değişirdi. Hane sayısı azsa *skhod* kapalı bir yerde, *starosta*'nın evinde de yapılabilirdi. Bu işler görece resmiydi ve köyün önde gelenlerinin nezaretinde toplantının usulüne uygun olup olmadığına bakılırdı. *Obşçina* geniş olduğunda *skhod* toplantıları en iyi açık ve ılıman bir havada, genellikle köy kilisesi yahut başka bir ortak binanın bahçesinde gerçekleştirilirdi.

Topluluğu bir araya getiren sorunun tartışmasını, *obşçina* içindeki en saygın kişilerin oluşturduğu grup başlatırdı. Meclisteki herkesin meraklı bakışları altında gayet açık bir şekilde tartışırlardı. Nihayet, tartışmanın sonucu belirmeye başladığında, köy *starosta*'sı konuyu resmi olarak bütün meclisin önüne getirebilirdi. Meclisin inatçı üyelerinin soru halinde şüphelerini dile getirmesi, diğerlerinin de cevap vermesi beklenir, meclisteki tartışma konunun dışına çıkarsa *starosta* devreye girerdi.

Sonunda, kadın, erkek herkes kendi adına konuştuktan sonra, ya ortak bir karara varılır yahut çoğunluk kararı alınırdı. Mecliste bir sorunun çözümüyle ilgili görüş ayrılığı olursa, köy *starosta*'sı çözümden yana olanlarla karşı olanları sağına ve soluna ayırır, gerekirse kelle sayısına bakılırdı. Genellikle *obşçina* mensubu herkes —hane reisi olmayan çocuk, genç erkek, kadın, herkes— *skhod*'a katılabilirdi, fakat tartışmalara ve karar almaya sadece hane reisleri

katılabilirdi. Meclisin kararlarının normalde saygıyla karşılanan bir kesinliği vardı. Köylülerin deyişiyle: *obşçina*nın (köylüler çoğunlukla *mir* sözcüğünü kullanırdı) kararı 'kanun'dur, 'kutsal'dır ve uyulmalıdır –küçük bir çekinceye rağmen genellikle değer verilen bir sorumluluktur.

Batılı ziyaretçiler kadar Rus gözlemciler tarafından da övülen bu köy demokrasisi, yerine ve bölgesine göre ayrıntılara indikçe değişiyordu. *Skhod*, özellikle onun toprağı tekrardan paylaştırma yetkisi, yaygın olarak oligarşik, aynı zamanda da Rusya'nın tarımsal ilerlemesinin engeli olmakla suçlanıyordu. *Starosta* çok keyfi hareket edebilir, yahut hali vakti yerinde köylüler daha fakir komşuları aleyhine, kendi çıkarlarına uygun diye *skhod*'un bir kararını kurnazca çarpıtabilirdi. Yine de aslında, bu çiftçi köylerinin çoğu kendini genellikle birkaç satır önce tarif edilen meclis toplantılarıyla bağlı görürdü.[11] *Obşçina*ya dair yeni tanımlamalar *skhod*'a olumlu yaklaşma ve onu köy demokrasisinin etkileyici bir örneği olarak görme eğilimindedir.

Aralarındaki sayısız farka rağmen, köyler arasındaki en büyük fark toprağın yeniden bölüşülmesinin tarzı ve kapsamı etrafında dönerdi. Sibirya'da, halkı Rus olmayan ve çarlığın sıkı denetiminin dışında olan bölgelerde — özellikle Fin ve kısmen Baltık, Leh, Tatar ve Kazak bölgelerinde— köyün toprağı yeniden dağıtma yetkisi ya zayıftı yahut hiç oluşmamıştı. *Çerniy Peredel* en yaygın biçimde devasa orta bölgede –yüksek verimli siyah toprak kuşağında– uygulanıyordu. Asıl Rusya içindeki bu bölge, aşağı yukarı kuzey Karadeniz'den Kiev'e ve Ural Dağları'nın kuzeydoğusundan batı Sibirya'ya kadar uzanıyordu.

Toprağın yeniden paylaşılması en çok bu orta ve güneydoğu siyah toprak bölgesinde yaygındı. 1861 yılında serflik kaldırılmadan önce, özel kişilere ait serflerin en büyük yüzdesi (en az yüzde 60, yer yer daha da fazlası), Azak Denizi ile Moskova arasındaki —Fransa'dan daha geniş bir alanı içine alan— güneybatı Rusya'da yaşardı. Tam doğuya doğru nüfusun yaklaşık üçte ikisini sertlerin oluşturduğu biraz daha büyükçe bir alanda, soylu sınıfın tercihi yüz kızartıcı *barşkina*, yani köleci çalışma zorunluluğundan yanaydı. Buna göre köylünün işgücünün haftada dört, beş günü toprak sahibine giderdi. Son olarak, sert iklimin toprağın verimliliğini düşürdüğü kuzeyde soylu sınıfının tercihi *obrok*, yani para yahut ürün şeklinde ödeme yapılmasından ya-

[11] Tanığın gözlemleriyle değerli bir köy *skhod*'u betimlemesi için bkz. Wallace, *Russia on the Eve of War and Revolution*, 15. Bölüm.

naydı. Bu da toprak sahibine yapacağı ödemeyi karşılaması için köylüyü yakındaki kasaba yahut şehirlerde iş bulmaya genellikle mecbur ederdi.

Aralık İsyanı

Fransız Devrimi'nin ardından hızla değişen dünyada, çarlık tarihsel önemde gerilimlerle, sorunlarla karşı karşıya kaldı. On dokuzuncu yüzyıl başlarındaki toplumsal huzursuzluk I. Aleksandr'ın daha önce Katherina'nın güçlendirdiği mutlakıyetin ve serfliğin en kötü yanlarından bazılarını sınırlamak zorunda kalmasına yetecek kadar yaygınlaşmıştı. Fakat zaman içinde Aleksandr'ın liberalizmi söndü, söz verdiği reformların ancak bir kısmı yerine getirildi. Soylu sınıfının muhalefetiyle karşılaşan çarın yürürlüğe koymaya çalıştığı görece küçük, önemsiz kimi reformlar sonradan serfliği kısıtlayacak daha etkili girişimlerin sonunu getirdi.

Napolyon'u yenmeye yönelik silah üretimiyle güçlü bir itki kazanan sanayinin gelişmesinin ardından durum karışık, tuhaf bir şekil aldı: devlet yeni fabrikalarını, yeni metaları üretmek için görünürde özgür olan proleterleri istihdam etmek yerine, serflerin işgücünü kullanan kendi yarı feodal sistemine uyarlamaya çalıştı. Üstelik, Rusya'nın en yoğun nüfuslu alanlarında varlığını sürdüren serflik, fabrikada üretilen mallara yönelik iç pazara büyük oranda engel oluyor, böylece hem sanayinin hem de ilerici orta sınıfın gelişmesini geciktiriyordu. Napolyon savaşlarının ardından gelen tepkiyle, Metternich'in Avrupa'da bütün liberal düşünce ve kurumları önleme çabaları özellikle Rusya'da etkili oldu.

Dolayısıyla, Rusya'yı yenileme girişimleri kaçınılmaz olarak yeraltına indi. 1820'li yılların başında esas olarak genç aydın subaylardan oluşan iki gizli devrimci örgüt kuruldu: merkezi Petersburg olan Kuzey Cemiyeti ve merkezi Ukrayna'daki garnizon kenti Tulçin olan Güney Cemiyeti. Zaman içinde bu iki cemiyet bağları gevşek gizli bir ittifak oluşturmak üzere güçlerini birleştirdi. Daha küçük ordu cemiyetleri, hatta bir sivil grup tarafından da desteklenen bu ağ, temel olarak Rus hükümetini anayasal temelde yeniden yapılandırmayı ve serfliği ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. İkisinden daha az radikal olan Kuzey Cemiyeti'nin beklentisi sınırlı bir monarşi kurmakken, Albay Pavel Pestel önderliğindeki güneyli emsali Jakoben tarzı bir cumhuriyetten yanaydı. Aralarındaki farka rağmen iki cemiyet de askeri güç kullanmaya ve amaçlarına ulaşmak için gerekirse çarı öldürmeye hazırdı.

1825 yılının Aralık ayında, Aleksandr'ın ölümünün hemen ardından gizli ittifakın üyeleri Petersburg'daki Senato Meydanı'nda çeşitli mitingler düzenleyerek, müteveffa çarın gericiliği dillere destan ardılı I. Nikola'nın ve yardakçılarının tutuklanmasını istediler. Serflik tamamen kaldırılacak, otokrasinin yerini Batı'nın insan haklarıyla birlikte parlamenter bir yönetim alacaktı.

Yüksek rütbeli subaylara rağmen, Kuzey Cemiyeti tarafından düzenlenen ve adına 'Aralık darbesi' denen bu darbe, örgütsel olarak yeterince hazırlanılmamış, siyasal olarak iyi tasarlanmamıştı. Hareketin görünüşteki lideri Prens Sergey Trubetskoy, planın cüreti karşısında besbelli paniğe kapılmış, ortalıkta bile görünmemiştir. Komutanlarından bir hareket göremeyen isyan alayı, mükemmel bir tören düzeni içinde boş senato binasının karşısında saatler boyunca hareketsiz beklerken, büyük ve giderek çoğalan sivil destekçiler yığını silah talebinde bulunuyordu. Bu arada hükümet kendi birliklerini, günün büyük bölümünde iki tarafın da karşısındakine bir eylemde bulunmadığı düzensiz karşı birliğe doğru harekete geçirdi.

Belli ki Aralıkçı isyancılar, devleti ele geçirmek için gerekli olan kararlı bir önderlikten yoksundu. Aralarındaki hiçbir subay, birliğini harekete geçiremedi, ayrıca çevresindekilerle beraber yanı başlarındaki kışlık sarayda kaygılı bir şekilde oturan yeni imparatoru yakalama emrini verecek soğukkanlılığı gösteremedi. Sınıfının aristokratik önyargılarıyla yüklü genç subaylar, Rus nüfusunun, ihtiyaç duydukları kitle desteğini verebilecek kesimlerine ulaşmayı ihmal etmişti. Gece yaklaşırken I. Nikola sonunda inisiyatifi ele aldı: isyancıları meydandan sürmek için kendisine bağlı birliklerin ağır silahlar kullandığı kanlı çatışma sayısız sivilin yanında askerlerin de canına mal oldu.

Güney Cemiyeti'nin başına gelenler kuzeyli emsalinden daha iyi değildi. Petersburg fiyaskosunun olduğu gün Pestel tutuklanmıştı. On gün sonra, Petersburg bozgununun haberi güneye ulaştığında, başkentteki yenilginin darbe girişiminin yenilgiye mahkum olduğunun kanıtı olmasına rağmen, güneyli subaylar kendi birliklerinin başına geçerek ayaklandı. Ukrayna'nın kırsal bölgelerinde günlerce kararsız dolaştıktan sonra, imparatorluk güçleri Güney Cemiyeti subaylarının önderlik ettiği birliklerin etrafını sardı. Gizli ittifakın güneydeki liderleri, Nikola'nın güçlerine karşı kentsel üstünlük sağlayabileceği Kiev'i hiçbir aşamada ele geçirmeye kalkışmadı.

Yakalanarak Çar'ın soruşturma komisyonunun karşısına çıkarılan Aralıkçı liderler neredeyse hiçbir direnç sergilemedi. Talepleri çok radikal bulunan,

birlikleriyle birlikte Senato Meydanı'na girmeden önce bizzat darbe liderlerinin adeta toprağa gömdüğü Aralık komplosunun en önemli belgesi *Rusya Hukuku*'nu yazmış olmasına rağmen Pestel bile, ikircimli davranmıştı. Halka yüzyılın ilerleyen yıllarında sunulan bu bitmemiş eser, sadece serfliğin kaldırılmasını değil aynı zamanda toprağın eşit dağılmasını isteyen devrimci Jakoben bir belgeydi. Petsel her Rus erkeğinin, en azından kendisinin ve ailesinin kişisel bütün ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek büyüklükteki bir toprağa ulaşabilme hakkı olmasını talep ediyordu. Pestel, imparatorluğun her bölgesinde toprağın iki kısma ayrılması gerektiğini iddia ediyordu:

> Bunlardan ilki ortak arazi olacak, diğeri özel arazi. Ortak arazi kolektif olarak o bölgenin tüm halkına ait olacak ve başkasına devredilemeyecek. Ne satılabilir ne de ipotek edilebilir olacak; istisnasız bütün vatandaşların yaşam gereksinimlerini sağlamak için kullanılacak, her birinin ve hepsinin birden malı olacak. Diğer yanda özel arazi tam özgürlük içerisinde ona sahip olacak özel kişilere yahut devlete ait olacak ve ne isterlerse onu yapma hakları olacak. Dolayısıyla bu topraklar özel mülk olarak ve bolluk yaratmak için kullanılacak.[12]

Nikola, *Rusya Hukuku*'ndan oldukça ürküttüğü için, onu sonradan ayaklanmayı soruşturan komisyondan bile uzak tutmuştu. Sonuç olarak, 13 Temmuz 1826 günü Petersburg'daki meşhur Petro-Pavel Kalesi'nde asılan Aralıkçı liderlerin beşinin içinde Pestel de vardı. İki cemiyetin mahkum edilen yüz yirmi üyesinin çoğu Sibirya'da kürek cezası almıştı.

Aralıkçı ayaklanma efsaneye dönüştü. Martirleri, Rus otokrasisi ve serflik sistemine açık açık meydan okuyan, Batı'nın liberal fikirlerinden ilham alan ilk örgütlü komplocuları. 1825 yılının Aralık ayı gerçekte yeni bir çağın başladığını işaret ediyordu; artık otokrasiye karşı çıkma ilerici soyluların, memurların ve orta sınıf üyelerinin salon fısıltılarının ötesine geçmişti. Basit ayaklanmanın yahut örgütlü olmayan asi köylülerin *isyanının* aksine, o yıla damgasını vuran şey, Rus isyankarlığının ideoloji ve programının, her şeyden önemlisi örgütsel açıdan yeni bir aşamanın başlamış olmasıydı.

Arşidükken bile ilerici görüşleri hoş karşıladığı görülmeyen Çar I. Nikola, Aralıkçı isyandan sonra iflah olmaz bir gericiye dönüştü ve imparatorluğu da buna uygun bir şekilde yönetti. Bir yüzyılın dörtte birinden fazla bir süre, bu kurnaz ve kindar adam Rusya'yı despotizmin en kasvetli derinliklerine sü-

---

[12] Pavel Pestel, *Russkaya Pravda*, akt. Franco Venturi, *Roots of Revolution* çev. Francis Haskell (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1960), s. 5.

rükledi. Ülkeyi sıkı bir şekilde, son derece incelikli bir sivil polis sistemi — Çarlık adliyesinin meşhur 'Üçüncü Şube'si— yoğun bir sansür ve 'Otokrasi, Ortodoksi, Ulus' diyen gerici bir eğitim sistemi altında yönetti. Liberal düşünceyi çağrıştıran herhangi bir şey, doğrusu en küçük bir hoşnutsuzluk ifadesi bile en sert cezalarla karşılanıyordu; kayıtlı olmayan bir matbaa sahibi olmak ağır cezalık bir suç haline geldi. Resmi onay olmadan Rusların Batı'ya seyahat etmesi yasaklandı. Rus otokrasisinin her zaman Batı Avrupa'ya en iyi yüzünü göstermeye çalıştığı Polonya'nın özerkliği elinden alınırken, tüm azınlık dinleri ve Rus olmayan uluslar yurttaşlık haklarıyla ilgili onur kırıcı kısıtlamalara maruz kaldı.

Fakat bütün bu önlemler, otokrasiye karşı yavaş yavaş oluşmaya başlayan muhalefeti bastırmaya yetmedi. Aralık ayaklanmasının başarısız olmasının ardından muhalif Ruslar —genellikle küçük soylu sınıfı, eğitimli orta sınıf unsurlar, yazarlar ve öğrenciler— küçük, entelektüel 'çalışma grupları' oluşturmaya başladı. Tarihsel olarak bu grupların en bilineni, toplumsal temeli alt orta sınıf olan Petersburglu bir dizi liberal aydından oluşan, çok çeşitli başlıkları ve düşünceleri tartışan, sonraki kuşakların radikal demokrat, popülist ve sosyalist düşüncelerinin pek çoğuna önayak olan Petraşevski Grubu'ydu.

1845 yılından başlayarak grup düzenli olarak Cuma akşamları Petersburg'da Mikhail Petraşevski'nin mütevazı salonunda toplandı. Sayıları kırka ulaşan katılımcılar orada güncel olayları incelediler, yazdıkları yazıları yüksek sesle okudular, çok çeşitli toplumsal düşünceleri tartıştılar. Bir süre sonra ortaya çıkan muhtelif eğilimlerden bazıları sadece ılımlı siyasal talepleri dillendiren kişilerken, kimileri de ateşli devrimcilerdi. Charles Fourier taraftarı olan Petraşevski ütopik görüşlerinde cömert bir şekilde insancıldı; toplumsal değişime aşamacı bir açıdan yaklaşıyordu ve sıkı bir şiddet karşıtıydı. Bu çevrenin en kışkırtıcı üyelerinden biri olan Fyodor Dostoyevski (sonraki yılların tartışmalı reaksiyoner yazarı) ilk inançlarını muğlak bir toplumsal Hıristiyanlık formu içine saklasa da ateist materyalizme ve Jakoben ideallere sarılmıştı. Kurucusu bilinmemekle birlikte bu çevre, paylaştıkları devrimci görüşleri değerlendirmek için onlardan ayrı, gizlice toplanan ve silahlı ayaklanmaya kalkışan kimi genç adamları da bünyesinde barındırıyordu. Ağır cezalık bir suç olmasına rağmen, bir matbaa edinmiş, ama hiç kullanmamışlardı.

1849 yılının Nisan ayında, bir yıllık yakın takibin ardından grup üyeleri yakalandı ve Dostoyevski dahil yirmi bir kişi ölüm cezasına çarptırıldı. Acımasız karakteriyle Nikola mahkumları infaz mangasının karşısına diktikten

sonra, son anda ciddi bir karar değişikliğiyle ölüm cezalarını Sibirya'da hapse çevirdi. Bu sahte infazın ardından en az bir kişi aklını yitirirken, Petraşevski hayatının geri kalanını sürgünde geçirdi ve 42 yaşında sefalet içinde öldü.

Nikola'nın saltanatı sırasında kendisini doğrudan ifade etmesi engellenen muhalefetin çoğu edebiyata ve edebiyat eleştirisine yöneldi. Gerici çarın tahta çıktığı 1825 yılından 1855 yılındaki ölümüne kadar olan dönem Rusya'nın Avrupa roman yazınına yaptığı olağanüstü katkının başlangıcına tanık oldu. Rusya'nın aydın ve sanatçıları bastırılan devrimci enerjilerini, çok parlakça kurgulanmış, çoğu otokrasinin her tür özelliğine, soylular sınıfına, bürokrasiye ve Rusya'nın gündelik hayatının baskıcı yönlerine neredeyse açıktan saldıran romanlara yöneltti. Aralıkçı sempatizanı, Rusya'nın en büyük şairi Aleksandr Puşkin, en güzel şiirlerinin ve kısa öykülerinin bazılarını Nikola'nın yönetimi sırasında yazmıştır. 1842 yılında yayımlanan Nikolay Gogol'ün *Ölü Canlar* kitabı, serflik günlerinde Rus toplumunun bütün katmanlarının kıyasıya yergili anlatısını sunuyordu, ayrıca çağdaş Rus romanı ilk defa bir toplumsal eleştiri aracı olarak kullanılıyordu; bu eğilim Ivan Turgenyev'in kitaplarında da kendini göstermekteydi. Oldukça etkili başka toplumsal eleştirmenler arasında toplumsal devrimci Aleksandr Herzen ve romantik devrimci Mikhail Bakunin vardı. Nikola'nın 1855 yılındaki ölümüne kadar Rus siyasal hayatı yine de çoğu zaman tuhaf bir şekilde sıkıntılı bir belirsizlik içine düşmüştü. Bir yıl sonra Rusya'nın Türk, İngiliz ve Fransız orduları karşısında Kırım Savaşı'nda yenilmesi, çarın toplumsal düzeninin tamamının ulusal ve uluslararası alanlarda zayıf olduğunu ülkeye hatırlatıyordu.

2. BÖLÜM

KÖYLÜLER VE POPÜLİSTLER, İŞÇİLER VE MARKSİSTLER

Kurtuluş ve Sonrası

1855 yılında I. Nikola'nın ölümünün ardından oğlu II. Aleksandr'ın tahta çıkışını Rus liberalleri ve radikalleri çok ihtiyatla karşıladılar. Yeni çar nasıl bir rejim getirecekti? Serflik konusunda ne yapacaktı? Bir kuşağı aşkın bir süredir Nikola liberal düşünceleri ezmeye çalışmıştı. 37 yaşındaki yeni çarın, babası tarafından otokrat kurallar ve gerici düşünceler altında titiz bir eğitimden geçtiği biliniyordu.

Fakat Rusya'nın 1856 yılındaki Kırım yenilgisi, bir zamanlar Avrupa'nın en yenilmez gerici gücü olan imparatorluğun askeri olduğu kadar siyasal ve ekonomik olarak da Kıta'nın çok gerisinde kaldığını açıkça göstermişti. 1858 yılında liberal bir eğilim göstereceği belli olan yeni imparatorun güçlü reformcu eğilimler sergilemesi de şaşırtıcıydı. Genç çar tarihe yenilikçi, hatta belki çağdaşlaştırıcı olarak geçmeye ve Kırım yenilgisiyle küçük düştükten sonra büyük bir heyecanla ilerici ve saygın bir Rusya inşa etmenin yollarını arayan, yeni ortaya çıkmış eğitimli ve orta sınıflarla uyum sağlamaya heves eden biri gibi görünüyordu. Nispeten ilerici bakanlarının ve danışmanlarının desteğiyle II. Aleksandr, eski özerk yerel yönetim sistemini, özellikle belediye, il ve bölge meclislerini çağa uygun hale getirdi. On altıncı yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bu *zemstva* meclisleri, Aleksandr'ın reformlarıyla birlikte daha önce hiç olmadığı kadar önemli, örneğin eğitim, yol yapımı, bakımı, tıbbi bakım, veterinerlik, acil gıda tedariki ve sosyal yardım gibi yerel hizmetlerin sağlanmasını üstlendi. Basındaki sansür gevşetildi, imparatorluğun çift

kartalı tarafından yönetilen uluslara daha büyük özerklikler tanındı ve çarın ordularınca köylülerin ömrünün çoğunu ellerinden alan zorla askere alma yönteminin yerini genel bir askerlik sistemi aldı.

Rusya'daki —monarşinin yanında özel kişilere ve çoğu devlete ait— serflerin serbest bırakılması Aleksandr'ın aklında olan son derece önemli bir konuydu. Hükümetin çeşitli komisyonları tarafından yapılan incelemelerin ve iç tartışmanın ardından —imparatorluğun en büyük ve aslında en utanç verici toplumsal yükü olan— serflik, sonunda Aleksandr tarafından 1861 yılında kaldırıldı. Kurtuluşun, köylülere eski toprak sahiplerinden arazi satın alma hakkı sağlayan bir formülü vardı: 49 yıla varan yıllık taksitlerle devlete ödenecek bedel karşılığında, daha önce serf olarak işledikleri arazinin yarısına kadar olan kısmını satın alabileceklerdi. Diğer yarısı —*otrezki*, yani 'kesinti'— ister elinde tutacağı, isterse satabileceği kendi özel mülkü olarak toprak sahibinde kalacaktı.

Bununla birlikte, somut olarak bu düzenleme köylülerin durumunu aslında kurtuluş öncesinden daha kötü hale getiriyordu. Köylülerin kendi toprakları için ödemek zorunda olduğu taksitlerin fazlasıyla ağırlaştırılması toprak sahiplerine yarıyor, toprak reformunun ekonomik etkisini en aza indiriyordu: hükümet yüksek sınıfa, kaybettiği toprağın parasal bedelinin tamamını bir kerede öderken, köylüler pek çok köyün altından kalkması mümkün olmayan masrafları hükümete ödemeye mecburdu. Aslında kurtuluş, iflasın eşiğine gelen yoksullaşmış pek çok toprak sahibi için bir iyilikti. Üstelik köylülerin serfken yararlandığı, soylu sınıfının orman ve çayırlarına dilediği zaman girebilmesi gibi pek çok ayrıcalık, eski toprak sahiplerine ek ödeme yapmadığı sürece, artık onlara kapalıydı.

Dolayısıyla köylüdeki huzursuzluk kaybolmak bir yana artmaya başlamış ve Aleksandr'ın gevşettiği sansürle sesini daha fazla duyurabilen basın, bir süre sonra artan eleştirilerin hedef tahtasına bizzat imparatorun kendisini yerleştirmişti. Eski serf sahiplerinin doldurduğu pek çok bölgesel *zemstva*, daha liberal nitelikteki *zemtsvaya*, kendilerini ve kendi çıkarlarını dayatıyor, temsilcileri aracılığıyla ciddi reform talep eden köylüler ve orta sınıflar üzerinde önemli ölçüde geciktirici güç rolü oynuyordu.

Kurtuluş yüzünden ortaya çıkan zorlukların hükümet tarafından sadece münferit vakalar şeklinde ifade edilmesi ve sürenin uzaması köylülüğü, orta sınıfları ve liberal yüksek sınıfı giderek hoşnutsuz bırakıyordu. Bu arada,

yurttaşlık hakları da dahil, Aleksandr'ın reform politikalarının çoğunun gevşemeye, giderek azalmaya başlaması aydınlar arasında liberal fikirleri gözden düşürüyor, devrimci düşünceleri besliyordu. 1860'lı yılların sonunda, halkçı [popülist], yani *narodnik* hareketler ortaya çıkacak ve halk içinde yaygın olan huzursuzluğu ateşleyecekti. Aleksandr'ın tahta çıkması üzerine Rusya yeni bir döneme girmesine girmişti ama, hükümet tarafından yapılan önemli değişiklikler çarın Rusya'yı modernleştirme hevesinden çok, aşağıdan yükselen beklentilerin, basıncın ve öfkenin karşılığıydı.

'Halkımıza!'

1860'lı yılların sonuyla 1880'li yıllar arasındaki yeni çarlık rejimi ve Aleksandr'ın reformlarının yarattığı sorunlar, Aralıkçı askeri komplolardan belirgin bir farkla, halkçı hareketlerin doğması için verimli bir zemin yarattı. Özellikle eğitimli Rus gençliği içinden bir çığlık —bir 'halka gitme', özellikle cahil köylü sınıfına gitme çağrısı— yükseldi. Bu çağrının ideolojik esin kaynağı çoğunlukla Aleksandr Herzen'in yazdıklarına atfedilir. Herzen, hapis yatmaktan kurtulmak için 1847 yılında Rusya'dan temelli olarak ayrılmış ve İsviçre vatandaşı olmuştur. Avrupa'daki sosyalist öğretilerle yakın temasın ardından, bozulmamış gibi görünen Rus köylü sınıfının saf değerlerine dayanan öğretileri benimsemiş, ölümüne kadar yazılarıyla halka duyurduğu görüşleri kendi ülkesinde yeraltından geniş bir kesime ulaştırılmıştı.

Aslında Rus popülizmi, Herzen bunu duyurmaya başlamadan çok önce okumuş yazmış insanların üzerinde düşünüp taşındığı iki temel ilkeye dayanıyordu. Birincisi, ya reformlar ya da devrim aracılığıyla otokrat yönetime sürekli muhalefet etmekti. Özgür bir Rusya için, nüfusun neredeyse yüzde doksanını oluşturan köylülerin desteğini almak gerekliydi. İkinci ilkeye göre, esaslı bir devrim yapılması, kendi kendini yöneten köy komün sisteminin ve *çerniy peredel*'in sadece korunmakla kalmayıp bütün kırsal kesimlere de *yayılacağı* ve bir bütün olarak toplumun yararına işleyecek bir kolektivizm biçimine yol açması beklentisinin karşılanmasına bağlıydı.

Bütün devrimci popülistler için, *obşçina*'nın ortaklaşmacı toprak bölüşüm sistemi, Rus köy hayatının benzeri olmayan ahlaki özünü yansıtan eski bir kolektivizm tarzıydı. Popülistler genel olarak köy meclislerinin varlığının — kararların demokratik olarak alınması ve toprağın hanehalklarının ihtiyacına göre toprak pay edilmesi sayesinde— Rusya'nın, Batı sanayi kapitalizminin

bütün hastalıklarına, özellikle İngiltere'nin baş belası proleterleşmenin doğurduğu sefalete bulaşmadan geçmesini sağlayabileceğine ve ülkeyi doğrudan çağdaş bir tarımsal komünizme götürebileceğine inanıyordu. Ellerindeki *obşçina*, Batı'da sanayileşmenin çektirdiği eziyetleri çekmeden, erdemli ve demokratik komünist bir topluma ulaşmanın bir aracı olabilirdi pekâlâ.

1870'li yılların başına damgasını vuran şey, köylülerle yaşamak, onlara 'hizmet' etmek, toplumsal özgürlük ve ahlaki arınış mesajlarıyla onları değiştirmeye çalışmak gibi, başta öğrenciler olmak üzere genç insanların yaptığı Herzen tarzı işlerdi. Takılan müstehzi ismiyle bu 'Çocukların Haçlı Seferi', 1874 yılının yazında büyük bir istekle, *'V narod!'* ('Halkımıza!') sloganıyla yola çıktı. Hevesli fakat saf on beş, yirmi yaşlarındaki genç kalabalıklar köylü kıyafetleri giyip, köy yollarına düştü, yerleşebildikleri köye yerleşip kurtarıcı gibi toplumsal diriliş mesajları verdi. Hevesli *V narod* 'haçlı seferinin' genç *narodniki*, özellikle okuma yazma ve diğer temel becerileri köylülere öğretmek için sıradan bir öğretmen gibi hizmet vermeye çalışıyordu. Genellikle iyi karşılanmalarına ve kimi köylülerin onların fikirlerini dikkatle dinlemesine rağmen, popülistlerin büyük bölümü, köylülerden çok, sinik bürokratlarla konuşacak donanımdaydı. Kimi zaman daha aşırı 'haçlılar' köylüleri isyan etmeye davet ettiğinde, ya görmezden gelinir ya da alay konusu olurlardı. Zamanla köylüler genç *narodnik*leri ayrıcalıklı kent sakini ya da köylülerin yaşam tarzına yabancı, kendilerini pek anlamayan aydınlar olarak görmeye başladı —en kötüsü kimi zaman onları polise teslim ettiler. Çocukların haçlı seferi en sonunda, mesajları geri çevrildiği için hevesi kırılan genç idealistlerin düş kırıklığına uğramasından değil, bu gençlerin memleketlerine, üniversitelerine dönmesiyle bitti. 800 kadarı tutuklanıp çok kötü koşullarda hapiste tutuldu, bunların 160'tan fazlası yargılandıktan sonra onlarca yıl hapis cezasına çarptırıldı, yahut sürgüne gönderildi.

V narod hareketinin başarısız olması, köylülüğün buna ilgi göstermemesi ve çarın önemli reformlardan uzaklaşması, otokrasiye karşı siyasal muhalefetten şiddete kadar her türlü yolu denemiş olan halk hareketi içindeki atıl kalmış Jakoben eğilimleri besledi. Belki de popülistlerin en etkili propagandacısı, gerek eylemi gerek yazdıklarıyla kendi kuşağının büyük takdirini kazanan Nikolay Çernişevski'ydi. Sayısız eğitimli Rus genci için Çernişevski, adanmış, taviz vermez ve her şeyden önce *profesyonel* bir devrimcinin somut örneğiydi. İdeolojik olarak, devrimci popülizmin çok yönlü tarzlarıyla Batı'da

ortaya çıkmaya başlayan Marksist düşüncenin kesişme noktasında duruyordu. Çernişevski 1850'li yıllarda Petersburg'da yaşarken liberal *Sovremennik* (Çağdaş) dergisine edebiyat eleştirileri yazdığı sırada hatırı sayılır bir okuyucu kitlesi edinmişti. 1863 tarihli didaktik romanı *Nasıl Yapmalı?* bütün yazdıkları arasında en önemli ve en etkili olanıydı. Çernişevski ne saf bir popülist ne de bilinçli bir Marksistti; yine de Marx, sonraları Lenin, onun bu kitabını çok beğenmişti. Marx'ın değilse bile Rus Marksistlerinin aksine *obşçina*yı ve onun kolektif toplum için bir umut olduğunu savunuyor, Rusya'nın sanayileşmiş Batı için bir model oluşturabileceğine yürekten inanıyordu. Çernişevski bu görüşüyle, Rus hatta tüm Slav popülistleriyle anlaşıyordu. Fakat, Slav kültürünün üstünlüğüne olan duygusal Slavcı inanca ve özgür Rusya'nın kaçınılmaz dünyanın kurtarıcısı olacağını söyleyen popülist rüyaya inanmıyordu. Aslında görüşleri, Rusya'nın 'Batılılaşmasını' sosyalizm için olmazsa olmaz olarak gören, onu köylü anarşizmiyle proleter sosyalizminin karışımı geç devrimci düşüncelere çok yakın bir yere oturtan geç Marksistlerinkine belli açılardan yakındı.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rus radikallerinin çoğunluğu, esas olarak *narodnikler*, otokrasiye karşı daha ateşli bir devrimcilikle direnerek, rejimle baş edebilecek merkezi ve etkili bir ulusal örgüt kurmaya çalıştı. Başkaldırı tutkunu olan Mikhail Bakunin, Rusya'da kendisine devletin, aslında her tür yasal sınırlama ve otorite biçiminin derhal ortadan kaldırılmasını talep eden taraftarlar buldu. Buna karşılık, Pyotr Tıgaçev, kitleleri yönetmesi, güçlü bir biçimde eski düzeni bastırması, aynı zamanda da sosyalist temelde toplumu yeniden inşa etmesi için son derece merkezi bir devrimci seçkin kesimi gerekli görüyordu. 'Bütün devrimler gibi, Rus devrimi de idamlardan, jandarmanın ateşinden, savcılardan, bakanlardan, tüccarlardan ve papazlardan kaçamaz' diyordu.[1] Marx'ın tarih ve ekonomi üzerine yazdıklarından derinden etkilenmiş en eski Rus devrimcilerden biri olan sıkı ekonomik materyalist Tıgaçev, örgüt konusundaki görüşünü Louis-Auguste Blanqui'ye yakın görüşlerle harmanlamıştı.*

---

[1] Akt. Anatole G. Mazour, Russia: *Past and Present* (New York ve Londra: Van Nostrand, 1951), s. 334.

* Bakunin ve Blanqui'nin görüşleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. *Üçüncü Devrim*, cilt 2.

1870'li yıllardan başlayarak Rusya'da devrimciler, sadece köylerde değil, şehirlerde de *krujki*ler —eğitim ve propaganda amaçlı küçük gruplar, çalışma birimleri— oluşturmaya başlamıştı. 1840'lı yıllardaki Petraşevski Çevresi bu tür çabaların öncüsü olmuş ama katılımcılar ajitasyon çalışmalarından çok kendilerini geliştirmeye ve sosyalist literatürü tartışmaya ilgi göstermişti. Nikola Çaykovski (büyük bestecinin kardeşi) 1871 yılında Petersburg'da diğer Rus şehirlerine de uzanan bir *kruzhok* kurdu. Çaykovski'nin kendisi ideolojik açıdan mistik, anarşik bir toplumsal Hıristiyanlık taraftarıydı ve bağlı olduğu özgürlükçü düşünce toplumun kitleler tarafından kendiliğinden dönüştürülmesini vazediyordu. Nitekim o da en yakın arkadaşları da siyasal önderlik yahut kitlelere örgütsel olarak rehberlik edecek herhangi bir girişimden uzak durmuştu; onların kent proleterleri, daha sonraları da kırsal köylüler arasındaki işleri tamamen eğitim amaçlı ve genellikle etkisizdi.

Narodnaya Volya

Sadece siyasal aydınlanmayı değil, aynı zamanda büyük bir siyasal dönüşüm yaratmayı da hedefleyen —üstelik bunun için otokrasinin kendisine kıyasıya meydan okuyan— görüşlere sahip başka *krujki*ler de belirmeye başlamıştı. 'Halka hizmet' şeklindeki ekonomi anlayışı, Rus devletini şiddet ve devrimci yöntemlerle bütünüyle değiştirme ihtiyacına odaklanmış bir politik yönelime yol açıyordu. Rus kentlerinde ortaya çıkmaya başlayan endüstriyel işçi sınıfına hitap etmeye çalışmaları önemliydi. Özellikle, sadece kırsal konularla ilgilenen önceki popülistlerden ayrılan daha siyasal popülistleri belirtmek için 'Sosyalist Devrimci' ismi kullanılmaya başlandı. Devrimciler artık kadroları, programları ve halka, özellikle proletaryaya ulaşacakları gazeteleriyle Batı tipi partiler halinde bir araya gelmeye ve ortak sorunlar karşısında bütün ezilenlerle işbirliği yapma yöntemleri bulmaya çalışıyordu.

1876 yılında Petersburg'daki devrimci çevreler *Zemlya i Volya* adı altında ülke çapında bir örgütte birleşme çalışmalarına başladı. Bu yeni örgüt 1879 yılında Voronezh'de gizli bir kongre topladı. Rus çarlığını yerinden etmenin en etkili aracının kaçınılmaz olarak şiddet olacağı konusunda delegeler genellikle aynı fikirdeydi. Bunun üzerine kongre, otokrasinin dengesini bozmak, uzun vadede de ortadan kaldırmak için temel araç olarak sistematik terörü kullanma politikasını benimsedi —ardından, yeni partinin Rus kitlelerinin

büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenecek bir kurucu meclisi toplayabileceği umuluyordu.

Tarihsel olarak bu kongrenin en önemli sonuçlarından biri, delegelerin çoğunluğunun desteğini alan *Narodnaya Volya* (Halkın İradesi) adlı şiddet yanlısı bir örgütün çıkmasıdır. Ne küçük bir *kruzhok* ne de ulusal bir parti olan *Narodnaya Volya*, cesaretiyle gerçekten dünya çapında nam salacak, üyeleri de cesaret ve dirençleriyle büyük takdir toplayacaktı. Öne çıkan kişilikleri arasında, her ikisi de Çaykovski grubunun kıdemlilerinden olan Andrei Zhelyabov ve Sofya Perovskaya'nın yanı sıra Rus devrim martirlerinin en önemli kişiliklerinden bazıları da vardı.

Narodnik inançlarına karşın çoğu *narodovoltski* (onlara böyle denirdi) kentlere yönelmişti. Aslında *Narodnaya Volya*, 'halka' giden *V narod* hareketinin başarısızlığına karşı, eğitimin ve hizmet edimlerinin köylülüğü otokrasiye yönelik kitlesel bir harekete kışkırtabileceğine inanan eski *narodniklere* karşı bilinçli bir tepkiydi. *Narodovoltskinin* ısrarla iddia ettiği şey, otokrat devleti kurumsal olarak değiştirecek bir Rus devrimine, hareket etmekten aciz köylüler arasında ekonomik hoşnutsuzluğu artıracak girişimlerle değil, ancak siyasal araçlarla —yani bireysel teröristlerin kahramanca ve yıkıcı hareketleriyle— ulaşılacağıydı. Otokrasiye doğrudan, gerçekten maddi olarak saldırılmalı ve yürütülen gerilla savaşı içinde başta çar ve onun en önemli payandaları olmak üzere önde gelen yetkililerine ve kilit kurumlarına karşı suikastlarla tüm mekanizma işlemez duruma getirilmeliydi. Ancak otokrasinin siyasal aygıtları bu saldırılarla yerinden oynatıldığı zaman, az da olsa ezilenlere ulaşmak ve onları doğrudan doğruya devrimci harekete yöneltmek mümkün olacaktı.

Narodnaya Volya otokrasiye karşı Rusya'nın o güne kadar gördüğü en ısrarlı ve en cesur saldırıları yaptı. Korkulu yürütme komitesi Aleksandr hakkında ölüm hükmü verdiğini açıkladığında, saraya ziyarete gidenler tavırlarındaki endişeden çarın ne kadar huzursuz olduğunu gördüklerini belirtmişlerdir. Bir tanesi bizzat Kışlık Saray'ın son derece korunaklı sınırları içinde gerçekleşen, Aleksandr'ın hayatına yönelik birkaç gözü kara girişimden sonra, örgüt en sonunda çarı 13 Mart 1881 günü iki bombayla öldürdü.

Suikast elbette bütün imparatorlukta kargaşaya yol açtı. Başta yürütme komitesi üyeleri olmak üzere, Halkın İradesi'nin önde gelen liderleri hemen yakalanıp, halkın önünde asılarak idam edildi. 3 Nisan 1881 günü Peters-

burg'daki Semonyovski Meydanı'nda idam sehpasına çıkan Andrey Zhelyabov ve Sofya Perovskaya'nın yanı sıra Nikolay Rysakov, Timofey Mikhailov ve Nikolay Kibalçiç yurtdışındaki devrimci hareketlerin gözünde efsane konumuna yükseldiler. Daha sonraki kuşaklara aşıladıkları kahramanlığın dışında, çarı katletme olayında yer aldıkları için asılan bu beş kişi yine de Rusya halkı için önemli bir siyasal kazanım sağlayamadı.

Tam tersine, II. Aleksandr'ın ölümünü izleyen dönem acımasız bir baskı dönemi oldu. Babasının görece hoşgörülü görüşlerinden hiç nasibini almamış olan yeni çar III. Aleksandr'ın şiddet yanlılarına cevabı vahşice saldırmak oldu ve on yıllarca süren (I. Nikola'yı aratmayacak derecede ağır) gerici bir döneme girildi. Polise bütün devrimcileri keyfi olarak temizlemesi için aşırı yetkiler verildi. *Narodnaya Volya* üyeleri ve onları destekleyenlerin acımasızca peşine düşüldü. Öğrenciler tek tip kıyafet giymeye mecbur edildi, örgütleri sindirildi; yazdıkları yazılar baskıya girmeden önce sansürden geçmek zorundaydı ve bütün dergiler en sudan sebeplerle, sadece hükümetin dört bakanının onayıyla kapatılabiliyordu. Zaten sınırlandırılmış *zemstva* ve belediyeleri denetlemek için kırsal bölgelerde toprak komiserlerinden oluşan baskıcı yeni heyetler oluşturuldu. Rus liberalleri bile bir anda belirli genel etkinliklerden uzak durdu.

1880'li yıllar kısa sürede 'küçük iş' yıllarına dönüştü; genel toplumsal değişim eylemlerinin yerini yerel hizmet işleri aldı, bir zamanların gözüpek devrimcileri kendilerini öğretmenlik, hekimlik, ebeliklerle ve *zemstva*larda kimi idari görevlerle sınırladılar. Zaman içinde bu küçük işler büyük bir çiftçi partisi —Sosyalist Devrimci Parti, yani PSD— kurma çalışmalarında semeresini verirken, 1880'li yıllarda insanların hayır işlerine sığınması, 1870'li yılların bariz bir biçimde siyasal olan halk hareketiyle alevlenen güçlü toplumsal eylemliliği ve ideolojik itirazı oldukça değiştirmişti.

Bu keskin değişim köklü bir toplumsal değişim mücadelesinde tam da halkın temsili düşüncesini ciddi şekilde zayıflattı. Allan K. Wildman'ın belirttiği gibi, 'artık "halk" toplumsal dönüşüm için seçilen temsilci olarak değil, aydınlanmış *zemstvo* liderleri tarafından idare edilen tarafsız hizmetin, ahlaki yücelmenin ve koruyucu tedbirlerin aciz nesnesi olarak görülüyordu.'[2] Bu on yıllık dilim aynı zamanda Tolstoy mistisizmi, içselliğe ve kişisel kurtuluşa

[2] Allan K. Wildman, *The Making of a Workers' Revolution* (University of Chicago Press, 1967), s. 3.

manevi dönüş ve genellikle kişisel inancın bir gereği olarak oldukça idealleştirilmiş iyi olana sözde dinsel bir sadakat yıllarıydı.

Narodnaya Volya'nın hatırası, yeraltı çalışmalarıyla ilgili deneyimi olmayan yahut çok az olan öğrencilerin zihninden kesinlikle kolay silinmedi. 1880'li yıllar boyunca o eski Halkın İradesi'nin izinden giden korkusuz çabalarla kurdukları kumpaslar hep başarısız kaldı ama, cesur, çoğu kez yalnız başına bireysel karşı gelişlerle popülist şiddet mirası asla tamamen yok olmadı. Daha sonra bütün dünyanın Lenin olarak tanıdığı Vladimir İlyiç Ulyanov'un ağabeyi Aleksandr Ulyanov'un da aralarında olduğu bir grup öğrencinin 1886 yılında III. Aleksandr'a karşı kalkıştıkları suikast denemesi belki de bu mirasın en iyi bilinen ifadesidir. Bu genç *narodovolstl*er polis tarafından kısa sürede yakalanmış ve Aleksandr Ulyanov dört arkadaşıyla birlikte asılmıştı. Onların yargılanmasını bir yana bırakırsak, 1880'li yıllarda en çok göze çarpan şey toplumsal teslimiyet ve siyasal suskunluktu.

Köylü İşçiler

1825 yılında Aralıkçı başkaldırı olduğu sırada sayısı beş bini pek aşmayan Rusya'daki küçük sanayi kuruluşlarında çalışan iki yüz bin civarındaki işçi sadece kırk beş milyon rublelik mal üretiyordu. Tam bir nesil sonra, Rus sanayisi ancak nüfus artışına ayak uydurabildi ve imalat, demiryolu, kentli nüfus ve yeterli karayolu konularında Batı Avrupa'nın hayli gerisinde kaldı. Gerçekten de 1861 yılına gelindiğinde 80 milyon olan imparatorluk nüfusunun sadece yüzde yedisi kentlerde yaşıyordu ve yüzde on kadarlık az bir kısmı tarımsal olmayan işlerle uğraşıyordu.

Bununla birlikte, imparatorluğun iç pazarını önemli ölçüde genişleten Kurtuluş'un ardından Rus ekonomisi gelişmeye başladı. Yüzyılın ortasıyla 1880'li yılların başı arasında sayıları on binden az olan sanayi kuruluşları hızla artarak 21.000'i geçerken, yarım milyondan az olan işgücü de yaklaşık 800.000'e çıktı. Buna bağlı olarak Rus sanayi üretiminin pazardaki ekonomik değeri 160 milyon rubleden neredeyse bir milyar rubleye yükseldi. Üstelik ekonomik gelişmenin olağanüstü temposu yüzyılın sonunda da yükselişini sürdürdü. 1900 yılında on altı ve üzeri kişi çalıştıran yerlerdeki fabrika işçilerinin sayısı 1,6 milyona ulaştı. Resmi fabrika denetimin dışında kalan işçiler eklenip, taşıma ve inşaat işçileri de dahil edildiğinde, 1897 yılında 129 milyon olan nüfusun içinde Rus işçilerinin sayısı 3,3 milyonu buluyordu. Bu sayı az

gibi görünse de, J. L. H. Keep'in söylediğine kulak vermek gerekir: 'Sanayi işçileri kilit merkezlerde yoğunlaştığı için, örgütlü bir biçimde hareket ederlerse sayısal gücünün çok ötesinde bir etkide bulunabilirlerdi.'[3]

Rus proletaryasının son derece yoğunlaşmış yapısı —ekonomik açıdan da elverişli özellikleri— abartılmamalıdır. Yüzyılın sonunda proletaryanın çoğunun çalıştığı tesisler, aslında dünyanın herhangi bir sanayileşmiş ülkesinde eşine rastlanmayacak kadar sermaye yoğundu. Görece sayısı az olmakla birlikte, Rus fabrika ve imalathanelerinin çoğu çok geniş işgücüne sahipti: fabrikaların üçte birinden fazlası en az 500 kişi çalıştırıyordu (Almanya'da ise çok sayıda işçi çalıştıran fabrikalar sanayiye dayalı ekonominin sadece yüzde on dördünü oluşturuyordu). Bütün Rus sanayi işçisinin yaklaşık dörtte biri en az 1000 kişilik fabrikalarda çalışıyordu (bu oran Almanya'da ancak yüzde 18'di). Rusya'nın bu fabrikalarında Almanya ve İngiltere'nin pazara sunduğu en gelişmiş makineler vardı. İmparatorluğun ekonomik açıdan geri kalmışlığına rağmen, (imalat, maden, taşıma, inşaat ve ticaret alanlarındaki) 3,3 milyon kişilik görece küçük olan sanayi proletaryası, Avrupa'nın en sermaye yoğun ve bu yüzden en ileri müstakil tesislerinde çalışıyordu.

İşçi Sınıfının Yaşamı

Kırdan Petersburg'a yahut diğer şehirlere yeni gelmiş yarı işçi yarı köylülerin çoğu korkunç sıkışık ve sağlıksız koşullarda çalışıyordu. Hepsi çoğunlukla makinelerinin ve tezgahlarının hemen bitişiğindeki kirli dükkanlarda oturmaya mecbur kalıyordu. İşyerlerinde yahut kalabalık koğuşlarda tam anlamıyla kapalı kalan şehre yeni gelmiş köylülerin şehirle olan bütün teması en kısa sürede kesiliyordu. Sözüm ona 'huzuru' sağlayan sert fabrika polisi tarafından korunan tesisler genellikle duvarlarla çevrili, hapishane benzeri avlusu olan geniş toplu yerleşim alanlarıydı. Etraflarını saran şehirden adamakıllı yalıtılmış bu fabrikadan dışarıya çıkmalarına, meyhanelere, insanların toplu halde bulunduğu yerlere gitmelerine izin verilmiyordu; işçiler yemeklerini fabrikanın yemek salonunda yiyor, ihtiyaçlarını fabrikanın mağazasından karşılıyordu. Yerleşim alanının dışına çıkacak olsalar fabrika polisi bir şey çalmış mı diye üstlerini arıyor, işyerinde olmadıkları saatlerin dikkatli şekilde

[3] J. H. L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia* (Oxford: Clarendon Press, 1963), s. 6.

kaydı tutuluyor, bütün bunlar da işyerlerinden ayrılmak istememelerinde etkili oluyordu.

Şehirde birkaç mevsim çalıştıktan sonra, tek başına olan erkekler iş sezonunu uzatmak için genellikle ailesini de şehre getiriyordu. Kendi çocukluk anılarına dayanarak Henri Troyat, bir eserinde, 1903 yılında Moskova'da keten ve kenevir işleme işleri yapan küçük bir fabrikadaki hayatı anlatır. Troyat, çalışılan yere gelen bir ziyaretçinin şöyle düşünebileceğini yazar:

> Rutubetli ve yaprakları solmuş tropikal bir ormana girdiğini sanır. Tavandan sarkan lif demetleri gün ışığını keser. İlerlemek için nemli ve odunsu püsküllleri elleriyle iterek kendine yol açması gerekir. Yerler yapış, yapış mide bulandırıcı kalın bir pislik tabakasıyla kaplıdır, sağda solda kızgın bir kovanın önünde siyah su birikintileri vardır. Pencerelerin yakınında, duvar boyunca, bir ucundan kalın bir çiviyle tutturulmuş, iki parça ağaçtan oluşan lif kırma makineleri durur. Alt parça dört ayak üzerine yerleştirilmiştir. Makinelerin şekli, eni de boyu da yaklaşık üç metre olan bir kafese benzer.[4]

Yaşadıkları bu sınırlı alan, 'hem çalışma mekanı olarak hem de işçilerin ailesi için kalacak yer olarak işlev görür,'

> [g]ünün yirmi dört saati orada geçerdi. Yemek saatlerinde bütün küçük kabile kenevir yığınlarıyla kirli su leğenlerinin arasında yere oturur, uyumak için lif demetlerini yastık yaparak döşeme tahtalarına uzanırlardı. Bir arada yaşayan bu yoksul insanlar bütün utanma duygularını kaybetmişlerdi. (...) Rahatça önlerine gelenle yatarlardı. Kadınlar doğumlarını da herkesin önünde yapardı.[5]

Troyat'ya göre, ziyarete gelen biri, babası makinede mekanik bie şekilde çalışırken, makinenin dibinde yüzükoyun yatmış, bezlerin üzerine kıvrılmış, uyuyor gibi gözüken, ateşler içinde titreyip terleyen bir oğlan çocuğunu görebilirdi. Yakındaki annesi ters çevrilmiş bir kovaya oturmuş bebek emziriyordur. Liflerin kurumasını önlemek için mekanın havası aşırı derecede sıcak ve nemli tutulur, bunun sonucunda işçi ailelerinin yaşadığı yerlerin çatlak duvarları, damlayan tavanları yer yer kahverengi küflerle aşınmış olurdu.

Troyat'nın değerlendirmesine göre, bu zavallı aileler köylerine dönmeyecekse, bütün yıl atölyeden dışarı çıkmazdı. Kısacası işçiler makinelerinin ya-

---

[4] Henry Troyat, *Daily Life in Russia Under the Last Tsar*, çev. Malcolm Barnes (Stanford, Kaliforniya: Stanford University Press, 1961), s. 93-4.

[5] A.g.e.

nında yer, içer, yatar, ürer ve hatta ölürdü. Üstelik bu 'fabrikaların' sayısı az da değildi:

İşin elle yahut en fazla basit mekanik araçlarla yapıldığı daha küçük fabrikalarda (...) özellikle küçük ipek, yün fabrikaları ve kumaş baskı işlerinde de durum aynıydı. Bu atölyelerde yerde, sıraların altında yahut tezgahların üzerinde uyunurdu. Mekiğin ritmik vuruşları, dokumaların tavana asılı beşiklerde uyuyan bebeklerinin ninnisi olurdu.[6]

1890'lı yılların sonuna kadar işçilere ayni ödeme, yahut fabrika yerleşme alanı içinde bulunan şirket mağazasından ihtiyaç maddeleri 'satın' aldıkları firma fişiyle ödeme yapılırdı. Bu ödemeler genellikle çok düzensizdi -en iyi koşulda bir aylık çalışmanın ardından yapılırdı. İşçiler normalde, Rusya'da bağlı oldukları köy arazisini gösteren ve önceki işinden neden ayrıldığı da dahil, geçmiş çalışmalarının bütün önemli ayrıntılarını içeren bir iş cüzdanı taşımak zorundaydı. Rus toplumunda Kurtuluş sonrasında da süren ve özel olarak işçiler için düşünülmüş olan bu ülke pasaportu, işçileri bütünüyle işverenlerinin insafına bırakıyordu.

Çalışma saatlerinde ustabaşılar işçilere çok kötü davranıyor, havadan sudan sebepler yüzünden onları cezalandırıyordu. Şüpheli herhangi bir durumda yetkililer hemen her zaman patronları kayırıyor, cezalar çoğunlukla savunma alınmadan veriliyordu. İşçiler arasındaki herhangi bir huzursuzluk genellikle yıkıcı ve tehlikeli görülüyordu. Huzursuz işçileri bastırmak ve denetlemek üzere okuma yazma öğretmesi, özellikle dinsel konularda dersler vermesi için fabrika sahipleri tarafından Ortodoks rahipler çağrılırdı. Fabrikaların, atölyelerin her yerinde işçilerin, özellikle köylü işçilerin dinsel gelenek uyarınca her işgünün sabah ve akşam olmak üzere iki kez önlerinde haç çıkardıkları ve başlarıyla selamladığı ikonalar vardı.

Fakat bu işçi sınıfı, hiçbir zaman evcilleştirilememiş bir işçi sınıfıydı. İşgücünü fazlasıyla gevşek sanayicilerin çoğu onların yerini yurtdışından getirilen gelişmiş makineleri doldurmaya çalıştı. Kısa sürede Petersburg, Moskova, (Rusya'nın Manchester'i) İvanovo-Voznesensk, Odesa, Kiev ve güneybatıdaki bir dizi tekstil şehrindeki sanayi işletmesi vasıflı çalışanların kullanabildiği otomatik makinelerle dolarken, çok az eğitim gerektiren, belki de gerektirmeyen rutin işler de köylü işçilere kaldı. Böylece Rusya'daki fabrikaların

---

[6] A.g.e

kendi içinde yarattığı çok uzun saatler çalıştırılan vasıflı ve iyi para ödenen 'işçi aristokrasisi' katmanının yanında, alt katmanda da son derece kötü davranılan vasıfsız, çok düşük ücret alan kısmen köylü çalışanlar oluştu.

Buna rağmen fabrika işçileri birbirlerine karşıt iki kampa bölünmedi, 'seçkin' işçiler aslında bütün işçilerin -vasıfsızlar kadar vasıflıların da- işverenlere karşı mücadele yürütme yeteneğini geliştirdi. Derinlemesine bir sınıf bilincine sahip olan, güçlü bir zanaat gururu ve özsaygıyla dolu vasıflı işçiler, işçi sınıfının en eğitimli, en deneyimli ve en kentlileşmiş kesimiydi. Ezici bir şekilde kırsal bir ülkede vasıflı ve az bulunur olduklarından, işletmeler için son derece değerliydiler ve büyük rağbet görüyorlardı. Bu yüzden fabrikadaki amirleriyle iş ilişkilerinde oldukça iddialı konumlar edinebilecek güçleri vardı. Rusya standartlarında iyi ücret almalarına rağmen harekete geçildiğinde çok radikal tutum alabiliyorlardı ve gerçek devrimci düşüncelere diğer proleterlerden kesinkes daha yatkındılar.

Bu seçkin proleterlerin yararlandığı ayrıcalıklara —genellikle vasıfsız işçilerden üç-dört kat fazla ücret almalarına, fabrika koğuşlarının dışında kendilerine ait odalarda yahut dairelerde kalmalarına— rağmen, işyerlerine yetkin militanlar, bir işletmenin bütün işçilerinin çevresinde toplandığı vazgeçilmez çekirdek kadrolar sağlıyordu. Bu tabaka, özellikle vasıflı metal işçileri, kendi birimindeki işçilerin, hatta bütün fabrikanın sözcüsü durumuna geliyordu. Dolayısıyla, düşüncelerini en rahat ifade eden, olası emek hareketinin doğal lideri olduğu için işverenin en korktuğu tabakaydı. Devrimci öğrenciler tarafından el altından onlara dağıtılan broşürleri genellikle okuyor ve içeriğini okuma yazması yeterli olmayan köylü işçilere aktarıyorlardı.

Bununla beraber işverenler şaşırtıcı bir şekilde işçilerin sempatisini kazanacak pek bir şey yapmıyordu: fabrikalarda sınıfsal karşıtlık ve güvensizlik had safhadaydı. Her yerde —bütün fabrikalarda, eğitim kurumlarında, hatta meyhanelerde ve işçilerin yemek yediği yerlerde— bulunan polis muhbirleri sadece 'tehlikeli kişi' ve örgütler hakkında değil, proletaryanın 'ruh hali' hakkında da raporlar veriyordu. Onların varlığının bütünüyle bilincinde olan işçiler ellerinden gelen en büyük dikkati gösteriyordu. Bir komplo atmosferinin hakim olması kaçınılmazdı: aşırı dikkat bir zorunluluktu, bunu ihmal eden faal bir işçinin, devrimcinin sonu ya hapishaneydi ya da Sibirya'ya sürgün edilmekti.

Batı tarzı reformcu sendikaların Rusya'da kurulmasına izin verilse, Avrupa işçilerine yapıldığı gibi, Rus işçilerinin büyük bir kısmını evcilleştirebilirdi. Fakat ne devlet ne de burjuvazi Rus işçilerinin kendilerini koruyacağı yasal ve bağımsız bir örgüt kurmasına izin vermeye ya da grev hakkı tanımaya hazır değildi. Resmi makamlar işçilerin, işsizlere muhtaçlara ve ailelerine yardımcı olacak yardımlaşma dernekleri kurmalarına izin veriyordu. Bir de kütüphanelere ve eğitim kurumlarına olanak sağlayacak mütevazı büyüklükteki kamu yararına örgütlenmelere izin veriyordu. Fakat köylü işçiler ajitasyona, greve karışırlarsa tekrar köylerine 'sürgün' edilebilir, resmi makamlar tarafından hapse atılabilirdi.

Sanayiciler elbette kendi ekonomik örgütlerini kurmakta serbestti ve emek örgütlerini bastırmak için olağanüstü miktarda paraya da zamana da sahipti. Hükümetle birlikte, işçi sınıfının sanayi içindeki her hareketini ve bağımsız bir sendika kurmaya yönelik her çabayı, iyice göze batan bir haksızlığı giderme çabası olarak değil, toplumsal düzene karşı düzenlenen *siyasal* bir komplo olarak görüyorlardı. Dolayısıyla da, paniğe kapılıp sınırlı ödünler vermelerine neden olan kendiliğinden bir isyan, bir grev gibi genel bir karışıklık olmadan Rus işçi sınıfına pek bir şey bahşetmiyorlardı.

Rus Marksizminin Doğuşu

1890'lı yıllarda devrimci aydınlar, Rusya'nın kapitalizme doğru giden Batı'nın yolunu izlediği görüşüne yönelmeye başladı; son derece gelişmiş sanayi kuruluşları Rusya ekonomisinin kalıcı bir özelliği durumuna gelince, sosyalist fikirler ve örgütsel gelenekler de Avrupa'dan Rusya'daki şehirlere taşındı.

Marx'ın fikirlerinin tamamı, başta siyasal bir hareketin temeli olarak değil, daha çok, yalnızca bilgisi olanların anlayabileceği bir ideoloji olarak, Marx daha hayattayken Rusya'ya ulaşmıştı. *Kapital*'in Rusça çevirisi 1872 yılında yayımlandı (Avrupa'da yayımlanan ilk *Kapital* çevirisi olması anlamlıdır). Basımının çarlık sansüründen geçmesinin nedeni içeriğinin akademik görünümlü, boyutunun da kışkırtıcı olamayacak kadar büyük olmasıydı. Ne var ki kitap halk arasında, özellikle kitabın içinde kendi inandıkları gibi, Rusya'nın uzak durması gereken Batı kapitalizminin suçlandığını görenler arasında rağbet gördü. Nitekim 8000 adetlik ilk baskısı, özgün Almanca baskıdan daha kısa sürede tükendi.

Enternasyonal'le olan bağı ve Bakunin'le arasındaki husumet yüzünden Marx'ın kitabı, İsviçre şehirlerinde yaşayan çok sayıdaki Rus öğrencinin büyük ilgisini çekti. 1870'li yıllarda Rusya'da ne önemli bir proletarya ne de burjuvazi olduğuna göre, *narodnik* öğrencilere *Kapital*'de çekici gelen şey, kitabın Avrupa kapitalizminin hayatı insanlıktan uzaklaştırarak yozlaştırdığı ve bütün ilişkileri, kültürel kazanımları, gelenekleri, düşünce ve değerleri metalaştırdığı iddiasıydı —bunlar öğrencilerin yoğun ahlaki/halkçı duygularını ve sanayideki gelişmelerden duydukları korkuyu büyüten düşüncelerdi.

Fakat bu büyük heyecan kalpten değildi: *narodnik* eğilimlerin *Kapital*'de sorunlu buldukları ayrıntı, Marx'ın önsözde yazdığı özlü bir sözüydü; 'değişmez bir zorunlukla (...) sanayi açısından daha gelişmiş bir ülke, az gelişmiş olana, ancak onun kendi geleceğinin bir resmini sunar.'[7] Bu kısa ibarenin ve sonraki yıllarda ayrıntılı olarak açıkladığı aynı düşüncenin daha kapsamlı tartışmalarının iddiası, sosyalist bir topluma ulaşmak için kapitalizmin, Marx'a göre, kaçınılmaz bir ön aşama olduğuydu. Üretim araçlarının hızla gelişmesine bakarak Marx, en az çalışmayla yeterli yaşam araçlarını sunan bir toplum için gerekli olan nesnel temelleri kapitalizmin sunduğunu kanıtlar gibidir. Bu anlayış, sosyalist toplumun ahlaki temellerini ve kurumlarını Rus köylüsünün eşitlikçi ve kolektivist değerlerinde gören popülist düşüncenin savunduklarına kesinlikle tersti.

Önde gelen Rus devrimcileri Marx'ı Londra'da sık sık ziyaret ediyor, Marx'ın da onlara duyduğu saygı giderek artmaya başlıyordu. 1850'li yıllarda Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesi, *Narodnaya Volya*'nın kahramanca eylemleri, hem Petersburg'daki hem İsviçre'deki Rusların Marx'ın yazılarına verdiği sıcak yanıtlar, Marx'ın Slav ziyaretçilerin çoğuna yönelik güvensizliğini aşındırmıştı. Rusça öğrenip, Rusya'ya dair ekonomik ve toplumsal verileri büyük bir merakla inceledi. Fakat yaşadığı sürece düşüncelerine çok az Rus taraftar bulabilmesi ilginçtir. Rusyalı hayranları Marx'ın tutarlılık talebini karşılamak için onun fikirlerini, Rus düşününe hakim olan daha geniş ahlaki ve psikolojik bağlamlara, 'Marksizm' kırıntılarını genellikle fazlasıyla eklektik bir şekilde dahil ederek kullandılar.

---

[7] Karl Marx, yazarın önsözü, *Kapital*, c. 1, çev. Samuel Moore ve Edward Aveling, ed. Frederick Engels (Chicago: Charles H. Kerr and Co., 1906), s. 13. Bu çeviri Marx'ın yazılarının diyalektik lezzetini taşır.

Fakat bu durum 1880'li yılların başında, *Çerniy Peredel* liderlerinin en maharetlisi Georgi Plehanov'un İsviçre'ye gelmesiyle değişmeye başladı. Asil bir subayın oğlu olan Plehanov, 1875 yılının Aralık ayında Petersburg Kazan Katedrali'nin önünde küçük bir kalabalığın huzurunda alenen otokrasiyi suçladığında yürekli bir konuşmacı olarak itibar kazanmıştı. İlk defa bir Rus devrimcisi bir mitingde böyle bir görüşü otoritelerin gözü önünde insanlara açıklama cesareti gösteriyordu. Plehanov daha sonra *Zemlya i Volya* grubuna katıldı, fakat grubun 1879 yılındaki kongresi şiddet yanlısı tavır alınca bir grup delegeyle çoğunluktan ayrıldı ve *obşçina*nın toprağı paylaşma pratiğini ifade eden *Çerniy Peredel* adında bir grup kurdu. Propaganda ve kitlesel eylem adına şiddetten kaçınan Plehanov grubunun otokrasinin ancak geniş bir toplumsal devrimle devrilebileceği yolundaki görüşü, *Çerniy Peredel*'i Batı Marksizmine oldukça yakınlaştırıyordu.

1880'li yılların başında Plehanov tutuklanmamak için Cenevre'ye kaçmayı gerekli gördü. Çok geçmeden iki diğer *Çerrniy Peredel* üyesi Vera Zazuliç ve Pavel Akselrod'la Zürih'de bir araya geldi. Akselrod'da, Plehanov'un üstün teorik yeteneği ve Zazuliç'in sezgi yeteneği yoktu, fakat —o zamanlar Rusya'da nadir bulunan— kalburüstü bir örgütçü olarak yeni grup için müthiş değerliydi, hatta, terörist olarak hatırı sayılır bir ün kazanan Zazuliç'ten daha önemliydi. Pratik işlerdeki büyük becerisiyle Akselrod, grubun yine *Çerniy Peredel* adını taşıyan gazetesinin basılmasını sağlamıştı.

Ancak Plehanov, Zazuliç ve Akselrod öz olarak kırsal popülist değildi. Gazetenin Ocak 1880 tarihli ilk sayısından itibaren ortada pek çok ideolojik karışıklık vardı; popülist bir anarşizmin yanında Marx'ın 'bilimsel sosyalizminin' proleter yönelimini de kabul ettiğini itiraf ediyordu. Sonraki sayılarında 'bilimsel sosyalizm' çok geçmeden yerini anarşizme bırakırken, proleter sosyalizminin yerini de kırsal popülizm aldı. İsviçre'de bir göçmen olarak yaşamını sürdüren Plehanov, geriye kalan popülizmini de terk ederek, Zazuliç ve Akselrod gibi, alenen Marksist haline geldi ve 1883 yılında *Çerniy Peredel* adını terk ederek daha proleter çağrışımlı Emeğin Kurtuluşu Grubu adını benimsediler. Bunun üzerine yeni grup, Rusya'nın ilk özgün Marksist *kruzhok*u olduğunu iddia etti (Pyotr Lavrov gibi kimi popülistler bu iddiaya öfkeyle karşı çıktı). Emeğin Kurtuluşu grubunun niyeti sadece Marx'ın görüşlerini göçmenler arasında ve Rusya'da yaymak değildi; aynı zamanda onları pratiğe sevk edecek etkili bir örgütsel araç yaratmayı da umuyordu.

Kurtuluş Grubu programını da önemli ölçüde değiştirdi. Eşit toprak dağıtımını desteklemek yerine, tarımın sanayileşmesi ve devletleştirilmesini gerekli görerek, Rusya'daki kitlesel köylülüğün değil, çok küçük olan proletaryanın baskın rolüne vurgu yaptı. Aslında, Marx'ın Fransız köylülerini pek önemsemeyen görüşünü mekanik bir şekilde bir bütün olarak sınıfa uygulayan Plehanov, Rus köylü sınıfının küçük burjuva ve baştan aşağı gerici bir sınıf olduğu ve toptan yok edilmesinin Rus sosyalist hareketinin arzu edeceği bir şey olduğu sonucuna varıyordu. Büyük ölçüde kolektivist Rus köylü sınıfıyla onun hayli bireyci Fransız emsali arasında bir fark varsa, bunu önemsiz görmesi dikkat çekicidir. Plehanov ve onun yurtdışındaki küçük çevresinden son derece etkilenen Rus Marksistleri çok geçmeden köylülüğü, özel toprak sahibi haline gelmekten başka derdi olmayan açgözlü gerici bir toplumsal sınıf olarak gördüler. *Obşçina*da yaşayan köylüler bile kapitalizm öncesine kalmış biçimler olarak gözden çıkarıldı, yok olması için tarihsel gelişmenin acımasız kanunlarına terk edildi —ve bu ne kadar çabuk gerçekleşirse, o kadar iyiydi.

Plehanov Marksizmi

Plehanov'un etkisi çarın egemenlik alanına nüfuz etmekte ağır kaldı. Bununla birlikte Avrupalı sosyalistler, özellikle Alman Sosyal Demokratları, çok geçmeden Plehanov'u Rus Marksizminin en önemli teorisyeni, daha doğrusu 'babası' sayarak, yeni oluşturulan İkinci Enternasyonal'de Rusya'nın baş temsilcisi olarak ona saygılı davrandılar. Doğrusu, Marx'ın düşüncelerini yaygınlaştırmada Friedrich Engels'in ardından Karl Kautsky'le birlikte ikinci sıradaydı. Kitapları çeşitli Avrupa dillerine çevrilirken, belki de Batı ve Orta Avrupa'da Rusya'dakinden daha fazla okuyucu bulmuştu.

Plehanov'a göre, Rusya'nın sosyalist bir toplumun maddi ve kültürel koşullarını geliştirebilmesi için uzunca bir kapitalist gelişme aşamasından geçmesi gerekecekti. Sosyalist bir devrimin egemen sınıfının sadece sanayi proletaryası olmasının kaçınılmaz olduğunu iddia ederek, devrimci gelişmenin lokomotifi olarak kişilerüstü ekonomik güçlere ve 'kanunlara' büyük önem verdi. Marx'ın fikirlerini Rus Sosyal Demokrasisi'nin 'resmi' kılavuzu durumuna getirmesiyle, Rus Marksizmini oldukça şematik bir dogmaya, az ve öz kanunlara, mimari açıdan da tamamlanmış düşüncelere bürünmüş bir toplumsal fiziğe dönüştürmüştü. Plehanov'un (çoğunlukla Kautsky'nin de) ellerinde

Marksizm tuhaf bir biçimde kısır kalmıştır: yasalara bağlanmış, yeni toplumsal ve siyasal gelişmeleri umursamaz duruma getirilmiştir. Bu kodlaştırma Marx'ın düşüncelerini büyük oranda çarpıtmıştır: Marksizm, toplumu 'bilimsel olarak' çözümlemenin, ekonomik etmenlerin önceliğinin ve sosyalist bir devrimde sanayi proletaryasının öncü rolüne odaklanmanın önemi üzerinde dururken, Plehanov çok sayıda Marksçı düşünceyi katı olduğu kadar basit de olan kaba formüllere indirgemiştir.

Plehanov'un Marx'ın temel görüşlerini fazlasıyla şematikleştirmesinden önce, *narodovolsti* ile Marksistler arasında önemli ölçüde yakın bir ilişki vardı. Çeşitli Rus sosyalist hareketleri normal olarak kaynaklarını birbiriyle paylaşır, birbirlerinin kitaplarını bile basardı. Ne var ki, 1884 yılında İsviçre'deki Plehanov grubu popülizme karşı, köylü hareketine yapılan her vurguyu 'bilimsel', sistematik bir devrimci sosyalizm teorisi önünde engel olarak gören diğer Marksistler tarafından da sahiplenilen sert bir kampanya başlattı. Plehanov'un 1884 tarihli 'Fikir Ayrılıklarımız' adlı broşürü, Rusya'nın sosyalizme ulaşmayı umut edebilmesi için önce kapitalizmin *obşçina*yı ortadan kaldırması gerektiğinde ısrar ediyor ve tartışmadaki öfkesinin çoğunu 'küçük burjuva' ve 'idealist' bulduğu *narodnizme* yöneltiyordu.

Plehanov'un genç arkadaşlarının çoğu onun dogmatizmini özümsemiş ve Marx'ın yapıtlarında yazılı olanları daha çok katı bir gerçeklikmiş olarak yorumlamıştı. Kendi 'keskin' yazılarından, keza önemli yorumcularının yazılarından hiçbir 'sapma' ve değişikliğe olanak vermeyen Rus Marksistlerinin geliştireceği Rus devrimi anlayışı da bir dogma kadar katı ve hayattan kopuk olacaktı. Plehanov'un başlattığı bu ideolojik doku sertleşmesi sonuç olarak Rusya'ya pahalıya mal olacaktı.

Marx'ın *Obşçina*ya Bakışı

Marx, ironiktir Rus Marksistlerinin Rus köylü sınıfını ve *obşçina*yı küçük gören görüşlerine katılmıyordu. Marx, Rusya'daki taraftarlarının *narodovolsti* nefretiyle bariz bir şekilde ters düşerek, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi hakkındaki tahminlerinin mekanik olarak Rusya'ya uygulanabileceğine kesinlikle inanmıyordu. Marx ölmeden sadece iki yıl önce, 1881 yılında Vera Zazuliç'e yazdığı bir mektupta, kapitalizmin tam olarak ortaya çıkması için son derece gerekli olan 'tarımsal üretimin' kamulaştırılmasının 'radikal bir

şekilde' sadece İngiltere'de, bir ölçüde de diğer Batı Avrupa ülkelerinde gerçekleştiğini söyler:

> Dolayısıyla bu sürecin 'tarihsel kaçınılmazlığı' *kesinlikle Batı Avrupa ülkeleriyle* sınırlıdır. (...) Bu yüzden *Kapital*'de sunulan çözümleme, kırsal komünün [*obşçina*nın] sürüp süremeyeceği konusunda nedenler göstermez, ama bununla ilgili yaptığım özel çalışma ve özgün kaynaklardan elde ettiğim veriler, bu komünün Rusya'da toplumsal canlanmanın dayanağı olduğuna beni ikna etmiştir, fakat böylesi bir işlev görebilmesi için en başta her taraftan ona hücum eden zararlı etkilerin ortadan kaldırılması gerekir; ancak o zaman onun için gerekli olan içsel gelişmenin normal şartları sağlanmış olur.*

Marx'ın 'tarihsel kaçınılmazlık' sözcüklerini tırnak işareti içine alması anlamlıdır. Erken dönem yazılarında ne düşünmüş olursa olsun, olgun Marx net bir şekilde bu tip bir dilden kaçınmış, Plehanov, Kautsky ve diğerlerinin kendisine atfettiği katı ekonomik şemadan uzak durmuştur.

Tersine, beklenmedik bir biçimde, toprağın ortak mülkiyetine dayanan Rus köyü yeni toplumun özünü oluşturabilir, kırsal komünizm için *obşçina* bir hareket noktası olabilir diyen popülist görüşü benimsemiştir. Aslında *obşçina*, Rusya tarımında kapitalist bir gelişmeyi pas geçmenin olası bir aracı olabilirdi. Plehanov'un, Rusya köyünün kapitalist tarım safhasından geçeceği 'tarihsel olarak kaçınılmazdır' inancının tersine, Marx'ın iddia ettiği şey, Batı'da başarıyla bir sosyalist devrim gerçekleşirse, *obşçina*da yapılacak ilerleme ve iyileştirmeler aracılığıyla Rusya'nın doğrudan kırsal komünizme geçebileceği yolundadır!

---

* Karl Marx, Vera Zazuliç'e mektup (8 Mart 1881), *Collected Works*, c. 46 (New York: International Publishers, 1992) ss. 71-2. İsviçre'deki taraftarlarının *narodovolsti* ile süren kavgasının tamamen bilincinde olan Marx'ın daha uzun birkaç taslaktan vazgeçtikten sonra çok dikkatle yazdığı bu mektuptan açık beklentisi, ciddi bir değerlendirme olarak ele alınmasıdır. Onun görüşlerini bilen *narodovolsti*nin bunları Plehanov'a karşı zorlayıcı bir etkiyle kullanabileceğinin farkındaydı. Plehanov ve Zazuliç kendi hesaplarına ihtiyatlı davranarak bu mektubu yıllarca hasıraltı etti; 1924 yılına, göçmen Marksistlerle *narodovolsti* arasındaki konular stratejik önemini kaybedene kadar mektup Rusya'da yayımlanmadı. Aslında, Plehanov Marx'ın görüşlerine sansür uygulamış, Marx'ın Rus köylüsünü 'küçük burjuva', hatta 'sınıfsal durumundan' ötürü kapitalizmi desteklemeye yatkın gördüğü şeklindeki yanlış bir anlayışa yol açmıştır. Lenin'in köylü kitlesine bakışını derinden etkilemiş olan temelden yanlış bu görüntü, bir ölçüde onun eski Sol Sosyalist Devrimci müttefiklerine karşı 1918 yılındaki ürperten tavrını da açıklar.

Marx'ın 1840'lı yıllarda 'Rusya bütün Avrupa'daki gericiliğin son büyük yedek ordusudur,' şeklindeki kendi görüşüne bile tamamen ters düşen, yaklaşan Avrupa Devrimi'nde Rusya'nın rolüyle ilgili yaklaşımın çeşitli ana hatları, ancak 1882 yılının Ocak ayında *Komünist Manifesto*'nun yeni Rusça baskısına yazdığı önsöz sırasında açığa çıktı. 'Bugün her şey nasıl da çok farklı!' derken coşkuludur, '(...) Rusya, Avrupa'daki devrimci hareketin *öncülüğünü* yapıyor.'[8] 'Rus Devrimi, Batı'da bir proletarya devriminin habercisi haline geliyorsa, bu ikili birbirinin tamamlayıcısıdır' der ve ekler: 'Rusya'daki *ortak toprak mülkiyeti* komünist gelişmenin başlangıç noktası olarak işlev görebilir.'[9]

'Bilimsel sosyalizmin' kurucusuna göre, *narodovolsti* ile Marksistler arasında Plehanov dogmatizminin ortaya çıkardığı bu düşmanlığı anlamak gerçekten zordur. Marx'ın *Narodnaya Volya*'ya olan hayranlığı bitmez ve şiddet taktiklerini dahi büyük ölçüde uygun bulur. Rus otokrasisinin yapısı göz önünde bulundurulduğunda, terörist bir grubun Rusya'da bir devrim başlatmasının tam anlamıyla mümkün olduğunu öne sürer. Marx ve Engels buna rağmen, kısmen Rus Marksistlerini iflah olmaz sekterler olarak gördükleri için, temkinli davranarak Rus göçmen topluluğunu ablukaya almış çekişmelerden uzak kalmaya çalışmıştır. Engels bir ara bu iki kamp arasındaki çekişmeye nokta koymaya çalışmıştı. Bertman D. Wolfe'nin belirttiğine göre,

> 1892 yılının ilkbaharında Engels gerçekten, *Narodnikler*'le kendilerini Marksist diye ilan edenleri tek bir partide birleştirmek için iki Rus Sosyalist göçmen grubunun liderleri arasında Londra'daki kendi evinde bir toplantı ayarlamıştı. Fakat Rusların ateşli tartışma üslupları ve Engels'in buyurgan bir şekilde müdahale etmek istememesi yüzünden toplantı yapılamadı. Ancak Engels'e göre, bu başarısızlığın tek nedeni söz konusu sekterlerin çorak 'sürgün karanlığı' içinde, kitle hareketinden soyutlanmış bir halde yaşamasıydı. Bu yüzden Rusya sorunu hakkındaki son sözü Rus Marksistleriyle Popülistlerinin acilen birleşmelerini rica etmek oldu.[10]

Uzlaşma hiçbir zaman gerçekleşmedi. Bir nesil sonra, 1917 yılında, dünyayı sarsacak tarihsel devrimin ortasında, en radikal *narodnik* eğilimlerle en radikal Marksist eğilimler fiilen organik ilişki kurdu ve her iki eğilim de Rus işçi

---

[8] Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* (New York: International Publishers, 1989), s. 24: 425-6; vurgu eklenmiştir.

[9] A.g.e., s. 24:426; vurgu eklenmiştir.

[10] Betram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (New York: Dial Press, 1961), s. 112.

ve köylülerinin ihtiyacını karşılayacak devrimci bir programın yaratılmasında bir diğerini eşit şekilde besleyebildi. Fakat dogma ve güvensizlik —en az koşullar kadar— iki eğilimin arasını bozacak, bir kere daha şiddetli zıtlaşmaya yol açacak, ama bu kez sonuç Rus halkı için yıkıcı olacaktır.

3. BÖLÜM

SOSYAL DEMOKRATLAR VE SOSYALİST DEVRİMCİLER

İşçi Sınıfının Uyanışı

1891-1892 yıllarında, güneydeki siyah toprak bölgesinin büyük bölümünde, normalde oldukça verimli buğday tarlalarına sahip olan Saratov ve Tambov da dahil olmak üzere en az on yedi şehri kasıp kavuran korkunç bir kıtlık oldu. Kıtlık, üzerinde ortalama 30 milyon insanın yaşadığı yaklaşık 80 milyon kilometre kareyi kapsamış, açlık ve hastalık en az bir milyon köylünün canını almıştı. Otokrasi bu afeti her zamanki gibi umursamamıştı: Kıtlık içindeyken altı ay boyunca Avrupa'ya hububat ihraç etmeye devam etmekle kalmamış, kıtlık haberini felaket bölgesi dışındaki Rus halkının duymasını önlemek için de uğraşmış, bunun sonucunda da yardımlar aylarca yetersiz kalmıştır.

Uzun süre çaresiz kalan hükümet, sonunda halktan yardım istedi. Verilen karşılık müthişti. Aralarında Çehov, Tolstoy gibi seçkin yazarların da olduğu şehirli insanlar açlıktan kırılan yörelere giderek, bir deri bir kemik kalmış köylülere yardım etmeye çalıştılar; çok büyük olan acil ihtiyaçları karşılamak üzere kendiliğinden yardım ve sağlık komiteleri kurdular.

Neredeyse on yıldır kendi kozasında yaşayan küçük, kendi halindeki sosyalist hareket canlanmaya başladı ve yeni bir kitle tabanına, özellikle okumuş orta sınıflara, öğrencilere ve —en önemlisi— gelişen kent proletaryasına varlığını duyurdu. 1890'lı yıllarda şehirlerdeki fabrikalar, 1870 ve 1880'li yıllarda Batı Avrupalı işçileri ayağa kaldıran duyguları yakından çağrıştıran bir huzursuzluk içindeydi. Üstelik grevler geçmişte olduğu gibi Petersburg ve

Moskova'yla sınırlı değildi. Riga'da, Ukrayna'nın şehirlerinde, özellikle Rusya Polonyası'nda büyük grevler patlak vermişti.

Krujki: Çalışma Grupları

İsviçre'deki Emeğin Kurtuluşu Grubu 1880 ve 1890'lı yıllarda yurtdışındaki Rus öğrencileri yavaş yavaş kendi yanına çekerken, yurtiçinde de Rus aydınlar arasında Marksizm yavaş yavaş yayılıyordu. Plehanov'un Rusya'da yayımlanan Marksizm ile ilgili yazıları geniş bir kitleye ulaşıyor, bunlar hem oldukça beğeniliyor, hem de Pyotr Struve, A. N. Potresov, M. I. Tugan-Baranovski, Julyus Martov ve özellikle davası uğruna ölen *narodnik* öğrenci Aleksandr'ın kardeşi Viladimir Ulyanov gibi yeni ve yetenekli yazarlar üzerinde cezbedici bir etki yaratıyordu.

Rus aydınlara Marksizmi özellikle çekici kılan kimi etmenler vardı. Yüzyılın sonunda *narodizmin* ürettiği sonuçlar tek kelimeyle yetersizdi. Bütün *narodnik* beklentilerin aksine 1891-92 yıllarındaki kıtlık büyük çaplı herhangi bir köylü ayaklanmasına yol açmadı. Önemli bir getirisi olmadığı gibi, birkaç istisna dışında köylüler metanetle kaderlerine katlanır görünüyorlardı. Buna karşın, 1896 ve 1897 yıllarında orta Rusya'daki büyük sanayi grevleri, sanayideki işçi sınıfının toplumsal inisiyatif ve kendi örgütlenmesi için yeni bir kaynak sağladığı izlenimi veriyordu. Zira, bu grevler bir Rus devrimci hareketinin geleceğinin köylülükte değil, sayı olarak ne kadar az olursa olsun proletaryada yattığı şeklindeki Marksist öngörüyü doğrular gibi görünüyordu.

Marksizme olan ilginin artmasının bir başka nedeni de Rusya'nın kaydettiği hızlı sanayileşmedir. 1890'lı yıllarda imparatorluğun kilit bölgelerinde kapitalizmin hızla yayıldığı görülür. Sadece bu on yıl içinde kömür, petrol ve demir üretimi üç katına çıkmış, 1898'den 1900'e kadarki iki yıllık dönem içinde net bir şekilde ifade edilebilen Rusya işçi sınıfının sayısı 1,3 milyondan, 2,1 milyona çıkmıştı. 1890'lı yıllarda —bir ülkeye ticaretin ne kadar nüfuz ettiğinin önemli bir göstergesi olan— demiryollarının uzunluğu da yaklaşık iki katına çıkmıştı. Gerçeklik tarafından fazlasıyla desteklenir görünen Plehanov'un göçmen grubunun dile getirdiği —Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin zorunlu olduğu— öngörüsü, zamanın radikal aydınlarının gözünden kaçmayan bir olguydu.

Son olarak, toplumsal sorunlara sistematik bir kuramsal yaklaşım için gerekli olan zemin, önceki on yıl içinde özenle hazırlanmıştı. 1880'li yıllardaki

III. Aleksandr'ın baskısı sırasında genç erkek ve kadınlar —elbette toplumsal değişim için etkin bir güç haline gelme beklentileri varsa— kendi devrimci dürtülerine dayanak oluşturmak için temel bir kuramsal bilgi birikimi edinmeyi zorunlu sayıyordu. Aceleci ve düşüncesiz eylemlere karşı temkinli olan Marksizm, bu gereksinimi karşılamak için son derece uygun görünüyordu. Marksizmle ilgili kitapların sayısının giderek artması toplumsal devrim için düşünce ve taktik çalışmalarını pratik bir etkinlik durumuna getirdi —yeni çarın hayli baskıcı rejimi siyasal eylem kapılarını tümden kapatmaya çalışmış olsa da, Marx'ın kitaplarının bir özelliği de pratiği beslemesiydi.

Pratiğe hizmet eden bir kuram gereksinimi daha dikkatli popülistler arasında da fark edilmişti. 1870'li yıllardan itibaren Rus aydınlarına toplumsal teori ve tarih konularında, aslında bilimin her alanında, kendi kendilerini eğitme çabasına girmelerini hatırlatan Marx'ın dostlarından Pyotr Lavrov da bunu söylüyordu. Akla dayanmayan aktivizme, kendiliğindenliğe, kişisel edimlere karşı Lavrov'un bilgi birikimine, bilince yaptığı vurgu, o güne kadar hemen eylem çağrısı yapmaya alışkın Rus popülizminin genç, uçarı dünyası için yeniydi. Lavrov devrimcilerin görevinin, kendilerini her açıdan yetiştirmek, otokrasiye ve soylu sınıfa karşı eksik bilgiyle ve sadece kışkırtarak mücadele etmenin ötesinde, insanlara niye boyunduruk altında olduklarını sürekli açıklayacak bir anlayış sunmak olduğunu söyler. Lavrov, önceki devrimci hareketlerin tarihini, günün en ileri düşüncelerini incelemeden, yüce gönüllü fakat teorileştirilmesi son derece yetersiz toplumsal hedeflere ulaşma konusunda Rus sosyalistlerinin başarısızlığa mahkum olduğu uyarısını yapar.

Lavrov'un bilinç ve bilgi birikimi konusundaki ısrarı onu, normalde teoriye üstünlük tanımaya kalkan her çabayı küçümseyen Bakunin'le ve onun anarşist yandaşlarıyla sert bir çatışmaya sürükledi. Avrahm Yarmolinski'nin belirttiği gibi, Bakunin taraftarları Lavrovcu talepleri, 'devrimi belirsiz bir geleceğe havale edecek, korkaklığın ve tembelliğin dikte ettirdiği bir çaba olarak' görüyorlardı.

> Kitaplardan elde edilen bilgiye fazlasıyla önem verme düşüncesi! (...) Ve elbette köylülerin aydınlanmaya falan ihtiyaçları yoktur. Eşitliğe inanma, özel mülkiyete ve aynı şekilde merkezi siyasal otoriteye karşı düşmanlık temeline dayanan geleneksel bir felsefeleri vardı. Hiç kuşkusuz devleti ilk ortadan kaldıracak olan onlardı. Usta [Bakunin] yazmamış mıydı: 'Rus halkı içgüdüsel olarak

> sosyalist, doğuştan devrimcidir.' Bütün eylemcilerin yapması gereken şey onların isyanını örgütlemektir.[1]

Kendilerini *buntary* [başkaldıranlar] yahut *bunty* [başkaldırı] yanlısı olarak adlandıran Bakuninciler, iyi planlanmış isyanlar yerine, görünüşteki eğitici etkisi nedeniyle başarısız bile olsa yerel ayaklanmalara öncelik tanıyordu. Etkisiz ayaklanmaların kitlelerin devrimcilere olan güvenilirliğini ciddi biçimde zedelemesi ve çoğunlukla yaygın olarak militanlarda yıllarca süren bir yılgınlığa yol açması, bu ilkelci, anarşist yaklaşıma kaçınılmaz olarak zarar veren katı gerçeklerdi.

Buna karşın, yüzyılın sonunda, Lavrov'un eğitimin önemine yaptığı vurgu, özellikle Petersburg işçi sınıfı arasında *krujki* formunda oldukça faydalı sonuçlar doğurdu. Karşılaştıkları bütün engellere rağmen, Rus aydınları yeni fabrikalara sistemli olarak etkili mesajlarla ve bilgi kaynaklarıyla ulaşmaya başlamıştı.

Daha 1860'lı yıllarda popülist öğrencilerin işçi *krujki* oluşumlarına yardım ettiğini görüyoruz. 1870'li yıllarda, kimi zaman popülistlerle birlikte çalışarak, kimi zaman rakip olarak, Marksistler de fabrika bölgelerinde görünmeye başladı. İki eğilimin şehirlerdeki Marksist proletaryanın üstünlüğü düşüncesiyle, kırsal kesimlerdeki popülist *obşçina*ya odaklanma düşüncesini birbirine karıştırması şaşırtıcı değildir. Bu kombinasyon Rusya'nın koşullarına şüpheye yer bırakmayacak şekilde uygun, verimli bir sosyalist hareket üretebilirdi. Toprak tabanlı alt soylu sınıfla karşılaştırıldığında bile, vasıflı, seçkin işçiler çoğunlukla öğrenmeye büyük bir hevesle can atan arzulu okuyuculardı. Okuryazarlık oranları Rusya standartlarında müthiş yüksekti: metal işçilerinin yüzde sekseninden fazlası, matbaa işkolundaki kalburüstü işçilerin yüzde doksanı okuma yazma biliyordu. Heyecanla konferanslara katılıyor, genel bilgiler edinmeye sanki sonsuz bir tutku duyuyorlardı. Richard Pipe'ın bu tip işçiler için yaptığı değerlendirme gerçekten etkileyicidir: belli ki son derece vasıflı bir işçi olan *narodovoletz* tornacısı I. V. Krutov,

> [o]kumuş biriydi ve iyi bir belleğe sahipti; aynı zamanda hiç de önemsiz olmayan bir ajitasyon yeteneği vardı. İnsan onu neredeyse her gün 'işçi kulübünde' [işçi odasında] her konuda tartışma yürütürken görebilirdi. Kimi zaman değer bilmez dinleyicilerin önünde Darwin'in teorisini açıklar, dinleyicilerini hayrete

[1] Avrahm Yarmolinski, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism* (Londra, Cassell, 1957), s. 186-7.

> düşürürdü: insan nasıl maymun soyundan gelebilir? 'Kulübe' sık uğrayan insanlar Krutov'un sözlerini genellikle sonuna kadar dinlemezdi: zayıf bir noktadan saldırdıktan sonra cevap beklemeden dağılırlardı. (...) Krutov dinleyenlere bilgi aşılarken bambaşka biri olurdu: dipdiri olurdu; görüşlerini paylaşan kim varsa veyahut onu anlayanların hepsini birden kucaklamaya, öpmeye hazırdı.[2]

Kimi işçiler gelirinden ayırabileceği paranın neredeyse tamamını kitap ve dergi almaya harcıyordu, mesela bir işçinin gururla kurduğu kütüphane bin kitabı bulmuştu. Kimileri de en az on bir saatlik ağır çalışmanın ardından kütüphanelerden ayrılamıyor, karmaşık fikirlerle dolu kitapları anlamak için kafa patlatıyor, yakınındaki öğrencilerden yardım istedikleri oluyordu. 1870'li ve 1880'li yıllarda (tam da devrimcilerin onlara taktığı adla) bu 'aydın işçiler' etik üzerine ağır kitaplardan bilimsel ve siyasal kitaplara kadar neredeyse her şeyi keşfetmek üzere *krujki,* yani çalışma grupları kurdular ettiler. Aslında bu *krujki* grupları çoğu kez radikal aydınlardan tamamen ayrı olarak oluşuyor ve genellikle iki sınıf çizgisi arasındaki hiziplerin ve önyargıların önüne geçilemiyordu.

Örneğin Julius Martov, aydın işçilere, aslında genel olarak işçilere, müthiş coşkuyla bakan bir sosyal demokrattı ve onları devrimci örgütlerin öncü komitelerine üye yapmak için büyük bir istekle işçilere ulaşmaya çalışıyordu. Ne var ki kimi aydın işçiler Mertov gibi insanlarla aynı inancı paylaşsa ve ideolojik ve örgütsel olarak etkileşime girse bile, işçilerin çoğu sosyalist aydınlardan şüphe etmiştir. İşçiler, aydınları şüpheli, hatta düşman, hem bir yabancı hem de onları ya kendi siyasal çıkarları için kullanmaya yahut da ağır baskı dönemlerinde onları yüzüstü bırakmaya teşne ayrıcalıklı bir toplumsal sınıf olarak görüyordu. Öğrenci ve aydınlar, çoğunu işçilerin bizzat örgütlediği *kruzjki* gruplarına sosyalist düşünceleri yamamaya kalktığı zaman, esas olarak anlık ekonomik sorunlarla uğraşan düz işçiler buna tepki gösteriyordu. Kırsal kesimden yeni devşirilmiş işçiler, naifçe kendilerini 'çocuğu' gibi gördüğü inancıyla çarı, sanılandan çok daha fazlasıyla destekliyordu. III. Aleksandr, onun ardılı II. Nikola hakkında kötü söz söyleyen devrimci aydınlara ters davranıyor, hatta onları, 'Çocukların Haçlı Seferi'nde köylülerin yaptığı gibi, yetkililere ihbar ediyordu.

---

[2] Akt. Richard Pipes, *Social Democracy and the St Petersburg Labor Movement, 1885-1897* (Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1963), s. 6.

Üstelik işçilerin çoğunun durumun ne olduğuna bakmadan aydınlardan sakınmalarının gayet pratik bir nedeni vardı. Polis sıradan işçilerin düzenlediği çalışma gruplarını genellikle zararsız, kendini geliştirme çabaları olarak görüyordu; ama sosyalist aydınların işçilerin *krujki* grubuna katılması şüphe uyandırıyor, daha düzgün kıyafetli, tavırları konuşmaları daha kültürlü aydınlar kuşkusuz her tarafta bulunan gizli polis ajanlarının dikkatini çekiyor, böylelikle *krujki* grupları yıkıcı siyasal faaliyet suçlamasına maruz kalıyordu.

Bu yüzden işçiler çoğunlukla kendi *krujki* gruplarını kendileri oluşturuyor, ihtiyatlı bir şekilde devrimcilere mesafeli davranıyorlardı. İşçi gruplarıyla sosyalistlerin kurduğu gruplar arasındaki yoğun gerginlik sık sık ciddi sorunlara yol açıyordu. İşçilerin devrimcilere olan düşmanlığını devrimcilerin zaman içinde kırmaları hiç de kolay olmadı: gerçekten de yıllar boyunca işçiler sosyalist propagandacıları ya kendi *krujki* gruplarına almadı ya da rehberliklerine gerek duyduklarında, denetimin sıkı olduğu koşullarda dikkatli davranarak onları kendi içlerine tek tek çağırdılar.

Aynı şekilde, sosyalist aydınların da işçiler hakkında kendi çekincelerinin olması şaşırtıcıdır. 'İşçi Bebel', yani sosyalist propagandacı yetiştirdiklerini iddia etmelerine rağmen, sosyalist öğrenciler ve aydınlar kendi örgütlerinde işçilere liderlik konumları vermediği gibi, içeriği daha karmaşık olan kendi *krujki* toplantılarına bile işçileri almaya çekinirdi. Statü zengini Rusya'da, sosyal demokratların bile kendilerini sıradan işçilerin aleyhindeki yerleşik önyargılardan kurtarması pek kolay olmadı. Almanya ve Fransa'ya kıyasla Rus proletaryası fazlasıyla hamdı ve sosyalist propagandacılar işçi sınıfından olup *krujki* içinde yer alanlara sürekli olarak kitap okumanın iyi yanlarını, öğretiyle ilgili yorumlardan söz etmemeyi öğretmek zorundaydı.

İşçilerle aydınlar arasındaki güvensizlik duvarını kıran ilk önemli grup, Rusya'nın işgali altındaki Polonya, Litvanya ve 'Pale'deki, yani güneybatı Rusya'daki Yahudi yerleşim bölgelerinde yaşayan Yahudi işçilerdi. Yahudiler, imparatorluğun en eğitimli kesimi arasındaydı. Kitle halinde sosyalizmi benimsemekle kalmıyor, devrimci partilerin donanımlı teorisyen ve eylemciye duydukları ihtiyacın bir kısmını karşılıyorlardı. Durgun geçen 1880'li yıllarda Pale yerleşimlerinde genelinde sosyal demokrat *krujki* grupları çoğalmaya başlarken, Julius Martov gibi Yahudi kökenli Marksistlerin onları örgütlemeleri hiç zor olmamıştı. Polonya'da ve Litvanya'da —özellikle Vilnius'da 1893 yılında— Yahudi işçiler genellikle Marksçı sosyalistlerin önder-

lik ettiği grevler yapmaya başlamıştı. Yeni yüzyılın başında, oluşumunda Martov'un son derece önemli rol oynadığı, kısa süre içinde siyasallaşarak Batı Avrupa sendikalarına örnek teşkil eden kitlesel bir örgüt haline gelen Yahudi İşçi Birliği, Rusya'daki en geniş ve en başarılı işçi partisiydi.

Bu yıllarda teori yönelimli Marksistler *krujki* oluşturmayla meşgulken, eylem yönelimli *narodovoltsi* de bunun çok gerisinde kalmıyordu. *Narodovolsti* ile Marksistler aynı komitelerde birlikte çalışıyor, hatta arada sırada *krujki* yönetimini ortak yürütüyor, aynı kitapları öneriyor, kitapları Rusya'ya getirmek için aynı kaynakları paylaşıyorlardı. Marx, Engels, Bebel ve diğer önde gelen Marksistlerden yapılan çevirilerin yanında, kendi teorisyenlerinin ve kendi kendini yetiştirmiş Marksistlerin kitaplarını, hatta şiddet eylemlerini doğru bulan kimi *krujki* kitaplarını yayımladılar. Aslında 1890'lı yıllara kadar Rus işçilerin çoğu iki sosyalist hareket arasındaki belirgin farkı bilemez, bilenler de ortak faaliyetlere pek karşı çıkmazdı.

Büyük ölçüde otokrasinin acımasız tutumundan ötürü Rus işçileri 1890'lı yıllarda devrimci aydınlara duyduğu şüpheyi bir süre için geri plana attı. Hükümetin, ajitasyon içeren her türlü faaliyeti baskı altına alması işçilerin geleneksel zihinsel ve psikolojik kapılarını açarak onları devrimci öğrenci ve profesyonellerin kollarına attı. Bu birleşmenin en büyük nedeni işçilerin siyasal ajitasyon ve eğitim konularında aydınlardan yardım almak zorunda olmalarıydı. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın son on yılına sadece devrimci eğitimin bir aşamasının sona ermesi değil, aynı zamanda radikal şekilde yeni bir aşamanın başlangıcı damgasını vurmuştu. 1900 yılından itibaren *kruzhkovşkina*, yani çalışma grubu hareketinin ötesine, ülke yahut 'bütün Rusya' olarak proletaryanın bir sınıf olarak harekete geçmesine olanak tanıyan sağlam siyasal örgütlenmelere geçme gereksinimi baş göstermişti.

Ajitasyon Komiteleri

Bu doğrultudaki ilk adım 1894 yılında, geniş proleter kitlelerle çalışma deneyimiyle donanımlı olan Julius Martov'un Petersburg *kruzhok*'una, daha önce Minsk'de yaygın olarak dağıtılan Arkadi Kremer'in *Ajitasyon Üzerine* başlıklı oldukça provokatif kitapçığını getirmesiyle atıldı. Kitapçık Petersburglu işçiler arasında ideolojik bir heyecan yarattı. *Ajitasyon Üzerine*, *krujki* gruplarını gizli olarak yürütülen propagandadan sokak ve fabrikalarda açık ajitasyona geçmeye çağırıyordu. Propaganda *krujki*leri sadece bir yeraltı çalışma grubu

değil, aynı zamanda bildiri dağıtan ve sistematik bir şekilde işçileri örgütlemeye çalışan ajitasyon komiteleri olmalıydı.

Üstelik, bir zamanların propagandacıları (genellikle öğrenciler) kitleleri artık grevlere, halka açık gösterilere ve doğrudan kavganın da içine sürmek istiyordu. Onlardan işçi kıyafeti giymeleri, proleter tavırlar takınmaları, ister grevler ister sokak gösterileri aracılığıyla olsun çalışan kitleler arasında militanlığı artırma düşüncesiyle Petersburg ve diğer şehirlerdeki işyerlerinde iş bulmaları isteniyordu. Kendileri için çok tehlikeli de olsa, bu devrimci ajitasyoncudan kendi dağarcıklarını geniş halk kitlelerine aktarmaları ve her fırsatta halka hitap etmeleri bekleniyordu.

Tehlikeli olmaya tehlikeli olan bu talepler devrimci faaliyetlerde mantıklı bir artış oluşturdu. *Krujki*, devrimci faaliyete rehberlik için gerekli bilgiyi aşılama açısından değerliydi ama, kamusal alana girilmediği takdirde bu anlamsız kalıyordu. Eninde sonunda canlı bir toplumsal varlık haline gelmek ve düşüncelerine somutluk katmak zorundaydı. Bu adım atılmazsa, kendi kabuklarına çekilme olasılığıyla, dünyayı değiştirecek etkin bir toplumsal güç olamama tehlikesiyle karşı karşıyaydılar.

Zorlu görev çok geçmeden gelip çattı. 1896 yılının Mayıs ayında Petersburg tekstil işçileri tezgahlarını kapatıp, hem katılan işçi sayısı hem örgütlenme düzeyi açısından Rusya'da daha önce olmadığı kadar büyük bir greve gitti. Tekstil işverenleri, babası Aleksandr'dan tahtı henüz devralan yeni çar II. Nikola'nın taç giyme törenine katılmaları için ilan edilen üç günlük resmi tatil parasını işçilere tam olarak ödemeyi reddedince grev başladı —başkentte en az para alan ve en uzun süre çalışanlar tekstil işçileriydi. Tahminen 30.000 pamuk eğirme ve dokuma işçisi kendiliğinden fabrikalarda işleri durdurdu —böylece bastırılan işçi sınıfı öfkesinin kapıları açılmış oldu. Sadece üç günlük tatil parasının istenmesiyle başlayan grev, günlük çalışmanın on üç saatten on buçuk saate indirilmesini talep eden bir harekete evrildi. Grevciler ayrıca ücret ödemelerinin şirket kuponu yerine parayla yapılmasını ve ister gerçek ister hayal ürünü olsun kuralları çiğnediler diye işçilerin keyfi cezalara çarptırılmasına son verilmesini talep etti. Devasa Putilov metal fabrikalarının yanındaki Ekaterinhof Parkı'ndaki mitingde, grevciler taleplerini tam olarak belirlemek ve dayatmak için yüz temsilciden oluşan, Richard Pipes'ın haklı adlandırmasıyla, bir 'ön sovyet' belirledi.[3]

[3] A.g.e., s. 103.

İşlerini bıraktıkları iki hafta boyunca grevciler olağanüstü disiplinli davrandılar. Yok yere kanlı Kazak ve polis saldırılarına neden olabileceğini düşünerek içki içmediler, şiddetten uzak durdular. Sokaklarda kalabalıklar halinde toplanıp provokasyona neden olmak yerine, tedbirli davranıp evde oturdular ve Petersburg'daki grev yapan fabrikalar arasında yakın teması sağlayan iyi örgütlenmiş bir temsilciler ağı oluşturdular.

Tekstil grevi sadece Petersburg'da değil bütün Rusya'da, hatta yurtdışında da geniş sempati uyandırdı. İngiltere, Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde işçiler, grevcilere yardım için para topladı. Pek çok Avrupa şehrinde kitlesel destek mitingleri düzenlendi. Ama işçilerin topladığı paralar grevdeki 30.000 erkek ve kadını ayakta tutmaya yetmedi —bütçesi sınırlı her genel grevin karşılaştığı bir sorundur bu. Ayrıca, Petersburg'un stratejik metalurji fabrikalarında çalışan nispeten iyi ücret alan ve çalışma saatleri daha önce kısaltılmış olan vasıflı işçiler greve katılmamıştı. Sonuçta, esas olarak maddi kaynakların yetersizliği yüzünden, işçiler kısa vadeli kazanımlar elde edemeden fabrikalarına dönmek zorunda kaldı.

Yine de grev tam olarak yenilmiş sayılmazdı. Bunu izleyen Ocak ayında tekstil işçilerinin başka bir greviyle köşeye sıkışan hükümet on bir buçuk saatlik işgünü yasasını çıkarmaya mecbur kaldı. İşverenlerin çocuk işçi çalıştırmayı sınırlandırması, bütün ücretleri nakit ödemesi gerekecek, işçilere sadece sınırlı ihlaller için para cezası kesebilecekti. Bu iyileştirmelerin çoğu göz ardı edildi, ama böyle olmasına rağmen şurası kesin ki grevler, çoğunluğu okuma yazma bilmeyen yarı köylü ve kadınlardan oluşan işçilere neler elde edilebileceğini gösterdi. Grevlerin işçi sınıfı militanları tarafından yönlendirilmesi, çoğunluğu muhtemelen *krujki* içinde yetişmiş işçi sınıfı eylemcisi gizli kadroların uzun zamandır fabrikalarda olduğunu akla getirmektedir.

Ancak sosyalistlerin, özellikle Petersburg'daki Marksistlerin, 1890'lı yıllardaki grevlere etkisi tarihsel bir tartışma konusu olarak kalmıştır. Grevler sosyalist aydınların bir rolü olmadan, bütünüyle kendiliğinden, işçi sınıfının inisiyatifini ve kendi disiplinini yaratmasının bir ürünü müydü? Yoksa, ortak işçi-aydın *krujki* gruplarında oldukça uzun zamandır süren sosyalist eğitimle birlikte, grevlerden önce ve grevler sırasında ortaya çıkan önemli sosyalist yayınlar, grevcilerin şevkini ve disiplinini önemli ölçüde etkilemiş miydi? Aslında, en geçerli kanıtlar, grevcilerin amaçlarını belirlemesine, morallerinin bozulmamasına, hepsinden önemlisi disiplinli bir biçimde davranmasına

yardım etme konularında Marksist aydınların çok önemli bir rol oynadığı görüşünü destekler.

Allan K. Wildman, 1890'lı yıllardaki grevleri ayakta tutan güçlü, ne yaptığını bilen ve etkili bir işçi hareketinin temelinin atılmasında *krujki*'deki yaşı büyük aydın liderlerin çok büyük önemi olduğunu yazmıştır.

> Acil sorunları ve talepleri sıralayan o kısa ajitasyon bildirileri büyük ölçüde doğrudan katılımın yerini tutuyordu; işçilerin ruh halini berraklaştırıyor ve onu, Sosyal Demokrat liderlerin kolayca polis gözetimine takılmalarına meydan vermeden, koordineli bir eyleme kanalize ediyordu. Tekstil işçilerinin genel grevindeki eylemlerinin dramatik sonucu (...) tartışmasız Petersburg'un [ajitasyon] yöntemlerinin etkili olduğunun ve Rusya'nın bütün kesimlerinde onlara öykünen insanlar kazandığının kanıtı sayılır.[4]

Grevler sırasında Marksistler ve *narodovoltsy* sürekli olarak işçilerin taleplerini ifade eden ve onlara ısrarla disiplinli davranmalarını söyleyen bildiriler hazırladı. Belki de grevler başladıktan sonra sosyalist aydınlar grevci militanlarla sürekli durum değerlendirmesi yapmış, Batı'daki işçi hareketlerinden edindiği bilgiler temelinde onlara önerilerde bulunmuştur.

Propaganda ve ajitasyon birbirine bağımlıdır ve kesinlikle her ikisi de gereklidir. Değişik dönemlerde bunlara verilen ağırlık elbette değişebilir: 1880'lı yıllardaki gibi baskı ve gericiliğin kol gezdiği karanlık bir dönemde, grev ve sokak eylemleri yapmak asıl olarak yararsız, hatta boş yere tehlike yaratırken, sosyal demokratların polis tarafından yok edilmeden devreye sokabileceği en iyi faaliyet biçimi eğitim odaklı *krujki* idi. Aynı şekilde, huzursuzluk dönemlerinde propaganda karşısında ajitasyonun belirgin bir önceliği olmalıdır. Fakat tek başına ajitasyon, işçileri örgütlü ve bilgili bir toplumsal güç olarak birleştirmek için yeterli değildir; propaganda odaklı *krujki*den ajitasyon komitelerine geçiş de sorunsuz olmamıştır: proletaryanın yeni eylem komiteleri yaratma becerisine sahip ajitasyon örgütleyicileriyle birlikte, sosyalist teoriyi açıklayacak kendi Rusyalı 'Bebeller'ine fena halde gereksinimi vardı.

RSDİP'nin Oluşumu

Yirminci yüzyılın başında işçi sınıfının uyanışı, proletaryanın egemen rolü ile ilgili Marksist vurguyu etkili bir şekilde doğrulamıştı. Bunun yanı sıra

---

[4] Allan K. Wildman, *The Making of a Workers' Revolution: Russian Social Democracy, 1891-1903* (Chicago: Chicago University Press. 1967), s. 61.

Marx'ın sistematik düşünceleri fazlasıyla revaçtaydı. Küçük grup faaliyetlerini yeğleyen anarşizan eğilimli *Narodovoltsi*'nin tersine Marksistler, temel olarak işçi sınıfının desteğine dayanan ülke çapında sosyal demokrat bir parti kurmak istiyordu. Bu girişim, Almanya'da Bismarck'ın düşmesi ve Demir Şansölye görev başındayken bile bir kitle desteğine sahip olan Alman Sosyal Demokratlarının yasallaşmasıyla büyük bir itki kazandı. Artık Rusya sanayileştiğine ve bundan böyle Rus şehirlerinde grevler eksik olmayacağına göre, Petersburg, Moskova ve Minsk'li Sosyal Demokratlar, anarşistlere özgü küçük, komplocu, gizli faaliyet yürüten grupların tersine, kendilerinin de disiplinli ve siyasal olarak gelişmiş işçi sınıfını kavrayan örgütlü bir kitle hareketi yaratabileceğini umabilirdi. 1890'lı yıllarda artık Rus İmparatorluğu içerisinde resmi bir Sosyal Demokrat parti kurmak için zaman uygun görünüyordu.

Bu amaca ulaşmak için ilk somut adım, iyi temsil edilen bir parti 'kongresi' toplamak için maddi araçlara sahip, Yidiş dilini konuşan, yeni kurulmuş bir *Bund* [Dernek] tarafından atılmıştı. Dernek, bağlantılarını ve kaynaklarını kullanarak 13 Mart 1898 günü illegal bir kongre yaptı. Fakat *Bundistler* bütün Rusya'yı kapsayan kongre içinde Yahudi işçi örgütü olarak kendi özerkliklerini korumak istiyordu. Buna uygun olarak liderleri bütün gidişatı kontrol ederek onları yarı federalist bir örgüte yöneltmek için her çabayı gösterdi.

Yeni Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin bu 'Birinci Kongresi' çok sayıda Yahudi proletere sahip olan Minsk'de toplandı ve az sayıdaki delegesi, *Bundist* liderlerinin istekleri doğrultusunda, ciddi herhangi bir ideolojik ve örgütsel kısıtlama talebinde bulunmadı. Aslında buna oldukça uygun, Petersburg Mücadele Birliği ile Kiev, Moskova ve Ekaterinoslav *krujki*lerinden *Bund* temsilcisi olduğunu söyleyen dokuz delege vardı. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) adını alan yeni parti bir program formüle etmedi. Bunun yerine benimsenen (alışılmışın dışındaki) genel manifestoda, en önemli Sosyal Demokrat görüş olarak, yerli burjuvazi çok zayıf olduğu ve işçi sınıfının kendi tarihsel yazgısını yerine getirmesinden korktuğu için Rusya'da 'burjuva demokratik' devrimi proletaryanın gerçekleştirmesi gerektiği belirtiliyordu. Bunun anlamı, çarlığı devirmeye önderlik eden işçilerin, kendi önderleri ve partisiyle burjuva demokratik sınırların ötesine geçmeye kalkışmaması gerektiğiydi.

Partinin oluşmasıyla pek çok Marksist, hatta yarı *narodnik kruzhky*, partiye katılmak isteyerek, yeni filizlenmeye başlayan partinin örgütsel düşüncelerini pekiştirmek için 'grup' adlarını genellikle 'komite' diye değiştirdiler. Bölgesel

sosyal demokrat dergiler piyasaya çıktı, birkaç yerde yerel komiteler kendi *krujki*lerini gevşek konfederatif Mücadele Birlikleri şeklinde düzenlemeye başladı.

Yeni filizlenmeye başlayan RSDİP üç kişilik bir merkez komite ve kendine resmi yayın organı olarak Kiev *kruzhok*'unun *Raboçaya Gazeta*'sını (İşçi Gazetesi'ni) seçti. Bir dizi tanıtıcı propaganda bildirisi hazırlamak üzere baş propagandacı olarak Rus Marksizminin yükselen yıldızı V. İ. Lenin (o zaman kullanılan adıyla Ulyanov) seçildi. Parti, görev duygusu içinde kendisine yurtdışı temsilcisi olarak Plehanov'un saygın göçmen grubunu seçti. Partinin Rusya'daki örgütsel yapısı aşırı derecede gevşekti: partideki asıl gücün kurucu yerel komitelere ait olmasına, yerel komitelerin pratikte Merkez Komite'nin direktiflerini kendi yerel koşullarına uygun bulmazsa yok sayabileceğine karar verilmişti. Dolayısıyla Merkez Komite acil eylem gerektirmeyen bütün önemli konularda parti kongresine başvurmak zorundaydı.

Ancak yeni inşa edilen RSDİP'in kitleler üzerindeki ilk etkisi neredeyse sıfırdı. Aslında kongre süreci sona erdikten kısa bir süre sonra, kongreye katılan az sayıdaki delegenin çoğu polis tarafından gözaltına alınmıştı. Çok net olmayan bu kongrede oluşan hemen her şeyin zaman içinde sonradan (çok önemli olan İkinci RSDİP Kongresi'nde) tekrar yapılandırılması gerekecekti. Formalitenin pek ötesine geçmemiş olan Birinci Kongre, yine de, imparatorluk genelinde birden ortaya çıkarak sayısı giderek artan komitelerin yavaş yavaş ilgisini, daha sonra da desteğini çeken Marksist bir partinin Rusya'daki varlığına belli bir somutluk kazandırmıştı.

Köylülerin Uyanışı

1890'lı yılların sonu atalet içerisindeki Rus köylülerinin nesiller sonra geniş çaplı uyanışına da tanık oldu. Kırsal nüfus artışı, kıtlık ve kullanılabilir arazilerin pahalılanması sonucu 1902 ve 1903 yıllarında dayanılmaz hale gelen borç yükü karşısında köylülerin çoğu genellikle şehirlere göç ediyordu. Göç etmeyenler üst tabakanın elindeki çok geniş boş arazilere yutkunarak bakıyordu. Kimi yerlerde, özellikle Ukrayna, Volga ve orta siyah toprak bölgesinde, köylüler tırpanlarını alıp doğrudan üst tabakanın arazilerine girmişti. Bir kere daha köylüler orta Rusya'nın pek çok kısmında, şehirlerdeki işçi hareketiyle birleşen potansiyel isyancı bir varlık olarak *bunty* rolünü oynamıştı.

1900'lü yılların başında yetkililer, özellikle serfliğin zilletlerini hiç tanımamış, ümitsiz/köle tarzı bir yaşamı kabul etmesi pek mümkün görünmeyen genç köylülerin icabına bakmak zorundaydı. Bu inatçı ve giderek militanlaşan genç insanlar okuma yazma öğreniyor, radikal yeni düşüncelere kulak veriyordu. Rus popülizminin kıdemlilerinden, 1874 tarihli *V narod* hareketinin içinde yer almış ve yirmi yılını Sibirya'da sürgünde geçirmiş aristokrat kökenli bir kadın olan Ekaterina Breşko-Breşkovskaya'nın yerinde gözlemiyle:

> Dikkatimi ilk çeken şey önemli ölçüde büyüyen okuryazarlık oranı ve daha eğitimli olanların kendi çözümsüz sorunlarına yanıt bulma umuduyla ciddi kitaplar okuma arzusuydu. (...) İkincisi de, insan, genç köylülerin bağımsız davranışlarındaki artışı, soylulara ve devlet görevlilerine aldırış etmemedeki bilinci görmeden edemiyor. (...) Dahası, hasat zamanında, Rusya'nın güneyinde, yahut Kiev'in şeker fabrikalarında yahut başka yerlerde, yüzlerce kilometre yol katederek evinden uzakta çalışmamış tek bir genç kız, ve elbette tek bir delikanlı neredeyse yoktu.[5]

Kırsal bölgelerdeki değişimin büyüsüne kapılan tek kişi Breşko-Breşkovskaya değildi. Köylü sınıfını —Rusya'nın büyük çoğunluğunu— sosyalizme kazanmanın çok önemli olduğuna inanan Rus devrimcilerinin çoğu da onun duygularını taşıyordu. Bu yeni *narodovoltsi*, kalıcı işler buldukça öğretmen, doktor, sağlıkçı, tarım uzmanı, *zemstvo* görevlisi olarak tedbirli bir şekilde köylere yerleşti. Bunlardan bazıları okul, hastane gibi yerlerde çalışan profesyonellerdi. Radikallerin yeni ordusu burada köylülere sabırla, sadece okuma, yazma, matematik değil, en temel insan haklarını da öğretti —ve bunlar yeni bir 'çocuk haçlı seferi' değil, sağlam ve kalıcı bir kırsal hareket için altyapı oluşturmuş oldular.

Bu *narodovoltsi* dikkatini, Rusya'daki bütün sosyalist eğilimlerden daha fazla kırsal köylerin sorunlarına veriyor, toplumsal konulardan köylülerin kolay anlayabileceği ahlaki bir dille söz ediyordu. Üstelik köylüler bu sorunları, özellikle Petersburg'daki rejim kadar yerel otoritelere karşı da öfkeyle dolu genç köylülere ulaşmış bir devrimci şevkle tartışmaya istekli görünüyorlardı.

---

[5] Akt. Maureen Perrie, *Sotsialist-Revolyutsioner, The Agrarian Policy of the Russian Socialist-Revolutionary Party* (Londra ve New York: Cambridge University Press, 1975), s. 55.

Sosyalist Devrimciler

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Rus popülistleri kendi etkilerinin ve düşüncelerinin yükselişine, Marksistlerin geçen on yıl içinde yaptığı gibi, büyük bir şevkle bakabilirdi. *Narodovoltsi*'nin genellikle kısaca SD demeye başladığı Sosyalist Devrimciler, *narodnik*lerin geleneksel Rusya'nın tarımsal ayrıcalıklığı iddiasını Avrupa'da yeni ortaya çıkan sanayileşme ve proleterleşme gerçekliğiyle kaynaştırmaya çalıştı.

Fakat onlar Marksizmin devşireceği türden insanlar değillerdi. Her şeyden önce Rus Marksistleri köylülüğe gerici, küçük burjuva, hatta karşıdevrimci bir rol atfederken, Sosyalist Devrimciler çok daha büyük bir içgörüyle, radikal toplumsal dönüşüm içinde onlara olumlu ve belirleyici bir rol veriyordu. Çalışan köylünün sergilediği kısıtlılıkların çoğunu kabullenmeye dünden hazır olmalarına rağmen, Marksistlerin vurguladığı gibi, toprak ve mülk sahibi de olsa, köylünün ne türden olursa olsun burjuva değil *emekçi* olduğunda diretiyorlardı. Fransız köylüsünün aksine, Rus köylüsü —*mujik*— onun gözünde kimseye değil 'tanrıya ait' toprağın toplumsallaşmasına da devletleştirilmesine de karşı değildi. Gerçekten de *obşçina*ya göre, toprağın hane bazında dağıtılması ve belirli aralıklarla ihtiyaca göre yeniden bölüşülmesi gerekiyordu. Kısacası köylülük normal olarak toprağa 'sahip olmak' bir yana, onun satılabilir bir burjuva mülküne dönüşmesini de istemiyordu. Bunun yerine genel tercihi, köylü ailelerin değişen gereksinimlerine göre toprağın belli aralıklarla yeniden pay edilmesiydi.

Rus Marksistleri *obşçina*yı sadece fazlasıyla küçümsemekle kalmıyor, tarımın kapitalizm tarafından sanayileştirilmesini ve burjuvaların büyük arazilerinde köylülüğü proleterleştirmesini işçi devletinin sonrasında tarımı devletleştireceği sosyalist bir devrim için tarihsel bir önkoşul olarak görüyordu. Marksistlerin asıl tercihi oldukça rasyonel ve fabrikaya benzer şekilde ortak kullanımdan yanaydı. Zamanının önde gelen SD teorisyeni Viktor Çernov kendi pozisyonlarını daha sonraları şöyle anlatacaktı:

> Sanayiyle benzeşim kuran Sosyal Demokratlar tarımsal kapitalizmde aynı gelişme sürecinden daha yavaş ama daha acılı bir süreçle geçmeyi umuyordu. Toprak sahibi soyluların modern, geniş ölçekli toprak sahiplerine, rasyonel 'tahıl fabrikası' kurucularına dönüşmesini bekliyorlardı. Köyün çözülüp dağılışını, köylülüğün az bir kısmı küçük kapitalistlere dönüşürken çoğunluğunun

> sanayi işçi sınıfının köy kanadı olan topraksız proleterler durumuna gelişini görmek istiyorlardı.[6]

Buna karşı, SD'lerin yaklaşımı radikal bir şekilde farklıydı: onların görüşüne göre, *obşçina* gelecekteki sosyalist toplumun nüvesini oluşturuyordu. Bu durumda *obşçina*, kapitalist gelişme aşamasını —kapitalist sanayileşmenin bütün yıkıcı sonuçlarıyla birlikte— atlatmayı Rusya için mümkün kılabilir ve kırsal ağırlıklı Rusya'nın Batı'nın izlediği yoldan bağımsız olarak sosyalizmi geliştirmesini sağlayabilirdi. Geleneksel *volya* anlayışının ve köylünün *obşçina* ile bağlarının, devrimci 'toprak ve özgürlük' ile 'topraktaki özel mülkiyetin kaldırılması' talepleriyle rezonans içerisinde olacağına inanıyorlardı.

Böylece SD'liler açısından, köylülerin toprak 'tanrıya aittir' ve onu işlemek isteyen herkes ona ulaşabilmelidir şeklindeki inançları, köyleri hayli elverişli toplumsal ve devrimci araçlar yapıyordu. Köylünün ruhunun derinlerinde yer etmiş bu inancın coşkun bir ahlaki, hatta yarı dinsel bir özü vardı: geleneksel *volya* anlayışının temelinde de bu vardı. Köylülük açısından, tanrı vergisi doğal bir kaynak olan —köyün 'anası', toprak— üzerinde soylu sınıfının mülkiyet hakkını dayatması özü itibarıyla ahlaka aykırıydı. Toprak bütün sosyal sınıflardan önce de vardı ve asla kimsenin mülkiyetinde olmamalıydı. O sadece kullanılabilirdi —bu köylülük ekonomik gerçeklikleri ahlaki duyarlılıklarla birleştirmiş ve kırdan gelen yarı köylü işçilerin düşüncelerinin bir köşesine neredeyse metafizik bir devrimcilik iliştirmişti.

Son olarak, Rus Marksistleri tarihin itici 'yasası' ekonomik güçlerdir derken, SD'liler temel olarak kişilerüstü ve soyut olan bu teorinin, işçiler ve köylüler için kapitalist gelişmenin korkunç ekonomik ve asap bozucu sonuçlarını gözden kaçırdığı ve ezilen milyonlarca Rusun bakış açısının doğasındaki ahlaki öncülü yok saydığı şeklinde uyarıda bulunuyorlardı. Sosyalistler imparatorluğun köylü çoğunluğuna kolektif bir ahlak 'getirmek' zorunda değildi; bu onlarda zaten vardı. Bu ahlak aynı zamanda iradeciliğe ve doğrudan eyleme kuvvetli bir yatkınlığı da besliyordu. Ahlaki kategoriler üzerinde durmayı küçümseyen Marksistlerin tersine popülistler, ekonomik etmenlerin tarihsel değişime yol açmadaki önemini inkâr etmeden bu kategorilerin çok önemli olduğunda ısrar etti. Kendi taleplerinin ahlaki karakterine sonuna kadar inanıyorlardı: kendi hareketleri sadece ekonomik eşitliğin değil, kurtulu-

---

[6] Victor Çernov, *The Great Russian Revolution*, çev. Philip E. Mosely (1936; yeni baskı New York: Russell and Russell, 1966), s. 111.

şun da peşindeydi. Popülist düşünceler güçlü etik, hatta yarı dinsel terimlerle sürekli dile getiriliyor ve neredeyse aşkın bir adalet ve doğruluk duygusundan esinleniyordu.

Bu yüzden *narodovoltsi* kendi örgütlerine sadece *krujki* değil, genellikle 'kardeşlikler' diyor ve adanma yeminleri, coşkulu bağlılık beyanları ve canlı kabul törenleriyle ifade edilen özel bir örgütsel yakınlık mesajı yolluyorlardı. İnançlarını, karşılıklı bir fedakarlık ruhu, ayrıcalığa kişisel bir nefret, halkın çektiği eziyetlerden dolayı (üst sınıf popülistler arasında) hissedilen yoğun suçluluk duygusu ve idealizmin ulvi temennileriyle ayakta tutuyorlardı. 'Tarihin nesnel yasalarının' ve 'bilimsel sosyalizmin' önemini vurgulayan, inançları için temenniden ve etik açıklamalardan uzak duran Marksistlerin tersine *narodovoltsy*, büyük ölçüde iradenin ve moral motivasyonun önemini savunan Nikolay Mikhailovski gibi teorisyenlerin öznelciliğinden besleniyordu.

SD'lerin köylülüğü el üstünde tutması, yine de önceki popülist kuşakların radikal düşünceler yolunda kırsal kesimin dostluğunu kazanma, hatta çara olan geleneksel bağlılıklarını azaltma konularında son derece başarısız oldukları gerçeğini görmezden gelmelerine neden olmadı. O zamanların çoğu genç aydını gibi, SD'liler de Marx'tan büyük oranda etkilenmişti ve sosyalizm davasında ileri adımlar atmada proletaryanın önemini çoğu kabul ediyordu. Sanayi işçileri çar rejimine köylü kardeşlerinden çok daha düşman gibi görünüyordu; devrimci düşünce ve faaliyetlere daha duyarlı oldukları da gayet açıktı. 1890'lı yıllarda bazı SD'liler proleter sosyalizmi anlayışını rahat bir şekilde kendi programlarına kattı. On yıllar önce bile ilk *Narodnaya Volya*'nın, 'büyük sanayi proletaryası dalgasından ve 1879 yılındaki parti programında sosyalist propagandaya verdiği cevapta ifade ettiği Rus devrimci hareketinin öncülüğünü proletaryanın oluşturacağı inancından çok etkilendiğine' Pipes işaret etmişti.[7]

Fakat SD'nin tipik özelliği bu değildi. SD'lerin çoğu iki grubu, yani proletaryayı ve çalışan köylüleri de (ayrıca radikal aydınları, özellikle öğrencileri) gelecekteki devrimin başarısı için kaçınılmaz görüyordu. Plehanov'dan ve Marksistlerin çoğundan farklı olarak, köylülüğü potansiyel bir devrimci güç olarak hesaba katmamanın mantığını anlamıyorlardı. Bu —asıl önderleri Viktor Çernov olan— yeni adlarıyla 'neopopülistler', sırf ailesinin ihtiyacını kar-

[7] Pipes, *Social Democracy*, s. 8.

şılamak için ara sıra kiralanan bir kişinin yardımıyla toprağı ekip biçerek çalışan köylüleri —'toprak emekçilerini'— dahil etmek için *işçi* ve *emekçi* gibi sözcüklerin tanımını genişletti. Çernov, 'işçilerin' sanayi tabakası kadar sanayi dışında çalışanları da kapsadığı şeklindeki kendi görüşünü haklı göstermek için özellikle Marx'ın *Kapital*'inin 3. cildinden alıntılara başvurdu.

Yine de genel olarak SD'lerin çoğunluğu kendi bakış açılarına yabancı, ahlaktan uzak, sanayi öncelikli ve aşırı materyalist bir ideoloji olarak Marksizmden şöyle ya da böyle kuşku duydular, yegâne Rus köy özgürlük kavramı *volya*'yı ve manevi düşünceleri destekleyen etik bir Rus radikalizmi için köylüyle *obşçina*nın büyük önem taşıdığını savunan geleneksel popülist görüşe bağlı kaldılar.

PSD'nin Oluşumu

1900 yılına gelindiğinde imparatorluktaki bütün sosyalist eğilimler, kaynaklarını ülkeyi kapsayacak genişlikte örgütleme ve harekete geçirme zorunluğuyla karşı karşıya bulunuyordu. *Narodovolsti* yaklaşık iki kuşaktan beri küçük gruplar halinde kendi örgütlerini oluşturuyordu, fakat 1890'lı yıllardaki köylünün uyanışı onları farklı biçimde tanımlanabilecek ülke çapında bir parti kurmaya zorunlu kıldı. Marksistler gibi onlar da parçalara ayrılmış örgütlerini ve taraftarlarını bütün Rusya'da otokrasiyle karşılıklı cepheleşecek biçimde bir araya getirmeye çalıştı.

İşlevsel bir popülist parti yaratılmasının ardındaki itici güç, hiç şüphesiz çeşitli popülist 'kardeşlikler' kurmuş, hatta kararlı bir popülist programa sahip, etkin, sosyalist bir kırsal hareket için çerçeve sunan bir il köylü kongresi toplamayı başarmış olan Viktor Çernov'dur. Çernov'un kuruluş aşamasındaki kırsal partisi kısa süre içinde polis tarafından dağıtıldı. 1899 yılından sonra gidip geldiği Batı Avrupa'da, aralarında Zürih'deki birbirleriyle ihtilaflı Sosyal Demokratların da olduğu sürgündeki çeşitli Ruslarla temas kurarak, ülke içinde yarı-Marksist popülist bir parti kurulması için onların desteğini elde etmeye çalıştı. Muhtelif bazı sürgünler onunla görüşmeyi kabul etse de, çoğu reddetti. Ama Çernov pes etmedi ve daha eski *narodnik* sürgünlerin, Çernov'un birleşik bir hareket vizyonunu coşkuyla selamlayan Rus popülizminin yaşayan en saygın siması Pyotr Lavrov'un etrafında toplanmış olduğu Paris'e gitti. Çernov'un gelişinden kısa bir süre sonra Lavrov ne yazık ki öl-

dü, ama cenazesi Avrupa'da en tanınmış popülist sürgün ve göçmenlerin yeniden bir araya gelmesi için bir fırsat oldu.

Rus popülistler Paris'de bir araya gelmişken adı Sosyalist Çiftçi Birliği olan bir sürgün örgütü kurdular. Çernov'un belirttiği gibi, Levrov'un cenazesi, 'Sosyalist Çiftçi Birliği'mizin vaftiz töreni' haline gelmişti, 'aramızdan ayrılan aziz de [Lavrov] onun gizli vaftiz babasıydı.'[8] Birlik, *obşçina*ya ve ortaklaşmacı Rus köylü sınıfına gerçekten sosyalist bir topluma doğrudan giden ortak bir yol olarak bakan, popülizmin oldukça ortodoks bir yorumuna sıkı sıkıya bağlanmış bir hareketti. Ama yine de işçi hareketinin 'genişletilmesini' destekliyordu. Kuruluş bildirgesinde şöyle söyleniyordu: 'Genelde devrimci hareketin, özelde kırdaki emekçi kitleleri kendine çekerek işçi hareketinin genişletilmesi gerektiğini göz önünde tutarak, Rusya'da doğrudan yahut dolaylı olarak bu doğrultuda çalışan bütün yoldaşlarımıza yardım etme amacıyla yurtdışında Sosyalist Çiftçi Birliği kurulmuştur.'[9]

Sadece ülke çapında bir parti yaratma fikri popülist harekete bütün Rusya'da canlılık kattı. Sonuç olarak, (PSD) Sosyalist Devrimci Parti'nin 1901 yılında kurulmasında kuzey ve güney örgütlerinin dışındaki pek çok grubun da katkısı oldu. Sosyalist Çiftçi Birliği'nin PSD ile birleşmesi sonuç olarak, gelenek tarafından kutsanan, imparatorluk genelindeki ayrışık çeşitli popülist tekil grupları hızla kendine çekecek bir parti olarak yeni oluşumu meşrulaştırmış oldu.

PSD'nin merkezi, daha önce belirttiğimiz gibi, uzun zamandır popülist hareketin güçlü olduğu Saratov şehrindeydi. Gerçekten de PSD için Saratov'un geldiği durum, Petersburg'un ileride Bolşevikler için geleceği durumla aynıydı. 1905-6 yıllarındaki ilk birleşik kongresinde PSD, temel olarak neopopülist bir programı benimsedi ve resmi yayın organı olarak kendine, ideolojisi ve yayın çizgisi Viktor Çernov tarafından belirlenen *Revolyutsionnaya Rossiya* (Devrimci Rusya) dergisini seçti. PSD'nin merkez komitesinde Rusya'nın en eski popülistlerinin yanı sıra, popülizmin yeni yetişen genç liderlerine de yer verilmişti. İmparatorluğun her tarafına ulaşılarak, daha geniş bölgelerde bölgesel komiteler *(oblast)*, il komiteleri *(guberniya)*, ilçe komiteleri *(uezd)* ve kurulabildiği yerlerde (Rusya'da birkaç köyden oluşan en basit, en küçük idari birim olan) *volost* komiteleri kuruldu. Yerel *volost* komiteleri, özel-

[8] Akt. Perrie, *Agrarian Policy*, s. 29.

[9] 'To Comrades in Thought and Deed' (1900), akt. Pierre, *Agrarian Policy*, s. 29.

likle sürekli tutuklanma yüzünden üyeleri kalmadığı için genellikle sadece ismen vardı.

1901 yılında resmen kurulmasıyla yaratılan yüksek coşkuya rağmen, bir parti olarak PSD yavaş büyüdü; Oliver Radkey'in metaforik ifadesini kullanacak olursak, 'popülizmin bütün ince dereleri tek bir suya akıyordu, henüz ortada büyük bir genişlik ve derinlik yoktu ama hızla yoluna devam ediyordu.'[10] Her ne kadar büyümenin hızı yavaş da olsa, Rus popülist gruplarının uzun ve genellikle değişken akışından ilk defa kalıcı bir kitle partisi doğmuş, açık bir kimliğe ve ana hatlarıyla ülke çapında devrimci bir örgüte sahip olması onu daha da güçlendirmişti.

PSD Programı

29 Aralık 1906 günü Finlandiya'nın İmatra şehrindeki ilk kongresinde PSD, Viktor Çernov'un neopopülizminin etkisini açıkça yansıtan bir programı kabul etti. 51 yerel ve bölgesel parti örgütünü temsil eden 95 delegenin katıldığı beş gün süren kongre, 1906 yılından 1907 yılına geçilirken yapıldı. Ana tartışma konusu programın içeriğiydi. Doğrusu delegelerin zihni ideolojiyle öylesine meşguldü ki, tartışmalar 2 Ocak sabahının erken saatlerine kadar sürdü. Kongre, bir delegenin, 'programımızın teorik olarak gelişmesinin bütün yükünü beş yıldır omuzlarında taşıyan genç dev' sözleriyle göklere çıkardığı Çernov'un coşkuyla alkışlanmasıyla kapandı.[11]

Alışıldığı gibi, program kapsam açısından, otokrasiye son verilmesi, monarşizm ve feodalizmin bütün özelliklerinden arınmış, bütün uluslara mümkün olduğunca özerklik getiren Batı tipi bir cumhuriyetin acilen kurulması çağrısı yapan asgari bir programdı. Özgür seçmenlerin belirleyeceği kurucu meclis çağdaş bir anayasayı hayata geçirecekti. Sendikalar ve işçi sınıfının bütün örgütleri derhal yasallaşacak, zorunlu işgününün sekiz saat olması sağlanacak ve fabrikalardaki çalışma koşulları büyük oranda iyileştirilecekti. Eğitim hayatında ve sivil hayatta kilise ve devlet her bakımdan birbirinden ayrı tutulacaktı. Basın, konuşma ve toplantı özgürlüğü güvence altına alınacak, vekilleri geri çağırma ve halk oylaması haklarını içeren nispi temsile dayalı bir seçim sistemine geçilecekti.

---

[10] Oliver H. Radkey, *The Agrarian Foes of Bolshevism* (New York: Columbia University Press, 1958), s. 53.

[11] Akt. Pierre, *Agrarian Policy*, s. 152.

Batı anayasalarının hayli ötesine geçen PSD programı, bütün Rus topraklarını 'toplumsallaştıracak' tarım kanunu talebinde bulundu. SD'lerin bununla kastettiği, sadece geniş arazilerin devletleştirilmesi değil, bunların köylü komünleri arasında ihtiyaca göre bölüştürülmesi, böylece *Çerniy peredel*'in kutsal bir gelenekten yasal zorunluluğa dönüştürülmesiydi. Buna uygun olarak, ev içi ihtiyaçları esas alan bir sistem içinde aile bazında her hane — *obşçina*daki aileler gibi— kendi ürününü yetiştirme hakkına tam olarak sahip olacaktı.

Devletin planladığı bir ekonomide toprağın toplumsallaştırılmasıyla devletleştirilmesi arasındaki fark SD'lerin kafasını meşgul eden bir konuydu. 'Toplumsallaşma' dedikleri şey Marksistlerin kastettiğinden çok farklıydı. Onların yaratmak istediği tarım proletaryası değil, ailesel ve *toplumsal* ihtiyaçları karşılamaya uygun hale getirilmiş *toplumsal* bir tarım sistemiydi. Buna karşın PSD toprağı, hatta fabrikaları ve tarımsal olmayan diğer üretim araçlarını, (*obşçina* dışında) hangi kurumların 'toplumsallaştıracağı' konusunda açık bir çözüm üretmedi.

Diğer yandan PSD'nin genişletilmiş programı şaşırtıcı bir şekilde Sosyal Demokratlarla aynıydı. İki parti de temelde, 'burjuva demokratik' devrimin ardından kitleler kültürel ve ideolojik bakımından olgunlaştıkça, hem tarımın hem de sanayinin tümüyle ortak kullanıma yöneleceğini ve *obşçina*nın hane bazlı toprağın yeniden paylaşım yöntemlerini ortadan kaldıracağını düşünüyordu. Kırsal kesimin eğitiminin ve toprağın devletleştirilmesinin ardından, gıda üretimi ve toprak mülkiyetinin de artık kolektif hale getirilebileceğine inanıyorlardı. Rus Marksistleri oldukça merkezi bir devletten yanayken, SD'liler kesinlikle daha ademi merkeziyetçiydi. Oliver Radkey'in söylediği gibi:

> Sosyalist partilerin çoğunun merkezileşme eğilimlerinin aksine SD'liler azami merkezsizleşmeden yanaydı. (...) SD'liler asgari program döneminde, her yönüyle gelişmiş bir sosyalizmin gelmesiyle ilk kendilerinin yürürlüğünü ortadan kaldıracak olan —kendi ölçülerini bile aşan— anormal derecede bir merkezsizleşmeyi kabullenmeye razıydı. (...) Yerel organlar konusunda parti, kırların genelinde tabanını iki katına çıkarmayı ümit edebilmesinden önce, bazı bölgelerde çoğunluğa ulaşmayı bekleyebilirdi pekâlâ.[12]

---

[12] Radkey, *Agrarian Foes*, s. 35-6.

Burada ortaya çıkan soru, SD'lerin neden dogmatik bir şekilde 'burjuva' devrimi olarak belirlenmiş asgari programlarındaki geçiş beklentilerini daha en başından öncelikli olarak *ortaklaşmacı*, yani yerel yönetimci olarak konumlandırmadığı ve açık bir şekilde özgür köylerden, kasabalardan ve şehirlerden oluşan, hepsinin kendi bölgesindeki toprağı ve fabrikaları kontrol eden konfederasyonlar ağıyla birleşen bir Rusya'yı gerekli görmediğidir. Böylesi bir siyasal ve ekonomik yapı, yirminci yüzyılın başında büyük ölçüde merkezsizleşmiş bir ekonomiye fazlasıyla uygun olması hasebiyle gelişen Rusya'nın, en akılcı ilerleme çizgisi, siyasal olarak varacağı en doğal noktadır. Fakat Marksist anlayışlar Çernov'un düşüncesine sızmış ve onun zihnini neredeyse yüz yıllık sosyalist deneyimden çıkarılacak derslere kapatmıştı. PSD aslında, popülist teorileri çaresizce Cenevre'deki Plehanov'un kafasından çıkan teorilerle birleştirmeye çalışan, en azından ideolojik olarak, Marksist bir partiydi.

Üstelik PSD şiddet yanlısı *narodnik* geleneği bir kenara atmamıştı. Onun (başlangıçta partiden bağımsız olan) Mücadele Örgütü yüksek mevkilerdeki resmi görevlilere, bunun yanında alt seviyeden polis muhbirlerine ve ajan provokatörlere ses getiren suikastlar düzenledi. Gerçekten de Mücadele Örgütü aralarında çar ailesinden bir kişinin de bulunduğu birkaç önemli devlet görevlisini öldürdü. Bununla birlikte PSD önderliği, toprak sahiplerinin mülkiyetine karşı köylülerin kendiliğinden ayaklanmasına olumlu bir tavır almadı. *Bunty* eylemlerinin çoğunu ahlakdışı yağmacılık olarak gören Sosyal Demokratlar gibi PSD önderleri de partinin planladığı, örgütlü köylü ayaklanmalarından yanaydı. Toplumsal huzursuzluğun sürdüğü sıralarda kırsal kesimde ortaya çıktığı gibi, köylülerin zihnindeki toprağa, ürüne, büyükbaş hayvanlara ve makinelere el koyma düşüncesi, büyük ölçüde kent kökenli bu orta sınıf devrimcilerinde korkuya neden oldu. Popülist hareketin önderlerinin iddiaları köylülerin çıkarını temsil etmese de, asıl olarak henüz olgunlaşmamış *mujik* yerine, bilgi sahibi aydınlara, daha genel olarak da bir bütün halinde aydın orta sınıfa güvendi. *Pugaçevşkina* gibi olayların simgesi olan 'balta ve meşale', Rusya popülistleri ve Marksistleri için, umutsuz 'karanlık kitleler' arasında oldukça endişeli bir yaşam süren toprak sahiplerine gözüktüğünden daha az korkutucu gözükmüyordu.

4. BÖLÜM

BOLŞEVİKLER VE MENŞEVİKLER

Vladimir İlyiç Lenin

Rus sürgünlerinin en dikkate değer olan kişisi belki de Aleksandr Ulyanov'un kardeşi olan, göçmenlik günlerinde ardı arkası kesilmeyen kışkırtıcı polemikler yürüten Vladimir (yakın arkadaşlarının ona seslendiği adla İlyiç) Lenin'di.

Sonradan adı Ulyanovsk olan Simbirsk'te 1870 yılında doğan, annesi (yeni bilgilere göre Yahudi kökenli) bir Volga Almanı, babasının ataları ise kesinlikle Kalmuk olan genç Ulyanov, küçük memur sınıfından çalışkan bir ailenin çocuğuydu. Bir devlet memuru olan Lenin'in babası genç yaşta beyin kanamasından ölmüştü; İlyiç babasından sadece çekik Kalmuk gözlerini ve çıkık elmacık kemiklerini değil, aynı zamanda 53 yaşında onu yaşamdan koparan fiziksel hastalığını da miras aldı. Ulyanov ailesi o zamanların Ruslarına atfedilen fevriliklerden daha çok Alman ağırbaşlılığının temkinliliğine uygun yaşadı. Lenin'in annesi Maria Ulyanova (önceki soyadıyla Blank) Almanca, Fransızca ve İngilizceyi çok iyi bilen eğitimli bir kadındı ve bildiklerini bütün çocuklarına aktarmıştı. Edebiyata olan sevgisini, Rusya'nın uzun kış gecelerinde yüksek sesle kitap okuyarak ailesiyle paylaşmıştı. Ev işlerinin idaresinde yöntemli ve düzenliydi; Volga bölgesindeki Almanların çoğu gibi, gerek toplum içinde gerekse anne olarak düşünceleri oldukça ilericiydi.

Anlaşıldığı kadarıyla genç İlyiç bazı özelliklerini annesinden almıştı. Parlak bir öğrenciydi, bir hükümdar katilinin kardeşi olması engel oluşturabilecekken, yetkililer Kazan Üniversitesi'nde okumasına izin vermişti. Fakat — Aleksandr'ın idamından itibaren resmi şüpheli biri olarak— siyasi 'bozgun-

cu' olduğu gerekçesiyle 1887 yılında okuldan atıldı. Hukuk öğrenimini memleketinde tamamladı ve baroya kabul edildi. Okul arkadaşlarının çoğu gibi, ilk başlarda popülist, sonraları, 1889 yılından itibaren de, Marksist olarak devrimci faaliyetlere katıldı.

1893 yılında Petersburg'a gelmesinin ardından Lenin, Radçenko grubuna katıldı ve iki yıl sonra Martov'la tanıştı; bu iki insan büyük bir istekle, muhtemelen ilhamını Plehanov'un Emeğin Kurtuluşu Grubu'ndan aldığı adını Martov'un önerisiyle İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Petersburg Mücadele Birliği olarak değiştirip güçlerini birleştirdi. Yeni grubun ağırlık verdiği 1896 yılındaki tekstil grevinin ardından tutuklanarak, 1897'den 1900 yılına kadar, üç yıl Sibirya'ya sürgüne gönderilenler arasında Lenin'le Martov da vardı.

Lenin'in gönderildiği çok uzaktaki Şuşenskoye köyü, yine de geleceğin Bolşevik liderinin çalışmasına ve yazı yazmasına olanak sağlayan, Sibirya standartlarında çok rahat bir sığınaktı. Petersburg'daki *kruzhok* içinden en yakın yoldaşı olan karısı Nadezhda Krupskaya'nın Lenin'in zorunlu ikametine eşlik etmesine izin verildiği Şuşenskoye'de, karısı onun sağ kolu oldu. Lenin'den kısa bir süre sonra tutuklanan Martov, tersine, üç yılını çok zorlu fiziksel koşullar altında geçirmek zorunda kaldığı kuzeyin uzak bir köşesindeki Turukhansk'a sürgün edildi. Martov'un sürgününün daha meşakkatli olması büyük olasılıkla onun avamdan bir Yahudi olmasındandı, fakat onların ne koşullarının farklı olması ne de sonradan siyasal farklılıklar yüzünden yakın arkadaşlıklarının bitmesi birbirlerine karşı olumsuz duygular beslemelerine yol açtı.

Şuşenskoye'de kaldığı yıllarda Lenin'in yazdığı (1899 yılında yayımlanan) *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* kitabı ona Rus Marksistleri arasında kayda değer bir saygınlık kazandırdı. Kitap, çarlığa karşı mücadelede köylü sınıfına egemen bir rol biçen *narodnik* görüşe müdahale etmek ve Rusya'nın 'burjuva aşamasını' yaşamadan gelişmeyi sürdürebileceği anlayışını çürütmek için kaleme alınmıştı. Lenin çok sayıda istatistik kullanarak Rusya'da kapitalizmin, Rusya İmparatorluğu'nu halk için bir cennete çevirmeye çalışan her tür arayışı engelleyecek kadar yerleşik olduğunu saptamaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu kitap, Lenin'in Rusya'nın batısındaki önemli kişilerle, gruplarla ilişki kurmak ve yürütmek için kullandığı örgütlenmedeki olağanüstü yeteneği etkinin artmasına, kısa sürede yeni gelişen Sosyal Demokrat hareketin

içindeki daha eski ve tanınmış olanlarla birlikte Plehanov, Zazuliç gibi çok ünlü simaların önüne geçmesine katkıda bulunmuştur.

Lenin teorik düşüncelerini normalde, ancak ciddi ciddi düşünüp çalıştıktan sonra, yavaş ve yöntemli bir şekilde oluştururdu. Lenin'in düşünüşünün göze çarpan bir özelliği analitik keskinliğiydi. Marksizm ona bir sorunun köküne inmeyi ve ısrarla o sorunun içsel mantığını kavramayı öğretmişti —bu onu Rusya aydınlarının çoğundan farklı kılan bir yöntemdi. Bir sonuç elde edilmeden uzun süre devam eden kısır siyasal tartışmalardan hazzetmeyen Lenin, amaçsız gevezelik olarak gördüğü bu duruma kolay tahammül edemez, tartışmaları sürgit uzatmayı reddettiği için yakın arkadaşlarını kolayca kendine düşman edebilirdi. Ancak Lenin aynı zamanda son derece büyüleyici, gayet ironik, yoldaşlarının iyiliğini yürekten dileyen biriydi. Bolşevizmin kurucusu, sert görüntüsünün aksine soğuk, ilgisiz biri değildi, öncelikle içten davranmaya eğilimliydi. Daha sonra, 1917 Bolşevik Devrimi'ni izleyen yıllardaki korkunç iç savaş onu sert önlemlere yönlendirse de insanlarla olan kişisel ilişkilerinde, doğası gereği sert olduğuna dair bir gösterge yoktur.

Lenin'in görüşlerini ve tutumlarını yönlendiren inanç, (özgürlükçü de olsa, gerici de olsa) burjuvazinin kendi toplumsal egemenliğini, kararlı, çoğunlukla kanlı bir mücadele olmadan asla proletaryaya teslim etmeyeceği ve kendini tam olarak adamış, disiplinli profesyonel devrimcilerden oluşan oldukça merkezi bir partinin tavizsiz önderliği olmadan kapitalizmin yerine sosyalist bir toplumun koyulamayacağını söyleyen etkileyici bir tarihsel gerçekliğe dayanıyordu. Öncü bir partiye olan güçlü bağlılığı büyük ölçüde, Avrupalı çağdaş Marksistlerin çoğunun iliklerine dek işleyen tarihsel yazgıcılığa —özellikle toplumsal gelişmenin 'önlenemez' kanunları sayesinde sosyalizmin bir 'tarihsel kaçınılmazlık' olduğu inancına— bir tepkiydi. Tarihin Marksist 'kanunlarının' bu çok yaygın ve dogmatik yorumlarına göre, işçi partisinin asıl işlevi proletaryaya ideolojik destek sağlama göreviyle sınırlıydı. Kısacası parti, işçi sınıfının 'doğası gereği' devrimci olan —ücretli emekle sermaye arasındaki çelişkiden kaynaklanan— itici gücünün en bilinçli bekçisi işlevini görecekti.

Lenin, Marx'ın Birinci Enternasyonal'in Açılış Oturumu'nda söylediği, 'işçi sınıfının kurtuluşu gene işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilmelidir' cümlesinden habersiz olamazdı. Hem anarko-sendikalistler hem de Marksistler tarafından bolca atıfta bulunulan bu cümle, Bolşevizmin kurucusunun, bir sınıf

olarak proletaryadan ekonomist sendikalist bilincin üzerine çıkmasının beklenemeyeceğini savunmaktan alıkoymadı. Bütün diğer yönleri açısından Marx'ın yazdıklarının (reformcu olandan farklı olarak) salt devrimci bir yorumu olarak tamamıyla imal edilmiş bir ideoloji olan 'Leninizmin' özünde, Lenin'in teorilerindeki bütün düşüncelerden daha çok bu pragmatik kavram yatar. Kapitalizmin ve hayatın idamesine yönelik gündelik taleplerin, işçilerin çoğunluğunu iyileştirilmiş ücret, çalışma saati ve çalışma koşulları gibi basit taleplere —bir bilinç düzeyine— hapsettiğine inanan Lenin'in görüşüne göre, bu durum burjuva toplumunun sürekli varoluşuyla bütünüyle uyumludur. Tüm militanlığına rağmen, verili bir toplumsal düzen olarak kapitalizmin ötesini proletaryanın kendi başına görmesini beklemek, çok nadir olabilecek bir şeydir ve proletarya kendi haline bırakıldığında o, burjuva toplumsal ilişkiler çerçevesi içindeki kısmi acil taleplerinin karşılanmasıyla yetinecektir.

Lenin'e göre bu durum, bütünüyle Marksist teoriyle yetişmiş 'profesyonel devrimcilerin' proletaryayı kapitalizm tarafından belirlenen toplumsal koşulların ötesine taşımasını, kendi ekonomik sefaletini iyileştirme mücadelesini, bütünlüklü bir ekonomik ve toplumsal kurtuluş mücadelesine doğru genişletmesini gerektirir. Belirtilmesi gerekir ki, bu tarz devrimciler ne tam anlamıyla proleterdir ne de orta sınıf aydınıdır. Onlar, Çernişevski'nin romanından 'yeni insanları' gibi, burjuva hayat tarzını aşmış, işçi sınıfını sosyalist topluma yönlendirmeye çalışan, kendilerine özgü yeni bir toplumsal tabakadandır.

Lenin'in profesyonel devrimcilik ve disiplinli örgüt hakkındaki düşünceleri, —adeta adı Çernişevski'den ödünç alınan— *Ne Yapmalı?* adlı, 1902 yılında yazdığı kitapta ortaya koyulmuştur. Lenin'in bu çalışması Rus Sosyal Demokrat çevrelerinde heyecan uyandırmış ve Bolşevizmin temel kitabı haline gelmiştir. Lenin'in yazdığı çoğu şey gibi *Ne Yapmalı?* da yine kesinlikle polemik yaratacak, bu defa Rus Sosyal Demokratlarının işçi sınıfını hareketlendirebilecek gündelik ekonomik konuları öne çıkarmaya istekli 'ekonomistlerini' hedef alan bir eserdi. Lenin'in görüşüne göre lafı dolandırmaya gerek yoktur ve sahici bir Marksist partinin rolü, burjuva toplumsal koşullardaki köleliği iyileştirmeye değil, kitleleri kesinlikle sosyalizme yönlendirmektir.

İddiasının şiddetli tartışmalar yaratacak olması, Lenin için neredeyse doğaldı. Kitapçıkta, Ferdinand Lassalle'in 1852 yılında Marx'a yazdığı bir mek-

tuptan alınan bir cümle yer alır: 'Parti mücadelesi bir partiye güç ve canlılık katar; bir partinin güçsüz olduğunun en büyük kanıtı onun lafı fazla uzatması ve belirgin çizgilerin silikleşmesidir; bir parti daha güçlü hale kendini arındırarak gelir.'[1] Bu düşünce Lenin'e hayatı boyunca yol gösterecektir. Lenin, partinin ideolojik olarak gelişmesi için, konferans ve kongrelerde görüş ayrılıkları kaçınılmaz olsa bile, kapitalizme karşı mücadelenin etkin bir şekilde genişlemesi için ara dönemlerde azami merkezileşmenin gerekli olduğunu savunuyordu. Günlük politikaları belirleme ve tutarlı biçimde yürütme sorumluluğunu bir merkez komite üstlenmeliydi. Kapitalizmle, hakim burjuva devletinin karşısına 'oluşum halindeki proleter devleti' koyarak, silahlı devrim yoluyla savaşılmalıdır. Bu mücadele, acıması olmayan bir mücadeledir. Savaş, bir genelkurmay karargâhı gibi partinin merkez komitesi tarafından yürütülmeli, bir orduda olduğu gibi tarihsel olarak egemen bir toplumsal sınıfa —proletaryaya— rehberlik eden disiplinli profesyonellerden oluşan bir altyapı tarafından desteklenmelidir. Bu yüzden, Lenin'in bakış açısına göre gerçekten devrimci, tutarlı ve kararlı Sosyal Demokrat (aslında Komünist) bir partinin kendini adamış Marksist, sınıf bilincine sahip enternasyonalist ve devrimci insanlardan oluşması gerekir. Parti, bütün üyelerinin istisnasız uyduğu temel ilkeler etrafında bütünüyle birleşmelidir. Partinin yayın organı (bizzat parti içindeki muhalif siyasal gruplar ve eğilimler arasındaki önemli tartışmaları açıkça yayınlasa bile), parti merkez komitesinin 'sesi' olmalıdır.

Ne var ki, Lenin'in etkin ve disiplinli bir parti yaratma girişimi pahalıya mal oldu. Geleceğin Bolşevik önderi sözel olarak demokrasiden ne kadar övgüyle söz ederse etsin, 'üstyapısal' bir kurum olarak gördüğü demokrasiye pek önem vermeme ve daha yaygın olarak da demokrasi çağrısı yaparak kendini eleştirenleri 'yumuşak' yahut devrimci coşkudan uzak diye partiden ihraç etme eğilimindeydi. Bu tür bir dil o kadar sıradan bir hal aldı ki, bu durum Lenin'in yandaşları arasındaki en küçük farklılıklara bile sinmiş ve parti içi demokrasi talebinin Marksist bakış açısına yabancı sayıldığı bir parti atmosferi yaratmıştı. (Örneğin, 1921 yılındaki Onuncu Kongre'de İşçi Muhalefeti'ne tepki olarak Lenin'in tutumuna bakınız.) Lenin için demokrasi asla kendinde bir amaç, insani ve toplumsal kendini gerçekleştirme biçimi değildi. Aksine, tarihsel, 'ulvi' amaçlara haklı olarak kurban edilebilirdi.

---

[1] V. I. Lenin, 'What Is to Be Done?' (Şubat, 1902), *Collected Works* içinde (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1960), s. 5:347.

Ekonomizm ve Revizyonizm

Ancak 1903 yılında Lenin ve RSDİP'nin karşı karşıya kaldığı ana konu demokrasi değildi. En önemli konu, 1890'lı yıllarda sosyalist partilerin çoğunun, özellikle (Eduard Bernstein'dan etkilenen) Alman Sosyal Demokratlarının, önüne çıkan türde reformcu bir eğilimin zuhur etmesiydi. Bu Sosyal Demokratlar, devrimci bir hareket örgütlemenin değil, Aleksandr yönetimi altındaki ilk popülistlerin reformlarına ve 'hayır işlerine' dönme ve acil ekonomik sorunlarını çözmesi için işçilere yardım etme peşindeydi. Hareketin ilgi odağını acil ekonomik konulara kaydırarak, Rus Marksizminin tabanını genişletmeyi umuyorlardı. Siyasal faaliyeti dışlamadılar ama öncelikli olarak devrimci Alman Sosyal Demokrat hareketini çok geçmeden tarafsızlaştıracak olan Bernsteinci eğilimlerin peşinden gittiler.

1897 yılında Petersburg ve civarındaki işçi grupları, aydınların etkisi ve denetimi olmadan, teksir makinesiyle çoğaltılan yeni bir dergi yayınlamak üzere güçlerini birleştirdi. *Raboçaya Mysl* (İşçi Düşüncesi), toplumsal analizler yerine genellikle fabrikaların koşulları ve sıkıntıları hakkında raporlar yayınlayarak işgücünün 'sade ve basit' sorunlarını duyurmaya çalıştı. 1897 ile 1901 yılları arasındaki dört yıllık varlığı sırasında, Petrograd bölgesindeki işçilerin bu reformist düşünce tarzına hayli yatkın olduğu ispatlanmış oldu; işçiler *Raboçaya Mysl*'ı kendi dergileri olarak görüp, başkentteki işyeri ve fabrikalarda arkadaşlarına yaygın şekilde dağıttılar.

Raboçaya Mysl'ı işçilere özellikle ilginç kılan, işçi sınıfının acil ve somut sorunları hakkında zengin bilgi içermesiydi. Dergi, proleter okuyucularının ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili yaşadıkları sıkıntıların ifade edilmesi için bir kanal sağladı. Ama aynı zamanda, bütünüyle Rus işçilerinin kendisine kalsa, otokrasinin varlığı ve kapitalist ilişkiler gibi kendi toplumsal sorunlarının asıl nedenlerinin çözümlemesiyle aslında pek ilgilenmediğini de ortaya koymuş oldu. Dergiye, kesinlikle Marksistlikten çok, sendikalist, hatta anarkosendikalist bir dar ekonomik pragmatizm sinmişti. Derginin başyazıları devrimci Marksizmle reformizm arasında gidip geliyordu; fakat en çok okunan yazılar Marx'ın devrimci bakış açısına değil, Eduard Bernstein'ın 'revizyonizmine' yakın olanlardı. Başyazılar aynı zamanda siyasete ve teoriye karşı bariz bir önyargıyı da ortaya koyuyordu.

Ne Yapmalı? kitabında Lenin, Rusya'da belirmeye başlayan Bernstein tarzı reformizmden ve sendikalist eğilimlerden yana olduğu için *Raboçaya Mysl*'ı

acımasızca eleştirdi. Batı Avrupa'da açık bir şekilde gerçekleştirilmekte olduğu gibi, acil ekonomik sorunların kapitalist sistemin çerçevesi içinde kolayca çözülebileceğinin altını çizdi. Israrla, var olan sistemde yapılmaya çalışılacak reformun işçilerin sendikal bilincini güçlendirecek taleplere öncelik verirken, işçilerin devrimci ruhunu ve tüm muğlaklığına karşın devrimci hedeflere olan desteğini zedeleyeceğini belirtti.

Diğer Sosyal Demokrat yazarların da *Raboçaya Mysl* yayımcılarının peşinden gitmesi ve açıkça Bernstein'ın düşüncelerini desteklemesi uzun sürmedi. Aralarında Rus Sosyal Demokrasisinin kurucuları da olan önde gelen Sosyal Demokratlar bile, bir ölçüde Bernstein revizyonizminin sonuçlarını kabule hazır olduğunu belli etmişti. Axelrod, hatta 'Rus Marksizminin babası Plehanov bile oldukça geniş bir teorik zemini revizyonist bakış açısına terk etmeye hazırdı. Bu öncü Rus Sosyal Demokratları, devrimi sanki uzak bir hedef, büyük ölçüde o an ilgilendikleri toplumsal konulara uzak olarak görüyordu. Buna karşılık, Lenin, devrimci değişime tam bağlılığın üzerinde durdu. Geleceğin Bolşevik önderine atfedilen anlaşmazlıkların çoğunlukla görünüşte küçük olan farkların, teşhir edilmesi ve açıklığa kavuşturulması gereken ciddi gizli görüş ayrılıkları ortaya çıkarabileceğini Lenin'in fark etmesinden kaynaklandığını vurgulamak gerekir. Gerçekten de, genellikle söylendiği gibi, 'reforma karşı-devrim' sorunu sonraki on beş yıl boyunca partiyi kesin olarak bölecek ve yirminci yüzyıla kadar sol için ciddi bir sorun olarak kalacaktır.

İskra'nın Oluşumu

İdeolojik çekişmelerin yanında temelde partinin resmi yayın organının çalışanları ve işlevi gibi konular etrafında baş gösteren örgütsel çekişmeler de Rus Sosyal Demokratlarını böldü. Rus Marksistleri, kendi hareketlerinin gelişimi açısından, önemli ve adanmış Marksistleri harekete geçirecek, kendi teorik düzeylerini yükseltecek ve ülke çapındaki bir parti içinde onları birbirlerine bağlayacak bir odağın oluşturulması gerektiğini, İsviçre'de ilk göçmenlerin küçük bir odayı ancak doldurabildiği 1880'li yıllardan beri biliyordu. Fakat hiç kimse Lenin kadar kapsamlı, dahası kararlı bir şekilde bu gereksinimi ele almadı. Böyle bir odağın yapısını pekâlâ devrimci faaliyetlerinin ilk günlerinden beri aklında bulundurabilirdi. 1895 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Batı Avrupa'ya yaptığı, Plehanov, Axelford ve diğer devrimci göçmenlerle tanışıp görüştüğü dört aylık nabız yoklama gezisinin ardından Lenin, güve-

nilir ve inanmış devrimcilerden oluşan öncü bir komiteye sahip olmayan Marksist bir Rus partisinin işçiler arasında herhangi bir ilerleme kaydedemeyeceğinin farkına varmıştı.

Lenin'in böyle bir odak oluşturmanın ilk adımı olarak önerdiği şey ülke çapında Marksist bir süreli yayın çıkarmak üzere bir yayın komitesi kurmaktı. Görünen o ki bu plan, 1898 yılında Sibirya sürgünü sırasında ekonomizmi ve revizyonizmi suçlarken aklına gelmişti. Egemen anlayışa karşı, öncelikli olarak yukarıdan aşağıya örgütlenmiş bir siyasal partiyi gözeten tutarlı bir Marksist organ tarafından Marksizmin desteklenmesi gerektiğine karar vermişti —bu görüşünü en yakın arkadaşı Julius Martov'a anlatmıştı. Derginin adı —*İskra* (Kıvılcım)— bir Aralıkçı'nın Puşkin için söylediği bir sözden alınmıştı: 'Bir kıvılcımla başlar yangın.' Daha sonra, 1900 yılının Şubat ayında sürgün hayatının sonuna doğru —'Vladimir İlyiç örgütsel planını [ve yayın organını] tasarlamayı' bitirdiği zaman— onun nasıl yerinde durmaz olduğunu aktarmaktadır Krupskaya. Yapısı gereği, 'kesinlikle az uyurdu ve korkunç zayıflamıştı. Bütün gece oturur, en ince ayrıntılarına kadar plan yapardı. (...) Zaman geçtikçe sabırsızlığı daha da artar, hemen çalışmaya koyulmak isterdi.'[2] Şuşenskoye'den Lenin'in planlarının sırdaşı olan yoldaşlara, özellikle Martov ve Potresov'a —kendilerine taktıkları isimle 'troyka', yani üçlü yönetime- görünmez mürekkepli ve şifreli mektuplar hızlı şekilde gider gelirdi. Bu üç adam ileride çıkacak olan derginin yayın kurulunu, ayrıca makale gönderecek kişileri, hatta ne tür makalelerin gerekli olduğunu ve dağıtımla ilgili yöntemleri belirlemişlerdi.

Sürgünleri sona erdiğinde Lenin, Martov ve Potresov, bir merkez ve ülke çapında bir gazete isteyenlerle kişisel bağlar kurarak Rusya'nın farklı bölgelerine dağıldılar. Potansiyel *İskra*'cılar, 'yumuşak' Sosyal Demokratlardan dikkatli bir şekilde ayrıldıktan sonra, uzun vadede yenilenecek Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kadrolarını oluşturma amacıyla, derginin yeni oluşan ağına katılmaya çağrıldılar. Lenin, hâlâ hocası ve ustası kabul ettiği Plehanov'la görüşerek —onun genel desteğini de alarak— mesajını Avrupa'daki sürgünlere taşıdı. Fakat genç adam daha ciddi bir sorunla karşılaştı. *İskra*'yı çıkarmak için göçmen grubuna bel bağlamış, ama Plehanov'un Cenevre grubundan eski emektarları (Zazuliç ve Axelrod'u) yanına alıp, genç üyeleri

[2] N. K. Krupskaya, *Reminiscences of Lenin* (New York: International Publishers, 1960), s. 45.

kendi hallerine bırakarak onlardan koptuğunu anlamıştı. Plehanov eski genç hayranlarını 'ekonomist' ve revizyonist diye ihraç etmeye kalkmıştı, ama Lenin'e göre Plehanov ideolojik farklardan çok gururunun zedelenmesi ve küçük hesaplar yüzünden böyle davranmıştı.

Kurulu oluşturan altı insan arasında açık bir ayrışma ortaya çıktı: Lenin, Martov ve Potresov'un oluşturduğu gençler bir yanda, eski tüfekler — Plehanov, Zazuliç ve Akselrod— öbür yanda. Sayıları eşit iki taraf arasında kararların çıkmaza girmesinin önüne nasıl geçilecekti? Zazuliç'in şaşırtıcı önerisiyle kurul Plehanov'a, onun görüşlerinin baskın çıkmasını sağlayacak, iki oy hakkı vermeyi kabul etti. Bunun üzerine Plehanov, açıkça çok tuhaf olan bu düzenlemeyi diğerleri kabul edene kadar yayın kurulunda yer almayı kesin olarak reddetti.

Plehanov'un davranışı en önemli yandaşları üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Troyka'ya ve Krupskaya'ya yazdığı bir mektupta Lenin, Plehanov'da evvelce hissettiği kendisini 'büyüleyecek' boyuttaki 'alçakgönüllülükten', ilk başta içinden 'sevgili' ustasını nasıl bağışlamak geldiğinden, ama artık uğradığı haksızlıktan ötürü hissettiği 'kızgınlıktan' söz eder ve bunu şöyle ifade eder: 'ölçüyü kaçırdı'. Lenin benzer bir hayıflanmayla, 'Genç yoldaşlar eski bir yoldaşla "flört" etti,' der, 'ona besledikleri büyük sevgiye bağlı kalmadı ve ansızın bu sevgiye bir fesat havası kattı.' Plehanov'la yaşadığı deneyim Lenin'e, 'kimseye duygusal bakmamayı, kişinin sapanından taşı eksik etmemesi gerektiğini' öğretti.[3] Bir tek olaya bütünüyle bir kişiliği oluşturan öğe olarak bakmak kolaya kaçmak da olsa, Lenin'in karşısına çıkan Plehanov'un aşırı gururu, onun ilerideki arkadaşlarının çoğuna olan tutumunu şüphesiz belli ölçülerde şekillendirdi.

Böylece genç üyelerin kendi kıdemlilerine hissettiği eski duygusal yakınlığın yerini ciddi ve giderek daha temkinli bir ilişki aldı. Eskilerden, *İskra*'ya her bakımdan kapılanan kişi yalnızca Zazuliç oldu ve derginin ilk sayılarının hazırlanıp basıldığı Münih'te üç genç üyeyle yakın çalıştı. Fiili olarak *İskra*'nın yayın sorumluları olan Zazuliç, Martov, Potresov ve Lenin, Akselrod ve Plehanov'la daha çok mektup aracılığıyla görüş alışverişinde bulundu. Dergi işleri, Lenin'in sözleriyle, oldukça 'serinkanlı' bir şekilde yürütülürken, eski hocayla öğrencisi arasındaki kişisel yakınlık giderek zayıfladı.

---

[3] V. I. Lenin, 'How the "Spark" Was Nearly Extingusihed' (Ağustos, 1900) *Collected Works* içinde, s. 4:342.

1900 yılının Aralık ayında çıkan *İskra*'nın ilk sayısında, '*İskra* Yayın Kurulu Bildirgesi' başlığıyla hedefleri içeren çok genel bir yazı vardı. Lenin'in yazdığı bildirge, sosyalist düşüncelerin Rusya'nın her yerine yayıldığını belirterek başlıyordu. Lenin sıkıntılıydı:

> Hareketimizin, özellikle yakın zamanlarda belirginleşen asıl özelliği, deyim yerindeyse, içinde bulunduğu uyumsuzluk ve amatör karakteridir. Yerel çalışma grupları birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkıyor ve faaliyet yürütüyor — burada özellikle önemli olan— bu grupların aynı bölgelerde faaliyette yürütmesi ve yürütmeye devam etmesidir.'[4]

'*Bütün* halkın başında bulunarak mücadeleye önderlik edecek devrimci partinin oluşturulma görevinin arka planına' topluca 'sıkıştırılan', 'ekonomizm', revizyonizm ve 'yeni moda "Marksizm eleştirisi"nin' tehlikeleriyle ilgili uyarılarda bulunan bildirge daha sonra bütün Sosyal Demokratlara 'birleşik bir parti programıyla sağlamlaştırılmış' bir birlik oluşturmaları çağrısında bulunuyordu. 'Bildirge', bunun ardından, bir 'örgüt' kurmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürüyordu.

> Özellikle hareketin bütün merkezleri arasındaki bağı kurmak ve koparmamak, hareket hakkında tam ve zamanında bilgi edinmek ve gazetemizi, dergimizi Rusya'nın bütün bölgelerine düzenli ulaştırmak için. Ancak böyle bir örgüt kurulduğunda, ancak Rusya'da sosyalist bir mevzi kazanıldığında, Parti sağlam bir temele sahip olacak ve gerçek bir olgu, dolayısıyla da güçlü bir siyasal kuvvet haline gelecektir.[5]

İdeolojik tutarlık ve Marksizmden sapmalara karşı sürekli mücadele talep eden yayın kurulu, 'Rusya'nın bütün Sosyal Demokratlarının ve sınıf bilinci olan işçilerin gözü önünde açık polemikler' yürütme sözü vermişti.[6]

Ayrıca, ilk sayıda bulunan, 'Hareketimizin Acil Görevleri' başlıklı imzasız bir yazı, 'sadece yardım dernekleri, grev fonları ve işçi gruplarında değil, aynı zamanda siyasal bir parti içinde de örgütlenin; otokrat hükümete karşı kararlı bir mücadele için ve kapitalist toplumun bütününe karşı örgütlenin' diyerek örgütlenmenin şart olduğu konusunda işçileri uyarıyordu. Sonra da ekliyordu:

---

[4] V. I. Lenin, 'Declaration of the Editorial Board of Iskra' (Eylül, 1900), *Collected Works* içinde, s. 4:352.

[5] A.g.e., 4:354.

[6] A.g.e., 4:355.

> Sadece akşamlarını değil, ömrünün tümünü devrime adayacak insanlar yetiştirmemiz gerekiyor; işçi sınıfının belli bir bölümünün çalışmamızın çeşitli biçimlerinin içine girmelerine izin verecek genişlikte bir örgüt inşa etmemiz gerekiyor.

Kısacası, hareket, bütün hayatını ve olanaklarını öncü bir partinin inşasına adamış, partinin ve devrimin ihtiyaçları için her şeyini feda etmeye hazır, 'profesyonel devrimci' yetiştirmeliydi. Yine adı belli olmayan —Lenin'den başkası da olmayan— yazar, 'sonraki sayılarda bir dizi makaleyi örgüt sorunlarına ayıracağına' söz veriyordu —fazlasıyla yerine getireceği bir sözdü bu.[7]

Lenin'in görüşlerinin çağdaş Marksistlerin çoğunun basit belirlenimciliğinden bariz bir şekilde ayrılan son derece yüksek bir iradecilik içermesi şaşırtıcıdır. Gerçekten de zamanın geleneksel Marksist belirlenimciliğinin çoğunlukla tersine, Lenin'in kadercilikle ilgisi olmayan inancına göre toplumu değiştirmenin aracı bütünüyle insandı. J. L. H. Keep'in belirttiği gibi:

> Marksist belirlenimcilik doğrultusundaki bütün göstermelik saygısına karşın, şurası açık ki, Lenin aslında birey için sınırsız fırsatların açık olduğuna inanan biriydi, yeter ki bu bireyin enerjisi düzgün bir şekilde canlandırılıp yönlendirilsin. (...) Onun görüşüne göre, siyasette hesaba katılması gereken şey düşüncenin ve insanın gücüdür. Teori şu andaki kafa karışıklığı ortamında hiç bu kadar önemli olmamıştı: 'Devrimci teori olmadan devrimci hareket olamaz.'[8]

Lenin bu bakımdan çok haklıydı: teori ve önderlik olmadan, proletarya grev düzeyinin ötesine belki de hiç geçemezdi. Soru, 'Önderlik olmalı mı?' değildi, soru şuydu: 'Ne *tür* bir önderlik olmalı ve önderlik nasıl *kurumsallaştırılmalı*?' Lenin'in yanıtı, gerekli gördüğü örgütün dayanağı olarak 'kesin gizlilik, üyelerin dikkatli seçilmesi ve profesyonel devrimcilerin yetiştirilmesidir. Bu niteliklere sahip olursak, "demokrasiden" bile fazla olan bir şeyi, yani, devrimciler arasında eksiksiz, yoldaşça karşılıklı bir güveni kendimiz açısından güvence altına almış oluruz.'[9] Bağımsız sendikaların bile yasaklandığı çarlık Rusya'sında demokratik bir devrimci örgütün mümkün olduğunu kabul etmediği halde Lenin, 'demokrasi oyunu' diye alaya alarak, anlamlı bir biçimde zorunlu olduğu işi zevkle yapmaya çalıştı. Lenin'in planının otoriter içerimle-

---

[7] V. I. Lenin, 'The Urgent Tasks of Our Movement' (Aralık, 1900), *Collected Works* içinde, s. 4:370-1.

[8] Keep, s. 90.

[9] Lenin, *'What Is to Be Done?'* s. 5:466.

ri, ancak eksiksiz ifade edilen parti tüzüğüne dönüştürüldüğü, yenilenmiş RSDİP'e üyelik için gereken koşulların bazı ayrıntılarıyla ve mecburen basılı olarak ifade edildiği zaman su yüzüne çıktı.

Bu planları kaleme alırken bile Lenin, özellikle derginin bütün yazışmalarını titizlikle üstlenen Krupskaya'nın gayretleri sayesinde, Rusya genelindeki pek çok *İskra* temsilcisiyle, grup ve okuyucuyla yakın temas yürütmeyi sürdürdü. Münih'te bulunan yayın kurulu 1902 yılının Nisan ayında çalışmalarını Londra'ya aktarana kadar, Lenin kendisinin örgütsel görüşlerine bağlı bayilerden oluşan oldukça büyük bir ağ inşa etmişti bile. *İskra* bürolarına uğrayan bütün bayilerle bizzat tanışması, Londra'da vakit geçirmek için gerekli tavsiyeleri ve açıklamaları kendisinin yahut Krupskaya'nın yapması tipik bir özellikti. Ayrıntıya olağanüstü dikkatiyle, parti ve *İskra* ağı içinde olduğu kadar, derginin yayın kurulunda da ne ölçüde desteğe sahip olduğunu dikkatlice hesap ederdi. Rusya içindeki taraftarlardan, bayilerden ve göçmenlerden gelen raporları titizlikle incelerdi. Bütün paraları toplamayı ve harcamayı o idare eder, en ayrıntılı açıklamaları dergiyi dağıtanlara yapar, Rusya'nın içinde ve dışında kişisel destek için sağlam bir zemin oluştururdu.

İkinci RSDİP Kongresi

Ülke çapında eşgüdümlü Marksist bir örgüt oluşturmanın bir sonraki adımı belliydi: 'İkinci' bir RSDİP kongresi toplanmalıydı. Daha önce belirtildiği gibi, 1898 yılında Minsk'teki 'kurucu kongre' bir gerçeklikten çok koşulların dayattığı, sembolik bir girişimdi; fakat bu toplantının hatırası duygusal bir şekilde partinin tarihi olayları arasına girmişti. 1898 yılındaki 'ilk' kongrenin yapamadığını, RSDİP'i sağlam ve kalıcı bir temele oturtmayı büyük ölçüde yeni kongrenin yapabileceğine inanılıyordu.

Ama bu kongre nasıl bir kongre olmalıydı? Sosyal Demokratlar, kendilerini Marksist olarak gören insanlara kolayca çağrıda bulunabilecek miydi? Doğrusu *krujki* içinden ve dışından Marksizmi pek bilmeyen binlerce kişi kendini Marksist sayıyordu. Örneğin, Marx'ı ve kitaplarını kendi faaliyet ve analizlerinin ana rehberi olduğunu düşünmeleri bakımından —her ne kadar bu rehberlerin ağırlığı Mikhailovski ve diğer 'subjektivistlerin' sözleriyle aynı ağırlıkta da olsa— pek çok popülist kendisini Marksist olarak görüyordu. Kendini Marksist olarak tanımlayan kendilerine özgü diğer popülistler ve

anarşistler şiddet yönteminden yanaydı; başkaları da sosyalizmle bağı kalmamış Struve gibi liberallerle Bernstein'a bile hayranlık duyuyordu.

Sosyalist Devrimciler, tamamen farklı unsurlarla —muğlak ideolojiler ve duyarlılıklar taşıyan insanlarla— bir partinin parçası olmaya razıydı. *İskra* Marksistleri —özellikle Plehanov, Akselrod, Potresov, Martov ve Lenin— için, yarı popülist olanlarla yarı Marksist ilkeleri kaynaştırma eğilimi tehlikeli bir şekilde kafa karıştırıcıydı. Onlar için teori en önemli konuydu; kafalarındaki plan da partilerini açıkça formüle edilmiş ve tutarlı ilkeler etrafında inşa etmekti. Çelişen düşüncelerin birarada olacağı ve makul düşüncelerin içinin alakasız bir liberalizme yönelecek kadar boşaltıldığı mevcut karışık atmosferi kendi içlerinde kesinlikle yeniden üretme niyetinde değillerdi.

Özellikle 'ortodoks' Marksizmin teori ve pratikleriyle ilgilenen biri olarak Lenin için, sadece kafa karışıklığına ve karşılıklı ödünler verilen zayıflatıcı anlaşmalara yol açacak gevşek bir kongre kabul edilecek şey değildi. Düşünceleri henüz hiç olgunlaşmamış olan Sosyal Demokratların eğitilmesi şarttı ve Marksizmin doğru yorumları (özellikle Lenin'inkiler) bütün yönleriyle anlatılmalıydı. Devrimci bir işçi partisi etkili olacak ve devrimci bütünlüğünü koruyacaksa, öncelikli olarak aynı fikirdeki Marksistlerden oluşan bir çevrenin propagandayı ve komiteler (partiye bağlı birimler) arası ağı genişletmesi gerekecekti.

İskra'cıların çoğu merkezi ve disiplinli bir Sosyal Demokrat örgütü desteklemek üzere Lenin'in yanında yer aldı. Fakat geriye kalanlar, Birinci Kongre sonrasında olduğu —yahut iddia edildiği— gibi, RSDİP'nin gevşek, merkezsiz bir parti olarak kalmasını istedi. Özellikle Yahudi Derneği, kültürel ve yapısal otonomi sağlayacak federal bir yapı istiyor, (Plehanov ve yandaşlarının 'ekonomistlikle' suçladığı bir göçmen grubu olan) Rus Sosyal Demokratlar Birliği ise aşırı merkezileşmeye karşı çıkıyordu. Son olarak da genç yeni üyeler kendi büyüklerinin yeni partiyi kontrol etmesine ve böyle kişisel kısıtlarla özgürlük çağrısı yapmalarına karşı çıkıyordu. Ülke içinde örgütlenme üzerine çıkan pek çok tartışma, Bundistlerin ve genç üyelerin, en azından tüm Rus partisinin merkez komitesinden, özerklik için yarı anarşist taleplerde bulunmasıyla milliyetler ve nesiller arası bir hâl aldı.

Pek çok ön hazırlık ve hazırlık toplantısından sonra RSDİP'nin İkinci Kongresi sonunda 1903 yılının Temmuz ayında büyük bir ideolojik belirsizlik ikliminde Brüksel'de toplandı. Bir Belçika şehrinde toplanan bu elli yedi delege, besbelli ki, Rusya İmparatorluğu'nda kendine Sosyal Demokrat diyen

bütün komiteleri temsil etmiyordu. Bu tip komitelerin sayısı belirsiz bir kısmı kongreye çağrılmamıştı bile, yahut çağrılmaya değer bulunmamıştı. Bir kısmı maddi kaynak yetersizliğinden ötürü delege gönderememişti. Katılan elli yedi delegenin on dördü konuşma hakkı olan ama oyu bulunmayan 'danışman' delegeydi; normal oy kullanacak delege sayısı sadece kırk üçtü. Bu 43 delegeden ikişer oyu olan sekiz kişi arasında —biri *İskra* temsilcisi olarak, diğeri Rusya içinden sempatizan bir grup adına— Lenin ve Martov da vardı. Beş oy Bund'un, üç oy 'ekonomist' Rus Sosyal Demokrat Birliği'nindi, sekiz 'kararsız' delege de on ayrı vekâletle gelmişti (çoğu Ukraynalı'ydı). Dolayısıyla, delege oyunun sayısı toplam elli birdi.

Kongrede her gittiği yerde delegeleri izleyen Belçikalı ve Rus gizli polis ajanları vardı; anlamsız bir şekilde lokantalarda, otel koridorlarında onları gizlice dinleyerek bilgi kırıntıları toplamaya çalışıyorlardı. Delegeler yine de tartışmalarına ara verecek belirgin bir çabada bulunmadı. Plehanov'un ilham verici açılış konuşmasını, gözyaşları içinde 'Enternasyonal'in okunması izledi, hemen ardından liyakat tartışmaları ve sabah saatlerine dek usul açısından eleştirilerle sürdü. Başlangıçta delegeler, Plehanov'un önceden taslağını hazırladığı parti programını benimsemeyi oybirliğiyle kabul etmişti. Program iki aşamalı bir devrim anlayışına sahipti —önce 'burjuva demokratik' devrim, ardından da sosyalist devrim— program buna uygun olarak da iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm 'asgari program', devrimin burjuva aşaması için partinin taleplerinden, yani sendikaları ve sosyalist partileri yasallaştırmanın yanında, günde sekiz saatlik çalışma gibi bir dizi toplumsal reformu da içeren temel insani ve siyasal haklarla özgürlükçü bir cumhuriyetin yaratılmasından yanaydı. 'Azami program' ise sosyalist devrim için partinin daha geniş ve daha muğlak hedeflerini içeriyordu.

Kongrede en ayrılık yaratan konu teorik değil usulle ilgiliydi, bu ayrılık parti üyeliğinin belirlenmesi tartışması sırasında çıkmıştı. Üyeliğin ciddi, etkin ve sorumlu bir bağlılık gerektirdiğini düşünen Lenin, parti üyesini, 'programı destekleyen, partiyi de somut olarak destekleyen ve *parti örgütlerinden birinde bireysel olarak yer alan*' kişi olarak tanımlamayı öneriyordu. Bu tanımın kapanış cümlesi kısaca bir sorumlu katılım talebiydi: üyeler gerçekleştirdiği işlerle etkin ve katılımcı birer özne olarak partide yer almalıdır. Martov bu kapanış cümlesini biraz değiştirdi: '*parti örgütlerinden birinin talimatı altında ki-*

şisel işbirliğini partiye sürekli sunan kişidir.'[10] Gerçi Martov, kısaca partinin muğlak genel programını kabul eden, parti organlarıyla 'işbirliği yapan' ve parti aidatını düzenli olarak ödeyen herkesi —parti kararlarının alınmasında üyeliğin sağladığı bütün haklarla birlikte— üye olarak kabul etmeye hazırdı. Lenin için bu küçük gibi görünen farklar aslında belirleyici olsa da, Martov'un önerisine yaptığı itiraz kongreyi tam anlamıyla böldü. Sonuçta delegeler iki tanımı oyladığında, çoğunluk (23'e karşı 28) Martov'un tanımını destekledi.

Lenin'in bu karara uyması beklenecek şey değildi. Gel gör ki, karar çıkar çıkmaz Bund, kendisinin parti içindeki konumunu sorgulayarak Lenin'in yardımına koşmuş oldu: *İskra*'nın merkezi örgüt konusundaki ısrarıyla tamamen uygunsuz bir noktada duruyordu. Otonomi talebini yükselttiği zaman, bütün kongre —Bund'un kurucularından biri olan Martov bile— 5'e karşı 41 gibi ezici bir çoğunlukla, buna karşı oy kullandı. Kızıp kongreden çekilen beş Bund delegesine, öfkeli iki 'ekonomist' delege de katıldı. Bu yedi delege parti üyeliği konusunda Martov'u desteklemişti. Topluca çekilmeleri Lenin'e iki delegelik çoğunluk sağladı, Lenin örgütsel önerisini yeniden sundu ve az bir farkla kazandı.

Çekilme kongreyi altüst etti. Elde edilen bu unutulmaz 'çoğunluk', yani *bolşinstvo* sonrası, Lenin bu avantajını adeta kongreyi ele geçirecek kadar etkili bir şekilde dayattı. Yeni RSDİP tüzüğüne göre, partinin Rusya'daki pratik faaliyetlerinin bütün sorumluluğu üç kişiden oluşan Merkez Komite'ye bırakılırken, *İskra* yayın kurulu, diğer adıyla Merkez Yayın Organı, göçmenliğin güvenli ortamı içinden partiye ideolojik önderlik sağlamakla yetkiliydi. Partinin üst denetimi, iki üyesi Merkez Komite'den, ikisi Merkez Yayın Organı'ndan, biri de kongre tarafından seçilen, toplamda beş üyeden oluşan bir parti konseyine devredilmişti.

Lenin'in birtakım tatsız manevralarından sonra, yeni *bolşeviki* ('çoğunlukçular') lideri, üye sayısını altıdan üçe düşürerek Merkez Yayın Organı'nı kendi lehine sağlamlaştırmaya karar verdi. Lenin'in görüşlerine ters düşenlerin hepsi, Akselrod, Potresov ve saygın Zazuliç, yayın kurulundan düpedüz atıldı. Bu yeniden düzenleme sonucu *İskra*'nın yayın kurulunda sadece, (o zamanlar Lenin'i destekleyen) Plehanov, Lenin ve Martov kaldı. Martov'un 'yumuşak' etkisi Plehanov ve Lenin'in oylarıyla aşılabileceği için, Bolşevik li-

---

[10] Akt. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (New York: Random House, 1959), s. 49; vurgu eklenmiştir.

deri bu sayede kendisini partinin ideolojik organını etkisi altına alacak bir konuma getirdi.

Lenin bu sonucu her yolu deneyerek ve partiye bağlı yoldaşlarıyla olan arkadaşlığı pahasına elde etmişti. Dışlanan üç emektarla, özellikle Zazuliç'le dayanışma adına Martov, *İskra* Merkez Organı'nda yer almayı reddetti -bu da Lenin'in *İskra* üzerindeki etkisini daha sağlam hale getirdi. Kongreye kadar Lenin'in en yakın arkadaşı olan Martov, bu haksızlık karşısında Lenin'i partinin diktatörü olma peşinde koşmakla suçladı ve kendisini taraftarlarıyla birlikte parti içi demokrasi savunucuları olarak tanımladı. Dostlukları o zamandan sonra telafi edilemez biçimde yaralandı. Yıllar içinde aralarında çok derin farklılıklar oluşmasına rağmen bu, Lenin'in kişisel olarak arzulamadığı bir kırılmaydı ve 1923 yılında Martov'un öldüğü güne kadar Lenin eski arkadaşından çoğunlukla sevgi ve saygıyla söz etti.

Rusya'da ülke çapında tek bir Marksist parti doğurmayı amaçlayan İkinci RSDİP Kongresi, aslına bakılırsa ortaya iki Sosyal Demokrat parti çıkararak sonuçlandı —Bolşevik 'çoğunluk' ve Menşevik 'azınlık'. İlkini Lenin genellikle demir yumrukla bir arada tutuyordu; yetki ve sorumluluğun daha eşitlikçi olduğu, yapısı daha gevşek olan ikincisi sonuçta daha nazik ve anlayışlı Martov'un güdümünde kalacaktı. Özellikle 1906 yılında Stokholm'de yapılan ve adına 'Birleşme Kongresi' de denilen Dördüncü Kongre'de iki fraksiyonu biraraya getirme yönünde girişimlerde bulunulmasına rağmen, ikisi arasındaki ilişkiler her zaman gergin oldu ve sonunda 1911 yılında sona erdi.

İdeolojik Farklılıklar

Başlangıçta Bolşeviklerle Menşevikleri İkinci Kongre'de ayıran konular daha çok örgütseldi. Fakat bu farklılıklar daha derin bir ideolojik ayrılıktan kaynaklanıyordu. Kapitalizmin henüz hegemonik bir statüye erişemediğine inanan Plehanov'un tersine, Lenin'e göre, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Rusya'nın 'hakim' ekonomik yapısı kapitalistti. Bu görüş ayrılığının son derece önemli sonuçları oldu. Lenin'in savunduğu gibi kapitalizm zaten egemense, sosyalistlerin 'asgari' ile 'azami' programlarını birleştirmesi ve bütün hedeflerinin —geleneksel Marksistlerin 'burjuva demokratik' diyeceği hedeflerin bile— önüne işçilerin ve yoksul köylülerin devrimci diktatörlüğünü yaratmayı koymaları gerekirdi. Fakat Plehanov'un iddia ettiği gibi kapitalizm henüz egemen değilse, o zaman 'burjuva demokratik' aşama, Sosyal Demokratların burjuvazinin sadece siyasal müttefiki olarak hareket etmesi gereken, liberalle-

re boyun eğeceği, 'burjuva demokratik' devrimin ekonomik ve siyasal kazanımlarının tamamlanmasını bekleyeceği uzun bir kapitalist ekonomik gelişme evresini zorunlu kılacaktı. Plehanov'un konumunun izleyen yıllarda anaakım Menşeviklerin geleneksel bakış açısı haline gelmesi, onları öncelikli olarak burjuva siyasetçilerin hizmetkârlarına dönüştürdü. Sonuçta sadece Martov'un öncülüğündeki Menşevik bir azınlık sola doğru, Lenin'in çözümlemesine yakın —ama asla aynı olmayan— bir konuma yöneldi. Bu farklılıkların her iki taraf için de anlaşılır duruma gelmesi yıllar alacaktı, ama İkinci Kongre'den itibaren bu farklar vardı ve Bolşeviklerle Menşeviklerin birbiriyle çelişen görüşlerine açıklık kazandırıyordu.

Bu arada, Belçika polisinin tutuklamaları ve sınırdışı etmeleri karşısında Brüksel'den Londra'ya taşınan İkinci Kongre, burada kendisine kucak açan 'Hıristiyan sosyalist' bir kilisede yeniden toplandı. Teorik ve örgütsel konular üzerindeki münakaşa haftalarca, 23 Ağustos Cumartesi günü akşam saatlerinde yorgunluktan neredeyse tükenene kadar sürdü. Delegelerin heyecanla 'Enternasyonal'i okuduğu kongrenin coşku dolu açılışının üzerinden yaklaşık üç hafta geçmişti. Kongre, çözüme ve aydınlığa kavuşturulması yıllar sürecek çatışmalar yaşadı ve büyük bir kargaşayla kapandı.

Yakın arkadaşlıklar bozulmuş, eskiden para bağışlayanlar desteğini kesmişti —bunlar çoğunlukla Lenin'in yöntemlerine kesinlikle karşıydılar— ve morali bozuk delegeler kendi memleketlerine dağıldı. Menşeviklerle Bolşevikler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırma çabaları sonuç vermemişti: İki 'fraksiyon' arasındaki tartışma daha çok yayınlar üzerinden sürdü. Bununla beraber, sırf çözülmemesi durumunda açıkça tanımlanmış bir Rus devrimci hareketinin olanaksız olacağına dair konuları açıp anlaşılmasını sağladığı için bile, kongre Lenin açısından kesin bir başarıydı. RSDİP içindeki kendi grubu bariz bir şekilde azınlık oluşturduğu halde, kendisi için büyük avantaj olan Bolşevik —'Çoğunluk'— adını kullanmaktan da geri durmadı.

Menşevikler kendi adlarına, Lenin'in 'yıkıcı' taktiklerine karşı Kautsky, hatta Rosa Luxemburg'dan yardım istedi. Lenin'in Plehanov'la olan dostluğu İkinci Kongre'yi kurtaramadı, kıdemli olanı eski yardımcısını *Narodnaya Volya*'nın destekçisi, dolayısıyla da utanç verici bir dönek saydı. Lenin, Menşeviklerle olan çekişmesini, çağdaş bir 'Jakoben' (Bolşevik)-'Jironden' (Menşevik) savaşına benzetti. Gelecek yıllar, bu karşıtlığın en az yüzyıl önce, 1793 yılında olduğu kadar sıkıntılı yaşanacağını gösterecekti.

5. BÖLÜM

1905 DEVRİMİ: LİBERAL EVRE

Liberal Muhalefet

1904 yılında Rusya, imparatorluğu ateşe verecek kıvılcıma hazır hale gelmişti. O kıvılcım 8 Şubat 1904 günü, —Rusya'nın Uzakdoğu'da toprak ve hammadde için uzun zamandır çekiştiği— Japonya, o zamanlar Rusya'nın denetiminde olan Çin'in kıyı şehri Port Arthur'a [Lüda'ya] saldırınca çaktı. Saldırganlar Rusya'yı savunma konumuna itse bile, rejim imparatorluğun görece küçük Japonya'yı yeneceğinden emindi; üstelik alınacak zafer çara, ülke içinde azalan itibarını yeniden kazandıracaktı. Fakat rejim, Japonya'nın son zamanlarda hızlı bir modernleşmeden geçtiğinden, ordusunun iyi donanımlı ve disiplinli olduğundan habersizdi. Aksine çarın ordusu az eğitimliydi ve orduya gerekli şeyleri ulaştırma kapasitesi yetersizdi: yeni inşa edilen, doğuyla batıyı birbirini bağlayan binlerce kilometrelik Trans-Sibirya Demiryolu sadece tek hattan oluşuyordu, diğer hat henüz bitmemişti.

Rus-Japon Savaşı'nda Japonya'nın birbiri ardınca kazandığı zaferler sadece çarı değil, bütün dünyayı şaşırtmıştı. 1905 yılının Ocak ayında Port Arthur düştü. Mart ayında yaklaşık 90.000 Rusun canını alan şiddetli bir çarpışmada Japon güçleri Rusya ordusunu Mançurya'nın dışına püskürterek, stratejik Şenyang [Mukden] şehrini ele geçirdi. Mayıs ayında, modern Japon donanması Tsuşima Boğazı Muharebesi'nde Rus donanmasını bozguna uğrattı. Otokrasinin küçük gibi görünen bir devlete yenilmesi, Rus topraklarındaki bütün sivil çatışmaları alevlendirdi. Bitkin ve artık isyan eden ordusuyla Şenyang'dan Sibirya'ya doğru çekilen çarlık, Napolyon'un 1812 yılındaki işgalinden beri karşılaşmadığı bir iç krizin eşiğine gelmişti.

Rus toplumunun hiçbir kesimi, güvenilmez yönetim sistemini tümüyle kontrol altına almanın ve rejimi yenilemenin yollarını arayan liberaller kadar bu krizin farkında değildi. Başlarda çok dağınık, ama artık otokrasiyi yarı anayasal bir devlete çevirerek onu kontrol altına almak isteyen temkinli monarşistlerden, Britanya benzeri bir parlamenter sisteme geçerek yasal ve siyasal kısıtlamalarla monarşiyi sınırlamayı uman cumhuriyetçilere kadar çeşitlilik gösteren liberal görüş, tanımlanabilir bir siyasal fikir yelpazesi içinde birleşmişti. Bununla beraber, Rusya'yı saran olaylarda etkili olmak için kurumsal bir tabana ihtiyaçları vardı. 1903 yılının Eylül ayında bir dizi ön toplantının ardından, varlığı 1904 yılının Ocak ayında resmileşecek olan Özgürlük Birliği adlı yasadışı örgütün Rusya'daki meslek kuruluşlarının açık fikirli üyeleriyle şehirli aydınlar tarafından oluşturulmasına Pyotr Struve, Pavel Milyukov ve başka liberaller öncülük etti. Birlik, liberalizme yeraltında geniş bir örgütsel çerçeve sağladı. Etkili olma arayışında belirgin bir başarı elde etmek için liberal liderler anayasal monarşistlerle birlikte potansiyel cumhuriyetçilere kadar uzandılar. Örgüt gevşekti, talepleri de belirgin olmadığı için çözümü genel oy hakkına dayanan —cumhuriyette değil— anayasal monarşide aradılar.

Liberallerin kurumsal tabanının bir diğer parçası *zemstva*'ydı, yani II. Aleksandr'ın yenilediği il ve ilçe meclisleri. İmparatorluğun (sınır bölgeleri ve Sibirya dışındaki) 34 ilinde *Zemtsva* ve onun çeşitli yönetim ve istatistik büroları vardı ve il, ilçe, hatta köy temsilcileri soylu olmayanların yanında soylu tabakadan üyelerden de seçiliyordu. *Zemstva*'nın gücü oldukça sınırlıydı ama toplumsal huzursuzluğun büyümesiyle yıllık toplantıları hakların kullanılması için potansiyel bir alandı ve kullanılmaması halkın yadsınması demekti. *Zemtsva* meclislerinde soylular hakimdi ama pek çok büyük toprak sahibi otokrasiden uzaklaşmış, Rus toplumundaki adaletsizliklere duyduğu öfkeyi seslendireceği bir alan olarak *zemtsva*'yı kullanmak üzere hoşnutsuz olan meslek kuruluşlarının yanında yer almıştı. Özellikle, büyük toprak sahiplerinin sayı olarak görece az olduğu kuzeyde, köylü sınıfı meclislerde konuşma ve oy verme imkânı buluyordu.

Zemstva'nın aynı zamanda, bir yıl boyunca varlığını sürdürmeyi sağladığı çeşitli çalışma ve yönetim kurulları vardı. Pek çok orta ve üst sınıftan ilerici, *zemstva*'yı, pekâlâ yerel ve ulusal yasama organlarına malzeme sağlar duruma gelebilecek potansiyel açıdan halkın kendi kendini yönetme birimi olarak

görüyordu. İçişleri Bakanlığı'nın, *Zemstva* meclislerinin ve kurullarının kabul ettiği kararları ve faaliyetleri uygunsuz bulup veto etme hakkı vardı ve genellikle de böyle yapıyordu; fakat Petersburg hükümeti *zemstvo*'nun şikâyetlerini çoğunlukla göz ardı ediyordu. Sınırlı güçlerine rağmen *zemstvo* tartışmaları yine de tam olarak pragmatik konulardan rahatça yarı siyasal konulara yöneliyordu. Kurullarında çalışan maaşlı erkeklerin ve kadınların —doktor, öğretmen, sağlık görevlisi, avukat, tarım uzmanı, veteriner ve memurların— genellikle liberal olması ve sayıları artarak radikal, hatta *narodnik* görüşlere doğru kayması da aynı derecede önemliydi. Gerçekten de çoğunlukla yerel hayatın içindeki, en etkin ilerici kamu çalışanları durumuna gelmiş bu insanlar Rus köylüsüyle güven verici bir ilişki içerisindeydi ve Sosyalist Devrimciler için de potansiyel bir üye kaynağıydı.

Halkın yönetimde daha fazla temsil edilmesi yönündeki taleplerin yükselmesi sonucu, *zemstva* kısa sürede kurucu meclisin toplanması için bir sıçrama tahtası haline geldi ve liberal *zemstva*, temkinli ama ısrarlı bir biçimde, ulusal bir temsilciler kurumunun oluşturulması için çağrıda bulundu. 1895 yılının Mayıs ayının başında *zemstva* başkanlarının, düzenlemek için içişleri bakanından izin aldığı *zemstva* konferansı, 1896 yılının Ağustos ayında, Nizhny-Novgorod şehrinde toplandı. Ancak parlamenter yönetimin tehlikelerini sezen otokrasi, 1897 yılı için planlanan ikinci bir konferansı yasakladı.

Otokrasiyi belki de devrimden kurtarabilecek bu hafif liberal esintiye çarın cevabı tipik bir budalalık ve kararsızlık oldu. 1904-5 yıllarında Rus ordusu ve donanması Japonya tarafından birbiri ardınca hezimete uğratılırken, *zemstva* liberalleri yaralı askerlere yardım etmek ve çalışıp evin geçimini sağlayan üyelerini savaşta kaybeden ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için ülke çapında bir örgütlenme kurmaya çalıştı. Ancak çar daha izin vermeden, içişleri bakanı —Nikola'nın tercih ettiği, fakat art niyetli Yahudi düşmanlığı ve gerici politikaları yüzünden neredeyse bütün Rus aydınlarının hiç hoşlanmadığı— Vyaçeslav von Plehve, *zemstvo* bürolarına seçilen kişileri onaylama yetkisi talep etti. *Zemstva* bu talebi kabullenmeye yanaşmayınca Plehve de birçok başkanlık seçimini iptal etti. Geri çevrilenlerden biri de ılımlı *zemstvo* meşrutiyetçilerinin sözcüsü Dimitri Şipov'du. Moskova heyeti Şipov'un seçiminin iptal edilmesine sinirlenerek, bu sefer onun yerine, siyasal olarak Şipov'un solunda duran 'radikal' bir liberali, Fyodor Golovin'i seçti. Bu durum *zemstva* ile otokrasi arasında, giderek huzursuzluğa gark olan ülkesin-

den daha da uzaklaşan II. Nikola'nın, özellikle soylular sınıfının daha aydın üyelerinden mahrum kalmasına hizmet eden büyük bir güvensizlik yarattı.

15 Temmuz 1904 günü, bu krizden birkaç ay sonra, Plehve suikasta uğradı. İki yıl önce selefi D. S. Spiagin bir Sosyalist Devrimci (SD) tarafından öldürülmüştü. *Zemstva*'nın karşı çıkışlarıyla birleşen bu iki suikastla dengesi bozulan monarşinin aman vermez bir baskı yolunu seçmesi, Rusya'yı devrimci bir dalgaya yaklaştıracak ödünlerin koparılmasını geciktirdi.

Otokrasi Abluka Altında

Nikola, günlüğünde, 'yeri doldurulamaz' dostu Plehve'nin ölümüne ağıt yakarken, kalabalıklar onun katili SD'li öğrenci Egor Sazonov'a alkış tutuyordu. Bu zıtlık —halkını sevince boğan bir olaya Rusya'nın en üst otokratının üzülmesi— öyle bağdaşmazdı ki, o ihtişamlı dul kadın Maria Fyodorovna bile daha merhametli bir bakan ataması için oğluna baskı yaptı. Beş haftalık bir belirsizlik ve gecikmeden sonra, çar sonunda gönülsüz de olsa yeni bir içişleri bakanı atadı: Prens Pavel Sviatopolk-Mirsky, insancıl ve görece ılımlı görüşleriyle bilinen bir insandı.

1904 yılının yazında Sviatopolk-Mirsky bir reform programı teklifi sundu. Bu teklif daha fazla dinsel hoşgörüyü, hükümetin 'şiddet içermeyen muhalefeti' siyasal suçlar listesinden çıkarmasını ve bir dizi siyasal tutuklunun sürgünden dönmesini içeriyordu. En önemlisi Sviatopolk-Mirsky, kendini ifade etme üzerindeki sert sınırlamaları ve sansürü gevşetmeyi öneriyordu. Hatta *zemstva*'nın özerkliğini genişletmeyi de önermişti. Ilımlılar bu yetersiz, aksine gecikmiş önlemleri yeni bir 'bahar' geliyormuş gibi alkışladı. Sviatopolk-Mirsky'nin birtakım önerileri gerçekten kanunlaştı: *zemstvo* çalışanlarının taciz edilmesine son verildi, basın ılımlı eleştiri yazılarının yayımlanmasına daha çok yer ayırabildi.

Fakat Sviatopolk-Mirsky'nin verdiği ödünler liberalleri yatıştırmadığı gibi, onların sadece iştahını kabarttı. Verilen ödünler artıkça, Milyukov gibi önde gelen liberaller daha da sola kaydı. 1904 yılının Eylül ayında Paris'te düzenlenen bir konferansta Özgürlükler Birliği, sosyalist partilerle —tam olarak, Sosyalist Devrimciler, Letonyalı Sosyal Demokratlar, Polonyalı Sosyalistler ve diğer azınlık sosyalistleriyle— birlikte, genel oy hakkına dayalı temsili yönetim ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı için çağrı yapan bir blokta bile yer aldı. Artık otokrasiye karşı geniş bir birleşik cephe oluşturma çabaları

sırasında bu koalisyonun ortaya attığı slogan, 'sol içinde düşmanlık olmaz' olmuştu.

Ekim ayının sonunda Özgürlükler Birliği gizli bir şekilde Petersburg'da toplanarak, otokrasiyi anayasal bir rejimle değiştirmek için siyasal bir kampanya başlatmaya karar verdi. *Zemstva*'ların, çeşitli ilerici kent dumalarının (yani, parlamenter organların) ve meslek birliklerinin desteğini kazanmaya çalıştı. Bu arada 6 Kasım günü *zemstvo* temsilcileri, *zemstvo*'nun sorunlarını konuşmak ve Plehve'nin gasp ettiği hakları yeniden elde etmek amacıyla bir kongre düzenledi, ama o zamanlar ılımlıların başlattığı pek çok olayda olduğu gibi, kongrenin gündemi kontrolden çıktı. Özgürlükler Birliği üyeleri kongrenin daha geniş siyasal taleplerde bulunması için ısrar etti ve kongre tüm insan haklarının yanı sıra bütün Rus yurttaşları için tam bir yasal eşitlik talep eden militan bir siyasal programın —On Bir Tez— kabul edilmesiyle sona erdi. Programın son maddesi şöyleydi: hükümet, 'halkın serbestçe seçilmiş temsilcilerinin yardımıyla, en belirgin özelliği hukukun egemenliği ve hükümetle halk arasındaki işbirliği olan yeni siyasal gelişme yolunda halkımıza öncülük edebilmek için onları göreve çağırır'.[1]

Fransız liberallerinin 1848 Devrimi öncesi aylar sırasında izlediği yoldan giden Birlik, sonra da çeşitli konuşmacıların akşam yemeği konuşması kisvesi altında kurucu meclis çağrısında bulunan siyasal sunuşlar yapacağı bir dizi resmi yemekli toplantılar planladı. 20 Kasım günü Birlik, olağanüstü bir başarıyla yemekli toplantılar kampanyasını başlattı. Rusya'nın Avrupa kesimindeki büyük şehirlerinde düzenlenen şölenlerde yapılan konuşmalar anayasa ve insan hakları için çağrıda bulunuyordu. Bölgelerdeki *zemstva*'lar ve kent dumaları On Bir Tez'i destekleyen kararları benimsediler. İşçiler ve işçi sendikaları da bunlara katılırken, Petersburg'da ve başka şehirlerde kızıl bayraklar taşıyan göstericiler polislerle çatıştı. Bir işadamları toplantısında, hükümetin kutsal Devlet Şurası toplantılarına *zemstvo* temsilcilerinin katılmasına izin verilmesi gerektiği ısrarla dile getirildi.

Bu olaylar Nikola'nın artık inkar edemeyeceği bir kriz yarattı —fakat çarın harekete cevap verme tarzı durumu daha da kötüleştirdi. Nikola'nın 12 Aralık günü yayınladığı, her kelimesi dikkatle seçilen *ukaz*'da, halkın hoşnutsuzluğunu gidermek için sadece ılımlı bazı reformlar başlatıldığı, farklı dinsel

---

[1] 'The Eleven Theses of the First Zemstvo Congress' (Kasım 1904), Sidney Harcave, *The Russian Revolution of 1905* içinde, (Londra: Collier-Macmillan, 1964), s. 281.

gruplara karşı ayrımcılıkla mücadele edildiğini ve basın üzerindeki bazı denetimlerin kaldırıldığı duyuruldu. Bu *ukaz*, aynı derecede anlamsız olan daha sonraki çabalarla birlikte, onu hem liberallerle hem de giderek radikalleşen işçilerle doğrudan çarpışmaya götürdü.

'Polis Sendikacılığı'

Bu yıllarda Rus gizli polisi, işçileri otokrasiye her zamankinden daha fazla bağlı kılmaya çalışıyordu. İlk popülistlerin ortaya çıktığı yıllardan bu yana polis, siyasal faaliyetlerini acımasızca bastıracağı düşünülen gruplar içinde gizli liderlikler üstlenmede oldukça deneyim kazanmıştı. Bu 'polis sendikacılığının' amacı aslında otokrasinin hizmetinde olan polis destekli yardım derneklerine işçileri aktif olarak katabilmekti.

Daha 1898 yılında, bağlılığını hükümetten yana koyan eski bir devrimci olan Sergey Zubatov, nefret edilen emniyet müdürü ve Moskova genel valisi D. F. Trepov'a gizli bir pusula göndererek, devrimci hareketin etkisini yok etmekte kullanılabilecek polis destekli işçi örgütleri kurulmasını hararetle tavsiye etti. Zubatov isabetli bir şekilde, bu örgütlerin Sosyal Demokratların 'ekonomist' kanadına benzer politikalar benimsemesi gerektiğini söylüyordu. İşçiler devletin otokrasisine meydan okumadan, kendilerinin yönlendirmesi altında, daha iyi ücret ve çalışma koşulları gibi birtakım ekonomik kazanımlar elde etmeye çalışacaktı.

Planını denemeyi kabul eden Trepov'un ve zamanın içişleri bakanı Spiagin'in desteğini alan Zubatov, Moskova'da hükümet denetiminde bazı işçi birlikleri kurmayı başardı. Moskova tekstil işçileri arasında sağladığı en büyük başarı çeşitli fabrikalarda 1200 kadar işçiyi örgütlemekti. İronik bir şekilde işçiler, faaliyetlerine resmi meşruluk sağladığına safça inandığı için, polisin denetimindeki birliklere katılmaya pek hevesliydi.

Ne ki *zubatovşçina*, yani Zubatov hareketi kısa süre sonra kendisiyle çelişir bir duruma düştü: işçi üzerinde ciddi etkisi olması için örgütlerin hiç olmazsa işçilerin artan sorunlarının bir kısmını çözmesi ve mümkünse grev sırasında onları rahatlatması gerekiyordu. Üstelik 'polis işbirliği' içindeki bazı işçiler Zubatov'un ve polisin kabul edebileceğinin çok ötesinde provokatör taleplerde —sekiz saatlik işgününe benzer, hatta 'fabrikaların denetimi işçilere!' gibi potansiyel devrimci taleplerde— bulunuyordu.

Buna benzer talepler Zubatov örgütlerini işverenlerle açık çatışmaya taşıdı. 2 Nisan 1902 günü bir SD teröristin bakan Spiagin'i öldürmesinden sonra, işçilere en küçük bir ödünü bile vermeyle yanaşmayan başgerici Plehve, Spiagin'den boşalan yeri doldurdu. Zubatov örgütünden işçiler, Moskova'daki bir fabrikanın sahibi Fransız işveren Jules Goujon'dan, bir 'polis sendikasına' izin verilenin çok ötesine geçen taleplerde bulundu. Buna tepki olarak Goujon *zubatovşçina*'lara sınırlama talep etti, nitekim hükümet Zubatov örgütlerini hepten ortadan kaldırdı.

Hükümet Rus sanayicileriyle gizlice anlaşarak bu örgütler yerine, işçilerin sözde *stariky*, yani 'fabrika kıdemlileri'ni seçmesine dolaylı olarak olanak tanıyarak, işçilerin sorunları için daha geleneksel bir birim oluşturmaya çalıştı. İşçilerin şikayetlerini işletmeye iletirken *starikyn*in daha saygılı olacağı bekleniyordu, ne de olsa uygun görüldüğü gibi sorunlar babadan kalma yollarla çözülecekti. Elbette işçilerin *starikyyi* doğrudan seçmesine izin verilmeyecekti; bunun yerine işçiler birkaç aday belirleyecek, işveren de en uygun olanı seçecekti. Tipik bir Rus yarı feodal temsil sistemi olan bu sistemi de, işverenin belirlediği kıdemlileri de işçiler ciddiye almadığı için fena halde başarısız oldu.

Buna rağmen Zubatov durmak istemedi. Plehve bu azimli polis memurunu yatıştırmak için onu, devrimci düşmanı Okhrana'nın da bağlı olduğu Petersburg'daki Özel Polis Birimi'nin başına geçirerek 'ödüllendirdi'. Zubatov bu 'ödülü', hükümetin onun politikalarına desteğinin bir kanıtı zannederken yanılıyordu; 1902 yılının sonbaharında karargahını artık imparatorluğun başkentine taşıdı, birliklerini ise Petersburg'da oluşturmaya devam ediyordu. Eski Sosyal Demokrat V. Pikunov'u polis denetiminde işçi örgütleri kurmasına yardım etmesi için yanına alan Zubatov, yeni yardımcısını 'polis sendikalarına' din adamlarından destek bulmakla görevlendirdi.

Bu yeni yaklaşım Zubatov'u, hem ateşli bir monarşist hem romantik bir toplumsal Hıristiyan olan genç papaz Peder Georgy Gapon'la buluşturdu. Gapon, sadece kişisel çabalarının değil, papaz olmaktan kaynaklanan özel konumuna duyulan güvenin de bir sonucu olarak etkilemeye başladığı ezilenlerin, özellikle işçilerin baş tacı olarak pek çok söz sahibi çevrede adını duyurmaya başladı. Doğrusu, Zubatov'un Petersburg işçi hareketini yönlendirmesi için Gapon biçilmiş kaftandı.

Başlangıçta, Gapon kendini Zubatov'un ellerine bırakmaya pek istekli değildi. Polis şefinin Moskova'daki uğursuz faaliyetleri Petersburg'da gayet iyi

biliniyordu; özellikle Sosyal Demokratlar, onun önceden yaptığı olumsuz işleri halka büyük ölçüde duyurmuştu. Kilise dahilinde din adamlarından olur almayacak kadar radikal sayılmasına ve Rahipler Konseyi başkanı Sergey Witte'nin Zubanov'un faaliyetleri hakkında üst düzey rahipleri uyarmaya özen göstermesine rağmen, Petersburg işçileri arasında 'polis sendikacılığı' kötü bir şöhret kazanmıştı.

Yine de sonuç olarak bu iki kişi bir noktada anlaşmış gibiydi. İyi bir entrika ve manevradan sonra Zubanov'un Petersburg'da kurabildiği sıradan işçi örgütüne Gapon da düzensiz olarak uğruyordu. 1903 yılının Mayıs ayında (kendi otobiyografisinde anlattığı hikayeye göre) beş işçi yanına gelerek onu, 'kendi çıkarları için örgütü ele geçirmek üzere' Zubanov'un örgütüne katılmaya davet etti. Gapon, 'onların mekanında tekrar buluştuk, uzun bir tartışmanın ardından ikna oldum' diye nakleder. 'O an ve orada kendi gizli komitemizi kurmuştuk.'[2] Belli ki Gapon, Zubanov'un elinde oyuncak olmadan *zubatovşçina*'nın sağladığı örgütlenme olanaklarından yararlanmayı tasarlıyordu. Gapon beklenmedik bir biçimde polisle olan yeni ilişkisine hazırdı, ama aynı zamanda resmi destekçilerinden de mümkün olduğunca bağımsız olmaya çalışıyordu.

1903 yılının Ağustos ayının ortalarında Witte ile Plehve arasındaki bir anlaşmazlık yüzünden Zubanov'un, Petersburg dışına çıkarılması sonucu karışanı görüşeni kalmayan Gapon istediği gibi davranabilecekti. Papaz bunun üzerine bütün Zubanov örgütlenme yapısını dağıtarak polisin etkisinden muaf yeni bir birlik inşa etmeye çalıştı. Dindarlığını, güzel konuşma yeteneğini ve büyük oranda papazlık kisvesini kullanarak, Petersburg'un bütün mahallelerinde, işçilerin dinsel, ahlaki konularda aydınlanmak için biraraya gelebileceği 'lokaller' kurmaya başladı. Üyelerin dinlenebileceği ve sosyalleşebileceği (içki ve kumarın kesinlikle yasak olduğu) çay salonları açıldı; gerçekten de dayanışma ve yardım kuruluşları gibi, işsiz ve hasta üyeler ve onların aileleri için fonlar oluşturuldu, cenaze ve benzeri masrafları karşılandı. İşçilerin 'genel ihtiyacına ve kendilerini eğitmesine' yönelik, mevzuatta belirtilen, haftalık *kruzhky* ve diğer 'sağgörü tartışmaları' yapıldı.[3] Lokal üyeleri

---

[2] Georgy A. Gapon, *The Story of My Life* (Londra: Chapman and Hall, 1905) s. 105-6.

[3] 'The Statutes of the Assembly of the Russian Factory and Mill Workers of the City of St Petersburg' (15 Şubat 1904), Walter Sablinski, *The Road to Bloody Sunday: Father Gapon*

'meclislerde' biraraya geliyor, polis gözetiminden dolayı toplantılarını temkinli bir şekilde dualarla açıyordu ama ara sıra çok ölçülü bir tonla siyasal konulara da değiniyorlardı.

Ayrıca, yasal statülerini devam ettirmesi için lokallerin bütün atmosferinin dinsel olması gerekiyordu. İşçilerin hedefleri ve onlara ulaşma araçları, ahlaki, dini ve milliyetçi bir dalga açığa çıkarmıştı. Bu da işçilere gelenekleri-nden gelen miraslarını sağlam bir şekilde hatırlatacak gibi görünüyordu; duvarları ikonlarla ve çarın portreleriyle süslüydü; kitaplıkları vatansever dergi ve kitaplarla doluydu. Pek çoğu hâlâ dinsel ortodoksiyi benimseyen ve imparatorun şahsına gerçek bir sadakat duyan işçiler için bu yaklaşımın özel bir cazibesi vardı.

Lokaller ve meclisler böylece kısa sürede okkalı ve vatansever bir isim altında yasal bir örgüt olarak birleşti: 'Petersburg Şehri Rusya Fabrika ve Atölye İşçileri Meclisi'. Meclisin mühründe, hem dindarlığını ispatlamak hem de yetkililere siyasal olarak zararsız görünmek için, çarmıha gerilmiş İsa figürü vardı. 1903 yılının sonuna doğru topluluk kendisine, hedeflerini belirlemek, üyelik şartları gibi bir takım kuralları resmi olarak benimsedi. Topluluğu sadece dinlenme, eğitim ve kültür amaçlı bir birlik, vatansever ve dindar bir oluşum gibi göstermek için büyük uğraşlar verilirken, yetkililere karşı takınılan tavır tamamen uzlaşmacıydı. Meclisin tüzüğünün İçişleri Bakanlığı tarafından, üstelik çabucak uygun bulunmasıyla, gerektiği şekilde hükümet tarafından onaylı yasal bir örgüt ortaya çıktı.

Zirvesinde olan Gapon hareketinin, çoğu Petersburg'un içinde, birkaçı da şehrin dış mahallelerinde olmak üzere yaklaşık on bir şubesi vardı. Şubeler işçi sınıfının binlerce hevesli üyesini kendine çekmişti —genel kanıya göre sayıları 7000 civarındaydı—, bunun dışında çok sayıda kayıtsız sempatizanı da vardı. Gapon kendisi için seçtiği, devasa Putilov gemi inşa ve silah yapım fabrikasının bulunduğu Narvaborough şubesini, topluluğun en büyük ve en etkili lokali, daha doğrusu yarı resmi merkezi yapmıştı.*

---

and the St Petersburg Massacre of 1905 içinde, (Princeton, N. J.: Princeton University Press: 1976), s. 323-49.

* Gapon, Avrupa'da ve Amerika'da sosyalistlerin ve anarşistlerin çoğunun keşfetmeye başladığı şeyi; ezilen insanların bir araya gelebileceği, yapılan konuşmaları dinleyeceği, tartışacağı ve topluluğun ilgisini çeken konularda bilgi sahibi olabileceği radikal mahalle merkezleri kurmanın önemini keşfetmişti. Bu merkezler İspanya işçi hareketinde —Sosyalistler *casas del pueblo* (halk evleri), anarko-sendikalistler ise *centros*

Topluluk sayı ve etki açısından büyürken, siyasal olarak biraz saf olan Gapon kendini, işçi sınıfını eziyetten ve baskıdan kurtarmak için seçilmiş sözüm ona yeni Rus mesihi olarak görmeye başladı. İşçilerin mağdur olduğu kötü muamele ve adaletsizlikleri kınayan ateşli konuşmalar yapıyordu. Apolitik dış görünüşlerine bakınca çarın hayırlı tebaası gibi görünen çok sayıdaki Petersburg işçisi onun karizmatik kişiliğine saygı duyuyor, ama işçileri sosyalist düşünceye kazandırmaya çalışan radikal aydınlar onu pek ciddiye almıyordu. Gapon ekonomik sorunlara odaklandığında normalde konuşmalarını dinsel ve ruhsal ifadelerle süsler, temkinli bir şekilde bütün siyasal göndermelerden kaçınırdı; görünüş itibarıyla Gapon sadece çarına, anayurduna ve yoksulların ihtiyaçlarına sadık insancıl bir papazdı. Düşünceleri, sıradan Petersburg işçisinin zihniyetinde bir yankı buluyor gibi görünüyordu, buna karşılık Rusya sosyalistlerinin ve anarşistlerinin çoğunun yaygın inancına göre işçiler doğuştan 'devrimci içgüdüye' sahipti.

Oysa, Rusya'nın Japonya'yla savaşa girdiği, Rusya'da liberalizmin bile radikal bir yönde ilerlediği gözüken siyasal olarak hararetli 1904 yılında, işçilerin çıkarlarına adanmış hiç kimse kendini sadece işyeri adaletsizlikleriyle sınırlayamazdı. Gapon aslında o zamanlar yaygın olan radikal toplumsal değişme düşüncelerinden bir miktar etkilenmiş ve daha en başlarda yarı sosyalist fikirlerle işçileri kazanmak için her çabayı göstermişti, böylece Petersburg'un siyasal olarak daha önemli işçilerine -özellikle metal sanayi işçilerine- kendi hareketini cazip kılacaktı.

Aslında Gapon'un siyaseti ele alışı basitti. Siyasal düşünceden anladığı, sadece acil hedeflerine hizmet etmesi için gayet pragmatik bir şekilde o düşünceyi ne ölçüde kullanabileceğiydi. I. I. Pavlov'a göre, 'devrimci' olmasına rağmen Gapon'un, 'acil hedefe ulaşmak için girmeyeceği uzlaşma yoktu, bu da onun en zayıf noktasıydı: tutarlı bir bakış açısından yoksundu.'[4] Bu yüzden, tutarlı olmak yerine, acil pratik önemine bağlı olarak, gayet içtenlikle görüşünü bir diğer görüşle değiştirirdi.

---

obreras (işçi merkezleri) kurmuştu— ve yirminci yüzyılın başında diğer sosyalist örgütlenmelerde de ortaya çıkmıştı. Bu merkezleri belirleyen şey, proleter katılımcılarının siyasal ve toplumsal bakış açısıydı. Radikal bir kentsel boyut olarak tarihsel kökleri devrimci Fransa'nın kahvehanelerinde yatar. Mahalle merkezlerinin anısı uzun zamandan beri devrimci hareketin belleğinden silinmiş durumdadır —bu da devrimci hareketin gelecekle ilgili tasarımlarının epey aleyhine olmuştur.

[4] A.g.e., s. 127.

İşin tuhaf yanı hataları da işine yaradı. İşçiler üzerindeki etkisi sadece papazlık konumunun değil, aynı zamanda basit düşüncelerinin ve işçilerle, özellikle köy kökenlilerse onların çocukluktan beri duymaya alışık oldukları bütün dinsel göndermeleri kullanarak kolay anlaşılabilecek bir dille konuşma kapasitesinin de ürünüydü. Doolayısıyla onun hareketini destekleyen işçilerin pek çoğu, sadece konuşmalarının içeriğine ikna olmaz, konuşma tarzından ve dilinden de keyif alırdı. Halktan biri olan Gapon, sırtını, gerekçeli açıklamalardan çok, köylü işçilerin geldiği köyde çoğunlukla önceden duyduğu fikirleri çağrıştıran ahlaki tavsiyelere dayardı.

Kanlı Pazar

Dolayısıyla Meclis, sağladığı insancıl, dindar arenadan güçlü bir kişisel özsaygı duygusu edinen işçiler için kişisel önemi büyük bir örgüt durumuna geldi. Merhametli hükümet yetkilileri, özellikle çar, işçilerin derdine ve basit isteklerine kulak verse, hayatları önemli ölçüde iyileşir gibi geliyordu onlara. Bunun bir zaman sorunu olduğu belliydi, ama önce *gaponovşçina* sanayicilerle ve onların yönetim içindeki destekçileriyle başkentte birbirine açıkça cephe alacaktı.

Taraftarlarından hiç kimsenin haberi olmadan Gapon, Sosyalist Devrimcilerin ve Sosyal Demokratların propaganda bildirilerinden kendi başına seçip aldığı açıktan açığa siyasal ve ekonomik taleplerde bulunan bir program hazırladı. Çok geniş insan hakları, bütün Ruslar için yasa önünde eşitlik, toprağın halka devredilmesi, sekiz saatlik işgünü programda bulunan önemli maddelerdi. Bu 'gizli programın' hükümetin kulağına gitmesi, belki de bütün hareketi kesinlikle yok ederdi. Bu 'gizli programı' sadece sosyalist işçilerin desteğini kazanmak için mi yoksa içten inandıklarını ifade etmek için mi — yahut, büyük olasılıkla ikisi için de mi— yazdığı hiçbir zaman öğrenilemeyecekti, ama bu program kendi 'polis sendikacılığını' potansiyel bir devrimci işçi hareketine dönüştüren bir çizgi çekmiştir.

Devrimci partilerin Meclisten pek hoşnut olmamalarına karşın, işçilerin de Gapon'un niyetine —ve onun polis geçmişine— derin bir kuşkuyla baktıkları halde, parti üyesi yahut partilerin etkisi altındaki işçiler de (aslında Gapon'un beklediği gibi) küçük gruplar halinde Meclise katılıyordu. Bu işçilerin önderi becerikli bir matbaa ustası olan Aleksey Karelin'di; Karelin eski bir Sosyal Demokrattı, fakat entelektüellerin güdümüne girdiği ve işçi kitlele-

rinin ekonomik sorunlarına hitap etmeyi başaramadığı düşüncesiyle RSDİP'ten ayrılmıştı. Karelin'in grubu Meclis içinde oluşan ayrı bir komite gibiydi ve sosyalist bir politika geliştirmek ve çalışmak için düzenli olarak Karelin'in evinde toplanıyordu.

Meclisin içinde devrimci partilerin hiçbirisiyle bağı olmayan, çok saygın ve eleştirel fikirli sosyalist bazı işçiler de vardı: özellikle Nikolay Varnaşev, İvan Vasilev ve bağımsız görüşleri olan Menşevik işçi Dimitri Kuzin. Devrimci işçilere büyük değer veren Gapon kuşku duymadan onları en yakın sırdaşı yapmaya karar verdi. 4 Mart 1904 günü Karelin, Varnaşev, Kuzin ve Vasilev'le gizlice Karelin'in evinde buluşarak, onlara o âna dek kimsenin bilmediği 'gizli programını' sundu. Dört adam belgeyi hayretle okuyup, coşkuyla karşıladılar. Çarpıcı bir biçimde beşi de belgenin varlığını gizli tutmak için yemin etti; onun içeriğinden sadece belgenin taleplerini onaylamaya siyasal olarak hazır görünen çok seçkin işçiler haberdar edilecekti.

Gapon'un programı anlattığı dört kişi, böylelikle yavaş yavaş radikal işçileri Meclise çekmeye ve lokaldeki tartışmaların düzeyini yükseltmeye başladı. Walter Sablinsky'nin tespit ettiği gibi:

> Karelin ve grubu, kendini işçi hareketine adamış işçiler arasında Meclise inkar edilemez bir saygınlık kazandırarak, daha önce lokalden uzak duran pek çok kişiyi Meclise çekmenin yolunu açtı. O andan itibaren Varnaşev lokalin 'yaşam dolu, canlı' bir yer olduğunu düşünmeye başladı. (...) Benzer düşünen eğitimli insanlar lokalde konferanslar vermeyi önerdi; toplantılar daha canlı hale geldi; tartışmaların kapsamı genişledi. Lider toplantılarında tartışmanın odağında 'Beşler'in Programı' vardı.'[5]

Şaşırtıcı şekilde sır çok iyi saklandı, polis program ve içeriğin kokusunu bile almadı.

Artık Gapon ve sırdaşlarının kesin olarak iki ayrı hayatları vardı. Yetkililer otokrasinin muteber bir destekçisi olarak topluluğu selamlarken, bu beş adam otokrasinin otoritesine meydan okuyan daha radikal üyelerine 'gizli bir program' dağıtıyordu. Program şimdi, dinsellik görüntüsünün ve tartışmalarının çoğu kere büründüğü dindar retoriğe bağlı olmaksızın topluluğun asıl amaçlarını taşıyordu. Bu ikili yapı bütün üyelerin çıkarlarına hizmet etti: devrimci partilerden korkup uzak duran gelişmemiş işçilerin de, papazın dindar görüntüsünü ve saygınlığını kendilerine kalkan yapan devrimcilerin de. Bu-

[5] A.g.e., s. 105.

na rağmen yetkililerin ve sanayicilerin, Meclisin aslında bir papazın cübbesi altına gizlenmiş radikal bir sendika olduğundan şüphelenmeye başlaması sadece an meselesiydi.

1904 yılının yaz aylarında Karelin'in sosyalist grubu, belki de liberallerin imza kampanyalarından ve Uzakdoğu'daki askeri yenilgilerden ilham alarak, Gapon'u Meclis adına işçilere yönelik bir dilekçe kampanyası hazırlamak için ikna etmeye çalıştı. Gapon başta kararsız kaldı ama Kasım ayında Petersburg'un ilerici liberal liderleriyle yaptığı düş kırıklığı yaratan toplantıdan sonra dilekçe kampanyasını başlatmayı kabul etti. Bunun üzerine Meclis liderleri böyle bir dilekçenin işçilerin iyi örgütlenmiş bir gösterisiyle doğrudan Nikola'ya sunulması gerektiğine karar verdi.

Eylem için belli bir tarih belirlenmemişti, ama 1904 yılının Aralık ayı başında Putilov'un marangozhanesinin ustabaşı A. Tetiavkin, Meclisin Narva şubesine de üye olan dört işçiyi işten attı. Ustabaşının Meclise özel bir düşmanlığı vardı; onun etkisini dengelemek için Putilov yönetiminin kurduğu rakip bir işçi örgütüne üyeydi. İşten atılmaları destekleyen fabrika müdürü A. İ. Smirnov, Putilov fabrikasındaki Meclis üzerinde otorite kurmaya da kararlıydı.

Gapon işten atmaları kendi hareketine doğrudan meydan okuma olarak gördü. Az değil, 12.000 Putilov işçisi Meclis üyesiydi, lakin Meclis en doğal hakkı olan işçilerin derdinin peşindeyken, herkesin nefret ettiği Smirnov'un açık açık buna karşı çıkması, işten atılan çalışma arkadaşlarıyla dayanışma içinde olmak isteyen *putilovtsy* işçilerinin çoğunu harekete katılmaya yöneltti. Fabrika yönetiminden işten atılan dört işçinin yeniden işe alınması, hükümetten de fabrika yönetimine baskı yapması istendi. Ama çabalar bir sonuç vermedi; 2 Ocak 1905 Pazar günü Meclisin Narva şubesinde toplanan yaklaşık 6.000 *putilovtsy*, işten atılan dört işçinin işe geri alınması, ustabaşı Tetiavkin'in işten çıkarılması talebiyle ertesi gün greve gitmeye karar verdi.

Dolayısıyla 3 Ocak günü olağanüstü bir şekilde başladı —Rusya'daki en büyük üretim tesisinde bütün işler durmuştu. Yaklaşık 12.000 işçi tezgâhlarını bırakıp sokağa çıktı. Sonraki hafta grev bütün başkente yayıldı, tam 380 fabrikada 100.000'den fazla işçi iş bıraktı. Eşi görülmemiş bu grevin baştaki mütevazı talepleri artık genişlemiş, sekiz saatlik işgünü ve ücret artışını da kapsar olmuştu. Doğrusu zaman ilerledikçe eylem Rusya tarihinin en büyük

grevlerinden birine dönüşmüş, sermayeyle emeğin karşı karşıya geldiği tarihsel bir boyuta ulaşmıştı.

5 Ocak günü Putilov idare heyeti Gapon heyetinin greve çözüm bulma girişimini geri çevirince, Meclis şubeleri çara sunulacak dilekçenin temeli olarak 'Beşliler Programını' gündeme getiren açık toplantılar düzenledi. Ertesi gün Gapon, Meclis şubelerindeki işçilerin istekleri doğrultusunda programı bir dilekçe haline getirdi ve Meclisin bunu 9 Ocak Pazar günü Kışlık Saray'da doğrudan çara teslim etmesi için ölçülü bir kitlesel yürüyüş örgütlemeyi önerdi. Dilekçenin içeriği ve yalın bir düşünce olan işçi yürüyüşü hemen kabul gördü: artık Petersburg'daki işçilerin çoğu yürüyüşe katılmayı kabul etmişti.

Öneri yapılır yapılmaz hükümetin plandan haberi oldu ve sonraki iki gün içinde Petersburg'un stratejik yerlerine binlerce asker, süvari ve polis yerleştirildi; 8 Ocak günü ise bütün yürüyüş ve toplantıları yasaklayan bir ihtarname gönderildi. Meclisi kargaşadan özellikle uzak durmasına rağmen, 'kitlesel kargaşalara' karşı askeri güç kullanılacağı belirtilmişti. Çar ve ailesi aslında Petersburg'tan uzakta, Tsarkoe Selo yakınlarında bir yerdeydi; fakat onların Kışlık Saray'da olduğunun işareti olarak bayrak hâlâ çekili haldeydi; görünüşe bakılırsa saray yetkilileri olan biteni hafife almıştı.

7 ve 8 Ocak gecelerinde Meclis şubeleri büyük heyecan içindeydi. Putilov greviyle artık Meclisle birlik olan binlerce işçi Meclise yahut onun şube toplantılarına katılıyordu. Menşevik eylemci S. Somov, Meclisin yerel toplantılarının yarattığı heyecanı yıllar sonra hatırlatır. 'Bütün toplantılar sırasında sanki gizemli, dinsel bir şekilde herkes kendinden geçiyordu' diye yazar, 'binlerce insan o korkunç sıcakta saatlerce yan yana duruyor, yorgun işçi konuşmacıların içten, adamakıllı güçlü, sade ve tutkulu konuşmalarını can kulağıyla dinliyordu.'[6] Çoğunlukla duygusal ve alabildiğine samimi olan ve müthiş bir zulme maruz kalan bu insanlar âdeta dinsel bir ayine katılıyorlarmış gibi biraraya geliyor, o duygusuz sömürücülerinin biraz insafa gelmesini ümit ediyorlardı.

9 Ocak günü Petersburg kiliselerinin çanlarının çalmasıyla işçi kalabalıkları dilekçeyi doğrudan Kışlık Saray'a götürmek üzere şehrin çeşitli yerlerindeki Gaponcu Meclis salonlarında toplandı. Dilekçenin üslubu çara karşı

---

[6] Akt. Gerald D. Surh, *1905, in St Petersburg: Labor, Society, and Revolution* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1989), s. 161.

saygılıydı, şikâyetlerinin giderilmesi için 'babalarına' başvuran sadık bir tebaanın kaleminden çıkmış gibiydi. 'Halkına yardım etmekten imtina etmemesini,' diliyor; 'hukuksuzluk, yoksulluk ve cehalet karanlığından çıkmaları için onlara yol gösterin. Kendi geleceklerini belirlemeleri için onlara izin verin, resmi yetkililerin acımasız eziyetinden koruyun. Sizi halkınızdan ayıran duvarı ortadan kaldırarak ülkeyi onlarla birlikte yönetin' diyordu.[7] İşçilerin fabrikalarda maruz kaldığı aşağılama ve kötü muameleleri kınayan dilekçe, —'tanrının kanunları doğrultusunda' ve onları 'sarayınızın duvarına' kadar getiren 'kurtuluş' umudunun önemini belirterek— temel hakların, sekiz saatlik işgününün, müterakki gelir vergisinin, kanun karşısında eşitliğin, zorunlu eğitimin ve 'herkesin gizli ve eşit oy hakkıyla' kurucu meclisin seçileceğinin ilan edilmesini istiyordu —bu talebin anlamı anayasal monarşinin kurulmasından başka bir şey olamazdı. *Gaponovşçina* nitelik olarak, dinsel, apolitik ve ekonomiyle sınırlı protestodan, otoritelerin gözünde tehlikeli bir şekilde devrimci olan bariz bir siyasal harekete geçen ileri bir adım atmıştı.

Başlangıç noktası oluşturan çeşitli Meclis toplantı salonlarındaki işçi kafileleri yola koyuldu. Katılanların sayısıyla ilgili tahminler 150 ile 250 bin arasında değişiyordu. Göstericilerin tutumunda zıtlaşma belirtisi yoktu. Tam tersine: ilk olarak haç taşıyan beyaz giysili Gapon'un başında bulunduğu Narva şubesinin yola çıktığı kafileler ellerinde dinsel ikonlar, çar ve çariçe resimleriyle Rus bayrakları taşıyordu; bunu şehrin diğer kesimlerinden, hatta başkent civarındaki yakın yerleşim yerlerinden harekete geçen benzer kafileler izledi. Belirli bir tonda dualar, ilahiler ve milli marş okuyan ağırbaşlı yürüyüşçüler geçerken, kenardan izleyenler, hatta trafik polisi bile saygıyla şapkalarını çıkarıp, haç işareti yapıyordu.

Narva yürüyüşü —I. Aleksandr'ın Napolyon Savaşı'nda zafer kazanan birlikleri kutlamak için yaptırdığı— Narva zafer takı civarına ulaştığı sırada, kafileyi geçirmeme emri almış asker ve süvariler tarafından beklenmedik bir şekilde durduruldu. Süvarilerin birkaç kere üzerilerine yürümelerinin ardından, büyük cesaret sergileyen işçiler aileleriyle birlikte yürüyüşlerini sürdürmek üzere yeniden toplandı. Üç defa ateş açma emri verildi, fakat piyadeler buna uymadı, yürüyüşçülerin bu kadar açıkça dine saygılı olacağı hiç beklenmiyordu. Sonunda birkaç asker, kalabalığın başının üzerinden iki kez yaylım ateşi açtı. Bazı yürüyüşçüler dizlerinin üstüne çöküp, silahsız ve zararsız

[7] Akt. Sablinsky, *Road to Bloody Sunday* içinde, s. 189.

olduklarını göstermek için giysilerinin düğmelerini açtı. Açıkça yalvarır durumdaki bir grup yürüyüşçüyü hedef alan bir başka yaylım ateşinin sesi duyuldu. Yürüyüşçüler, tüfeklerini yere indirmeleri yolunda rica etmek üzere askerlere yöneldi, onlara da ateş edildi. Bir anda en az kırk kişi öldü yahut yaralandı.

Troitskaya Meydanı'nda durdurulan göstericilerin iki kolunun üzerine atlı süvariler yürüdü. Bir kere daha açılan yaylım ateşi, ardında en az elli ölü ya da yaralı bıraktı. Diğer işçi grupları saraya doğru yönelirken, bunu rastgele açılan yeni yaylım ateşleri izledi. Yetkililerin kendilerine niye ateş açtırdığını akılları almayan, durmamaya kararlı pek çok yürüyüşçü, öyle yahut böyle, birlikleri aşarak Kışlık Saray'ın meydanına girmenin bir yolunu buldu.

En geniş asker ve süvari birlikleri Saray Meydanı'nda toplanmıştı, aynı şekilde kafilelerin ardından gelen yahut öylece durup onları izleyen varlıklı seyircileri de içeren en büyük kalabalık da oradaydı. Meydan dolduğu sırada, yolda zaten dağılmış olan kafilelerdeki insanların aklında tanık oldukları katliamın şoke edici bilançosu vardı. Kalabalığın arasındaki sıradan köylü işçiler açısından çarın, asker ve polise kendisinin dindar, silahsız ve sadık tebaasına ateş etmesine izin vermesi anlaşılır bir şey değildi. Allak bullak olan kafileler, Kışlık Saray'ın önünde boynu bükük diz çökmüş dualar mırıldanıyor, görkemli yapının huzurunda saygıyla dinsel ikonlarını gösteriyordu.

O gece göstericilerin birçoğunun çarın kendilerine sunduğundan emin olduğu koruma ve eskiden monarşiye duyulan hürmetkâr inanç kanla yok edilmişti. Yürüyüşçülere ateş açma emri doğrudan Muhafız Birliği komutanı Prens Vasilçikov'dan gelmişti. Ateş açmada serbest bırakılmış olan askerler meydanı boşaltmaya çalışmış ama başaramamış, rastgele ateş edip erkekleri, kadınları ve çocukları öldürmüş, bütün alan ölü ve yaralı insanlarla dolmuştu. Yan sokaklardaki başka katliamlara rağmen, buz kesilen kalabalıklar yine de geceye kadar dağılmamıştı. Gelişigüzel ateş açmalar gece içinde birkaç saat daha sürerken, orta sınıftan işçi sınıfına kadar bütün halk olayın amacını ve dehşetini kavramaya çalışmıştı. Bütün başkent sarsıntı ve güvensizlik duygularına kapılmıştı.

Kanlı Pazar günü öldürülen insanların sayısı aradan yüzyıl geçmesine rağmen hiçbir zaman bilinemedi. Bütün verileri çok dikkatle araştıran Yahudi (*Bund*) Derneği'nin verdiği rakamlar 960 ile 1216 arasında değişiyordu. Sovyet tarihçiler ölü sayısının birkaç yüz ile bin arasında değiştiğini belirtiyorlar. Yabancı basının bildirdiği ölü sayısı 4.600'e kadar çıkıyor. Tam sayı hâlâ bi-

linmiyor. Hükümetin resmi açıklamasını ise (100'den az ölü) kimse ciddiye almadı.

'Kanlı Pazar' olarak adlandırılan bu günle ile ilgili önemli şey, niceliksel değil nitelikseldir: çok büyük sayıdaki işçi, köylü, hatta sıradan orta sınıf vatandaş için, otokrasi telafi edilemez bir şekilde meşruiyetini kaybetmişti. Artık II. Nikola'ya, eziyet çeken halkının ihtiyaçlarıyla ilgilenecek bir 'baba' olarak saygı duyulması mümkün değildi, Rusların bundan böyle onun sadık 'çocuğu' gibi davranması artık beklenemezdi. Daha önceleri çara saygı gösteren işçi sınıfı ve otokrasinin hiç olmazsa en basit erdemine inanan bütün sınıfların ilerici kesimleri en büyük sarsıntıyı yaşamıştı. Kanlı Pazar'dan belki de en az Petersburg'un dışında kalan yerler, köylüler etkilendi: imparatorluk geleneğine onların inancını kırmak için ateş açmaktan fazlası gerekirdi. Ne var ki, otokrasi telafi edilemez bir şekilde kendisini lekelemişti; çarın meşruiyetinin altında milyonlarca Rus yurttaşının iyi niyeti yatıyordu, ama onlar çara artık bir koruyucu gözüyle bakıp saygı duymayacaktı.

Kanlı Pazar Sonrası

9 Ocak katliamı Petersburg'daki işçilerin huzursuzluğunu sona erdirmek bir yana, Rusya'nın başkentinde tahminen 30.000 işçinin iş bıraktığı, ertesi gün Moskova'ya da sıçrayan bir genel greve yol açtı. Grev dalgası bu iki şehrin ardından birer gün arayla Kharkov, Lodz, Voronezh, Mogilev şehirlerine yayıldı; 20 Ocak gününe gelindiğinde Rusya'nın Avrupa bölümünün hemen hemen bütün önemli kent ve kasabalarıyla birlikte Varşova, Vilna, Helsinki ve Batum gibi imparatorluk çevresindeki önemli sanayi merkezlerini de grev dalgası sarmıştı. Sadece Ocak ayında yaklaşık yarım milyon işçi greve gitti; bu sayı 1894 ile 1904 yılları arasındaki on yıl içindeki toplam grevci sayısını aşıyordu. Ne etnik ne de coğrafi sınırlar grevin yayılmasını engelledi. Öğrenciler, öğretmenler, daha önce hayatlarında sokağa çıkmamış orta sınıftan insanlar bile, işini bırakan işçilere genellikle destek oldu.

İşçilerin ayın on ikisinde greve gittiği Saratov şehri ayaklanmanın eşiğine geldi —işçilerin tren istasyonunu ele geçirmesine engel olmak için asker çağırmak gerekti. Riga şehrini saran genel grevde 15.000 gösterici hükümet yetkililerine açıkça başkaldırdı. Protesto ancak polis ve askerin kitlesel gösteri yapan çok sayıdaki yürüyüşçüyü Dvina Nehri'nin üzerine sürüp yetmiş insanın ölümüne neden olmasıyla sona erdi. Polonya ise öylesine zapt edilemez durumdaydı ki, ülkeyi Rusya'nın egemenliği altında tutmaya çalışan iki yüz

elli bin askere takviye yapmak gerekmişti. Büyük tekstil üreticisi Lodz şehrinde halkla ordu arasında dört gün boyunca süren ve resmi kayıtlara göre 150 cana mal olan kanlı bir çatışma patlak vermişti.

Bu grev ve ayaklanmalar yalnızca Kanlı Pazar'a tepki olarak çıkmadı. Solomon M. Schwarz'ın belirttiği gibi, asıl olarak 1890'lı yılların ortalarından itibaren giderek etkinleşen işçi hareketinin bir devamıydı. Grevlerin çoğu uzun zamandır var olan ekonomik sıkıntılara bir protesto olarak gündeme geçiyor, polis ve askerin baskısıyla karşılığında da doğal olarak siyasi bir nitelik kazanıyordu. Yine de Kanlı Pazar'ın 1905 Rus Devrimi'nin başlangıcına işaret ettiği doğrudur. İşçilerden önce, liberaller ve devrimciler bunu açıkça fark edebilirdi, artık imparatorlukta köklü bir toplumsal değişim yapacak bir hareket oluşuyordu.

Sıradan işçilerin eskiden çara güvendiği, hatta saygı duyduğu bir yerde, işçiler artık evlerinin duvarından çar resimlerini kaldırmıştı. Üstelik artık çok daha kararlı ve örgütlü bir duruma gelmişlerdi: pek çok sanayi işletmesinde, ilk önce geçici olmak üzere, işyeri düzeyinde fabrika komiteleri kurulmuştu. İlk grev dalgalarından birinde, Petersburg'daki devasa Obukov metal işleme fabrikasında bu komitelerden kurulmuş, bu örgütlenme daha sonra başkentteki diğer işletmelere yayılmıştı. Sonuç olarak Kanlı Pazar, toplumun neredeyse bütün eğitimli kesimlerinde duygusal ve yadsınamaz bir tepkiyi harekete geçirmişti. Liberaller katliamlara tepki olarak, işçi hareketinin ajitasyonuyla kesişen ve ona paralel, otokrasinin yerine anayasal bir temsili rejim koyma yönündeki faaliyetlerini artırdı. Bu orta sınıf hareketliliğin en önde geleni, 1904 yılının sonbaharında yönünü zaten sola çevirmiş olan Özgürlükler Birliği'ydi.

Dünyada gazeteler Nikola'nın tutumunu kınarken, çar 9 Ocak olaylarını her zamanki gibi kararsızlık ve anlayışsızlıkla karşıladı. *Gaponovşçina*nın tamamını —kendisine sadık dilekçe sahiplerinin Petersburg'un sokak ve meydanlarında akıttığı kan da dahil— kendine yakın danışmanlarında bile saygısızlık hissi uyandıran utanılacak bir küstahlık olarak gördü. 19 Ocak günü, her nasılsa işçilerle anlaşmaya varmaya yönelen çar samimiyetsiz bir şekilde, özenle seçilmiş ama işçilerin ihtiyaçlarını anlamaktan uzak, göstermelik bir işçi 'delegasyonuyla' görüşerek, buyurgan bir biçimde işçilere, 9 Ocak günü suiistamale kalkıştıkları için onları 'affettiğini' açıkladı! Bunun sonucu olarak mümkün olan yardımı sağlayacağına dair belli belirsiz bir söz verdikten sonra, yapmayı düşündüğü bu iyiliğe karşı işçilerin gene işçileri ihbar etmesi ge-

rektiğini buyurdu. Bu kabul edilemez lütuf, çarın kendi kafasında yarattığı dünyanın anlamsızlığını yansıtır: tahta çıkan son Romanov hanedanının, kendi tebaasının yaramaz bir çocuktan biraz daha ileri gittiğini algılayacak ne zihinsel ne de duygusal donanımı vardı.

Çar daha sonra da içişleri bakanlığına, dolayısıyla imparatorluk polis teşkilatının başına, herkesin nefret ettiği General Dimitri Trepov'u atadı. Trepov, Petersburg'un diktatörüymüş gibi göreve dört elle sarılarak hoşgörü göstermeden işçi eylemlerinin üzerine gitti, sıkıyönetim mahkemelerini kışkırtıcı bir şekilde kullanarak işçi, köylü ve devrimcileri bastırdı, öğretmenlerin siyasetle uğraşmasını yasakladı, öğrenci protestolarını sona erdirmek için yemekhaneleri, yurtları, en sonunda da imparatorluktaki bütün üniversiteleri kapattı. Monarşinin yaptığı birkaç reform girişimi sadece işçilerin kendilerine ait özerk bir işçi örgütü isteğini körüklemeye hizmet etti, *obşçina*nın güçlü ortaklaşmacı geleneği bu talebi besliyordu.

1905 yılının Ocak ayı sona ererken Nikola nihayet, proletaryadaki huzursuzluğun nedenlerinin araştırmak üzere —tek yetkilinin Nikolay Şidlovski'nin olduğu— bir komisyon kurdu. Şidlovski Komisyonu adı verilen bu yeni birimde kendilerini temsil etmesi için Petersburglu işçilere fabrikalarda her 500 kişi için bir bağımsız sözcü seçme olanağı tanındı. Delegeler genellikle ateşli toplantılarda ince eleyip sık dokuyarak seçiliyordu; fabrikanın polisin ağır denetimi altında olduğu o amansız ortamda bile işçiler, köy *skhod*unda sergiledikleri inisiyatife benzer bir işlevi yerine getirebileceklerini görüyorlardu.

Daha da önemlisi, seçim sonuçlarının işçilerde devrimci militanlara karşı yeni oluşan güveni yansıtmasıydı. İşçi delegasyonunun yüzde yirmisi Sosyal Demokrat (ağırlıklı olarak Menşevik), yüzde kırkı da bağımsız sosyalistti. Böylece Sosyalist Devrimciler —çoğu kez fabrikaların en becerikli işçileri— komisyonda sayısal üstünlüğe sahip oldu. Delegasyon açık bir şekilde tüm yurttaşlık haklarının kendilerine tanınmasını ve yıkıcı faaliyetleri yüzünden tutuklanan seçmenlerinin serbest bırakılmasını istiyor; aksi takdirde komisyon müzakerelerini boykot edeceğini söylüyordu. Fakat bu Nikola'nın umurunda bile olmadı: bu ödünleri vermek yerine, hükümet Şidlovski Komisyonu'nu tümüyle feshetti.

Bununla beraber Komisyon, Rusya'nın sanayi tesislerinde ve atölyelerde unutulmadı. İlk defa işçilere kendi güçlerini gösterme ve gerçekten sınıf belirlenimli bir komisyonda kendi çıkarını dile getirecek *vekili kendi istediği gibi*

seçme fırsatı verilmişti. Bu önder belirleme ve onları seçme süreci Rus işçi sınıfı örgütünün gelişmesinde paha biçilmeyecek kadar önemli bir deneyim oldu. Komisyon feshedildikten sonra, daha militan işçilerin işyerleri üzerindeki büyük etkisi sürdü —bu etki meyvesini kısa süre içinde işçi konseyleri, yani *sovyetler* biçiminde verecekti.

6. BÖLÜM

1905 DEVRİMİ: HALKÇI EVRE

1905 yılının ilkbahar ve yazında otokrasinin itibarı en alt seviyeye inmişti. İmparatorluk kızgınlık ve öfkeden kaynıyor, çarlığın korkunç adaletsizliğini ortadan kaldıracak yeni bir toplumsal düzen isteyen sesler hiç olmadığı kadar gür çıkıyordu. Devrimci partiler, özellikle Marksistler, siyasal tembellikten sıyrılmış ve işçileri savaş karşıtı propagandaya boğmuştu. Sanayileşmiş İvanovo ile Voznesensk'te başlayan, sekiz saatlik işgünü, makul bir asgari ücret gibi ekonomik talepleri ve diğer temel iyileştirmeleri öne çıkaran bir grev hareketi baş göstermişti. Devrimci tarih içinde bu grevi diğer olaylardan farklı kılan şey, kendi grevlerini yürütmek için bu işçilerin sanayinin bütün dallarındaki proleterler tarafından seçilen temsilcilerden oluşan bir *sovyet* kurmasıydı. Kendi içinde bu konsey alışılmadık bir şey değildi, fakat sovyet kısa süre içinde grev komitesinin ötesine geçti. Çeşitli siyasal ve sivil yetkileri uhdesine aldı: fiyatları belirledi, bir işçi milisi örgütledi. Paniğe kapılan işverenler ve yerel yönetim görevlileri bu iki şehirden kaçarak, yöre halkını neredeyse bütünüyle sovyetin denetimine bıraktı. Yeni yönetim, aşağı yukarı bütün yerel belediyecilik işlerini eline alarak, hatta konferanslar ve sesli okumalar içeren radikal eğitim programları düzenleyerek sistemli ve sorumlu bir yönetim gibi davrandı. Çarlık devletinin geleneksel kurumlarına üstünlük kurma tehdidi taşıyan bir dizi dernek ortaya çıkmıştı.

On hafta sonra işçilerle işverenler bir noktada karşılıklı olarak anlaştı ve sovyet kendini feshetti. Fakat salt o sovyetin varlığı İvanovo-Voznesensk işçi sınıfının siyasal ve yönetsel olgunluk düzeyini göstermiş, diğer şehirlerdeki işçiler için de bir özyönetim örneği oluşturmuştu. Çara, otokrasiye ve Kilise'ye hiçbir saygı duymayan radikalleşmiş işçiler artık sovyete, bürokratik bir

devletten farklı, popülistlerin köy komününe bakışıyla kıyaslanabilir, potansiyel olarak devrimci, yeni bir halk yönetimi gözüyle bakmaya başlamıştı.

Sonbaharda Rusya, çoğunlukla şiddete sahne olan grevlerin ardından gelen ağır baskı, yanı sıra muhalefet partileriyle rejim arasında giderek artan gerilimlerle sarsılıyordu. Baltık ve Polonya şehirlerinde, daha doğrusu imparatorluğun batı ve güney kesimlerinin çoğunda durmadan şiddetli ayaklanmalar patlak verirken, aralarında Don Kazak bölgesinin de olduğu en az on beş yerde ağaç kesimi ve hasat işlerinde çalışan kır emekçileri toprak sahiplerine karşı dağınık ama şiddetli *bunty* faaliyetleri yürüttü. 31 Temmuz ve 1 Ağustos günlerinde Moskova yakınlarında yapılan gizli bir toplantıdan, kısa süre içinde kırsal emekçilerin (öğretmen, avukat, tarım uzmanı, *zemstvo* çalışanları ve sağlık personeli) ve diğer liberallerin öncülük edeceği yeni bir Köylü Birliği kuruldu. Yeni Köylü Birliği'nin programı, sadece toprak sorununa çözüm ve köylülerin borçlarında indirim değil, aynı zamanda kurucu meclisin toplanmasını ve toprak sahiplerinin mal varlıklarının kamulaştırılmasını da istiyordu.

Artan siyasal tansiyon karşısında Nikola huzursuzlanan halkına yeniden ödünler verdi. 6 Ağustos 1905 günü çar, 15 Ocak 1906 günü toplanacak Duma'ya temsilci seçmek için yakında seçim yapılacağını duyurdu. Bu Duma kesinlikle bir danışma organı olacak, çara en fazla tavsiyelerde bulunacaktı. Temsilci seçeceklerin oy hakkına çok sıkı sınırlamalar getirilmişti: oy hakkı sağlayan mülk sahipliği o kadar yüksek tutulmuştu ki, bütün işçi sınıfıyla birlikte küçük mülk sahiplerinin çoğu da oy kullanamıyordu. Varşova, Lodz, Bakü ve Tiflis gibi Rus olmayan şehirlerin seçim dışında tutulmasıyla, sadece asıl Rusya temsil edilecekti. Oylama dolaylı yoldan yapılacaktı —temsilciler *zemstva* ve belediye dumaları aracılığıyla seçilecek, bu da Duma'nın bileşimindeki ağırlığı ciddi ölçüde kırsal ve kentsel varlıklı sınıflara kaydıracaktı. Temsilciler meclisi, liberallerin bile talep ettiği genel oy hakkına dayanmadığı için, Duma olsa olsa bir parlamentonun kötü bir taklidi olacaktı.

Bütün sosyalist partiler Duma'da yer almaya karşı çıkarak, etkin bir şekilde seçimi boykot ettiler. Fakat Duma'nın daha önce hiçbir Rus otokratının kabul etmediği kadar temsile olanak sağlaması, Duma'ya katılıp katılmama sorusunu liberaller için oldukça sorunlu hale getirdi. Özgürlükler Birliği, *zemstvo* hareketi ve orta sınıftan ilericiler kendi içlerinde bölündü, ama sonuçta liberallerin çoğunda katılımı destekleme fikri ağır bastı. Çarlığın 'karanlık

kitleleri' kontrol etme gücünden yoksun kalmasından çekinen Özgürlükler Birliği üyeleri tarafından kısa süre içinde kurulan Anayasal Demokrat Parti, yani Kadetler, var olan rejimle anayasal bir uzlaşma sağlamaya karar verdi: işçilerin Rusya'nın siyasal hayatına katılımını dışlayan bir Duma'yı kabul edeceklerdi. Bu karar liberallerin 'sol içinde düşmanlık olmaz' politikasını sona erdirdi. Doğrusu bu durum liberallerle devrimci solun, Gerald Surh'un ifadesiyle, 'yollarının ayrılmasına' neden oldu[1] ve otokrasiye hücum etme inisiyatifi liberal örgütlerden devrimci popülist örgütlere ve işçi sınıfı örgütlerine geçti.

Ekim Genel Grevi

23 Ağustos günü Witte, korkunç Japonya savaşına son veren (23 Ağustos) Portsmouth Anlaşması'nı imzalayınca, yaklaşık bir milyon Rus askeri uzak Mançurya cephesinden evlerine dönmeye başladı. Birliklerin çoğu yedeklerdendi (genellikle, orta bölgelerin köylüleriydi), bu insanların nefret ettiği şey sadece savaş değildi, boğucu kısıtlamalar, yetersiz tayın ve sonu gelmeyen kişisel aşağılanmayla maruf askerlik hayatından da hiç hoşlanmıyorlardı. Askerleri köylerine, kasabalarına geri göndermek için gereken her zamanki bürokratik işler terhisi öyle bir noktaya getirdi ki, Uzakdoğu'dan birlikleri taşıyacak ilk tren barış anlaşmasının imzalanmasının üzerinden tam bir ay geçmeden hareket edemedi.

Aynı anda demiryolu işçilerinin hoşnutsuzluğu da giderek artıyordu. Bu işçiler işçi sınıfının demiryolu taşıma sistemiyle imparatorluğu birbirine bağlayan stratejik bir kesimini oluşturmakla kalmıyordu; bunların çoğunluğu — örneğin kalifiye makine mühendisleri, tamir bakım tesviyecileri, telgrafçı ve sinyalciler— Rusya'da az bulunur niteliklere de sahipti. Hepsinin birlikte sahip olduğu bilgi, taşıma sistemini işlevsel kılmak için kesinlikle gerekli olan karmaşık makineler ve işlemler hakkındaki yaşamsal bilgilerdi. Onlarla işbirliği içinde olunmazsa hem bütün ekonomi, hem de asker ve levazım sevkiyatı bütünüyle durabilirdi.

1905 yılının Eylül ayında terhisin bütün sorumluluğu, savaşın onlara yüklediği ağır yük yüzünden zaten tükenmiş ve kızgın durumdaki demiryolu işçilerinin omzuna bindi. Ana demiryolu hatlarında genel grev lafları dolan-

---

[1] Gerald D. Surh, *1905 in St Petersburg: Labor, Society and Revolution* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1989), s. 279.

maya başlamıştı. Mutluluktan başlarının döndüğü bir anda liberal partiler, orta sınıflara daha geniş siyasal serbestlik tanımazsa ülkenin karışıklığa sürükleneceği konusunda Nikola'yı uyarmak için gerçekleştirilecek bir genel grevi destekleyeceğini açıkladı. Buna bağlı olarak Ulaştırma ve Haberleşme Bakanlığı demriyolculara yönelik olarak bir havuç ve sopa politikası uygulamaya karar verdi: İşçiler taleplerinde diretince hükümet onları donanmaya asker olarak alma tehdidinde bulundu, ama bir yandan da çalışma saatlerini —çok az da olsa— kısalttı. Sonunda, Bakan Prens M. I. Khilkov, işçileri en acil sıkıntılarını gözden geçirme ve çözme umuduyla 20 Eylül günü Petersburg'da özel bir kongrede buluşmaya çağırdı.

Kongrenin sadece demiryolcuları etkisizleştirmek ve siyasal hedeflerinden uzaklaştırmak için bir oyun olduğunun farkında olan Demiryolu İşçileri Sendikası Merkez Bürosu, işçiler tarafından seçilen delegelerin gerçekten radikal olmadığını gösterecek adımlar attı. Çeşitli olaylar hükümetin işçilerle çatışmasını neredeyse kendiliğinden yeğinleştirdi. 20 Eylül günü, daha demiryolu kongresi toplanmadan, Moskovalı matbaacılar militanca bir grevle birden ortaya çıktı. On gün içinde grevleri —eski başkentteki çeşitli tüccar ve esnafların neredeyse hepsiyle birlikte— demiryolu işçilerini de kapsayan bir genel greve dönüştü. 4 Ekim günü Moskova-Kazan demiryolu hattında çalışan işçiler idari çalışanlarla birlikte işlerini bıraktı ve günden güne Moskova'nın dışındaki diğer hatlar, imparatorluğun demiryolu merkezi, ülkenin bütün demiryolu taşıma sistemi felç olana kadar bir bir kapandı. Doğrusu çar da artık mecburen Peterhof sarayında kalacaktı, çünkü o kadar yakın olan Petersburg'daki sarayına kendisini getirecek tren yoktu —gerçekten de, sinir bozucu beş günün ardından Nikola, sonunda yolculuk için feribot kullanmak zorunda kaldı.

Bu durum karşısında Petersburg matbaacıları hemen üç günlük dayanışma greviyle Moskovalı yoldaşlarını destekleme kararı aldı. Kısa süre içinde şehrin Schlüsselburg mahallesindeki Neva gemi yapım işyerlerinin işçileri de onlara katıldı; bu sefer yalnızca siyasal nedenlerle —yani, yaklaşan Duma'ya karşı çıkmak için— greve gittiler. Çok geçmeden tersane işçilerine, fabrikadan dışarıya Fransız milli marşını söyleyip, yüksek sesle 'dört ayaklı' oy hakkını yani doğrudan, gizli, eşit ve genel oy verme hakkı talep ederek yürüyen Obukov çelik fabrikası işçileri de katıldı. Kısa süre içinde Rusya'nın neredeyse bütün sanayi işçileri, büyük ölçüde genel grevi desteklemek için iş bıraktı.

Sanayi ve ulaştırma işçilerine öğrenciler (ilkokul çocukları bile), öğretmenler, ekonominin her kolundan çalışanlar, ustalar, tüccarlar, öğretim üyeleri, memurlar, yer yer de soylu ve burjuva sınıfının liberal üyeleri katıldı. Hem doğudaki hem de ülke içindeki kimi askeri birlikler de orduda uğradıkları kötü muameleleri protesto etmek için 'greve' gitti.

Toplamda genel greve aktif olarak en az bir milyon fabrika işçisi, bunun yanında 700.000'den fazla demiryolcu, 50.000 hükümet çalışanı, binlerce ofis ve satış elemanıyla hemen her çeşit meslek sahibi, öğrenci ve hizmetçisinden ulağına kadar diğer çalışanlar da katıldı. 1905 Ekim Genel Grevi olarak bilinen, proletaryanın koskoca imparatorluğu felç ettiği, modern işçi sınıfının kendi gücünün büyüklüğünü açıkça gösterdiği bu grevi en ütopik sendikalistler bile zor hayal edebilirdi. Sanayi şehirlerinin korkunç proleter mahallerinde sessiz sakin emek sarf eden işçiler kaderlerini kendi ellerine almak üzere ansızın mahallelerinden çıktılar. Binlerce kişilik gruplar halinde kızıl bayraklarla yürüyüp devrimci şarkılar söyleyerek, cesareti kırılan polislerle ve kararsız birliklerle savaşıp kamu binalarını işgal ederek, dükkanlardan yiyecekleri yağmalayarak, açıkça otokrasiyi suçlayan kitlesel mitingler yaparak Rus şehirlerinin geniş caddelerini doldurdular.

Grevin talepleri bir yerden diğerine değişiyordu. Pek çoğu, doğası gereği, sekiz saatlik işgünü, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve emekli maaşı gibi ekonomik taleplerdi. Fakat şaşırtıcı bir biçimde siyasal talepler de yaygındı; başta da kurucu meclis, kişisel özgürlükler, ulusal azınlık hakları ve siyasal tutukluların serbest bırakılması geliyordu. Sosyalist partiler, özellikle Menşevikler, Bolşevikler ve Sosyalist Devrimciler grevi daha da radikalleştirmek için ellerinden ne geliyorsa yaptılar, özel olarak da silah ve cephane toplamakla ilgilendiler. 8 Kasım günü Petersburg'a ulaşamayan Lenin, grevdeki yoldaşlarına acele mektuplar göndererek, onları askeri ayaklanmaya hazırlanmaya çağırıyordu. Birkaç bin tabancası, birkaç yüz de tüfeği olsa, Petersburg işçileri için ihtilal bile mümkün, diyordu. Fakat Lenin grevi bir işçi ihtilaline dönüştürmekle kalmak istemiyor, yoksul köylülerin desteğiyle -o anki Marksist dogmayı kesin yadsıyan kuşkulu bir ittifakla- ihtilali 'burjuva demokratik' sınırların ötesinde yarı proleter bir devrime çekmek için büyük bir özveriyle çalışıyordu. Menşevikler kendi paylarına, büyük ölçüde büyük burjuvaziyi korkutmayacak ve onunla aralarını açmayacak demokratik taleplere yoğunlaşmıştı.

Büyük grev hareketinin taban örgütlenmesi çoğunlukla bu büyük gücün bütünüyle kendiliğinden ortaya çıktığı izlenimini verir. Fakat yakından incelendiğinde hazırlık aşamalarının aslında çok eski olduğu görülür. 1880'li yılların sonuyla 1890'lı yıllardaki *kruzhok* hareketi ve neredeyse bütün sanayi kollarında işçi aydınların ortaya çıkışı da, 1905 yılı Şubat ayında sanayi işçilerinin Şidlovski Komisyonu'na temsilci seçme deneyimi de hazırlığın bir parçasıydı. Son olarak, Mayıs ila Temmuz aylarında İvanovo-Voznesensk grevi sırasındaki sovyet oluşumu, proletaryaya, sadece grevin yönetilmesi için değil, monarşinin devrilmesi için de işlerliği olan bir devletin çerçevesinin nasıl çizileceğini öğretmişti.

Bu deneyimlerin toplamı, farklı fabrika komitelerinin kendisini birleşik ve etkili bir organ olarak düzenlemek zorunda kaldığı zaman meyvesini verdi. Bu sovyetler şimdi geniş bir ölçekte ortaya çıkıyor, sonuçta en az kırk Rus şehrinde ve kasabasında kök salıyordu. Nadiren ve geçici de olsa, orduda askerler ve kırdaki köylüler arasında da bazı sovyetler ortaya çıkmıştı.

Sovyetler

Çeşitli fabrika komiteleri, grevi yaygın, tutarlı ve etkili bir duruma getirmek durumundaysa, ortak eylemlerini birleşik bir organ kapsamında koordine etmek zorundaydı; bu nedenle bütün sovyetler gibi Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti de *(Sovet rabotçki deputatov)* Ekim Genel Grevi sırasında ortaya çıktı. 1905 yılında, konseylerin kullanımı doğrudan, yaklaşık 110 işletmedeki 260'tan fazla temsilcisi grevin yürütülmesinde belirleyici bir rol oynayan Moskova Matbaacılar Konseyi'nden esinlenmişti. Fakat anlaşılan o ki en tarihi inisiyatif, 10 Ekim günü Petersburg işçilerini Teknoloji Enstitüsü'nde toplanmaya ve 'Genel İşçi Komitesi', başka bir anlatıma göre de 'İşçi Temsilcileri Konseyi' kurmaya çağıran, Petersburg Menşevikleri tarafından alınmıştı. Adına ne denirse densin, ünlü Petersburg Sovyeti kesinlikle, esas olarak Menşeviklerin proletaryadan talepte bulunması üzerine, işçi temsilcilerinin 13 Ekim günü Enstitü'de yaptığı toplantıda kuruldu. Gerçekten de hiçbir grev komitesi, sonunda başkentte 1905 yılının ekim ayında ortaya çıkan sovyetle eşdeğer tutulamaz. Grev komiteleri normalde somut grev eylemlerini yürütmek için toplanır ve grev sona erdikten kısa bir süre sonra da dağılırdı. Fakat 1905 yılındaki Rus sovyetleri, özellikle Petersburg'da, daha kalıcı ku-

rumlar haline geldi. Bunlar proleter kitleye dayanan, orta sınıfın da desteğini alan bir devlet iktidarının bütün kurumsal özelliklerine sahipti.

13 Ekim günü Menşevik grev komitesinin ilk toplantısında 40 olan üye sayısı kısa süre içinde 96 fabrika, beş sendika ve demiryolu işçileri grev komitesinden gelen temsilcilerle 226'ya yükseldi. Dört gün sonra komite, adını resmi olarak Petersburg İşçi Temsilcileri Sovyeti şeklinde değiştirdi. Sovyet üyeliğinde büyük dalgalanmalar oldu: zirvede olduğu Kasım ayında 16 sendikayı kapsayan 181 fabrikadan 550'den fazla temsilci Sovyet toplantısına katılmıştı. Temsilcilerinin çoğu, 351'i, açık farkla metal işkolundan geliyor, onu 57 ile tekstil, 32 ile matbaa işkolu izliyordu. J. H. L. Keep'in belirttiği gibi, 'Katılmak isteyenin katılabildiği basit bir şeydi sanki. Sovyet toplantıları halka açıktı —taraftarları bunu Sovyet'in temel erdemlerinden biri olarak görüyordu.'[2]

Büyük fabrikalardaki işçiler, temsilcilerini fabrikanın bütün proleterlerinin yüz yüze yaptığı toplantılarda demokratik bir şekilde ve doğrudan seçiyordu. Şidlovski Komisyonu'ndaki işçi sınıfının temsil edilme modeli benimsenmişti; bir işletmede her 500 işçinin bir temsilci seçtiği işçi toplantıları genellikle gürültülü geçerdi —işçiler katıldıkları görüşleri dile getirenleri delice alkışlar, karşı görüşü savunanları ise ıslıklayıp yuhalardı. Fakat diğer açılardan düzen önemli ölçüde iyi sağlanır, görüşleri ne kadar kabul edilemez olursa olsun konuşmacıların çoğunun kendini tam olarak ifade etmesine izin verilirdi. Toplantıların düzensiz ve incelikten yoksun gibi görünmesine rağmen, fabrika düzeyinde işçiler demokratik işleyişe büyük saygı gösterirdi: seçildikten sonra, temsilciler Sovyet'te olan bitenin hesabını işçilere tam olarak vermek ve tartışmalı konularda nasıl oy kullandığını söylemek zorundaydı.

Petersburg Sovyeti'nin ilk başkanı bir avukat olan George Nosar'dı (daha çok Pyotr Khrustalev takma adıyla tanınırdı). Khrustalev işçilerle ilgili davalara verdiği hukuki destek nedeniyle çok saygı duyulan biriydi ve göründüğü kadarıyla bir partiyle bağı olmadığı için seçilmişti. Yanovski takma adıyla tanınan başkan yardımcısı Lev Bronstein, kısa süre sonra başka bir takma adla, Leon Troçki adıyla tanınmaya başladı. Troçki, parti tartışmalarında Menşeviklere eğilimli olmasına rağmen, o sıralar siyasal açıdan tam anlamıyla Bolşevik yahut Menşevik olarak nitelendirilemeyecek kadar bağımsızdı. Par-

---

[2] J. H. L. Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia* (Oxford: Clarendon Press, 1963), s. 234.

lak bir yazar, son derece yetenekli bir teorisyen ve muhteşem bir konuşmacı olan Troçki, RSDİP'in İkinci Kongresi'ne Lenin, bir ölçüde de Martov tarafından davet edilmişti. 1905 Devrimi, Troçkinin büyük yeteneklerini halka göstermiş, bu noktadan itibaren de Sovyet var olduğu sürece onun gücünün bağımsız bir simgesi haline gelmişti.

17 Ekim günü Petersburg Sovyeti, içinde şehrin yedi bölgesinden seçilen ikişer temsilci ve Menşevik, Bolşevik ve Sosyalist Devrimciler'den danışman (yani oy hakkı olmayan) temsilcilerin bulunduğu, toplam 31 üyeden oluşan bir yürütme komitesi kurdu. Daha sonra buna sendika temsilcileri eklendi. Böylece yürütme komitesi, açık bir şekilde gerekli olduğunda bütün bir Petersburg Sovyeti adına direktifler vermesine rağmen, karar organından çok bir idari komite gibi işlev gördü.

Sovyet temsilcilerinin çoğu örgütlü sosyalist değildi, fakat çarlık rejiminin katılığından beslenen sosyalist bir yönelimleri vardı. Temsilciler arasında az sayıda da olsa beyaz yakalı çalışanlar (esas olarak eczane çalışanları), hatta, özellikle Moskova'da, çeşitli mesleklerden liberaller bile vardı. Bununla beraber Petersburg biriminin ezici çoğunluğu işçilerden oluşuyordu. Aslında işçiler, Petersburg Sovyeti'ni proletaryanın parlamentosu gibi görüyordu —grevi yöneterek, belediyeyle ilgili sorumlulukların çoğunu yerine getirerek, özünde böyle bir işlev görüyordu. Toplumun yaklaşık bütün sınıflarından —hem orta sınıftan hem işçi sınıfından— insanların günlük işlerinde sovyetle temas kurması kaçınılmazdı —bu da Petersburg Sovyeti'nin prestijini oldukça artırıyordu. Diğer şehirlerdeki sovyet etkinliklerinin eşgüdümünü diğer şehirlere gidip gelen heyetlerle sağlayan Petersburg Sovyeti, aynı zamanda da, gücünün doruğundaki Sovyet karşısında işlevsiz kaldığı kanıtlanan mevcut imparatorluk yönetimine karşı, bariz bir biçimde sınıf yönelimli devrimci ve ikili bir iktidar oluşturmuştu. Grev sürerken Petersburg Sovyeti'nin başkentteki yarı resmi otoritesi, dükkanların günlük çalışma saatlerini belirleme, mülkiyeti koruma, düzeni sağlama, kent hizmetleriyle ilgilenme ve vatandaşların yararını gözetme gibi birtakım pratik işleri kapsayarak genişledi. Sanayiciler gibi dükkancılar da başkentte iş yapabilmek için konseyden onay almak zorundaydı; grevdeki işçilere destek olmak ve olası bir ayaklanmaya silah sağlamak için gerekli olan paranın temin edilmesiyle görevli temsilci komisyonlar kuruldu.

Sovyet'in gücünün kaynağı her şeyden önce taşıma ve kamu hizmet sistemlerinin ne zaman işletileceğini belirleyebilmesiydi —ve de şehri zamanından erken ve kanlı bir ayaklanmaya sürükleyecek aşırı ateşli işçileri dizginleme yeteneğiydi. Sovyet aynı zamanda halka güvenilir haberler veriyordu —sonunda kendi gazetesini, *Izvestia* (Haber), çıkarmıştı. İşçiler Sovyet'in talimatlarına uygun davranabildiği sürece, Sovyet tam anlamıyla şehri yönetti; fakat ne Petersburg işçileri ne de Petersburg Sovyeti, Marksistlerin 'burjuva demokratik' diye adlandıracağı şeyin ötesine geçen talepler için baskı yapmadı. Sovyet, sekiz saatlik işgünü, 'dört ayaklı' oy hakkı, polis ve silahlı kuvvetlerin yerini alacak bir halk milisi ve bir kurucu meclis istiyordu. Bunların hepsi otokrasinin istese kolayca verebileceği türden ödünlerdi; ama yapısı gereği bu taleplerin hiçbiri tam anlamıyla sosyalist değildi.

Ekim Manifestosu

Zeki bir hükümdarın, Avrupa tarzı bir anayasal monarşiyle işçilerin çok kolay yatıştırılabileceğini fark etmesi gerekirdi. Fakat II. Nikola zekasıyla öne çıkan biri değildi. Nikola, annesi yaşlı dul imparatoriçeye yazdığı bir mektupta şöyle der:

> Haberleri okumak midemi bulandırıyor! Okulda, fabrikada yeni başlayan grevlerden, öldürülen polislerden, Kazaklardan, askerlerden, isyan, kargaşa, ayaklanmalardan başka şey yok. Ama bakanlar, hızlı düşünerek hareket edeceği yerde, korkak tavuklar gibi mecliste toplanmış, ortak bir eylem programı belirleyelim diye gıdaklıyor.[3]

Nikola'nın kısa kriz tanımlaması doğruydu, ama biçimsel olarak; Nikola önce, kıpır kıpır kaynayan halkına kesinlikle hiçbir taviz vermeden grevi bastırmayı denedi. Birliklere kalabalıkları —gerekirse gerçek mermi kullanarak— dağıtma emri verildi ve 'dışarıdan' olanları (yani, işçi meclislerini) okullardan dışarı atmak için ciddi denemeler yapıldı. Lakin, düzeni zorlamak olmazdı. Sonunda Nikola ile 'gıdaklayan' bakanları hep birlikte yumurtladı. 18 Ekim günü yayınladıkları, liberal nitelikte bir belge olan Ekim Manifestosu; ifade, toplantı ve dernek kurma özgürlüklerinin tanınacağı sözünü veriyor, genel oy hakkına dayanan, kanunlar çıkarılırken onay vermesi gereken

---

[3] II. Nikola'dan Maria Feodorovna'ya (19 Ekim 1905), akt. Sidney Harcave, *The Russian Revolution of 1905* içinde, (Londra: Collier-Macmillan, 1970), s. 190.

gereken bir Devlet Duma'sını da içeren bir 'yeni yasama düzeni' kurmayı taahhüt ediyordu.[4]

Rusya'da daha önce böyle bir manifesto ilan edilmemişti ve birkaç gün için —Özgürlük Günleri denilen— 18-21 Ekim günlerinde Petersburg ve diğer şehirler öyle bir coşkuya kapıldı ki grev hareketi sönmeye başladı. Üç gün boyunca göstericiler kızıl bayraklar sallayıp devrimci şarkılar söyleyerek başkent sokaklarını doldurdu. Çılgın kalabalıklar 'yeni yasama düzenini' kutlamak üzere meydanlara, okullara, önemli kavşaklara toplandı. Kırsal bölgelerde köylüler, hükümetten siyasal reformlarla birlikte *çerniy peredel* talebinde de bulunmak üzere biraraya geldi. Merkezi bölgelerde, soylulara ait malikanelere toplu saldırılar düzenleyip topraklara zorla el koymaya bile başladılar.

Ne ki daha külyutmaz devrimciler, Nikola'nın sözüne inanılmaması gerektiğini biliyordu. Manifesto'da vaatlerin ne zaman yerine getirileceği belirtilmemişti. Ulusal gruplara herhangi bir hak verilmemişti ve Nikola devletin yürütme erkini hâlâ kendi elinde tutuyor, —modern bir meşrutiyet hükümetinin olmazsa olmazı— bakanların sorumluluğunu Duma'ya değil, doğrudan kendisine bağlı kılıyordu. Petersburg Üniversitesi'nin balkonundan çok büyük bir kalabalığa konuşan Troçki, monarşinin henüz somut hiçbir şey vermediğini belirtiyor, ihtiyatlı bir şüphenin safça her şeye inanmanın önüne geçmesi gerektiği yolunda uyarıda bulunuyordu. Fakat yığınlar ya Manifesto'nun vaatlerine inanmaya pek hevesliydi yahut Trepov'un başkente yığdığı disiplinli ve iyi silahlanmış güçlerle boy ölçüşmekten çekiniyordu.

Kimi liberaller Manifesto'nun yeni başlayan devrim için yeterli olmadığını düşünürken, kimileri de Manifesto'yla devrimin yeterli mesafeyi katettiği inancıyla tam da Lenin'in korktuğu şeyi yaptı. İşçilerle oluşturdukları bağı tam olarak kesip genel grevi bıraktılar. Kuşkusuz, Kadetlerin lideri olan Pavel Milyukov'un sovyetlere hiçbir sempatisi yoktu. Milyukov burjuva parlamenter bir yönetim biçimini ve buna büyük ölçüde barışçıl araçlarla ulaşmayı öneriyordu. Grevin bir ayaklanmaya dönüşme olasılığı onu telaşlandırdı. Özellikle Ekim Manifestosu'ndan sonra, kendi Kadet partisini büyük bir toplumsal değişim hareketinden çok, çarlık yönetimine sadık bir muhalefete dönüştürmeye karar verdi.

Aslında, Milyukov'un Petersburg'da ayaklanma çıkacağı yolundaki korkusu yersizdi —grev hareketi zaten zayıflıyordu. Sovyet'in otoritesi elbette

---

[4] Ekim Manifestosu'nun tamamı a.g.e. içindedir, s. 195-196.

oldukça etkin bir şekilde sürüyordu. Sovyet, matbaaların sansür memurlarına basılacak şeyin bir nüshasını göndermemelerini istediği zaman, matbaacıların greve gitmesinden korkan işverenler bunu kabul etmişti. Sonuç olarak, kısacası, uzun tarihinde Rusya'da basın ilk defa özgür kalmıştı. Bunun dışında, ağırlıklı olarak metal sanayiinde, işçiler sekiz saatlik işgününü pratikte uygulamaya koyarak başlattı. Sovyet, 29 Ekim günü işverenleri ve hükümeti fiilen kısaltılmış işgününü bütün sanayi kolları için kabul etmeye zorladı ve bu yapılmazsa, işçilerin sekiz saat çalıştıktan sonra işlerini hemen terk etmesini istedi.

Fakat ne olursa olsun genel grev ciddi kan kaybediyordu. İşçiler haftalardır temel demokratik değişim umuduyla yaşıyordu —ve bu süreçte ciddi somut sıkıntılara katlandılar. İki haftanın büyük bir kesiminde işçiler kendilerinin ve ailelerinin geçimi için herhangi bir gelir olmadan demiryollarında, fabrikalarda oyalandılar. Friedrich Engels'in onlarca yıl önce öngördüğü gibi, uzun genel grev ekonomik zorluğu atlatacak araçlara sahip olan burjuvaziden çok işçilere zarar verecek ve işçiler bir süre sonra işe dönmeye mecbur kalacaktı. 19 Ekim günü, buna benzer bir manzarayla karşı karşıya kalan Petersburg Sovyeti grevi bitirmeye karar verdi. Yürütme komitesi disiplinli ve kendi yetkisiyle oluyormuş gibi bir görüntüyle grevi bitirme çağrısı yaparsa, proleter yandaşlarının bütünüyle denetimi altında olduğu izlenimi uyandırabileceğini anlamıştı.

Rejimin olayların akışını tersine çevirmek için tek ihtiyacı grevin sona ermesiydi. Birkaç gün içinde halk hareketinin tepesine bindi. Ekim ayının son haftasında, Uzakdoğu'dan gelen birlikler ve Kazak muhafızlarla daha da güçlenen polis, sokaklarda toplanan işçilere amansızca saldırdı ve toplu halde kimi bulduysa dağıttı. Monarşinin el altından para aktardığı aşırı sağcı grup 'Siyah Birlikler'in insanlıktan uzak çeteleri, kışkırtıcı Yahudi düşmanı ve monarşi yanlısı sloganlar atarak sokaklarda gezindi. Başta bütün dünyanın kanını donduran planlı bir kanlı katliamın yaşandığı Odesa'da olmak üzere, yüzlerce liberal, sosyalist, en fazla da Yahudi öldürüldü. Kıyafetlerinden öğrenci olduğu belli olan, toplumun her kesiminden muhalifler, hatta işçi kıyafetinden yahut tavırlarından şüphe duyulan kişiler saldırıya uğradı, çoğu yerde öldüresiye dövüldü. Polis genellikle seyirci kaldı —o da, açıkça çetelerle birlik olmamışsa. Başlangıçta bu eylemlerin bazıları kendiliğinden gelişmiş bile olsa, yetkililer çok geçmeden büyük bir hevesle onlara cesaret verdi.

Bununla beraber, baskılara rağmen sekiz saatlik işgünü kampanyası devam etti. 26 Ekim günü Kronştad'da denizci ve askerler ayaklandı, fakat yetkililer kısa sürede isyanı bastırarak 1200 isyancıyı ölüm cezası verilmesini gerektiren bir suçlamayla, askeri disiplini ihlal suçlamasıyla divan-ı harbe sevk etti. İki gün sonra, 28 Ekim günü, rejim Polonya'da sıkıyönetim ilan etti. 1 Kasım günü toplanan Sovyet, büyük bir cesaretle, 'Kronştad'ın devrimci askerleri ve Polonya'nın devrimci proleterleriyle kardeşçe dayanışmalarını göstermek üzere'[5], Petersburg işçilerine hemen ertesi gün genel grevi yeniden başlatma çağrısı yaptı. Grevcilerden, askeri mahkemelere, ölüm cezası uygulamasına ve yürürlükte olan her yerde sıkıyönetime son verilmesi talebinde bulunmaları istendi.

İkinci kez Petersburg proletaryası olağanüstü bir eylem becerisi sergiledi. 2 Kasım günü Sovyet'in çağrısı üzerine 112.000'den fazla işçi sokağa çıktı. Ertesi gün grevcilerin sayısı 119.000'le en üst seviyeye yükseldi ve şehirdeki 526 fabrikayı kapattılar. Bariz bir şekilde zayıflamaya başlayan Ekim Genel Grevi'nin bitirilmesinin üzerinden iki haftadan az bir zaman geçtiği göz önüne alınırsa, bu sayı hem işçi sınıfının kararlılığı hem de Sovyet'in etkisi açısından şaşırtıcı bir göstergeydi.

Petersburg'lu işçilerin çoğunun dileği işlerinden sadece sınırlı bir süre uzak kalmaktı, zira maddi kaynakları adeta tükenmiş olduğu için grevi sonsuza kadar sürdüremezlerdi. Sovyet planlarının grevden daha belirleyici bir şekilde sonuçlanması gerekirdi —doğrusu, mantıksal olarak, silahlı bir ayaklanma şeklinde. Fakat böyle bir ayaklanmanın, otokrasi birliklerinin hükümete bu kadar bağlı kaldığı Petersburg gibi bir yerde başarılı olması pek mümkün değildi. İkinci grev sadece birkaç gün içinde, özellikle demiryolu işçileri arasında, zayıflama belirtileri gösterdi. Sovyet, halkın gözünde güveni ve prestij yitirmemek için, 7 Kasım günü bir kez daha grevi disiplinli bir biçimde bitirdi.

Fakat Petersburg'daki karışıklık henüz sona ermemişti. Sekiz saatlik işgünü kampanyası sürüyordu, ama işçi sınıfının militanlığını bastırma konusunda işverenler artık kendilerine daha çok güveniyordu. 72 metal işleme fabrikasının yöneticileri 7 Kasım günü yaptıkları toplantıda, sekiz saatin sonunda işini terk etmeye yahut daha kısa işgünü için grev yapmaya kalkan bütün işçileri işyerine sokmamaya [lokavta] karar verdi. Sovyet'in, sadece bi-

[5] Surh, *1905* içinde, s. 356.

raz abartarak, yaptığı tahmine göre lokavt uygulanan Petersburg işçisinin 100.000'e çıktığı 13 Kasım gününe kadar, diğer sanayi kollarındaki işverenler de aynı şeyi yaptı. Gerald Surh'un belirttiği gibi, 'Sekiz saatlik işgünü kampanyası kaybedilmiş bir davaydı' çünkü sadece 'Sovyet tarafından yönlendirilen fabrika hareketini, Sovyet'in kolektif gücünün doğrudan uygulanamayacağı tek tek işverenlere karşı bir dizi ayrı mücadele şeklinde bölüyordu.'[6] Aslında, hangi stratejinin yürütüleceği konusunda Sovyet ve onun işçi temsilcileri, 13 Kasım günü kampanya sona erdirilmeden önce ihtilafa düşmüştü.

26 Kasım günü, güç dengesinin otokrasiye kaydığını hisseden Witte, Sovyet'in başkanı George Nosar'ı tutukladı. Sovyet, misilleme olarak işçilerden üçüncü kez genel greve çıkmalarını bekleyemezdi, bunun yerine 2 Aralık günü Petersburg halkına vergi ödememe çağrısı yaptı. Bankacılık sistemini baltalamak için Rus halkından bankalardaki paralarını çekmelerini ve kağıt paralarını madeni paraya çevirmelerini istedi. Bekleneceği gibi, Mali Manifesto olarak adlandırılan Sovyet çağrısının ekonomiye pek etkisi olmadı ve kısa sürede unutuldu. Nosar'ın yerini aralarında Leon Troçki'nin de olduğu daha militan bir başkanlık heyeti alırken, üstünlük bariz bir şekilde hükümete geçiyordu.

Ertesi gün, artık kindar bir karşı-devrimci tahrikçi haline gelmiş olan Witte, ifade özgürlüğünü resmen kısıtladı ve Petersburg'da sıkıyönetim ilan ederek grevleri ve izinsiz gösterileri yasakladı. Sovyet'e kesin bir darbe indirmek isteyen bakan, sovyetin toplandığı binanın etrafını sarmak üzere birlikler gönderdi ve Troçki de dahil yakalanan bütün yürütme komitesi temsilcilerini tutukladı. Böyle yaparak Witte, geçmiş yıllar içinde yarattığı kimliğin tamamını kesin olarak yok ederek, kendisi ve monarşiyle uzlaşabileceğini uman Rus ilericilerin güvenini kazanma şansını geri dönülmez bir biçimde yok etti. İşçiler ve sol entelijansiya tarafından yapılacak devrim artık kapıdaydı.

Sovyet'in bastırıldığı günlerde, tutuklanmaktan kurtulan ve yeni seçilen yahut hapistekilerin yerine seçilen temsilcilerden oluşan illegal yeni bir Sovyet kuruldu. Bu sovyete, tutuklanan Troçki'nin yakın çalışma arkadaşı Parvus (Aleksandr Helphand) başkanlık ediyordu. Sonunda 8 Aralık günü çaresiz kalan Petersburg Sovyet'i üçüncü kez genel grev çağrısı yaptı ve Petersburg proletaryasının takdire değer bir cesaret göstermesi sonucu, Sovyet'in çağrısı bir kere daha 200 fabrikadan 111.000 dolayında işçiyi sokağa taşıdı.

---

[6] A.g.e., s. 370.

Fakat bu son genel grev sadece devrimci bir strateji olarak sendikalizmin sınırlarını ortaya koyan bir gövde gösterisiydi. 14 Aralık gününe kadar birkaç gün sürdükten sonra hızla eriyip tükendi. İşçiler Witte'nin saldırgan hükümetiyle bir kere daha karşı karşıya gelemeyecek kadar moralsiz ve açtı. 2 Ocak 1906 günü illegal Sovyet'in yürütme komitesi de tutuklandı ve bunu izleyen haftalar, aylar içinde komitenin temsilcileri polis ve askerlerce tutuklandı. 1905 Petersburg Sovyet'i artık tarihe gömülmüştü.

Fakat Sovyet'in bıraktığı iz Rus işçi sınıfının hatıralarından silinmemişti. 1905 Ekim Genel Grevi, çarı en azından yarı meşruti bir yönetime razı olmaya mecbur etmişti. Başka ekonomik iyileştirmelerin yanında, pek çok fabrikada işçilere daha kısa çalışma süresi getirmişti. Son olarak, burjuvaziyle mücadelenin seyri sırasında, Rus işçilerinin büyük bir dayanma gücüne sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Rus işçileri aslında, imparatorluk dahilinde —bir gün otokrasiyi diz çöktürebilecek— güçlü bir sınıf olarak kendi kimlik duygusunu kazanmıştı.

1905 Petersburg dalgası her şeyden önce genel grevin taktiksel olarak verdiği umudun bir kanıtıydı, ama sona ermesinin nedeni işçilerin acil somut ihtiyaçlarıydı. Grev, tek başına, kapitalizm şöyle dursun, otokrasiyi bile alaşağı etmeye yeterli gelmemişti. Dolayısıyla da yıllar önce Engels'in ortaya attığı stratejik soru hâlâ geçerliliğini koruyordu: grevdeki işçiler grevi kırmak için devletin yapacağı ciddi teşebbüsleri nasıl geri püskürtebilir? Devrimde başarı elde etmek için, bir genel grevin düpedüz hızlı bir şekilde devletle silahlı çatışmaya —yani, işçilerin iktidarı ele geçirmeye çalışacağı doğrudan bir ayaklanmaya— yol açması gerekir. Ancak ayaklanan işçiler bile silahlı güçlerin desteğini almadan başarılı bir devrim yapamaz. Bu yakıcı gerçekle yüzleşmeyenlerin askerin silahlı gücüne karşı koyamayacağı ve sonunda aynı karşılığı çarpıcı bir şekilde alacağı bellidir.

1906 yılının Haziran ayında Troçki ve diğer yürütme kurulu üyeleri silahlı isyana kalkışmak suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı. Troçki savunmasını otokrasiyi hedef alan bir iddianameye çevirdi. Etkili konuşması ve düşünsel keskinliği, Sosyal Demokrasi'nin savunulmasında bir dönüm noktası olmuştur. Diğer on dört sanıkla birlikte suçlu bulunarak Sibirya'da ömür boyu sürgüne mahkum edildi, fakat Sibirya'ya götürülürken yolda kaçmayı başardı ve Finlandiya'ya geçti. Orada Lenin ve Martov'la bir araya geldi —ikisi de

onu çok sıcak karşıladı—, oradan da yaklaşık olarak on yılını geçireceği Viyana'ya geçti.

Moskova Ayaklanması

Moskova'da genel grev ve ardından gelen baskı bir ayaklanmaya —aslında, Avrupa'nın 1871 Paris Komünü'nden beri gördüğü en önemli silahlı isyana— yol açtı. Moskova'da çelik fabrikasından çok tekstil atölyesi ve ağır sanayiden çok elyapımı ve tüketim maddeleri üreten işletme vardı. Bu yüzden Rusya'nın eski başkenti ekonomik açıdan Berlin'den ziyade Paris'e benziyordu. Çelişkili görünse bile, Abraham Ascher'in *gayet iyi not ettiği gibi*, Moskova'da, 'radikal düşüncelere çok daha açık oldukları için vasıflı işçiler arasında aşırılık yanlılarının sloganlarına daha kolay kapılan, oldukça yüksek oranda beyaz yakalı işçi de vardı.' Çok sayıda sosyalist militanın, okuma yazması olmayan işçilerden çok, okumuş işçilerden hatta beyaz yakalı çalışanlar arasından çıkması daha büyük bir olasılıktı. Tekstil ve benzeri daha sıradan işlerde çalışanlar ise, tehlikeli toplumsal eylemlere katılırken, 'kaybedecekleri pek bir şey olmadığını düşünecek' kadar çok sömürülüyordu.*

Büyük ölçüde kırsal geçmişlerine bağlı olarak Moskova işçileri, 1905 yılında doğrudan eylemlere katılmaya, Petersurg'lu işçilerden bile daha yatkındı. Moskova işçileri Ekim Genel Grevi'ne, devlet dairelerinden mahkemelere, kamu hizmetlerinden hafif sanayi fabrikalarına kadar büyük bir coşkuyla katılmış, şehirde imparatorluk yönetimi neredeyse devre dışı bırakılmıştı. Fakat Petersburg Sovyeti'nin kurulmasından ancak bir ay sonra Moskovalı işçiler kendi sovyetini oluşturabilmişti. Moskova Sovyeti ilk kez 22 Kasım günü 145 temsilciyle toplanmış ve Petersburg Sovyeti'ne benzer şekilde örgütlenen bir yürütme kurulu seçmişti. Bolşevikler, Sovyet kararlarının çoğunu kendi parti komitelerinde oluşturarak, en öngörülü etkin rolü oynamıştı —fakat Witte'nin baskılarına karşılık verirken oldukça kararsız kalmıştı.

---

* Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: Russia in Disarray* (Stanford: Stanford University Press, 1988), s. 307. On dokuzuncu yüzyıl ayaklanmalarına katılan tabaka göz önüne alınırsa (zanaat işçileri ve aydınlar), bu durum, Bolşeviklerin etkisi yüzünden Sovyet tarihçileri tarafından yüceltilen Moskova ayaklanmasına komünist olmayan Rusya devrimleri tarihçilerinin neden nispeten az önem verdiğini açıklayabilir. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki grevlerin ve siyasal hareketlerin günümüzde ortaya koyduğu gibi, Marx'ın fetişleştirdiği 'mavi yakalı' işçiler bugün artık 'beyaz yakalı' çalışanlardan daha radikal değildir.

Bu arada Moskova garnizonundaki askerler, tamamen pratik nedenlerle, yani terhis edilmeyi bekledikleri için, ansızın isyan etti. Görünüşe bakılacak olursa, aslında Moskova garnizonundaki iki istihkam taburuyla birlikte piyade ve hafif topçu alayları isyanın eşiğine gelmiş gibiydi ve her ikisi de bir işçi ayaklanmasına destek olacağını bildirmek üzere 27 Kasım günü Sovyet'e temsilci bile göndermişti.

Ama inanılmaz bir biçimde Sovyet, bu işbirliği çağrısına karşılık verecek bir şey yapmamıştı. Özellikle Rostov hafif topçu alayı oldukça hoşnutsuzdu, sonunda tam da Moskova'daki siyasal durum kritik noktaya ulaştığı sırada, 1 Aralık günü, isyan etti ve 3 Aralık günü sıkıntılarını açık ve kesin bir biçimde sırasıyla belirttiler. Fakat, çoğunlukla çalışma ve yaşam koşulları konularına yoğunlaştıkları için sonuçta isyanın hiçbir siyasal yönü yoktu. İronik bir şekilde, Rostov alayı kendi aralarına girip çara saldıran Sosyalist Devrimci ve Bolşevik ajitasyonculara düşman kesilmişti. Sonunda, 4 Aralık günü, böyle bir isyan çağrısı yapmayı seçen ve hoşnutsuz diğer askeri birimleri de peşine takan askerler, komutanlarına teslim olmak suretiyle 'grevi' bitirdi.

Bununla beraber, Moskova işçilerini örgütleyen kesim büyük bir yanılgıyla Rostov isyanının önemli siyasal amaçlar taşıdığını sandığı için, aslında sahip olmadığı bir güç duygusuyla hareket etmeye başlamıştı. 5 Aralık günü, 29 demiryolu hattının işçi temsilcileri greve karar verdi. Aynı gün içinde geniş bir toplantıda Bolşevik Parti —Moskova Menşevikleriyle uyum içerisinde— Sovyet'in siyasal bir genel grev çağrısı yapması ve bunu bir ayaklanmaya dönüştürmeye çalışması gerektiğinde anlaşmıştı. Ertesi gün, 6 Aralık günü öğleden sonra Bolşeviklerin önderliğindeki Moskova Sovyeti, amacı monarşiyi devirerek yerine 'demokratik bir cumhuriyet' koymak olarak belirlenen, kendi ifadeleriyle, 'siyasal bir genel greve' onay vermek üzere toplandı. Amacın muğlaklığı iyi bir siyasal oyundu: Moskova nüfusunun çok büyük bir kesitini bir araya getirmişti. Moskovalıların —eski başkentin pek çok orta sınıf üyesini de kapsayan— çoğunluğunun gözünde 'demokratik cumhuriyetin' zamanı çoktan gelmişti. 91 fabrikayı temsil eden 126 temsilcinin çoğu coşkulu bir şekilde desteğini sunarken, Sovyet'in yürütme komitesinden bazı üyeler ayaklanma liderliğini üstlendi.

Moskova ayaklanması bir bakıma maceracı özellikler taşımasına rağmen, şehrin fabrikalarının ve fabrika temsilcilerinin, 'demokratik cumhuriyeti' kurmak için silaha sarılmaya yahut hiç olmazsa rejimin böylesine yaygın bir

mücadeleyi ayaklar altına alma çabalarına direnmeye hazır olduğu belliydi. Dolayısıyla grev çağrısına büyük ölçüde uyuldu: 7 Aralık günü Moskovalı işçiler şehrin sanayi faaliyetlerini durdurdu ve belediye hizmetlerini askıya aldı. En stratejik olanı, demiryolcuların (Moskova'yı Petersburg'a bağlayan can alıcı Nikolaevski hattı dışındaki) Moskova'yı diğer kentlere bağlayan bütün hatları kapatmasıydı. Aşağı yukarı 80.000 işçi sokağa döküldü. Moskova'nın önde gelen Sosyalist Devrimcilerinden biri olan Zenzinov'a göre isyancı işçiler, 'mücadele sırasında perişan olup ölmenin, mücadele etmeden eli kolu bağlı durmaktan iyi' olduğunu sezmişti. 'Söz konusu olan *devrimin onuruydu*.'[7]

Ayaklanmadan önce, Lenin'in işçilerin silahlandırılmasına yönelik ısrarlı tavsiyelerine uyan Bolşevikler etkin bir şekilde halk ordusu kurmaya başlamıştı. Grevin ilk gününde, her biri 40'ar kişilik küçük mücadele birlikleri (*druzhiny*) içinde örgütlenmiş silahlı işçilerin sayısı 1000'e ulaşmıştı. Yarı otomatik tabancaları, bombaları, az sayıda da tüfeği olan bu işçiler, ayrıca 4000 işçi ve yedek kuvvet işlevi gören çok sayıda öğrenci tarafından destekleniyordu. Görünüşe göre *druzhiny*'lere Sovyet güdümlü *Druzhiny* Ortak Konseyi önderlik ediyordu. O akşam işçiler, polis karakollarına baskın yapıp görevli polislerin silahına el koydular, silah satan dükkanları soyarak silahları ele geçirdiler.

Olası Moskova ayaklanmasını bastırma girişiminin çok zor olacağı endişesiyle hükümet, kendi adına kararlı davrandı. Kasım ayında Witte, etkili bir amiral olan F. V. Dubasov'u şehre genel vali olarak atadı. Dubasov, ayaklanmanın başlamasına sadece üç gün kala, 4 Aralık günü, geldi ve olağanüstü hal ilan etti. Amiralin emrindeki en az 8000 tam teçhizatlı asker ve polis ayaklanmayı ezmeye fazlasıyla yetecek bir güçtü. Ama Dubasov muhtemelen siyasal olarak isyancılardan etkilenmesinden korktuğu askerlerine tam güvenemediği için onların neredeyse tamamını şehrin sokaklarından çekti. Sonuç olarak, şehir bir süre için neredeyse bütünüyle devrimci halk ordusuyla onun öğrenci ve işçi sınıfından müttefiklerinin serbestçe dolaşmasına izin veren *druzhiniky*'nin eline geçti. Moskova tarihinin en geniş katılımlı genel greviyle desteklenen *druzhiniky*, burjuvazi de dahil, şehir halkıyla zıtlaşmama konusunda dikkatliydi. Belki de Dubasov'un kararsızlığı yüzünden grev, işçi sını-

[7] V. M. Zenzinov, akt. Abraham Ascher, *The Revolution of 1905: Russia in Disarray* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1988), s. 313.

fına ilaveten orta sınıflardan da büyük oranda destek aldı, gerçekten de sınıflarüstü, tam anlamıyla popülist bir özellik kazandı.

9 Aralık günü, ayaklanmanın önderliği kendisini feshederek, popülist özelliklerine de uygun bir biçimde, 'mücadelenin doğrudan önderliğini yerel sovyetlerin üstlenmesi gerektiğini' açıkladı.[8] Sonuç olarak, ayaklanma kesin olarak özgürlükçü bir biçim almıştı: şehrin serbestçe yönetimi *druzhiniky* ve destekçilerine bırakılmıştı. İsyancı gruplar, Moskova'nın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan mahalle sovyetleri tarafından bile kontrol edilmiyor, kendi gevşek komutasını daha çok geçicilik temelinde kuruyordu. *Druzhiniky* komutanları, mahalle sovyetleriyle birlikte halkın kabul ettiği şehrin tek resmi yetkilileri durumuna geldi. Devrimciler gerçekten de şehri bütünüyle ele geçirmek yahut resmi binaları işgal etmek üzere herhangi bir girişimde bulunmadı; netice itibarıyla şehrin resmi kurumları imparatorluk yönetiminin eline bırakılmıştı.

Bunun yerine gerilla tarzı dağınık bir strateji izleme düşüncesi, yüzlerce *druzhiniky*'nin yardımıyla 2000'den fazla demiryolu işçisinin, Moskova'yla Petersburg'u birbirine bağlayan Nikolaevski Hattı'nın kontrolünü ele geçirmek için giriştikleri (ve kaybettikleri) o büyük kavganın yaşandığı 12 Aralık günü pekâlâ güçlendirilebilirdi. Dolayısıyla 7 ile 9 Aralık günleri arasında isyancılarla hükümet birbirinden tamamen uzak durdu. Sokakların kontrolü *druzhiniky*'nin elindeyken, Dubasov kuvvetlerini harekete geçirmekten dikkatli bir şekilde geri durarak, 'güvenilir' takviye güçler göndermesi için Petersburg'a acil mesajlar gönderdi. 9 Aralık günü toplantıları kuşatması, silahlara el koyması ve silah sahiplerini tutuklaması için seçme birliklerini göndermeye başlarken, hükümetin muhafızları sokaklarda devriye geziyor, açık hava toplantılarında kalabalığa karşı ara sıra baskınlar yapıyordu.

Bu aşamada en ciddi karşı karşıya geliş 9 Aralık gecesinde, liberal müdürün devrimcilere sempati duyduğu bir Protestan okulu olan Fiedler Akademisi'nde meydana geldi. Genç *druzhiniky* binayı adeta kendi karargahına çevirmişti; o gece demiryolu sendikası, 100 *druzhiniky* ve 500 kadar kişinin katıldığı bir toplantı yapıyordu. Gece on sularında Dubasov'un muhafızları ve jandarmaları binanın etrafını sararak içerideki insanlardan silahlarını teslim

[8] Laura Engelstein, *Moscow, 1905: Working-Class Organization and Political Conflict* içinde, (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982), s. 200.

etmelerini istedi. İki saat içinde bu yerine getirilirse, görevli subay hiçbir zarar vermeden *druzhiniky*'lerin gitmesine olanak tanıyacağına söz verdi.

Bu sırada, takviye kuvvetleriyle topçular da olay yerine gelmişti ve *druzhiniky* emre uymayı kabul etmeyince, Fiedler Akademisi ağır silahlar eşliğinde saldırıya uğradı. Moskovalılar bu yapılanı utanılacak bir iş, bir iç çatışmada gerçekten aşırı güç kullanımı olarak gördü. Top ateşine maruz kalan *druzhiniky*, öğrenciler ve demiryolcular teslim olmak istedi, fakat buna yanıt saldırıyı artırmak oldu. Sonunda subaylar, yine bir zarar görmeyeceklerine söz vererek *druzhiniky*'leri gözaltına almayı kabul etmelerine rağmen, milisler binadan çıkar çıkmaz, bütün olup biteni kenardan izleyen sıradan halka hakaret edercesine, süvariler binadan çıkanlara kılıçla vahşice saldırdı. Yedi öğrenci öldürüldü, yirmi kişi yaralandı ve yüz kadar kişi hapse atıldı. Bütün şehirde hükümetin kalleşliğinden ve vahşetinden söz edilirken, Sosyalist Devrimciler buna misilleme olarak 10 Aralık akşamı Moskova Polis örgütünün merkezini bombaladı.

Sonunda polis ve askeri birlikler davranışlarının kontrolünü kaçırmış gibiydi. Fiedler Akademisi'ndeki cinayetlerden sonra, ertesi sabah protestocu yığınlar Moskova'nın cadde ve sokaklarını doldurdu —ordu buna sokaklara top atışı yaparak karşılık verdi. Toplumsal bir kargaşada eşi görülmemiş bir hareket olarak algılanan bu olay da Moskovalıları çok kızdırınca, pek çoğu eski başkentin önemli kesişme noktalarına barikatlar kurdu. Bu kızgın isyancılar arasında herhangi bir sınıf kimliği ön plana çıkmamıştı: ayaklanma sadece işçilerin değil, askeri birliklerin gereksiz vahşetiyle şaşkına dönen orta ve varlıklı sınıfların bütün kesimlerinin de geniş desteğini almıştı. Laura Engelstein'ın belirttiği gibi, '*Druzinniki*, kapıcılar, işçiler, öğrenciler, üst sınıftan kadınlar, hatta "kastor kürklü beyefendiler" [barikat kurmak için] her otuz metrede bir sokaklara yığmak üzere meyve tezgahı, elektrik direği, demir kapı, ne buldularsa getirdi.'[9] Kremlin Sarayı'nın arkasında, Zamoskvoreç mahallesindeki barikat tam bir şenlik havasında kuruldu. Bolşevik A. V. Sokolov, 9 Aralık günü olan olaylarla ilgili gözlemlerini sonradan şöyle anlatmıştır:

> Zamoskvoreç sokaklarında heyecanlı bir bayram havası vardı: kitleler bir belli bir beklentiye köşe başlarında toplanmıştı. İnsanlar, strateji kaygısından uzak, yer bulma telaşıyla şurda burda barikatlar kuruyordu. Barikatçıların çoğu, ge-

[9] A.g.e. s. 205.

> lip geçen üst tabakadan vatandaşların da araya karıştığı, işçi sınıfından gençlerdi —kırık sıraları, iki bacaklı sandalyeleri ve diğer işe yaramaz ev eşyalarını devrim sunağına sürükleyen esnaf ve dükkancılara da rastlanıyordu. Şehrin merkezinde yoğunlaşan Kazaklar ortada yoktu. Polis üniformaları gözden kaybolmuştu. [Zamoskvoreç'e komşu bir mahalle olan] Simanova sanki özerk bir cumhuriyet halini almıştı: her yerde olduğu gibi, polisler buharlaşmış, bütün güç yerel sovyet delegelerinin eline geçmişti.[10]

Bu sırada Moskova'nın Presnia mahallesi, kurtarılmış ayrı bir isyancı bölgesi haline gelmişti. Şehrin en önemli tekstil fabrikalarının —ve en kararlı işçilerin— çoğu bu bölgedeydi. 10 Aralık günü kimliği bilinmeyen bir katılımcı durumu şöyle bildiriyordu:

> Sokaklar insanla dolup taşıyordu. Çoğu sadece meraklı izleyiciydi. Fakat bölge halkının çoğunluğu barikatların kurulmasına yardım etti. Örneğin yaşlı kadınlar kızakları, yatak çerçevelerini sürükleyerek getirirken, kapıcılar kapıları, tahtaları taşıdı. Sanki bir orman tamamen yıkılıyormuş gibi, Presnia'nın her tarafında yere düşen telgraf ve elektrik direklerinin gürültüsü yankılanıyordu. İşçiler evlerin kapılarını sökmüş, sokaklara yığmıştı. Arada ev sahipleri ve kapıcılar onları durdurmaya çalıştıysa da, *druzhinniki* gözlerini korkutunca geri adım attılar.[11]

Presnia mahallesinde yerel sovyet bütün resmi yetkileri üstlenmişti ve 12 Aralık günü *druzhiniky* mahalledeki polis karakolunu ele geçirdi. Bundan sonra, mahalledeki polis devriyesini işçilerin kendi oluşturdu: ev ev dolaşarak silah ve çar yanlısı subay aradılar. Devrim mahkemesi bile kurdular, fakat verilen cezalar görece yumuşaktı.

Omurgasına işçilerin oluşturulmasına rağmen Presnia isyanı neredeyse mahallede siyasal bilinci olan herkesin saygısını kazanmıştı. Mahalle sakinleri isyancılara kendi aşevleriyle çayevlerini toplanma mekanı olarak açarken, *druzhiniky*'lerin uyuyabileceği bir otel de teslim alınmıştı. Mahalleli bir psikiyatrist kliniğini toplantı yeri olarak mahalle sovyetine verdi, insansever bir işveren olan N. I. Prokhorov da savaş halindeki işçilerinin yemeğini karşıladı, onlara birlikte yemek yiyecekleri bir yer temin etti. Sempatizan bir mobilyacı olan N. P. Schmidt fabrikasının başkaldırı merkezi olarak kullanılmasına izin verdi. Açıktan açığa kızıl bayraklar ve pankartlar altında gerçekleştirilen sos-

---

[10] A.g.e., s. 206.

[11] A.g.e., s. 205-206.

yalist görünümlü bir ayaklanmanın bu popülist karakteri, bütün bu isyanın sınıflarüstü doğasının kanıtıdır.

Druzhiniky'nin vur kaç gerilla taktikleri kentsel alanda ilk üstünlüğün açıkça isyancıların eline geçmesini sağladı: onların izini süren düzenli birliklerin onların nerede bulunabileceğine dair bir bilgisi çoğunlukla yoktu. Dört beş milisten oluşan küçük hücreler, birlikler onlara doğru yaklaştığında gözden kaybolabilmek için çatılardan, pencerelerden, bina girişlerinden, hatta ağaçların, çalıların arkasından ateş açıyordu. Askerler sokaklara, bulvarlara doğru dikkatle ilerlerken neyle karşılaşacaklarından hiçbir zaman emin değildi. Askerler zararsız kişilere, gruplara ateş edecek derecede gergindi —bu da sadık monarşistler dışındaki bütün sıradan halkın onlara karşı tavır almasına yaradı.

Perişan ordu devriyeleri barikatlara yaklaştığında, —sadece askerler gelip onları zorla almaya kalkmadan uzaklaşmaları için— *druzhiniky* onlara doğru ateş ederdi. Bir birlik sonunda bir barikata ulaştığında, 'ele geçirmek' için mobilya ve ters dönmüş araçlardan başka şey bulamazdı. Sadece barikatı dağıtıp giderlerdi; ama hemen ardından halk, mahalle yahut semtin hâlâ isyancıların elinde olduğunun bir işareti olarak, barikatları kendiliğinden yeniden kurardı. Bu taktikler saldıran askerler arasında büyük bir dağınıklığa yol açmıştı. Her taraftan üstlerine yağan kurşunlar karşısında askerler, gerçekte öyle olmasa da karşıtlarının kendilerinden daha iyi silahlanmış olduğunu sanıyordu. Rus-Japon savaşında savaşmaktan zaten bitkin olan birliklerin hemen oracıkta subaylarına kazan kaldırmamaları şaşırtıcıydı —devlet otoritesine itaat çok derinlerine işlemişti.

10 ve 11 Aralık günlerinde *druzhiniky* hâlâ kendi başına Dubasov'un kuvvetlerine karşı direniyordu. Keep'in görüşüne göre, 'mücadelenin sonucunun ortada olduğunu söylemek yalan olmaz'dı.[12] Petersburg'da benzer bir başarı olmadan yahut (1917 yılında olacağı gibi) askeri birlikler yaygın bir şekilde başkaldırmadan, Moskova'yı uzun süre ellerinde tutamayabilirlerdi; ama isyancılar genel bir plana bağlı olarak hareket etselerdi Moskova'yı pekâlâ ele geçirebilirlerdi. *Druzhiniky*'nin hamlelerini planlayacak bir önderliği yoktu, ama Dubasov'un sadece gönderilen takviye birliklerinin gelişini beklemesi gerekiyordu. Otokrasi, ayaklanmanın acımasızca bastırılması yönünde emirler yayınlıyordu —aslında halkın kanını akıtmaya hazır oluşları açısından

[12] Keep, *The Rise of Social Democracy in Russia*, s. 253.

Nikola ve bakanları aynı fikirdeydi. Bol miktarda votkayla cesaret kazanan askerler artık yetkililerin her dediğini yapacak kıvama gelmişlerdi. Bu arada Rusya için çok önemli bir tatil olan Noel yaklaştıkça, çok sayıda isyancı işçi Moskova'dan ayrılıp, aileleriyle birlikte olmak için köylerine döndü.

Dubasov geriye kalan isyancılara karşı artık sistematik olarak topçu ateşi açmaya başlamıştı: 'Asiler binadan tek atış yaptığı anda,' diye anlatıyor Ascher, 'topçular silahlarını binaya doğrultup ateş açıyordu.'[13] Askerler sokaklarda toplu halde bulunan insanlara artık ayrım gözetmeden ateş ediyordu. 14 Aralık gününe kadar şehirdeki isyancıların pek çoğu ya tutuklandı yahut kaçtı. Sonunda Dubasov'un talep ettiği askeri güçler 15 Aralık günü geldi: Seçkin Semenovski Alayı'nın 1500 askeri. Şehre, açık olan tek demiryolu hattından —Petersburg'a uzanan Nikolaevski hattından— girdiler. O zamana kadar hükümet, proleter Presnia mahallesi dışında şehirde asilerin elinde olan bütün alanları ele geçirmişti. Semenovski Alayı'nın komutanı mahallelerdeki binalara karşı top kullanmaktan hiç çekinmedi. Dubasov'un birlikleri Presnia'ya doğru on altı top yerleştirdi ve tam iki gün boyunca sistematik olarak 400'den fazla top atışıyla mahalleyi bombalayarak bütün binaları için için yanan harabeye çevirdi.

Sonunda 16 Aralık günü Presnia'ya giren *semenovtsi*'ye isyancılara karşı acımasız davranma emri verildi. Daha önce asilerin kurşun yağmuruyla karşılanmış olan seçkin kuvvet kendisine verilen emri hukuka kişiye bakmadan uyguladı. Mücadeleye katılmış olsun yahut olmasın 'şüpheli' insanlar çoğunlukla görüldüğü yerde vuruldu yahut alelacele kurulan sözde mahkemelere çıkarıldıktan sonra idam edildi. İsyan bölgesi bu vahşi saldırıya karşı koyamadı ve 17 Aralık günü mücadele sona erdi. Bir işçi delegasyonu, *semenovtsi* komutanı Albay Min'e başvurarak teslim ol çağrısını kabul bidirdi.* Bir önceki gün Menşevikler ve Bolşevikler elbirliğiyle grevi 19 Aralık günü resmen bitirmeye karar vermişti. O günün ölçütlerine göre ayaklanmanın bedeli korkunç olmuştu: Moskova Sağlık Sendikası istatistiklerine göre, ayaklanma ve ardından Presnia mahallesi bombardımanı sırasında 86 çocukla birlikte muh-

---

[13] Engelstein, *Moscow, 1905*, s. 320.

* Aynı sabah komutanları Bolşevik militan Z. Litvin'in talimatıyla *druzhiniky*'lerin çoğu mahallenin dışına çıkarak dağıldılar. Ellerinde silahla ele geçselerdi muhtemelen öldürülürlerdi. Durum böyle olunca da, mahalleye yapılan ani baskın sonucunda talihsiz bir şekilde sokaklarda askerlere yakalanan sıradan sivil halktan yüzlerce kayıp verildi.

temelen çoğu sivil binden fazla insan hükümete bağlı askerler tarafından öldürülmüştü. Bu katliam sırasında yaralananların sayısını öğrenmek mümkün değildi, fakat rakamın çok büyük olması gerekir. Ne var ki, insan hayatı ve yaralılarla ödenen yüksek bedele rağmen, 1905 Moskova ayaklanması çok önemli bir sonuç doğurdu: Liberal burjuvalarla devrimci işçiler arasındaki siyasal ittifak bitmişti. Burjuva partilerin hiçbirisi ayaklanmayı desteklememişti. Tam tersine, bu isyana şöyle ya da böyle karşı durdular ve işçi sınıfının ufukta görülen devriminden korkup otokrasinin kucağına sığındılar.

Moskova ayaklanmasının bastırılması da Witte'nin uyguladığı baskıyı sona erdirmedi. Tersine, uzak görüşlü bir devlet adamı olarak ün yapmasına rağmen, artık zalim biri olduğu ortaya çıkan bakan, Rusya'nın tamamında 'beyaz terör' estirmeye başladı. Diğer bütün hareketli şehirlere, kasabalara, köylere misilleme seferleri yapılarak, devrimci olduğundan şüphelenilen herkes tutuklandı, yüzlercesi öldürüldü, binlercesi Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Baskının özellikle vahşi olduğu Baltık bölgesinde, çara bağlı askeri kuvvetler asarak, kurşuna dizerek binlerce can aldıkları katliamlar gerçekleştirdi. Çara karşı ayaklanan yahut görev başındaki subaylara karşı çıkan köylere ve kasabalara haddini bildirmek üzere Trans-Sibirya demiryolu hattı boyunca askeri müfrezeler gönderildi. İmparatorluğun uzak köşelerindeki köylüler meydan dayağına maruz kaldı ve evleri alçakça yakılıp kül edildi. 1905 yılından 1906 yılına uzanan kış aylarında çar rejimi, Rus halkına karşı herkese tamamen sindirilene kadar hiç hız kesmeyen tek taraflı bir iç savaş yürüttü.

1905 Sovyetleri

Proletaryanın özyönetim kurumları olarak sovyetleri ilk yaratan 1905 Devrimi'ydi. Otokrasinin sendika ve işçi partisi gibi Batı Avrupa'ya özgü aracı işçi sınıfı örgütlerini büsbütün bastırması, Rus işçilerini sil baştan kendi kurumlarını yaratmaya zorlamıştı. Büyük oranda çok çeşitli koşulların işçileri zorlamasıyla Petersburg'da 1905 sovyeti oluştu. Durumu kontrol altına alacak bir sendikanın yokluğunda, sovyetler hayatın en temel gereksinimlerini karşılamak üzere ortaya çıkmıştı. Grev komiteleri düpedüz başkenti doyurmak, halkına toplu taşıma sunmak ve sokaklarda güvenliği sağlamak için biraraya gelmişti.

Petersburg ve Moskova sovyetleri bu şekilde kendi başlarına idari merkezler haline gelmişti. Var olduğu üç ay boyunca Petersburg Sovyeti görece

demokratik ve halka hitap eden bir organ oldu. Temsilciler doğrudan işçiler tarafından işyeri ortamındaki kitlesel meclislerde seçiliyordu ve özellikle mahalle düzeyinde sovyet delegeleri kendilerini seçen işçilere karşı doğrudan sorumluydu ve işçiler tarafından azledilebilirdi. 1793 yılındaki Fransa halk meclislerini saymazsak, mahalle sovyetleri doğrudan demokrasiye bütün kurumlardan çok daha yakındı.

Belirtmek gerekir ki, bunların ortaya çıkışlı Bolşevik ve Menşevik teorisyenleri şaşkına çevirmişti —sovyetler Marksistlerin yetiştiği devrimci geleneğe yabancıydı. Lenin'in rehberliğindeki Bolşevikler gelecekteki 'yoksul köylü ve proletarya diktatörlüğünü', bir proleter demokrasiler konfederasyonu şeklinde değil, bir cumhuriyet, Fransa Devrimi'nin Ulusal Meclis'inin Jakoben cumhuriyeti şeklinde düşünme eğilimindeydi. Lenin, Bolşeviklerin denetiminde bir parti devleti talebini hiç gizlemedi. İlk başta sovyetleri sadece Bolşevik propagandası için bir mücadele yeri olarak kabul etmiş gibi görünüyordu, fakat sovyetlerin barındırabileceği çok çeşitli siyasal perspektiflerin kendi yaklaşımına zarar verebileceği endişesini de ifade etmişti. Aslında, Lenin yeni oluşan partisinin kontrolü dışında kalan *her* kişiyi birer 'küçük burjuva', hatta Jakoben bir merkezi devletin önündeki engel olarak gördü. Lenin'in bakışına göre sovyetlerin desteklenmesi gereken nokta belliydi:

> Burada amaç Sosyal Demokrat hareketi geliştirmektir; Sosyal Demokrat Parti örgütleri aynı zamanda unutmamalıdır ki, proleter kitleler arasında Sosyal Demokrat faaliyetler düzgün, etkin ve geniş bir şekilde örgütlenirse, buna [sovyete] benzer kurumlar fiili olarak lüzumsuz hale gelebilir.[14]

Şu halde, 1905 Devrimi'nde Lenin'in rolünün en düşük düzeyde olduğuna şaşmamak gerekir: Olaylara hiçbir etkisi olmadığı gibi, katılımcıdan çok gözlemci gibiydi; sadece bir kere Petersburg Sovyeti'nde konuşma yapmış ve bir iki ziyaretten sonra da bu sovyeti dikkate almamaya başlamıştı.

Resmen olmasa da (doğrudan demokratik organlar yerine) temsil kurumları oldukları, cisimleşmiş bir otoriteyi ve iktidarı andırdıkları için bu sovyetler anarşistleri de rahatsız emişti. Sendikalistlere gelince; onların üretimi denetleyecek işçi komiteleri programıyla sovyetlerin ortak yanı çok azdı. Bunun

---

[14] V. I. Lenin, 'Draft Resolution for the Fifth Congress of R.S.D.L.P. on "Non-Party Workers' Organisations and the Anarcho-Syndicalist Trend Among the Proletariat" (Şubat 1907)', *Collected Works* içinde, (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1962), s. 12:143.

yanında Menşevikler, proletaryanın kendi kendini yönetme kurumu, hatta yarı resmi işçi meclisleri olarak gördüğü sovyetleri olumlu karşıladı. Bununla beraber, bu kurumların talep ettiğini açıkladığı burjuva cumhuriyetle ilişkisi konusunda ya belirsiz yahut bölünmüş haldeydiler. Rusya'nın belli başlı Marksistleri arasında kendi payına sadece Troçki, burjuva demokratik bir devlete devrimci bir seçenek sağlama potansiyeli taşıyan siyasal sınıf kurumları olarak sovyetlerin öneminin farkına varmıştı; Lenin ise bu görüşü 1917'ye dek kesin bir biçimde benimsememiştir.

7. BÖLÜM

SOSYALİZMİN KRİZİ

Dumalar

23 Nisan 1906 günü, anayasal meşruti yönetime geçeceği yönünde verdiği söze uygun olarak Nikola, taslağı Ekim Manifestosu tarafından çizilen haklar sistemini kuracağı varsayılan Anayasa'yı kamuya ilan etti. Doğrusu, imparatorluğun çarı aslında Manifesto'da dile getirilen en küçük reformcu çabaya bile saldırmıştı. Otokrat (çarın hiç vazgeçmediği unvan), geleneksel biçimde devletin başı olarak elinde buldurduğu, silahlı kuvvetlerin denetimi, savaşa ve dış politikaya karar verme ve hanedanın kime geçeceğini belirlemede tek yetkili olma hakkı da dahil, bütün yürütme yetkisini elden bırakmıyordu. Bakanlarının Duma'ya değil, sadece kendisine sorumlu olması da önemliydi, ayrıca Duma'nın kararlarını veto edebilir, kanun gücünde olan *ukaz*lar çıkarabilir, hatta isterse tüm Duma'yı azledebilirdi.

Yine de devrimci bir canlanma umudu taşıyan Rusya'da kurulu olan bütün sosyalist partiler —Bolşevikler, Menşevikler ve SD'ler— yakın zamanda, 1906 yılının Nisan ayında yapılacak Duma seçimleri için boykot çağrısı yaptı. Fakat kitleler mutlakıyetçi çarlığın yumuşamasından medet umduğu için, boykot çağrısına karşın seçime katılım yoğun oldu. Solun yokluğunda kentli işçilerin ve orta sınıfların desteği liberal Kadetlere kaydı. Aslında herkesin şaşırdığı şey, normalde tutucu olan köylülerin en büyük desteği sağa değil, solcu Emek Grubu'na, yani *Trudoviks*'e vermesiydi. İşçi sınıfı gibi, köylüler de artık otokratların babalığı efsanesine bel bağlamıyordu; *trudoviki*'ye verdiği oy, Lenin'in küçümseyen tabiriyle, bu 'küçük mülk sahiplerinin' gayet radikal bir şekilde davranabildiğinin açık bir göstergesiydi.

İlk Duma oturumlarına kurucu meclis, toprak reformu ve kapsamlı insan hakları isteyen ısrarlı talepler damgasını vurdu. Rüzgârın tersine esmesiyle şaşkına dönen çar, 70 güne varmadan Duma'yı feshetti. Bir sonraki Duma seçimiyle yüz yüze kalan hükümet, yeni üyelerin eskilerinden daha uysal olmasını sağlamak için elinden geleni yaptı; ne ki İkinci Duma, bu sefer Sosyal Demokrat ve SD'lerin seçime katılarak temsil hakkı kazanmasıyla daha da cevval bir nitelik kazanmıştı. 1907 yılının Şubat ayında İkinci Duma toplandığında yeni bir rakiple, Sosyal Demokrat 55 Duma vekiline devlete ihanetten dava açmaya niyetli olan katı bir siyasal gericiyle karşılaştı: Başbakan Pyotr Stolypin. Ne var ki bunu yapması için Duma'nın bir şekilde onların milletvekilliği dokunulmazlığını kaldırması gerekliydi ve Duma da bunu kararlı bir şekilde reddetmişti. Böylece üç ayın sonunda İkinci Duma da dağıldı.

Çileden çıkan Nikola ve bakanları bu sefer köylü ve işçi sınıfının temsiliyetini önemli ölçüde azaltan, toprak sahibi soylularınkini büyük oranda artıran bir seçim kanunu hazırlamaya karar verdi. Yeni kanunla seçilen Üçüncü Duma, Stolypin'in kısıtlayıcı yönergelerini kabul etmeye oldukça istekliydi —bu yüzden 1907'den 1912 yılına kadar olan yasal ömrünü tamamlamasına izin verildi. Stolypin kendi yönetimine, 1906 ve 1907 yıllarını kasvetli III. Aleksandr devrinden beri hem liberallerin hem radikallerin yaşadığı en baskıcı yıllara çevirerek başladı. 1905 ayaklanmasının izinden giden dağınık köylü ayaklanmalarını ve askeri isyanları acımasızca ezdi. Hükümetin vahşi saldırısı büyük oranda SD ve çeşitli anarşist grupların her düzeyden resmi yetkiliye karşı başlattığı şiddete cevap olarak ortaya çıkmıştı. Terör yanlısı örgüt ve kişiler, başta polis memuru, eşraf, resmi bürokrat, fabrika ve çiftlik kahyası, asil ve üst düzey idareci olmak üzere 4000'den fazla kişiyi öldürdü. Stolypin'in sayfiyesi bombalanmış, 32 kişi ölmüş, binanın içinde ve yakınındaki olanlarla birlikte başbakanın oğlu ve kızı da yaralanmıştı.

Stolypin'in paniğe kapılan yeni hükümeti genel olağanüstü hal ilan etti. İmparatorluk 82 bölgeye ayrılmış ve devrimcileri ve asi köylüleri kontrol altına alması için devlet görevlilerine çok geniş yetkiler tanınmıştı. 1906 yılının Ağustos ayında başbakan, hukuk eğitimi olmayan devlet adamlarına şüpheli asileri yargılama, hatta asma yetkisi veren özel askeri mahkeme kurma izin veren —ama asla Duma'ya sunulmamış— bir kanun çıkardı. Herhangi bir şiddet suçu işlendiğinde, resmi bir görevli böyle bir mahkemeyi 24 saat içinde toplayabilirdi; davanın görüşülmesi de 48 saatten uzun sürmezdi. Sanık

suçlu bulunduğu an, ceza —genellikle ölüm cezası— hemen yerine getirilirdi. En az bin kişi bu düzmece mahkemeler tarafından infaz edildi; kurbanların asıldığı kementlere gaddarca 'Stolypinin kravatları' denirdi. Bilinen yahut şüphelenilen Sosyal Demokratlar ve SD'liler kitle halinde toplandı veya hapse atıldı ya da Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Stolypin'in baskısı çok etkili olunca, aralarında Devrimci Sosyalist Parti'nin bütün Merkez Komitesi'nin de olduğu çok sayıda devrimci Batı'ya kaçtı. Neredeyse tamamen toprak sahiplerinin desteklediği birtakım askerler ve sağcı haydutlar köyleri dolaşarak her tarafı yerle bir etti, 1905 yılında toprağa el koyduğundan, malikanelere saldırdığından şüphelendikleri köylüleri astı ya da vurdular. Katliamları duyunca şok olan dünya kamuoyu, Nikola'nın resmi ve gayri resmi zorbalıklarını dizginletene kadar, ülkenin dört bir yanında savunmasız Yahudilere kıyım uygulandı.

1905 Devrimi'nden geriye kalan ne varsa buharlaştı. Bir zaman oldukça büyük olan Sosyal Demokrat örgütlenmeler umutsuz ve dağınık küçük gruplara dönüşmüştü. Tutuklanmamış liderleri Avrupa'ya sığınmak zorunda kalmıştı: Lenin gezginci sürgününü çoğunlukla Cenevre, Paris, Krakov ve son olarak Zürih'te sürdürdü. Martov eski arkadaşıyla Londra, Paris ve (İsviçre'de) Zimmerwald'da karşılaşırken, Troçki Berlin ve Viyana'ya geçmiş, dünya savaşı çıktıktan sonra da kısa bir süre New York'ta yaşamak üzere Atlantik ötesine geçmişti.

Ne var ki Stolypin sadece kaba kuvvete başvurmakla kalmayacak kadar zeki biriydi. Monarşiye toplumsal taban yaratmak için köylülere, paternalist zorbalıktan kurtulma ve paylarına düşen toprağı derli toplu çiftliklerle — yani ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilen küçük burjuva işletmelerle— sağlamlaştırma imkânı verdi. Stolypin, köylülerin bireysel mülk sahipliğini seve seve kabulleneceğini ve minnettar olacağı monarşiyi destekleyeceğini umuyordu. Hükümet bu yeni 'güçlü ve uyanık' mülk sahiplerinin, çarlığın sırtını dayayacağı bir dayanak oluşturacağını ve Rus köylüsünü, Fransa köylüsüne kıyasla, gerici bir güç olarak yeniden şekillendireceğini umuyordu.

Bolşevikler, özellikle Lenin, Stolypin'in köy komününü parçalama siyasetinin, muhtemel devrimci dalgaya ve Rusya'nın —Marksist öğretiye göre desteklenmesi gereken— çağdaşlaşması yolunda atacağı adıma tehdit olarak gördü. Stolypin'in siyaseti sadece kısmen başarılı olmuştu. Gerçi hükümetin

Toprak Bankası özel mülk sahipliği için kredi vermeye ve parçalı tarımın külfetli sorunlarını çözmeye çalışmıştı, ama (ortaklaşmacı sistemi neredeyse bütün köylerin benimsediği) Avrupa Rusya'sının orta kesimlerindeki köylülerin çoğu Stolypin'in siyasetine ya doğrudan karşı koydu yahut hiç istemeyerek kabul etti. 1906 ile 1914 yılları arasında köy hanelerinin toplam olarak — toprağın sadece yüzde on beşini işleyen— sadece beşte biri fiili olarak *obşçina*dan ayrıldı yahut bunun için dilekçe verdi. Pek çok hane, genellikle köyü terk ederek şehirde sürekli iş edinme umuduyla, zaten küçük ve küçülmekte olan arazi paylarını satmak için özelleştirmeyi tercih etti. Elbette, zaten kayda değer genişlikte araziye sahip *kulak* (yumruk) denilen birtakım köylüler arazilerini artırarak başarılı birer çiftçi haline geldi. Ancak, *obşçina*yı ekonomik istikrarın ve desteğin temel dayanağı olarak gören köylü kitlesi onlardan nefret ediyordu. Stolypin kendi tarım reformu siyasetinin çöktüğünü görecek kadar yaşamadı: 1911 yılının Eylül ayında SD teröristler tarafından öldürüldü.

Bununla beraber, ihtiyar gerici ölmeden önce ülke üzerindeki kontrolünü gevşeterek temkinli bir şekilde birtakım siyasal reformlara izin verdi. Öldürülmesinden bir yıl sonra kendi kurduğu rejim, Romanov hanedanının 300. yıldönümü vesilesiyle, ülke içinde hapis yahut sürgün olan siyasal muhaliflere genel af ilan etti. Menşeviklerden Martov ve Fyodor Dan'ın, Bolşeviklerden Lev Kamenev'in Rusya'ya dönmesine izin verildi. Bu hak Lenin'e de tanınmıştı, o da dönebilirdi, ama hükümetin kendisini özellikle tehlikeli gördüğünü bilen ve her zaman tedbirli olan Lenin, yurtdışında sürgünde kaldı. Kaçak durumundaki Troçki aftan yararlanamıyordu.

1905 Yılının Ardından Sosyal Demokrasi

1905 Devrimi Menşeviklerle Bolşevikler arasındaki ilişkiyi geçici olarak uyumlu hale getirdi —iki grup da genel grev ve Moskova ayaklanmasıyla meşguldü. Sovyetlerle yaşanan olumlu deneyim, Menşeviklerin büyük değer verdiği partidışı kitle örgütlerine Bolşeviklerin duyduğu kuşkuyu azalttı; Menşevikler ise Bolşeviklerin ayaklanma hazırlama ve örgütleme yeteneklerine büyük saygı duyuyordu. İki grup da sovyetlere yönelik daha olumlu tavırlarıyla birbirine yakınlaşmaya başladı. İki grup 1906 yılında Stokholm'de yapılan Dördüncü (Birleşme) Kongresi'nin ardından ortak programa sahip tek bir örgüt oluşturmak üzere birleşecek gibi görünüyordu.

Fakat, Lenin'in Menşeviklere her daim kuşkuyla bakması, bu sefer onu kendi Bolşevik yandaşlarıyla anlaşmazlığa soktu, ama istemese de onların işbirliğinden yana tavırlarına onay verdi. Bu evlilik RSDİP'nin 1907 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Londra'da yapılan Beşinci Kongresi'nde görünüşe göre son şeklini aldı. Bu kongrede Bolşeviklerle Menşevikler tek örgüt olarak nasıl çalışacaklarının ayrıntılarında anlaştı; Lenin'in önderliğinde ve alt kademelerde kendi yandaşları Menşeviklerle partinin merkez komitesindeki ve gazetesi *Sotsial-Demokrat*'daki mevkileri dikkatle paylaşacaktı.

Buna karşın Lenin, 'burjuva demokrat' liberallerle verimli bir işbirliği yapmanın yollarını arayan bir fraksiyonla aynı partide uzun süre kalabileceğini düşünerek, kendini kandıracak bir kişi değildi ve bundan kuşkulanması için neden de vardı; 1903 yılının ardından sadık yandaşlarıyla, öncelikli olarak *el altından* kendi grubunun devrimci merkez komitesi olarak, üstelik Beşinci Kongre'den sonra da işlev gören gizli bir Bolşevik 'merkez' kurmuştu. Kendi grubu dağılmadan kaldı; Lenin bütün olarak partiye yapılan bağışlardan kendi gazetesi ve örgütüne sık sık para aktarıyordu. Üstelik, parti politikası gereği ahlaki ve psikolojik açıdan kınaması gerekirken, kendi grubuna para sağlamak için ('kamulaştırma' yahut 'masraf' adını verdikleri) para tırtıklamaktan çekinmiyordu.

Bolşeviklerle Menşevikler arasındaki yüzeysel uyum 1910 yılının sonuna kadar sürdü, sonunda da çöktü. Bolşevikler seçkin profesyonel devrimcilerden oluşan oldukça merkezi bir parti inşa etmeye her zamankinden daha kararlıydı. Aslında Lenin'in, modern bir 'Jakoben' olduğuna dair ithamlara itirazı yoktu ve özellikle 1905 yılından sonra, çarlık düzeniyle uzlaşmadan demokratik bir devrim yapmak için yahut ciddi herhangi bir toplumsal değişim için liberal burjuvaziye güvenilmeyeceğinden emindi, bunda yerden göğe kadar da haklıydı. Dolayısıyla, proletarya ve topraksız köylü sınıfı kendi devrimci 'proleter ve yoksul köylü diktatörlüğünü' birlikte kurmak zorundaydı. Bolşevikler gerçekte, emekçi sınıfların en fazla yararlanacağı şartlarda 'burjuva demokratik' devrimi tamamlama amacıyla —liberallerle değil— sadece devrimci işçi ve köylü partileriyle devrimci bir koalisyon hükümeti kurmaya hazırlıklıydı. Bu tip bir devrimci demokrasinin tam olarak nasıl şekilleneceği Lenin'in zihninde kesinlikle belirgin değildi. Kimi yazılarında, 1793 yılındaki Jakoben tarzı cumhuriyetten, yahut Parisliler'in 1871 yılında

kurmaya çalıştığına benzer bir 'Komün devletinden' esinlenmiş görünüyordu.

Menşeviklere gelince, Moskova ayaklanması sırasında, Bolşeviklere yakın bir tutum takınamayacak kadar sarsılmışlardı; kendilerini 'demokrat' burjuva denilen sınıfı korkutur durumda bulacaklarını hiç ummamışlardı. Bertram D. Wolfe'nin isabetli biçimde gözlemlediği gibi, 'derin bir pişmanlık' yaşamış ve kesinlikle bu hatayı bir daha tekrarlamamaya karar vermişlerdi:

> Devrimci dalga ayaklarını yerden kesince, o andan itibaren ateşli ukalalara dönüşen [Menşevikler], burjuvazi bir çarın güvencesi olmadan hükmetme isteğini kaybetmiş olmasına rağmen, işçi sınıfının iktidarı burjuvazinin eline vermesi gerektiğinde ısrar ederek işlediği ideolojik günahlardan şimdi çok derin bir pişmanlık duyuyordu.[1]

Menşeviklerin 1905 devrimindeki yenilgiyi aslında sırf sekiz saatlik işgünü talep ettiği için Rusya'nın ödediği bir bedel olarak gördüğüne inanmak için güçlü gerekçeler vardır. Üyelik kuralları görece gevşek olan, Avrupa tarzı kitlesel bir işçi sınıfı partisinin kurulmasına yönelik yenilenen mutabakatlarında, devrimden sonra Rus işçi sınıfının burjuvaziye boyun eğmesi ve burjuvazinin Rusya'da Batı tarzı bir sanayi ekonomisi ve parlamenter demokrasi geliştirmesine izin vermesi gerektiği düşüncesini tekrarladılar. Proletaryanın, ancak gelecekteki uzak bir tarihte kurmasının anlamlı olabileceğini iddia ettikleri, (liberal anlayışlarına açıkça hiç yakışmayan bir ifadeyle) 'proletarya diktatörlüğü' ise, çalışan nüfusun ezici çoğunluğunu içine alan ve son derece demokratik bir yönetim olacaktı.

Eleştiri yağmuruna rağmen Lenin, Rus Sosyal Demokrasisi'ni devrimci bir hareket olarak tutmak, parti bütünlüğünü ve kendini ifade etmeyi sürekli bir şekilde kapitalizme karşı bir güç olarak korumak istiyordu. Menşevikler ise tam tersine Batı tipi kitlesel bir örgüt, ilkin iktidarın liberallere bırakıldığı, sonrasında da asgari programını kabul eden herkese RSDİP'nin kapılarını açmayı amaçlayan iki aşamalı bir devrim anlayışı taşıyordu. Lenin, tersine, böyle bir yaklaşımı partinin devrimci ve sosyalist kimliğinin korkunç bir şekilde tahrip edilmesi olarak görüyordu. Bu konularda uzlaşmayı kabul etmemesi, onu 'sekterlik', 'dogmatiklik' ve 'diktatörce' bir 'kişisel yükseliş' peşinde olma gibi suçlamalara maruz bıraktı.

---

[1] Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution: A Biographical History* (New York: Dial Press, 1961), s. 340.

Sabrı kalmayan Lenin sonunda mevcut yandaşlarını, ayrı bir Rus sosyalist partisi kurulması yönünde hareket eden, sağlam bir Gürcü eylemci olan Sergo Ordzhonikidze'nin tereddütlü yardımıyla, bir konferans için 1912 yılının yazında Prag'da bir araya getirdi. Lenin katılımcıları yirmiyi geçmeyen (aralarına iki Menşevikin de sızdığı) konferansı, kendisini tam bir parti 'kongresi' sayması için ikna etti. Kongrede yapılan oylamayla parti kendini Rusya'nın tek Sosyal Demokrat İşçi Partisi olarak adlandırırken, esas itibarıyla Lenin'in temel görüşlerine muhalif olanların hepsi ihraç edildi. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi içinde Lenin'den başka kimse böyle cesur bir adım atamazdı. Partinin birliğini sağlamaya hevesli olan (Lenin'in 'tasfiyeci' olarak adlandırdığı) bütün Menşevik ve Bolşevikler düpedüz örgütün dışında tutulmuştu. 'Kongre' yeni parti için yeni bir merkez komite seçti. Merkez Komite iki büroya ayrılmıştı —Lenin ve yeni çalışma arkadaşı Zinoviev'den oluşan Yurtdışı Bürosu ile geniş, sürekli değişen, bir süre için parti işlerinin sembolik kontrolünü yürüten Rusya Bürosu.

Duma seçimlerine katılıp katılmama konusunda ciddi iç çekişmelerden sonra, 1906 yılının boykot siyasetinden kuşku duyan Lenin, kendi grubunu tüm Duma mücadelelerinde yer almaya ikna edebildi. Duma'daki bir avuç Bolşevik milletvekili ve ağır sansür altında da olsa yasal *Pravda* (Gerçek) gazetesiyle Bolşevikler, ana işçi sınıfı partisi durumuna gelene kadar olağanüstü bir hızla büyümeye başladı. Binleri bulan üye sayısı yanında, Rusya'nın önemli sanayi şehirlerinde, özellikle Petersburg ve Moskova'da pek çok destekçileri vardı. 1912 yılında 60.000'den fazla işçi tarafından okunan *Pravda*, on bin kadar okuyucusu olan Menşeviklerin yayın organı *Luch* (Işın) gazetesinin tirajını aşmıştı. Bolşevikler yasal sendikaların ve yeni oluşan ve önemi olan devlet sigorta sistemini yürüten işçi komitelerinin çoğunda başlıca görevleri elde edebilmişti. Küçük olduğu yolundaki pek çok rivayete karşın, dünya savaşı öncesinde Rusya'nın en büyük işçi partisi büyük olasılıkla Bolşevik Partisi'ydi.

Her halükârda, yeni partiyi idare eden kişi kesinlikle Lenin'di. Merkez Komite üyelerinin çoğu, kağıt üstünde Bolşevik de olsalar, Lenin'in kavgacı tutumundan usanmışlardı ve bir ayrılığın ortaya çıkmasını önlemeye çalışıyorlardı. Menşeviklere yaptığı aşırı çıkışlar yüzünden defalarca kınanmış ve yazdığı birçok makalenin Rusya'da yasal olarak ilk kez 1912 yılının Nisan ayında çıkan partinin yayın organında yayımlanması engellenmişti. Altı Bol-

şevik Duma milletvekilinin, kimi zaman yedi Menşevik milletvekiliyle birlikte, çok fazla kendi başlarına hareket etmesi Lenin'in canını sıkmıştı.

Sürekli büyüyen sadece Bolşevikler değildi, Rus proletaryası da sayısal olarak artıyor ve giderek isyankâr hale geliyordu. 1914 yılının ilk altı ayındaki siyasal grevler, 1905 yılındaki bütün grevlere katılan işçilerden daha fazlasını sokaklara döktü. Savaşın patlak vermesinden iki hafta önce, esasen Bolşevik işçi militanların önderliğindeki bir genel grevin yol açtığı (polisle girilen) şiddetli çatışmalar bir haftadan uzun sürdü. Leopold Haimson'ın anlatımına göre:

> Binlerce işçi (...) polisle çatıştı —kimi zaman sopa kullanıyorlar, kimi zaman derme çatma barikatların ardından polisleri taşa tutuyorlardı. Barikatların kurulmasına kadın ve çocuklarla da katılıyordu —yollara telefon ve telgraf direkleri, ters çevrilmiş yük arabaları ve dolaplar yığılıyordu. Çok geçmeden bir gösteri dağıtılıyor yahut bir barikat yıkılıyor, daha sonra işçiler yaralıları çekip tekrar toplanıyor ve çatışmalar sil baştan yeniden başlıyordu. Bütün mahalleler lambasız kalmış, hepsinin gaz ve parafin lambaları kırılmıştı.[2]

Grevin bastırılmasından dört gün sonra, 1 Ağustos 1914 günü Rusya'yla Almanya savaşa girdi. Devasa bir milliyetçi şoven dalgası, imparatorluğun pek çok yerini sarmış olan ekonomik, toplumsal ve siyasal krizi birdenbire sanki bıçakla keser gibi kesmişti.

Savaş ve Sosyal Demokrasinin Çöküşü

1914 yılından önce İkinci Enternasyonal'in çeşitli konferanslarında büyük bir Avrupa savaşı beklentisinin tartışıldığını biliyoruz. Fakat buna nasıl karşılık verilecekti? Avrupa proletaryasının genel grev yapma önerisi Enternasyonal Kongresi'nde ilk kez 1893 yılında Zürih'de, daha sonra 1900 yılında Paris'te ve 1904 yılında Amsterdam'da bir kez daha tartışılmıştı. Dünya çapında çatışma beklentisine karşı çok etkili konuşmalara rağmen bu kongrelerin hiçbiri, katılan partilere ufukta görünen çatışmaya karşı grev yapmayı yine de net bir şekilde kabul ettiremedi.

Jean Jaures, Edouard Vallant ve Gustave Herve savaşın çıkması durumunda genel grev ve ayaklanma çağrısı yapan çözümlerini Enternasyonal'in 1907 yılındaki Stuttgart Kongresi'nde sundular, fakat Kongre'de kabul edilen

---

[2] Leopold Haimson, 'The Problem of Social Stability in Urban Russia, 1905-1917', *Slavic Review*, c. 23, no. 4, (1964), s. 642.

'Savaş ve Militarizm Üzerine Karar', somut olarak hiçbir çözüm getirmiyordu. En önemli paragrafı aslında sadece taktiksel bir uyarıydı: 'Enternasyonal, işçi sınıfının savaş karşıtı eylemlerini katı bir şekilde belirleyemez. Bunlar doğal olarak farklı ülkelerde zamanın ve mekanın farklı koşullarına göre değişir.'[3] Bu nedenle Kongre, esas olarak Enternasyonal'in bir savaşı engellemeye çalışmak için ne yapabileceği değil, ne yapamayacağı konusunda anlaşmıştır.

Bununla beraber, 1914 yılının yazında ortak somut eylem konusunda bir karara varmak artık daha fazla geciktirilemezdi. 28 Haziran günü, Avusturya-Macar-istan tahtının mirasçısı Arşidük Franz Ferdinand, Saraybosna'ya yaptığı ziyaret sırasında bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldü. Bir ay sonra, 28 Temmuz günü Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş açtı, bir gün sonra da başkentini bombaladı. Baş döndürücü bir hızla durum büyük bir Avrupa çatışmasına doğru yol aldı. 30 Temmuz günü Rusya çok büyük sayıdaki köylü yedek askerine genel seferberlik emri gönderdi. Alman imparatoru Wilhelm, çara ültimatom verererek, Rus askerlerinin on iki saat içinde seferberliğe son vermesini istedi. Fakat çar ordularını seferber etmeyi hızla sürdürdü ve 1 Ağustos günü Almanya Rusya'ya savaş açtı, bunu 3 Ağustos günü Fransa'ya açılan savaş izledi. Aynı gün Alman imparatoru, Belçikalılara da ültimatom vererek, Fransa topraklarına geçmek üzere Alman birliklerine ülkeye giriş izni vermesini istedi. Belçika kralı reddetti: ülkenin tarafsızlığı, başka Avrupa güçleri yanında, İngiltere tarafından teminat altına alındı ve Almanya'nın bu tarafsızlığı çiğnemesi İngiltere'nin Belçika ve Fransa tarafında savaşa girmesine neden oldu.

Kendi donanmasıyla İngiltere'nin deniz hakimiyetine son vermek isteyen ve Fransa'nın geçen yüzyılda sömürgeleştirdiği toprakları alarak Afrika'daki sömürge hakimiyetini genişletme peşinde olan Wilhelm, tarafsız dünyanın çoğunu şoke eden bir kararlılıkla hareket etti. Fransa topraklarına doğru ilerleyen Alman birliklerinin gaddarca davranışlarda bulunmasına izin verilmesi, sosyalistleri ulusal temelde kutuplara ayırdı. Sınıf siyasetinin yerini milliyetçilik almış, Marksistlerin, anarşistlerin ve barış yanlılarının açıkça ilan ettiği enternasyonalizm adeta yok edilmişti. Fransa'nın cumhuriyet sistemi —ve Büyük Devrim'in ev sahibi olarak duruşu— dünyadaki liberal ve sosyalist-

[3] Kararın yeniden basımı, John Riddell, der., *Lenin's Struggle for a Revolutionary International-Documents: 1907-1916, The Preparatory Years. The Communist International in Lenin's Time* (New York: Monad Press, 1984), s. 33-7.

lerden Müttefik Kuvvetleri'ne, Almanya İmaparatorluğu'nun otoriter mirasından daha fazla moral destek kazandırdı; ama Fransa Cumhuriyeti, Almanca konuşulan Ren Nehri bölgesini almak ve savaşı kendi lehine bitirmek için Fransa-Prusya Savaşı'nı devam ettirmede Kayser Almanyası'ndan aşağı kalmıyordu. Rusya'nın da Müttefik kuvvetlere katılması, Alman militaristlerine bunun Avrupa'yı 'Asya barbarlığından' koruma savaşı olduğunu iddia etme fırsatı tanıdı —bu iddia savaş öncesi Alman Sosyal Demokratlarının, Alman İmparatoru'na desteklerine bahane bulmak için (Marx'ın Rusya karşıtı yazılarını abartarak) başvurduğu bir iddiaydı. İngiltere'nin savaşa katılması, Almanya'nın denizlerde üstünlüğü ele geçirmesinin önüne geçme ve İngiltere'nin kıtayla ilgili diplomasi siyasetinin temel taşı olan, Avrupa'nın eski 'güç dengesini' koruma teşebbüsünü açıkça harekete geçirdi. İngiltere, Fransa ve Rusya, hepsi de can çekişen Osmanlı İmparatorluğu'nu pay etmeye can atıyordu. Sırbistan da dahil, kendi devletini kurma peşindeki (savaşa katılan) diğer güçlerin ulvi ideolojik amaçlar için savaştıkları iddiasında bulunması zordu. Savaşta bütün hükümetlerin halkın desteğini elde etmesinin anahtarı, Birinci Enternasyonal'in karşı çıkmak için ortaya attığı ve ardıllarının itibar etmediği kaba bir şovenizmdi.

1914 yılının Ağustos ayında, kısa Fransa-Prusya savaşını unutmayan çok az sayıda Avrupalı, savaşın uzun süreceğini düşünüyordu. Subaylar ve erler arasındaki genel kanı, çatışmanın 1914 yılının sonbaharında, en geç kışında biteceği yolundaydı. Viyana ve Berlin'in başlattığı savaş yıllardır büyüyen — psikolojik, toplumsal ve kültürel— her türlü gerilime kapıyı aralar gibi görünüyordu. İlk başta savaş karşıtı gösterilerde sergilenen yaygın endişe sanki birden yerini genel bir şovenizm ve vatanseverlik dalgasına bırakmıştı. Ağustos ayında Viyana sokaklarında yürüyen Troçki kendi kendine soruyordu: 'Viyanalı kunduracı çırağı yarı Alman yarı Çek Pospischil'i, yahut manavımız Maresch hanımı, veyahut da taksici Frankl'ı Savaş Bakanlığı'nın önündeki meydana çeken şey neydi? Ne tarz bir düşünce? Ulus düşüncesi mi? Ama Avusturya-Macaristan, herhangi bir ulus düşüncesinin yadsınması demekti.'[4] O şovenist 'Sırplara Ölüm!' sloganı Viyana'nın her yerine yazılmıştı; Rusya dahil, savaşa katılan diğer ülkelerin duvarlarında da buna benzer sloganlar vardı. Petersburg'un adı Almancayı daha az çağrıştıran Petrograd'a

[4] Leon Troçki, *My Life: An Attempt at an Autobiography* (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 233.

çevrilmiş ve vatanseverlik her yere öylesine sinmişti ki daha birkaç hafta önce savaş karşıtı Sosyal Demokrat sloganlar atan işçilerin pek çoğu şimdi saygıyla 'Tanrı Çar'ı korusun'u terennüm ediyor, enternasyonalist olma iddiasından vazgeçmeyen ve sayıları giderek azalan proleter arkadaşlarına saldırıyor, hatta onlara dayak atıyordu. Avrupa'nın çeşitli parlamentolarındaki gibi, Duma'daki temsilcilerinin de hayret dolu bakışları altında, milliyetçi dalga, sosyalist ya da burjuva olsun neredeyse tüm partileri etkilemişti.

Savaş dört ay değil, tam dört yıl sürdü; Fransa, kuzey İtalya ve Rusya'daki savaş meydanlarında yüzlerce kilometre boyunca uzanan akıl almaz siper silsileleri içinde yaklaşık on milyon askerin —ağırlıklı olarak yaşı 40'ın altında erkeğin— canına mal oldu. Rusya'nın kifayetsiz generalleri iki milyondan fazla köylüyü, asker kıyafeti giydirip yetersiz teçhizat, yetersiz eğitimle ölüme yolladı. Almanya'nın kaybı da neredeyse iki milyondu, bunu 1,5 milyonla Fransa, 1,25 milyonla Avusturya-Macaristan ve bir milyonla Britanya izliyordu; İtalya, Türkiye ve başka ülkelerin de kayıpları vardı. Sadece boş yere yapılan birkaç günlük saldırılarda on binlerce insan katledilirken, Avrupa'nın aşağı yukarı bütün hastaneleri yaralılarla —çoğunun kolu bacağı eksik, kör yahut sakatlarla— dolmuştu.

Dünya savaşının çıkması ve savaşa verilen tepkiler, İkinci Enternasyonal'in etkili bir sosyalist örgüt olmasını engelledi. Enternasyonal sadece kendi kongrelerinin on yıllardır itham ettiği emperyalizmin ta kendisine karşı kararlı bir şekilde mücadele edemediği gibi, en önemli partileri de —özellikle uzun süredir 'Marx'ın kendi partisi' olarak ifade edilen Almanya'nın SPD'si— emperyalizm karşıtı en önemli ilkelerinden vazgeçmişti. Fransa ve Belçika sosyalistlerinin, Almanya İmparatoru'nun bariz saldırgan siyasetine karşı Alman yoldaşlarıyla ortak bir cephe kurma girişimleri yüz kızartıcı bir şekilde başarısız oldu. On yıllar boyunca Enternasyonal kongrelerinde kol kola enternasyonalist dayanışmalarını tekrarlayan yoldaşlar arasındaki uzun süreli dostluk utanç verici bir şekilde sona ermişti.

Alman Sosyal Demokratları'nın Wilhelm'in ve anavatanın yardımına koşması da daha az utanç verici değildi. 25 Temmuz günü parti önderliği, partinin resmi yayını *Vorwärts* (İleri) gazetesinde Berlin'i değil Viyana'yı savaşı kışkırtmakla suçlayan açık bir mektup yayınladı —Alman hükümetinin, seferberliğe karşı Rusya'ya verdiği ültimatomu da iyice görmezden geldi. Partinin yürütme komitesi sert bir bildiri yayınladı:

> Avusturyalı despotların emperyalist ticari çıkarlara yönelik iktidar arzuları için Alman askerinin tek damla kanı bile feda edilmemelidir. Yoldaşlar, sizi acilen kitlesel mitinglerle sınıf bilincine sahip proletaryanın barış için sarsılmaz iradesini dile getirmeye çağırıyoruz. (...) Barış zamanı sizi ezen, hor gören, sömüren yönetici sınıflar şimdi sizi ölüme giden askerler olarak kullanmak istiyor. Çığlığımız her yerde despotların kulağında çınlamalıdır: 'Savaş istemiyoruz! Kahrolsun savaş! Yaşasın Enternasyonal kardeşlik!'[5]

SPD savaşa karşı kitlesel miting çağrısı yapıp, (Wilhelm'e yapılan desteği belirtmeden) görkemli sözlerle Avusturya'yı savaş kışkırtıcılığıyla kıyasıya suçlarken, Sosyal Demokrasinin özündeki reformizm liderlerin tutumunda kendini göstermeye başladı. Fransa Genel İşçi Konfederasyonu'ndan Leon Jouhaux ortak bir genel grev çağrısını birlikte yapmak için sosyal demokrat Alman Bağımsız Sendikaları'ndan Carl Legien'e başvurduğunda, CGT liderine herhangi bir cevap bile verilmedi. 29 Temmuz günü Avusturya'da Victor Adler'den, İtalya'da Angelica Balabanov'a kadar Avrupa partilerinin üst düzey liderleri, Enternasyonal bürosunun acil toplantısına katılmak üzere Brüksel'e geldi. Fakat yaklaşan savaşa karşı pratik bir siyaset önerisi üzerinde anlaşamayacaklarını kısa sürede anlayarak, fikirlerini Enternasyonal'in 9 Ağustos günü yapmayı planladığı kongreye sakladılar.

Bununla beraber daha 26 Temmuz günü Alman Sosyal Demokrat liderler —özellikle, Bebel'in ölümünden sonra parti başkanı olarak onun yerini alan Hugo Haase ve partinin mali sorumlusu Otto Braun— Alman başbakan Theodor Bethmann-Holweg'le buluştu. Başbakan, Hasse ve Braun'a Almanya'nın Avusturya-Macaristan'ın yanında olacağını çok açık bir biçimde belirtti —Alman devletinin Avusturya-Macarsitan'la ittifak yapacağını net bir şekilde açıkladı. Bir sıkıyönetim döneminin düşmanlıkların önüne geçeceğini vurguladı —imparatorluk hükümetinin, savaşa karşı çıkarsa SPD'yi yasadışı ilan edeceğini söylemek istiyordu. Sağ kanat bir Sosyal Demokrat milletvekili olan Albert Südekum, 29 Temmuz günü Bethmann-Holweg'e, [SPD tarafından] 'Hiçbir (grev, genel grev, sabotaj ve benzeri) eylem türü planlanmıyor, hatta barış arzumuzdan ötürü bundan açıkça çekiniliyor' diye güvence vermeye çalışan gizli bir rapor yazdı.[6] Bu bilgi sayesinde Alman başbakan, Prus-

---

[5] Vorwarts, 25 Temmuz 1914, akt. James Joll, *The Second International, 1889-1914* (New York: Harper Colophon, 1966), s. 160.

[6] 'Südekum's Report to the Chancellor' (29 Temmuz 1914), yeniden basımı Riddell, *Lenin's Struggle*, s. 119-20.

ya Devlet Bakanı'na Almanya sosyalist hareketinin önderlerinden çekinmeye gerek olmadığının güvencesini verebilirdi.

Vorwärts gazetesi barış propagandası yapmayı sürdürdü, fakat 30 Temmuz günü yayın kurulu, izlenecek çizgi konusunda ikiye ayrıldı. 31 Temmuz günü SPD'nin yürütme komitesi, Partinin Reichstag'taki milletvekillerinin, Kayser savaş ilan ettiği takdirde, savaş kredileri lehine mi yoksa aleyhine mi oy kullanması gerektiğini tartışmak üzere toplandı. SPD'nin parti meclisi grup toplantılarını yöneten Hugo Hasse, savaşı finanse etmeye şiddetle karşı çıkarken, partinin sağ kanat liderlerinden Philipp Scheidmann'ın anavatana desteğini dile getirmesi, komitenin ne şekilde oy verileceğine baştan karar verememesiyle sonuçlandı.

Bu arada SPD, Fransız Sosyalistleriyle ortak eylem planı yapmak için son bir girişimde daha bulundu. Fakat SPD yürütme komitesi üyesi Herman Müller Paris'e varınca Fransız Sosyalistlerinin savaş lehine oy kullanacağını anlamıştı. 3 Ağustos günü Berlin'e döndüğünde, partisine Fransız Sosyalistleriyle ortak bir strateji belirlenemeyeceğini rapor etti. Bu arada Almanya gerçekten savaş ilan etmiş ve imparatorluk ordusuna destek için ertesi gün mecliste savaş kredileri için oylama yapılacağı duyurulmuştu.

Yoğun tartışma ve çekişmelerle dolu günlerin ardından, 3 Ağustos günü SPD'nin meclis grubu (birkaç çekimser dışında, 14'e karşı 78 oyla) savaş kredileri lehine oy vermeye karar verdi. 'Rusya tehlikesi' —savaşın asıl suçlusunun Rus despotizmi olduğunu söyleyen Bethmann-Hollweg'in çizgisi— Prusya'nın askeri gücünü dört yıl sürecek kıta çapında bir savaşa katıp suç ortaklığına teşvik için sahte bir mazerete dönüşmüştü; ne var ki, savaş krizinin çıkışından sadece günler önce Rusya'da işçiler ayaklanmanın eşiğine gelmişti.

Parti dayanışması, parti grubu içindeki muhalif görüşleri hesaba katmaksızın, SPD'li meclis üyelerinin oybirliği içinde davranmalarını gerektiriyordu. Bu yüzden 4 Ağustos günü Hasse, verilecek oya muhalif olmasına rağmen, parti başkanı olarak çıkıp SPD'nin savaş için ödenek ayrılmasını desteklediğini açıklamak zorundaydı. Ortadaki ironiye son bir örnek de SPD'li bir muhalifin arkadaşına yazdığı mektuptur:

> Görev sefer emri çıktığı için orduya katılan [Alman] askerleri Sosyal Demokrat şarkılar söyleyerek yürürken gördüm! Tanıdığım bazı Sosyalist askerler bana

şöyle dedi: 'Cepheye kafamız rahat gidiyoruz, çünkü biliyoruz ki parti yaralanırsak bize bakacak, geri dönmezsek ailelerimize sahip çıkacaktır.'[7]

1870 yılındaki Fransa-Prusya Savaşı'nı desteklemeyi reddettiği için SPD liderlerini bir zamanlar hapse gönderen uzun Alman yayılmacılığına muhalefet yılları artık geçmişte kalmıştı. Bu büyük, aslında hantal —devasa bir bürokrasinin desteğiyle insanların gözünde önemli bir yere gelmiş; dergileri, kooperatifleri, çeşitli işletmeleri ve yatırımları tarafından finanse edilen, kendi parlamenter kibriyle sersemlemiş ve oldukça muhafazakar bir sendika önderliğinin güdümündeki— parti, daha zayıf olduğu yıllarda, Alman sosyalizminin sahip olduğu devrimci ruhun tamamını kuruttu. Alman halkını silip süpüren bu vatanseverlik dalgasıyla, SPD'nin savaşı durdurup durduramayacağı şüpheliydi, fakat 1914 yılında sıkıntısı hissedilebilecek halk desteğindeki kayıp, izleyen yıllarda telafi edilenden daha fazla olmuştur. Fransa'nın Sosyalist lideri Herve, Enternasyonal'in 1907 yılındaki Stuttgart Kongresi'nde SPD'yi, 'seçim ve muhasebe makinesi, yazar kasa ve sandalye partisi' olarak eleştirirken aslında şunu haykırıyordu: 'Sosyal Demokrasi'nin tamamı artık burjuvalaşmıştır'; belki de partinin sol kanadının oldukça fazlasının kabul etmeye hazır olduğu bir şeydi bu.[8]

Fransız sosyalistleri de pek farklı davranmadı. Savaşa karşı muhalefetin en güçlü sesi Jaures, 31 Temmuz günü akıl hastası bir vatansever tarafından öldürülünce, partinin savaş karşıtı politikasının yürütülmesi işi o kadar da militan olmayan, Marx'ın torunu Jean Longuet'e düştü. Jaures yaşasaydı bile onun görüşlerinin partiye hakim olması pek mümkün görünmüyordu; savaşın şekli Alman işgaline dönüştüğünde Jaures'nin görüşlerinde ısrar etmeyi sürdüreceği de kesin değildi. Enternasyonal'deki Marksistlerin en ortodoksu olan Jules Guesde ateşli bir vatansevere dönüşerek hükümete bile girdi. Sendikalist CGT geleneksel devlet karşıtı genel grevci konumundan cumhuriyeti destekler bir konuma kaydı. Jean Grave, Charles Malato ve Paul Reclus gibi Fransa'nın hatırlı anarşistleri, Müttefikler'in davasına destek vermeye koştu.

---

[7] Max König, [SPD milletvekili], *Vossische Zeitung* içinde, 5 Mayıs 1916, yeniden basımı Riddell, *Lenin's Struggle*, s. 122.

[8] Akt. Gustave Herve, *Internationaler Sozialistenkongress zu Stuttgart*, 18-24 Ağustos 1907 (Berlin: Buchhandlung Vorwarts, 1907), parçaların yeniden basımı Riddell, *Lenin's Struggle*, s. 27, 28.

Ülkeleri Alman orduları tarafından vahşice ayaklar altına alınan Belçikalı sosyalistler, en basitinden, asla istemedikleri bir savaşa katılmaya onları koşulların zorladığını iddia edebilirdi. Fakat artık çok güçlü haldeki, Alman Sosyal Demokratları da dahil, Alman olan her şeye olan nefretlerini sonradan hiçbir enternasyonalist fikir, yahut sınıf dayanışması duygusu dindiremedi. Aslında, savaşa katılan ülkelerdeki bütün Sosyal Demokrat partiler, çarpıcı bir şekilde savaş karşıtlığından her biri kendi ülkesine ait 'davanın' coşkun destekçisine —ve fiili olarak savaş alanının diğer tarafında olan eski yoldaşlarının düşmanına— dönüşmüştü. Ne tuhaftır ki, Sırbistan'ın sosyalist vekilleri görev duygusuyla savaş bütçelerine karşı çıkmış, fakat savaş başlayınca görüşlerini değiştirmişlerdi. SPD, savaşa katılan ülkelerdeki Sosyal Demokrat partilerin çoğu gibi, her biri kendi hükümetine destek adına —halkın birliği için 'iç barış' siyasetini— sınıf mücadelesinin askıya alındığını açıklamıştı.

Rusya bir istisna olduğunu gösterdi. Rusya'da Duma'nın Bolşevik ve Menşevik vekilleri savaşı emperyalistlikle suçlayan ortak bir açıklama yaparak, savaşa destek oyu vermeden salonu terk ettiler. Fakat 'Rus Marksizminin babası' Plehanov, eski *İskra* yetkilisi Potresov'la, (savaş karşıtı sosyalistlerin iç barış siyasetine taktıkları adla) 'toplumsal vatanseverlik' safına geçerek, Müttefiklerin öne sürdüğü gerekçeleri ve bunun uzantısı olarak, tam da gençlik yılları boyunca mücadele ettikleri çarın despotizmini destekleyen bazı Menşevik ve SD'lilerle birleşti. Nikolay Çekheidze ve Mikhail Skobelev gibi yükselen Menşevik yıldızlar başka bir yol seçerek, çarlık devrilirse Prusya militarizmine karşı Müttefik güçleri destekleyeceğini açıkladı. Anarko-komünizmin büyük teorisyeni Peter Kropotkin'in, Londra'da sürgündeyken, Müttefiklerin davasını çok ateşli bir şekilde kucaklaması, en yakın bazı Britanyalı yoldaşlarıyla ayrı düşmesine yol açtı.

İkinci Enternasyonal can çekişiyordu. Enternasyonal'den geriye kalan Enternasyonal Sosyalist Büro sekreterliğinden savaşa katılan ülkelerdeki çeşitli parti temsilcileri, kendi burjuva yurttaşlarının 'düşmana' takındığı şoven tutumların aynısını benimsedi ve birbirleriyle aynı odada bir araya gelmek bile istemediler. Savaşın çıkması ve SPD'nin Alman devletiyle işbirliği yapması Lenin'i allak bullak etti. *Vorwarts* gazetesinde SPD'nin savaş bütçesine destek oyu verdiğini okuduğunda, ilk önce raporun Alman Genelkurmayı tarafından dünya sosyalist hareketini yanıltma girişiminin bir parçası olduğunda ıs-

rar edecek kadar sarsılmıştı. Gerçeği anladığında, artık kendisini Sosyal Demokrat saymadığını kesin bir dille ilan etti —o artık bir Komünistti.

Enternasyonalist Muhalefet

Savaş, katılanların düşündüğünden çok daha uzun sürdü. Batı'da Almanya'nın saldırıları, doğuda da Rus birliklerinin Prusya'dan geri püskürtülmesinin ardından, sanki sonsuza kadar sürecek gibi görünen bir siper savaşına dönen çatışma, korkunç sayıda insanın ölümüne ve —özellikle Müttefik donanması tarafından abluka altına alınan Mihver Devletler için— ülke içinde aşırı bir ekonomik yıkıma neden oldu.

1914 yılından sonra geçen yıllarda sosyalist, anarşist, hatta solcu liberaller arasında savaş karşıtı düşüncenin yaygınlaşması, iç barış politikasının ne olduğunu giderek açığa kavuşturdu. Rus sosyalist ve anarşistleri Avrupalı emsallerinin çoğuna göre direngenliklerini hemen hiç kaybetmeden, çarlığa karşı çıkmayı sürdürdü ve can düşmanı monarşiyle işbirliği yapmayı reddetti. Britanya Bağımsız İşçi Partisi hiçbir zaman savaşı desteklemedi: Keir Hardie'nin önderliğindeki çoğu partili hem barış yanlısı hem de emperyalizm karşıtıydı. Almanya'da, Wilhelm Liebknecht'in oğlu da olan Sosyal Demokrat milletvekili Karl Liebknecht, 1914 yılının Aralık ayında ordu için istenen yeni bütçelere karşı oy kullandı ve savaş karşıtı coşkulu bir kampanya başlatarak SPD'nin parlamenter bütünlüğünü bozdu. 1915 yılının Mayıs ayında kamuoyuna fikrini, 'Her halkın asıl düşmanı kendi ülkesindedir!' diye belirtti.[9] Rosa Luxemburg'la birlikte, sosyalist savaş karşıtları olarak adlandırılan ve giderek büyüyen coşkulu bir enternasyonalist çevreyle birleşti. İmparatorluk hükümetinin zulmüne ve tutuklamalarına rağmen, Alman Enternasyonalistleri ve sosyalist olan yahut olmayan saflardan diğer insanlar artık savaşa ve iç barış politikasına karşı aktif bir muhalefet yürütmeye karar vermişti.

Bir Rus olarak Lenin, Almanya ve Avusturya topraklarında gözaltına alınabileceği için, tarafsızlığına güvenerek Zürih ve Bern'e geçti. Bolşevik lider 1914 yılının Eylül ayı başlarında tutarlı bir enternasyonalist duruş geliştirdiği 'Devrimci Sosyal Demokrasi'nin Avrupa Savaşı'ndaki Görevleri' başlıklı makalesinde, sözünü sakınmadan savaşı emperyalist, hanedan yanlısı ve 'tekil ülkelerde proletaryanın ve demokrasinin devrimci hareketini bastırma çaba-

[9] Karl Liebknecht, 'The Main Enemy Is at Home', yeniden basımı Riddell, *Lenin's Struggle*, s. 176.

sı' olmakla itham etti. SPD liderlerini 'sosyalizmden saparak ihanet' ettikleri için acımasızca eleştiriyor, buna Belçika ve Fransa'nın sosyalist liderlerini de dahil ediyordu. Lenini'in hücumu, Sosyal Demokrasideki —Enternasyonalin çöküşüne yol açmış olan— çeşitli eğilimleri sarstı ve kendi hükümetleriyle işbirliği yapmış olan partilerin değişik bahanelerini gözler önüne serdi. Lenin daha sonra, zaman içinde 'devrimci yenilgicilik' adını alan bir görüş ortaya attı: 'Rusya'nın bütün halklarının emekçi kitleleri ve işçi sınıfının bakış açısından, çarlık monarşisi ve onun ordusunun bozguna uğratılması (...) ehvenişerdir.'

Lenin makalesini kendine ait 'Sosyal Demokrasi sloganları' geliştirerek bitirir: Bolşevikler ordu içinde de, halkın arasında da 'herkesi kucaklayan propaganda' yürütmelidir; ordu içinde şovenizme ve vatanseverliğe karşı illegal nüveler örgütlemelidir; 'cumhuriyetçi Avrupa Birleşik Devletleri' için baskı yapmalıdır; ve çarlığa karşı, 'acil demokratik cumhuriyet, malikanelere el koyma ve sekiz saatlik iş günü sloganlarıyla bütünleşen' amansız bir devrimci mücadele vermelidir.'

Belgenin altında, 'Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyesi bir grup Sosyal Demokrat' imzası vardı.[10] Lenin'in daha sonraki makalelerinde Üçüncü Enternasyonal'in kurulması için çağrı yapıldı ve savaş karşıtı sosyalistler kendilerine özgü nedenlerle kısa süre içinde cephe hatlarındaki bütün önde gelen enternasyonalistleri toplamak için gerekli adımları attı —elbette amaç, ihtiyaç duyulan yeni bir enternasyonaldi. Savaş karşıtı sosyalistler genel konferansı, 5-8 Eylül 1915 günlerinde, Bern yakınlarındaki Zimmerwald köyünde büyük bir gizlilik içinde toplandı. İtalya ve İsviçre sosyalist partilerinin düzenlediği konferans, SPD içindeki Sol'dan 38 delegeyle birlikte Hollanda, Bulgaristan, Letonya, Polonya, Romanya ve Rusya'dan çeşitli delegelerin yanı sıra, konferansı toplayan İsviçre ve İtalya'dan sosyalistleri bir araya getirdi. Fransa ve Britanya delegelerinin katılımı kendi hükümetleri tarafından engellendi.

Konferansa katılanlar âdet olduğu üzere hemen üç kanada bölündü —sol, sağ ve merkez—, her birinin kendine ait savaş karşıtı bir manifestosu vardı. 'Sol Zimmerwaldlılar'ın önderi Lenin'di, en yakın yardımcıları Gregory Zinoviev ve Polonya partisinden Karl Radek'ti; İsveç'ten Ture Nerman ile Karl

---

[10] V. I. Lenin, 'The Tasks of the Revolutionary Social Democracy in the European War', *Collected Works* içinde, (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1963), s. 21:15-19.

Zeth Höglund ve Letonya'dan J. A. Berzin onları destekliyordu. Sol'un manifestosu en temel ilkelerine ihanet ettiği için 'sosyal vatanseverlere' ağır biçimde saldırıyor ve özellikle savaş bütçesi ve iç barış için oy veren meclisteki SPD milletvekillerini suçluyordu. Kitlelere, *'sokaklara çıkın* ve *Katliamlara son!* sloganınızı yönetici sınıfın yüzüne haykırın' diye çağrıda bulunuyordu. Bunun dışında manifesto, mevcut savaştan önceki sosyalist partilerin tutumunu telafisi imkânsız bir şekilde tehlikeli buluyor ve savaşa karşı olan sosyalistlerin bulundukları yerlerde bütünüyle yeni örgütlenmelere gitmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Belge, 'savaşa ve kapitalizme son verecek (...) güçlü bir enternasyonal' oluşturulması çağrısıyla sona eriyordu.[11] Belge, imzacılarının çoğu Bolşevik yahut Bolşevik taraftarı olan Rusya, Polonya, Litvanya, Letonya, İsveç, Norveç, Almanya ve İsviçre'den gelen delegeler tarafından imzalanmıştı.

Esas olarak Almanya'nın savaş karşıtı ılımlılarından oluşan 'Zimmerwald Sağı' var olan sosyal demokrat partiler arasında örgütsel bir bölünmeye karşıydı ve yöneldikleri konum devrimcilikten çok barışçıl bir konumdu. Başlarında Georg Ledebour ve Fransız sendikalistler Alphonse Merrheim ve Albert Bourderon vardı. 1905 yılından beri ortayı bulma sanatında kendilerini eğiten, aralarında Martov'un da olduğu Rus Menşevikler, Zimmerwald Sağı'nın manifestosunu destekledi. Konferansın evsahibi İsviçre'den Robert Grimm, ayrıca Troçki, İtalyan Sosyalist Partisi'nden Angelica Balabanov ve Hollanda'dan Henriette Roland-Holst'tan oluşan küçük Merkez'inin içinde ayrıca konferansa katılan barış yanlılarının büyük bölümü ve Sol'un Zimmerwald Sağı'yla uzlaşılmaz farkları göstermeye çalışmasına yabancılaşmış belli sayıda militan devrimci de vardı.

Bileşik nihai metin, yani (genellikle Troçki ve Roland-Holst'a mal edilen) 'Zimmerwald Manifestosu', savaşın dehşetini doğrudan kapitalizme yüklüyor, sosyalist partilerin savaş bütçeleri ve iç barışı desteklemesini eleştiriyordu. Enternasyonal proleter dayanışmayı, ilhak ve savaş tazminatı içermeyen bir barışı, 'sosyalizmin kutsal amaçları' ve 'proletaryanın uzlaşmaz sınıf mücadelesi' için sürekli mücadeleyi gerekli görüyordu.[12]

Konferansı oluşturan üç grubu da temsil etmesi açısından uzlaşılan metin kaçınılmaz olarak ılımlı bir metindi. Aslında Sol kendi adına, 'konferans ma-

---

[11] Zimmerwald Solu tarafından sunulan taslak manifesto, Riddell, *Lenin's Struggle*, içinde, s. 300, 301.

[12] 'Zimmerwald Manifestosu', Riddell, *Lenin's Struggle*, içinde, s. 318-21.

nifestosunun içlerine tam olarak sinmediğini', çünkü İkinci Enternasyonal'in çökmesine neden olan 'oportünizmin tanımlanmadığını' ifade eden bir açıklama yapmak zorunda kaldı. Üstelik, 'savaşa karşı mücadele yöntemleri de açıkça tanımlanmıyordu.'[13] Bununla beraber Sol, 'sosyal vatanseverlere' karşı Zimmerwaldlılar ortak cephesini korumak adına manifestoyu imzaladı. Manifesto çok çeşitli dillere çevrildi ve el altından Avrupa işçi hareketinin tamamına dağıtıldı, bu da insanlarda tırmanan savaş nefretini daha da keskinleştirdi.

Savaşı eleştirenler sesini Zimmerwald konferansının epey öncesinden beri yükseltiyor ve hiç görülmemiş bir baskıya maruz kalıyordu. 7 Şubat 1915 günü Berlin'de kıtlık isyanları çıktığı sırada, İmparatorluk bu sesin en militan ve en tanınmış savaş karşıtı sosyalist eleştirmeni Karl Liebknecht'i askere alarak susturmaya çalıştı. Aradan iki hafta geçmeden, savaş karşıtı ajitasyon yaptığı için Marksist teorisyen Rosa Luxemburg'u tutukladı. Bununla beraber, meclis ne zaman savaş bütçesi için yeni bir oylama yapsa SPD, oranı hep azalsa bile, olumlu oy vermeyi sürdürdü. Savaşa muhalefet SPD'nin meclis grubu içinde de büyüdü ve 29 Aralık 1915 günü yirmi SPD milletvekili sonunda partinin meclis disiplinini bozarak savaş bütçesine karşı oy kullanırken, 22'si de çekimser oy kullandı. Böylece bütün SPD grubunun yaklaşık yarısı, hükümetin savaşı sürdürmek için talep ettiği fonlara destek vermeyi kabul etmemiş oldu. 1916 yılının Mart ayında Liebknecht (askerden izinli çıktığında) bir kere daha savaş bütçesine karşı oy verirken, başka SPD milletvekilleri aynı şeyi yapmıştı.

Bütün bağımsız savaş karşıtı milletvekillerinin süratle SPD meclis grubundan ihraç edilmesi, partide büyük bir çatlak oluşturdu. Konferansın ikincisini 1916 yılının Nisan ayı sonunda, bu sefer Bern'in dışındaki başka bir küçük kasaba olan Kienthal'da toplama işini yürütmesi için Zimmerwald'da bir komite kurulmuştu. Bu konferansa, on ikisi Zimmerwald Solu'ndan olan 43 delege ve iki gözlemci katıldı. Önemli konularda Sol'la birlikte oy veren yedi delegenin daha desteğiyle, konferansın hemen hemen yarısının savaş ve Enternasyonal hakkında radikal bir duruş benimsediği söylenebilir. Buna rağmen Kienthal Manifestosu şaşırtıcı bir şekilde barışçıydı (oldukça basmakalıp olan sonuç metninde 'şiddet şiddeti doğurur' deniyordu). Fakat Sol, — özellikle konferansın İkinci Enternasyonal yürütme kuruluyla ilişkisiyle ilgili

[13] Zimmerwald Solu Açıklaması, Riddell, *Lenin's Struggle*, içinde, s. 315.

olan— kazanımlarını başka kararlarla, Enternasyonal Sosyalist Büro'da elde etti. Polonyalı mali destekçisinin adıyla anılan Lapinski Kararı, Enternasyonal'in yürütme komitesini yerden yere vuruyordu.

1916 yılının Mayıs ayında Almanya'da çıkan yeni açlık isyanlarını, Berlin, Braunschweig, hatta Essen'deki Krupp silah fabrikalarındaki büyük grevler izledi. 1916 yılının Eylül ayı başında ve kış aylarında Rusya'nın büyük şehirlerini silip süpüren, birbirini izleyen bir grev dalgası yaşandı. Özellikle Petrograd'da 3-9 Eylül günlerinde 150.000'den fazla işçi iş bıraktı, bunu 9 Ocak günü, 'Kanlı Pazar'ın yıldönümünde iş bırakan 100.000 kişi izledi.

Ağır umutsuzluk havası özellikle, savaşa katılan ülkelerindeki yandaşlarıyla seyrek temasları dışında İsviçre'de yalnızlaşan yabancı ülke devrimcileri arasında artmaya başlamıştı. Zürih'e sıkışıp kalan Lenin, Rusya'daki yoldaşlarıyla pek temas kuramıyordu. 22 Ocak 1917 günü, Zürih Halkevi'nde İsviçreli genç işçilere yaptığı bir konuşmada umutsuzca yakınıyordu: 'Biz eski kuşaklar bu yaklaşan devrimin sonunu görecek kadar yaşayamayız.'[14] Ne var ki, sadece birkaç hafta sonra gidişatın birden değişmesiyle Petrograd 300 yıllık Romanov hanedanına bir haftadan az bir süre içinde son veren bir devrimle sarsılacak ve yalnız Rusya'nın başkentinde değil, salt büyük şehirleri sayacak olursak Berlin, Viyana, Münih Budapeşte'nin de resmi binalarında kızıl bayrakların dalgalanacağı yeni bir çığır açılacaktı. Üç yıldır akan kandan sonra, tam da orta ve Doğu Avrupa'nın üzerine bir umutsuzluk havası çöktüğü sırada, birden esmeye başlayan devrimci fırtına dünya tarihini yeniden şekillendirecekti.

[14] V. I. Lenin, '1905 Devrimi Üzerine Konuşma', *Collected Works* içinde, s. 23:253.

2. KISIM

1917 RUS DEVRİMLERİ

8. BÖLÜM

1917 ŞUBAT DEVRİMİ

Rusya ve Petrograd Savaş Halinde

Hangi mantıki yahut ahlaki ölçütle olursa olsun, Rusya'nın 1914 yılının Temmuz ayında Müttefik güçlerin safında Birinci Dünya Savaşı'na girmesi eşi benzeri olmayan bir çılgınlıktı. Avusturya-Macaristan ve Türkiye hariç, modern bir savaşı sürdürmek için ekonomik ve toplumsal olarak hiçbir ülke bu kadar donanımsız değildi. Avusturya-Macaristan en azından coğrafi olarak Alman İmparatorluğu'nun komşusuydu ve acil yardımı hesaba katabilirdi; oysa dünya savaşının kıyısında kalan Türkiye genel olarak düşmanlarının ortak ilgisinin dışındaydı.

Mihver Devletler de Müttefikler gibi çarın bitmez tükenmez izlenimi veren insan gücü kaynağını uzun süredir Rusya'nın en önemli varlığı olarak görüyordu. Bu inancın bazı gerekçeleri, asker kalabalığı, göğüs göğüse muharebe, süngülü taarruz ve süvarilerin savaş kazanmada belirleyici olduğu Napolyon savaşları sırasında oluşmuş olabilir. Fakat on dokuzuncu yüzyılın ortasından beri ulusal ordulardaki parlak renkli piyadelerin ve heybetli süvarilerin kahramanlıklarının yerini artan bir şekilde teknoloji alıyordu. 1914 yılında çok çeşitli topçu silahları, arkadan doldurulan tüfekler, özellikle de makineli tüfekler, kitle taarruzunu ve savaş meydanının ortasında omuz omuza saf tutan piyadeleri sadece modası geçmiş değil, aynı zamanda beyhude bir insan kaybı haline getirmişti. Von Clausewitz'ten aldıkları derslerin ve strateji dehası Von Schlieffen'in yardımlarıyla Almanya, kendi stratejilerini geliştirmiş, fakat Rus komutasının çoğu zihinsel olarak hâlâ, geniş serf ordusuna, zorlu iklim koşullarına ve geri kalmış imparatorluğunun engin boşluklarına

bel bağlayan yaşlı prens Mikhail Kutuzov'un 1812 yılında Napolyon'a karşı yaptığı savaş stratejisinde kalmıştı.

Her şeyden önce ordusunun modern bir çatışma yürütecek somut bir ekonomik temele sahip olmayan Rusya'nın çağdışı durumu Büyük Savaş'ta uğrayacağı hezimetin habercisiydi. Ülkenin maddi destek alabileceği Müttefik güçlerle kara bağlantısı yoktu ve Almanya'nın Baltık Denizi'ndeki donanma üstünlüğü deniz yolundan yeterli dış yardımın taşınması olasılığının da yolunu tıkıyordu. Sonuç olarak Rus ordusu —sadece Almanya'nın silah üstünlüğü yüzünden değil, aynı zamanda ikmal imkânlarının son derece kısıtlı olması yüzünden— büyük kayıplar verecekti.

Üstelik Rus piyadeleri acınacak derecede teçhizatsızdı. 1914 yılının son günlerinde başlangıçtaki 6,5 milyonluk savaş gücüyle ordu seferber edildiğinde, piyadelerin kullanabileceği en fazla 4,5 milyon tüfek vardı. Yani, her durumda çarın piyadelerinin üç yahut dörtte birinin en temel silahı yoktu. Orduya ayda 150.000 tüfek gerekiyorken, Rus sanayisi sadece 27.000 tüfek üretebiliyordu. Pratikte, her tür modern silahla donatılmış Alman birliklerine karşı çatışmaya girmeden önce, çok fazla sayıda Rus askerinin yeter sayıda yoldaşının vurulmasını beklemesi gerekiyordu. Doğu Cephesi'ne büyük çapta top mermisi lazımdı, fakat Rus sanayisi gerekli mermilerin az bir kısmını, kimi zaman top başına sadece iki üç mermi üretebiliyordu. Rus savaş birliklerini Almanya'nın gelişmiş otomatik silahlarının ateş gücüne maruz kalmaktan koruyan tek şey derme çatma siperlerdi. Diğer Müttefik askerlerin tersine, Rusya'nın sıradan piyade erleri savaşa çelik miğferi ve genellikle gaz maskesi olmadan gidiyordu. Rusya'nın demiryolu ağı Avrupa'nın en zavallıları arasındaydı ve koskoca ordunun ihtiyacını karşılamıyordu; bütün imparatorluktaki demiryolu hattının uzunluğu Avusturya-Macaristan'ın altıda biri kadardı.

Rusya'nın başlarda Almanya'ya karşı kazandığı başarılar oldukça yanıltıcıydı. Savaşın ilk günlerinde Rus orduları beklenmedik bir anda askeri açıdan hazırlıksız olan Doğu Prusya'yı aldı, ama kısa sürede çok büyük kayıplarla geri püskürtüldü, bir daha da Alman birliklerine karşı kalıcı sonuçlar getiren ciddi bir saldırı asla gerçekleştiremediler. 1916 yılında, Riga Körfezi'nden —Petrograd'la Varşova arasındaki yolun yarısından biraz azı olan— Romanya sınırına kadar uzanan hat boyunca Doğu Cephesi az çok dengeliydi. Rusya, Polonya'yı, Baltık bölgesini ve Galiçya'yı kaybetmiş, 2 milyon ölü

ve yaralının yanı sıra 350.000 esir bırakmıştı. 1917 Devrimi'nin arifesinde bir milyon kadar Rus askeri, ordudan firar ederek köyüne döndü. Eksiği gidermek için hükümet, çoğu askere alınma yaşını geçmiş yahut daha gelmemiş 15 milyon erkeği askere aldı. Çok kalabalık haldeki bu köylü askerler Rus şehirlerindeki tıklım tıklım dolu ve sağlığa aykırı kışlalara yerleşirken, insafına bırakıldıkları (genellikle rütbesini yeni almış) genç subaylar, emirleri altındaki kendisinden büyük insanlara, modern Avrupa ordularında var olan geleneksel askeri disiplinden çok, Kurtuluş öncesindeki feodal tavrı hatırlatan bir küstahlıkla davranıyordu.

Askere alma seferberliklerinin her biri, köylülerin sürekli savaş sanayiine çekilmesiyle birlikte, kırsal kesimde ciddi bir işgücü sıkıntısı yarattı. Geleceği belirleyecek 1917 yılı yaklaşırken, Rus şehirlerinde ciddi temel gıda maddesi sıkıntısı kural haline gelmiş, geçim maliyeti ortalama bir işçi sınıfı ailesinin imkânlarının ötesine geçmeye başlamıştı. Tüketim mallarının piyasadan kalkmasıyla köylü, hasadı karşılığında hiç denecek kadar az şey satın alabiliyor, dolayısıyla ürününü şehir merkezlerine göndermiyordu; bu durum ileride şehirlerdeki kıtlığı daha da artıracaktı. Şehirli kadınlar gıda satılan dükkânların önüne, kimi zaman şafak sökmeden gelip saatlerce sıra beklemek zorundaydı. Hiçbir vatansever çağrının yatıştıramayacağı halktaki bu öfke, sadece savaşa karşı değil, hem hastalıktan kırılan aç bir halka ihtiyaç maddeleri dağıtımını hem de askeri operasyonları çok kötü yöneten otokrasiye karşı giderek yoğunlaşıyordu.

Bu öfke, 1914 yılında erken patlak veren aşırı milliyetçiliğin etkisinin geçmesinin ardından, rejime olan nefreti küçücük bir kıvılcımla ateşlenen işçi sınıfının artan huzursuzluğuyla kendini gösterdi. Savaş, üçte ikisinden fazlası köyden yeni gelmiş köylülerden oluşan, berbat evlerde oturan ve savaştan önce zaten tarif edilemez haldeki yaşam koşulları daha da kötüye giden proletaryanın ne ücretlerinde artış ne de çalışma koşullarında iyileşme sağlamıştı. Bununla birlikte Petrograd, hem imparatorluğun başkenti, hem de onun en önemli üretim merkezi olarak Rusya'daki büyük şehirler arasında sahip olduğu ayrıcalıklı konumdan payını alıyordu. Ülkenin sanayi üretiminin tam yüzde 22'sini üreten fabrikaları savaş sırasında 400.000'den fazla erkek ve kadına şehirde ve yakın çevresinde istihdam sağladı. Her şeyden önce başkent Rusya'nın en önemli ağır sanayi merkeziydi: 1917 yılında 237.000'den fazla işçi metal ve madeni eşya üretimiyle uğraşıyordu. Şehrin sanayisi aynı

zamanda yapı olarak en yoğun, teknoloji açısından da ileri düzeydeydi: Petrograd fabrikalarının yüzde 13'ünde başkentteki işgücünün yaklaşık yüzde 81'i (317 bin kadın ve erkek), yani her işletmede ortalama 2.400 işçi, çalışıyordu. Buna benzer istatistikler etkileyici olsa bile, en büyük fabrikaların muazzam büyüklüğünü yansıtmaz. En önemli metal ürünleri üreten Putilov fabrikası, çalıştırdığı 24.000'den fazla işçiyle şehrin en büyük üretim tesisiydi. Başkentteki toplumsal huzursuzluğun en fazla olduğu sanayi bölgesi, şehirdeki proleterlerin yüzde 18'inin —genel olarak en genç, en devingen ve en ateşli işçilerin— yoğunlaştığı Neva Nehri'nin kuzeyindeki Viborg mahallesiydi. En militan işçilere sahip iki fabrika Parviainen ve New Lessner'de, sırasıyla yedi bin ve altı bin işçi vardı. Önemli birer askeri malzeme üreticisi olan Viborg mahallesindeki bu iki fabrikada, yoğun olarak Sosyal Demokratların ve Sosyalist Devrimcilerin önderlik ettiği radikal işçiler vardı.

Çok sayıda köylünün fabrikalara akmasına rağmen, başkentin işçi sınıfı belki de Rusya'nın en eğitimli kesimiydi. Yaklaşık olarak erkelerin yüzde 90'ı, kadınlarınsa yüzde 65'i okuma yazma biliyordu. Bu yüzdeler, savaşın çıkmasına yakın olan sorunlu aylarda başkentteki Bolşeviklerin belkemiği proleter metal işçileri arasında daha da yüksekti. Daha önce belirtildiği gibi bunlar Petrograd proletaryasının en ateşli ve siyasal olarak en ileri kesimini oluşturuyorlardı.

Yeni gelen köylüler, özellikle bekar ve devingen genç erkekler, sosyalist fikirleri öğrenmemiş olabilirdi, fakat bunların pek çok köylü ayaklanması doğuran tipik sanayi öncesi köy başkaldırı biçimi olan *buntarstvaya*, yani doğrudan eyleme yatkınlıkları vardı. 1914 ile 1917 yılları arasında Petrograd işgücüne katılan yaklaşık 150.000 işçinin tahminen yüzde 50 ila yüzde 70'i, yani 80.000 civarı köylüydü. Bu yeni gelmiş köylü işçiler, Marx'ın yeni bir toplumun yaratılmasında başat sınıf olacağına inandığı birkaç kuşaklık proleterler değildi. Gerçekten de, daha önce vurgulandığı gibi, çarın topraklarında o zamana kadar kırsal bölgelerdeki yerlerinden edilen pek az işçi, köy dünyasında yüzyıllar içinde gelişen isyankâr *buntarstva* militanlığını unutmuştur.

Sonuç olarak Petrograd, imparatorluk hükümetinin sadece önemli bir sanayi merkezi değildi; aynı zamanda önemli bir garnizon kentiydi. Kente dağılmış on üç kışlada, (ikisi Kazak birliği) on iki muharebe alayı, zırhlı birlikler, istihkam taburu, bisikletli birlikler, makineli tüfekçiler ve 1905 yılı Moskova ayaklanmasının bastırılmasında çok önemli rol oynayan ünlü Seme-

novski Alayı da vardı. 27.000'den fazla asker mülkiyeti hükümete ait olan mühimmat fabrikalarında ve diğer kurumlarda çalışıyordu. Bu adamlar katı askeri disiplin altındaydı: hem sıradan askerlerin her gün karşılaştığı fenalıkları yaşıyor, aşağılayıcı tarzda sözlere ve kişisel muamelelere katlanıyor, hem de aslı olsun ya da olmasın, herhangi bir fabrika kuralı ihlalinde sivil mahkeme yerine askeri mahkemeye çıkarılıyorlardı.

Petrograd garnizonundaki, —çoğu sivil kargaşaları bastırmak için elde tutulan, bir kısmı şehrin sanayi mahallelerinde üniformalı proleterler gibi çalışan, geriye kalanları da cepheye gidip gelirken uğrayan— her türden askerin toplam sayısı 160 binden başlayıp 270 bini aşabiliyordu ve bunlar genellikle başkentin en yoksul bölgelerine yerleştiriliyorlardı. Büyük ölçüde köy kökenli bu devasa disiplinli insan gücüne, önceden bilmiyorlarsa, yeni silahları nasıl kullanacağı orada öğretiliyordu. Kışlaları işçilerin fabrikalarına ve evlerine yakın mesafedeydi, bu da onları radikal siyasal propagandanın kolay hedefi haline getiriyordu. Subaylara tanınan ayrıcalıklar ve sıradan askerlerin katlanmak zorunda kaldığı aşağılayıcı tutum dikkate alındığında, sonunda Rusya'nın o güne kadar gördüğü en büyük askeri isyan şeklinde patlayacak gizli ama hakiki bir sınıf savaşı içten içe kışlaların çoğunda olgunlaşıyordu.

Savaş Zamanındaki Hoşnutsuzluklar

Çarın savaş ilan etmesinin ardından baskı hızlı ve acımasızca geldi. Sosyal Demokratları, özellikle başkentin en uzlaşmaz savaş karşıtı eylemcileri olan Bolşevikleri kısa sürede toplayıp askere yahut Sibirya'ya sürgüne gönderdiler. Böylece Petrograd'daki Bolşevik sayısı ilerleyen aylarda yüze indi. Grevler yasaklandı; yasağa uymayanlar birkaç aydan dört yıla kadar ağır hapis cezası alabiliyordu. Enternasyonalist solun —ister Bolşevik, ister Menşevik ister Sosyalist Devrimci olsun— bütün süreli yayınları kapatıldı; şehir ve mahalle komiteleri tutuklandı ve böylelikle bunların halkla olan bağları polis tarafından kesilmiş oldu. Duma'daki Lev Kamenev öncülüğündeki Bolşevik milletvekilleri Enternasyonalist görüşleri yüzünden mahkemeye çıkarıldı ve sonunda Sibirya'ya sürgün edildi.

Bolşeviklerin Petersburg Şehir Komitesi'nden arta kalanlar 1915 yılının Şubat ayında Bolşevik Duma temsilcilerinin mahkemesine karşı protesto için grev çağrısı yaptığında, altı fabrikada sadece 340 işçi iş bırakmıştı. Grevcilerin sayısının böylesine az olması, korkuya ve savaş öncesi duygulara bağlı olarak

başkent proletaryasının sesini kesen geçici bir felç olma durumunu yansıtır. 1914 yılının Ağustos ayıyla 1915 yılının Temmuz ayı arasında Petrograd'da 10.000 işçinin yer aldığı sadece 45 siyasal grev yapıldı. Ekonomik konularla ilgili grevler daha çoktu, ama sayıları yavaş yavaş yükseldi ve savaşın çıkmasından ancak bir yıl sonra ciddi oranlara ulaştı. Savaş, Petrograd proletaryasını geçici bir süre sindirmişti.

Fakat 1915 yılının yazında grevler aniden artmaya başladı. Petrograd'da sadece 1915 yılının Ağustos ayında 23.000 işçiyi kucaklayan 24 kadar siyasal grev oldu. 10 Ağustos günü İvanovo-Voznesensk'deki tekstil işçilerine gösteri yaparken ateş açıldı, 30 kişi öldürüldü, 53 kişi yaralandı. 1905 yılındaki Kanlı Pazar gibi bu vahşet de ayaklanmaya yakın bir karşılık buldu. Haber Petrograd'a ulaşır ulaşmaz Viborg, Narva ve Peterhof mahallelerinde, 23 fabrikada 22.000'den fazla işçiyi sokağa döken iki günlük bir protesto grevi başladı. Polisle —'firavunlar'la— açık çatışmaya girildi, Egerski Alayı'ndaki yeni askere alınmış acemi erler de yakınlık duyarak işçilere katıldı, askeri inzibatlar durdurana kadar yirmi 'firavunu' yaraladılar.

Telaşa kapılan yetkililer, Ağustos ayının sonuyla Eylül ayı başlarında Petrograd'ın radikal çevresinde bir temizlik daha yaparak 23'ü Bolşevik, altısı SD, biri Menşevik en etkin otuz Putilov metal işçisini tutukladı. Buna rağmen hareketi korkutmak bir yana, polisin yaptıkları şehir çapında, işçilerin sadece tutuklananların serbest bırakılmasını talep etmekle kalmadığı, aynı zamanda yeni siyasal ve ekonomik taleplerini de yükselttiği kapsamlı bir genel grevi ateşledi. Nitekim, grev hareketi günden güne büyürken, bunu koordine etmek için Şehir Grev Komitesi oluşturuldu. Dört gün içinde 70 fabrikada 82.000'den fazla işçi iş bıraktı. Grev Komitesi —1905 yılından beri ilk kez— çeşitli fabrikaların temsilci seçerek karşılık verdiği İşçi Temsilcileri Sovyeti oluşturulması için çağrı yaptı.

Bir sovyet olasılığı ve olası bir ayaklanma, görünen o ki Menşevik liderleri, özellikle Çkheidze ve Skobelev'i telaşlandırmıştı. 1905 yılındaki 'hatalarını' unutmayan Menşevikler burjuvazinin, özellikle Duma'daki (başında Kadet Pavel Milyukov ile Ekimci lider, reform yanlısı sanayici Aleksandr Guçkov olan) İlerici Blok üyesi ılımlı liberallerin kendilerinden uzaklaşmasından korkuyordu. Menşevik vekiller, *Trudovikler* (Emekçiler) olarak bilinen ılımlı Duma SD'lerinin lideri ve yükselen genç vekil Aleksandr Kerenski'nin işçileri işlerine dönmeye ikna etmeye çalıştığı fabrika ziyaretlerine katıldılar. Genişle-

tilmiş bir Şehir Grev Komitesi toplantısında, Bolşevikler hariç katılımcıların çoğu, Menşevik ve Trudovik'in itidal çağrılarına uydu. Komitenin esas olarak Menşevikler tarafından önderlik edilen sosyalist çoğunluğu tedbirli davranıp grevi bitirme çağrısı yaptı —üyeleri temelde farklı amaç ve çözümlemelere sahip aldatıcı bir birleşik sosyalist partiye Lenin'in duyduğu şüphe doğrulanmış oldu.

Menşevikler, Bolşevikler ve SD'ler arasında açığa çıkmış derin farklardan biri de Merkez Savaş Sanayileri Komitesi'nin bir parçası olarak bir İşçi Grubu oluşturma konusunda çıkan çatışmalardı. Komite yasaldı fakat hükümetdışı bir kurum değildi, küçük Petrograd firmalarına ve civar fabrika sahiplerine resmi savaş ihaleleri almaya çalışan reform yanlısı sanayicilerin inisiyatifiyle kurulmuştu. Komite bir İşçi Grubu kurmayı önerirken, işçilerin desteğini almanın bir aracı olarak resmi askeri ihalelerde açıklığı teşvik etmek istiyordu; işçilerin katılımını sağlayarak, geniş vatanseverlik şemsiyesi altında sanayi barışını tesis edebileceğine inanıyordu.

İşçi Grubu'nun üyeleri, her biri bin fabrika işçisini temsil eden, seçilmiş proleter temsilciler arasından belirlenecekti. Temsilciler de bir bütün olarak işçileri temsil edecek küçük bir komite seçecekti. Fakat önerilen İşçi Grubu'yla ilgili işçilerin en cazip bulduğu şey, kendilerine çekinmeden sınıf sorunlarını tartışmak ve kendi çıkarlarını savunmak için yasal bir kuruma sahip olmalarına olanak sağlayan seçim yöntemiydi.

Katılması beklenen üç işçi partisi —Bolşevik, Menşevik ve SD— içinden Bolşevikler, sadece savaşa değil, her türden sınıf işbirliğine en militanca karşı çıkan partiydi. 'Petersburg' Bolşevikleri*' dolaylı seçim sürecinin ilk aşamasını savaş karşıtı ve otokrasiyi devirme çağrıları yapılan bir kampanyaya dönüştürme kararı aldı. Burjuvazi ve hükümetle işbirliği yapmayı kabul etmediğini göstermek için seçimlerin son aşamasını boykot edeceklerdi. Ayrıca, İşçi Grubu'nu, 1905 yılı Sovyeti'nin renkli anısından hareketle İşçi Temsilcileri Sovyeti'ne dönüştürmeyi önerdi. Bu stratejileri SD'nin sol kanat, 'eylemci' eğilimi tarafından desteklendi (bu destek 1917 ve 1918 yılının başlarında daha önemli bir ittifaka örnek oluşturacak bir işbirliğiydi). Oysa Menşevikler, ilk İşçi Grubu seçiminde aday da göstererek, bütün seçim sürecini sonuna kadar götürmeyi seçti.

---

* Bolşeviklerin başkentteki bazı komiteleri, rejimin halk arasında Alman karşıtı hissiyatı geliştirme girişimine karşı koymak için —'Petrograd' yerine— Petersburg adını korumuştu.

1915 yılının Eylül ayında yapılan seçimin ilk aşamasında oy veren 213.000 işçi, 60-70'i Bolşevik, 80'i Menşevik ve SD, geri kalanı da bağımsız olan 218 temsilciyi belirledi. Bolşevikler görev duygusuyla adaylarını geri çekti ve sürecin geri kalanını boykot etti. Dolayısıyla, seçimin sonunda ortaya çıkan İşçi Grubu ağırlıklı olarak Menşeviklerden oluşuyordu.[1] Menşevikler elbette, işbirlikçi bir sınıf siyaseti izledikleri yahut savaşı destekledikleri yolundaki suçlamaları kesinlikle reddettiler. Daha çok, İşçi Grubu'nu işçilerin sınıfsal mağduriyetlerini dile getirmeyi ve propaganda amaçlı bir forum olarak kullanmayı planladıklarını söylediler. Bununla beraber pratikte Menşevikler, militan işçiler arasında yaygınlaşan savaş karşıtı hissiyatın bile gerisinde kalmışlardı; burjuva müttefiklerini ne provoke ediyor ne de onlardan uzak duruyorlardı. Menşevikler 1905 yılındaki militan konumlarından açıkça geri adım atmışlardı ve devrimci gibi değil liberal gibi davranıyorlardı.

Buna uygun olarak, grev ve gösteri önerilerine tam destek olmaya her zamankinden daha çok tereddütlü yaklaşıyorlardı. Rus işçi hareketinin 'burjuva demokratik' bir rejim için gayret sarfetmesi gerektiği yolundaki dogmatik anlayışları Menşevikleri katı ve doktrinci bir konuma mahkum ediyordu. Kendilerini Duma gibi güya yasal kurumlara yerleştiren Savaş Sanayi Komitesi'nin İşçi Grubu ve çeşitli işçi kooperatifleri, ayaklanmacı bir coşku yerine, yapıcı bir kibarlık havası yayıyordu.

Menşeviklerin değişen tutumları sonuç olarak Bolşeviklere hizmet etti. Başkentteki Bolşeviklerin 1914 yılının ikinci yarısında sadece 100 olan üye sayısı, 1916 yılının Eylül ayında 2.000'e ve beş ay sonra da 3.000'e yükseldi. 1915 yılında 55 olan Petrograd'daki Bolşevik Parti hücrelerinin sayısı da 1917 yılının Ocak ayında iki katına çıkarak 110 oldu. Lenin'in dostları da artık çarlık tarafından yaratılan engelleri ancak bir devrimin ortadan kaldırabileceği anlayışını ve çağdaş anayasal bir hükümetin kurulmasını, böyle bir devrimin de ancak militan işçilerin ve onların örgütlerinin desteğiyle, daha doğrusu önderliğiyle elde edilebileceğini kabul ediyordu. Gerçi Petrograd işçilerinin henüz Bolşevikler, Menşevikler ve çeşitli SD'ler arasındaki tartışmalar hakkında bilgileri çok azdı ama onların daha militan olan kadroları ılımlı sosyalistlere şüpheyle bakmayı öğrenmişti —bu da onları Lenin'in stratejik söylemlerine açık kılıyordu.

---

[1] Tsuyoşi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (Seattle ve Londra: Washington University Press, 1981), s. 114.

Fırtına Öncesi

1916 yılında grev dalgaları her zamankinden daha sık birbirini izlemeye başladı. Ocak ayında, esas olarak Kanlı Pazar'da ölenler anısına, 61.000 işçinin katıldığı 68 grev yapıldı. Bunu Mart ayında yaklaşık 78.000 işçinin katıldığı 51 grev ve Kasım ayında 170.000 kişiyi sokağa döken 77 grev izledi. Bütün bu grevlerin siyasal nitelikte, sayı ve boyut açısından da ekonomik grevlere denk olduğunu belirtmek gerekir.

Bu grevlerde çarlık yönetimine duyulan öfke dile getirildi; üstelik aylar geçtikçe grevlerin sayısı da artıyordu. Kanlı Pazar'ı anma töreni sırasında, bir inzibat kamyonundaki askerler kamyonu —göstericilerin alkışları arasında— bir atlı polis grubunun üzerine sürdü. Ekim ayında, 181. Piyade Alayı kışlasının yakınında yapılan bir gösteri sırasında, 'firavunların' protestoculara saldırmasına öfkelenen askerler büyük tezahüratlar eşliğinde, polise karşı göstericilerin yanında yer aldı. Yetkililer atlı Kazak müfrezelerini çağırmasaydı polis pekâlâ bozguna uğrayabilirdi. Bu olaydan sonra yüz otuz asker tutuklandı ve alay başkentten gönderildi.

Hızla yükselen fiyatlar, yaygın açlık, hükümetin cephe gibi cephe gerisini de yanlış yönetmesi karşısında, Petrograd işçilerinin sayıları gittikçe artarak greve çıkmasına ve askerlerin de onlara arada sırada yardım etmesine pek şaşırmamak gerekirdi —en azından yetkililer kendilerini böyle avutuyordu. *Unutmamalıyız ki, işçiler 1914 yılındaki gibi barikatlar kurmamış, askerler de* 1905 yılındaki gibi kazan kaldırmamıştı. Üstelik yetkililer, halktaki huzursuzlukla baş etmesi için sevk edilen yaklaşık 4.000 polisin işçi grevlerinin ve askeri vakaların üstesinden gelebileceğini umuyordu. Kazak müfrezeleri, bu ayrıcalıklı canavarlar, hâlâ çara sadıktı ve başkentte yerleşik olan alaylar, örneğin —1905 yılında Moskova ayaklanmasını bastıran— Semenovski alayı gibi, hâlâ güvenilirdi. Bu kuvvetler herhangi bir sivil 'karışıklığı' kontrol altına almaya yeter gibi görünüyordu. Yetkililer kendinden emindi: polis ortaya çıkabilecek küçük karışıklıklarla baş edecek, Kazaklar daha ciddi olanlarla ilgilenecek ve başkentin içinde ve yakınında olan alaylar baş gösteren ayaklanmaları bastıracaktı.

1915 yılının Ağustos ayında çar, morali bozuk olan ordusunun komutasını bizzat üstlenerek, gösterişli bir şekilde ikametini Petrograd'dan Beyaz Rusya'daki Başkomutanlığa, yani *Stavka*'nın kurulduğu Dinyeper Nehri kıyısındaki Moghilev'e taşıdı. Bu hareket, Rus halkını askeri işlerin emin ellerde

olduğuna inandırma amacı taşıyordu. Lakin sonuç felaket oldu. Nikola'nın tebaası onun kılavuzluğunda kendilerini, daha önce ordunun başında komutanlar varken hissettiğinden daha fazla güvende hissetmedi. Üstelik imparator, Moghilev'e taşınarak, Almanya'yı yenmeyi başaramamanın suçunu komutanlarının omuzlarından düpedüz kendi üzerine almış oldu. Nikola, ağır bir iş olan ordu başkomutanlık görevini yerine getirme konusunda yeteneksizdi. Çar, Moghilev'de oyalanıp dururken, bir yandan da halkın hiçbir hoşnutsuzluk ifadesini kendisine aktarmayan, saçları örgülü, şımarık ve dalkavuk subaylarıyla kadeh kaldırıyordu.

Nikola, Petrograd'dan Moghilev'e taşındığında, kamuyla ilgili meseleleri karısı Aleksandra'yla onun 'kutsal insanı' Rasputin ve bu ikilinin etrafındaki öz-çıkarcı, yoz saray danışmanlarının beceriksiz ellerine bırakmıştı. İnatçı, mistik imparatoriçe, hükümetin kontrolünü eline alıp imparatorluğun önemli yerlerine —çarın hizmetindeki makul görevlilerin hayretleri içinde— bakanlar, subaylar atadı. Aleksandra sadece yeteneksiz değil, iflah olmaz bir paranoyaktı: kocasından beter bir zorba olmuştu. İmparator kocasını hakimiyeti altına alan imparatoriçe, içkici, kadın düşkünü, açgözlü Sibiryalı bir keşiş olan Rasputin'in hakimiyetine girmişti. Rasputin, tahtın genç varisi küçük çarın hemofili hastalığını tedavi etmek için hipnoz kullanmış, bu sayede Aleksandra'nın gözüne mucize yaratan biri gibi görünmüştü. Daha kötüsü, bu sayede imparatorluğun yönetilmesinde belirleyici bir rol oynama ve yönetici kadrolara madrabazları yerleştirme yetkisi elde etmişti.

Duma'daki liberaller, yazdıkları mektup ve dilekçelerde, 1905 olaylarını en ince ayrıntısına kadar hatırlatıp, çardan dağılmak üzere olan imparatorluğu kurtarmak için bakanlıklarda ve orduda gerekli görülen değişiklikleri yapmasını istediler. Karısının ve karısının 'aziz insanının' yönlendirdiği Nikola, ancak beceriksiz bir bakanın yerini daha da beceriksiz biriyle değiştirdi. Aynı şekilde soylular da olayları etkileyemedi: büyük düklerin bile çarın aile içi işlerine karışmasına izin verilmedi. Saray maiyeti öfke ve acizlikten köpürüyordu. 1916 yılının Aralık ayında genç soylular Rasputin'i öldürtmeyi başardı —ama onun yok edilmesi devrime doğru giden olayların akışını değiştirmeye yetmedi. Kadet lider Milyukov, Duma kürsüsünden yaptığı ve vatan hainliğini (yani, Almanya doğumlu çariçeyi) ima eden sert bir konuşmayla uyku halindeki monarşiyi uyandırmaya çalıştı, ama kısa süre içinde otokrasinin yetersizliğini görüp umudunu kaybetti.

1916 yılının sonunda imparatorluğun savaşta verdiği kayıpları ve sınıf düşmanlığı dayanılmaz boyutlara yükseldi. Rusya'nın yüz yüze kaldığı belli ekonomik çalkantılarla herhangi bir modern devlet barış zamanında bile karşılaşsa istikrarı bozulurdu. Çar, Savaş Bakanlığı'nın matbaasında basılıp yayımlanan ve vatansever lafazanlıklarla dolu raporların yerine İçişleri Bakanlığı'nın derlediği istatistiklere bakmış olsaydı, hanedanın geleceği konusunda muhtemelen paniğe kapılırdı. Bu istatistikler imparatorluğun para biriminin değer kaybetmeye başladığını ona gösterecekti; 1916 yılının ikinci yarısında tedavüldeki ruble miktarı üç kat artmış, 2,5 milyardan yaklaşık 8 milyara yükselmiş; dört yıldan kısa süre içinde tüketim mallarının fiyatı da genel olarak üç katına çıkmıştı. Buna karşılık, ortalama sadece iki kat artan ücretler kentli alt sınıfları aşırı yoksulluğa mahkûm etmişti. Petrograd kıtlıkla karşı karşıyaydı. Alt sınıfların hayatta kalması için gereken gıdanın ancak üçte biri ve sanayinin işletilmesi, evlerin ısıtılması, fırınların yakılması için gereken yakıtın da sadece yarısı temin edilebiliyordu. Gıda fiyatları durmadan yükseliyordu —bulunabildiği yerlerde tabii. 16 Aralık 1916'dan 1917 yılı Şubat ayına kadar geçen iki aylık sürede temel yiyecek maddelerinden patatesin fiyatı yüzde 25, ekmeğin fiyatı yüzde 15 arttı. Lahananın fiyatı da yüzde 25 artarken, geriye kalan malların fiyatları, bırakın fakirleri, iyi maaş alanların bile alım gücünü aştı. Bir gizli polis ajanının raporunda şöyle deniyordu:

> Çocukların kelimenin tam anlamıyla açlık çektiği büyük ailelerde büyük bir hınç birikiyor ve 'Barış, hemen barış, bedeli ne olursa olsun barış' sözünden başka bir söz duyulmuyor. Ve sonu gelmez kuyrukların sonunda bekleyen, hasta ve yarı aç çocuklarını görmekten fazlasıyla usanmış bu anneler belki de bir devrime liberal Duma milletvekillerinden çok daha yakınlar. Milyukov, Rodiçev ve şürekâsı, elbette daha da tehlikeliler; ne de olsa onlar patlamaya hazır bomba gibi, ateşe atılmaları için bir kıvılcım yeter.[2]

Başkentte 1916-17 kışı, ortalama sıcaklığın sıfırın altında 12 derece ölçüldüğü ve kuvvetli tipilerin ihtiyaç duyulan malzemelerin başkente taşınmasını engellediği, kayıtlara geçmiş en soğuk kışlardan biriydi. 1917 yılı Şubat ayı sonlarında, normal olarak sabahın dondurucu saatlerinde şehrin fırınları önünde oluşan uzun kuyruklar, hükümetin ekmek kotasını yetişkin başına bir somunla sınırlandırmayı planladığı söylentisiyle çalkalandı. Yakıt bulamadığı için kapanmaya başlayan fabrikalardaki binlerce işçi artık morali bozuk ma-

[2] A.g.e., s. 201.

hallelerde boş boş dolaşıyor, proleter meyhanelerine gidiyor, böylece şehrin sanayi mahallelerine yayılan sınıfsal düşmanlık duyguları giderek keskinleşiyordu. Buz gibi havaya rağmen, Petrograd'daki siyasal hararet kaynama noktasına gelmek üzereydi. Başkentin doğrudan doğruya kitlesel bir ayaklanmaya sürüklenmesi için tek gereken şey bardağı taşıracak damlaydı.

Şubat Devrimi

23 Şubat günü Petrograd'daki fabrika ve tersanelerin çoğu grev, gözdağı vermeyi amaçlayan lokavtlar yahut hammadde sıkıntısı yüzünden kapalıydı. Grevler birbirinden tamamen bağlantısızdı: grevleri proleter arkadaşlarının özel ihtiyaçlarına yönelik olarak başlatan ve önderlik edenler daha çok fabrikaların militanlarıydı, devrimci partiler değildi. Bolşeviklerin Petersburg Şehir Komitesi'nin başlayan olaylarda hiç parmağı yoktu. Nitekim, komite üyelerinin çoğu, yakın zamanda polis baskınları sonucu hapse atılmış, parti gazetesi polis tarafından kapatılmıştı. Sadece Merkez Komite Rusya Bürosu* — Rusya dahilindeki en yüksek Bolşevik komitesi— önderlik yapabilecek durumdaydı. Büronun başında metal işçisi Aleksandr Şliapnikov, onun altında da genç Vyaçeslav Molotov ve İ. Zalutski vardı. Şliapnikov başkentteki karışıklığa neredeyse kayıtsız görünüyor, grevleri ısrarla dar amaçlı, ekonomik ve siyasal açıdan önemsiz olaylar olarak görüyordu. Büyük işçi kitleleri sokaklara çıkmaya başlayıp, kitlelerle 'firavunlar' arasında silahlı çatışmalar çıktığında bile, olan bitenin önemini kabul etmeme eğilimindeydi ve askerlerin bunları kolayca sona erdireceğini düşünüyordu. Dolayısıyla, Şubat ayı boyunca partiyi etkin bir güç olarak harekete geçirme yetkisi başkentteki mahalle komitelerine, özellikle üyeleri işi sonuna kadar götürmek ve otokrasiyi devirmek için sabırsızlanan, Viborg Mahalle Komitesi'ne kalmıştı.

---

* Bolşevik Merkez Komitesi, Yurtdışı Bürosu ve Rusya Bürosu olarak ikiye bölünmüştü. Yurtdışında yaşayan ideoloji yönelimli Yurtdışı Bürosu'nun tersine, esas olarak 'pratik yönelimli kişilerden' oluşan Rusya Bürosu partinin ülke içindeki günlük işlerinden sorumluydu. 1917 yılının Şubat ayında, Yurtdışı Bürosu esasen İsviçre'deki Lenin ve Gregory Zinoviev'den oluşurken, Rusya Bürosu'nun önderi, hâlâ ülkede serbest olan en kıdemli Bolşevik Aleksandr Şliapnikov'du. Teoride Rusya Bürosu en az Yurtdışı Bürosu kadar yetkiye sahipken, Lenin'in sözleri besbelli daha dikkate alınıyordu —ne de olsa Bolşevizmin kurucusuydu o. 1915 yılından sonra, Merkez Komite'nin iki parçasının birbiriyle yakın temas içerisinde olmadı; Lenin'in terk ettiği görüşlerden Rusya Bürosu ve alt organlarının haberi olmuyordu.

23 Şubat günü, Rosa Luxemburg'un yakın yoldaşı Clara Zetkin'in inisiyatifiyle 1910 yılındaki İkinci Enternasyonal tarafından ilan edilen radikal bir bayram olan Enternasyonal Kadın Günü kutlanacaktı. Militan işçiler ve sol eğilimli Sosyal Demokratlar (Rus devrimci hareketi için henüz yeni olan ve pek de heyecan uyandırmayan) bayramı kutlamak için Viborg Mahallesi'ndeki tekstil fabrikalarının önünde kitlesel bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda savaşı ve şehri etkileyen korkunç gıda sıkıntısı kınandı; fakat söylenen sözler tekstil işçilerinin çektiği acı karşısında karın doyurmuyordu. Çoğu kadın olan bu işçiler başkentte, utanılacak kadar düşük bir ücret karşılığında günde on üç saat çalışmaya mecburdu ve ailelerinin karşı karşıya olduğu açlığın yanı sıra üstlerinin hakaret dolu davranışlarını da her gün sineye çekiyorlardı.

Kısmen bayramın kısmen de ekonomik sıkıntılarının etkisiyle tekstil imalathanelerindeki kadınlar grev yapmaya karar verdi. Sokaklarda ve kahvehanelerde başıboş dolanan pek çok işsiz genç erkek onlara destek oldu. Sayıları giderek artan grevciler ve işsiz gençler savaşı kınayarak ve 'Ekmek!' diye haykırarak Viborg sokaklarını doldurdu. Kadınlar, işçi erkekleri, özellikle metal işçilerini dışarı çıkmaya ve kendilerine katılmaya zorladı. Bolşevik liderlere gelince, durumun yetkililerle çatışmak için yeterince olgunlaşmadığından çekinerek, metal işçilerini dizginlemeye çalıştı. Fakat öfkeli kadınların kalabalığı ve haykırışları erkeklerin göz ardı edemeyeceği bir noktaya gelmişti. Metal işçileri kısa süre içinde sokaklara döküldü, diğer işçileri de kendilerine katılmaya ikna etmek, kimi yerde de düpedüz fabrikalarını kapatmaları talebinde bulunmak için fabrika fabrika gezdiler. İster coşku, ister çaresizlik, isterse sadece ahlaki zorlama sonucu olsun, 60.000 işçi ve 30 büyük fabrika Viborg Mahallesi'nde iş bıraktı; bunları daha az sayıyla Petrograd Mahallesi izledi ve çok geçmeden, greve çıktıkları günün hemen ertesinde Narva Mahallesi'ndeki fabrikalarında lokavt uygulanan Putilov işçileri onlara katıldı.

O gün öğleden sonra, on binlerce işçi şehrin merkezine doğru yürüyor, yeni başlamış bir hareketi otokrasiye karşı açık bir siyasal gösteriye dönüştürüyordu. İşçiler polis kordonlarına yükleniyor, kenar mahallelerden Petrograd merkezine giden yolun üzerindeki köprüyü zorlamaya çalışıyorlardı. Kendi durumunu korumak ve —kullanılmasını hükümetin açık bir şekilde yasakladığı— ateşli silahlara başvurmadan göstericileri durdurmak için polisin elinde istediği her şey vardı. İşçilere gelince, onlar askeri birliklerin bu

gösteriye karşı olmadığını hemen anlamıştı. Bir Kazak birliği, kalabalığa taarruz emri üzerine, neredeyse canından bezmiş bir halde kımıldayıp, işçilere saldırmadan öylece durdu. Kalabalığın gözünden kaçmayan bu gönülsüzlük, genellikle acımasız olan bu süvarilerin pasif bir şekilde onların yanında olduğunun bir işaretiydi. Olay, bu durumu sonraki kuşaklara aktaran gizli polisin gözünden de kaçmamıştı.

23 Şubatın akşam karanlığında göstericiler mahallelerine çekilerek şehir merkezini boşalttılar. Fakat işçi sınıfının yaşadığı mahallelerde büyük bir canlılık vardı; tartışmalar, münakaşalar gece boyunca devam etti, geleceğe ilişkin planlar yapıldı, grev ve gösterilere ertesi gün de devam edilmesi yönünde karar alındı. Kazakların işçilere saldırmak istememesi, az da olsa işçilerin umutlarının artmasında ve ertesi gün hükümetin otoritesini yoklamak üzere daha güçlü yüklenmek için cesaretlenmelerinde çok önemli bir rol oynadı. Böylece, kadınların beklenmedik bir 'ekmek' grevi, yüzlerce yıllık bir otokrasiyi devirme girişimi haline gelmişti.

Bolşeviklerin Viborg Mahalle Komitesi artık tedbirli Petersburg Şehir Komitesi'nin önüne geçmiş ve atılganlığıyla üst komitenin kuşkularını geçersiz kılmaya başlamıştı. Viborg Bolşevikleri o akşam kendi Şehir Komitesi'nin isteklerini hiçe sayarak üç günlük genel grev çağrısı yaptı ve bir protesto gibi görünen hareketi yeni bir aşamaya taşıdı. Şehir Komitesi'nin en önemli liderleri grev çağrısını henüz olgunlaşmamış, hatta maceracı bir girişim olarak görürken, Viborglular öncülük ederek ve belli hedefler koyarak deneyimsiz ama enerjik kitleleri biraraya getirdi.

Ertesi gün, genellikle sessiz kalan Menşevikler bile Viborg Bolşevikleriyle birlikte hareket etmeye karar verdi. 24 Şubat gününün soğuk ve kasvetli şafak vaktinde işçi mahallelerini bir heyecan dalgası sarmıştı. Sadece sosyalist örgütlerden değil, bizzat proletaryanın sıradan üyelerinden de oluşan konuşmacılar her tarafta çıkıp, polisle karşı karşıya gelindiğinde —taştan civataya, vidadan alet edevata— ellerine ne geçerse kullanmalarını söyleyerek işçileri tahrik ediyordu. Bolşevik ajitasyon grupları ve militan işçiler, New Lessner, Erikson, Parviainen ve Rusya Renault fabrikalarını, Viborg'un kalan fabrikalarını kapatarak 61 fabrikadan 75.000 işçiyi sokağa taşıdı.

Yetkililer, şehir merkezine doğru yürünürse üstesinden gelinmesi için, Kazakların iki buçuk bölüğünü, Moskova Alayı'nın iki bölüğünü ve polis birliklerini Viborg Mahallesi'ni şehir merkezine bağlayan Liteinyi Köprüsü'nün

önündeki Sampsonievski Bulvarı'na göndermişti. Her şey o sabah saat dokuzda 40.000 işçi ve sempatizanla 2.500 kadar Erikson işçisinin köprüde birleşip Kazaklarla karşı karşıya gelmesiyle başladı. Kalabalığa saldırması için emir verilen Kazaklar herkesi şaşkınlık içinde bırakarak hiçbir şey yapmadan, göstericilere neredeyse hiç dokunmadan, atlarını süvari subaylarının arkasındaki alana sürdü. Bolşevik Kayurov'un coşkulu anlatımıyla: '[Kazaklardan] bazıları gülümsedi; hatta içlerinden biri işçilere göz kırptı.'[3] 300 yıllık hanedanı deviren bu 'beş günün' değerlendirmesini canlı bir şekilde yapan Troçki'nin gözlemleri keskindir:

> O göz kırpması anlamsız değildi. Düşmanca değil, dostane bir güvenceyle işçiler cesaretlenmişti ve bundan kısmen Kazaklar da etkilenmişti. Sonra o göz kırpmayı yenileri izledi. Subayların gösterdiği çabaya rağmen Kazaklar, açık bir şekilde disiplinlerini bozmadan, kalabalığı dağılmaya zorlamadıkları gibi, akın akın kalabalığa karıştılar. Bu üç dört kere tekrar ettikten sonra, iki taraf birbirine daha da yakınlaştı. Tek tek Kazaklar, işçilerin sorduğu sorulara cevap vermeye başladı, hatta kısa sohbetlere bile girdiler.[4]

Kazaklar tarafsızlığını korurken, atlı polis 'firavunlar' kalabalığa deli gibi saldırdı ve dağıttı. Yaklaşık 5.000 işçi buz gibi Neva Nehri'ni geçmeyi başardı ama polis müfrezeleri onları şehrin her tarafında dağıttı. Artık grev bütün Petrograd'a ve bütün çevresine yayılmış, başkentin hemen her yerinde öfke içinde polisle çatışmaya giren eşi görülmemiş sayıda işçiyi sokağa taşımıştı. Şehir merkezindeki Kazan Meydanı'nda, Kazaklar ve süvariler sonunda alanı boşaltana kadar, miting için birbiri ardınca en az dört kere toplanılmıştı. Znamenski Meydanı'ndaki devasa III. Aleksandr heykelinin önünde düzenlenen kitlesel mitingde Kazaklarla polis sakin bir şekilde bekledi. Kalabalığı dağıtması için gönderilen bir Volinski Muhafız Alayı müfrezesi, işçilerin kaldırımdan geçmelerine izin verdi. Hemen hemen her yerde, olayları seyredenler, mahalle halkı, hatta hastane pencerelerinden el sallayan yaralı askerler sokakta gösteri yapanları alkışladı. Zafer sarhoşu son göstericiler sonunda —

---

[3] Leon Troçki, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (New York: Simon & Schuster, 1932), s. 1:104.

[4] A.g.e., s. 1:104-5. Troçki'nin parlak fakat taraflı değerlendirmesini, Hasegawa'nın bilimsel tarih çalışmasıyla karşılaştırdım ve Bolşevik yazarın kitabındaki materyali Hasegawa destekliyorsa kullandım.

Petrograd'ın ana bulvarı olan— Nevski Bulvarı'nı terk ederken, ertesi gün daha kalabalık olarak geri geleceklerini söylediler.

Fakat sözleri kesin değildi. İşçilerde yorgunluk belirtileri başlamıştı ve olaylar kontrolden çıkarsa, Petrograd askeri komutası muhakkak daha güçlü bir şekilde karşı saldırıda bulunacaktı. 24-25 Şubat gecesi Şliapnikov önderliğindeki Bolşevik Rusya Bürosu üyeleri erken olduğu düşüncesiyle ayaklanma çağrısı yapılmasına hâlâ karşıydı. Bu iş, ayaklanma ve demokratik bir cumhuriyet çağrısı yapan bir bildirge hazırlamak için Menşeviklerle Bolşevikleri birleştirmeye kalkışan, *mezhrayontsi* (semt temsilcileri) adlı küçük bir Enternasyonalist Sosyal Demokrat gruba kaldı. Bildirgenin talepleri belirgin olmasa da işçilerin maneviyatını yükseltmiş ve kitlelere önderlik eden emin bir elin varlığını hatırlatmış oldu.

Fabrika düzeyinde Bolşevikler, Menşevikler ve SD'ler arasındaki partiyle ilgili fikir ayrılıkları yerini eylem birliği ve ortak amaç duygusuna bırakmaya başlamıştı. Birkaç istisna dışında bütün sosyalistler artık işçilere propaganda yapmaya ve askerlere ulaşmaya çabalıyordu. Ertesi sabah, 25 Şubat — Cumartesi— günü grevde çarpıcı bir büyüme yaşandı: 200.000'den fazla işçi iş bırakıp yeniden başkentin merkezine yöneldi. Liteinyi Köprüsü'nde, Kazaklar yerlerini hiçbir engel çıkarmadan, şehir merkezine akan işçilere bıraktılar. Vasilievski Adası'nı Petrograd merkezine bağlayan Nikolaevski Köprüsü'nde, çarın en üst düzey atlı kuvveti olan Don Kazaklarının bir müfrezesi, adanın askeri komutanının kendinden geçmişcesine verdiği durdurma emrini yok sayarak, sakin bir şekilde işçi kalabalığının şehre doğru yürümesine izin verdi. Yakın bir binada 'firavunların' tutukladığı kişileri kurtarması için kalabalık bir gruba yine başka bir Kazak müfrezesi göz yumdu. Etrafı saran kalabalığın alkışları arasında Kazaklar aslında polis muhafızlarını kovalamış, tutukluları da serbest bırakmıştı.

Belki de günün en çarpıcı olayı akşama doğru Znamenski Meydanı'nda gerçekleşti. Atlı polis oradaki bir gruba saldırdığında insanlar sağa sola kaçışırken, bir Kazak müfrezesi sakin bir şekilde bekliyordu. Kasketli birkaç gözü pek işçi onlara yaklaşıp yardım istediğinde, Kazaklar palalarını kınından çekerek aniden polise saldırıp dağıtmıştı; komutan polis müfettişi karın içinde ölü yatıyordu. Üstelik tek partizanlık yapan Kazaklar değildi. Nevski Bulvarı'nda karşılarına süvari birlikleri çıkan göstericiler, askerlerden destek istedi. Askerler süngülü tüfeklerini kaldırdılar —sonra saflarından ayrılıp kalabalı-

ğa karıştılar. Bununla birlikte, şehir merkezindeki —çoğu subaylığa hazırlanan astsubay olan— başka askerler göstericilere ateş açıp ve yol ortasında sivilleri öldürdü.

Bu arada işçi mahalleleri, başta Viborg, isyan ruhuyla yanıp tutuşuyordu. Her yerde 'firavunlar' dövülüp silahları ellerinden alınıyordu. Karakollara saldırılıyor ve silahlar alınıp götürülüyordu. Genel grev nedeniyle şehir felç olmuştu. Tramvaylar, taksiler, hatta sıradan taşıtlar ortalıkta yoktu; matbaalar, bankalar, işyerleri, mağazalar ve resmi binalar kapalıydı. Üniversiteler boştu, kafe ve restoranlar kapalıydı, posta hizmetleri durma noktasına gelmiş, su ve gaz şebekeleri devre dışı kalmıştı. Petrograd'ın büyük bulvarlarından dalga dalga devrim şarkıları söyleyip, kızıl bayraklar sallayarak, savaşa ve otokrasiye son vermeye çağıran pankartlar taşıyan kalabalıklar akıyordu. Monarşinin sallanmaya başladığı 1905 yılından beri, Petrograd'ı esir alan böyle bir heyecan gerçekten şehirde görülmemişti.

Petrograd işçileri bu sefer kendi başlarına ancak askeri birliklerin engelleyebileceği bir isyana kalkışmıştı. Fakat tek başına işçiler hükümeti deviremezdi. Halkın orta sınıfının desteğine —hepsinden önce bizzat askerlerin tam desteğine— ihtiyaçları vardı. İşçiler ellerindeki az sayıda silahla, açık bir çatışmada eğitimli askerlerin karşısına çıkamazdı. Temel soru şuydu: Askerler halka katılır mıydı? Büyük bir askeri ayaklanma başlatırlar mıydı?

Otokrasinin varlığına meydan okunduğunu anlamış gözüken yetkililer, olası en kötü çareye başvurdu: halka karşı sıradan askerlerin kullanılması. Gece sabaha kadar Petrograd askeri valisi General Kabalov şehir merkezini ordugâha çevirdi. Makineli tüfek yuvalarıyla destekli nöbetçi birlikleri bütün ana kavşakları tuttu. Kamu binalarına, tren istasyonlarına ve köprü başlarına koruma amaçlı askeri müfrezeler yerleştirildi. Süvari birlikleri caddelerde devriye geziyor, değişik yerlerdeki nöbetçiler yoldan geçen bütün sivillerin kimliğini kontrol ediyordu.

Ertesi gün, 26 Şubat, açık ve ayaz bir Pazar günü olarak başladı. Üst düzey Bolşevik ve Menşevik liderler benzer şekilde, Kabalov'un topladığı askeri kuvvetlerin isyanın bitişi anlamına geldiğini düşündü. İşin ilginci, en makul olanın grevi bitirmek olduğuna kanaat getirmişlerdi. Fakat Petrograd proletaryası, en küçük bir korkusu kalmamış gibi coşkuluydu. Açıklaması zor nedenlerle, işçiler yeniden sokaklarda toplanarak, donmuş Neva Irmağı üzerinden Nevski Bulvarı'na yöneldi.

Kalabalığın Nevski boyunca yürüyüp Vladimir Bulvarı'yla Sadovaya Sokağı'nın köşesine geldiği o uğursuz anda, Semenovski Alayı'nın müfrezeleri ateş açtı. Başka bir yerde, Znamenski Meydanı'nda, Volinski Muhafız Alayı'nın talim yapan bir müfrezesi ansızın kalabalığa ateş açtı, askerler başka yerlerde de benzer işler yaptı. Buna rağmen dağılıp tekrar toplanan kalabalıklar, subayların komutası altındaki birliklerin henüz koruduğu disiplini kırmak için büyük bir kararlılıkla gösterilerine inatla devam etti. Askeri güçlerin genel görüntüsünün önemli oranda farklılaştığını göstericiler bir şekilde anlamış olmalıydı; askerlerin çoğunu birarada tutan disiplin gerçekten bozulmaya başlamıştı. Askerlerin tutumunu gözlemleyen Enternasyonalist Menşevik Nikola Sukharov'un belirttiğine göre, askeri devriyelerin çoğu,

> [r]ahat, gayri ciddi ve sahici olmayan bir haldeydi. Hem bekleyenlerin hem de devriyelerin görüntüsü, kendilerine yapılacak düzenli bir saldırı karşısında teslim olmayı bekliyor gibiydi. Uzun zamandır ortada bir tek polis yoktu. Şehirde rastgele gezinen devriyelerin silahları pek çok yerde, aslına bakılırsa direnişle bile karşılaşmadan [göstericiler tarafından] alınmıştı. (...) Başlarında subay olmasına rağmen, [el bombalı bir asker kordonu] rahat tavırlar sergiliyor, kalabalıkla hararetli bir şekilde siyasal konuları konuşuyordu. Atılan ajitasyon nutukları tam onların anlayacağı dildendi. Kimi askerler kıkır kıkır gülerken, kimileri dikkatli bir şekilde dinliyordu. (...) Doğrudan bir itaatsizlik yoktu, fakat etkili herhangi bir operasyon için elverişli olmadıkları da, subayların bu 'bozuk' manzaraya gözlerini kapamaktan başka yapacak bir şeyi olmadığı da belliydi.[5]

Ayaklanmaya katılan militanlar olayların kaderinin ertesi gün belli olacağını artık biliyordu. Askerler işçilere ve onlara destek olanlara ateş açarsa, işçiler yenilip evlerine çekilecekti. Ama askerlerin silahlarını indirip kalabalığa katılma olasılığı da vardı.

Bolşeviklerin Viborg Mahalle Komitesi'nin üyeleri o gece toplandığında, ertesi günkü eylemleri iptal etmeye eğilimli görünüyordu. Ama aynı zamanda işçi mahallelerinin her yerinde toplantılar, hatta mitingler yapılıyordu ve işçiler buralarda artık istim üzerindeydi. Birliklerin umursamaz tutumlarını fark etmişlerdi; tam da subaylarının gözü önünde, pek çok asker kordonu ve birlikler rahatça işçilerle konuşmuştu. Militanlarla sıradan işçiler tartıştılar, deneyimlerini değerlendirdiler ve ertesi gün için kararlar aldılar. Bolşevik işçi

---

[5] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution, 1917: A Personal Record* der. ve çev. Joel Carmichael (Londra, New York ve Toronto: Oxford University Press, 1955), s. 26, 27.

militanlarla *mezhrayontsi*'nin Vasilievski Adası'ndaki bir toplantısında, işçilerin sadece greve devam etmesi değil, grevin daha da genişletilmesi, işçi milisi oluşturmak için silah toplanması kararlaştırıldı. Devletle başarılı bir halk ayaklanması arasında duran tek şeyin, Petrograd garnizonunun çoğunu oluşturan asker parkası içindeki hayata küsmüş köylüler olduğundan emindiler.

Sosyalist liderler de işçiler gibi, garnizonu rejimin dizginleri altında tutan askeri disiplin bağlarının koptuğundan habersizdi. Kazak müfrezelerinin yumuşaklığı yetkililerin güvenlerini yeterince sarsmış, ama birliklerin halka ateş açma isteksizliği Petrograd askeri komutasının karargâhlarındaki korkuyu daha da artırmıştı. En korkutucu olan, işçilerin günün sonunda Pavlovski Alayı'nın kışlasına girip, (diğerleri arasından) talim müfrezesinin Nevski Bulvarı'nda göstericilerin üzerine ateş açtığını söyleme rahatlığını bile hissetmesiydi. Bu haberle çileden çıkan *pavlovtsi* Dördüncü Bölüğü talim müfrezesini durdurmak için kışladan ayrıldıktan sonra kendini atlı polisle silahlı çatışmanın içinde buldu. Silahsız olan askerler, alaylarındaki diğer bölükleri başkaldırmaya teşvik etmek üzere kışlalarına döndü. İsyanın elebaşılarının etrafı kısa sürede sadık birlikler tarafından kuşatıldı ve bekleneceği gibi hapsedildi, ama 21 silahlı kişinin kayıp olduğu anlaşıldı. Muhtemelen işçi mahallelerine sığınmışlardı. Aslında bu askerlerin her biri ayaklanma için her şeyi göze almış eylemciydi ve asker oldukları için aynı üniforma altındaki diğer insanlarla rahatça konuşabiliyorlardı. Hükümetle yolunu ayırmaya en az işçiler, Kazaklar ve polis kadar ordu da hazırdı.

26 Şubat gecesinde, saatler önce göstericilere ateş açan Volinski Alayı'nın talim müfrezeleri isyan etmeye karar verip halka katıldı. Astsubay Çavuş T. Kirpiçnikov önderliğinde, içinde makineli tabancaların da olduğu alayın silahlarına gizlice el koydular. Ertesi sabah kalk borusu için hazırlandıktan sonra genç bir subayla tartıştılar (bu onun hayatına mal oldu), sonra da manga düzeninde alayın diğer askerlerin yanına uğradılar. Ertesi gün —27 Şubat Pazartesi— sabah saat 9'da, sonunda onlara katılmaya karar veren yakın mesafedeki Preobrazhenski ve Litvanya Alayları'na ulaştılar. Kısa sürede Altıncı İstihkâm Bataryası ve yol boyunca diğer kışlalardan isyan eden birliklerle güçlerini birleştirerek tam teçhizatlı şekilde Nevski Bulvarı'na çıktılar, işçi yığınlarının ve (önemli bir olgu) orta sınıftan halkın alkışlarıyla karşılandılar. Silahlı askerler ve işçiler cephanelikten ve diğer askeri depolardan on binlerce silaha el koymuştu. Gece olurken devrimci birlikler ve seyrek olarak zırhlı

araçlar şehrin geniş caddelerinde görünmeye başladı ve sayıları gittikçe azalan diretenler kısa süre sonra kendilerini kuşatan devrimcilere teslim oldu. Tsuyoşi Hasegawa'nın belirttiği gibi,

> Sabahın erken saatlerinde Volinski Alayı'nda başlayan askerlerin isyanı böylece 27 Şubat gününün sonunda neredeyse Petrograd'daki bütün askeri birimlere ulaşmıştı. Asker isyanına katılanların sayısının sabah 10.200'den, öğleden sonra 25.700'e, akşam da 66.700'e çıktığı tahmin ediliyordu. 28 Şubat sabahı artmaya devam ederek 72.000'e, öğleden sonra 112.000'e, akşam da 127.000'e yükseldi. 1 Mart günü öğleden sonra neredeyse bütün garnizon, 170.000 asker devrim safına geçmişti.[6]

Çarlığın Sonu

1917 yılında imparatorluk Rusya'sındaki askeri bürokratik blok ömrünü tamamlamış, artık kullanılamaz hale gelmişti, ülkede ne olup bittiğinin farkında bile değildi. 1905 Devrimi'nden sonra —on iki yıl daha— yaşamasının nedeni çarlık rejiminin gücünden çok, yüzyıllardır kölelik koşullarında yaşayan köylü kitlelerinin ataletiydi. Avrupa'yı kasıp kavuran tarihsel toplumsal değişimlere inanamayan otokrasi, Şubat ayı sonunda kopan fırtınayla alt üst olacaktı. Başkentin dışındaki karşı-devrimci birlikler gibi Şubat devrimcilerinden korkan cephede ve askeri karargâhlarda bulunan generallerin de, sadece ailesini Tsarskoye Selo'ya götürmekten başka şey istemeyen çarın kendisi kadar iradeleri tükenmişti. Muvazzaf subaylar asıl olarak konumlarını korumakla ilgileniyor gibi görünüyor ve battığı belli olan rejime yardımcı olmak için neredeyse hiçbir şey yapmıyorlardı. Petrograd isyanının ardından Moskova da doğal olarak bundan etkilenip, aynı şekilde hareket etti, bunu sonraki birkaç günde imparatorluk genelinde diğer başkentler, şehirler ve kasabalar izleyecekti. Yetkililer Petrograd ayaklanmasının kurbanlarının listesini çıkardığı zaman, 1.500 kadar kişinin öldürüldüğünü ve yaralandığını, bunun 869'unun asker olduğunu gördüler. Diğer büyük ayaklanmalarla kıyaslandığında, yüzlerce yıllık otokrat bir devleti alt üst eden Rusya'nın 'ilk devrimi' görece kansız gerçekleşmişti —her şeyden önce, yıllardır can çekiştiği ve sadece uygun bir cenaze töreni beklediği ortaya çıkmıştı.

1917 Şubat ayaklanması, toplumsal bir devrim değil, siyasal bir başkaldırıydı. İşçilerin sokaklara dökülmesine ve askerlerin isyan etmesine neden

---

[6] Hasewaga, *February Revolution*, s. 292.

olan toplumsal sorunlar çözülmeden duruyordu. Savaş hâlâ devam ediyordu; tarımsal sorunlar olduğu gibi duruyordu; işverenler hâlâ işçileri sömürüyordu; ve hatta başkentin yiyecek sorunu hiç olmadığı kadar büyümüş, silahlı askerlerin ve on binlerce aç insanın varlığıyla daha da beter hale gelmişti. Artık otokrasi devrildiğine göre onun yerini hangi kurumlar alacaktı? Yüzyıllardır, Rus olmayanlar da dahil, milyonlarca insanı zincire vuran merkezi bürokratik imparatorluğa kim önderlik edecekti? Savaş sürecek miydi? Birbiriyle çatışan sınıflar —burjuvaziyle proletarya, toprak sahipleriyle köylülük— Şubat'tan sonra, imparatorluğu Prusya militarizmine karşı savunmak için birleşecek miydi? Yoksa savaş ayrı bir barış anlaşmasıyla mı bitecekti? Sonraki birkaç ay büyük zorluklarla bu soruların çoğunu cevabını, aynı zamanda da kitlelerin önderlik için yüzünü döndüğü devrimci liderleri felç eden ataleti ortaya çıkaracaktı.

9. BÖLÜM

SOVYETLER İKTİDARDA

Geçici Hükümet

Petrograd işçilerinin ayaklanmasının başkentin üst sınıflarını dehşet içinde bıraktığı söylenemez. Nikola şehirdeki karışıklıkla baş etmek için 14 Şubat günü Duma'yı topladı, fakat daha sonra 26 Şubat'ta, grev hareketinin üçüncü günü, anlaşılmaz bir şekilde meclisi tatil ederek milletvekillerine Petrograd'dan ayrılıp memleketlerine ve malikanelerine dönmelerini söyledi. Çar bunu yaparak Rusya'yı meşru bir yasama organından mahrum bıraktı. Duma vekilleri parlamentonun tatil edilmesine şaşırmıştı —kurumları fiili olarak feshedilmişti— fakat devrimci ayaklanmanın ortasında nasıl karşılık vereceklerine karar verememişlerdi. Bir taraftan, şehrin siyasal kaderini işçilere ve askerlere bırakarak, imparatorun şehri terk etme emrine uyabilirlerdi. Diğer taraftan, çara aldırmadan toplanıp, durumla ilgilenebilirlerdi —ama bu Nikola'ya karşı gelmek ve kendilerini isyancılarla aynı kefeye koymak anlamına gelirdi (bu da monarşi ayaklanmayı atlatırsa, kişisel olarak onlar için hiç iyi olmazdı). Muhafazakâr vekillerin çoğu Nikola'ya itaat etmeyi ve hemen geri çekilmeyi seçti. Bu durum İlerici Blok ve meşrutiyetçi üyeleri krizle yüz yüze bıraktı. 27 Şubat günü öğleden sonra son Duma vekillerinin yaklaşık üçte biri gayri resmi olarak toplanarak bir Duma Komitesi seçti. Komiteye seçtikleri siyasal yelpazenin çeşitli örnekleri arasında, iki sosyalist, *Trudovik* Aleksandr Kerenski ve Menşevik Nikola Çikheidze de vardı.

Duma Komitesi'nin tam adının —Başkentte Düzenin Yeniden Sağlanması, Kamu Kurum ve Kuruluşlarıyla Bağ Kurmak İçin Duma Üyeleri Geçici Komitesi— kullanışsız olması tesadüf değildi. Hem ayaklanma hem Nikola'nın emriyle telaşa kapılan Duma'nın geriye kalan üyeleri iktidarın çardan

yana mı, halktan yana mı olduğundan emin değildi. Bu üyeler, Duma komitesini, hükümeti değiştirmeyi başarırsa devrimi kontrol altında tutmaya, yahut çar ayaklanmayı bastırırsa karşı-devrimle pazarlık yapmaya uygun olarak tasarladılar.

O günün ilerleyen saatlerinde, Preobrazhenski Alayı'nın çarın emri altından çıktığı haberini alan Komite, fevri bir kararla iktidarı ele geçirmek istedi. Komite'nin gayri resmi başkanı Kadet lider Milyukov'un amacı Rusya'da monarşiyi korumak, temkinli bir şekilde başkentte düzeni yeniden sağlamanın yollarını aramak ve bir Romanov'u tahtta tutmaktı. 1 ve 2 Mart günleri Duma komitesi, çarın, Grandük Mikhael'in vekaleti altında, oğlunun lehine tahttan çekilmesini kararlaştırdı. Doğrusu Komite'nin kendi adına tahtı grandüke önerme yetkisi yoktu, dük de akıllı davranarak bu riskli makamı geri çevirdi. Nikola kendi hesabına, hanedanlığının bu büyük krizi süresince uyurgezer gibiydi. Önce ayaklanmanın askerler tarafından derhal bastırılmasını istedi; sonra anayasal monarşiyi kabul etti; son olarak da, endişeli generallerin 'cesaretlendirmesiyle' Rusya'daki anarşinin tek alternatifinin yeni bir Geçici Hükümet olduğuna karar kıldı.

Ne ki, Nikola, bir kez daha, hem çok zayıf hem de çok geç bir öneride bulunmuştu. Başkentin sokaklarında bol miktarda bulunan hanedana dair paramparça olmuş amblemler bir Romanov'un tahtta kalması bir yana, kitlelerin otokrasinin Rusya'yı yönetmeye devam etmesine izin vermeyeceğini son derece açık bir şekilde gösteriyordu. İmparator, Duma Komitesi'ndeki kendi adamlarıyla görüştüğünde de, daha fazla güvendiği askeri danışmalarına sorduğunda da yandaşlarının kendisinin gidişine sevineceğini anlamıştı. Nikola'nın olayları etkileme kapasitesi öylesine azalmıştı ki, 2 Mart günü tahttan çekilmesi sanki çok sıradan bir olaydı. Küçük bir seremoniyle, çar ve ailesi Tsarskoe Selo'daki sarayda geçici ev hapsine alındı.

İmparatorun tahttan çekilmesinin ardından bu çok büyük siyasal değişim dalgasını burjuvazinin ve toprak sahiplerinin denetiminin ötesinde bir radikal demokrat hükümetin kurulmasını önlemek istiyorsa, Duma Komitesi'nin, yasal sorumluluk taşıyan geçici bir hükümet kurması gerekiyordu. 1 Mart gece yarısında başlayan müzakerelerde, (başlarında Milyukov'un olduğu) Duma Komitesi delegeleriyle, (başlarında Çikheidze'nin olduğu) bir Sovyet delegasyonu biraraya gelerek, kurucu meclis toplanana kadar devleti yönetecek geçici bir hükümetin kurulması için sekiz maddelik bir program oluşturdu. Bu programı temel alan yeni hükümetin amacı, 1) bütün siyasal tutuklu-

lara af çıkarılması; 2) konuşma, toplanma ve sendika kurma ve grev hakkını da kapsayan örgütlenme serbestliğinin güvence altına alınması; 3) ulusa, dine ve toplumsal statüye dayalı ayrıcalıkların kaldırılması; 4) kurucu meclis çağrısının hazırlanması; 5) polisin yerini seçimle işbaşına gelen milis kuvvetlerinin alması; 6) yeni yerel özyönetim birimleri için, 'dört ayaklı' (genel, gizli, doğrudan ve eşit) oy kullanma hakkı tanınan seçimlerin yapılması; 7) Petrograd'daki isyancı askeri birliklerin silahlarını bırakmalarına ve bunların cepheye gönderilmesine engel olunması; ve son olarak 8) görev başında olmayan bütün askerlere sivillerin sahip olduğu özgürlüklerden yararlanma hakkı verilmesi. Sonunda Milyukov, öngörülen hükümet için gereken bakanlar kurulu listesini hazırlamıştı. Bütün bu önlemler halkın katılımı olmadan alınmıştı —aslında bunlar devrimle bağdaşmayan şeylerdi.

Milyukov'un artık bir şekilde mevcut Geçici Hükümet'in varlığı için halkın rızasını aldığını göstermesi gerekiyordu. Stratejisi basitti. Kimliği belli olmayan bir 'halk' kitlesi, (Menşevik Enternasyonalist Nikolay Sukhanov'un daha sonra belirttiği gibi) 'bilgi edinme amacıyla' Tauride Sarayı'nın Katarina Salonu'na toplanmıştı. Milyukov salondan geçerken, tesadüfen onlarla karşılaşmıştı. Aniden gelen bir ilhamla bu kalabalığı, devrimci halkın bir numunesi olarak görmeye karar verdi. Yeni bir hükümetin oluşturulduğunu duyurarak, hükümetin yapısını ve bakanlarını açıkladı, ardından da onların onayını istedi.

Fakat 'halk', Milyukov'un umduğu kadar uzaklaşmaya yatkın değildi.

> 'Sizi kim seçti?' sorusu oldukça zor bir soruydu, buna verilecek yanıt da belliydi; kimse kimseyi seçmedi, seçimler için zaman yoktu, seçimi 'devrim' yaptı. Milyukov, [önerilen] başbakan [G. E.] Lvov'u, çarlık rejiminin baskısı altındaki Rus 'toplumunun' vücut bulması olarak adlandırırken, kalabalıktan bir ses yükseldi: 'Mülklü toplum!'

Milyukov, Aleksandr Kerenski'nin adalet bakanı olacağından söz etmemiş olsaydı, bütün program ve bakanlar listesi daha o anda bir kenara atılabilirdi. 'Çalışma arkadaşım A.F. Kerenski'nin halkın ilk Bakanlar Kurulu'nda Adalet Bakanı olmayı kabul ettiğini yeni öğrenmiş bulunuyorum' diyordu Milyakov, 'o bu makamda eski rejimin bütün hizmetkarlarına hak ettikleri cezayı verecektir'. 'Halk' naif bir şekilde bu haberi 'büyük alkışlarla' karşıladı. Kitleler tarafından geniş ölçüde otokrasi karşıtlığıyla tanınan Kerenski, başkent sakinlerinin en önemli meselesi olan ülke içindeki siyasal tutuklularla yurtdışındaki sürgünlerin tamamı için genel affı hiç şüphesiz ilan ederdi. Milyukov,

Kerenski'nin adını söyler söylemez, kitle pek şikayetçi olmadan programın geri kalanını da kabul etmeye razı oldu.

Bu tekil, *ad hoc* karşılaşma onay alma işini bütünüyle halletti. Böylece Geçici Hükümet kuruldu ve ülkeyi yöneten iktidarın bütün ayrıcalıkları ve statüleriyle donatılmış oldu. Müttefik kuvvetler bunu hemen meşru Rus devleti olarak tanıdı. O kaos günlerinde kimseyi rahatsız etmez gibi görünen, normalde yüzüne bakılmayacak bakanların meşruiyeti, yerinde durmayan bir 'halk' kitlesi tarafından sağlanmış oldu. Açıkça belirtmek gerekirse Geçici Hükümet'in kurulmasının nedeni, kitlelerin burjuvazinin denetiminde olmayan radikal demokratik bir hükümet oluşturmasını önlemekti. Aylar sonra Bolşeviklerin, iktidarı, Rusya'nın 'meşru' hükümetinden 'meşru olmayan bir şekilde' devraldığı şikayetleri yükselecekti —oysa Geçici Hükümet, Menşeviklerin denetimindeki Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi'nin işbirliği olmadan, Milyukov'un gerçekleştirdiği bir darbeydi âdeta.

Üyeleri liberal burjuvaların gri listesini oluşturuyordu: *zemstva* lideri ve toprak sahibi Prens G. E. Lvov hükümetin resmi başkanı olacak, Bakanlar Kurulu'nun başkanı olarak hareket edecekti; kabinenin belli başlı figürleri dışişleri bakanı Milyukov; adalet bakanı Kerenski; ulaştırma bakanı Nekrasov; savaş bakanı olarak da sanayici Guçkov'du. Milyukov'un büyük bir dikkatle seçtiği, itibarı tüyler ürperten bu entrikacı grubu, iktidarı esas olarak Kerenski'nin varlığına bağlı olarak elinde tutuyordu.

Yine de, dört yüz yıllık yarı Asyalı bir otokrasiyi bir haftadan az süren sokak savaşıyla sahneden silen Şubat Devrimi, bir anda Rusya'yı Batı dünyasının en özgür liberal demokrasisi haline getirmişti. 1917 yılının Mart ayında Geçici Hükümet modern Avrupa tarihinin pek eşine rastlamadığı bir dizi ilerici reform yapacaktı. Konuşma, basın ve toplantı özgürlüğünün yanı sıra sendika kurma ve grev hakkını da teminat altına alan bir kişisel özgürlükler paketi —bu kanlı savaşın ortasında— kabul edilmişti. Proletaryanın geniş bir kesimine sekiz saatlik işgünü sağlanmıştı. İdam cezası kaldırılmış, bütün siyasal tutuklulara af ilan edilerek, komplocu devrimcilerin Rusya'ya dönmesinin önü açılmıştı. Irka, dine ve resmi statüye dayanan yasal eşitsizlikler ortadan kaldırılmış, Rusya tarihinde ilk defa Yahudilerin yurttaşlık hakları tanınmıştı. Ulusal azınlıklara değişen oranlarda otonomi tanınmış, nesiller süren kanlı mücadelenin ardından Polonya'ya bağımsızlığı verilmişti.

Petrograd Sovyeti'nin Kurulması

Başkentteki asıl güç Geçici Hükümet'te değil, yeni kurulan Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'ndeydi. Bu oluşumun köklerinin 1905 yılındaki sovyetlere dayandığı açıktır. 1915 yılında yapılan Petrograd'daki kısa genel grev sırasında Bolşevik militan işçilerin yükselttiği sovyet talebi,* 1917 yılının Ocak ayındaki genel grevde de tekrarlanmıştı. 24 Şubat günü, henüz Petrograd Sovyeti ortada yokken, kimi fabrikaların (Fransız-Rus ve Promet fabrikalarının) işçileri sovyet oluşturmak üzere delege seçmişti. Nikola, Duma'yı tatil etmeden önce bu delegeler sovyet örgütlenmesi talebi için Duma'nın Menşevik üyeleriyle biraraya gelmişti. Ertesi gün, belki bu işçilere tepki olarak, belki de kendi inisiyatifleriyle, Menşevik vekiller şunu yaptı: bir parti toplantısında sovyet örgütlenmesi kabul edildi ve 26 Şubat günü Petrograd İşçi Birliği Kooperatifleri merkezinde toplantı için çağrı yapıldı. Fakat bu toplantı yapılamadan, polis delegelerin yarısından fazlasını gözaltına almış ve sovyetin kurulması yarıda kalmıştı.

Petrograd Sovyeti'nin kurulmasına yönelik kesin adım, Savaş Sanayi Komitesi İşçi Grubu'nun tutuklu olan kimi üyelerini isyancı kitlelerin serbest bırakmasıyla, 27 Şubat günü atıldı. Aynı gün grubun kimi liderleri —özellikle K. Gvozdev, B. Bogdanov ve G. Bredio— hemen şehirdeki Duma oturumlarının yapıldığı Tauride Sarayı'nın yolunu tuttu. Orada kendi ortak kullanımları için ayırdıkları odada Çikheidze ve Kerenski'yle buluştu. Tsuyoşi Hasegawa'nın belirtiği gibi, bu sosyalistler, amacı Petrograd Sovyeti'ni örgütlemek olan 'Geçici Yürütme Komitesi'ni acilen oluşturdular'.[1]

Kendi kendini atayarak toplanan 'Geçici Komite', Menşeviklerden Çikheidze, Volkov, Grineviç, Gvozdev ve Bogdanov'la, partili olmayan aydınlardan Kapelinski, Frankorusski, Sukhanov ve N. Sokolov'dan oluşuyordu. Böylece Petrograd Sovyeti ılımlı sosyalist yönelimli bir komite olarak yola koyuldu. O gün öğleden sonra saat ikide bu üyeler Petrogradlı 'hemşehrileri-

---

* 1915 yılında Duma'daki Menşevik vekiller —en başta Çikheidze— durumun otoritelere açık bir şekilde cephe almaya uygun olmadığına inandığı için hem genel greve hem de sovyet talebine karşı çıkmıştı. Iki yıl sonra, Çikheidze şimdi de ironik bir şekilde sovyet delegasyonunun başı olarak, geliştirmek için hiçbir şey yapmadığı devrimi burjuva Geçici Hükümeti'nin gözetim altında tutmasını meşrulaştıracak yollar üzerinde Milyukov'la görüşmeler yapıyordu.

[1] Tsuyoşi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (Seatle ve Londra: Washington University Press, 1981), s. 330.

ne' çağrıda bulunarak, onları o akşam Tauride Sarayı'nda toplanmaya, (çağrıda bu sözcük bulunmasa da) ve sovyeti oluşturacak delegeleri seçmeye davet ettiler. Askerler her bölük (yaklaşık 250 asker) için bir vekil, büyük fabrikalarda bin işçi için bir vekil ve küçük fabrikalarda birlikte toplamı bine ulaşan her grup da bir vekil seçecek, böylece büyük çoğunluk asker-köylülere verilecekti.

27 Şubat günü Menşevikler ile müttefikleri bir sovyet oluşturmaya çalışırken yalnız değildi. Bir dizi grup bu kurumu kurmak için yarışıyordu; gerçekten de aralarındaki yarış at başı gidiyordu. Hemen öğleden sonra, Menşevikler Tauride Sarayı'nda durumu değerlendirirken, devrimci *mezhrayontsi* ve onların radikal Devrimci Sosyalist müttefikleri kendi merkezlerinde toplantı yapıyor, ayaklanma ve sovyet oluşturma çağrısında bulunmayı oybirliğiyle kabul ediyordu. Aslında, *mezhrayontsi* hemen hemen kesinlikle ayaklanma ve sovyet taleplerinin ikisini birden yükselten ilk sosyalist eğilimdi.

*Mezhrayont*ların işçi temsilcileri sovyeti için yaptığı çağrı, açıkça Sovyet'i 'geçici devrimci hükümet' —hükümet yetkilerine sahip bir Sovyet— yapma girişimiydi.[2] Bu strateji, ortaya proleter devrimci bir hükümetin çıkarılmasının önüne geçmeye çalışıyor izlenimi veren Menşeviklerinkinden daha radikaldi. 27 Şubat akşamında *mezhrayontsi* ve müttefikleri başkentin her tarafında 30.000 bildiri dağıttı, ama bu arada saat dokuzda Menşevikler, Tauride Sarayı'nda kendi sovyetlerinin kurul toplantısını başlatarak, *mezhrayontsi*'nin çabasını boşa çıkardı.

Bununla beraber, hem Menşevikler hem de *mezhrayontsi*, hâlâ sovyetin öneminin farkında olmayan Bolşevik liderleri geride bırakmıştı. 1915 yılının Ekim ayında yazdığı bir makalede Lenin, sovyetin, üzerine devrimci rejimin inşa edileceği bir kurum olarak değil, sadece 'kitlesel bir siyasal grevin gelişmesiyle bağlantılı olarak'[3] kurulabileceği şeklinde uyarıda bulunarak, Petersburg Bolşevikleri'nin sovyet talebine karşı çıkmıştı. 25 Şubat günü Bolşeviklerin Rusya Bürosu, sovyetlerin bir özyönetim formu değil, bir mücadele aracı olduğunu ifade eden Lenin'in görüşünü yansıtan bir bildiri yayınladı. Bildiri işçileri fabrikalarda ve şehrin mahallelerinde özel olarak Bolşevik komiteler oluşturmaya davet ediyordu —cepheleşme çağrısından çok parti için üye kampanyası gibi görülmesi gereken bir talepti bu. Bildiri, bu komitelerin

---

[2] *İzvestia*, 28 Şubat 1917; a.g.e. s. 332.

[3] V. I. Lenin, 'A Few Theses' (Ekim 1915), *Selected Works* içinde, (New York: International Publishers, 1942), s. 5:155.

kendini partinin Petersburg Şehir Komitesi'ne bağlı kılmasını talep ediyor, neredeyse Bolşeviklerin partiden bağımsız kitle örgütlerine katılmasına engel oluyordu.* Anlaşıldığı kadarıyla Büro, Şubat Devrimi'ni doğrudan Bolşevik önderlik altında parti komiteleri tarafından yürütülmesi gereken bir parti işi olarak görüyordu —bu görüşün kaynağı Lenin'in örgüt üzerine yazdığı yazılardı.

Bununla beraber, Petrograd'daki bütün Bolşevikler oldukça sekter olan bu politikayı kesinlikle desteklemişti. Menşeviklerin Tauride Sarayı'nda Sovyet'i örgütlediği aynı gün içinde, partinin Şehir Komitesi'ne bağlı olan Viborg Mahalle Komitesi, grevcileri sovyet için delege seçmeye çağırıyordu. Geniş Finlandiya Garı'nda toplanılacak ve geçici devrimci hükümetin temeli atılacaktı. Komite'nin bildirisi işçilerin, 'doğrudan (...) fabrika grev komiteleri seçimine başlaması' gerektiğini söylüyordu. 'Delegeler, Geçici Devrimci Hükümet'i yaratacak olan İşçi Temsilcileri Sovyeti'ni oluşturacaktır.'[4] Daha önceki *mezhrayont*ların bildirisi gibi, bu Bolşevik bildirisi de olağanüstüydü: Nisan ayında Lenin'in Rusya'ya dönüşünde benimseyeceği ve sonuç olarak dokuz ay sonra da Bolşevik Parti'yi iktidara taşıyacak bir politika öngörüyordu.

Oysa, 27 Şubat günü isyancı Petrograd işçi ve askerleri Menşevik sovyeti lehine bu bildiriyi büyük ölçüde yok saymıştı. Hasegawa'nın belirttiği gibi, bildiri 'kitlesel olarak Tauride Sarayı'na akan isyancıların yönünü değiştiremedi'.[5] Menşevikler solun bir işçi ve köylü hükümeti oluşturmaya çalıştığını çok açık bir şekilde anlamıştı —bütün devrimci rakiplerini geride bırakmak ve Sovyet önderliğinin Milyukov'un geçici hükümetine alan açacak ılımlı politikalar yürütmesi için elinden gelen çabayı gösterdi. Yeni Sovyet'in toplanma yeri olarak Tauride Sarayı'nın —Duma'nın merkezinin— seçilmesi bile siyasal bir hareketti. *Yeni hükümetin burjuva karakterli olması gerektiğini ve bir biçimde, Duma'yı da içine aldığını* akla getiriyordu. Menşevik bildirinin, 'işçi, asker ve Petrograd halkının diğer temsilcileri' tarafından hazırlandığı iddia ediliyordu ama, yazanların hiçbiri ne grev hareketine ne de ayaklanmaya katılmıştı, kendilerinden başkasını 'temsil' edemezlerdi.

---

* Hatırlamakta fayda var, savaş patlak verdiği zaman otokrasinin isim değişiklikleriyle beslediği aşırı milliyetçiliğe taviz vermemek için Bolşevik Şehir Komitesi, 'Petersburg' olan adını 'Petrograd' olarak değiştirmemişti.

[4] Hasegawa, *February Revolution*, s. 334.

[5] A.g.e.

Planlama toplantısı sona erdikten sonra, Sovyet'i örgütleyenlerden bazıları hızla şehrin fabrikalarını dolaşarak oradaki kişilerden, sadece birkaç saat sonra yapılacak Sovyet toplantısı için gecikmeden 'temsilci' seçmelerini istedi. Sonuçta akşam saat 9'da yeni Sovyet'in ilk genel oturumu Tauride'de başlamış oldu. Sarayın kendisi biçimsel olarak, Geçici Hükümet'in toplandığı 'sağ kanat' ile yeni doğmakta olan Sovyet'in oturduğu 'sol kanat' şeklinde gerçekten ikiye bölünmüş, böylece kısa sürede adına 'ikili iktidar' denecek durum oluşmuştu. Sovyet katılımcıların sayısı oy hakkı olan 50 'temsilci' ve 200 gözlemciyi geçmiyordu. Bu önemli açılış oturumunda Şliapnikov ve bir avuç partili yoldaşının yanında sadece birkaç Bolşevik vardı. İşçiler için çeşitli sosyalist partilerin nihai hedefleri belli ki tam anlaşılmamış ve daha yakın tanıdıkları temsilcilere başvurmuşlardı. Menşevikler, İşçi Grubu ve Duma'da yer almanın sonucu olarak yarı yasal bir konuma sahip olduğu için, başkentteki işçi kütlesi tarafından çok iyi tanıyordu ve böylece Sovyet liderliğine kolayca yükseldiler.

Tauride'deki ilk toplantıda, Menşevikler ve onların ılımlı sosyalist yandaşları Çikheidze'yi başkan, Skobelev ve Kerenski'yi başkan yardımcısı olarak seçerek yeni Petrograd Sovyeti üzerindeki denetimlerini pekiştirdiler. Genel kurul ayrıca, içinde altı Menşevik (Çikheidze, Skobelev, Gvozdev, Grineviç, Sokolovski ve Pankov), iki ılımlı Devrimci Sosyalist (Kerenski ve Aleksandroviç), iki Bolşevik (Şliapnikov ve Zalutski) ve çoğu öncelikle Menşeviklerin politikalarını destekleyen ve partiyle bağı olmayan beş aydından (Sukhanov, Steklov, Sokolov, Krasilov ve Kapelinski'den) oluşan Yürütme Komitesi'ni de kurmuştu.

Sovyet İktidarı

Petrograd Sovyeti'nin Yürütme Komitesi, Devrim'le birlikte Rusya'da hiçbir otoritenin olmadığı bir güce sahip oldu. İşçiler arkasındaydı ve gerekli gördüğü bütün eylemlerde ona destek vermeye hazırdı ve özellikle toprağın dağıtılacağı sözünü verdikten sonra Rus köylüleri de kısa süre içinde bu önderliğin peşinden gitti. Sovyet'in Menşevik liderleri Sovyet'i devlete dönüştürmeye alenen isteksiz olmasına rağmen —Menşevik dogma bu görevi açık bir şekilde sözümona 'devrimci burjuvaziye' havale etmişti— somut koşullar ve halk ittifakı kısa süre içinde Sovyet'i devlet iktidarı şeklinde işlemeye zorladı.

Yürütme Komitesi, tam anlamıyla burjuva bir hükümete uygun olan işleri kotarmak için komisyonlar kurarak bir devlet gibi işlemeye başladı. 27 Şubat

günü öğleden sonra Sovyet daha toplanmadan önce, Geçici Yürütme Komitesi başkentte yiyecek dağıtımını yürütmek üzere bir Yiyecek Temin Komisyonu ve orduda düzeni yeniden sağlamak üzere bir Askeri Komisyon kurmuştu bile. Devrimci Sosyalist bir albay olan Sergei Mistislavski, Tauride Sarayı'nın solunda değil, sağ kanadında —aslında, Duma'nın başkan yardımcısı Kadet Nikolai Nekrasov'un ofisinde— toplanmasına karar verilen, Askeri Komisyon'un kurulmasında etkili olmuştu. Bu yer değişikliği adeta ordu üzerindeki denetimi Duma Komitesi'ne vermişti. O gece ilk Sovyet genel kurulu, Mistislavski'nin biçimsel 'sağa kayışını' öfkeyle hükümsüz kıldı ve Askeri Komisyonu yeniden sarayın sol kanadındaki kendi yerine taşıdı.

Üstelik, ilk oturum sırasında Sovyet, Sol'un eski bir talebini kanunlaştırdı. Başkentin nefret edilen emniyet güçlerinin yerine, başkentteki her bin fabrika işçisinden yüz kişiyi kapsayacak olan halk milisini geçirdi. Bu birliklere Petrograd'ın bütün ilçelerinde kurulmakta olan Sovyet'in mahalle komitelerinden komiserler önderlik edecekti. Geçici Hükümet'in canını çok sıksa da, iki gün içinde başkentin her yerinde fabrika işçilerinden oluşan milis birlikleri oluşturuldu.

Sovyet iktidarının icracıları olan Yürütme Komitesi'nin üyeleri arasında sağ kanat üyelerin sayısı gözle görülür bir şekilde solculardan fazlaydı. Komitenin 27 Şubat günü yapılan oturumunda, Bolşeviklerin temsil oranının düşük olmasından rahatsız olan Şliapnikov, şehirdeki her sosyalist partinin Sovyet'in yürütme organına iki temsilci atamasını önerdi. Onun bu hareketi onaylanınca, ertesi sabah Yürütme Komitesi toplandığında üyelerine, iki Devrimci Sosyalist (Zenzinov ve Sviatitski), iki Bolşevik (Molotov ve Şutko), bir de *mezhrayont* (Yurenov) eklenmişti.

Ama aynı zamanda sağ kanattan yeni sosyalistler de katılmıştı: iki *Trudovik* (Bramson ve Çaykovski), sağ kanattan iki Sosyalist Halk Partisi üyesi (Peşekhonov ve Çernoluski), iki Yahudi *Bundist* (Ehrilç ve Rafes) ve iki yeni Menşevik (Bogdanov ve Batruski). Bu yeni eklenen üyelerin çoğu Bolşeviklere ve *mezhrayontsi*lere düşmandı. Bu yüzden Şliapnikov'un hareketinin açık etkisi, Menşeviklerin liberal burjuvaziyle işbirliği politikasını besleyerek, istemeden de olsa Yürütme Komitesi'ni öncekinden daha sağa kaydırmak oldu.

Toplumsal bağlılıkların oluşmasında gelenek ve teamüller de önemli rol oynadı. Kitlelerin edinmiş olduğu isyancı ruh dikkate alındığında Sovyet genel kurulu, Yürütme Komitesi'nin kapitalistlerle çok yakın işbirliği yapması-

na izin veremezdi. Bu yüzden Petrograd Sovyeti'nin Geçici Hükümet karşısında kendi iktidarını açıklamasının zamanı geldiğinde, Yürütme Komitesi'nin üyeleri siyasal şizofreni yaşadı. 1 Mart günü, Marksist öğreti doğrultusunda, beklendiği gibi Geçici Hükümet'e katılmama yönünde (13'e 8) oy kullanıldı ve 2 Mart günü Sovyet, '[resmi] hükümet karşısında', yarı Bolşevik bir konum olan, 'devrimci demokrasinin denetim organı' olarak işlev görmeyi benimsedi.[6] Dolayısıyla da hükümete sadece 'koşullu destek' olmayı kabul etti —bundan sonraki aylar içinde hükümet karşısında Sovyet'i dizginleyen bir formüldü bu.

Bu arada, 28 Şubat günü Geçici Hükümet, Kadet bakan Rodzianko'nun imzasıyla isyan birliklerinin kışlalarına dönmesini ve eski subaylarının emri altına girmelerini buyuran bir talimat yayınladı. Askerlerin sadece çarlık rejimine değil, aynı zamanda eski askeri hiyerarşiye karşı da ayaklandığının ve disiplinle ilgili otoriteyi subayların temsil ettiğinin anlaşılması gerekiyordu. Rodzianko'nun talimatının yayınlandığı gün ayaklanma kesinlikle sona ermişti; başkentte silahlı çatışmalar hâlâ sürüyordu. Devrimci askerlerin talimata uyup kışlalarına dönmeleri halinde, eski subaylarının onların elinden silahlarını alıp misillemede bulunacağını düşünmeleri için çok haklı nedenleri vardı.

Rodzianko'nun böyle bir talimat yayınlamaya cüret etmesi işçilerle askerler arasında kaygı ve şaşkınlık yaratmıştı. Sovyet genel kurul oturumunda talimat şiddetle kınandı, hatta Rodzianko'nun tutuklanması talep edildi. İsyancı askerler kendi adlarına konuyu üstlenerek kendi komutanlarını kendileri seçti. Moskova Alayı şüpheli subayları tutuklayıp hapis cezası almaları için Tauride Sarayı'na getirecek kadar ileri gitti. Bu yüzden Rodzianko'nun talimatının nihai etkisi, gönülsüz askerleri Sovyet'e delege seçmeye ikna etmek, bir önceki günkü işçilerin ardından, orada mağduriyetlerini dile getirmek, Sovyet'i başkentteki tek silahlı halk gücü durumuna getirmek oldu.

1 Mart günü, Yürütme Komitesi o günkü işlerini bitirmek üzereyken askerler kitle halinde toplantı salonuna akın ederek, Duma Komitesi'nden kendilerinin eski subaylarının komutası altına girmelerini önlemesini istedi. Hasegawa'nın renkli anlatımıyla,

---

[6] Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers', Peasants', and Soldiers' Councils, 1905-1921*, çev. Ruth Rein (New York: Pantheon, 1974), s. 105.

> [Sovyet] toplantı salonunun kapıları aniden açıldı ve kalabalık bir asker grubu salona daldı. Sovyet oturumunun ilk defa kitle halinde boy gösteren askerlerle dolup taşması ve onların öfkesiyle paniğe kapılan [Menşevik] Skobelev birden oturumun başladığını duyurdu. Askerler başka delegelerin konuşmasına fırsat tanımadan, bu genel oturumu askerlere özel bir toplantıya çevirdi.[7]

Gri paltolu kızgın delegelerle dolan Petrograd İşçi Temsilcileri Sovyeti, hemen adını Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti olarak yeniledi, böylece işlem ve kararlarda askerler doğrudan söz sahibi oldu.

Dolayısıyla, sadece askerlere özel yeni bir grup toplantısı yapıldı. O zamandan itibaren Asker Seksiyonu denilen bu grup, askerler icra etmeden önce Sovyet'in onaylaması gereken talimatlar için kendi önergelerine onay veriyordu. Ayrıca subaylara silah teslim edilemeyeceğini karar verdi; silahlar tercihen erat tarafından seçilen tabur komitelerinin sorumluluğu altında tutulacaktı. Subayların seçimle göreve başlayıp başlamaması konusunda epey bir tartışmadan sonra, Asker Seksiyonu, subayların özellikle görev başındakiler üzerindeki yetkilerinin azaltılmasına ve subayların erlere emir verirken saygılı ve nazik olmaları gerektiğine (geçmişte bu pek olan bir şey değildi) karar verdi. Son olarak grup, garnizon sovyetlerinin içinde ordunun bütün birliklerinden temsilci olmasını talep etti.

Bu önergeler Geçici Hükümet'e iletildiğinde, Rodzianko ve Guçkov bunları kategorik olarak reddetti. Asker Seksiyonu'ndan delegeler, önergelerinin kabul edilmesini sağlamak için yaptığı birkaç boşa çıkan girişimden sonra salonu terk ederken kızgın bir şekilde, 'Daha iyi, kendimiz yazarız' dediler. Öyle de yaptılar. On asker —iki Bolşevik, iki Menşevik-Enternasyonalist, bir ılımlı Menşevik, bir Sosyalist Devrimci, bir Kadet ve birkaç bağımsız— asker temsilcisi olarak Sovyet Yürütme Komitesi'ne seçildi. Menşevik Sokolov'la birlikte Yürütme Komitesi'nin toplandığı yerin bitişiğindeki odanın yolunu tutup, esas olarak ordunun bütün komutasını Sovyet'e aktaran o çarpıcı 1 Numaralı Karar'ı yazdılar.

Bu son derece önemli kararı yazan askerler siyasal açıdan safdil değillerdi —bir kısmı yeni subay olsa bile çoğu olasılıkla devrimci partilere üyeydi. Kararın yazılmasına tanık olan Sukhanov, bu sahneyi aslına uygun bir gerçekçilikle anlatır:

---

[7] Hasegawa, *February Revolution*, s. 394.

> Saat 10 sularında, kısa bir süre önce [Yürütme Komitesi'nin] oturumunun yapıldığı 13. odanın perdesinin arkasına geçince şu manzarayla karşılaştım: N. D. Sokolov bir masada oturmuş yazı yazıyordu. Kimi ayakta, kimi oturmuş, kimi masaya eğilmiş halde askerler, Sokolov'a ne yazması gerektiğini kâh dikte ettiriyor, kâh öneride bulunuyordu. (...) Sovyet tarafından askerlere 'Talimat' yazmak için seçilmiş bir komite gibi görünüyorlardı. Herhangi bir gündem yahut tartışma olmadan herkes konuşuyordu ve herkesin ilgisi bütünüyle yaptıkları iş üzerindeydi, oylama yapmadan ortak bir görüş oluşturuyorlardı. Durup onları dinledim, olağanüstü ilgimi çekmişti. İş bitince sayfanın üzerine başlık attılar: '1 Numaralı Karar'.*

Troçki 1 Numaralı Karar'ı, 'devrimci ordunun özgürlük sözleşmesi' olarak adlandırmıştır.[8] 'Derhal ve kesin uygulama için Muhafızlara, kara kuvvetlerine, topçu sınıfına ve donanmanın bütün askerlerine ve bilgisi için Petrograd işçilerine' seslenen karar, subaylara hitapta bütün unvan ve sıfatları kaldırıyordu; subaylar alışıldığı gibi askerlere hitap ederken, efendilerin serflere hitap ettiği şekilde, yani ikinci tekil şahısla hitap etmekten vazgeçeceklerdi. Görev başında olmayan asker ve denizciler artık subaylarını selamlamak zorunda olmayacak, onlara saygılı bir şekilde davranacak ve geçmişte olduğu gibi hizmetlerini sürdüreceklerdi. Her türlü silah bölük ve tabur komitelerinin denetimi ve kullanımına bırakılacak ve her ne şart altında olursa olsun subaylara —onlardan böyle bir talep geldiğinde bile— verilmeyecekti.

Üstelik, karar Sovyet'le Geçici Hükümet arasında büyük bir ayrılık yarattı. Petrograd garnizonunun —kendi başına büyük bir ordunun— bütün ko-

---

* N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917: A Personal Record*, derleyen ve çeviren Joel Carmichael (Londra ve New York: Oxford University Press, 1955), s. 113. Aynı zamanda Ronald Reagan'ın Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi de olan tarihçi Richard Pipes şunu ileri sürer: 'Rus Devrimi'nin efsanelerinden biri olan bu 1 Numaralı Karar, adi bir asker kalabalığı tarafından yazdırılmıştır. Sukhanov, Sosyal Demokrat avukat N. D. Sokolov'un Taurida'da bir masaya oturmuş, askerlerin taleplerini yazarken gösteren canlı bir resim bırakmıştır. Hatta, böyle bir kararın kökeninin güvenilirliğini görsel olarak besler görünen bir fotoğraf da vardır.' Fakat Pipes, Karar'ın, 'önce erler tarafından değil, İspilkom tarafından seçilmiş, bazıları subay olan ve çoğunluğu sosyalist partilere bağlı siviller ve garnizon delegeleri tarafından formüle edildiğini' söylüyor. Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Vintage Books, 1990), s. 304. Bu yorum inandırıcı mı? Bu olayı anlatmak için Sukhanov kesinlikle Pipes'den daha elverişli bir konumdaydı ve onun yazdıklarında bırakın 'kalabalıktan', 'askerlerin' varlığından bile bahsedilmiyordu.

[8] Leon Troçki, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1932), s. 1:276.

mutasıyla cephedeki askeri güçlerin çoğunluğunun komutası da Sovyet Yürütme Komitesi'ne verilmişti. Asker Seksiyonu'ndan geçen resmi kararlar Petrograd Sovyeti'nin talimatı haline geliyor ve Geçici Hükümet'in hazırladığı emirler 'ancak İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin emir ve kararlarıyla çelişmediği durumlarda' yerine getirilebiliyordu. Bütün askeri birliklerden 'komitelerini seçmeleri' ve '2 Mart günü sabah saat 10'da yetki belgeleriyle [Tauride Sarayı'nda] olmaları gereken [genellikle 250 kişiden oluşan] her bölük için bir temsilci' seçmeleri istendi.[9] Askerler bunu çarlığın askeri sisteminden kurtuluşlarının ifadesi olarak değerlendirdi ve bölüklerden tümenlere, bütün askeri düzeylerde cephe hattı komiteleri kurdular.

Menşevik hakimiyetindeki Yürütme Komitesi, düzeni ayakta tutan böylesine büyük bir gücü benimsemeye dünden hazırdı —aslında, birliklere üstlerine itaat etmeleri çağrısı yapan bir emir hazırlamışlardı. Fakat Petrograd'daki mürettipler komitenin belgesini basmayı reddetmişti. İki gün sonra Yürütme Komitesi, önceki talimattaki radikal yönleri törpülemeye çalışan daha ölçülü bir talimat olan 2 Numaralı Karar'ı çıkarmayı yeniden denedi. Asıl olarak Menşevik Yürütme Komitesi'nden oluşan, bütün asker komitelerinin yetkisini kontrol altına almak için tasarlanan bir 'komisyon' kuruluyordu. Komite'nin bundan sonraki 3 Numaralı Karar'ı ilk iki karardaki yetki alanını sadece Petrograd garnizonuyla sınırlandırıyordu. Fakat ordu oluşumlarının pek çoğu bu emri dikkate almayarak kendilerini ifade edecek üç asker ve bir subaydan oluşan cephe hattı komitelerini kurdular.

Erken Sovyet Yönetimi

Şubat ayaklanmasını izleyen aylarda, sovyetler *uezdy* ve eski imparatorluğun taşralarında kurulurken, ülkenin büyük kentlerinde ve kasabalarında belediye sovyetleri oluşturulmuştu. Kent sovyetlerinde uygulanan temsil sisteminin tersine, pek çoğu doğrudan demokrasilerini korusa bile köy skhod'ları da adını 'sovyet' olarak değiştirecekti. 1917 yılının sonunda Rusya'da tahminen 900 sovyet vardı. Petrograd Sovyeti ise siyasal hayatın bütün düzeylerinde var olan sovyetlerin ayrıntılı yapısının doruk noktasını oluşturuyordu.

Petrograd Sovyeti'ne benzemeye çalışan taşra sovyetleri yapısı, üye sayısı ve mesleki geçmişi bakımından büyük ölçüde farklıydı. Örneğin, Moskova

---

[9] '1 Numaralı Karar', William Henry Chamberlain, *The Russian Revolution, 1917-1921* içinde, (1935; New York: Grosset & Dunlap, 1965), s. 1:429-30; vurgu eklenmiştir.

İşçi Temsilcileri Sovyeti 540'ı işçi, geri kalanı ise, meslek sahibi ve maaşlı çalışan olan 700 temsilciden oluşuyordu. Ayrı toplanan yürütme komiteleri iki kurula —İşçi ve Asker Seksiyonlarına— bölünmüş olan (ikisinin üye sayısının toplamı 75 olan) Sovyet'in koordinasyonu ortak toplantılarla sağlanıyordu.

Petrograd proletaryası sayıca garnizondan çok daha fazla olmasına rağmen, Sovyet'teki delege sayısı bakımından askerler işçilerin üç katıydı. Mart ayındaki bir Petrograd Sovyeti genel kurulunda 800 işçi ve 2000 asker vardı. Garnizon bulunan kent merkezlerinin çoğunda bu oransızlık hep vardı. Çeşitli boyutlardaki askeri birimler —bölükler, taburlar, alaylar— sovyet genel kurullarını delegelerle dolduruyor, daha geniş olan proletaryanın görüşünü yansıtmak yerine, kararları garnizon lehine çeviriyordu. Asker delegelerin sayısal üstünlüğü sovyetleri olması gerekenden daha tutucu yapıyor, 'ilhak ve tazminat içermeyen' ayrı bir barış elde edilene kadar, genel olarak Rusya'nın Mihver Devletlerle savaşmaya devam etmesi gerektiğini düşünen üniformalı köylülerin görüşlerini yansıtıyordu.

Irakly Tseretelli'nin Mart ayında Sibirya'dan dönüşü, önceden Çikheidze'nin önderlik ettiği ılımlı Menşevik grubunu önemli ölçüde sağa çekti. Devrimden önce Tseretelli, Marksçı ortodoksinin kusursuz bir örneğiydi. Fakat devrimin başarısı onun görüşlerini adamakıllı değiştirmişti: Sadece liberal partilerin etkili bir biçimde 'burjuva demokratik' bir devrime önderlik etmesi gerektiğine kuvvetle inanmakla kalmamıştı; onun partideki etkisi Menşeviklerin işçileri savunmayı falan bir yana bırakıp liberal burjuvazi yahut Geçici Hükümet'in ve hükümet yanlılarının adlandırdığı gibi 'demokrasi' yanlısına dönüşmelerinde çok ciddi payı olmuştu.

Dolayısıyla Petrograd Sovyeti'nin sağa kaymasında hem Yürütme Komitesi'nin Menşevik hakimiyetinde olması hem de genel kurullarda siyasal olarak deneyimsiz asker delegelerin çoğunlukta olması etkili olmuştu. Buna bağlı olarak Sovyet'ten geçen kararlar doğrudan Geçici Hükümet'in ekmeğine yağ sürüyordu. Genellikle yasama organından çok mitinglere benzeyen sovyet genel oturumlarının kuraldışılığı bu sonucu doğuruyordu. Çoğu zaman oylamalar açık oylama şeklinde yapılıyordu. Genel oturumların gevşekliği ve formalitelere uyulmaması örgütlü küçük grupların, demokrasiye engel olarak yahut komitelerde ve komisyonlarda güçlerini yoğunlaştırarak oturumları kendi çıkarlarına göre yönlendirmesini kolaylaştırıyordu. Siyasi ünlüler, düşünsel açıdan daha sorumlu davranan (eskiden yeraltı faaliyetlerinde

bulunmuş) figürleri gölgede bırakıyordu. 'Temsilcilerin' sayısı belli olmayan bir kısmı seçim yoluyla değil, kendi kendilerini atayarak bu sıfatı kazanmıştı. Genel oturum sürecinin kurallara uygun yapılmasını ve meşru delegelerin belirlenmesini sağlayacak düzenlemelerin olmaması —anarşistlerin varsayabileceği gibi bu, devrimci demokrasinin gelişmesini beslemekten uzaktı— sağın çıkarına hizmet ediyordu. Sovyet oturumlarının çapı büyüdükçe bu sorunlar daha da büyüdü. Oturumlar Petrograd'ın en büyük salonlarında yapılmasına rağmen, özellikle Asker ve İşçi Seksiyonları'nın ortak oturumlarında bu yerler bile tamamen doluyordu; karmaşa arasında delegeler —aşırı sıcakta, yorgun, boğucu sigara dumanı altında— bitkin bir halde saatlerce ayakta beklemek zorunda kalıyorlardı.

Bununla beraber, haftalar geçtikçe ve deneyimli sosyalist liderler yurtdışından, Sibirya'dan dönmeye başladıkça sovyetler daha bilinçli organlar haline geldi. Yine de daha demokratik olduğu için geniş oturumları yeğleyen bazı sesler olmasına rağmen, sadece kendi adına her konuda bol bol konuşanların yerini meşru delegeler alırken, oturumlar da daha düzenli bir biçimde yürütülüyordu.

18 ve 19 Mart günlerindeki Petrograd Sovyeti'nin genel oturum toplantılarında Sovyet'in iki kolundan her birinin 250-300 delegeye düşürülerek, en fazla 600 kişilik bir Sovyet oluşturulması gerektiğine karar verildi. Nisan ayının ortasında değerlendirme komitesi gayri meşru delegeleri elemeye başladı. Bu önlemler Sovyet'in bileşik oturumlarını daha işler hale getirdi.

Fakat bazı değişiklikler de oturumların demokratikliğini azaltıyordu. Şubat ayı sonuyla, Mart ayı başında oturumlar her gün yapılırken, Mart ayında sadece beş, Nisan ayında da sadece altı oturum yapıldı. Kurullar daha seyrek toplanınca, işlerin yürütülmesi daha çok Yürütme Komitesi'ne kaldı. Oskar Anweller'in söylediği gibi, 'en pratik işler (...) egemenliğini devrimin ilk günlerinden beri koruyan Yürütme Komitesi'nin elinde kaldı.'[10] Daha küçük, daha seyrek yapılan kurul toplantılarını Yürütme Komitesi daha kolay yönlendirebiliyor, bunu da büyük ustalıkla yapıyordu. Anweller, ardından şöyle devam eder: 'Sovyet Yürütme Komitesi, onu görevden alma hakkı olan delegelerin belli denetimlerine bağlı olmasına rağmen, giderek bağımsız hale gelmişti.'[11]

---

[10] Anweiler, *Soviets*, s. 107.

[11] A.g.e., s. 108.

Irakly Tseretelli de Petrograd Sovyeti'ni merkezileştirmek için çok çalıştı ve kurulların yetkilerini azalttı. 14 Mart günü, Yürütme Komitesi kendi içinden, komite oturumları için görevi 'bütün işleri hazırlamak' ve 'mevcut sorunları çözmek' olan —çok farklı yorumlara gelebilecek muğlak bir ifadeydi bu— seçme bir küçük büro (presidyum da denilen) kurmak için Menşevik arkadaşlarını ikna etti.[12] Büro gizli ve Yürütme Komitesi'nden bile daha sık toplanıyordu, başta her gün olan toplantılar artık haftada üçe inmişti.

Bu büro on bir Menşevik, altı Sosyalist Devrimci, üç *Trudovik* ve dört bağımsız Sosyal Demokrattan oluşuyordu. Bolşeviklere de birkaç sandalye verilmişti; ama bu, büro Bolşeviklerin işçiler arasındaki gerçek gücünü yansıtmış olsaydı onların alacağı sandalye sayısının çok çok gerisindeydi. Öfkeli Bolşevikler, Tseretelli ve arkadaşlarını bu büroyu özellikle kendilerini dışlamak amacıyla kurmakla suçladı ve kendilerine ayrılan üyeleri kabul ederek büronun otoritesini meşrulaştırmaya yanaşmadılar. Bolşevikler büroya sürekli hücum etmeye başladı. Birleştikleri Martov'un yeni kurulan radikal grubu Enternasyonalist Menşeviklerin üyelerinden biri olan Sukhanov, büroya 'ceza mahkemesi' adını takmıştı. Kuruluşundan bir ay sonra, Tseretelli ve yandaşları uzlaşmak zorunda kaldı: Yürütme Komitesi üyelerinin büro toplantılarına katılmasına izin verildi —ama oy kullanmadan, sadece gözlemci olarak. Yani, büro toplantılarına girip oturabileceklerdi, ama içeride olanları, hatta toplantı yerinin neresi olduğunu kamuoyuna açıklamalarına izin yoktu. Üstüne üstlük büro, Yürütme Komitesi'nin Menşevik 'savunmacı' çizgisini desteklemeyi kabul etmeyen üyeleri geri çevirme hakkını saklı tutmuştu. Bu kural kendiliğinden, savaşı destekleyen Tseretelli ve taraftarlarıyla zıt fikirde olan —Bolşevik, *mezhrayontsi* ve Enternasyonalist Menşevik— herkesi dışlıyordu. Gündemdeki konu artık siyasal homojenlikti.

Bu yüzden Mart ayının sonunda Petrograd Sovyeti'nin içinde demokratik pratikleri giderek sınırlayan bir hiyerarşi oluştu. Sıkı denetlenen, doğası gereği kapalı kutu olan Tseretelli'nin ve bir yere kadar Çikheidze'nin egemenliği altındaki büro, savunacaklarını iddia ettikleri demokrasiyi büyük oranda ortadan kaldırarak, Yürütme Komitesi'ni, dolayısıyla da Sovyet'in en az katılımlı oturumlarını yönetiyordu. Ne şekilde olursa olsun bu otoriter yönelimi tek başına Petrograd Sovyeti sürdürmüyordu. Saratov'da da bileşik oturumlar giderek yürütmeye, yürütme de büroya tabi oluyordu. Başlangıçta Sara-

[12] *Izvestia*, 16 Mart 1917.

tov Sovyeti'nin oturumları, bir önceki akşam yapılan yürütme toplantılarının ardından, iki günde bir toplanıyordu. Oysa Temmuz ayının sonunda, (işçi seksiyonu haftada bir toplanmasına rağmen) bileşik oturumlar iki haftada bir, yürütme komitesi de haftada iki kere toplanıyordu. Fakat büro her gün toplanıyor ve John Keep'in belirttiği gibi, 'kağıt üstünde kendisine tabi olan yürütme komitesinin kendi bürosuna olan etkisini kaybettiğini' ileri sürüyordu.[13] Aylar geçtikçe, diğer bölgelerdeki yürütme komiteleri giderek bileşik oturumların yetkilerine el koyarken, büroların da düzenli bir şekilde yürütme komitelerinin yetkilerini gasp etmesi, Rusya'nın işçi ve askerlerinin Devrim'in gidişatı üzerindeki denetimlerinin ellerinden kaymaya başladığını görmeleri sonucunu doğurdu.

Sovyetlerin çok katmanlı yapısının demokratikliği de azalmaya başlıyor, özellikle yerel ve bölgesel sovyetlerin çeşitli kademeleri için seçimler dolaylı yapılır hale geldikçe, daha merkezileşiyordu. 'Üst' düzey sovyet üyeleri sadece yerel yetki alanındaki genel bir seçimle bütün işçiler tarafından değil, aynı zamanda sovyet hiyerarşisi içinde kendilerinden 'alt' düzeydeki çeşitli sovyetler tarafından seçiliyordu. Örneğin mahalle sovyetleri, şehir sovyetinin üyelerini, onlar da bölge sovyetinin üyelerini seçiyordu. Kesinlikle hiyerarşik olan bu temsil sistemi, sovyetleri giderek halkın doğrudan denetiminden uzaklaştırdı.

Ülke çapında mevsim kış ve ilkbahardan yaza geçerken, Mart ayında tomurcuklanan sovyet katmanlarından kocaman birer bürokrasi oluştu. Ülkenin karşı karşıya kaldığı işler için kurulan komisyonlar, birimler, büyüyen kadroları, işyerleri ve maaşlarıyla adım adım kendi içinde bir dünyaya dönüştü. Petrograd Sovyeti'ndeki departmanların çoğalıp çeşitlilik kazanması buna tipik bir örnektir. 3 Mart günü Petrograd Sovyeti, her biri uzman kadrolar, yöneticiler ve ofis çalışanlarla donatılmış on bir departman kurdu (bunlara ilk başta komisyon deniyordu). Bu bu departmanlar, askeri işlerle, ihtiyaçlarla, işgücüyle, yasa tekliflerinin hazırlanmasıyla, uluslararası işlerle, propaganda, maliye ve diğer şeylerin yanında, şehir sovyetinin mahalle sovyetleriyle arasındaki koordinasyonu sağlamakla ilgileniyordu. Petrograd Sovyeti kendi adına, Paris Komünü'nün yapmadığını yapmaya cesaret etti: Merkez bankasını, darphaneyi ve devlet basımevini kontrol altında tutarak Rusya'nın mali hayatını kendi sorumluluğu altına aldı.

---

[13] Keep, *Russian Revolition*, s. 126.

Yürütme Komitesi'nde ve büroda yer alan liderlerle onları iktidara getiren kitleler arasında bir boşluk oluşuyor ve bu boşluk genişliyordu. 1917 yılının ilkbahar sonlarında ve yaz başındaki Bolşeviklerin adım adım artan itibarı genel olarak Geçici Hükümet'teki liberallerin ve Sovyet'teki Menşeviklerin halkın barış, gıda ve toprak isteklerini karşılamadaki başarısızlığına bağlanır. Oysa Devrim içinde oldukça erken beliren, Sovyet liderleriyle halk arasındaki genişleyen uçurum, kuşkusuz aynı zamanda temel bir faktördü. Petrograd Sovyeti'nin bürokrasisi büyüdükçe, onun için gereken alan da büyüdü. Petrograd Sovyeti kısa sürede bütün Tauride Sarayı'nı ele geçirirken, Geçici Hükümet karargâhını, 1905 yılındaki Kanlı Pazar günü askerlerin çok sayıda işçiyi vurduğu geniş meydana bakan Kışlık Saray'a taşıdı. Oskar Anweiler iki ay sonra Petrograd Sovyeti'ndeki değişimi gözler: 'Devrimci geçici bir organdan iyi örgütlenmiş bir yönetme makinesine [dönüşüm]. (...) Bununla beraber, sovyet daha verimli biçimde çalıştıkça, kitlelerle olan doğrudan bağını aynı oranda yitirdi.'[14]

Ekim ayında Bolşevikler sovyet hükümetini teslim aldıktan sonra Menşevikler, Bolşeviklerin işine yarayan bu merkezi ve otoriter şartları oluşturduklarına pişman olacaktı. Yine de Petrograd Sovyeti'ndeki Menşeviklerle SD'lerin otoriterliği Bolşeviklerin ileriki yıllarda sergileyeceği otoriter tutumdan yeğdi. Onların denetimi altında Petrograd Sovyeti asla devletçi bir canavara dönüşmemişti ve Yürütme Komitesi ile çeşitli komiteler yine de aşağıdan demokratik denetime açıktı. Menşevikler, kendilerini halkın ruh halindeki değişimlere oldukça duyarlı kılan bir kural olarak öteden beri takındıkları tavırdan, Rusya'nın liberal bir 'burjuva demokratik' aşamadan geçmesi gerektiği tavrından vazgeçmemişti. Bunun onları, fabrika komiteleri, milis kuvvetleri, sendikalar, yerel sovyetler ve eski rejim altında var olan pek çok resmi kurumun etkilerini ortadan kaldıran, ince ince örülmüş halk örgütleri ağına dönüşen ve birbirine adamakıllı eklemlenmiş bir toplum geliştirmeye yönelttiği de unutulmamalıdır.

---

[14] Anweiler, *Soviets*, s. 108.

10. BÖLÜM

HALK KOMİTELERİ VE MAHALLE SOVYETLERİ

Fabrika Komiteleri

Monarşinin devrilmesinin ardından ortaya çıkan çok çeşitli halk örgütlenmeleri —fabrika, mahalle, askeri ve köylü komiteleri, konseyleri, sendikaları ve kooperatifleri— içinde işçiler, askerler, denizciler ve köylüler baş döndürücü yeni bir toplumsal ve ekonomik gerçeklik yaratarak, Rus toplumunun kurumsal yapısını yeniden oluşturdular. Siyasal olarak yerel, bölgesel ve tüm Rusya çapında kongreler ve konferanslar halinde toplanan *komitetçina* denilen bu oluşum, özyönetim bakımından sadece 1793 yılındaki Fransa'nın devrimci seksiyonlarıyla karşılaştırılabilirdi.

Özellikle fabrika komitelerinin sanayi şehirleri üzerinde büyük ekonomik denetim sağlamaya başlaması, proletaryayı hızla siyasallaştırıyor ve radikalleştiriyordu. Hiç şüphesiz fabrika komitelerinin geçmişi Şubat Devrimi'nden çok öncesine dayanıyordu; Rus işçilerinin korporatif yapılarda birlikte çalışma geleneğinin epey eski olduğunu görmüştük. Köylüler iş bulmak için şehirlere gelirken, köyde işlerine çok yarayan kökleşmiş ortak karar alma değerlerini de beraberinde getirmişti. Rusya'nın *obşçina*larında doğan güçlü bir işbirliği ve karşılıklı yardım ruhu, hünerli köylüler ve 'işçi tulumu giymiş köylüler' tarafından şehirlere taşınmıştı. Şubat Devrimi'nden sonra bu işbirliği geleneği kendi formel dışavurumunu, Şubat Devrimi'nden sonra fabrika ortamında giderek kontrolü ele geçiren ve genellikle çalışma saatlerinin uzunluğunu, ücret tarifesini, hatta sanayinin verimini de belirleyen fabrika komitelerinde buldu. John Keep'in belirttiği gibi, devrimci fabrika komiteleri doğrudan Şubat grevlerinden doğmuştu: 'Petrograd'da Şubat günlerinde or-

taya çıkan gayri resmi grev komitelerini örgütleyenlerin [işçilerin] bu defa insanlar işlerinin başına dönünce varlıklarını sürdürmenin yollarını araması doğaldı.'[1] Formel olarak örgütlenen ilk fabrika komitelerinden biri mühimmat üretimi yapan Petrograd Kablo Fabrikası'nda 1 Mart günü kurulmuştu. İşçiler, milis kurmak ve fabrikada yürütülen işleri idare etmek —işletmenin kabul etmek zorunda kaldığı bir önlem— için komite kurmalarına izin verilmesini talep etmişti.

Bundan sonra Petrograd'ın her tarafında ve diğer sanayi şehirlerinde fabrika komiteleri hızla çoğaldı. 10 Mart günü Petrograd'daki işverenler işçilerin bu tip komiteler kurmasına izin veren ortak bir anlaşmaya vardılar; iki haftadan az bir süre sonra, 23 Nisan günü, Petrograd Sovyeti fabrika komitelerini kalıcı kurumlar yapan bir kanunu yürürlüğe koydu. 6 Mayıs günü komitelerden haberdar olan Geçici Hükümet, işçilerin fabrika yönetimine katılmasına izin veren bir kanun çıkardı.

Fabrika komiteleri genellikle bir işletmedeki en militan işçilerden oluşuyordu. *Krujki*, çalışma grubu yahut devrimci partilerin içinden yahut onlarla bağı olan, bir fabrikadaki siyasal olarak en bilgili —deyim yerindeyse, 'fikri' olan— bu işçiler, işçi-aydını olarak bilinirdi. Onlar, atölyede kendi çıkarları adına konuşsunlar diye iş arkadaşları tarafından seçilen, grev esnasında ön saflarda mücadele edip grev komitelerinin sözcülüğünü üstlenen işçilerdi. Ayrıca, grevleri gerçek ayaklanmalara taşıyan gayri resmi liderlerdi. Daha istekli fabrika komiteleri genellikle bütün fabrika çalışanlarının gözü önünde toplanır, bu nedenle kimi zaman komiteden çok işçi meclisi gibi görünürlerdi. 2 Mart 1817 günü kurulan, 1866 Elektrik Şirketi işçi komitesi Mart ve Nisan aylarında 45 kere —gerçekten de neredeyse her gün— toplanmıştı. Komiteler başlangıçta sekiz saatlik işgünü gibi günlük ekonomik konularla ilgileniyordu; ama kısa sürede daha geniş haklar talep ettiler, hatta bu hakları fiilen kullandılar, yöneticilerin atanmasını veto ettiler, itiraz ettiklerini işten çıkardılar. Ustabaşı, hatta mühendis ve teknisyen... işçilerin uzun zamandır şikayetçi olduğu kim varsa böylece işten atıldı, bazılarıysa cepheye sevk edilmek üzere orduya teslim edildi.

Zamanla komiteler işçilerin gündelik yaşamlarının hiç olmadığı kadar ayrıntılı bir biçimde girmeye başladı. İşçilere gıda tedarikiyle ilgileniyor, kıtlık

---

[1] J. L. H. Keep, *The Russian Revolution: A Study in Mass Mobilization* (New York: W. W. Norton, 1970), s. 78.

olduğunda kantinler açıyor, kooperatifler kuruyordu. Biraz asi olan işçilerle işe gelmeyenler arasında disiplin sağlamışlardı. Zaman içinde işçi milislerinin, eğitim ve kültür işlerinin, içki ve kumara karşı kampanyaların oluşturulması ve yürütülmesinde sorumluluk üstlendiler. Okuma yazma kursları açtılar, tiyatro gibi kültürel etkinlikler gerçekleştirdiler, konferanslar düzenlediler, siyasal tartışmaları teşvik ettiler. Komiteler hayatın neredeyse hiçbir yönünü gözden kaçırmıyordu. Bir keresinde bir komite, işçilere kokulu sabun alıp almamayı üstüne vazife edindi. Önemsiz gibi görünen bu tür kaygılar, komite toplantılarını işçi sınıfının hayatta kendine en yakın bulduğu yeri haline getiriyordu. S. A. Smith'in anlattığı gibi:

> Tam da fabrikadaki gündelik hayatla bu kadar ayrıntılı ilgilenilmesi nedeniyle (...) işçiler bu komiteleri 'kendi' kurumları olarak görüyordu —komiteler onlara sendikalardan, sovyetlerden çok daha yakındı ve sonuç olarak daha halka aitti. İşçiler yardım için, akıl danışmak için komitelere başvurmakta tereddüt etmezdi. Sestroretsk silah fabrikasından bir işçinin karısı, kocası onu kapı dışarı ettiğinde fabrika komitesine başvurmuştu, (gerçi komitenin bu konuda elinden pek bir şey gelmedi).[2]

Komiteler neredeyse önemli biçimde radikal olması gereken siyasal hedefler geliştiriyordu. Devlete ait Top ve Ağır Silahlar İdaresi'nin kontrolü altındaki on iki işletmenin fabrika komitesi temsilcileri 13 Mart günü, sanayi üretiminde işçilerin söz sahibi olması için açıkça çağrıda bulundu. Birkaç ay süresince temsilciler konferansı pek çok sendikalist düşünce içeren, fabrika komitelerinin artan gücünü de yansıtan program niteliğinde bir 'talimat' hazırladı: 'Müdür, kısım şefi, atölye şefi gibi idari personel, bütün teknik ekip (...) ve diğer yönetim kadroları sorumluluklarını genel fabrika komitesinin onayıyla üstlenecektir.'[3] Konferans kendisine, 'fabrika yönetiminin idari ekonomik ve teknik anlamda yaptığı işlerin' denetimini yapma rolünü seçmişti; Keep'in açıkladığı gibi, 'temsilciler işletmenin bütün kısımlarında bulunacak ve bütün belgelere, hesaplara ve diğer resmi yazışmalara ulaşacaktı.'[4] Petrograd proletaryasının çoğu çeşitli düzeylerde konferansın 'talimatını' kabul etti. Fakat bunu farklı yorumladılar: bazıları bunun işçilerin, danışma kurulu kanalıyla

---

[2] S. A. Smith, *Red Petrograd: Revolution in the Factories, 1917-1918* (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1983), s. 85-6.

[3] Akt. Keep, *Russian Revolution*, s. 80.

[4] A.g.e.

sanayi işletmelerinin yönetimine katılmaları gerektiği anlamına geldiğini düşünürken, kimileri de bunun işçilerin sanayinin yönetimini bütünüyle ele alması ve demokratik olarak seçilecek fabrika komiteleri kanalıyla tam olarak yürütmesi anlamına geldiğini düşündü.

24 Nisan günü Putilov işçileri fabrika komitesi kurulmasıyla ilgili kendi 'talimatlarını' hazırlayarak, fabrikaların, Smith'in belirttiği gibi, 'mümkün olduğunca bağımsız ve inisiyatifli' olmalarını istedi.

> İşçi örgütlerinin fabrikalardaki başarısı bütünüyle buna dayanıyordu. Özyönetime alışan (...) işçiler fabrikaların ve işyerlerinin özel mülkiyetinin kaldırılacağı zamana hazırlanıyorlardı ve üretim araçları, işçilerin emeğiyle yükselen binalarla birlikte, bir bütün olarak işçi sınıfının eline geçecekti. Bu yüzden küçük şeylerle uğraşırken, emekçi halkın (...) mücadelesini verdiği (...) her şeyden önemli olan amacını unutmamak zorundaydık.[5]

Bu ifade o zamanlar Petrograd'da anarko-sendikalistlerin vazettiklerine çok fazla benzese de, anarko-sendikalistlerin mevcut etkisi göz ardı edilebilirdi. Smith şöyle uyarmaktadır: 'O zamanların tipik işçi sınıfı söylemi olan bu alıntı, işyeri hizipçiliği ruhunun bir yansıması olarak yorumlanamaz; daha çok 1917'nin özelliği olan demokrasinin temellerine ve kendiliğinden eyleme bağlılığı ifade eder.'[6]

İşçilerin sanayi üzerinde denetimi ele geçirme girişimleri büyük olasılıkla bölgeden bölgeye büyük oranda değişiyor olmalıydı ve kanıtların çoğu anlatılanlardan ibaretti. İşçilerin, fabrikaların işçi komitelerinin yetkisi altında olmasıyla devletin yetki alanında olması arasındaki farkı tam olarak anlayamadığı görülmektedir. Diyelim ki işçiler işçilerin denetimi düşüncesini coşkuyla karşıladı, yine de militanların şehrin sanayi tesislerinin çoğunda ekonomik demokrasiyi elde etmelerini önleyecek birkaç engel çıkabilirdi. Ekim ayında, Paul Avrich'in belirttiği gibi, 'kimi işçi denetim biçimleri Rus işletmelerinin büyük çoğunluğunda vardı.'[7] Fakat işçiler tarafından fiili olarak fabrikaları ele geçirme girişimleri, Smith'in belirttiği gibi, görece seyrekti ve genelikle fabrikanın varlığını korumak için gerçekleşmişti.

---

[5] Smith, *Red Petrograd*, s. 81.

[6] A.g.e., s. 82, vurgu eklenmiştir.

[7] Paul Avrich, The *Russian Anarchists* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1967, s. 149.

> Ekim ayından sonra anarko-sendikalizme rağbetin atmasına rağmen, bu tip ele geçirmelerin çoğunun gerekçesi ütopik üretici komünleri kurma arzusu değil, hükümeti zorlayarak fabrikayı yönetecek bir yetkili, yahut heyet atayıp (yani, 'el koyup') işletmenin mali sorumluluğunu ele alma umuduydu. Bu, sözgelimi, Moskova'da işçilerin yönettiği birkaç fabrika (Dinamo makine imalat fabrikası, Benno-Rontaller düğme fabrikası ve Ganzen kereste fabrikası) için geçerliydi. Sadece Ukrayna'da hararetli bir sınıf çatışması, korkunç düzeylerde kapanmayla birleşerek, önemli sayıda işçinin kontrolü ele almasına yol açtı.[8]

1917 yılının ilk aylarında komite üyeleri çoğu durumda özel siyasal ilişkileri nedeniyle değil, işçiler arasında kazandıkları saygınlık nedeniyle seçiliyordu. Parti ilişkisi olmayan üyelerin komite toplantısını Bolşevik bir başkan yönetebilirdi. Örneğin, Putilov fabrikasının merkez organının Bolşevik bir başkanı vardı ama çoğunluk örgütlerle bağı olmayan üyelerden oluşuyordu. Bunun dışında, işçiler belli bir siyasi ilişkisi olan komite üyelerini o partinin programına aşina olduğu için değil, isminin kendi duygularına hitap etmesi yüzünden seçerdi. Örneğin Keep, Obukhov silah fabrikasının işçilerinin Devrimci Sosyalist ismini muhtemelen, 'sadece bu partinin ismi kendi ideallerine uygun göründüğü için' benimsediğini belirtir.[9] İdeolojik olarak Bolşeviklere yakın olan fabrikaların işçilerinin, seçtiği komitelerin çoğunluğu yine de genellikle —ağırdan alan tutumlarına itirazları olsa bile— Menşevik ve Devrimci Sosyalist partilerden olurdu.

1917 yılının yazından önce işçiler fabrika komitesi üyelerini siyasal ilişkilerine göre seçmezdi. O zamana kadar —Menşevik ve SD kontrolündeki Yürütme Komitesi'nin demokratik olmayan tutumlarının güçlendirdiği— Bolşevik propaganda, sosyalist partiler arasındaki siyasal farkları oldukça açık hale getirmiş, bunun sonucunda parti bağı fabrika komite seçimlerinde esas belirleyici konu haline gelmişti. Fabrika komiteleri aslında Petrograd'da bilinçli bir şekilde Bolşevikleri çoğunluk olarak seçen ilk organlardı; Nisan ayında 1886 yılında kurulmuş olan Elektrik Şirketi, 1230 oyun 673'ünü alarak Bolşeviklerin kontrolünde bir komite oluşturdu.

Kaçınılmaz olarak, Petrograd'daki pek çok fabrika komitesi kurumsal olarak birlikte çalışmanın yolunu aradı ve 1917 yılının ilkbaharında Putilov işçi-

---

[8] Steve Smith, 'Factory Committees', *Critical Companion to the Russian Revolution: 1914-1921* içinde, der. Edward Acton, Vladimir Iu. Çerniaev ve William G. Rosenberg (Bloomington: Indiana University Press, 1977), s. 350-1.

[9] Keep, *Russian Revolution*, s. 80.

leri şehir çapında bir konferans çağrısında bulundu. O zamanlar belki de Petrograd'daki fabrika komitelerinde en güçlü etkiye sahip olan Bolşeviklerdi; gerçekten, Frederick I. Kaplan'a göre, 'Birinci Petrograd ve Çevresi Fabrika Komiteleri Konferansı'na önayak olanlar' onlardı.[10] Bu konferans 30 Mayıs ile 3 Haziran günleri arasında, Menşevik-SD sovyetlerinin kalesi olan Tauride Sarayı'nda yapılmıştı. Yarıya yakını metalurji fabrikalarından gelen, yaklaşık 570 delege katılmıştı. Temsil sistemine göre bin ve daha az işçisi olan işletmelerin fabrika komitelerinden bir, bin ila on bin işçisi olan işletmelerin fabrika komitelerinden iki, on binden fazla işçisi olanlardan üç delege katılıyordu. Bazı konuşmacılar işçilerin üretim sürecindeki kontrolünü sosyalist üretim için bir hazırlık olarak yüceltiyor ve burjuvaziyle mücadelede fabrika komitelerinin rolünün altını çiziyordu. İşçilerin üretim süreci üzerindeki denetimini kaotik ve ayrıntıya takılmak olarak gören Menşevikler farklı bir görüş sergiledi: Menşevik Skobelev, 'sanayinin düzenlenmesi ve denetimi belli bir sınıfın işi değildir' diyerek, delegeleri idareyle işbirliği yapmaya davet etti. Buna rağmen delegeler Menşeviklerin görüşünü 128'e karşı 230 oyla reddetti. Konferansın ikinci günü, (artık Rusya'ya dönmüş olan) Lenin, Menşevikleri işçilerin denetim sağlamasını engellemeye çalışmakla suçladı. Bu cümle açıkça herkesi şaşırttı: sonuç olarak, Keep, 'oradaki anarşistlerin ve sendikalistlerin Lenin'in kendi görüşlerine geldiğini düşünmesi bağışlanabilir' diye belirtir.[11] Konferansın kapanışında, başkanı Bolşevik olan 25 kişilik resmi bir Petrograd Fabrika Komiteleri Merkez Komitesi (PFK-MK) kuruldu.

İlkbahar ve yaz aylarında fabrika komiteleri karşı konulamaz bir şekilde Rusya'nın diğer sanayi şehirlerine de yayıldı. Petrograd'dakine benzer konferanslar, Harkov'da Mayıs ayının sonunda, Moskova'da Haziran ayının sonunda ve taşradaki diğer sanayi şehirlerinde bunu izleyen haftalarda yapıldı. Harkov konferansı hepsinden daha fazla militan bir şekilde sendikalistti; ılımlı sendikaların etkilerinden kaçınarak, ülke çapında fabrika komitelerinin örgütlenmesini gerekli görüyordu.

Fabrika komitelerinin Bolşevikleri desteklemesine rağmen, 1890'lı yıllardan beri yaptığı gibi, işçiler yine de işçiler adına konuştuğunu iddia eden bütün aydınlardan ve 'profesyonel devrimcilerden' şüphe etmeye devam etti.

---

[10] Frederick I. Kaplan, *Bolshevik Ideology and the Ethics of Soviet Labor, 1917-1920: The Formative Years* (New York: Philosophical Library, 1968), s. 51.

[11] Akt. Skobelev, a.g.e. s. 54; Keep'in çıkardığı sonuç, *Russian Revolution*'dadır, s. 83.

Asla Bolşevik Partisi'ni kendi örgütü olarak görmedi ve onun aydın önderlerinin pek çoğundan genellikle rahatsızlık duydu, hatta onlara düşmanca davrandı. Sonuç olarak fabrika komiteleri işçi sınıfıyla bağdaşlık kurmak için Bolşeviklerle rekabete başlamıştı. Kerenski'nin cumhuriyetçi devleti karşısında sovyetler ikinci bir iktidar idiyse, fabrika komiteleri de sovyetler, aynı zamanda da pek çok sovyeti ele geçirmiş olan Bolşevik Parti karşısında potansiyel olarak ikinci bir iktidardı. Gerçekten de, 1917 yılındaki olayların gelişimi üzerine Rusya'da 'üçlü bir iktidar' ortaya çıkmaya başlamıştı: Geçici Hükümet, sovyetler ve fabrika komiteleri.

Milisler

Şubat Devrimi çarlığın bütün polis teşkilatının ortadan kalkmasına yol açmıştı. 27 Şubat günü Petrograd Sovyeti'nin ilk genel oturumunda Menşevik temsilci M. A. Braunstein, Sovyet'ten, başkentteki fabrikalara, her yüz işçiden on kişilik bir milis birimi kurmalarını ve milislerin faaliyetlerini idare etmesi için her mahalleye bir komiser atanmasını bildiren bir talimat gönderilmesini önerdi. Braunstein'ın önerisi açık oylamayla kabul edildi, fakat işçilerin kendi milis birimlerini oluşturmak için Sovyet'in talimatına ihtiyacı yoktu. Şubat ayındaki sokak savaşı sırasında büyük bir zevkle bunu yapmaya zaten başlamışlardı. Nitekim, Putilov tesisleri fabrika komitesi daha 25 Şubat günü silahlı işçi birlikleri oluşturulması çağrısı yapmıştı. Hasegawa'nın belirttiği gibi, bu milisler devrimci bir amaç peşindeydi:

> 27 Şubat günü en az üç isyancı işçi grubu milis kurmaya girişmişti; bu üçünden ikisinde milisin kurulması doğrudan işçilerin polise karşı mücadelesinden doğmuştu. Eski düzeni yok edip kendi özerk iktidarını kurma peşindeki bu militanca istek, işçi milislerinin bundan sonraki temel hedefini vurgular —bu hedef onların zihninde düzenin yeniden sağlanmasından ve hukuksuzluğa ve kargaşaya karşı mücadele etmekten çok daha önemliydi.[12]

Sovyet, işçi milisini gerekli görürken başarılmış bir durumu tamamen kabulleniyor ve silahlı işçi sınıfı birliklerinin oluşturulması sürecine ayrı bir meşruluk ve ivme katıyordu. 1 ve 2 Mart günlerinde bütün büyük fabrikalar coşku içinde kendi milislerini kurdu ya da sayıca büyüttü. Moskova işçi milislerin-

---

[12] Tsuyoşi Hasegawa, 'The Formation of the Militia in the February Revolution: An Aspect of the Origins of the Dual Power', *Slavic Review*, c. 32, no. 2 (Haziran 1973), s. 307.

den birinin üyesi olan Eduard Dune, bu şehirde yapılan milis çalışmalarını şöyle anlatmıştır:

> Gönüllülerin sayısı 150'yi bulmuştu ve üç düzine civarında yaşlıca işçinin dışında hepsi genç işçilerden oluşuyordu. Haftada iki kere sıraya diziliyorduk ve bize askeri tatbikatı, taktikleri, kamuflajı ve tüfek kullanmayı öğretiyorlardı. Silahımız olmadığı için tüfek kullanmayı tahta çıtalarla öğreniyorduk. Bunlarla da yürüyorduk. Fabrikadaki bir işçinin oğlu olan Ensign Ligzdin milis komutanı seçilmişti.[13]

Moskova işçilerinin tersine, Petrograd işçilerinin elinin altında çok sayıda ve çok çeşitli silahlar vardı. Askeri depolardan daha önce el koydukları silah ve cephaneler dışında, cephaneliğe el konulmasıyla ellerine en az 60.000 tüfek, 30.000 tabanca ve sınırsız sayıda mermi geçmişti. Geçici Hükümet bu silahların geri verilmesi için duyuru yapsa da çok az işçi buna uydu. Böylece, Petrograd proletaryasının çoğu, özellikle işçi müfrezelerinin sokaklarda devriye gezdiği ve stratejik yerleri tuttuğu Viborg mahallesinde gayet iyi silahlanmıştı.

Elbette işçiler Petrograd şehri sınırları içinde milis birimlerini kurarken yalnız değildi: 28 Şubat günü Şehir Duma'sı —devrim öncesinin şehir konseyi— kendi yetkisi altında bir şehir milisi kurmuştu. Geçici Hükümet tarafından düzenli polis gücü olarak görülen şehir milisinin işlevi kamu düzenini sağlamak, mülkiyeti korumak, gençleri ve 'serserileri' silahtan arındırmak ve trafiği denetlemek gibi lojistik sorunları çözmekti. Aslında bu güç, doğrudan eski çarlık polis gücünün yerini almıştı. Mart ayında sayısı 7.000 kişiyi bulan milislerin çoğu öğrenci, memur, orta sınıftan halk ve siyasal bağlantılarında otokrasiyle uyuşmayan düz polislerdi.

Bununla beraber, pek çok sanayi bölgesinde şehir milisinin yerini işçi milisleri alıyordu. İşçi birlikleri sadece Viborg'da değil, sanayi alanı olan Vasilievski Adası Mahallesi'nde de sokaklarda devriye geziyordu. Burada yapılan Kablo Fabrikası'nın genel bir mitinginde işçiler açık bir şekilde Petrograd Sovyeti'nin tam yetkiyi şehir milisinden önce işçi milisine vermesini talep etti. Hasegawa'nın belirttiği gibi, 'Şehrin sanayi kesimlerinde işçi [milisi] komiserlikleri tek ve en üstün gücü oluşturuyor, işçilerin kendi kendilerini yönetmesini sağlıyor, en doğrudan idari işlevleri yerine getiriyor, böylece çarlık poli-

---

[13] Eduard M. Dune, *Notes of a Red Guard*, çev. ve der. Diane P. Koenker ve S. A. Smith (Urbana ve Chicago: University of Illinois Press, 1993), s. 51.

sinin tasfiyesiyle ortaya çıkan iktidar boşluğunu dolduruyordu.'[14] Petrograd şehir milisi, tıpkı Moskova'da Kolmna Mahallesi'nde olduğu gibi, şehrin sadece sanayinin az olduğu kesimlerinde işçi milisine üstünlük sağlıyordu. Mart ayı ortasında şehir milisinin kontrol ettiği yaklaşık 65 milis merkezine karşılık, işçi milisi 20 merkezi kontrol ediyordu.

Fakat silahlı işçiler sayı olarak (8.000'e 11.000) şehirdeki silahlı gücün çoğunluğunu oluşturuyordu. Petrograd'ın bazı bölümlerinde iki milis arasında kimi zaman karşılıklı hoşgörü içinde görev paylaşımına gidiliyordu: şehir milisi bir sokakta devriye gezerken, işçi milisi grupları bitişik sokakta devriye geziyordu. Bununla birlikte bazı yerlerde iki milisin birarada olması ciddi sürtüşmelere yol açıyordu. Örneğin, Petrograd Mahallesi'nde iki milis gücü arasındaki gerginliğin açık bir çatışmaya dönüşmesini önlemek için zar zor bir uzlaşı sağlandı.

Dune'un belirttiği gibi, Moskova'da işçi milisi kendi üyelerini seçerken çok seçici davranıyordu: 'Her olası üyenin adaylığı fabrika komitesi oturumunda tartışılıyor ve düzenli içki içen, serserilik yapan ve kadınlara kötü davrananların başvurusu genellikle kabul edilmiyordu.'[15] Petrograd milisi daha da seçiciydi: Başvurular dikkatle incelendikten sonra kurayla seçilen onar kişilik mangalara ayrılan gruplardan yüzer kişilik bölükler oluşturuluyordu. Bir tabur on bölük, yani bin kişiden oluşuyordu.* Bütün komutanları üyeler seçiyordu. Hem sıradan milis üyeleri hem de subayların rütbe işareti kırmızı bir pazıbendiydi ve normalde birbirlerine unvan kullanmadan 'yoldaş' diye hitap ederlerdi.

Başlarda işçi milislerini denetleyen ve giriş kartlarıyla birlikte milise eleman sağlayan örgüt fabrika komiteleriydi. Kurulduktan sonra birlikler genellikle ücretli çalışma saatleri içinde kendi fabrikalarının avlusunda talim yapardı. Görünüşte fabrikaları korumakla görevliydiler ama milisler zamanlarını genellikle partiyi, sovyet karargâhlarını, stratejik resmi merkezleri koruyacak ve mahallelerde devriye gezerek geçirirdi. Ceza kovuşturmaları ve

---

[14] Hasegawa, 'Formation of the Milita', s. 316.

[15] Dune, *Notes of a Red Guard*, s. 51.

* Bu onarlı yüzerli yapının Braunstein'ın önerisinden çıkıp çıkmadığı bilinmiyor. Fakat, İspanyolların çoğu herhalde kesinlikle Rus Devrimi'ndeki milislerin çoğunun örgütlenmesiyle ilgili bir bilgisi olmamasına rağmen, bu yapı İspanya İç Savaşı'nda milisler tarafından tekrarlanacaktı.

mülkiyetin korunması genellikle, elemanları esas olarak orta ve üst sınıflardan gelen şehir milisine bırakılıyordu.

Siyasal olarak işçi milisleri ilk zamanlara göre ciddi biçimde radikaldi, oysa önceleri fabrika komiteleri gibi, çeşitli sosyalist partiler arasında çok belirsiz ayrımlar yapmaları ve —Petrograd Sovyeti dahil— bütün kuruluşlara güven duymama eğiliminde olmalarının sonucunda işçi milisi birimleri çoğunlukla temelde kendi fabrika topluluklarının belirlediği koşullar ve kurallar altında işlerdi. Rex Wade'nin milisler üzerine yaptığı çalışmada belirttiği gibi:

> İşçi milisleri ve Petrograd Sovyeti (...) kendi örgütlerini (bu kanaat henüz açık olarak ifade edilmemiş bile olsa) açıkça sınıf yönelimli olduğu kadar siyasal nitelikli görüyordu ve en azından dolaylı da olsa Şehir Milisi aynı zamanda bir şekilde partizana dahil olduğu iddiasındaydı. İşçiler özellikle polisin tarafsız bir güç olduğu yolundaki anlayışa itimat etmiyordu. Çarlık polisiyle yaşadıkları deneyim onların polisi siyasal otoritelerin maşası ve fabrika yönetiminin bekçisi olarak görmelerine yol açmıştı.[16]

Petrograd proletaryasının gözünde, milisler sadece uzun vadeli somut hedeflere ulaşmanın aracı değildi; aynı zamanda haysiyetin ve sınıfı güçlendirmenin de kaynağıydı.

> Fabrika temelli silahlı birliklerin varlığı, işçilerin ve fabrika komitelerinin taleplerinin ön plana çıkmasını sağlıyordu. Baharda işle ilgili konuları çözmek için açıktan silah kullanmak çok nadir görülse de bu tehdit zaten vardı. Aslında, işçilerle idare arasındaki zora dayalı ilişki bütünüyle tersine dönmüştü. Artık işçilerin silahı ve bunları kullanmaları için bir miktar örgütsel temel vardı, oysa idare kendi fabrika muhafızlarını ve polis ile askerini tehdit olarak kullanma fırsatını yitirmişti. Bundan böyle güvenlik görevlileri işçilerin kendisiydi ve Şehir Milisleri isteseler bile işverenlere yardım edecek güçte değildi.[17]

Milisler, daha sonra da sınıf temelli askeri birimler, böylece işçilere artık kendilerini kendi kaderlerinin sahibi olduklarını hissettirecek bir aidiyet duygusu ve güç veriyordu.

Bununla beraber Geçici Hükümet işçi milislerinden aşırı derecede hoşnutsuzdu ve mümkün olduğu anda onları silahtan arındırmaya kararlıydı. İşçi-

---

[16] Rex Wade, *Red Guards and Workers' Militias in the Russian Revolution* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1984), s. 60, 67.

[17] A.g.e.

leri burjuvaziye tabi kılmaya çok istekli olan Petrograd Sovyeti'nin Yürütme Komitesi de aynı fikirdeydi. Hasegawa durumu şöyle açıklıyor:

> Onları harekete geçiren sadece 'burjuva' güçlerin yeni bir hükümet oluşturmasına yardım etme arzusu değil, aynı zamanda halkın baskısının onları iktidarı ele geçirmeye itebileceği korkusuydu —bu yolu izlemeye ne kapasiteleri ne de niyetleri vardı. Aslında, Yürütme Komitesi'nin liderleri, en az Duma Komite liderleri kadar, kendi rasyonel yaklaşımlarını ve tarihin 'nesnel' kanunlarını aşan kitlelerin denetlenemez enerjisinden korkuyordu.[18]

Fakat şimdilik iki organ da geride durma ve Petrograd işçi milisiyle şehir milisini şehir yönetiminin resmi yetki sınırları altında yeni bir birim halinde birleştirmeyi deneme konusunda anlaşmıştı. İşçi milisi, şehir milislerinin kendi kadroları arasına katılmasına izin vermeyerek, bu çabayı etkin bir şekilde bozguna uğrattı.

Oysa Yürütme Komitesi'ndeki Menşevikler ve onların Sosyalist Devrimci çalışma arkadaşları nazarında, işçiler ve büyük olasılıkla askerlerin pek çoğu burjuvazinin —ve de toprak sahiplerinin— önderliğinde olan bir hükümeti arzulamıyordu. Bu yüzden kitleler, zor elde ettikleri kazanımlarını ve fabrika komiteleriyle milis birliklerini yok etme yolunda, Şehir Duması, Geçici Hükümet ve Sovyet Yürütme Komitesi tarafından yapılan girişimlere genellikle aldırış etmedi. Neyi denerse denesin Yürütme Komitesi, işçileri silahlarını bırakmaya ve mücadeleci kurumlarını dağıtmaya ikna edemedi.

Mahalle Sovyetleri

Siyasal bilince sahip Rus işçileri ve askerleri yine de sovyetleri kendi siyasal organı, kendi iktidarlarının somut hali olarak gördüler. Sovyetleri gerçekten de acil siyasal hedeflerine ulaşmanın basit bir aracı olarak değil, yeni toplumun yaratılmasının neredeyse yarı gizemli aracı olarak gördüler. Bu görüş temelde köylülerin *volya*, bütün eşitlikçi önkoşullarıyla birlikte, köy meclisi bünyesinde bir özgürlük anlayışından yola çıkan bir kestirimdi. Buradan hareketle işçiler kendi fabrikalarının açık alanlarında toplandığında, temsilcileri de kendileri gibi işçilerden oluşan işyeri ve fabrika komiteleri tarafından harekete geçirildiklerinde, kendilerinde yepyeni bir güç buluyor kendi refahlarının da toplumlarının da bağlı olduğu yaşam araçlarının kendi ellerinde olduğunu hissediyorlardı.

---

[18] Hasegawa, 'Formation of the Milita', s. 321.

28 Şubat günü Viborg Mahallesi kendi sovyetini kurduktan sonra, mahalle sovyetleri Petrograd'ın her köşesine yayıldı. Kısa süre içinde başkent, öncelikli olarak mahallelerin ve fabrikaların sorunlarıyla ilgilenen yerel sovyet ağlarıyla örülmüştü. İster Petrograd'ın idari mahallelerinde ister ilçelerinde olsun, mahalle sovyetleri fabrika komitelerine —dolayısıyla da işçilere— Sovyet'ten çok daha yakındı, daha doğrusu onlarla iç içe geçmişti, Sovyet Yürütme Komitesi'yle şehrin işçi sınıfı arasındaki büyüyen kurumsal boşluğu doldurmak için çok şey yapmışlardı. Onların, kitlelerin değişen ruh hallerini görece duyarlılıkla yansıtan kendi yürütme komiteleri vardı. Teoride mahalle sovyetleri, uzantısı yahut bileşeni olduğu şehir çapındaki Petrograd Sovyeti'ne uymak zorundaydı. Buna rağmen, işçilerin onların üzerindeki etkisi yüzünden mahalle sovyetleri genellikle Petrograd Sovyeti'nden daha radikaldi ve farklı hareket etme eğilimindeydiler —Yürütme Komitesi içindeki Menşevik ve SD'lerin bu sorunu çözmek için yapabileceği pek bir şey yoktu.

Aslında mahalle sovyetleri proletaryanın harekete geçtiği ana merkezler haline gelmişti. Birlikte yürüttükleri ve kitle toplantıları yaptıkları fabrika komiteleriyle genellikle doğrudan ilişkileri vardı. S. A. Smith, Putilov tesisleri için, bu iki organ 'Petrograd'ın Narva-Peterhof mahallesindeki hayata öylesine hakimdi ki,' der, 'yerel işçi ve asker temsilcileri sovyeti her şeyden önce, Putilov fabrikalarının komitesi gibi işliyordu.'[19] Daha önce belirtildiği gibi, fabrika komitesinden geleceğin toplumunun 'özyönetimi' için bir okul olarak bahseden dikkate değer 'talimatı' yayımlayan tam da bu sovyetti.

Sonunda mahalle sovyetlerinin temsilcileri, faaliyetlerini koordine etmek ve şehir genelinde giderek merkezileşen ve bürokratikleşen Sovyet'e karşı kendi güçlerini kullanmak üzere, Petrograd Mahalleler Arası Sovyetler Konferansı'nı düzenledi. Böylece, başkentte kendilerine ait benzer bir güç oluşmuş oldu. (Fransa Devrimi sırasında Jean Varlet devrimci Eveche Komitesi'ni neredeyse aynı şekilde Hebertçi Paris Komünü'nü engellemek için kullanmıştı.) Mahalleler Arası Konferans, yaz sonunda daha sık olmak üzere ihtiyaç oldukça toplandı.

İşçi milisi taburları genellikle mahalle sovyetlerinin emri altındaydı, aslında zaten kurulmuş olan ilişkiyi Petrograd Sovyeti sonradan resmileştirmişti. Böylece daha 28 Şubat günü, başkentte kavga henüz sürerken, Viborg'un tam kuzeyindeki Porokhovye Mahallesi'ndeki baruthane işçileri, sadece polisleri

---

[19] Smith, *Red Petrograd*, s. 81.

zararsız hale getirmekle kalmayan, aynı zamanda Devrim'in ilk milislerinden birinin oluşumunu da koordine eden Porokhovye Mahalle Sovyeti Yürütme Komitesi'ni kurmuştu. 1 Mart günü Kablo Fabrikası işçileri Vasilievski Adası'nda kendi milislerini kurdu —ve Petrograd Sovyeti'nden onların mahalle sovyetine silah sevk etmesini istedi. Petrograd Sovyeti, Vasilievski Adası'ndaki ilk alt bölge işçi milisini şehir milisi içinde eritmeye kalktığı zaman, adanın mahalle sovyeti buna karşı koymak için işçi milisiyle yakın işbirliği yaptı.

8 Mart günü Viborg Mahalle Sovyeti, iki milis gücün birleşmesine karşı olduğunu kesin bir dille bildirdi ve aynı gün Narva Mahalle Sovyeti, şehir milisini işçi milislerinin düzenini bozup onları bölmekle suçladı. Bu tip itirazlar öylesine arttı ki Temmuz ayındaki Mahalleler Arası Komite toplantılarının birinde, mahalle sovyetlerinin temsilcileri, hükümetin halkı silahsızlandırma çabalarında onunla işbirliği yapmayı reddedeceği uyarısında bulunarak, bunu, 'işçi sınıfına, devrim karşıtı saldırı' olarak değerlendirdi.[20] Temmuz ortasında mahalle sovyetleri, 'artık hükümetten iyice kuşku duymaya ve ulusalcı Menşevik ve SD liderlerin oyalamalarından giderek usanmaya başlıyor, adım adım daha güçlü şekilde devrimci bir sovyet hükümeti kurma düşüncesine ilgi duyuyordu.'[21] Aslında, açıkça Bolşeviklerden yana tavır almada fabrika komitelerinin ardından gelecek ilk oluşum mahalle sovyetleriydi. 1917 yılının Ağustos ayında, ilerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, General Kornilov devrime karşı bir ayaklanma başlatmaya kalktığında, onun planına karşı işçi milislerini harekete geçiren büyük ölçüde mahalle sovyetleriydi. 1917 yılının büyük bir bölümünde, ortaya çıkan karşı-devrimci tehditlere ve Menşeviklerle SD'lerin kitleleri dizginleme girişimlerine karşı, Devrim'i fabrika komiteleri ve işçi milisleriyle birlikte çalışan mahalle sovyetleri korumuştu.

Asker Komiteleri

Şehirlerde tutulan yedek birliklerdeki askerlerin gazete okuma olanakları vardı ve radikal propagandanın etkisine fazlasıyla açıklardı. Fakat cephe hattındaki birlikler işçi militanlardan ve devrimci örgütlerden uzaktı ve siyasal radikallik bakımından şehirdeki kışlalarda bulunan askerlerin genelikle geri-

---

[20] Aleksandr Rabinoviç, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (New York ve Londra: W. W. Norton, 1978), s. 79.

[21] A.g.e., s. 77.

sinde kalıyorlardı. Her şeye rağmen, otokrasi düştükten ve 1 Numaralı Karar açıklandıktan sonra, ajitasyoncular yoğun bir şekilde cephedeki birliklere yüklenerek, siyasal temsilci ve sözcülerden oluşan zengin bir siyasal kültür yaratılmasına yardımcı oldular. Cephe hattındaki komitelerde yayılan güçlü bir demokratik duyarlılık dalgası, demokrasi ve kendini yetkili kılma yönünde sarsıcı bir değişim yarattı. Asker komite ve sovyetleri hızla, bölüklerde, taburlarda, alaylarda, kısacası her yerde çoğaldı.

Kısa sürede birliklerde devrimci sosyalist partilerin temsilcileri örgütlenmeye başladı. Partilerin hepsi, cephe hattındaki birliklere propaganda yapmaya çalışan, büyük ölçüde yedek kuvvetlerden oluşan birer askeri komite kurdu. Cephe hattının büyük sanayi şehirlerine yakın olduğu yerlerde, komiteler erlerle yakın temas kurarak onları üye yapmaya çalıştı. Devasa bir ordu daha önce hiç olmadığı kadar bir ülkenin siyasal hayatına böylesine bütünüyle katılmıştı. Gri paltolu garnizon askerlerini şehirlerin her tarafında görmek mümkündü: kitle toplantılarında, gösterilerde, sovyet kurullarında ve mitinglerde; tek farkları kırmızı pazıbent takmalarıydı. Parti yayınları gibi parti gazeteleri de askerlerin sorunlarına açıkça eğiliyordu, bu yayınlarda (asker üniformalı köylülerin derin endişe konusu olan) tarımsal konulara geniş yer veriliyordu.

Bolşevikler asker ve denizcilerin sorunlarıyla ilgilenmeye özellikle dikkat ediyordu. Hem cephe gerisine hem de cephe hattına durumu açıklayacak ilgili birimler gönderdiler. Büyük oranda Şliapnikov gibi sol kanat Bolşevik işçi militanlarının etkilediği Bolşevik Asker Örgütü, izinli insanların yahut askerlerin Petrograd'da rahat edeceği, bir şeyler içip gazete, dergi okuyabileceği, arkadaş edinebileceği ve yapılan konuşmaları dinleyebileceği bir asker kulübü kurmuştu. Askerlerin çoğu Bolşevik Parti'ye girme olanağını bu kulüpte buldu ve birliklerinde Bolşeviklerin programını duyurmaya başladı.

Petrograd Sovyeti'nin 2 Numaralı Karar'ı, önceki sayfalarda görüldüğü gibi, açıkça asker komitelerinin kendi birliklerinin bütün komutasını üstlenmesini ve kendi subaylarını seçmesini önlemek için alınmıştı. Fakat cephe hattında durum kötüleştikçe, askeri durum ağırlaştıkça ve disiplin sorunları arttıkça, komitelerin eline fiili olarak daha fazla kuvvet geçti. Subaylar, sadece astlarına söz dinletmek için değil, eratın fiili saldırısından kurtulmak için de onlarla ilişkilerinde aşırı dikkatli olmak zorundaydı. Şubat ayının ateşli günlerinde askerler, otokrasiye bağlı kalan subayları tutuklamış, hatta açık tehdit

oluşturanları silahla, süngüyle öldürmüştü. Subaylar kendilerini giderek daha fazla, askeri disiplin talebi ile kendi emirleri altındaki birliklerin açık düşmanlığı arasında kıstırılmış buluyordu. Bir keresinde bir subay, eratın husumetini çekecek bir emri uygulamama cesareti göstermişti. Dolayısıyla, subaylar sağgörülü bir şekilde asker komitesinin peşin rızasını —olasılıkla da etkin desteğini— kazanmıştı. Nefret edilen subayların pek çoğu apoletlerini ve rütbelerini sökerek misillemelerden uzak durdu.

Petrograd Sovyeti pek istemeyerek komitelerin eski yetkilerini sürdürmesine izin verdi. 30 Mart günü Sovyet, Geçici Hükümet'le birlikte, askerlerin kendi komitelerini kurma hakkını resmen onayladı. Tamamı kendi bölüğü, süvari birliği, topçu taburu tarafından seçilecek olan komitelerin, biri subay üç askerden oluşacağı belirtilmişti. Komitelerin yetkisi, kumanyaların düzenlenmesi, asker ve subaylar arasındaki şikayetlerde aracı olmak, (genellikle açık propaganda içeren) siyasal ve kültürel etkinlikler düzenlemek gibi, görünüşte askeri olmayan konularla sınırlıydı. Zamanla, (Nisan ayında sayıları üçten altıya çıkarılan) komitelerin kurulması, en düşük askeri kademeden alay seviyesine kadar genişletildi. İlkbaharda askeri komiteler, ikili iktidarı doğrudan siperlerle kışlalara taşıyacak olan on bir subay, yirmi iki erattan oluşan bir sovyet oluşturmak üzere çeşitli ordu ve cephe delegelerinin katıldığı bir kongre düzenledi. Aslına bakılırsa ordu, salt önemli oranda siyasallaşmakla kalmamıştı, aynı zamanda ordu hiyerarşisinin her düzeyindeki kontrolünü yitirerek gittikçe 'sovyetleşiyordu'.

Köylü Komiteleri

Kırsal bölgelerdeki köylüler uzun zamandır çara, toprak sahiplerine, kiliseye ve devlete ait arazilerin kamulaştırılarak yeniden paylaştırılmasını istiyordu. Aslında bu uygulamayı, kendi tarihsel tarım sorunlarının çözümüne doğru atılacak ilk adım olarak görüyordu. Fakat, 'burjuva devriminin' başarması beklenen toprağı yeniden dağıtma göreviyle yüz yüze kalan Geçici Hükümet, Şubat Devrimi'nden sonra çok kötü güç kaybetmişti. Çar'a ait olan geniş malikanelere el koymuş, bu da tabii ki köylü ve askerler arasında büyük umutların doğmasına yol açmıştı. hükümet hanedanın topraklarını dağıtmayı çok ağırdan aldı, bu işi gelecekteki bir kurucu meclise havale etti —meclisin ne zaman kurulacağı ise henüz belli değildi.

Kurtuluş'tan beri köylülere toprak verecek her hükümet girişimi başarısız olmuştu. 400 yıllık otokrasi bir devrimle devrilmişti —ve kimseye güveni kalmayan köylülere toprak dağıtımının ertelendiği söyleniyordu. Toprak dağıtımı olmadan ve toprak dağıtımı için yasal yollar kapanarak zaman geçtikçe, köylüler hükümetin niyetinden eni konu şüphe duymaya ve var olan tarım sistemine açıktan açığa meydan okumaya başladı. Önce, büyükbaş hayvanlarının toprak sahiplerinin otlaklarında gezinmesine izin vermek, para ödemeden ormanlarından odun kesmek, çayırlarından ot biçmek gibi küçük ihlallere giriştiler. Onlara engel olacak Kazaklar ortalıkta görünmediği için cesaretleri giderek arttı: kiraladıkları toprakların parasını ödemediler, hatta toprak sahiplerinin ambarlarını yağmaladılar. Sonuçta, açıkça yapılan bu hırsızlıklar cezai sonuçlar doğurmayınca, toprak sahibinin kullanılmayan topraklarına el koyup, yeniden pay edilmek üzere bunları yerel köy komününe teslim ettiler.

Bu arada, hükümetin toprağın dağıtılacağı sözü üzerine, toprak aristokrasisi paniğe kapıldı. Stolypin'in 1906 yılının Kasım ayında çıkardığı toprağı devredilebilir ve satılabilir kılan çok elverişli yasa henüz yürürlükteydi. Buna dayanarak kırdaki üst sınıfa ait toprağı, özellikle Rusya'nın resmi politikalarına tabi olmayan yabancılara ve varlıklı 'ayrımcı' köylülere çok düşük fiyattan satmaya başladı. Toprak satışları sürseydi köylüler bu spekülatif işlemlerin boyutundan paniğe kapılırdı; bunun anlamı, sonunda toprak dağıtımına sıra geldiğinde, tahsisle köylülerin elde edeceği payın daha az olabilmesiydi.

1917 yılı ilkbaharının sonunda toprak satışının bütünüyle yasaklanmasını isteyen tehditkâr bir köylü hareketi ortaya çıktı. Köylü delegelerinin yürüdüğü başkentte, bütün siyasal ve toplumsal konular içinde en çok ilgilerini toprak dağıtımının çektiği askerlerle —askere çağrılmış ve silahlı 'üniformalı köylülerle'— buluştular. 4 ile 28 Mayıs günleri arasında Petrograd'da toplanan kırsal sovyet temsilcilerinden oluşan Rus Köylü Temsilcileri Kongresi —köylülerin Rusya'da toplanan ülke çapındaki ilk kongreleri— bütün toprağın köylülere devredilmesi çağrısında bulundu.

Bununla beraber, Geçici Hükümet çağrıyı ciddiye almadığı gibi, köylülerin isteğini saçma bir abartı sayıp başından savdı. Felce uğrayan kırsal bölgelerdeki köylüler işi kendi ellerine aldı ve kendi inisiyatifiyle toprak aristokrasisinin topraklarına doğrudan el koymaya başladı. İhtiyar heyetlerinin başkanlık ettiği köy meclislerinde toplanarak, genellikle oldukça düzenli bir şe-

kilde, yakınlardaki bir mülkü devralmak, toprak beyinin toprağına ve hayvanlarına el koymak ve bunu geleneksel *çerniy peredel* usulüne uygun olarak dağıtmak için oylama yaptılar. Aslına bakılırsa bir sonraki hasat mevsimine kadar toprak sahibiyle ailesine yetecek tahıl ve erzağı da —küçük bir parça toprakla beraber— bıraktılar. Bununla beraber, kimi durumlarda köylüler toprak aristokrasisini, ikna yoluyla, olmadı gözdağı vererek, topraklarından sürdüler.

Kısa süre içinde Petrograd'a, köylerin toprağı dağıtması için toprak sahiplerini zorladığını, soylulara ve manastırlara ait arazilerinin gasp edildiğini ve bu *obşçina* 'ayrımcılarının' ya komüne dönülmesi yahut topraktan feragat edilmesi için baskı yaptığını bildiren raporlar yağdı. Geçici Hükümet çileden çıkmıştı. 21 Nisan günü, topraklara el koyulmasını yasaklayarak 'düzgün' bir toprak reformu sistemi başlattı —doğrusu, toprak reformunu belirsiz bir gelecekteki kurucu meclise bırakan bir sistemdi bu. Bu arada, Kadet bir taşra doktoru olan ilk tarım bakanı Prens Şingarev'in hazırladığı toprak komitelerin hiyerarşisinin tepesinde, amacı arazi kavgalarını çözmek, bilgi toplamak ve kapsamlı bir toprak reformu için öneriler sunmak olan Merkez Toprak Komitesi vardı. 21 Nisan günü Geçici Hükümet bir ödün olarak, bölge toprak komitelerinin sadece köylülerden oluşacağını belirtti. Buna rağmen, bu komitelere katılmış köylülerin çoğu, askerlik deneyimleri sonucu örgütlü bir şekilde davranmayı öğrenen ve cepheden izinli gelen askerlerdi. Dolayısıyla, Merkez Toprak Komitesi, Geçici Hükümet'e boyun eğerken, bölge toprak komiteleri, siyasal açıdan daha bilinçli köylülerin elinde, büyük malikanelere ve manastırlara el konulmasını meşrulaştıran bir enstrüman haline geldi.

1917 yılının sonbaharında köylüler, ne Bolşeviklerin ne de PSD'lerin, temel olarak yeni kurulan Sol SD'lerin rehberliğinde, kendi sovyetlerini kurmaya başladı. Gerçekten de geleneksel PSD, köylülerin işçi ve asker sovyetleriyle birleşmesine engel olarak fiilen geriletici bir rol oynadı, böylece köylerin Devrimin en ele avuca sığmaz gücü olma yolunu tıkamış oldu. Anweiler'in belirttiği gibi:

> Çeşitli düzeylerdeki köylü sovyetleri yanı başında bulunan işçi ve asker sovyetlerinden genellikle ayrı kaldı. İşçi, asker ve köylü delegelerden oluşan bir sovyet çok nadir olarak kuruldu; daha sık olanı sovyetlerin kendi bölgelerinde ortak kongrelerde biraraya gelmesi yahut yürütme komitelerinin ortak müzakereler yapmasıydı. Köylü sovyetlerinde çoğunlukta olan Sosyal Devrimciler,

daha radikal işçi ve asker sovyetlerinin kontrolü ele almasından giderek daha çok çekindiği için birleşmelere direnç göstermişti.[22]

Sol SD'ler kırsal bölgeleri radikalleştirmede kayda değer ilerlemeler elde ederken, onları doğuran parti PSD, proletaryayla köylüleri birbirinden uzak tutarak, onların dar görüşlü taşralılıklarını beslemiş oluyordu. Stolypin'in reformlarına rağmen, köylerde ortaklaşmacı fikirler hâlâ son derece canlıydı. Marx'ın da onay verdiği ve giderek daha çok okuma yazma öğrenen işçi sınıfının, eşitlikçi ve kolektivist değerleri zedelemeden yenileştirilmesine yardım edebileceği köylü sınıfının *obşçina* içindeki geleneksel kolektivizmi ve eşitliği, komünist bir toplum için halkçı bir gelecek ümidi sağlıyordu. Devrim, kentle kırın birbirine karışmasının, güçlü bir ortak sorumluluk duygusuyla özyönetimin kapısını aralamıştı. Bu duruma geldiği için Rus işçileri adım adım sanayi toplumuna ayak uydurmaya başlarken, kırlarda köylüler durgunluğa girdi ve şehirlerin sanayileşmesine sadece kas gücü sağladılar.

Buna rağmen, 1917 yılında işçi sınıfının köylü sınıfıyla olan ilişkisi, en azından şehrin ve proletaryanın toplumsal hegemonya anlayışından beslenen devrimci partileri pek ilgilendirmiyor gibi görünüyordu. Diğer hepsinin üzerine çıkan sorun, Şubat Devrimi'nin yarattığı iktidar odaklı krizdi. Bir tarafta savaşın sürmesini taahhüt etmiş ve toprak dağıtımını ertelemiş liberal burjuva bir hükümet duruyordu. Diğer tarafta da ağırlıklı olarak bir tarım toplumu olan Rusya'ya yenilikler getirmesi beklenen son derece 'burjuva demokratik' kurumlarla adım adım çatışmaya girmeye yaklaşan halkın iktidarı —sovyetler ve komiteler— vardı. Bu derin çelişki kentle kır arasında Devrim'in peşini on yıllarca bırakmayacak bir kırılma yaratacaktı.

---

[22] Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers, Peasants, and Soldiers Councils, 1905-1921*, çev. Ruth Hein (New York: Pantheon, 1974), s. 121-2.

11. BÖLÜM

PARTİLER VE PROGRAMLARI

Petrograd Bolşevikleri

Devrim sırasında Rus halkını kendi yanlarına çekmek için birbiriyle yarışan bir dizi örgüt, kurum ve program kalabalığının arasında bir soru, diğerlerini gölgede bırakacak şekilde ön plana çıkıyordu: Eski monarşi sistemi ve onun devamı Geçici Hükümet'in yerini nasıl bir toplumsal düzen almalıydı? Pek çok liberalin umduğu gibi serbest piyasa kapitalizmi mi? Pek çok aydın ve işçinin tarihin 'son aşaması' olarak gördüğü Marxçı sosyalizm mi? Yoksa marjinal tabakanın ve estetlerin arzuladığı gibi şu ya da bu türden bir anarşi mi? Yaklaşık bir yıllık süre içinde bu toplumsal ideallerin ve bunlara uygun düşen örgütsel biçimlerin tarihsel geçerliliği sınamaya tabi tutulmuştu. Rus Devrimi'nde, danışma organından çok kitle toplantılarına benzeyen gösteri, isyan ve sonu gelmeyen konferanslarda, Rusya'ya ait birkaç özgün seçenekle birlikte, 1789-1914 yılları arasında ortaya çıkan bütün radikal düşünceler ve tasarılar, Rusya'nın sallantıdaki yarı feodal toplumsal sisteminin yerini hangisinin alacağına karar vermek üzere, masaya yatırılarak sonuç alana kadar incelendi.

1917 yılının başında Bolşevik Parti, 1914 yılında sahip olduğu görece önemli işçi partisi konumundan, büyük oranda savaşın başladığı sıralarda uğradığı ağır baskı yüzünden, görece önemsiz bir konuma gerilemişti. Şubat Devrimi'ni hemen izleyen günlerde yasal bir oluşum olarak ortaya çıkmasına rağmen üye sayısı en düşük noktaya inmişti. Petrograd'daki 2000 üyesiyle, Devrim'in yarattığı bütün devrimci kurumların en küçüğüydü. Bolşeviklerin bu başarısız görüntüsü onları Menşeviklerin başarısız bir kuzeni gibi gösteri-

yordu. Duma'da ve yasal işçi kuruluşlarında dikkate değer bir varlığı olan Menşeviklerin tersine, Bolşeviklerin önemli liderleri hâlâ Sibirya'da yahut yurtdışında sürgündeydi. Petrograd'ın Viborg ve Kronştadt deniz üssünü oluşturan adalar gibi mahallelerinde Bolşeviklerin canlı bir varlığı vardı, fakat başkentteki militanların çoğu ya onları tanımıyor yahut Menşeviklerle karıştırıyordu.

Gerçekten de Petrograd Bolşevikleri kendilerinin savaş karşıtı diğer rejim muhalifleriyle karıştırılmasının sıkıntılarını sık sık yaşadı. Şubat Devrimi'nin, kapitalist sınıfın ekonomiyi yönettiği ve ülkenin teknolojik gelişmesini hızlandırdığı uzun bir toplumsal değişme döneminin öncüsü olduğu konusunda Menşeviklerle anlaşırken, parlamenter bir cumhuriyet kurmadan ve yeniden paylaşıma açılacak köy toprak sistemini, özel mülkiyet ve geniş makineli çiftliklerle değiştirmeden, (Lenin'in ısrar ettiği gibi) 'proletarya ve yoksul köylü sınıfının diktatörlüğü' marifetiyle bunun nasıl yapılacağını anlamak kolay değildi. Bolşevikler, Menşeviklerden esas olarak kendilerini işçi sınıfı partilerinin en radikali olarak görmesiyle ayrılıyordu. Kendilerinin kabul ettiği kadarıyla, görevleri işçi ve topraksız köylülerin iktidarını olabildiğince genişletip, sosyalist bir toplum için teknolojik önkoşulları sağlayarak mümkün olan en demokratik rejimi yaratmaya çalışmaktı. Bu hedeflere ulaşıldığı zaman, kapitalizmi yıkmaya ve proletarya diktatörlüğünü —yani burjuva sanayisinin gelişiminin görece genişlemesiyle ortaya çıkan proleter çoğunluğun yönetimini— kurmaya yaklaşmış olacaklardı.

Bu bakış açısıyla, devrimci Petrograd'daki Bolşevik liderler Menşevik önderlerin çizdiği rotayı zorunlu olarak kabul ediyordu. Partinin resmi yayın organı *Pravda* gazetesinin ilk sayısı muğlak bir şekilde, 'temel sorun demokratik bir cumhuriyet kurabilmektir' diyordu.[1] Lenin'in programına sadık olan Merkez Komite Rusya Bürosu açıktan açığa, 'proletarya ve yoksul köylülüğün demokratik diktatörlüğünü' öngörüyordu, ancak Şliapnikov'un daha sonra hatırlattığı gibi, o ve onun Büro'daki arkadaşları, 'feodal ilişkilerin çöktüğü bir dönemden geçtiğimiz ve bunların yerini burjuva ilişkilerine özgü her çeşit "özgürlüğün" alması gerektiği' —kısacası, liberal parlamentarizme dayalı 'burjuva demokrat' bir rejim— 'konusunda Menşeviklerle anlaşmıştı.'[2]

---

[1] Leon Troçki, *The History of the Russian Revolution* içinde, çev. Max Eastman (Ann Arbor: Michigan University Press, 1932), s. 1:287.

[2] A.g.e.

Yürütme Komitesi'nin 3 Mart günü yapılan toplantısında, Molotov bütün siyasal iktidarın sovyet demokrasisine kaydırılması gerektiğini söyleyerek Lenin'i teyit etti; ancak Sukhanov'un belirttiği gibi,

> Partisinin düşüncesi Molotov'un ifade ettiği şeylerle sınırlı değildi. (...) Ertesi gün gazetelerden, 3 Mart günü Petersburg Bolşevik Komitesi'nin, 'Yaptığı işler proletaryanın ve geniş demokrat halk kitlelerinin çıkarlarına uygun olduğu ölçüde Geçici Hükümet'in otoritesine karşı olunmayacaktır' diye bir açıklama yaptığını öğrendik.[3]

Doğrusu, bizzat Yürütme Komitesi'nin içindeki pek çok Bolşevik, Menşeviklerle ve geleneksel SD'lilerle aynı görüşteydi; Sukhanov'un belirtiğine göre, 39 üyeli komitenin on bir Bolşevik üyesinin hiçbirinden, 1 Mart günü geçici burjuva hükümetin kurulmasına herhangi bir itiraz gelmedi —dolayısıyla fiili olarak güvenoyu vermiş oldular. Ertesi gün genel Sovyet oylamasında 40 Bolşevikten sadece 19'u iktidarın Geçici Hükümet'e geçmesine karşı çıktı. Bolşeviklerin Petersburg Komitesi de aynı şekilde kayıtsızdı: Bakanları belli gerekli koşullara sahip olduğu ölçüde 'Geçici Hükümet iktidarına karşı çıkılmayacağı' açıklanmıştı. Troçki'nin gözlemi etkileyicidir: 'Özü itibarıyla bu tavır Menşeviklerle Sosyalist Devrimcilerin tavrıydı —sadece ikinci hattaki siperlere çekilmişlerdi.'[4]

O sırada Bolşevik Parti'nin henüz daha sonraki yıllardaki gibi fazlasıyla merkezi, monolitik bir örgüt durumuna gelmediğini vurgulamak gerekir. Doğrusu, 1920'li yılların başına kadar, çoğu, partinin halka dönük yayınlarına da yansıyan açık görüş ayrılıkları ve hizipçi karşı çıkışlar partiyi parçalamıştı. Bolşevik Merkez Komitesi tarafından özenle planlandığı belli olan birçok eylem, doğrusu komitenin onayı olmadan, hatta komitenin istekleri hilafına gerçekleştirilmişti. Menşevik Parti ve PSD artık biçimsel anlamda Bolşeviklerden daha demokrat değildi; kısacası usul bakımından Bolşeviklerden daha gevşeklerdi. Bolşevikler, parti disiplinine en azından sosyalist rakiplerinden daha fazla önem veriyordu. Söylevlerinde 'Zimmerwaldcı' birini itham ederken neredeyse köpüren Kropotkin'in savaş öncesi görüşlerine asla tahammül etmiyor, ama somut konularda önderliğe karşı çıkan hizipleri açıkça hoşgörüyorlardı.

---

[3] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917*, der. ve çev. Joel Carmichael (Londra ve New York: Oxford University Press, 1955), s. 191.

[4] Troçki, *Russian Revolution*, s. 1:286.

Partinin —Merkez Komite'den Petersburg Komitesi'ne ve mahalle komitelerine kadar— çeşitli kurumları genellikle birbirinden bağımsız olarak, kimi zaman da birbiriyle anlaşmazlık içinde çalışıyordu. Robert Service'ın partiyle ilgili araştırmasında belirttiği gibi:

> Yerel Bolşevik komiteleri teoride merkeziyetçi düşünceleri desteklerken, pratikte sosyalist devrimin bağımsız temsilcileri gibi davrandılar. Hem iç hem de uluslararası alanda kendi politikalarını belirlediler. Böylece bu tutumları, demokratik merkeziyetçiliğin [partinin karar almada demokrasi, eylemde merkeziyetçilik ilkesinin] katıksız bir örneğine anarşist bir sivrilik katmıştı.[5]

Rus devriminin tarihine ilişkin mükemmel eserinde Aleksandr Rabinoviç, Bolşevik Parti'nin Petrograd'daki çeşitli örgütlerinin —Merkez Komitesi, Petersburg Şehir Komitesi, Asker Örgütü ve farklı mahalle komitelerinin— her birinin 'kendi sorumlulukları ve ilgi alanlarıyla' hareket ettiğini vurgular.[6] Dokuz kişilik Merkez Komite kendi kararlarına uyması için alt komitelere emir vermekten çok onları ikna etmeye çalışıyordu. Aslında, bizzat Merkez Komite çoğu zaman içten bölünmüş durumdaydı. Rabinoviç'in belirttiği gibi, Merkez Komite genel olarak, '1917 yılının Nisan ayında seçilirken, sanki insanlar tam da Lenin'in takipçisi sayılabilecek olanlar ile, daha ılımlı, yani L. B. Kamenev'in "sağ" Bolşevik çizgisinde olanlar diye ayrılmıştı.'[7]

Son derece etkili olan Petersburg Şehir komitesi, partinin mahalle komiteleri temsilcilerinden oluşuyordu; başındaki küçük icra komisyonu aracığıyla ılımlılarla radikaller arasında bir orta yol tutturmuştu. Kimi zaman Merkez Komite'nin daha tedbirli taktiklerini onaylıyor, ama mahalle komitelerine cevap vermek zorunda olduğu için, genellikle onların daha militan görüşlerine destek oluyordu. Örneğin Şubat ayında Petersburg Komitesi, proletaryanın çarlık rejimiyle karşı karşıya gelmeye hazır olmadığını düşünerek Devrim'in içinde yer almaya karşı çıkmıştı; sonra Nisan ayında, Lenin'in etkisiyle hızla sola kayarak doğruluğu su götürmez bir olguya onay verdi.

---

[5] Robert Service, 'The Bolshevik Party', *Critical Companion to the Russian Revolution, 1914-1921* içinde, der. Edward Acton, Vladimir Iu. Cherniaev and William G. Rosenberg (Bloomington: Indiana University Press, 1977), s. 235.

[6] Aleksandr Rabinoviç, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington: Indiana University Press, 1968), s. 5.

[7] A.g.e.

Mahalle komiteleriyse Bolşevik örgüt hiyerarşisi içinde üst komitelerden çok işçilere yakındı ve konumunu daha solda belirleyerek genellikle doğrudan işçilerin görüşünü yansıtırdı. Partinin yerel ve fabrika birimlerinin ve hücrelerinin temsilcilerinden oluşan bu komiteler, Petrograd Sovyeti'nin ve Geçici Hükümet'in proletaryanın elde ettiği kazanımları çiğneme girişimlerine karşı, hepsi de çoğu kez militan bir şekilde tepki gösteren fabrika komiteleriyle, mahalle sovyetleriyle ve milisleriyle olduğu kadar, kooperatifler ve eğitim kulüpleriyle de iç içe geçmişti. Genel olarak Bolşevik işçi militanları Petrograd liderlerinden çok daha solcu tutumlar alıyordu. Örneğin, mahalle militanları, Geçici Hükümet'i 'koşullu olarak' desteklemek yerine, doğrudan doğruya sovyet iktidarını talep ediyordu. Troçki'nin belirttiğine göre, Viborg Mahalle Komitesi, 'sovyetler tarafından iktidara el koyulmasının zorunlu olduğuna dair kararları neredeyse oybirliğiyle kabul eden binlerce kişilik işçi ve asker mitingleri' yapıyordu.[8] Oysa daha sonra Petersburg Komite'si Viborglular'ı sovyet iktidarı talebini vaktinden önce ortaya atmakla eleştirmişti.

Son olarak, 1917 yılının Mart ayında Petersburg Şehir Komitesi tarafından kurulan Askeri Örgüt, garnizonda ve Kronştad deniz üssünde propaganda yapmak gibi önemli bir görev üstlenmişti. Kendi gazetesi, *Soldatskaya Pravda* (Askerin Gerçeği) vardı ve garnizon olan şehirlerde kendi komitelerini oluşturmuş, ayrıca Kşesinkaya Konağı'nda pek çok askerin ve denizcinin serbest zamanını geçirdiği bir asker ve denizci kulübü kurmuştu. Askeri Örgüt siyasal olarak Bolşevik kurumların en radikalleri arasındaydı:

> Amacı Petrograd garnizonunda ve Kronştad deniz üssünde devrimci faaliyetler yürütmekti. (...) Başlangıcından itibaren, Askeri Örgüt şaşırtıcı derecede geniş özerkliğe sahipti. Üstelik, önderliğinin bütünündeki radikal ruhla, sosyalist devrim onları cephede ölmekten kurtarmayacak kadar geç bir tarihte gerçekleşir diye garnizondaki yandaşlarının yaptığı kitle baskısı ve önemli bir silahlı kuvvetin kaçınılmaz olarak verdiği güven sayesinde, devrimin ilerlemesiyle ilgili sorunlarda kural olarak Merkez Komite'nin solunda durma eğilimindeydi.[9]

Askeri Örgüt bu şekilde genellikle sadece radikal değil gözü kara taktiksel yöntemlerden de yana oldu. Petersburg Şehir Komitesi'yle politikaları farklı

---

[8] Troçki, *Russian Revolution*, s. 1:286.

[9] Rabinoviç, *Prelude to Revolution*, s. 6.

olmasına rağmen, partinin daha ihtiyatlı olan Merkez Komite'sinin politikalarına muhalefet edilmesi gerektiğinde birleşiyorlardı.

Bolşevik örgütüne hakim olan iç gerilimleri ve çatışmaları bilmeden hem 1917 yılındaki olayları hem de Bolşeviklerin tutumunu anlamak zordur. 1917 yılındaki krizin partinin çeşitli komiteleri arasında ve komiteler içinde keskin ayrılıklara yol açması, kimi parti komitelerinin yaptığı eylemlere diğerlerinin şiddetle karşı çıkmasına neden oldu. En dikkat çekici olanı, Merkez Komite içinde ve özellikle Petersburg Şehir Komitesi içinde keskin bölünmeler yaratan, Geçici Hükümet'in desteklenip desteklenmeyeceği meslesiydi. Alt komiteler üst komitelerin kararlarını gerek yok sayarak gerek yerine getirerek kendi yollarına devam etmekten çoğunlukla çekinmedi. Petersburg Komitesi Merkez Komite'nin kararlarını adeta dinlemezken, mahalle komiteleri de Petersburg Komitesi'ni dinlemedi.

Ancak sonunda Merkez Komite, bütün parti komitelerinin en etkilisi olarak kaldı ve Mart ayının ikinci yarısında bariz bir şekilde sağa kaydı. Geçici Hükümet 6 Mart günü, Sibirya'da sürgünde olan devrimcilerin Rusya'ya dönmesine izin veren bir af kanununu meclisten geçirdi. Bu kanun Lev Kamenev ve Jozef Stalin'in Petrograd'a resmen dönmelerinin yolunu açınca, onlar da Mart ayının ortasında döndüler. Merkez Komite'nin kıdemli üyeleri olarak her ikisi de partinin resmi politikasını biçimlendirecek konumdaydı ve ikisi birlikte hızlı bir şekilde Bolşevik politikasına ılımlı bir yön verdiler. Kamenev'le Stalin, Lenin'in 'yoksul köylülüğün ve proletaryanın diktatörlüğü' anlayışının, sosyalist bir devrimin başarılı olmasını beklemek için, Rusya'nın önce 'burjuva demokratik' bir aşamadan —doğrusu tarihsel bir burjuva dönemden— geçmesi anlamına geldiği şeklinde yorumlamışlardı. Onların etkisi altında, Petrograd Bolşevikleri, J. L. H. Keep'in deyimiyle, Geçici Hükümet'e ve Sovyet'e karşı '"yumuşak" hattı' benimsemişti.[10] Kamanev ve Stalin *Pravda* gazetesinin sorumluluğunu devralarak, 'karşı-devrime ve gericiliğe karşı mücadele ettiği sürece', Bolşeviklerin Geçici Hükümet'i destekleyeceğini ilan ettiler.[11] Üstelik, Geçici Hükümet'i müzakereli bir barış yolu aramaya zorla-

---

[10] John L. H. Keep, *The Russian Revolution: A Study in Mass Mobilization* (New York: W. W. Norton, 1975), s. 559.

[11] Troçki, *Rusya Devrimi*, s. 1:290. Bu koşullu ibare, sadece Bolşevik önderler arasında değil, Sovyet Yürütme Komitesi'nde de revaçtaydı. Sosyalist partiler kendi şartlarını Geçici Hükümet'e daha cazip kılmak için sürekli bu ibareyi kullandı.

dıkları halde, Alman birlikleri Kayser'in emirlerine uyduğu sürece, Rus askerinin görevinin kurşuna kurşunla karşılık vermek olduğunu açıkladılar. Bu aşırı milliyetçi konum aslına bakılırsa 'devrimci savunmacılığı' kabul etmek anlamına geliyordu.

Menşeviklerle işbirliği politikasını savunan Kamenev-Stalin ikilisi, partiyi Menşevik yörüngeye en yakın hale getirmişti. Aslında Nisan ayının başında, Bolşeviklerle Menşeviklerin birleşmesini tartışarak, birleşik bir partiyle sonuçlanacak bir toplantı planlıyorlardı. Bu toplantıyı, 29 Mart ile 3 Nisan günleri arasında Petrograd'da toplanacak Birinci Tüm Rusya Sovyetleri Konferansı'ndan sonra yapmaya niyetliydiler. Bolşevik ve Menşevik liderler orada Rus Sosyal Demokrasisi'nin birleşmesini, partiyi 1903 yılındaki bölünme öncesindeki eski haline getirmeyi tartışacaktı. Fakat bu toplantı asla amacına ulaşmadı: gerçekleşmesinden bir gece önce, Vladimir İlyiç Lenin yaklaşık on beş yıllık Avrupa'daki sürgünün ardından sonunda Rusya'nın başkentine geri dönmüştü.

Nisan Tezleri

3 Nisan gecesi saat 23:30'da yanındaki otuz kadar Rus devrimciyle beraber Lenin Petrograd'a göndü. Bolşevik sürgünler Alman hükümetinden, Almanya'nın denetimindeki topraklardan 'mühürlü tren'le Rusya'ya seyahat etmek için izin vermesini istemişti; bu durumda seyahat ettikleri vagonlar sınır ötesine kadar kapalı sayılacak, hiçbir muharip ülkenin askeri yahut subayı içeri giremeyecekti. Bunun karşılığında sürgünler Alman yetkililere, Rusya'ya vardıktan sonra Rus yetkililerin hapiste tuttuğu Almanları kurtarmaya çalışacaklarına dair söz vermişti. Seyahat sırasında Lenin, devrimci ilkelerin ihlali olarak değerlendirdiği Kamenev ve Stalin'in *Pravda*'nın yayın politikasında yaptığı değişikliğe neredeyse ateş püskürüyordu. Gerçekten, Petrograd'a ulaşır ulaşmaz, *Pravda* tarafından benimsenen 'devrimci savunmacı' politikayı terk etmesi, savaşın her türlü devamına karşı çıkması ve devlet iktidarının bütünüyle sovyetlerin eline bırakılmasını talep etmesi için partiyi ikna etmek üzere tarihsel kampanyasını başlattı.

Lenin, Petrograd'ın Finlandiya Garı'na gelip mühürlü trenden indiğinde onu, silahlı bir denizci şeref kıtasının yanında, kalabalık bir asker, işçi ve Bolşevik grubu karşılamıştı. Petrograd Sovyeti adına resmi olarak onu karşıla-

mak üzere Menşevik liderler de oradaydı. Bolşevik lider hemen zırhlı vagonun üzerine çıkarak, orada bulunanları şu ölümsüz sözlerle selamladı:

> Sevgili yoldaşlar, askerler, denizciler ve işçiler! Sizin şahsınızda muzaffer Rus Devrimi'ni selamlamaktan mutluyum ve dünya proletarya ordusunun öncüleri olarak sizleri selamlıyorum. (...) Yağmacı emperyalist savaş bütün Avrupa'da iç savaşların başlangıcı olacaktır. (...) Yoldaşımız Karl Liebknecht'in çağrısıyla halkların silahlarını kendi kapitalist sömürücülerine çevireceği an çok uzak değildir. (...) Ufukta Sosyalist dünya devrimi doğdu. (...) Almanya kaynıyor. (...) Artık Avrupa kapitalizminin çökmesi an meselesi. Sizin başarıya ulaştırdığınız Rus Devrimi yolu hazırladı ve yeni bir çağ açtı. Yaşasın sosyalist dünya devrimi![12]

Liebknecht ve Alman işçilerini hatırlatarak ve sosyalist bir dünya devriminden söz ederek Lenin, hem Menşeviklere hem de Bolşevik Merkez Komitesi'nin liderlerine meydan okuyordu. Ayrıca net bir şekilde savaşa karşı çıkma çağrısı yaptı —bu çağrı Merkez Komite'nin savunduğu 'devrimci savunmacılığa' olan güveni sarstı.

Lenin daha sonra küçük bir 'çay partisi'ne, ardından da tüm Rusya sovyet konferansı delegeleri ve Bolşevik Petersburg Şehir Komitesi üyeleriyle toplamak üzere, Bolşeviklerin karargâh olarak kullandıkları Kşesinskaya Konağı'na götürüldü. Ertesi gün Menşevik delegeler alt katta RSDİP'yi eski haline getirmeyi tartışmak üzere karşılarına Bolşeviklerin oturmasını sabırla beklerken Lenin, Bolşeviklere, Sukhanov'a göre, neredeyse orada bulunan herkesi şaşkına çeviren bir konuşma yaptı: 'Öyle görünüyor ki sanki bütün unsurlar oturdukları yerden fırlamış ve ne engel ne de kuşku, ne insan sıkıntısı ne de hesap kitap tanıyan dünya çapında yıkıcı bir ruh, büyülü müritlerinin başı üzerinde Kşesinkaya'nın girişindeki salonda dört dönüyor.'[13] Konuşma, Lenin'in mühürlü trende kaleme aldığı yedi başlıktan oluşuyordu —sonradan bunlara 'Nisan Tezleri' denilecekti.[14]

---

[12] Akt. Sukhanov, *Russian Revolution* içinde, s. 273.

[13] A.g.e., s. 280.

[14] Bu yedi tez kısa sürede geliştirilerek, ona çıktı ve Pravda gazetesinde, 'Mevcut Devrim'de Proletaryanın Görevleri (Tezler)' adıyla yayımlandı. Buna eşlik eden bir yorumda Kamenev bunları, partinin resmi konumundan ziyade, Lenin'in kendi görüşünü yansıtan, ona ait 'kişisel' bir belge olduğunu belirtti. Bkz. V. I. Lenin, 'Tasks of the Proletariat and Present Revolution', *Collected Works* içinde, (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1960), s. 24:21-6, alıntıları bu kaynaktan aldım.

Varolan Bolşevik düşüncenin tersine Lenin, bir proletarya devrimine zorunlu önkoşulu olarak, Rusya'nın bir 'burjuva demokrasisi' aşamasından geçmesi gerekmediğini, aslında bunu atlayabileceğini ileri sürüyordu. Burada ideolojik bir darbeyi az çok aşan şey, ısrarla 'burjuva demokratik' aşamanın artık tamamlandığını ve Rusya için Geçici Hükümet'in temsil ettiği 'burjuva demokrasisini' devirecek bir proletarya devrimini başlatma zamanının geldiğini söylemesiydi:

> Rusya'daki mevcut durumu belirleyen özellik bunun, —proletaryanın sınıf bilincinin ve örgütlenmesinin yetersiz olmasından dolayı, iktidarın burjuvazi tarafından üstlenilmesine neden olan— devrimin birinci aşamasından, iktidarın mutlaka proletaryanın ve köylülüğün yoksul tabakasının elinde olması gereken *ikinci aşamaya geçişi* temsil etmesidir.[15]

Şimdi eldeki tarihsel görev devrimin *ikinci* aşamasını yerine getirmekti: iktidarın proletarya ve yoksul köylülük tarafından ele geçirilmesi. Lenin, Bolşeviklerin Geçici Hükümet'e hiçbir destek vermemesi ve onunla uzlaşmaya girmemesi gerektiğini açıklamıştı; onun bütün vaatlerinin tamamen yalan olduğunu teşhir etmeleri gerekiyordu. Benzer şekilde savaş öncesinin partilerine de destek olmamalıydılar; tersine, parti Menşeviklerle bağını kesin olarak koparmalıydı. Lenin, Rus sosyal demokrasisinin iki kanadının yeniden birleşmesi anlayışını şiddetle eleştiriyordu. Partinin, Menşeviklerle olan bölünmeyi kesin ve geri dönülmez kılacak bir ismi —Komünist Parti ismini— benimsemesini talep etti.

Sosyo-ekonomik bir biçim olarak devrimin 'burjuva demokratik' aşamasının tamamlandığını söyleyen Lenin'in savı, teorik açıdan saçmalık olarak görülebilir. Şubat Devrimi'nden beri Rusya'da değişen tek şey ülkenin siyasal yapısıydı. Aslında Bolşevik önder, hayli feodal (Marx'ın deyişiyle, aslında Asya tipi) özellikleriyle, çarlığın yüzyıllar içinde yarattığı, ağırlıklı olarak tarımsal ve siyasal olarak mutlakıyetçi imparatorluğu yeniden kurması ve imparatorluğu modern bir sanayi devletine dönüştürmesi için kapitalizme uzun bir zaman aralığı gerekeceğini söyleyen Marx'ın görüşünü olmayacak kadar gözardı ederek onun 'aşamalar' teorisini karikatürize ediyordu. Böylece Lenin devrimin 'burjuva demokratik' safhasını sadece siyasal kurumlardaki bir değişime indirgiyordu. Nisan ayından sonra Rusya'nın böyle bir safhadan geçmediği ortadaydı.

---

[15] A.g.e.

Bu yüzden Lenin'in tezleri, 1917 yılının Nisan ayındaki Rusya'nın durumunun dikkatli bir çözümlemesinden çok, mevcut uluslararası duruma dayanıyordu. Uzayan savaş ve cezbedici Avrupa devrimi beklentisinin körüklemesiyle Bolşeviklerin Batı'da devrimci bir fırtınayı ateşleyebilecekleri umudu, Marx'ın bile ölümünden önce bir olasılık olarak düşündüğü bir beklentiydi. Gerçekten de, Lenin'in Şubat Devrimi'ni —sadece siyasal kurumların değişmesiyle sınırlı olmayan, bilfiil yıllar süren bir toplumsal gelişme anlamına gelen— 'burjuva demokratik' aşamanın tamamlanması olarak şemalaştırması, çarlığı devirecek bir Rus proletaryasının Batı Avrupa proletaryasının, özellikle Alman proletaryasının, Avrupa kıtasında kapitalizmi devirmesine neden olabileceği umuduna dayanıyordu. Sosyalist görünümlü bile olsa Rusya'daki bir devrimin, Orta Avrupa'da ve olasılıkla dünyanın sanayi açısından gelişmiş diğer ülkelerinde gerçek bir sosyalist devrimi tetikleyeceğini umuyorlardı. Lenin'in Rusya'daki devrimi esas olarak Almanya'da proletarya devrimini doğuracak bir 'kıvılcım' olarak gördüğünü söylemek yanlış olmaz.

1917 yılının Şubat Devrimi aynı zamanda ne Marx'ın ne Lenin'in ne de başka bir sosyalist teorisyenin öngörebildiği bir fenomeni —ortaya çıkan ikili iktidarı— yarattı. Rus toplumunu yönetmesi için burjuva cumhuriyetine ek olarak Şubat, sovyetlerde cisimleşen, diğer kurumların (fabrika komitelerinin, mahalle ve mahalleler arası sovyet federasyonlarının ve geniş bir halk komiteleri sisteminin) desteklediği bir 'proleter-köylü' hükümet yaratmıştı. Rusya'da işler bir halk sosyalizmi kurmak için gerekli olan kurumlar esas olarak mevcuttu. Şubat Devrimi'nin ardından sovyetler öylesine güçlüydü ki, Geçici Hükümet'in sınırlı otoritesini geçersiz kılmak için tek yapması gereken Rusya'nın resmi hükümetinin kendisi olduğunu açıklamaktı.

Artık Lenin konvansiyonel Marksizmin kutsal öğretilerini altüst etmenin bile ilerisine geçmişti: bütün iktidarın sovyetlere bırakılmasını, yahut 1871 yılındaki Paris isyanın anısına saygıdan hareketle bir 'Komün devleti'nin kurulmasını talep ediyordu. Lenin'in bir zamanlar isyancı hareketlenmenin olası bir aracı olarak gördüğü sovyetleri, artık yeni 'Komün devletini' biçimlendirecek kurumlar olarak görüyordu. Rusya'ya geldikten sadece iki gün sonra, 'İkili İktidar' adını verdiği bir makalede, 'Komün devletinin', halk iktidarının en büyük kaynağı olan sovyetlere dayanması gerektiğini açıklamıştı:

> [Bunun] en temel özellikleri şunlardır: 1) İktidarın kaynağı önce tartışılıp sonra parlamentodan geçen bir kanun değildir, kendi yereliliğindeki, alttan gelen kitlelerin doğrudan inisiyatifidir —halkın deyişiyle, doğrudan 'ele geçirmedir'; 2) Halktan kopuk ve halka karşı olan polisin ve ordunun yerine doğrudan tüm halkın silahlandırılması; böyle bir iktidarın altındaki devlette düzen bizzat silahlı işçi ve köylüler tarafından, silahlı halkın kendisi tarafından sağlanır; 3) Memur ve bürokratlar doğrudan halkın kararıyla ya azledilecek yahut en azından özel denetim altında tutulacak; bunlar sadece seçilmiş memur haline gelmekle kalmayacak, aynı zamanda halkın tek talebiyle görevden alınabilecektir; bu memurlar düz birer aracı konumuna indirgenmişlerdir. (...) ve emeklerinin karşılığını usta bir işçininkini aşmayan bir maaşla alırlar.[16]

İlk bakışta bu program kolayca özgürlükçü bir sosyalizm biçimini yansıtıyor gibi görünebilir. Yeni yönetim biçimi, 'temsilcileri' halkın 'doğrudan aracısı' olan 'halkın doğrudan kararına' dayanacaktır. Terimin herhangi bir sömürücü ve otoriter anlamı açısından bu nadir bir durumdu —doğrusu, Petrograd Anarko-Komünist Federasyonu da model olarak Paris Komünü'nü selamlıyordu ve Mayıs ayında devrimci Petrograd'ın 1871 yılının Paris Komünü'ne göre biçimlenmesi talebiyle *Kommuna* (Komün) diye bir gazete çıkarmışlardı.

Tezlerin diğer yönleri daha az özgürlükçü değildi. Rusya'da kapitalizmin gelişmesini öne çıkaracak bir sistem yerine, Lenin artık ona hakkıyla engel olabilecek kurumlardan yanaydı. Üstelik, ordunun ortadan kaldırılmasını ve halkın silahlandırılmasını talep etmişti —Paul Avrich'in belirttiği gibi, özgürlükçü sosyalist talepler olan her iki 'Nisan Tezi' de, 'çok az anarşistin inkar edebileceği bir programın özünü' oluşturuyordu.[17] Eskiden Lenin'in 'proletarya ve köylü diktatörlüğü' anlayışına şiddetle karşı olan Petrograd'daki pek çok anarşist bunları duyunca Lenin'in görüşünü kendilerininkine oldukça uygun bir şekilde değiştirdiğine ve Bolşevikler devleti ele geçirir geçirmez Lenin'in niyetinin onu ortadan kaldırmak olduğuna ikna oldular.

Nisan Tezleri'nin bir sonucu olarak anarşistler artık Lenin'le yeni bir dayanışma ihtiyacı duymalarına karşın, kendi partisinin önde gelenleri çoğunlukla şaşkınlık içindeydi. Özellikle Kamenev bunu kesinlikle Marksist öğretinin dışına çıkmak olarak gördü. Daha yeni, Birinci Tüm Rusya Sovyetleri

---

[16] V. I. Lenin, 'A Dual Power', *Pravda* (9 Nisan 1917), *Selected Works* (New York: International Publishers, 1943) içinde, s. 6:27-8.

[17] Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Priceton, N. J.: Princeton University Press, 1967), s. 127, 128.

Konferansı'nda Geçici Hükümet'i yadsımak yerine, sovyet aygıtı aracılığıyla hükümet üzerinde sıkı bir kontrol kurmak için oy veren Bolşevikler zor durumda kalmıştı. Bununla beraber Bolşevik liderler Lenin'le tartışmak yerine, onun söylediklerini nazikçe karşıladılar; sonra da aceleyle çıkıp hâlâ birleşmeyi tartışmak için bekleyen Menşeviklerle toplanmaya gittiler. Gözardı etmemek gerekir, Lenin de onlarla gitti ve toplantıda tezlerini Menşeviklere de anlattı. Menşevikler Lenin'in söylediklerini tepkiyle karşıladılar. Rusya'yı 'burjuva demokratik' aşamadan bağışık tutarak sadece tarihsel açıdan abes bir politika ileri sürmekle kalmadığını, Marksizmin kendisini de inkar ettiğini söylediler.

Gerçekten de Lenin'in Nisan Tezleri bizzat kendi partisinin üyeleri arasında çok büyük bir şaşkınlık ve öfke uyandırmıştı. Salonda gezinip duran Sukhanov, Lenin'in neredeyse tek başına kaldığını, bir tek eski bir *mezhrayont* olan Aleksandra Kollontay ve Şliapnikov'un ona destek olduğunu belirtmiştir. Menşevizme doğru kayan bir Bolşevik olan I. Goldenberg alaycı bir şekilde şöyle bağırmıştı: 'Lenin şimdi de kendini otuz yıldır boş olan bir Avrupa tahtına aday gösteriyor —Bakunin'in tahtına!'[18] İroniktir, Goldberg'in tanımlaması hiç de yanlış değildi. Parlamenter bir devlet yerine, 'Tüm iktidar sovyetlere!' talebinde bulunan Lenin, Viborg ve diğer mahalle komitelerindeki militan işçilerin görüşünü benimsemiş oluyordu.

Aldığı hasmane karşılık Lenin'i yine de yıldırmamıştı. Tezlerini sunduktan hemen sonra dört elle Bolşevikleri bunların geçerli olduğuna ikna etmeye uğraştı. Bu zorlu bir mücadeleydi: 8 Nisan günü Petersburg Komitesi tezleri reddetme yönünde (2'ye karşı 13) oy kullandı. Ancak Lenin'in ikna yeteneği hayranlık uyandırıcıydı. Tezleri desteklediğini ilk açıklayan Petrograd mahalle komiteleri —partinin sıradan üyelere en yakın kuruluşları— oldu; partinin daha üst komiteleri eninde sonunda tek tek aynı şeyi yaptı. 14 Nisan günü sonunda parti, tezleri kabul etme yönünde oy kullandı; Petrograd'da 24-29 Nisan günlerinde toplanan Yedinci Bolşevik Tüm Rusya Konferansı'nda delegelerin çoğunluğu, Lenin'in Geçici Hükümet'i reddetme çağrısını onayladı. Sonuç olarak Bolşevikler, politikalarının temel bir ifadesi olarak bu tezleri, 'Tüm iktidar sovyetlere!' sloganıyla birlikte benimsemiş oldu.

---

[18] Sukhanov, *Russian Revolution*, s. 287.

İşçilerin Egemenliği ve Toprak Dağıtımı

Yaz mevsiminin gelmesiyle işçiler, giderek artan sayıda kendi fabrikalarına el koymaya ve üretim üzerinde açık bir denetim kurmaya başladı. Nisan Tezleri'nde fabrika komitelerine değinmeyen Lenin, bu yeni duruma hızla ayak uydurmaya başladı ve komite hareketini devrimci iktidarın bir ifadesi olarak selamladı. 17 Mayıs günü *Pravda*'da, kesinlikle ulusal merkezi ekonomik planlamadan yana ve konvansiyonel Marksizmden başka bir belirgin kopma olan 'işçilerin sanayiyi denetimi' sloganını açık bir şekilde onayladı. Rusya'nın hem Menşevik hem Bolşevik Sosyal Demokrasisi, merkeziyetçi devletin sanayiyi kontrol etmesi yolunda işçilerin kontrolü ele almasını hep reddetmişti. Buna rağmen Lenin 1917 yılında, bu yarı sendikalist yaklaşımı benimsedi —ideolojik inançsızlıktan çok, olasılıkla Rusya'nın kararlı bir şekilde özgürlükçü işçilerinin gözüne girme çabası yüzünden.

Yeni tavrını, 12 ile 18 Haziran günleri arasında toplanan Birinci Petrograd ve Çevresi Fabrika Komiteleri Konferansı'nda açıkladı. Lenin, Bolşeviklerin konferansa sunduğu işçi egemenliği hakkındaki önergenin hazırlanmasına bizzat yardım etti. Kararda, 'Artık "sosyalistlerin" de bir parçası olduğu koalisyon hükümeti, bu denetimi sağlamak için hiçbir şey yapmadı, dolayısıyla da fabrika komitelerinin sadece kağıt üzerinde bir işçi egemenliği değil, *gerçek* bir işçi egemenliği istemesi bütünüyle anlaşılabilirdir' deniyordu.[19] Bolşevik liderin talebi, konferanstaki bir avuç anarko-sendikalist delegeninkinden pek ayırt edilebilir değildi. İşçi egemenliği artık Bolşevik programın önemli bir parçası haline gelmişti.

Bolşeviklerin Altıncı Kongre'sinin başladığı 26 Temmuz gününe (Petrograd Sovyeti'nin Bolşevik Parti'yi baskılamaya çalışmayı ister gibi göründüğü bir zamana) kadar Lenin, partinin, 'Bütün iktidar sovyetlere!' sloganını tamamen bırakmasını istedi. Sergo Ordzhonikidze'nin anılarına göre, Lenin ona şöyle demişti: 'Artık iktidar en geç Eylül yahut Ekim ayında gerçekleşecek silahlı bir ayaklanmayla ele geçirilebilir. Asıl dikkatimizi fabrika komitelerine vermeliyiz. Ayaklanma birimi onlar olmalıdır.'[20] 27 Eylül günü yazdığı 'Devrimin Görevleri'nde Lenin açıkça şöyle diyordu:

---

[19] Akt. Frederick I. Kaplan, *Bolshevik Ideology and the Ethics of Soviet Labor, 1917-1920: The Formative Years* (New York: Philosophical Library, 1968), s. 56-7.

[20] William Henry Chamberlin, *The Russian Revolution* içinde, (New York: Grosset & Dunlap, 1935), s. 1:184.

> Sovyet hükümeti üretim ve dağıtım üzerindeki işçi denetimini ülke çapında derhal başlatmalıdır. (...) [Böyle bir denetimin olmaması durumunda], iyileştirme için verilen bütün sözler ve bunları başlatma girişimleri cılız ve sıkıntılı olur, buna bir de her geçen hafta ülke için daha büyük bir tehlike haline gelen eşi görülmemiş bir felaket eşlik eder.[21]

İşçi egemenliğinin talep edilmesi sıradan işçiler üzerinde derin bir etki bıraktı ve Bolşeviklere çok büyük bir destek sağladı. Petrograd proletaryası, bu sözcük pek çoğuna epey yabancı olsa da, liberter bir yönelim içindeydi. Fabrikadan fabrikaya, işçiden işçiye bilinçlilik düzeyi değişse bile, sonbahar başında Petrograd fabrikalarının çoğunda belli ölçülerde işçi egemenliğini kurmuşlardı.

Bu arada, yaz boyunca cephede ve garnizonlardaki askerler kütle halinde orduyu terk edip, ivmesini arttıran harekete katılmak üzere toprağa el koymak için köylerine dönüyordu. İşçi egemenliği politikasına benzer şekilde, Lenin'in toprak dağıtımıyla ilgili tarım politikası da 1917 yılının ilkbahar ve yaz mevsimlerinde değişti. Genç bir adam olarak Lenin, kapitalizmin tarımı sanayileştireceğini ve köylülüğü proleterleştireceğini uman Plehanov'dan esinlenmiş onun tarıma yaklaşımını derinden benimsemişti. Bu 'ilerleme', 'işçi devletinin' tarımı kamulaştırmasını ve toplumsallaştırmasını mümkün kılacaktı. Aslında Lenin, Marksist bir teorisyen olarak, Rusya'nın tarımsal sosyalizminin *obşçina* ve *çerniy peredel* temelinde yapılanacağını söyleyen *narodnik* beklentilere karşı çıkarak geniş bir ilgi uyandırmıştı.

Bununla beraber Lenin'in geleneksel tarım uygulamalarıyla ilgili tavrı 1917 yılının sonlarında kökten değişti. Marksist tarımsal gelenekten koptuktan sonra Lenin, *obşçina*ya dayalı toprak dağıtımı politikasını kurtarmak için belirgin bir şekilde SD'lerin programını benimsedi. Bolşevikler şimdi de büyük arazilere karşılıksız el koyması, *narodnik* usullerle hanehalkları arasında bölüşmesi için köylülüğe, özellikle de topraksız yoksullara sesleniyordu. Yeni ortaya çıkan işçi egemenliğine olan desteği gibi, toprağın yeniden dağıtımına olan yeni desteği de çoğu Menşeviğe, Goldenberg'in Bolşevik liderin yeniden dirilmiş Bakunin gibi davrandığı uyarısını doğrular gibi geliyordu.

1917 yılı yaz mevsiminin sonunda, kimi yerde Bolşeviklerin 'özgürlükçü', hatta 'ütopik' evresi olarak bilinen dönemi içinde Lenin, sıklıkla geleneksel Marksist ilkelere açıkça karşı durarak, Rus kitlelerinin en aşırı görüşlerine oynamaya çalıştı. İşçi ve köylüler savaşa karşıydı —aynı şekilde, ordunun

---

[21] V. I. Lenin, 'The Tasks of Revolution', *Collected Works* içinde, s. 26:65.

cephede Alman birlikleriyle dost olmasını, kendi komutanlarını seçmesini ve merkezi iradeye karşı sıradan asker komiteleriyle orduyu delik deşik etmesini isteyen Lenin de karşıydı. İşçiler kapitalist sanayi sürecini işçilerin denetlemesini istiyordu —aynı şekilde, Marksizme uzak bir bakış açısını benimseyen Lenin de istiyordu. Amatörce de olsa kamu işlerinin görülmesinde işçi ve köylüler bürokrasiye karşıydı ve sovyet demokrasisi istiyordu —bunu, sovyet iktidarına dayalı bir 'Komün devleti' talep eden Lenin de istiyordu. Köylüler toprak sahiplerinin topraklarına el koymak istiyor ve *obşçina*nın yürüttüğü toprak dağıtımı için yaygın bir talep dile getiriyorlardı —Lenin de aynı talepte bulunuyordu. 'Ütopik' bir Lenin imgesi ve buna benzer değişimler aslında ona Rusya'nın liberter unsurlarından kayda değer destek sağlamıştı.

Lenin savunduğu bu yeni programı içtenlikle mi kucaklıyordu? Yoksa sadece Bolşevikleri iktidara taşıyacak 1917 yılının *bütün* radikal sloganlarının mı peşindeydi? İşçi ve askerlerin radikal ruh halinin yarattığı yeni talepler, bir yere kadar, Şubat Devrimi'nin konvansiyonel Marksist dogmaya uymadığını kabullenmeyi ifade ediyordu; fakat daha büyük bir oranda, Lenin'in suçu açık açık demagoji yapmaktı. Daha az polemiksel yazılarında Bolşevik lider oldukça ortodoks bir Marksist olarak kalıyordu. Sosyalizmin ancak yöneticilerin rehberliğinde devletleştirilmiş ve planlı bir ekonominin etrafında örgütlenebileceğini; tarımın sanayileşmesi gerektiğini; ekonomik, teknolojik ve kültürel gelişmeyi teşvik etmek için de sanayinin —özellikle Rusya'da— bir hayli akılcı hale getirilmesi gerektiğini savunan Plehanov ve Kautsky tarafından ortaya atılan Marksizm anlayışını benimsemişti. 1914 yılından önce Lenin ve diğer Bolşevikler, popülizmi eleştiren ve merkezileşmenin, sanayiyle tarımda devlet kontrolünün ve otoriter, aslında açık bir şekilde Jakoben tarzda diktatörce bir cumhuriyetin önemini vurguluyan makaleler, broşürler, hatta kitaplar yazdılar. Lenin, hiçbir zaman anarşist ya da sendikalist ya da en azından 'ütopik' olduğunu iddia etmedi —adanmış bir 'bilimsel sosyalist' olarak, ütopik sözcüğü onun için özellikle yabancı, hatta uygunsuzdu.

Şurası kesin ki Lenin, *narodniklere* büyük bir hayranlık duyuyordu ve kişisel olarak bir dizi parlak *narodnik* cesaret göstermişti. Kendi görüşlerini defalarca Marx ve Engels'den alıntı yaparak haklı çıkarmaya çalışmasına rağmen, pratikte onun Marksizmi hiç de ilkeli değildi. *Narodnik*lerin tarihte iradenin rolüne yaptığı vurguyu genellikle —belki bilinçsiz olarak— kabullenmişti ve cesaret gösterisini, hatta şiddeti kabul edilebilir bulanlar için doğuştan isyancıydı. Rus devrimci hareketi içindeki, Tiflis'te özellikle cesurca topraklara el

koyan Gürcistan Bolşeviği Komo, daha sonra Ukraynalı anarşist gerilla savaşçısı Nestor Makhno gibi 'pratikçileri' büyük ölçüde takdir ederdi.*

Tam bir pratikçi —gerçekte reel politikçi— olan Lenin, ne zaman yeni bir durumla karşılaşsa Marksçı ilkeleri bu yeni duruma uyarlamaya her zaman hazırdı. Napolyon'dan aldığı en büyük düsturlarından biri, *'On s'engage et puis on voit'* (mealen, 'Yapalım, görürüz'), sanki 1917 yılı içindeki siyasal edimlerinin çoğuna rehberlik etmiştir. Partisi adına devlet iktidarını elde etmek için ortaya yeni olanaklar çıktığında uzun zamandır takınılan tutumların yükünden birer birer kurtularak, Rus işçileri ve köylülerinin doğrudan eyleme yatkınlığının bir parçası olmaya kişisel olarak istek duyacak bir yapıya sahipti. Gerçekte Lenin, sosyalizmi tarihsel bir kaçınılmazlık haline getiren tarihin değişmez kanunlarının varoluşu içinde, teorisyen olmaktan çok pragmatist, edilgen bir inanandan çok iradeciydi.

Savaş ve Şubat Devrimi'nin başarısı Rus işçilerini ve üniformalı köylülerini ciddi olarak radikalleştirmişti. Aslına bakılırsa Nisan Tezleri, giderek özgürleştirici bir devrimin kontrolünü ele almaya yetmeyecek çok geniş formüllerden ibaretti. Sol-liberter, daha doğrusu sendikalist-*narodnik* bir strateji izlemeden Lenin, Rus işçi ve köylülerinin geniş desteğini alamazdı. Dolayısıyla Bolşevik lider, partisinin devlet erkini ele geçirmesine ve mümkün olursa, Avrupa'yı bir 'dünya devrimine' sevk etmesine olanak tanıyacak neredeyse her şeyi söylemeye ve yapmaya hazırdı. Savaşın yarattığı olağanüstü koşullar göz önüne alındığında, kendi hareketini Avrupa sosyalist devriminin öncüsüne dönüştürmek için tarihe sadece bir ivme kazandırması gerektiğinden bariz bir şekilde emindi.

Anarşistler

1917 yılının yaz aylarında Petrograd işçilerinin tutumunu sendikalist bakış açısına çok yakın bir şey öncülük ediyordu. Böylesine tarihsel bir anda, anarko-sendikalist örgütçülerin sovyetlere, fabrika komitelerine, Devrim tarafın-

---

* Kendi adına Makhno, (anarşistlerin böylesine bir hayranlığı sapkınlık olarak görmesine rağmen, hayranlıkla) Lenin'in bir devrimci olduğunu teslim etmişti. Lenin bunun karşılığını, Makhno'nun Ukrayna'ya dönmesi için gereken belge ve bağlantıları sağlayarak vermişti. Aralarındaki ideolojik farklara ve yıllar sonra birbirleriyle kavgaya tutuşmalarına yol açan talihsiz koşullara rağmen, Makhno'yu kaba bulan ve onun hakkında olumsuz bir izlenime sahip olan Kropotkin'in tersine, Ukrayna partizanlarının önemli lideriyle Bolşeviklerin liderinin birbirlerini ilgi çekici bulduğuna inanmaya yetecek her tür neden vardır.

dan yaratılan bütün önemli halk kuruluşlarına girme ve kendi hareketlerini inşa etmek için çalışma peşinde oldukları düşünülebilir. Ancak bir bütün olarak anarşistler, toplumsal ideallerine ulaşmak için bir araç olarak sovyetlerin sağladığı bulunmaz fırsatın farkına gerektiği kadar varamadı. 1905 yılında olduğu gibi 1917 yılında da anarşistlerin çoğu sovyetlerden uzak durdu; sovyetleri siyasal partilerin arenası —gerçekte küçük siyasal parlamentolar— olarak gördüler. Oldukça kolay şekillendirilebilir olan —pekâlâ federatif ve koordinasyon kurulları olarak hizmet görebilecek— işçi ve asker konseylerinin bildiklerini yapmasına ve büyük ölçüde kendilerini geçici ve temsili eylemlerle sınırlamasına izin verilmiş oldu.

Monarşinin devrilmesinin ardından Petrograd Anarşist Komünist Federasyonu, —böyle söylemek ne kadar doğru bilinmez ama, başkentin en geniş anarşist 'örgütü'— karargah olarak General Durnovo'nun villasına el koymuştu. Viborg Mahallesi'nde bulunan villanın, anarşistlerin çocuk parkı olarak kullandığı büyük bahçesi ve anarşistlerin dersler, tartışma grupları ve diğer halk etkinlikleri için kullandığı odaları vardı. Önemli bir anarko-sendikalist yazar olarak bilinen Voline, o yaz Petrograd'a geldiğinde ciddi bir anarşist etkinliğin olmamasına şaşmıştı:

> 1917 yılının Temmuz ayının ilk yarısında yurtdışından Rusya'ya dönüp Petrograd'a geldiğimde, başkentin her yerinde ve şehrin varoşlarında, halka açık salonlarda, fabrikalarda ve diğer buluşma mekanlarında düzenlenecek toplantı ve konferansların duyurusunu yapan —Bolşeviklere ait— inanılmaz sayıdaki afişi gördüğümde şaşırıp kalmıştım. Bir tane bile Anarşist afişi görmedim. (...) Ayrıca, büyük bir hayal kırıklığıyla, başkentte bir tane bile Anarşist gazete olmadığını gördüm; sözlü Anarşist propaganda da yapılmıyordu.[22]

Voline, Ağustos ayında ortak inisiyatifle anarko-sendikalist haftalık bir gazete çıkararak bu durumu düzeltmeye çalıştı:

> Petrograd'da, ancak Ağustos ayında, asıl olarak yurtdışından dönmüş yoldaşlardan oluşan küçük bir Anarko-Sendikalist grup, sonunda büyük zorluklarla, *Golos Truda*, Emeğin Sesi, adlı haftalık bir gazete çıkarmayı başarmıştı. Fakat sözlü propagandaya gelirsek, bu şehirde bunu yapabilecek üç dört yoldaş ancak bulunuyordu.[23]

---

[22] Voline, *The Unknown Revolution, 1917-1921* (New York: Free Life Editions, 1974), s. 185.
[23] A.g.e.

Voline'nin kendi itirafına göre, Devrim'e ciddi bir etkide bulunmak için çabaları çok sınırlı kalmaktaydı. Belki de Rus anarko-sendikalistlerin karşısında duran en büyük sorun pür anarşistlerin genellikle örgütlerin oluşmasına karşı olma önyargısıydı. Pür anarşistlerle sendikalistler arasındaki ayrım çok keskin olarak çizilemezdi. Pür anarşistlerin halkın ham kendiliğindenliğine bağlılığı onların etkili bir hareketi temkinli bir biçimde örgütleme isteklerini hükümsüz kılmıştı. Ciddi ve sorumlu işçiler onların kendilerine özgü yaşam tarzlarından etkilenmemişti; özellikle, oldukça uçarı, genellikle de değişken bireylerden oluşan Petrograd Anarşist Komünist Federasyonu, olası her fırsatta ayaklanma çağrısı yapan deli gibi ateşli —genellikle de gülünç— bildiriler yayınlıyordu. Federasyon'un, uzun dönemli işleri kitlelere bırakıp faaliyetlerine sistematik bir şekilde hazırlanmamasının da anlamı büyüktü. Tutarlı bir program belirlemek için gösterişli demeçler dışında hemen hemen hiçbir şey yapmamıştı. Gerçekte, Federasyon'un hükümeti devirmek için stratejik bir politikası asla olmadı ve eski rejimin yerini alacak kurumsal bir yapı da sunmadı. Tersine, Federasyon belli ki devrimci bir sürecin içgüdüsel olarak, kendiliğinden ve aşağıdan ortaya çıkacağına ve tanımlanabilir ve koordine bir hareket biçimini biraraya getireceğine inanıyordu. Bu yüzden Federasyon üyeleri esas olarak, —en başta hapishane baskınları, mülke el koyma ve ara sıra polise silahlı saldırı olmak üzere— provokatif eylemlerle ilgileniyordu.

Buna karşı, anarko-sendikalistler daha sıkı kadrolardan oluşuyordu. Çoğunluğu çabalarını, görece sempatizan işçilerin onları seçtiği fabrika komitelerine yoğunlaştırmıştı. Fakat, özellikle anarşizmin örgütsel açıdan eksik yönleri yüzünden, fabrikalarda çok yaygın olan güçlü özgürlükçü bilinçten tam olarak yararlanamadılar. İyi örgütlenmiş bir grup yahut federasyon olmayınca, yeni yeni benimsedikleri özgürlükçü görüşleriyle iyi yapılanmış örgütlenmesini becerikli bir şekilde birleştiren Bolşeviklerin taktikleri karşısında yenildiler. Pratikte Rus anarşistleri ve anarko-sendikalistleri gösterilerde ve sokak eylemlerinde genellikle Bolşeviklerin yanında yer aldı. Ekim Devrimi'nden sonra aralarından çok sayıda kişi Bolşevik Partisi'ne yahut yeni sovyet yönetimine katıldı. Hükümetle çok yakın çalışan bazılarının takma adı 'sovyet anarşistleri' oldu ve Bolşevikler tarafından onlara yeni rejimde önemli görevler verildi.

12. BÖLÜM

KIZIL EKİM'E DOĞRU

Savaşın Amaçlarına Dair Kriz

Geçici Hükümet zaten 1907 yılındaki kısıtlı oy kullanma hakkına göre oluşan Duma'nın bir ürünü olan Duma Komitesi'nden çıkmıştı ve devrimci bir meşruiyeti yoktu. Bu yüzden sadece geçici bir rejim olarak kabul ediliyordu. Fakat ardından nasıl bir yönetimin geleceği henüz belli değildi. Rusya bir cumhuriyet mi, anayasal bir monarşi mi yoksa ayrı devletlerden oluşan bir federasyon mu olacaktı? Bunun yanıtı, toplanması hükümet tarafından hep ertelenen belirsiz bir kurucu meclise bırakılarak geciktiriliyordu. Bu ertelemeler işçi ve köylülerdeki, hatta kayıtsız Petrograd Sovyeti'ndeki güvensizlik duygusunu arttırıyordu. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, en ciddi husus da hükümetin toprak reformuyla ilgili bütün sorunları gelecekteki kurucu meclise ertelemesiydi. Böylece eski Rusya'daki en korkutucu olasılığın —büyük bir köylü savaşının çıkmasının— kapısı aralanmış oldu.

Kitlelerin gerçek anlamda tanıdığı tek hükümet, ülkenin sovyet yürütme komiteleriydi. Sovyetler, belki daha doğrusu temsil ettiği halka en yakın olan sovyetler, devrimin arkasında durmaya yetecek, dolayısıyla da tüm yetkileri burjuva bir hükümetten koparıp kendi eline almış bir iktidar istiyordu. Gerçekten de 2 Mart günü yapılan bir Petrograd Sovyeti oturumunda, Sovyet Yürütme Komitesi'ne seçilmiş üyelerin Geçici Hükümet'te bakan olamayacağı kesin karara bağlanmıştı. (Bu şart, hem Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi başkanvekilliğini hem de Geçici Hükümet'te adalet bakanlığını aynı anda yürüten Aleksandr Kerenski'yi kapsamıyor gibi görünüyordu.) Her durumda Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi, burjuvazinin görünürdeki hegemo-

nik statüsüne teslim olmayı öngören o sıkıcı formülü kullanacak olursak, 'proletaryanın ve geniş demokrat halk kitlelerinin çıkarlarına uygun *olduğu ölçüde*' Geçici Hükümet'in politikalarını destekleyerek, alın yazısıymış gibi kendi otoritesini hep Geçici Hükümet'i meşru kılmak için kullanmaya çalıştı.

Geçici Hükümet taraftarı gibi görünen Yürütme Komitesi artık Petrograd kitlelerinin giderek artan sert tepkisinin ve alaylarının boy hedefi olmuştu. Bolşevikler bu hoşnutsuzluktan zekice faydalandı: kurucu meclisin bir an önce toplanmasını programlarının başlıca talebi haline getirdi. İşçi egemenliği ve toprak reformu için yaptıkları çağrıyla birlikte bu talep, programlarını iktidarın dizginlerini ele geçirmenin basit bir reçetesi haline getirdi. Akılsızca davranan Geçici Hükümet de bilmeden onlara çok yardımcı oldu.

Şubat Devrimi'nden kısa bir süre sonra, Sovyet Yürütme Komitesi ve Geçici Hükümet, Rusya'nın savaştaki hedefinin tanımlanması gibi zor bir sorunla yüz yüze kaldılar. Şubat ayından önce sosyalistlerin çoğu süren çatışmaya kesin olarak karşı çıkıyordu. Fakat sonradan, savaşın doğası, onların gözünde, yürürlükteki cumhuriyetle birlikte değişti. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, Menşevik ve SD'lerin çoğu, Prusya'nın militarizme karşı artık yeni ve ilerici Rus cumhuriyetini savunmanın gerekli olduğunu ileri sürüyordu. 'Devrimci savunmacılık' yerleşik sosyalist tavır haline gelmişti —bunu monarşistler ve onların burjuva müttefiklerinin savaşa verdiği destek anlamına gelen 'vatansever savunmacılık'tan ayırmak gerekir. Vatanseverler 'anavatanı' savunmak için çağrı yaparken, PSD Enternasyonalistleri seslerini artık 'devrimin' savunulması için yükseltiyordu. Eski Zimmerwaldcı PSD lideri Viktor Çernov, tıpkı eskiden savaş kredilerine karşı çıkan Menşevik Çikheidze ve Tseretelli gibi, 'devrimci savunmacı' haline gelmişti. Oysa, Tseretelli'nin savaş karşıtlığı onun Sibirya'ya sürgün edilmesine bile neden olmuştu.

Savaşı desteklemelerine rağmen, Rusya'nın yeni sosyalist yöneticilerinin dünya çapında proleter dayanışmasına ve tazminatsız bir barışa ihtiyaç olduğunu da dile getirmesi gerekiyordu. Bu nedenle 14 Mart günü Yürütme Komitesi, 'Petrograd Sovyeti'nden Dünya Halklarına Çağrı' başlığıyla etkileyici bir bildiri yayımladı. Michael T. Florinski'nin, 'duygusal, laf kalabalığına boğulmuş ve karışık' olarak tanımladığı bu belge, barışı kabul ediyor, savaştaki emperyalist hedeflerle bağını koparıyor ve bütünüyle savunmacı bir savaş yürüteceği taahhüdünde bulunuyordu. Anti-emperyalist bir tını yaratmak için sosyalist jargonu kullanarak, 'Proleter yoldaşlara ve bütün ülkelerin

emekçilerine' diye başlıyordu: 'Devrimci gücünün bilincinde olan, Rus [sovyet] demokrasisi mutlaka [Rusya'nın önceki] yönetici sınıflarının fetih politikalarına direneceğini ilan eder ve Avrupa halklarını savaşın kaderini belirleyecek barıştan yana ortak tutum almaya çağırır.'[1] Çağrı daha sonra diğer ülkelerdeki işçilere, savaşı sona erdirecek ve emperyalist olmayan bir barış getirecek enternasyonal bir proleter devrimi gerçekleştirme talebinde bulunuyordu:

> Başta Alman proletaryası olmak üzere, Avusturya-Almanya koalisyonun kardeş proleterlerine sesleniyoruz. Savaşın ilk günlerinden itibaren, silahlarınızı otokrat Rusya'ya doğrultarak Avrupa kültürünü Asya despotizminden koruduğunuza inanıyordunuz. (...) Bugün bu gerekçe artık ortadan kalkmıştır: demokratik Rusya özgürlüğe ve uygarlığa bir tehdit olamaz.

Bu söylenenlere rağmen, Çağrı'nın diğer pasajları bütünüyle savaşın sürdürülmesinden yanaydı. 'Rus Devrimi fetihçilerin süngüleri karşısında geri adım atmayacak ve yabancı askeri güçlerin kendisini ezmesine izin vermeyecektir' diyordu. Sovyeti, 'kendi özgürlüğümüzü içeriden ve dışarıdan gelecek bütün gerici girişimlerden' korumaya adayan Yürütme Komitesi, aslına bakılırsa enternasyonal bir proleter devrimin gerçekleşeceği zamana kadar savaşı desteklemeye kararlıydı. Çağrı, içinde eski Zimmerwaldcıların da olduğu Sovyet Yürütme Komitesi'nin hazırladığı 'devrimci savunmacı' bir ifadeydi.

Menşevik ve Sosyalist Devrimci basın Çağrı'yı büyük bir coşkuyla karşıladı. Sosyalist gazeteler bunu eski rejimin yayılmacılığının reddi, dış politikada yeni bir devrin başlaması ve çatışmanın sona erdirilmesi için bir ilk adım olarak gördü. Fakat Çağrı, Rus burjuvazisi için de sorun yarattı: Her ne kadar güvenceler vererek Kayser yönetimi düşene kadar Rusya'nın savaşın içinde olacağı sözünü verse bile, Çağrı'nın emperyalizm karşıtı tonu ve kimi toprak tavizleri Rusya'nın kapitalist sınıfını oldukça rahatsız etmişti.

23 Mart günü yapılan bir basın toplantısı sırasında Milyukov, Rusya'nın savaştaki hedefinin aslında Avusturya-Macaristan'ın Ukrayna bölgesini Rus-

---

[1] Michael T. Florinski, *Russia: A History and an Interpretation* (New York: Macmillan, 1961), s. 2:1396; 'Call by the Petrograd Soviet to the Peoples of the World' ['Petrograd Sovyeti'nden Dünya Halklarına Çağrı] (27 Mart [14], 1917), *Documents of Russian History: 1914-1917* içinde, der. Frank Alfred Golder, çev. Emanuel Aronsberg (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1964), s. 325-9. 'Fetih politikasının' reddi daha sonra (11 Nisan'da), 'ilhak ve tazminattan toptan feragat' olarak düzeltildi.

ya'ya katmak ve İstanbul'la Boğazlar'a egemen olmaktan ibaret olduğunu belirtti. Bu düşünceler Sovyet'i rahatsız etti ve Menşevik basın bile bu düşüncelerin, Devrim'in emperyalist ilhaklara prim vermeyen barış hedefinin altını oyduğunu söyleyerek bunları hükümetin ikiyüzlülüğünün kanıtı sayarak kınadı. Artan öfkeyi yatıştırmak için 27 Mart günü Geçici Hükümet, Rusya'nın 'diğer ülkeler üzerinde egemenlik kurma yahut o ülkelerin varlıklarına el koyma ve yabancı toprakları zorla işgal etme' peşinde olmadığını yurttaşlarına temin etti.[2] Bu açıklama iç siyasete yönelik olmasına rağmen, 18 Nisan günü Milyukov açıklamayı müttefik kuvvetlere gönderdi —yanına, Rusya'nın Müttefikler'in savaştaki amaçlarına bağlılığını vurgulayan ve *'kendi ülkemizin haklarını korurken,* her bakımdan, Müttefikler'imizin üstlendiği yükümlülükleri de gözeteceğiz' diyen, bir de not ekledi. Gerçeklerin tersine, Devrim'den sonra, 'dünya savaşını kesin zafere taşıma özleminin tüm ülkede daha da güçlü hale geldiğini' iddia ediyordu.[3]

Milyukov'un 18 Nisan tarihli açıklaması duyulduğunda, neredeyse isyan çıkacaktı. 20 ve 21 Nisan günlerinde avamdan gelen Bolşevik delegeleri, partinin ilk gündeminin Geçici Hükümet'in devrilmesi olmasını talep etti. Aleksandr Rabinoviç'in belirttiği gibi:

> 20 Nisan günü öfkeli kalabalıklar, [Geçici Hükümet'in merkezi olan] Mariinski Sarayı'nda toplandığı sırada, Birinci Bolşevik Petrograd Şehir Konferansı'nın öğleden sonraki oturumunda bazı mahalle delegeleri Geçici Hükümet'in derhal düşürülmesi talebinde bulundu ve [Bolşevik] Askeri Örgüt'ten V. İ. Nevski, iktidarın Sovyet tarafından ele geçirilmesi adına bir ajitasyon faaliyeti olarak birliklerin harekete geçirilmesini açıkça dile getirdi. (...) [Petersburg Komitesi'nden] S. Ia. Bogdatiev, Geçici Hükümet'in derhal düşürülmesini isteyen Petersburg Komitesi imzalı bir bildiri hazırlamakla görevlendirildi.[4]

Aynı gün Yedek Finlandiya Muhafızları, Petrograd garnizonunun tam teçhizatlı diğer birimleriyle birlikte Mariinski Sarayı'na geldiklerinde taşıdıkları pankartlarda, 'Kahrolsun Milyukov!', 'Kahrolsun İlhakçı Politikalar!' ve — Bolşevik etkisini akıllara getiren bir slogan olan— 'Kahrolsun Geçici Hükü-

---

[2] 'The Provisional Government and War Aims' ['Geçici Hükümet ve Savaştaki Hedefler'] (10 Nisan [29 Mart] 1917), *Documents* içinde, s. 330.

[3] 'Miliukov's Note on War Aims' (1 Mayıs [18 Nisan] 1917), *Documents* içinde, s. 334, vurgu eklenmiştir.

[4] Aleksandr Rabinoviç, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington: Indiana University Press, 1968), s. 44-5.

met!' sloganları yazıyordu. Finlandiyalılara ve onların destekçilerine, pankartlarında, 'Bütün İktidar Sovyetler'e!' pankartı taşıyan bir Kronştad denizci müfrezesi de katılmıştı. Çok geçmeden Petrograd, Milyukov'un açıklamasına karşı çıkan coşkulu gösterilerle —ve onu destekleyen karşı gösterilerle— sarsılmıştı. Sovyet, 21 Nisan akşamı gösterileri iki gün süreyle yasaklayana ve Geçici Hükümet Milyukov'un açıklamasını geri çekene kadar süren sokak kavgaları dört kişinin ölümüne yol açtı. Milyukov kendi hesabına, hükümetten istifa etmeye mecbur kaldı. Yine de onun açıklamasıyla ortaya çıkan kargaşada gücünü fazlasıyla yitiren Geçici Hükümet, kendini kurtarmak için, Yürütme Komitesi'ndeki Menşevik ve SD'leri hükümete katılmaya davet etmek zorunda kaldı.

1 Mayıs günü Yürütme Komitesi, Sovyet genel kuruluna danışmadan, 18'e karşı 41 oyla üyelerinin burjuva hükümetine katılmasına izin verdi. (Hayır oyları esas olarak Bolşeviklerden ve Martov'un Enternasyonalist Menşeviklerinden gelmişti.) Böylelikle, başkalarıyla birlikte, Çikheidze, Tseretelli, Skobelev ve Çernov, Kerenski'nin yanına bakan olarak gönderildi. Bu gerçekten olağandışı bir karardı. Menşevikler ve SD burjuva bir hükümete girerek Sosyal Demokrasi'nin en temel ilkelerinden birini hiçe sayıyordu. Hiçbir sosyalistin —'burjuva demokratik' bir devrimden doğmuş bile olsa— burjuva bir hükümette bakanlık görevini kabul etmemesi gerektiği ilkesi devrimci Marksist politikanın temel taşlarından biriydi. Marksistlerin siyasal olarak kapitalist devletten bütünüyle bağımsız kalması ve proletaryanın çıkarlarının koruyucusu olarak işlev görmesi beklenirdi. Aslına bakılırsa, Menşevikler ve SD, burjuva devletini meşrulaştırmak ve siyasal olarak geçerli kılmak için, Marksistlerin 'Millerandcı' dediği stratejiye doğru geri bir adım atmıştı. Fakat, Marksist teoriden haberi olmayan kitleler, Marksist öğretinin tersine, devletin sosyalistler tarafından devralınmasının bir adımı olarak, 'kendi adamlarını' hükümetin içine sokmaya pek hevesliydi. Kabineye sosyalist birinin girmesini eleştirmek bir yana, işçi sınıfının bakış açısı genelikle bunu destekliyordu. Marksist tedrisattan geçmemiş kitleler için —formu ne olursa olsun— iktidar iktidardı ve bunu işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda kullandığı sürece desteklenmeliydi.

Dolayısıyla eski kabinede görev değişiklikleri oldu ve 5 Mayıs günü kurulan yeni koalisyon hükümetinde Kerenski'ye Savaş ve Denizcilik Bakanlığı verildi; şeker fabrikatörü Mikhail Teresçenko dışişleri bakanı olarak Milyu-

kov'un yerini aldı; zengin sanayici Aleksandr Konovalev sanayi ve ticaret bakanı oldu; Prens Lvov başbakanlığını sürdürdü; diğer koltuklar da pek farklı olmayan kişiler tarafından dolduruldu. Sanki Devrim'in en temel sorunlarının bütün ağırlığını sosyalistlerin omzuna yüklemek istermiş gibi, Çernov'a Tarım Bakanlığı, Skobelev'e de Çalışma Bakanlığı verildi; fakat Petrograd Sovyeti'nde hâlâ etkin olmayı sürdüren Tseretelli'ye siyasal olarak bir etkisi olmayan Posta ve Telgraf Bakanlığı verildi. Artık yeni Koalisyon Hükümeti'nde Kerenski dahil altı sosyalist ve on 'kapitalist' bakan vardı. Önde gelen üyeleri bakanlık koltuklarını işgal ettiğine göre Sovyet, Geçici Hükümet'e tek devlet otoritesi olarak resmi onay vermiş oluyordu. Bundan sonra Yürütme Komitesi, artık Koalisyon Hükümeti'ni sayısı giderek artan radikal muhaliflerine karşı ön cepheden de koruyarak, kabinenin savunucusu ve ikinci benliği rolünü oynadı.

Askeri Saldırı

Bu arada, özellikle Nisan ayında, Rus ordusunda kitlesel firarlar oluyordu. Bütün birlikler cepheden uzaklaşıyor yahut savaşmayı reddediyordu. Komutanlar, saldırı emri verdiklerinde, askerlerinin tüfeklerini düşman yerine kendi subaylarına çevirmelerinden korkuyordu. Generaller ordunun büyük bölümünü kullanmamaktan ve Alman hattının zayıf kesimlerine sadece seçme birlikler ile 'şok bölükleri'ni yönlendirmekten söz ediyordu.

Aynı sırada Müttefikler, Batı Cephesi'nde saldırılar düzenlemeyi planlıyordu. Kendi başarı ihtimallerini güçlendirmek için, Fransa ve İngiltere diplomatları, tek başına Rusya'nın Doğu Cephesi'nde, Alman komutanlarını kendi güçlerini batıdan doğuya taşımak zorunda bırakacak bir saldırı başlatması için baskı yapmaya başladı. Böylece yeni Koalisyon Hükümeti Mayıs ayının başında, güneybatıdan başlamak üzere Avusturya'ya karşı, sonra da mümkün olursa orta ve kuzeyde Alman hatlarına yönelen, Doğu Cephesi boyunca aşamalı bir askeri saldırı başlatma planı yaptı. Koalisyon Hükümeti hiç düşünmeden, hareketsiz duran Doğu Cephesi'ni harekete geçirmeyi, oradaki birliklerini cesaretlendirmeyi, Rusya'nın prestijini ve azalan yurtseverlik ateşini yeniden sağlamayı umdu. Otokrasinin gitmesiyle kabine içinde, olağanüstü bir milliyetçi kahramanlık sergileyecek yeni bir Rus askerinin yaratıldığına dair umutlar artmıştı.

Fakat Petrograd Sovyeti yeni hükümetin bir saldırı başlatma girişimini destekleyecek miydi? İçinde uluslararası proleter dayanışması lafları geçen ve barış isteyen son çağrısı, Sovyet'in üniformalı Rus köylülerini Alman kardeşlerinin üzerine sürmeyi reddedebileceğini ileri sürüyordu. Fakat şimdi iş, inanılmaz bir saflıkla Yürütme Komitesi'nin sadece saldırının altına imzasını atmasına değil, aynı zamanda savaş tahvillerinin satışını desteklemesine dönüşmüştü. Hem Yürütme Komitesi hem de Koalisyon Hükümeti'ndeki yerini koruyan Kerenski, Müttefikler'e, Devrim'in askeri bir güç olarak Rus ordusunu tazelediği fikrini aşılıyordu. Fakat dengesizliğiyle bilinen, çoğunlukla histerik olan bu adam, askerlerin heyecanını artırmak için cepheyi gezdiği sırada tazelenmenin emaresi pek ortada yoktu: Onu dinleyen asık suratlı askerleri bir kan denizine sürüklenme korkusu sarmıştı.

Tseretelli kendi hesabına, Petrograd işçilerinin arasına karışarak onlara yakında yapılacak saldırıyı anlatmaya ve bunu Fransız devrimci ordularının 1793 yılındaki ilerlemesiyle kıyaslamaya çalıştı. Gördüğü karşılığın en olumlusu kayıtsızlıktı, çoğunluksa öfkeliydi. Çernov'a gelince, bakanlık koltuğundan istifa etmeden saldırıya verilen destekten bütünüyle uzak durduğunu göstermeye çalıştı. Bolşevikler, Enternasyonalist Menşevikler ve sayıları giderek artan Sol Sosyalist Devrimciler (Sol SD), Yürütme Komitesi'nin saldırıyı desteklemesinin, Sovyet'in savaşı sona erdirme çağrısıyla kesinlikle çeliştiğini yüksek sesle vurguladı. İçten içe alevlenen bu aylarda sosyalistlerin, bizzat kendilerinin yaratmakta olduğu krizi —daha doğrusu devrimci durumu— göremedikleri ortaya çıktı.

10 Haziran Gösterisi

Haziran ayının ortasında, bir saldırı planlandığı haberi, nefret edilen bir savaşta yeni bir katliamın kısa süre içinde içlerinden pek çok kişiyi yok edebileceği korkusuyla Petrograd garnizonunda yaygın bir huzursuzluk yaratıyordu.

Petrograd giderek daha çok radikalleşiyordu. Bolşevikler, Petrograd Sovyeti İşçi Şubesi'nde temsilciliklerin çoğunu elde etmişti (ama Asker Seksiyonu'nda edememişti). Bolşevikler gibi savaşa karşı olan Enternasyonalist Menşevikler ve Sol SD'lerle birlikte toplamları, Sovyet genel kurulunun tamamının beşte ikisini oluşturuyordu. Petrograd fabrika komiteleri bütünüyle Bolşevikleri destekliyordu —işçiler bir hafta içinde sola kaymıştı. Başta PSD'nin

etkisinde olan Putilov işçileri, sadece iki aylık bir süre içinde ezici bir çoğunlukla Bolşeviklere geçmişti. Moskova'da Bolşevikler şehir sovyetinde tek başına en fazla temsilciye sahip olan gruptu; Menşeviklerle SD'lerin ortak grubu karşısında elbette yine azınlıkta kalıyordu. Bununla beraber, Bolşeviklerin, 'Bütün İktidar Sovyetler'e!' sloganı Moskova'daki işçi ve askerler arasında muazzam bir rağbet görmüştü; işçi ve askerlerin bunun dışında Bolşeviklerin programı hakkında pek bilgileri yoktu.

Garnizonları yakın bir mesafede olan Kronştad deniz üssündeki asker ve denizciler, siyasal olarak Petrograd ve Moskova işçilerinden daha gelişkindi. Şubat Devrimi'nin üzerinden bir ay bile geçmeden Kronştadlılar, 'bütün iktidar sovyetlere' verilsin diyordu ve daha 17 Mart günü, şüphesiz Bolşeviklerin denetiminde olan kendi sovyetleri, kendisinin sadece Petrograd Sovyeti'nin otoritesini tanıyan bağımsız bir 'komün' olduğunu resmen açıklamıştı. Böylece ada, Troçki'nin deyişiyle, 'gelişen ikinci devrimin habercisi' haline gelmişti.[5] Kronştadlılar Koalisyon Hükümeti'nin otoritesini onaylasa bile, denizcilerin bu kalesi pratikte başkentten bağımsız olarak faaliyet gösteriyordu ve Koalisyon Hükümeti gibi Petrograd Sovyeti'nin de başına belaydı.

Filizlenen bu radikalizme karşı koymaya istekli olan Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi'nin, uzun zamandır beklenen Birinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri Kongresi'nin 3 Haziran günü toplanmasına karar vermesi, başkente karşı bütün bir ülkenin rakip olmaya kalkıştığını gösterir. Temelde Kongre, Rusya'nın taşrasının devrimin merkezine karşı topyekun seferber edilmesiydi. Rusya'nın pek çok yerinden en az 300 yerel, 53 mahalle, bölge, asker ve hatta kimi köy sovyetinden yaklaşık 1300 delege Petrograd'daki Kadet Birliği'nin büyük binasında hazır bulunmak üzere toplanmıştı. Beklendiği gibi, delegelerin sadece beşte biri Bolşevik ve Enternasyonalist'ti; ezici çoğunluk kendisini SD ve Menşevik olarak tanımlıyordu. Siyasal kültürleri çok düşüktü; partilerin fikirlerinden pek haberleri yoktu ve siyasal bağlılıkları zayıftı, değişebilirdi.

Birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, Koalisyon Hükümeti'ne Petrograd, Kronştad ve Moskova'daki radikal gelişmelere karşı koyabilmesi için taşralı delegeleri kullanma olanağını fazlasıyla sağlamıştı. Sosyalistlerin Koalisyon Hükümeti'ne girmesini oylamanın zamanı geldiğinde, taşra delegele-

---

[5] Leon Troçki, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (Ann Arbor: Michigan University Press, 1932), s. 1:431.

rinin çoğu buna destek verdi. Sekiz saatlik işgünü lehine bir kararın geçmesini bile reddettiler. Hepsinden önemlisi, savaşta yer almaya devam etme ve yakın zamanda yapılacak saldırı lehinde oy kullandılar.

Sovyetler Kongresi, bir dahaki Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne kadar izlenecek ulusal politikayı belirlemek ve Rusya'daki sovyetlerin tümünü sürekli kontrol altına almak için Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi'nin ulusal düzeydeki otoritesine denk gelen bir Merkez Yürütme Kurulu (MYK) oluşturdu. Üstelik Kongre, MYK'de çoğunluğu Menşevik ve SD'lere vermişti. Son olarak, Petrograd Sovyeti'nin yetkisi dışında başkentte yapılacak bütün gösterileri yasaklamıştı. Bu son kısıtlama başkent için oldukça önemli bir meseleydi: Radikal Bolşevik Askeri Örgüt'ten esinlenen Petrograd garnizonunun askerleri yaklaşan saldırıyı protesto etmek için 23 Mayıs günü bir toplu gösteri düzenlemeye karar vermişti. Fazlasıyla Bolşevik yanlısı olan Birinci Makinalı Tüfek Alayı aslında silahlı bir gösteriden yanaydı ve sadece Askeri Örgüt'ten gelecek emirlere karşılık vereceğini vaat ederek, partinin kararı ne olursa olsun sokağa silahlı olarak çıkmayı aklına koymuştu. Lenin'in bu eylemi başta desteklemesine rağmen, karısı ve partideki en yakın yoldaşı Krupskaya, ona, gösterinin şiddete yol açabileceğine, ardından da hükümet baskısının gelebileceğine dair endişesini ifade etti. Bu noktada başarısız bir ayaklanmanın hem parti hem de Devrim için hiç hoş olmayan sonuçlar doğuracağı söylenebilirdi.

Daha sonra hükümetin Haziran ayı başında Anarşist-Komünist Federasyon'un merkezi Durnovo konağını tahliye etmeye kalkması üzerine Viborg Mahallesi'nde aniden patlak veren grevler hızla yayıldı. 5 Haziran günü bir grup anarşist-komünist —tipik maceracılıklarıyla— bir baskı makinesine 'el koyarak' konağa getirdi. Ertesi gün adalet bakanı P. Pereverzev baskı makinesini geri götürmeleri için onları zorladı ve 7 Haziran günü anarşistlere binayı tahliye etmeleri için 24 saat süre tanıdı, aksi takdirde zorla tahliye edileceklerdi. Ertesi gün 28 fabrikayı kapatan binlerce işçi destek grevine çıktı. Daha da önemlisi, anarşistler zorla tahliye edildiğinde buna karşı koymaya kararlı birkaç askeri birlikle, konakta anarşistlerle kalan 50 silahlı Kronştad denizcisi de onlarla birlikte hareket edecekti. Göğüs göğüse gerçekleşecek bir çatışma, Sovyet'in makul bir biçimde araya girip, hükümetin bir şey yapmasını engellemesi sayesinde engellendi.

Bolşevikler açısından, anarşistlere katılanların sayısının bu kadar çok olması, aslında işçilerin askerlerle birlikte saldırıya karşı ortak bir gösteriye katılmak isteyeceğini gösteriyordu. 8 Haziran günü yapılan bir toplantıda partinin Merkez Komitesi, Petersburg Şehir Komitesi, Askeri Örgüt ve ortak davranan sendika, kıta ve fabrika temsilcileri biraraya gelerek 10 Haziran günü ortak bir gösteri yapmaya karar verdi. Gösterinin başlıca amacı saldırıyı ve savaşı protesto etmek ve iktidarın Koalisyon Hükümeti'nden sovyetlere devredilmesini talep etmekti. Bolşevik önderliği gösteriyi ayaklanmaya çevirecek girişimleri veto ederken, zamanın erken olduğu uyarısını yapıyordu. Lenin, Bolşeviklerin, cephe hattındaki birlikler ve ülkenin özellikle kırsal bölgeleri bir yana, Petrograd halkının bile yeterli desteğini henüz alamadığını düşünüyordu. Fakat Bolşevik lideri, başarısız olacağı kesin olan bir askeri taarruz ve kırsal alanlarda başlayacak bir köylü savaşıyla, zamanın partiden yana olduğu sonucuna varıyordu. Bu yüzden, kendini dizginleme her an gündemde olmalı, bunu sağlamak için de sıkı parti disiplini elden bırakılmamalıydı.

Menşevik ve SD'lerin gösteri planını sabote etmemeleri düşüncesiyle gösteriyi düzenleyen Bolşevikler bunu sır gibi saklamak için 10 Haziran sabahına kadar sessiz kaldılar. Fakat planın haberi, Bolşevikleri darbe hazırlamakla itham eden Yürütme Komitesi'ne ulaştı. Bütünüyle iptal etmek yerine, gösterinin çapını daraltmak için, Menşevik ve SD hakimiyeti altındaki (toplantılarını Petrograd'da sürdüren) Sovyetler Kongresi MYK'sı 10 Haziran günü sabahın erken saatlerinde 500 kadar delegesini onlu gruplar halinde işçi mahallelerine ve asker kışlalarına göndererek kitleleri 'dışarı çıkmaktan' vazgeçirmeye çalıştı.

Sonuç olarak, tansiyon yüklü sabah toplantısında Bolşevik Merkez Komitesi'nin tamamı —Petersburg Şehir Komitesi'nin, Askeri Örgüt'ün, hatta kendi üyelerinden bazılarının isteği üzerine— gösteriyi iptal etme yönünde oy kullanarak, Askeri Örgüt'ten işçi ve askerleri ziyaret ederek iptalle ilgili onlara bilgi vermesini istedi. İşçiler ve birlikler razı oldular ve gösteri yapılmadı. Fakat gösterinin iptal edilmesi için gönderilen taşra delegeleri yoğun bir düşmanlıkla karşılaştı; en yoğun öfke ve nefret içindeki kişiler gösteri planına ön ayak olan kıtalardı —ve onların tepkileri taşradan gelenlere Petrogradlı işçi ve askerlerin hem hükümetten hem de savaştan şiddetle nefret ettiğini etkili bir şekilde öğretmişti. Ilımlı görüşlerine destek bulmanın çok daha

ötesinde, taşra delegelerinin Koalisyon Hükümeti'ne olan bağlılıkları büyük oranda sarsılmıştı.

1917 yılının Haziran ayında Petrograd işçilerinin, ülkenin geri kalanından çok daha radikal olduğu kesindi —sıradan Bolşevikler de kendi parti önderlerinden daha radikal ve ateşliydi. Bu derinleşen devrimci duygu, partiye büyük oranda yeni, deneyimsiz ve disiplinsiz üye akışını getirmiş, Şubat ile Temmuz ayları arasında üye sayısı on beş kat artarak 2.000'den 30.000'e çıkmıştı. 1903 yılından sonra Lenin'in kurduğu 'profesyonel devrimcilerden' oluşan birbirleriyle gayet uyumlu kadro örgütü böylece, militanlardan oluşan bir kitle örgütüne dönüşmüştü. Fakat bu yeni gelen işçi ve askerler siyasal olarak deneyimsizdi; Durnovo hadisesi gibi, ileriye taşımak yerine Devrim'i istemeyerek geriletebilecek, ilerisi düşünülmeden gerçekleştirilecek zamansız eylemlerden geri durmak için kararlı devrimci bir önderliğe büyük bir ihtiyaç vardı.

Bu önderliği sağlamak için partinin, yeni üyeleriyle, genel olarak da işçi ve askerlerle daha iyi örgütsel bağlar kurması gerekiyordu. Militanlığından ve yaratıcılığından bir şey kaybetmeden, gerekli olduğunda üyelikler kısıtlanabilmeliydi. Toplumsal bir ayaklanma döneminde stratejisini inceden inceye ayrıntılandırma becerisini ve esnekliğini koruması, geliştirmesi gerekirdi — bu beceri, akla uygunluktan çok, içgüdüden kaynaklanan aşırı solcu anlayışları dile getiren gruplar arasında çoğunlukla olmayan bir beceriydi. Kişisel olarak Lenin, hatalı ve kaotik bulduğu halkın militanlığından derin kuşku duyardı; ne kadar ateşli ve cesur olursa olsun parti tabanının, sovyetler ve fabrika komiteleri gibi, kendi kalıcı kurumlarını oluşturmasında militanların kendi becerisine bel bağlamazdı. Lenin, halkın Bolşevik düşünceyi iyi anladığını gösteren eylemlerini ve kurumlarını destekliyordu sadece. Fakat 1917 yılında siyasal durum onun sağlam bakışına göre çok hızlı bir şekilde değişiyor, belki de partinin hızla artan üyeleri arasından deneyimsiz işçi ve askerler üzerindeki etkisi kaybolmasın diye, olaylar genellikle onu, doğru bulmadığı eylemleri onaylamaya mecbur kılıyordu. Lenin'in oldukça merkeziyetçi olmasını hedeflediği Bolşevik Partisi böylece 1917 yılı yazında, bir süre için, liderlerin ve kitlelerin serbestçe birbiriyle etkileşim içinde olduğu önemli ölçüde açık bir hareket haline gelmişti. Partinin ona kimliğini ve devrimci hedef bilincini veren temel düşüncelere bağlılığının yanında, partinin en büyük özelliği Lenin'in disiplin ve sorumluluk konularındaki ısrarıydı.

Temmuz Günleri

Bolşevikler 10 Haziran gösterisini iptal ettikten sonra, Tseretelli ve Koalisyon Hükümeti'yle Yürütme Komitesi'ndeki diğer sağcı Menşevikler bu krizi Bolşevikleri silahsızlandırmak ve onların Sovyet'le ilişkisini kesmek için kullanmaya çalıştı. 11 Haziran günü Tseretelli, Bolşevikleri iktidarı silahla ele geçirmeye yönelik bir yol seçmekle suçladı ve uyardı: 'Kendimizi [sadece] Bolşeviklerle ideolojik bir kavgayla ve silahlı gösterileri sözle yasaklamakla memnun edemeyiz, aynı zamanda pratikte demokratik sisteme silahlı saldırı düzenlemelerini olanaksız kılacak önlemleri de hayata geçirmeliyiz.'[6] Buna rağmen, Tseretelli'nin Bolşeviklerle sonuna kadar uğraşacağını söyleyen sert uyarısı, Bolşevikleri kısıtlamanın ılımlı sosyalistleri bile karşısına alabilecek sorunlu bir örnek oluşturacağının farkında olan kendi partisinin kimi üyeleri için bile fazlaydı. Sonunda Tseretelli'yi bastıran, 'demokrasinin' ruhuna uymayan ve sonucu Bolşeviklerin yararına bile olabilecek önerilerinden ötürü Tseretelli'yi kınayan kişiler Menşevik yoldaşları F. Dan, B. Bogdanoviç ve L. Hinçuk oldu.

Bu arada, yeni kurulan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin MYK'sı, 10 Haziran gösterisinin iptal edilmesinden doğan düşmanlığı hafifletmesi ve taşradan gelenlere, görünenin aksine, Menşevik ve SD denetimindeki Sovyet'in aslında Petrograd proletaryası arasında halk desteğine sahip olduğunu göstermesi gerektiğine karar verdi. Bu amaçla MYK kendi adına, 18 Haziran günü, 'ilhak ve tazminat olmadan barış' sloganıyla bir gösteri çağrısı yaptı. Toplanan kalabalık çok büyüktü, sayıları tahminen 400.000 kişiydi. İktidarın Koalisyon Hükümeti'nden Sovyet'e devrini talep etme niyetiyle gösteriye Bolşevikler de katıldı. Boşa çıkan 10 Haziran gösterisi için hazırladıkları savaş ve hükümet karşıtı afiş ve pankartları da yanlarında getirdiler. Şubat Devrimi'nde ölenlerin mezarının olduğu Petrograd'daki Mart Meydanı'ndaki gösteri alanında bulundukları yerden, Tseretelli, Çikheidze ve diğer MYK üyeleri, Bolşevik sloganlarının, Koalisyon Hükümeti'ni ve Sovyet'i destekleyen sloganlardan çok daha fazla olduğunu görerek dehşete düşmüştü. Mahalleleri, fabrikaları, kıtaları temsil eden sıra sıra kortejler, 'Savaşa son!' ve 'Kahrolsun on kapitalist bakan!' sloganlarını atıyordu. Doğrusu, ortalıkta Sovyetler Kongresi tarafından geliştirilmiş neredeyse hiçbir slogan görünmüyordu bile.

---

[6] Akt., Rabinoviç, *Prelude to Revolution*, s. 81.

Gösteri, ona önayak olanlar açısından bir fiyaskoydu. Sukhanov'a göre, 'Koalisyon [Hükümeti] çoktan tasfiye edilmişti; halkın güvensizliği göz önüne alınacak olursa, bakanlar da başka neden aramadan ve vakit yitirmeksizin koltuklarını bırakacaklar gibi görünüyordu.'[7]

Koalisyon hükümeti epey kaygılanmasına rağmen yılgın değildi. Bir kere, gösteri beklenen askeri taarruzun başlamasından bir gün önce gerçekleşmiş ve Müttefikler tarafından yeniden teçhizatlandırılan Rus ordusu, güçlü olmayan Avusturya hatlarına Galiçya'dan yaptığı ilk saldırıda başarı elde edebilmişti. Üstelik hükümet aynı gün, 19 Haziran günü, Durnovo Konağı'nı ele geçirmiş ve oradaki herkesi tutuklamıştı. Bu hareket, taarruzun başlamasıyla birlikte garnizonu ve işçileri heyecanlandırmıştı; en çok konuşulan konu, hükümete karşı bir ayaklanma ve bunu arzu etmese bile Sovyet'i iktidarı almaya zorlamaktı. Bir o kadar kışkırtıcı bir şekilde, 21 Haziran günü Bolşevik yanlısı Birinci Makinalı Tüfek Alayı'na askerlerinin yaklaşık üçte ikisini ve 500 mitralyözünü cepheye göndermesi emredildi. Garnizonları Viborg Mahallesi'nde olan mitralyözcüler emri açıkça reddederek, devlet erki sovyetlere devredilene kadar, bundan sonra birliklerin seferber edilmesi emirlerine itaat etmeyeceklerini açıkladı.

Bolşevik yanlısı birliklerle hükümet arasındaki artan gerginlik başarılı bir ayaklanmaya yol açabilir miydi? Bolşevik Askeri Örgüt her an ayaklanmaya hazırdı —Petrograd'da 16-23 Haziran günlerinde toplanan Tüm Rusya Bolşevik Asker Örgütleri Konferansı'nda bir gözlemcinin belirttiği gibi katılımcılar, 'büyük, sıkı ve nihai kavga için büyük bir arzu ve istekle' doluydu. '(...) Her yanda asker yoldaşların iktidar için belirleyici olan göğüs göğüse savaşma zamanının geldiğini söyleyen konuşmaları duyuluyordu.'[8] Fakat Lenin'in etkisiyle, Bolşevik Merkez Komitesi'nin çoğunluğu, zamansız olduğu ve muhtemelen başarısız olacağı, bir bütün olarak devrimin çökmesine yol açacağı gerekçesiyle bir ayaklanmaya karşıydı. Petrograd Sovyeti'nin Bolşevik üyesi M. Laşeviç, Askeri Örgüt'ü 'maceracılığa' sapmakla suçladı ve kendi yoldaşlarını kastederek, 'Bolşevik nerede bitiyor Anarşist nerede başlıyor anlamak mümkün değil' diyerek, onları ölçülü olmaya çağırdı.[9]

---

[7] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution, 1917* (Londra ve New York: Oxford University Press, 1955), s. 417.

[8] Akt. Rabinoviç, *Prelude to Revolution*, s. 113.

[9] Akt. a.g.e., s. 129.

Fakat bu sefer askerler, özellikle Birinci Makinalı Tüfek Alayı'ndakiler ölçülü olacak gibi değildi; bir defa artık Koalisyon hükümeti cepheye birlik ve mitralyöz takviyesi yapılması için ısrar ediyordu. Merkez Komite'nin ayaklanmaya karşı olmasına rağmen, Askeri Örgüt cephe görevine seçilen mitralyözcüler ve Petrograd'daki diğer birlikler gibi düşünüyordu. Bolşevik Petersburg Şehir Komitesi'ndeki militanlar, Merkez Komite'nin hareketi kontrol altına alma çabalarını şiddetli bir şekilde protesto ediyor ve partinin ayaklanmanın başını çekmesi gerektiğini düşünüyordu.

Bu arada, Avusturya cephesinde Rus birlikleri ancak düzensiz bir şekilde savaşıyor, genellikle sadece göstermelik saldırılar düzenliyor, hatta kimi zaman, Batı Cephesi'ne sevk edilmiş birliklerden boşalan siperlere saldırıyordu. Avusturya askerlerinin morali Rus askerlerinden daha bozuk ve sayıca az oldukları için, Rus askerleri cephe hattını kolayca yarıp geçmişti. Fakat Alman birlikleri Avusturya'ya yardıma geldiğinde, Rus askerlerini pek zorluk çekmeden püskürtmüştü. Daha 24 Haziran günü, Kerenski durumun farkındaydı, 'savaşa dahil olan birlikler derhal geri çekilme talebi içeren çözümler kaleme almaya başladı, bu yüzden onlarla konumlarını bozmamaları için konuşma olanağı bulmak çok zordu, hele hele onları saldırıya geçirmek olanaksızdı.'[10] 3 Temmuz günü basın, Rus kuvvetlerinin ağır kayıplar verdiğini duyurdu; aslında Avusturya-Almanya karşı saldırısı orduyu püskürttüğünde Rus askerleri kütle halinde güneybatı cephesinden kaçmıştı.

Petrograd'daki mitralyözcüler, kendilerine Geçici Devrimci Komite adını veren anarşistlerle tanışmış ve kışkırtıcı bir şekilde 3 Temmuz günü gösteri yapmaya karar vermişlerdi; garnizonu ve işçileri de kendilerine katılmaya çağırıyorlardı. Yoğun tartışma ve planlamayla geçen bir günün ardından akşam saat yedide, mitralyözcülerle yüklü kamyonlar sokaklardaki yerlerini almış, başkentin kilit noktalarını tutmuş ve silahlarını şehrin merkezine giden köprü başlarına çevirmişti. Moskova, 180. Yedek Piyade, Finlandski, Hafif Topçu ve Pavlovski alaylarıyla Altıncı İstihkam Taburu da onlara katıldı. Petrograd fabrikalarının çok sayıdaki işçisine bu birlikler de katılmıştı, ama Şubat Devrimi'nde ayaklanan bazı birliklerin —özellikle Preobrazhenski, Semenovski ve İzmailovski Müfreze birliklerinin— mitralyözcülerin yanında yer almayı reddetmesi yahut tarafsız kalacağını açıklaması Petrograd garni-

[10] Akt. a.g.e., s. 110.

zonundan belirsiz sayıdaki askerin hükümeti devirmeye hazır olmadığını gösteriyordu.

Akşam saat sekizde, öncelikli olarak anarşist Geçici Devrim Komitesi'nin önderlik ettiği gösteri başladı. Tam teçhizatlı asker ve işçi kortejleri proleter mahallelerindeki caddelerden şehir merkezine doğru yürüyordu. İlk hedefleri olan Bolşeviklerin merkezi Kseşinskaya Konağı'nda, *Izvestia* gazetesine göre, 'kızıl bayraklı ve amblemli sıkı savaş düzenindeki Birinci Mitralyöz, Moskova ve Hafif Topçu alaylarından oluşan bir grup (...) burjuva bakanları istifaya çağır[dı].'[11] İlk ve son olarak Bolşeviklere gösterinin önderliğini üstlenip üstlenmeyeceğine karar vermesini istedi.

Sarayın içinde ise kargaşa hüküm sürüyordu. Askeri Örgüt özel olarak gösteriye ve Koalisyon Hükümeti'ne karşı muhtemel bir darbeye önderlik etmeyi tartıştı. Koşullar uygun görünüyordu: Bir kabine krizi yoldaydı. Koalisyon Hükümeti'ndeki burjuva Kadet bakanlar, hükümet Ukrayna'nın özerklik talebini yerine getirmeye dünden hazır göründüğü için çekilmişti. Onlar, imparatorluğun bölgesel bileşenlerinin ayrılmasını önlemenin, hatta Avusturya ve Osmanlı imparatorluklarının yokluğunda yeni topraklar elde etmenin peşindeydi. Rusya'nın tek bir işlevsel hükümete sahip olduğu ileri sürülüyordu: o da ülkenin ezilen sınıflarının adına konuşan yeni kurulmuş Sovyetler Kongresi'nin MYK'sıydı. Askeri Örgüt'ün üyeleri, Bolşevikler gösterinin önderliğini üstlenmezse, kitlelerin gözünde çok büyük prestij kaybedeceklerine inanıyordu.

Bunun yanında, önderliği ele almaya karşı çıkanlar da, özellikle MYK geri adım atarsa, istikrarsızlığına rağmen Koalisyon Hükümeti'nin yine de bir Bolşevik ayaklanmasını bastırmaya yetecek gücü elinde tutabileceğini savunuyordu. Daha basiretli liderlerse, Petrograd'daki pek çok birliğin hâlâ Sovyet'e sadık olduğunu ileri sürüyordu. Kuzey cephesindeki keyifsiz birlikler bile Petrograd Sovyeti'nden gelecek emirlere uymayı reddedeceğe benzemiyordu. Son uyarılarıysa, Sovyetler Kongresi'nin siyasal kompozisyonunun gösterdiği gibi, Bolşeviklerin henüz ülke genelinde, özellikle Bolşeviklerin Alman ajanı değilse bile en azından Almanya'nın savaş faaliyetlerine uygun bir politika savunduğu iddialarına inanan köylüler arasında, sadece sınırlı bir desteğe sahip olmalarıydı. Lenin, ortaya çıkmasına yardımcı olduğu 'karışık-

[11] *Izvestia*'nın Ayaklanma Değerlendirmesi (3 Temmuz 1917)', *Documents* içinde, s. 445.

lık' için Asker Örgütü'nü kınayarak, Koalisyon Hükümeti'ne ve Sovyet'e karşı olası şiddet eylemlerinin önlenmesi çağrısında bulundu.

Sonuçta, bütün tehlikelerin bilincinde olan Bolşevikler gösterinin sorumluluğunu almaya, fakat buna elden geldiğince barışçıl bir yön vermeye karar verdiler. Bunun üzerine kalabalık dağıldı, *Izvestia* gazetesinin belirttiğine göre kimileri, [Koalisyon Hükümeti'nin bulunduğu] 'Marinski Sarayına doğru, diğerleri de Petro-Pavel Kalesi'ne' yöneldi.[12]

Gece yarısı binlerce protestocu asker ve işçi, anarşistlerin zorlamasıyla — Sovyet'in toplantı yeri olan— Tauride Sarayı'nın önündeki meydanda ve etrafındaki sokaklarda birikerek, Sovyetler Kongresi Merkez Yürütme Kurulu —son derece kararlı bir şekilde reddettiği— iktidarı alana kadar oradan ayrılmayacağını bildirdi. İki saat sonra 30.000 Putilov işçisi protestoculara katıldı. Artık sayıları 70.000'e ulaşan silahlı kalabalık sanki sarayı basmanın eşiğine gelmişti. Anarşistlerin çok istekli olduğu gösteriyi ayaklanmaya dönüştürmenin sonucu büyük ihtimalle 1871 yılının Mayıs ayında Paris'te olduğu gibi bir işçi katliamına yol açardı. Anarşistlerin bu yöndeki iddiasına rağmen, 'kendiliğindenlik' yeterli değildi: Gösteri düzensiz ve tutarsız kalmıştı. Sokaklar (anarşistlerin beklentilerinin aksine) göstericileri düzene sokmadı. Konuşmacıların karşılıklı söz dalaşlarının ardından sabah oldu ve kitleler evlerine geri döndü.

Ertesi gün hava puslu ve yağmurluydu ama sokağa dökülen işçi ve askerler yine de çok fazlaydı. 10.000 kişilik bir Kronştad denizci filosu karaya çıkarak, Bolşevik konuşmacıların kendilerini karşılayacağı Kseşinskaya Konağı'na yürüdü. Bir kere daha Bolşevik militanlar ne yapacağını bilemedi. Yol göstermesi için Lenin'e başvurdular ama Lenin bunu yapmaya istekli değildi; temelde kendilerine hakim olmalarını isteyen kısa bir konuşma yaptı. Kronştadlıların duymak istediği bu değildi, söylenenleri soğukkanlı bir şekilde saygıyla dinlediler. Yarım milyon kadar gösterici şehrin merkezinde birikmiş, kimi yerlerde provokatörlerin yahut polisin çatılardan yahut binaların üst katlarından kalabalığa açtığı yaylım ateşlerinde yaklaşık 400 kişi ölmüştü.

Kalabalıklar sonunda Sovyet'ten hükümeti alaşağı etmesini talep etmek üzere Tauride Sarayı'na yöneldi. Sarayın salonlarında, Yürütme Komitesi'nin (Sukhanov'un, 'Memlukler' [köleler] dediği) Menşevik ve SD üyeleri Bolşevikleri topa tutmakla meşguldü; sonunda dışarıdaki büyük kalabalık adına

---

[12] *Izvestia*, 3 Temmuz 1917, *Documents* içinde, s. 145.

konuşması için sadece beş kişilik bir heyete izin verildikten sonra da onlara, küçümseyen bir edayla, taleplerinin dikkate alınacağı bildirildi. Çernov, kalabalığa konuşma yapması için dışarı gönderilmişti —bu sırada öfkeli bir grup Kronştadlı denizci, SD önderini yakalamış, neredeyse linç edecekti. Öfkeli bir denizci, Çernov'un suratına doğru yumruğunu sallayarak, 'Biz sana teslim ettiğimiz halde, neden iktidarı almıyorsun orospu çocuğu?' diye bağırıyordu. Kronştadlıların özellikle takdir ettiği Troçki, denizciyi sakinleştirerek, başına bir şey gelmeden SD önderini kurtardı.

Dışarıda Sovyet'in iktidarı devralmasını talep eden işçi, asker ve denizcilerin haberi olmadan Sovyet, kendisini kendi taraftarlarından kurtarması için kuzey cephesindeki komutanlara başvuruyordu. Üstelik adalet bakanı Pereverzev birliklere, Lenin'in Alman ajanı olduğunu ve Bolşeviklerin kendi hükümetlerini kurma düşüncesiyle ayaklanmayı kışkırttığını ispat etmeye çalışan belgeler gönderiyordu. Görünüşte 'tarafsız' birliklerin gelip Sovyet'i kurtarması için bu kadarı yeterliydi. Savaş kıyafetleri içinde tam teçhizatlı birlikler bando eşliğinde ve uygun adım yürüyerek Tauride Sarayı'na geldiklerinde adeta boş bir meydanla karşılaştı. Sovyet delegeleri birlikleri bağırlarına basarak karşılarken, bütün bu kuru gürültüden bezmiş olan göstericiler evlerine dönmüştü.

Temmuz Olaylarının Ardından

Yarım kalan ve tüm hızıyla işletilemeyen her ayaklanma, her durumda sert bir karşı harekete neden olur. Temmuz Olayları sonucunda neredeyse can çekişen Koalisyon hükümeti, Sovyet'teki Memlukler ve Şubat ayından sonra türeyen gerici subay toplulukları kendilerini ortak bir düşmana karşı birleşmiş buldular: Bolşeviklere ve özellikle ('baş casus') Lenin'e. Parti bütünüyle yasaklandı, Kseşinskaya Konağı kapatıldı, Bolşevik militanlar yakalanıp hapse atıldı. Halen kaçak olan 21 Bolşevik önderi vatan hainliğiyle suçlayan tutuklama kararı çıkarıldı. Partinin yayın organları baskı altına alındı ve *Pravda* gazetesinin basıldığı matbaa tahrip edildi. Lenin görece güvenli olan Finlandiya'ya sığındı.

Hükümet baskıcı eylemlerini sadece Bolşeviklerle de sınırlamamıştı. İşçilere silahlarını teslim etmeleri emri verildi (bunu çok azı yaptı). Köylülerin topraklara el koymasını yasaklayan sert bir emirname yayımlandı. Temmuz Olayları'na karıştığı belli olan —başta Birinci Mitralyöz, 189. Piyade ve Hafif

Topçu alayları olmak üzere— askeri birliklerin cepheye gönderilmesi, onların Bolşevik hastalığını siperlere 'bulaştırmasına' yaradı. Hükümet cephede emre itaatsizliğe idam cezasını yeniden yürürlüğe koydu ve subayların birlikler üzerindeki otoritesini artırmak için başka bazı ağır önlemler de aldı.

Tepki, ilerleyen haftalarda daha da yoğunlaştı. Bolşeviklere, özellikle Lenin'e karşı karalamalar, adeta en kemikleşmiş sağcıların bönlüğünü aratmayacak kadar çılgın boyutlara ulaştı. Fakat Bolşeviklerin Alman istihbaratıyla gizli anlaşmalar yaptığı yolundaki suçlamaların asılsız olduğunu halk yavaş yavaş anlamaya başladı. Şüphesiz Bolşevikler, özellikle de Lenin, kaynağı ne olursa olsun eline para geçsin isterdi —Bolşevik lideri devrimci kariyerinin en başında, otokrasiyi devirmek için şeytandan bile para alacağını söylemişti— ve Bolşevikler'den hiç hoşlanmayan Almanya, İskandinavya üzerinden bazı fonları onlara aktarmış olabilirdi. Ama bu, Lenin ve yoldaşları gibi enternasyonalistleri kolay kolay Alman hükümetinin ajanı yapmazdı. Rus devrimci hareketi içindeki hiçbir grup onlar kadar Alman proletaryasıyla dayanışma göstermemiş, Alman askerlerine Kayser rejimine ve subaylarına karşı onlar kadar propaganda yapmamıştır. Kaldı ki Bolşeviklere yapılan saldırılar kısa süre sonra geri tepti. Bolşevikler daha sonra kendilerini hedef alan suçlamalardan kurtulabildi. Sol SD'lerin içinden, teorik açıdan olmasa bile, program açısından kendi politikalarıyla uyumlu iyi dostlar buldular.

Bu arada saldırı komik boyutlar aldı. Cephede birlikler bu umutsuz askeri operasyondan o kadar uzaktılar ki sonunda kendi hayatlarını korumak dışında savaşmayı reddettiler. Almanya'nın desteğiyle Avusturya bir kerelik karşı saldırıyla onları püskürttüğünde, Ruslar kitlesel olarak geri çekildi. 21 Ağustos günü Alman birlikleri stratejik Riga limanına girdi ve Petrograd'ı kolayca vuracak bir mesafeye yerleşerek, Doğu Cephesi'ni Rusya'nın kalbinin oldukça yakınına çekmiş oldu. Şehirlerde yaşanan kıtlığı aratmayan koşullarla birlikte saldırının başarısız olması, Kerenski rejiminin ve Petrograd Sovyeti'nin otoritesini ciddi olarak sarstı ve Kerenski'nin diktatörlüğe doğru kaydığı korkusu Bolşeviklerin pozisyonuna büyük kıymet kazandırdı. Üç aydan kısa bir zaman içinde Bolşevikler, kendilerini, ortalıkta görünmeyen bir partiden, Rusya'nın Avrupa kesiminin şehirlerinde ve Doğu Cephesi'nin ordusu içinde etkili olan bir partiye dönüştürdü.

Köylü İsyanları ve Asker Başkaldırıları

1917 yılı sonbaharının başında Rus halkının morali daha da dibe vurmuştu. Şehirlerde fiyatlar fırlamıştı, yiyecek kıttı, fırınların ve diğer dükkanların önündeki kuyruklar hiç olmadığı kadar uzun ve gergindi, savaşın biteceğine dair bir ışık da görünmüyordu. İnsanları sıkıntıya sokan büyük toplumsal sorunların hiçbiri çözülmüyordu; hükümetin bunların çözümüyle uğraştığına dair bir işaret de yoktu. Tam tersine, Koalisyon hükümeti kendi merkezini Maryinski Sarayı'ndan bizzat eski çarlık iktidarının merkezi olan gösterişli ve abartılı Kışlık Saray'a taşıyarak, sembolik bir şekilde kendisini huzursuz kitlelerden uzak tuttuğunu sanıyordu. Dolayısıyla, Petrograd Sovyeti de bürolarını ve toplantı yerini Tauride Sarayı'ndan şehrin doğusunda, merkezden uzak, Neva Nehri'nin kıyısında bulunan eski bir kız yatılı okulu olan, daha mütevazı Smolni Enstitüsü'ne kaydırdı.

Orduda, fabrikalarda ve kırsal bölgelerde var olan geniş devrimci ve devrimciliğe aday komiteler ağında hiçbir zayıflama işareti yoktu. Giderek militanlaşan köylüler topraklara el koymayı sürdürüyor ve bunu ortaklaşmacı *obşçina* mülkiyeti haline getiriyordu. Mart ayında sadece 34 vilayetten köylülerin topraklara el koyduğu rapor edilmişti. Nisan ayında bu sayı 174'e, daha sonra Mayıs ayında 256'ya, Haziran ayında 280'e ve Temmuz ayında da 325'e çıktı. 'Buna rağmen bu sayılar, hareketin gerçek gelişmesini tam olarak yansıtmaz,' diye belirtir Troçki, 'çünkü her vilayette mücadele aydan aya daha da inatçı ve daha da geniş bir kitlesel özellik kazanıyordu.'[13]

Kırsal kesimde siyasal etkisi olan —dolayısıyla şehirlerin dışında kitle tabanı olan— tek grup Sosyalist Devrimcilerdi. Buna bağlı olarak da halkı etkisi altına almak isteyen devlet görevlileri için kendini SD olarak göstermek revaçta ve gerekliydi. Toprak reformunu gelecekteki kurucu meclise ertelemeye çalışan Kerenski bile kendini ılımlı Sosyalist Devrimci olarak gösteriyordu. Bu tür yamalar parti programını fazlasıyla sulandırarak SD adını adeta anlamsızlaştırıyordu. Bu arada, Çernov gibi gerçek SD bakanlarının toprak dağıtımını gerçekleştirme çabaları, koalisyon yönetiminin bir üyesi olarak yeri geldiğinde özel mülkiyet haklarını tanımayan herhangi bir hükümetten çekileceği tehdidinde bulunan Kadetleri de içine alan partinin sahip olduğu dış görünüm aşkına engellendi. Partinin uzun süreli programına sadık kalan

[13] Troçki, *History*, s. 1:403.

devrimci SD'ler, üyeleri bazında artık kendini rahat hissetmiyordu ve giderek artan sayılarla Sol Sosyalist Devrimciler (Sol SD) olarak bilinen fraksiyonda toplanmaya başladılar.

Temmuz ayının sonunda, Rusya'nın 78 idari biriminin 52'sinde ve 813 yerel birimin 371'inde köy sovyetleri kuruldu. 1917 yılı yazının sonunda köy meclisleri ve yerel toprak komitelerinin kırsal sovyetlerden bir farkı kalmamıştı. Gerçekten de kırsal bölgelerde toprak dağıtımı, yerel ve il kongrelerinin ilk gündemini oluşturmaya başlamıştı. Korku içindeki üst tabaka ısrarcı bir şekilde Koalisyon Hükümeti'nin isyancı köylülere karşı harekete geçmesini istiyordu ve Temmuz ayında içişleri bakanı, yerel devlet görevlilerine toprağa el koyma vakaları hakkında dava açılmasını emretti. Bunun üzerine gelen tutuklamalar köylülerin gözünü korkutmaya değil, onları çileden çıkarmaya yaradı. Kırsal bölgelerin kızgın ruh halini yansıtan Köylü Temsilcileri Sovyeti Yürütme Komitesi, bakanlığın bu saldırgan davranışını, köylü direnişini adeta geçerli kılan bir 'karşı-devrimci saldırı' sayarak kınadı. Köylüler polisle çatıştı. Hem Bolşeviklerin, hem de yeni ortaya çıkan Sol SD'lerin propagandasının etkisiyle, izindeki ve firardaki askerler, hükümetin mülk sahiplerini koruma girişimleriyle mücadelesinde önder militanlara yardım etti.

Yazın sonunda köylü hareketi, *jacquerie* [1358 yılında Fransa'daki] köylü ayaklanmasının bütün özelliklerini taşıyordu. Örgütlü köylü çeteleri geleneksel alçakgönüllülüklerini bir kenara bırakarak üst tabakadan insanları öldürdü, konaklarını yağmalayıp ateşe verdi. Devrimin ilk aylarında bu tip hareketler pek olmazdı; fakat Eylül ayında salgın haline gelmişti. Hali vakti yerinde köylüler bile diğer köylülerle ortak hareket ediyordu. Rus tarımı yüzyıllardır görülmemiş bir ölçekte çok büyük bir dönüşüm geçiriyordu. Eşitlikçi köylü özgürlük ideali, *volya*, gerçek olmanın eşiğine gelmiş gibi görünüyordu.

Bir yandan da durmadan ordudan kaçan askerler aç, üstü başı perişan, başıboş tüfekli dilenci durumuna geliyordu. Cephe hattındaki birlikler gibi yedekler de üst rütbelilerine kafa tutmaktan çekinmiyordu. William Henry Chamberlin'in Rus devrim tarihiyle ilgili klasikleşmiş kitabında belirttiği gibi, 'talim için subay karargahlarına bomba, el bombası atma (...) Geçici [Koalisyon] Hükümet'inin son haftalarında, çok revaçta olan bir spor haline gelmiş-

ti.'[14] Ordu büyük çaplı yeni bir ayaklanmayla patlama noktasına varmıştı. Hükümet subaylara yeni yetkiler tanıyarak onların birlikler üzerindeki otoritelerini güçlendirmeye çalıştı ama subaylar bu yetkilerini kullanmaya korkuyordu; çoğu durumda askeri birliklerinin komutasını komitelere yahut radikalleşmiş genç subaylara bırakarak firarilerin safına katılıyorlardı.

Kornilov Ayaklanması

Rusya'daki geniş çaplı toplumsal çöküntüyle hükümetin otoritesinin çökmesi çakışmıştı. 3 Temmuz günü, Ukrayna'nın özerklik sorununda kendi istediğini elde edemeyen üç Kadet bakanı istifa etti. Birkaç gün sonra onları Prens Lvov izledi ve başbakanlık makamından ayrıldı. Bundan sonraki üç uzun hafta boyunca Rusya'da fiili bir hükümet yoktu. Sonunda 24 Temmuz günü, geniş yetkiler talep eden ve kendisini 'devrimi kurtaracak hükümet' olarak ilan eden İkinci Koalisyon Hükümeti kuruldu. Bu koalisyon hükümeti büyük ölçüde tek kişiyle, asker ve denizcilik bakanıyken aynı anda başbakan da olan Aleksandr Kerenski'yle özdeşleşmiş bir koalisyondu. Diğer bakanları atarken sosyalistleri biraz kayırdı (yedi liberale karşı sekiz sosyalist); Kadetler ise koalisyonda yer almayı sadece sosyalistlerin artık Sovyetler'e ve hatta kendi partilerine karşı sorumlu olmaması koşuluyla kabul etmişti. Şaşılacak bir şekilde sosyalist bakanlar Kadetlerin koşullarını usulen kabul etti ve Menşeviklerle SD'lerin ironik olarak başbakana seslendikleri şekliyle, 'Yoldaş Kerenski'nin kabinesine girdiler. 20 Temmuz günü tarım bakanlığından istifa eden PSD'nin şefi Çernov, Kerenski'nin yaptıklarını gözden kaçırmak istemeyen Sovyetler Kongresi MYK'sının ısrarı üzerine üçüncü kez hükümete dahil oldu.

Kadetlerin temsil ettiği burjuvazi, İkinci Koalisyonu ciddiye almadı. Üst sınıflar arasında Rusya'yı devrimci Sol'dan ancak askeri bir diktatör kurtarabilir görüşü ağırlık kazanmıştı; açıkçası gönüllerinden en çok geçen, atına binip devrim belasını savuşturacak, devrimci Sol'un komitelerini, sovyetlerini, milislerini ve sol kanat sosyalistleri ortadan kaldıracak, düzeni yeniden sağlayacak, İttifak Devletleri'ne karşı anavatanın savunmasını seferber edecek karşı-devrimci biriydi. Fakat bu adam kim olacaktı? O kişi kanatlarını açmış bekliyordu: En son Galiçya hücumunda çok kötü bir komutanlık örneği ve-

[14] William Henry Chamberlin, *The Russian Revolution* (New York: Grosset & Dunlap, 1935), s. 1:237.

ren, kendisini 'Kazak bir köylünün oğlu' olarak tarif eden General Lavr Kornilov. 18 Temmuz günü Kerenski onu ordu başkomutanı olarak atadı. Kuşkusuz bu iki kişinin arasında bir mutabakat vardı. Kerenski, anlaşılan, onu iktidara taşıyacak —sadece sovyetleri değil aynı zamanda Kerenski hükümetini de dağıtacak— Petrograd yürüyüşü için tek tek asker toplamaya başlamış olan Kornilov'u kontrol edebileceği yolunda fanteziler kuruyordu.

İkinci Koalisyon Hükümeti'ni meşrulaştırmak ve saygın sınıflar arasındaki tabanını sağlamlaştırmak için Kerenski ve yandaşları 12 Ağustos günü yapılacak, Kerenski'nin belirttiğine göre, 'bütün ilgili kurumların, Rus parlamentosu ve belediyelerin' katılacağı bir Devlet Konferansı tertip etti. Konferansın yeri olarak Petrograd yerine Moskova'nın seçilmesi tesadüf değildi: Hükümet kendi otoritesine karşı daha az işçi ve askerin gösteri yapacağını umuyordu. Katılmalarına izin verilmeyen Bolşevikler dışlanmalarına, konferansın başlayacağı gün eski başkentte genel grev örgütleyerek karşılık verdi. Konferansta boy göstermek için Bolşoy Tiyatrosu'na gelen 2.500 delegenin yarısı muhtemelen zengin sanayici ve sermayedar, ordu mensubu, toprak sahibi monarşist ve Duma bürokratlarıydı. Gelenlerin sadece 500 kadarı çeşitli dumalardandı; 313 kişi kooperatiflerden, 330 kişi sovyetlerden, 176 kişi de sendikalardan gelmişti.

Ülkeyi birleştirmek bir yana konferans, katılımcılar arasındaki çatlakların ortaya çıkmasına yaradı. Kerenski için bu tam bir hezimetti. Sağcı katılımcıların coşkusuyla konuşmacılar birbiri ardına Şubat Devrimi'yle gerçekleşen değişiklikleri farklı dozlarda suçladı. Müttefiklerin savaş gayretini heyecanlı bir şekilde destekleyen 'Anarko-Komünizmin babası' yaşlı Peter Kropotkin bile coşkulu alkışlarından ötürü Zimmerwaldcıları suçladı. Sağın çılgınca tezahüratı üzerine hiç beklenmedik bir anda Kornilov boy gösterdi. 'Sıradan bir Kazak köylüsünün oğlu' sadece gerici Kazak subayların değil, aynı zamanda muhafazakar Kadetlerin, otoriter bir hükümet uğruna harekete seve seve para veren zengin soyluların ve sanayicilerin de sevgilisi haline geliyordu. Eski çar yanlısı siyasal yelpaze radikal bir şekilde sağa kaymıştı.

Buna karşılık başbakan paçavraya dönmüştü. Sovyet de dahil, Petrograd Sol'unu ortadan kaldırmayı isteme konusunda Kerenski, Kornilov'dan aşağı kalmazdı ama sahneyi Kornilov'a terk etmeye hazır değildi. Görünen o ki bu adamların ikisi de kendini diğerine kabul ettirecek diktatör sanıyordu. Kerenski ve Kornilov, iki hafta boyunca, iktidarın nasıl bölüneceği üzerine po-

zisyon almakla geçirdiler. Kerenski, Kornilov'un niyetinin, İkinci Koalisyon Hükümeti'ni Kerenski'yle birlikte saf dışı bırakarak iktidarı üstlenmek olduğunun farkına ancak son anda, 25 Ağustos günü vardı.

Bu arada konferans bitmek üzereyken, başbakan kamuoyunda şaşkınlık yaratan bir girişimle Kornilov'u başkomutanlıktan aldı. Fakat azimli Kazak generali, Kerenski'nin görevden alma emrini tümüyle görmezden geldi (saçma bir şekilde başbakanın, 'Sovyetler'in Bolşevik çoğunluğunun baskısı altında' hareket ettiğini iddia ederek Kerenski'yi, 'Almanya Genel Kurmayı'nın planlarıyla bütünüyle görüş birliği içinde' davranmakla suçladı.[15]). 26 Ağustos günü Şubat Devrimi'nin altıncı ayının arifesinde Kornilov, sözde Bolşevik bir komplonun önüne geçmek için bu kutlamayı kullanarak hükümeti ele geçirmek üzere birlikleri Petrograd'a doğru harekete geçirdi. At sırtındaki adam sonuç olarak bu uydurma bahaneyi askeri diktatörlük kurmak için kullanacaktı. Burjuvazi kendinden geçmişti; Kadet bakanlar hükümeti karıştırmak ve Kornilov'un iktidara çıkışını kolaylaştırmak için lütufkar bir şekilde koalisyondan çekildi. Kerenski ironik bir şekilde esas olarak sosyalistlerden oluşan bir hükümetle baş başa kaldı.

Kornilov'un birlikleri Rus ordusunun en güvenli olduğu düşünülen oldukça seçme kuvvetlerdi. Bunların içinde savaştaki gaddarlıklarıyla ün salmış dağlı Kazak boylarından oluşan 'Barbar Tümeni' de vardı. Kornilov'un generalleri —zar zor kontrol ettiği— bütün tümenlere para bağışlama sözü vermişti. Petrograd'a doğru atılan ilk adım hükümet ve Sovyet önderleri içinde telaşa yol açtı. Ne var ki Petrograd'ın savaşçı ruhunu, başkentin Şubat ayından sonra görmediği boyutlara taşıdı. Kadetler'in solunda yer alan bütün siyasal örgütler —işçi örgütleri, sovyetler, devrimci komiteler, vb.— hiç tereddüt etmeden şehri ve Devrim'i savunmak için harekete geçti. MYK, etkin olarak Kornilov'un darbe girişimiyle savaştığı sürece Kerenski'ye tam destek ve alternatif olarak kuracağı hükümeti dilediği gibi seçmesini sağlayacağına dair söz verdi. Petrograd işçileri arasındaki müthiş etkisi artık inkar edilemez olan Bolşevik Parti yeniden yasal hale gelmiş ve Temmuz Olayları'ndan sonra tutuklanan üyeleri serbest kalmıştı. Bütün sosyalist partiler —Köylü Temsilcileri Sovyetleri Kongresi de dahil olmak üzere— sayısız sovyet yürütme komitesiyle birlikte, askeri karşı-devrimin saldırı tehdidine karşı kararlı bir

[15] Akt. Florinski, *Russia*, s. 1439.

şekilde Petrograd ve çevresini harekete geçirme işini üstlenmek üzere Karşı-devrimle Mücadele Komitesi kurmak için birleşti.

Şehir savunmasının belkemiğini oluşturan yerel sovyetler —özellikle mahalle sovyetleri ve çeşitli denizci Sovyetleri— hızlı bir şekilde çok sayıda — sadece 27 Ağustos'u 28 Ağustos'a bağlayan gece 240'tan fazla— devrimci komite kurdu. Bu ikincil sovyetlerin askeri darbeye muhalefeti örgütlemede aldıkları inisiyatif için söylenecek söz yoktur. 28 Ağustos günü yapılan Mahalleler Arası Konferans toplantısında şöyle bir eylem planı hazırlamışlardı:

> Toplanan mahalle sovyeti delegeleri, Mücadele Komitesi'ne ve bütün birimlerine, sürekli oturumlara katılmak, mahalle sovyetleri ve Mahalleler Arası Konferans'ın siyasal sorumluğu altında silahlı işçi milislerinin örgütlenmesine önderlik etmek, yerel hükümet komiserlerinin eylemleri üzerinde mahalle sovyetlerinin denetimini sağlamak, karşı-devrimci kışkırtıcıları etkisiz kılmakla görevli devriyeler göndermek ve bütün mahallelerde sovyetlerle dumalar arasında yakın temas sağlamak üzere birer temsilci atamaya karar verdi. Bunlar sadece niyet beyanı değildi: Mahalleler Arası Konferans derhal Petrograd ve civarındaki bütün mahalle sovyetlerine işçi milislerinin toplanması, örgütlenmesi ve silahlandırılması ile ilgili özel direktifler verdi. Aniden ortaya çıkan Kornilov tehlikesi süresince, Mahalleler Arası Konferans'ın Smolni'deki büroları ve bütün mahalle sovyetlerinin karargahları, karşı-devrime karşı kitle eylemleri için ve devrimci düzenin korunması için yönetim merkezi haline geldi.[16]

28-29 Ağustos tarihinde sovyetlerin 'Kızıl Muhafızlar' kurmak üzere yetiştirmeye başladığı işçilerin sayısı kısa süre içinde savaşmaya hazır 25.000 kişiyi buldu. Bolşeviklerin artık, sadece tüfekle değil, aynı zamanda makineli tüfeklerle donatılmış ve sınıf bilincine sahip, devrimci önderlerin komutası altında özenle yapılandırılmış kendi proleter orduları vardı. Buna karşı, Kornilov'un umutlarının çoğunu bağladığı 'Barbar Tümeni' sadece 1.300 süvariden oluşuyordu ve üstelik bu küçük kadronun 600 tüfek açığı vardı. Gaddarlıklarıyla ünlü olmalarına rağmen moralleri Rusya'nın geri kalan birliklerinden yüksek değildi. Kazak alaylarını taşıyan trenler, Tsarkoe Selo ve başkente yaklaştığında, rayların kimisini yerinden söken, kimisini yüklü vagonlarla kapatan demiryolu işçilerinin yarattığı bir yığın engelle karşılaştı. Telgrafçılara gelince, onlar da Kornilov güçlerinin hem kendi subaylarıyla hem de has-

---

[16] Aleksandr Rabinoviç, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* New York ve Londra: W. W. Norton, 1978, s. 139-40.

talığı yüzünden Moghilev'deki yüksek askeri karargahta kalmak zorunda kalan Kornilov'la bağlantı kurmasına engel oldular.

Bu durum karşısında Kornilov'un birliklerinin pek çoğunun ne için mevzilendiklerinden haberi olmadı ve Petrograd'ı işgal ettiklerinde ne yapacaklarına dair bir fikirleri yoktu. Rayların arasında dolanırlarken Sovyet'ten Kazakça bilen bir temsilci tümenle temasa geçerek görevlerinin ne olduğu hakkında onlara bilgi verdi. Kazakların kendilerine verilen emirlere uymamaya ikna olması kolay oldu, hatta Petrograd'a daha fazla yaklaşmayı önlemek üzere bir komite bile kurdular. Savaş yüzünden ve gericiliğin polisliği gibi tatsız bir rol üstlenmekten moralleri bozuk olan Kazak birlikleri, Kornilov darbesinin aleyhine dönerek başkente yürümeyi reddetti.

Kornilov meselesi böylece, general tarafına saldırı bile olmadan ve tek mermi atılmadan acıklı bir şekilde sona erdi. Öncelikle demiryolu işçilerinin eyleminin ve küçük çaplı bir propaganda çalışmasının sonucunda dağıldı. Birlikler başkente ulaşıp orayı almaya kalkışsa bile, onlara karşı seferber olmuş binlerce silahlı işçi ve garnizon askeri tarafından bozguna uğratılacağı neredeyse kesindi. Kornilov Eylül günü teslim oldu ve beklendiği gibi hapsedildi. Ona destek olan sağcı siyasetçilerin ve subayların tutuklanmasının hemen ardından da Kornilov yanlısı gruplar dağıldı.

Kerenski İktidarda

Kornilov entrikası sadece karşı-devrimci güçlerin ne kadar zayıf olduğunu ortaya sermekle kalmadı, aynı zamanda kitlelerin gözünde kararlı Bolşeviklerin saygınlığını daha da arttırarak Devrim'in temel gücü haline gelmelerini sağladı.

Kornilov'un teslim olmasının ardından, kendini ordunun başkomutanı olarak adlandıran Kerenski aşırı bir gururla devrimci Napolyon pozuna büründü. Kadetler İkinci Koalisyon Hükümeti'nden çekildiğine göre, üçüncü bir hükümetin kurulması gerekiyordu. Fakat yeni koalisyona Kadetler de dahil edilmeli miydi? Kornilov'un komplosuna destek olmaları onların dışlanması için yeterli görünüyordu; ayrıca Rusya'da ismi burjuva devrimi olan bir devrimin içindeki başlıca burjuva partisi onlardı. Bu sorunun çözümünün çok zor olduğunun anlaşılması uzun sürmedi; 1 Eylül günü Kerenski, bütün güçleri ara hükümet gibi çalıştırmak üzere, beş kişilik bir iç kabine, yahut (1795-9 yıllarındaki Fransa hükümetini hatırlatan bir isimle) Direktuar atadı.

Direktuar'ın üyeleri arasında sağ kanat Sosyal Demokrat Teresçenko, daha şimdiden içişleri bakanı olan Menşevik Nikitin, biri hapishanede olan iki de subay vardı. Aynı gün, uzun zamandan beri bekleyen halkın talebi doğrultusunda Kerenski nihayet —gecikerek de olsa— Rusya'da cumhuriyet ilan etti.

Bu değişimler kimseyi tatmin etmedi. Direktuar'ın kurulmasından iki gün sonra, Petrograd Sovyeti'nin yürütme komiteleri ve Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi, Direktuar'a karşılık vermek ve Kadetlerin yeni herhangi bir hükümette yer almasına karşı çıkmak üzere bir Demokratik Konferans için çağrıda bulundu. Demokratik Konferans temel olarak sovyetler, sendikalar, köylü kooperatifleri, köy komiteleri, sosyalist partiler ve diğer sol eğilimli organların temsilcilerinden oluşuyordu. Demokratik Konferans, Troçki'nin belirttiği gibi, 'Kurucu Meclis' toplanana kadar hükümeti bir şekilde kısıtlı bir temsil kurumu durumuna sokmak' için, —aslında, 'fazla ateşli olan Kerenski'yi dizginlemek için'— Devlet Konferansı'ndan farklı olarak, Petrograd'da toplandı.[17] Kerenski'nin Bonapart'ına karşı Demokratik Konferans, devrimci Konvansiyon rolünü oynamaya hazırlanmıştı.

14-22 Eylül tarihleri arasında toplanan Demokratik Konferans'ın 1200 katılımcısı burjuva koalisyon hükümeti meselesinde çok farklı kararlar aldı. Önce (688'e 766 oyla) koalisyon kurulmasına; sonra da (493'e 595 oyla) Kadetlerin koalisyona alınmamasına karar verildi. Kadetler, Rusya'daki tek büyük burjuva partisi olduğuna göre, oylama siyaseten bir saçmalıktı. Ondan sonra da konferans ne pahasına olursa olsun herhangi bir burjuva koalisyonuna karşı (183'e 813) oy kullandı, fakat bunun ayrıntılarını görüşmeyi yeni ve muhtemelen sosyalist bir hükümet kuracak olan parti önderlerine bıraktı. Her konuda becerikli olan liderler, burjuva bir koalisyondan yana olan fakat Kadetlere hiç atıfta bulunmayan (106'ya karşı 829 oyla geçen) anlamsız bir uzlaşma önerdiler. Bu bocalamaların sonucu, bir başka yüz kızartıcı burjuva-sosyalist koalisyon hükümetine yol açmak oldu.

Bu şaşkınlık içerisinde, üç sağ kanat SD, üç Menşevik, altı bağımsız —ve dört Kadet!— üyeden oluşan Üçüncü Koalisyon hükümeti resmen kuruldu. 19 Eylül günü Demokratik Konferans —yeni hükümetin onayıyla— kurucu meclisin (bu kez Kasım ayı içinde yapılması planlanan) toplantısını askıya alan bir parlamento hazırlık organı —Kerenski kabinesindeki yürütme yerine bir yasama organı— olarak işlev görecek bir 'Ön Parlamento', yani Geçici

[17] Troçki, *History*, s. 2:328.

Cumhuriyet Konseyi de kurdu. Ön Parlamento'nun yaklaşık 300 temsilcisi Demokratik Konferans'a katılan (aralarında MYK, bölge sovyetlerinin yürütme komiteleri ve Köylü Temsilcileri Kongresi'nin yürütme komitesinin de olduğu) gruplardan gelirken, sosyalist olmayan yaklaşık 150 temsilci arasında çeşitli burjuva gruplar da vardı.

Üçüncü Koalisyon hükümeti için görüşmeler 22-24 Eylül tarihlerinde yapıldı. Kornilov'un ardından artık atına binmiş adamların olmayacağını anlayan Kadetler de sosyalistlerle birlikte kabineye girdi. Fakat tek şartları vardı: Yeni kabine Ön Parlamento'dan bağımsız olmalı, ona karşı sorumlu olmamalıydı —yani Ön Parlamento yalnızca bir danışma organı olacaktı. İnanılmaz bir şekilde diğer partiler buna razı oldu ve 25 Eylül günü Kerenski Ön Parlamento ve Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin kuruluşunu ilan etti. Olan bitene tiksintiyle bakan, geçen kısa zaman içinde radikalleşmiş Petrograd Sovyeti, hükümeti tanımadı ve hiçbir şekilde destek olmayı kabul etmeyerek, kısa süre sonra yapılacak Sovyetler Kongresi'nin en kısa zamanda 'gerçekten devrimci bir hükümet' kuracağını duyurdu.

Petrograd Sovyeti'nin yaptığı açıklamalar sonu gelen rejimin ölüm fermanı gibiydi. Rusya'yı birleştirmek şöyle dursun, ülkenin sürüklendiği keskin kutuplaşmayı yansıtıyordu. Önce üç yıllık bir savaş ve devrimle bir monarşinin sonu gelmişti; sonra da at sırtındaki bir adamın rüyası sona erdirilmişti; şimdi ise arkasında Bonapart olan bir Konvansiyon beklentisi bile ufukta kayboluyordu. Birlikte ele alındığında, hükümetle ilgili bu bir dizi başarısızlık, Rusya'yı savaştan uzaklaştırma, köylülere toprak dağıtma ve yeni kurumsal bir demokrasi yaratma sözü veren kararlı bir Sol'un —yani Bolşevik Partisi ve taraftarlarının— kontrolü ele almasının önünü açmıştı.

13. BÖLÜM

EKİM DEVRİMİ

Bolşevikler ve Sol Sosyalist Devrimciler

Lenin, Petrograd ve diğer yerlerdeki gelişmeleri saklandığı Finlandiya'dan giderek artan bir heyecanla izliyordu. Bolşevikler yakında yapılacak olan İkinci Sovyetler Kongresi'nde delegelerin çoğunluğunu elde edebilecek miydi? PSD'nin büyüyen sol kanadı Sol SD'lerin Çernov'un partisinden tam olarak koptuğunu ve Sol Sosyalist Devrimci Parti'yi kurduğunu biliyordu. Boris Kamkov, Vladimir A. Karelin ve Maria Spiridanova önderliğindeki Sol SD'ler Kerenski hükümetiyle her türlü işbirliğini geri çevirerek, *narodnik* toprak dağıtım programıyla Bolşeviklerin barış talebini birleştiren bir program benimsedi. Bu iki parti neredeyse kaçınılmaz olarak müttefik oldu ve Eylül ayında Sol SD'ler Petrograd Sovyeti'nin kontrolünün Bolşeviklere geçmesinde olmazsa olmaz bir etmen haline geldi.

Alabildiğine izole bir durumda olan Lenin harıl harıl yazmakla meşguldü, *Devlet ve Devrim*'i yazmakla kalmamış, polemikçi pek çok kısa yazı da kaleme almıştı. Muhtemelen 6 Eylül günü yazılan 'Devrimin Görevleri' yazısında, Temmuz öncesinde sovyetlerin devrimci rolüne olan desteğini gündeme getirerek, 'Bütün İktidar Sovyetlere!' sloganını yeniden canlandırıyordu. Lenin, parlamento yerine tek başına sovyetlerin yeni hükümet için bir çerçeve sunabileceğini savunuyordu. Birkaç gün sonra yazdığı başka bir makalede yaptığı bu değişikliği, sovyetlerin doğası gereği demokrat olmasıyla açıklıyordu:

> 'İktidar sovyetlere' demek, bütün eski devlet aygıtının, bürokratik olan, demokratik her şeye engel oluşturan aygıtın, radikal bir şekilde yeniden şekillendirilmesi demektir. Bu aygıtın ortadan kaldırılarak yerine yenisinin, yani gerçekten demokratik bir Sovyet aygıtının, yani örgütlü ve silahlı halk çoğun-

> luğuna —işçilere, askerlere ve köylülere— hitap eden bir aygıtın koyulması demektir. Halkın çoğunluğuna sadece milletvekili seçiminde değil, devlet yönetiminde, reformların ve çeşitli diğer değişikliklerin gerçekleştirilmesinde de inisiyatif ve bağımsızlık tanınması demektir.[1]

Daha önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, Lenin'in demokrasiye güveni asgari düzeydeydi, ama o sıralar kitlelerin sovyetlere —ve de Bolşeviklere— desteği çok fazlaydı. William Henry Chamberlin'in belirttiği gibi, Eylül ayında Petrograd, 'Bolşevik propagandanın kaynama kazanı' durumuna gelmişti.[2] Fabrika komiteleri zaten Bolşeviklerin kararlı destekçisiydi. 31 Ağustos günü Petrograd Sovyeti, onun (o ara Sol SD denetiminde olan) Asker Birimi'yle birlikte İşçi Seksiyonu, Bolşeviklerin mevcut koalisyon hükümetinin yerini sovyet iktidarının alması çağrısını, onların acil barış çağrısını ve Sol SD çağrışımlı acil toprak dağıtımı programını oylarıyla desteklemişti. Bolşevikler artık Petrograd Sovyeti içinde çoğunluk partisi durumuna gelmişti. 7 Eylül günü Sovyet, Bolşevik programına bağlılığını yeniden onayladıktan sonra, sadece Bolşevik denetiminde olmayan, 25 Eylül günü resmi olarak göreve gelen dinamik Troçki'nin yetkili olduğu yeni bir Yürütme Komitesi seçti. Onun önderliği altındaki Sovyet, (aynı gün ilan edilen) Kerenski'nin yeni Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin tanımayı reddederek, kitleleri açıkça sovyetler kanalıyla yönetimi ele geçirmeye çağırdı.

Bolşeviklerin etkisi Petrograd'dan diğer sanayi şehirlerine yayılıyordu. Parti, Sovyetlerde birbiri ardınca oyların çoğunluğunu elde etti. 5 Eylül günü Moskova Sovyeti, Bolşeviklerin çoğunlukta olduğunu gösteren, Bolşevik yanlısı ilk kararını aldı ve iki hafta sonra da Bolşeviklerin çoğunlukta olduğu yeni bir yürütme komitesi seçti. 9-17 Eylül tarihleri arasında Finlandiya, Helsinki'de toplanan Üçüncü Bölgesel Ordu Donanma ve İşçi Sovyetleri Kongresi büyük çoğunlukla Bolşevik kararlarının desteklenmesi yönünde oy kullandı ve neredeyse tamamı Bolşevik ve Sol SD'lerden oluşan bölgesel yürütme komitesini seçti. Kırsal kesimde toplumsal karışıklık doruğa çıkarken, Bolşeviklere, özellikle de Sol SD'lere yeni kapılar açılıyordu. Ülkenin geri kalanının

---

[1] Lenin, 'One of the Fundamental Questions of the Revolution', yazılışı 8 Eylül, yayımlanışı 14 Eylül, *Collected Works*, (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1963).

[2] William Henry Chamberlin, *The Russian Revolution, 1917-1921 c. 1, 1917-1918 From the Overthrow of the Czar to the Assumption of Power by the Bolsheviks* (1935; yeni basımı New York: Grosset & Dunlap, 1965), s. 285.

Petrograd'la uyum içinde olmadığı Temmuz Olayları'nın tersine, şehirlerin çoğu şimdi Bolşeviklerin iktidara el koymasını destekler görünüyordu — yahut en azından karşı değildi.

Sovyetlerin desteği olmadan hiçbir koalisyon hükümeti varlığını sürdürmeyi umamazdı —ve sovyetler gitgide radikallerin eline geçiyordu. En uzaktaki bazı şehirlerde bile genel oy hakkını kullanan yurttaşlar, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni reddeden ve iktidarın sovyetlere devredilmesini isteyen oy pusulalarına mühür bastı. Bu döneme ait tarihçelerde Bolşeviklerin ve Sol SD'lerin sadece proleter sovyetlerinde değil, aynı zamanda geleneksel olarak orta sınıf belediye dumalarında da önemli kazanımlar edindiği nadiren belirtilir. Hatta 24 Eylül günü Moskova Duması üyelikleri için yapılan oylamada büyük başarı elde edilmişti; bir zamanlar büyük oy çoğunluğuna sahip olan Kadet ve SD'leri gölgede bırakmışlardı. Ekim ayında, Menşeviklerle SD sadece Sovyetler Kongresi MYK'sında egemen bir konumdaydı ve bu kırılgan pozisyonda MYK'nin Kerenski'nin yeni hükümetine onay oyu vermesiyle tehlikeye girmişti.

Eylül ayı sonunda, karşı-devrim güçlerini hızla geri plana atan orduda düzensizlik ve isyan hüküm sürüyordu. Rusya'da eşi görülmemiş bir devrimci durum gelişmişti. İktidar adeta sokakta yerde yatıyordu; Bolşevik Partisi gibi devrimciliğini açıkça ilan etmiş bir partinin onu yerden alıp kaldırması gerekiyordu. Bu sallantılı anda önderliğin olmaması devrim hareketini kolayca tersine çevirebilir, Rusya'yı geçen bir yıl içinde kitlelerin elde ettiği bütün kazanımları ortadan kaldıracak bir karşı-devrimin ortasına atabilirdi. Acele edilmesi gerektiğini herkesten daha iyi bilen Lenin büyük bir telaşla, 'düştü düşecek Petrograd'ın Kerenski ve şürekâsı' tarafından Alman ordusuna 'teslim edilmesi' 'başarı şansımızı yüz kere daha zora sokar' düşüncesiyle, iktidarı ele geçirmesi için partisinin Merkez Komite'sini sıkıştırdı.

Kerenski'nin Almanya'nın işgalini, Bolşevik ve Sol SD'lerin iktidara el koymasına tercih edeceği kesinlikle boş bir tahmindi. Önceki Duma Başkanı Rodzianko yakın zaman önce memnuniyet içinde yaptığı iyi bir propaganda konuşmasında Petrograd'ın askeri tehlike altında olduğunu belirtmemiş miydi? Almanya'nın, şehri ele geçirirse bütün merkezi sovyet örgütlerini ortadan kaldıracağını söylemişti. 'Bu kuruluşlar ortadan kaldırılsa memnun

olurdum,' diye itiraf etmişti, 'çünkü onlar Rusya'ya acıdan başka şey getirmedi.'[3]

12 Eylül günü, Petersburg ve Moskova Şehir Komiteleri'ne yazdığı 'Bolşevikler İktidarı Almalıdır' başlıklı bir mektupta Lenin ısrarla, sonunda Bolşevikler için iktidara silahla el koymaya hazırlanma vaktinin geldiğini iddia etti: 'İki başkentte de [Petrograd ve Moskova] İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri'nde çoğunluğu elde etmişken, Bolşevikler devlet iktidarını alabilir ve *almalıdır*.'[4] Marx'ın, 'Ayaklanma bir sanattır!' şiarını tekrarladığı tutkulu mektubunu, 'Moskova'da ve Petrograd'da iktidar *bir an önce* devralınmalıdır (nerede başlayacağı fark etmez, Moskova'da da başlayabilir); *kesinlikle ve tartışmasız bir şekilde* biz kazanacağız' diye güvence vererek bitirdi.[5]

Bu mektup ve bundan iki gün sonraki ikinci bir mektup, Merkez Komite ile Petersburg ve Moskova şehir komitelerini sıkıntıya soktu. 15 Eylül akşamında yaptıkları ortak içerik tartışma toplantısında Lenin'in önerisini oybirliğiyle reddettiler, hatta bu uzlaşmacı belgeleri yakma kararı aldılar — bunların bir kopyası parti arşivinde saklanmak üzere ayrıldı. Bolşevik komiteleri bu sırada, SD ve Menşeviklere yönelik olarak bir uzlaşma politikası yürütülmesini savunuyor, üç partinin ortak bir sosyalist hükümet oluşturarak Sovyet Yürütme Komitesi'ni ele geçirmeyi öneriyordu. Bolşevikler muhalefet rolüne sadık kalırken, gerçekten de sovyetlere karşı sorumlu olacaklardı.

Eylül ayının ortalarında Finlandiya'daki Lenin'den Petrograd'daki Bolşeviklere durmadan yağan mektup ve makalelerde, silahlı olarak iktidara doğrudan el koyması için parti önderliğinin acilen plan yapması bildiriliyordu. Merkez Komite'nin herhangi bir üyesinin Lenin'in talebine olumlu karşılık vermesi zordu. Kamenev ve Merkez Komite'nin büyük çoğunluğu Temmuz Olayları sırasında partinin baskı altına alınmasıyla dersini aldığı için, tecrit, baskı ve iç savaş, ardından da gerici bir rejimin kurulması olasılığından çekiniyordu. Merkez Komite'ye hakim rengini hiç şüphesiz durmadan ılımlı olmayı ve uzlaşmayı savunan Kamenev veriyordu. İlke olarak Lenin'in görüşlerini kabul eden Bolşevik önderler bile derhal ayaklanmaya başlamayı dü-

---

[3] Rodzianko; Aleksandr Rabinoviç, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* içinde, (New York: W. W. Norton, 1976), s. 226.

[4] V. I. Lenin, 'The Bolsheviks Must Assume Power' (12-14 Eylül 1917), *Collected Works* içinde, s. 26:20.

[5] A.g.e., s. 26:21.

şünmüyordu. Bir sonraki toplantısı birkaç hafta sonra, 20 Ekim günü başlayacak olan Sovyetler Kongresi'nden meşruiyet kazanmayı beklemeleri gerektiğine inanıyorlardı.

Bu geciktirme taktiği Lenin'i çileden çıkardı. Lenin'in verdiği karşılık, 20 Ekim'in çok geç olacağı, böyle bir gecikmenin ayaklanmayı bastırmak üzere güçlerini harekete geçirmesi için Kerenski'ye zaman kazandıracağı yolundaydı. İşi *başarıyla* sonlandırması için ısrarla Bolşeviklerin iktidara şimdi, Sovyet Kongresi'nin toplanmasından *önce* el koymasını istiyordu. Merkez Komite'yi uyarıyordu, o an harekete geçilmemesi, uluslararası proleter devrimine ihanetten başka bir şey olmayacaktı. Buna karşılık Merkez Komite, Lenin'in talebini yine reddetti. 17 Eylül günü Lenin'in düş kırıklığı öyle bir noktaya geldi ki kendi hayatını tehlikeye atarak Helsinki'den ayrılıp, hükümetin kolayca erişebileceği tehlikeli bir yere, Rusya sınırına yakın olan Viborg şehrine geçti (Petrograd'ın Viborg Mahallesi değil). 29 Eylül günü bulunduğu yeni yerden yazdığı mektupta, 'Parti Kongresi'nde ve Parti'nin üyeleri arasında kampanya yürütme özgürlüğümü saklı tutarak burada Merkez Komite'den istifamı sunuyorum' diyecek kadar ileri gitti.[6] (Lenin partinin alt birimlerinde, özellikle Fabrika Komiteleri Merkez Sovyeti içinde ciddi desteğe sahip olduğunu açıkça anlamıştı.) Fakat Merkez Komite onun istifa mektubunu da dikkate almadı —Lenin'in de partiden istifa etmemiş gibi komitelere mesajlar göndermeyi sürdürdü.

Ayaklanmanın Oluşumu

Lenin'in üzerinde çok çalıştığı merkeziyetçi, disiplinli 'profesyonel devrimciler' örgütü şimdi kendisine engel olmaktaydı. Sonunda, 7 Ekim günü büyük bir tehlikeyi göze alarak tam da Viborg Mahallesi'nin en kuzeyindeki bir apartmana taşındı. Yeni evi güvenilir bir yoldaş olan Margarita Fofanova'ya aitti. 10 Ekim günü haftalardır ilk defa, bir ayaklanma olasılığını ve zamanının tam ne olacağını çözmek üzere Merkez Komite'yle bizzat görüştü. 21 Merkez Komite üyesinin yarısından biraz fazlasının Sukhanov'un dairesinde gerçekleşti; Sukhanov'un Bolşevik karısı neler olduğundan habersiz Menşevik kocasının o gün orada olmasını sağladı.

---

[6] V. I. Lenin, 'The Crisis Has Matured' (20 Ekim 1917), *Collected Works* içinde, s. 26:84.

Komite'ye yaptığı bir saatlik ateşli konuşmada Lenin acil ayaklanma için gerekçelerini açıkladı. İşçi ve askerlerin çoğunun Bolşevikleri desteklediğini hatırlattıktan sonra, Kerenski'nin Petrograd'ı Almanya'ya teslim etmek üzere olduğu uyarısında bulundu. Israrla, Komite'nin gecikmeden ayaklanma için lojistik planlar yapmak için işe koyulması, nasıl ve ne zaman mevcut hükümeti ortadan kaldıracağına karar vermesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine çıkan tartışma coşkuluydu. Kamenev ve Zinoviev, hiç şüphesiz Temmuz Olayları'nı düşünerek, Rusya'nın çoğunun Bolşeviklerden yana olmadığını savundular; aslında, işçiler Kurucu Meclis aracılığıyla bir devrim yapmayı isterken, köylülerin yeni hükümetin devrilmesi için ikna edilmesi gerektiğini ileri sürdüler.

Bunun üzerine Lenin ayaklanmaya —o zamanın diliyle 'toplum önüne çıkmaya'— hazırlanması için bütün parti örgütlerine çağrı yapan ve yalnız Kamenev'le Zinoviev'in karşı çıktığı, 2'ye karşı 10 oyla komitenin benimsediği bir kararı kaleme aldı. Ancak bu ihtiyatlı bir karardı: Ayaklanma için özel bir tarih belirlenmemiş ve uygulanması için işlek bir düzenek oluşturulmamıştı. Daha çok bir niyet bildiriyordu. Bu yüzden, Lenin ilke olarak istediği oyu başarıyla elde etmiş olsa bile, endişeli olan Merkez Komite işi ağırdan alma niyetindeydi.

Ertesi hafta durmaksızın yapılan yerel ve bölgesel toplantılarla geçti. Bolşevikler açık açık iktidarın sovyetlere devredilmesi propagandası yaptı — bunun ille de ayaklanma sonucu olması gerekmediğini, yaklaşan Sovyetler Kongresi'nin gözetimi altında da olabileceğini ifade ettiler. 15 Ekim günü yapılan Petersburg Komitesi toplantısında Bolşevik mahalle önderleri şehirdeki işçi ve askerlerin Bolşevik programını ve iktidarın sovyetlere devrini ilke olarak desteklediklerini, ancak acil bir ayaklanmayı hayata geçirmeye hazır olmadıklarını bildirdi. Önderler birbiri ardına işçilerin zaten çok büyük bedel ödediklerini ve Temmuz'da olduğu gibi, hapse atılmaktan, cepheye gönderilmekten, hatta ayaklanma başarısız olursa idam edilmekten korktuklarını bildirdi. Rusya'nın bir sonraki hükümetinin ne olacağı konusunu çözmek için uygun organın (toplantı tarihi 25 Ekim gününe ertelenen) Sovyetler Kongresi olduğunu düşünüyorlardı. Bu arada Bolşevikler ayaklanma organlarını kurmamıştı. Düzensizlik içindeki Kızıl Muhafız birlikleri etkinliğini yitirmişti; silah ve cephane yetersizdi; ayaklanacak işçiler talimlerine başlamamıştı; ayak-

lanmanın ardından demiryolu işçilerinden hatları işler halde tutmaları için bir talepte de bulunulmamıştı.

Bu verili zorluklar altında Merkez Komite, 10 Ekim günü aldığı kararı yeniden değerlendirmek üzere 16-17 Ekim gecesi toplandı. Kamenev ve Zinoviev ayaklanma çağrısı yapmak için gerekli koşulların bulunmadığında kararlı bir şekilde ısrar etti —çünkü Bolşevikler hazır değildi! Bununla beraber Lenin asla geri adım atmadı. Hemen yapılacak bir ayaklanmanın işçilere yeniden enerji vereceğini savundu. En sonunda Bolşevik önder karar için yeniden oylama istedi ve komite 4 çekimser, 2'ye karşı 17 oyla ayaklanmayı yeniden onayladı. Bu kararda da ayaklanma için belirli bir tarih yoktu.

Toplantının sonunda Kamenev Merkez Komite'den istifa etti ve hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu karara karşı kamusal muhalefet saflarına geçti. Kamenev'in, Merkez Komite'nin 'toplum önüne çıkma' kararına karşı çıkan beyanı, 18 Ekim günü Gorki'nin dergisi *Novaya Zhizn*'de yayınlandı. Kamenev, beyanının yayınlanmasına izin vererek, partisinin ayaklanma niyetini halka açık etmiş oldu; böyle bir davranış, vatana ihanet suçlamasıyla bütün Bolşeviklerin tutuklanmasına neden olabilirdi.

Lenin, Zinoviev'in makalesine yanıt vermişti, ama 19 Ekim günü kendisi de umutsuzluğa kapılmış gibiydi. Robert V. Daniels'in belirttiği gibi:

> Görünüşe bakılırsa Lenin, [İkinci] Sovyetler Kongresi'nden önce bir ayaklanmanın yine de başlatabileceği umudunu yitirmişti. (...) Ayın on yedisinden sonra Fofanova'nın evinden çıkmadı; kayıtlara bakılırsa, ayın 18'indeki Troçki'nin ziyaretinden sonra Merkez Komite'nin hiçbiri onu görmeye gitmemişti. Siyasal ve fiziksel olarak kendini tecritte hisseden Lenin, gerçekten depresyona girmiş gibiydi. Devrim fiili olarak başlayana kadar kendisinden bir daha haber alan olmadı.[7]

Bu merkeziyetçi partinin 'üstün' lideri, kendi partisinin en büyük yegane tarihsel eylemi sırasında pas geçiliyor, görmezden geliniyordu. Destekçileri ise enerjilerini, ayaklanma hazırlıklarına değil, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ni sovyet rejimiyle değiştirmek için yaklaşan Kongre'yi ikna etme hazırlıklarına vermişti.

Kendi yazdığı Rus devrim tarihinde gayet açık ortaya koyduğu gibi Troçki de Lenin'in acil ayaklanma için yaptığı baskıya direnmiş görünüyordu;

---

[7] Robert V. Daniels, *Red October: The Bolshevik Revolution of 1917* (New York: Charles Scribner, 1967), s. 106.

daha ziyade, işçileri, Kızıl Muhafızları ve garnizonu 'toplum önüne çıkmaya' hareketlendirmenin hükümetin ciddi bir provokasyonunu beraberinde getireceği yollu bir görüşü benimsiyordu; hükümetin azgın saldırılarına karşı savunma pozisyonuna çekildiği takdirde isyanın muhtemelen daha fazla destek kazanacağını düşünüyordu. Sanki neredeyse Troçki'nin senaryosunu izler gibi, Kerenski bilmeden tam da Bolşeviklerin ihtiyacı olan provokasyonu sağladı. Ekim ayının ilk haftasında Riga şehrini işgal eden Alman kuvvetleri, Riga Körfezi'ndeki iki adayı ele geçirerek Rusya'nın Baltık donanmasını püskürttü. Bunun üzerine başbakan her zamanki beceriksizliğiyle bu askeri fiyaskonun suçunu, Baltık'lı denizcilere yükledi (bu denizcilerin pek çoğunun Bolşevik yanlısı olduğu biliniyordu). Bu yenilgiyi, Petrograd'ı garnizonun siyasal olarak güvenilmez üyelerinden temizlemek için bir fırsat olarak kullanan Kerenski, 5 Ekim günü hükümetin pek çok asker muhalifinin cepheye sürülmesi emrini verdi.

Garnizonun tepkisi sert oldu. Almanya'nın Ağustos ayındaki ilerlemesiyle iyice tükenmiş olan askerler bu hareketi, Almanya'nın yeniden ilerlemesinden önce Petrograd'ı savunmasız bırakma planları yapıyor gibi görünen Kerenski'nin ihanetinin bir kanıtı saydı. Garnizon hep birlikte hükümetten bütün desteğini çekerek, iktidarın sovyetlere devredilmesini istedi. Bolşevik propagandacılar, en başta da Troçki, heyecan ve coşku içerisindeki asker ve denizci kalabalıklarına hükümeti teşhir etti; birliklerin çoğunu Bolşevik saflarına taşıyarak durumdan en iyi şekilde yararlandı. Kızıl Muhafızlar yeniden bir araya gelerek, gayretli bir biçimde talim yapmaya başlarken, çeşitli ordu birlikleri hükümetin engel olması durumunda 'toplum önüne çıkmaya' açıkça söz verdi. Belki de garnizonun ruh halini en iyi yansıtan şey, pek çok Kazak birliğinin ayaklanma sırasında tarafsız kalmayı taahhüt etmesiydi.

Bu arada 9 Ekim günü Petrograd Sovyeti'nin fırtınalı geçen bir genel oturumunda, hükümetin garnizon birliklerini cepheye sürme çabasına direnmek için bir 'devrimci savunma komitesi' kurulmasını öngören, Troçki'nin formüle ettiği bir karar benimsendi. Karar, durumu Kornilov başkaldırısıyla kıyaslanabilir bir kriz olarak görüyordu: Yeni komite, işçileri silahlandıracak, 'asker ve sivil Kornilovcular tarafından açıkça hazırlanılan saldırıdan halkı' korumak için askeri hareketi koordine edecekti[8] —şüphesiz ki bu ifade Kerenski'ye, hükümete ve ordu komutasına atıfta bulunuyordu.

[8] Bu öneri için bkz. a. g. e., s. 73.

Sol SD Sovyet temsilcisi Pavel Lazimir, üç gün sonra adı Askeri Devrim Komitesi (ADK) olarak değiştirilen komitenin komutanı yapıldı. ADK'nin asıl işlevi açıkça hükümeti devirmek yahut iktidara el koymak değildi ama sonraki haftalarda bu tarihsel komite Bolşevik ayaklanmasına önderlik edecekti. 20 Ekim günü seçilen önderlik bürosu Lazimir, Sovyet'in Asker Seksiyonu başkanı Andrei Sadovski ve partinin Askeri Örgüt'e üye iki Bolşevik olan Vladimir Antonov-Ovseyenko ile Nikolai Podvoiski'den oluşuyordu. 21 Ekim günü yapılan bir toplantıda Petrograd garnizonu ADK'nin kurulmasına son onayı vererek, hükümetin şehirdeki birlikler üzerindeki kontrolünü tanımadığını duyurdu. Garnizon aslında, bir dizi tarihçinin Ekim Devrimi'nin fiilen başlangıcı olarak gördüğü şeyi, hükümete karşı savaşı ilan etmişti.

Petrograd garnizonunun büyük bir bölümüne cepheye gitme emri vererek Kerenski, kendi kafasına doğrultulmuş ayaklanma silahının horozunu kaldırmış oldu. Artık şehrin aşırı solunu bastırmaya kalkarak tetiği çekmesine az kalmıştı. Başka şeylerin yanı sıra, Bolşevik basının kapatılmasını emretti. 24 Ekim günü genç subay adaylarından oluşan bir müfreze sabah erkenden Bolşeviklerin matbaasına geldi, kilidi vurdu ve *Raboçi Put* gazetesinin bütün nüshalarına el koydu. Bunun üzerine saat dokuzda ADK Bürosu matbaayı yeniden açması için bir makineli tüfek grubu gönderdi; saat on birde Büro'ya başkentin 'Kornilov komplosuyla' karşı karşıya olduğu bildirilince, bütün birlikler ve Kızıl Muhafızlar savaşa hazır olması için uyarıldı. Kerenski'ye gelince, hükümete sadık olduğunu düşündüğü birliklere, cepheden Petrograd'a giderek mevzilenmesi emrini verdi. Şehirdeki baş destekçileri —subay adayı askeri öğrenciler ve birkaç Kazak birliği— sokaklara devriyeler gönderdi ve Kışlık Saray'ı takviye etti. Öğleden hemen sonra askeri öğrenciler, şehir merkezini emniyete almak için köprülerin bazılarını kaldırdılar ve Smolni Enstitüsü, Petrograd Sovyeti ve Bolşevik karargâhlarının elektrik ve telefon hatlarını kestiler.

ADK Bürosu üyeleri haritaları inceleyip, emirler vererek birlikler, Kızıl Muhafızlar, Kronştad denizcileri ve komiserlerin mevzilenişini koordine ediyordu ama taktikleri şaşırtıcı bir şekilde savunmaya yönelikti. Dışarı gönderdiği 24 müfrezenin çoğu sadece hükümetin daha önce aldığı önlemleri kaldırmak, mesela Bolşevik matbaasını tekrar açmak, kalkmalı köprüleri indirmek, elektrik ve telefon tellerini onarmak içindi. İşçiler gün boyu fabrikala-

rından çıkmadı, sanki ayaklanma olmayacak gibiydi, sokaklarda göstericiler de yoktu. ADK telgrafhanenin ele geçirilmesi emrini vermek için akşam üstü saat 5'e kadar, savaş gemileriyle denizcileri başkente çağırmak üzere Helsinki'ye telgraf çekmek için de akşam saat 8'e kadar bekledi. ADK, yaşamsal önemdeki kablolu haberleşme kanalını sonunda hazır ettiğinde saat dokuzla on arasındaydı. Ülkenin her bölgesinden Sovyetler Kongresi delegeleri Petrograd'da birleşirken Büro, ayaklanma olduğunu inkar ediyordu. Bolşevik 'ayaklanması' düşük bir devrimci coşku, düşük bir kitle katılımıyla gerçekleştirildi. Sonradan Sovyet sinema filmlerinde, resimlerinde gösterilen öfkeli kitlelerin, askerlerin şiddetli çarpışma sahneleri bir efsanedir; tersine ADK sistemli, kademeli ve şaşırtacak derecede ataletli bir plan yürütmüştür.

Fofanova'nın evinde, olan bitenden uzak ve tek başına olan Lenin büyük tedirginlik içindeydi. On dört yıl önce bu iş için kurulan partisi görevi yerine getirecek miydi? Askeri hazırlık, halk desteği ve hükümetin zayıflığı açılarından olabilecek en iyi koşullarda, devlet iktidarını ele geçirecek miydi? Bilmiyordu —ve yakalanmasın diye de, yanına çok az Bolşevik lider uğruyordu. Fakat bu en istikbali parlak koşullarda bile Bolşevik yoldaşlarının ayaklanmaya önderlik etmede yetersiz kaldıkları izlenimi edindi.

Ümitsizlik içinde, gece saat on buçuk sularında Lenin çok büyük bir tehlikeyi göze almaya karar verdi. Smolni Enstitüsü'ne gitme düşüncesiyle kaldığı evden çıktı. Yanındaki koruması Eino Rakhia eşliğinde, kılık değiştirmiş olarak, neredeyse bomboş bir tramvayla Finlandiya Garı'na geldi. Bu iki adam daha sonra iliklerine işleyen bir soğukta oradan Smolni'ye yaklaşık üç kilometrelik yolu yürüdü. Liteinyi Köprüsü'nden karşıya, Kızıl Muhafız ve asker karışımı bir grupla geçmek zorunda kaldılar. Aniden iki silahlı askeri öğrenci onları durdurup geçiş belgelerini sordu; Lenin ile Rakhia'nın elindeki belgeler kötü hazırlanmış sahte belgelerdi. Rakhia öğrencileri oyalarken, Lenin fark ettirmeden aradan sıyrılıp geçti. R. V. Daniels, bu tehlikeli kısa yolculukla ilgili yalın değerlendirmesinde, 'Kimi zaman ülkelerin ve devrimlerin kaderi böyle şans eseri kaçışlara dayanır' der.[9]

Lenin'le Rakhia en sonunda gece yarısı sularında Smolni'ye ulaştı. Oradaki görevli Kızıl Muhafızlar onların içeri girmesine izin vermedi. Lenin'in ayaklanma karargâhına gizlice girmesini sağlamak için Rakhia'nın bir daha

[9] A.g.e., s. 160.

dikkat dağıtma taktiğine başvurması gerekti. Gizlendiği kılıktan çıkıp kendini tanıttığında yoldaşları büyük şaşkınlık yaşayıp ardından durum hakkında onu bilgilendirdiler. Lenin, bunun üzerine, ADK Bürosunun pasif direniş politikasını bırakması ve saldırıya geçip başkenti ele geçirmesi gerektiğini bildirdi. Lenin'in gelişiyle yaşanan şaşkınlığı ve onun adanmış önderliğin Bolşevikler arasında tetiklediği büyük cesaret artışını ve Büro'yu militanlığa teşvik edişini pek az tarihçi inkar edebilir. Uzun bir ertelemenin ardından 25 Ekim sabahı, bir iki saat içinde askerler ve Kızıl Muhafızlar sonunda telefon santrallerinin, postanelerin, tren istasyonlarının, elektrik santrallerinin ve diğer önemli tesislerin kontrolünü ele geçirdi.

Sovyetler Kongresi'nin taşra temsilcileri o gün Smolni'yi doldurmuş, öğleden sonra saat ikide yapılması planlanan açılış oturumunu bekliyordu. Onlar beklerken, Bolşeviklerle Sol SD'ler Petrograd yönetimini ele geçirme sürecini yaşıyordu. Sabah saatlerinde ADK, (Ön Parlamento'nun toplandığı) Mariinski Sarayı'nı ve (bakanların köşesine çekildiği) Kışlık Sarayı kuşatması için birlikleri ve Kızıl Muhafızları göndermişti. Öğle saatlerinde devrimci birlikler planlandığı gibi Mariinski Sarayı'nı ele geçirerek Ön Parlamento'yu dağıttı. Kışlık Saray'daki bakanlar teslim olmazsa sarayı bombalamaya hazır olan Aurora savaş gemisi Neva Nehri'nde yerini almışken, Bolşevikler de hemen yakındaki Petro-Pavel Kalesi'nde silahlarını kuşanmış bekliyordu. Bununla beraber, Kerenski sabah saat on bir sularında saraydaki ADK hattının arasından sıyrılıp, kuşatılmış olan hükümetini koruyacak güçleri toplamayı umduğu cepheye doğru yöneldi.

Öğleden sonra saat üçe çeyrek kala, henüz Kışlık Saray ele geçirilmemişti ama, Troçki açtığı bir Petrograd Sovyeti oturumunda delegelere, Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin 'artık olmadığını' bildirdi. Çok erken verilmiş olsa da bu duyuru onay nidaları ve alkış tufanıyla karşılandı. Onun ardından Sovyet kürsüsüne, Temmuz ayından beri halkın karşısında ilk defa çıkan Lenin gelerek, delegeleri ayaklanmayı onaylamaya davet etti. Konuşmasını —Sovyet delegelerinin yoğun ve sürekli alkışları altında— 'Yaşasın dünya sosyalist devrimi!' diye bağırarak sona erdirdi.[10]

Hükümetin bakanlarının hâlâ içinde olduğu Kışlık Saray, askeri öğrenciler, çeşitli stajyerler, Kazaklar ve bir kadın 'Ölüm Kıtası' tarafından korunu-

---

[10] Robert Payne, *The Life and the Death of Lenin*, (New York: Simon & Schuster, 1964), s. 389.

yordu. Fakat bu kuvvetlerin morali hızla bozuluyor ve saygınlığını yitirmiş bu rejimin yanında durma istekleri azalıyordu. Akşam saat altıyı çeyrek geçe, büyük bir askeri öğrenci grubunun görevlerini bırakıp sarayı terk etmelerinin üstünden iki saat geçmeden, aynı şeyi Kazaklar yaptı. Saat ona yirmi kala *Aurora*, Neva Nehri'nden saraya kurusıkı bir atış yaptığında, binaya zarar vermemiş ama sürece kulakları sağır eden bir ses katmıştı. Yirmi dakika sonra geride kalan askeri öğrencilerin yarısı ayrıldı, bundan kısa bir süre sonra da 'Ölüm Kıtası' teslim oldu. Devrimciler sarayı almak için kahramanca bir mücadele vermedi. Doğrusu, gece saat on sularında Kızıl Muhafızlar, askerler ve denizciler silahlı küçük gruplar halinde binadan içeri sızarak, kocaman ve karmaşık iç mekanlarında geze geze Kerenski'nin bakanlarını aradı. Birkaç küçük askeri öğrenci grubu zayıf bir şekilde yollarını kesmeye çalıştı. Saat gece on bir sıralarında Petro-Pavel Kalesi'ndeki topçular sarayı bombalamaya başladı. Sonunda, gece saat ikide, Antonov-Ovseyenko önderliğinde sarayı kuşatan bir ADK grubu, bakanları toplayıp gözaltına aldı.

İkinci Sovyetler Kongresi

Ekim Devrimi tarihteki yerini alırken, Komünist propagandanın bahşettiği askeri görkem o kadar büyük değildi. Onun asıl görkemi, devrimcilerin kendi sosyalist ideallerine gerçeklik katan ilk adımları attığı Smolni'den geldi.

Lenin önce Kışlık Saray'ın ele geçirilmesi ve bakanların tutuklanmasında direttiği için Sovyetler Kongresi'nin açılışı ertelenmişti. Fakat 25 Ekim akşamında Smolni'nin Büyük Salonu'ndaki delegeler sabırsızlanıyordu. Gece saat on bir civarında, henüz Kışlık Saray'a saldırı sürerken, Menşevik Fyodor Dan daha fazla beklemeyi kabul etmeyerek, İkinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Kongresi'ni resmi olarak topladı.

Kongre'nin 670 delegesinin 193'ü SD, 300 kadarı Bolşevikti. SD'lerin en az yarısı aslında Sol SD'liydi ve açıkça Bolşevikleri destekliyordu. Böylece aşırı solcu iki grup birlikte Kongre'de mutlak çoğunluğa sahip oldu. Geriye kalanların sadece 68'i Menşevik, 14'ü Enternasyonalist Menşevik, artanlar da küçük gruplara bağlı yahut bağımsız olanlardı. Dan, usule uygun bir şekilde Bolşevik çoğunluğu göz önüne alarak, oturumu başlatması için kürsüyü resmi olarak Kamenev'e devretti.

Petro-Pavel Kalesi'nden top sesleri gelirken, Martov ayağa kalkarak Kongre'nin önce güç kullanmayı önlemeye çalışmasını ve sadece sosyalist

partilerden oluşan 'düzgün bir demokratik iktidar' kurmasını teklif etti. 'Sürtüşmelere son vermek amacıyla diğer sosyalist parti ve örgütlerle görüşecek bir temsilci heyeti seçmeliyiz' diyordu.[11] Olağandışı bir jestle —şimdi Bolşevikler adına konuşan bir *mezhrayont* olan— Anatoli Lunaçarski, bu önerinin Bolşevik Partisi açısından bütünüyle kabul edilebilir olduğunu söyledi. Bu şaşkınlık verici uzlaşma hareketi muhtemelen Kamenev'in başı çektiği Bolşevik önderliğinin ılımlı ve hümanist kanadı tarafından hazırlanmıştı. Ne olursa olsun Kongre, Martov'un önerisini oybirliğiyle kabul etti. Daniels, 'Partinin alt kademelerinde tek parti diktatörlüğüne karşı bir tavır söz konusu olduğu için, Bolşevikler böylesine bir koalisyon jestini reddetmeye henüz hazır değildi' diye belirtir.[12] Martov'un önerisiyle —ve Lunaçarski'nin bunu kabul etmesiyle— Lenin'in isteklerinin aleyhinde de olsa, pekala kurulabilecek bir sovyet demokrasisi yaratılmasının yolunu açmıştı.

Fakat oybirliğiyle sosyalist birlik lehine karar alındıktan hemen sonra, bir dizi ılımlı sosyal demokrat konuşmacının kürsüye çıkıp işi haksızca Bolşevikleri suçlamaya vardırması o samimi atmosferi dağıttı. Menşevikler adına konuşan Lev Hinçuk onları diğer partilere danışmadan Üçüncü Koalisyon Hükümeti'ne karşı askeri harekat başlatmakla ve Sovyetler Kongresi'ni gasp etmekle suçladı —bu suçlama temelsiz değildi. Menşevikler, Kongre'yi yeni bir hükümet oluşturmak için eski hükümetle görüşmeye çağırdı. Bunun delegeler tarafından şiddetle reddedilmesi üzerine SD ve Menşeviklerin çoğu kendi kendilerini engelleyecek bir protesto hareketi yaptı: Yahudi Derneği ve diğer ılımlıları da yanlarına alarak Kongre'yi terk ettiler. Onlar salonu terk edince, kalan delegeler kızgın bir şekilde, 'Kaçaklar!' ve 'Burjuvazinin çanak yalayıcıları!' diye bağırdı. Bu geleceği belirleyecek adımı atan Menşevikler ve SD'ler, Kongre'yi aşırı devrimcilerin, Bolşeviklerin, Sol SD'lerin ve Enternasyonalist Menşeviklerin eline bırakmış oldu.

Daha sonra Enternasyonalist Menşevik yoldaşları adına konuşan Martov başka bir öneride bulundu. Bolşevik darbeyi kınayarak, Kongre'nin 'bütünüyle demokratik bir hükümet' kurmasını, 'diğer demokratik organlarla ve bütün sosyalist partilerle görüşmelere başlaması amacıyla bir temsil heyeti atamasını' önerdi.[13] Fakat Bolşevikler bunu kabul etmeyecekti. Cevap olarak

---

[11] Daniels, *Red October*, s. 191.

[12] A.g.e., s. 191-2.

[13] Rabinoviç, *Bolsheviks*, s. 295.

Troçki, bu önerinin işi zaten bitik burjuva rejimine teslim olmak anlamına geldiğini söyledi:

> Halk kitlelerinin ayağa kalkmasının haklılaştırılmasına gerek yok. Gerçekleşmiş olan şey bir ayaklanmadır, komplo değildir. (...) Halk kitleleri bayrağımızın peşinden gitti ve ayaklanmamız zafere ulaştı. Şimdi de bize zaferinizden feragat edin, ödünler verin, uzlaşın deniyor. Kiminle?[14]

Bolşevik delegelerin ıslık ve yuhalamaları üzerine sinirlenen Martov, azametli adımlarla yürüyerek Kongre'yi terk etti.

Daha sonra, Enternasyonalist Menşeviklerden Martov'un yakın dostu Sukhanov, Kongre'nin, dolayısıyla da yeni rejimin içinde olmaktan imtina eden bütün bu partilerin büyük bir hata yaptığını pişmanlıkla kabul etmiştir:

> Her şeyden önce, Kongre'nin yasallığına kimse itiraz etmedi. İkincisi, en sahici işçi-köylü demokrasisini temsil ediyordu. (...) Üçüncüsü, soru şuydu: Sağ Menşevikler ve SD'ler Kongre'yi bırakıp nereye gidecekti? Sovyet'ten çıkıp nereye gidecekti? Sovyet, sonuçta —devrimin kendisiydi. Sovyet olmadan ne var olmuştu ne de varolabilirdi. (...) [Menşevik-SD bloğu] yenilgiyi ve Bolşevik diktatörlüğünü hazmedemedi. Burjuvaziyle ve Kornilovcularla olmazdı —ama kendi elleriyle Lenin'in kollarına attıkları işçi ve köylülerle olurdu.[15]

Düpedüz kötücül bir hissiyatla hareket eden Menşevik-SD bloğu büyük bir tarihsel hata yaptı. Sukhanov daha sonraları, 'Kongre'den ayrılarak (...) Sovyet'in, kitlelerin ve devrimin tekelini Bolşeviklere kendi ellerimizle vermiş olduk. Tam da kendi akıldışı kararımızla Lenin'in bütün "çizgisinin" zafer kazanmasını sağladık' diyerek üzüntüsünü dile getirir.[16] Bolşeviklerle Sol SD'ler artık istedikleri gibi hükümet kurma ve istediği kararları alma konularında rahattı. İstemeden de olsa Menşevikler ve SD'ler, sonunda kendilerini yok edecek olan tek parti diktatörlüğünün kurulmasına oldukça büyük bir katkıda bulunmuştu.

Tam da Kışlık Saray onu kuşatan işçi ve askerlerin eline geçtiği sırada, Smolni'deki Kongre Bolşevik ve SD'lerin eline geçti. Sabaha karşı saat üçte, Kışlık Saray'ın alındığının bildirilmesi üzerine Lunaçarski, Rusya'da siyasal otorite üstünlüğünün İkinci Sovyetler Kongresi'yle yerel ve bölgesel sovyet-

---

[14] A.g.e. s. 296.

[15] N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution, 1917* der. ve çev. Joel Carmichael (Londra, New York ve Toronto: Oxford University Press, 1955), s. 631-2.

[16] A.g.e., s. 646.

lere aktarıldığını belirten bir kararı okudu. Kısacası, bir sovyet hükümetinin kurulduğunu ilan etti. Sabah saat beşte, Kongre büyük bir çoğunlukla ertesi gün —26 Ekim Perşembe günü— gece saat on birde toplanma kararı aldıktan sonra dağıldı.

Kongre'nin 26 Ekim oturumunda nelerin görüşüldüğü —İkinci Sovyetler Kongresi'nin son oturumu— zabıt katipleri Menşeviklerle çıkıp gittiği için tam olarak bilinmemekle birlikte, tarihçiler çeşitli anıları birleştirerek birtakım bilgiler elde etmeye çalışmıştır. Amerikalı Bolşevik sempatizanı John Reed'e göre, Kongre son olarak biraraya geldiğinde, Lenin'in Kongre huzuruna ilk çıkışında, 'prezidyum içeri girerken hiç susmayan alkışlar Lenin'in —meşhur Lenin'in— onların arasında olduğunu gösteriyordu.' Reed'in biraz yandaş vurgusu olasılıkla taşradan gelen pek çok delegenin, daha önce belki hiç görmediği, sesini duymadığı ama imparatorluk çapında çeşitli biçimlerde şöhret olmuş, şeytanlaştırılmış ve neredeyse efsane haline gelmiş bu adama duyduğu saygısını yansıtıyordu.

> İşte Lenin [göründü], kürsünün ucunu kavramış, kırpıştırdığı küçük gözlerini kalabalığın üzerinde gezdirerek ayakta beklerken, gayet iyi anlaşılacağı gibi uzun süre dalgalanan alkış yağmuru dakikalarca sürmüştü. Alkış sona erdiğinde, sadece şöyle dedi, 'Artık Sosyalist düzeni inşa etmeye başlıyoruz!' Bir kez daha yoğun bir tezahürat.[17]

Lenin'in ilk önerisi, 'barışı gerçekleştirmek için pratik önlemlerin alınması' oldu, 'Savaş halindeki bütün ülkelerin halklarına Sovyet koşulları —ilhaksız, tazminatsız ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkı— temelinde barış sunacağız.'[18] Daha sonra yüksek sesle okuduğu, 'Savaşan Bütün Ülkelerin Halklarına Duyuru' üç aylık ateşkes öneriyordu. Kongre duyuruyu oybirliğiyle kabul etti. Bunun ardından, tüm kongreyi saran şey, Reed'e göre,

> [o]rtak bir dürtüydü [ve] kendimizi hafif hafif yükselen uyumlu bir sesle hep birlikte ayağa kalkmış Enternasyonal'i söylerken bulduk. Kır saçlı yaşlı bir asker çocuk gibi hıçkırarak ağlıyordu. Aleksandra Kollontay da gözyaşlarını tutamadı. Bütün salonu saran o yoğun ses, pencereleri ve kapıları aşıp durgun gökyüzüne yükseldi. Yakınımdaki genç bir işçi, 'Savaş bitti! Savaş bitti!' derken, yüzü parlıyordu. Marş bittiğinde, o acayip suskunluk içinde olduğumuz

---

[17] John Reed, 'Ten Days that Shook The World' ['Dünyayı Sarsan On Gün'] (1919), , *Collected Works of John Reed* içinde, (New York: Modern Library, 1995), s. 698.

[18] A.g.e., s. 698.

> yerde öylece dururken, arkalardan biri, 'Yoldaşlar! Özgürlük uğruna ölenleri unutmayalım!' diye bağırdı. Bunun üzerine yavaş, hüzün dolu olduğu halde, bir o kadar Rusya'ya özgü, bir o kadar da dokunaklı, o utkulu Cenaze Marşı'nı söylemeye başladık.[19]

Fakat yapılacak daha çok iş vardı. Lenin yüksek sesle, toprak üzerindeki bütün özel mülkiyeti bedelsiz ortadan kaldıran, toprak sahiplerinin ve kilisenin topraklarını ihtiyaçlarına göre köylülere dağıtmak üzere toprak komitelerine ve köylü sovyetlerine bırakan toprak kararnamesini okudu. 27 Ekim gece yarısı saat 2'de kabul edilen kararname, geleneksel Marksistlerin tercih ettiği sanayileşmiş tarım sisteminden açık bir kopuştu. Bolşevikler, belki tahmin ettiklerinden de fazlasıyla, köylülerin *volya* düşüne, toprağın adil dağılımına hayat hakkı tanımıştı. İlk defa toprak, kutsal sayılan kullanım hakkı, eşitlik ve ihtiyaç ilkelerine göre dağıtılacaktı. Bolşeviklerin toprak kararnamesini ne kadar uyguladığı, rejimlerinin köylülerin —dahası Rusya halkının çoğunluğunun— desteğini ne kadar aldığını belirleyecekti.

Son olarak, Kongre'nin bu oturumunda geçici devrimci hükümetin kurulması da kabul edildi. Toprakla ilgili en üst yetkili organ Bütün Rusya Sovyetleri Kongresi olacaktı. Kongrenin oturumları arasında kamusal işleri Halk Komiserleri Konseyi* (*Sovyet Narodnik Komissarov*, kısaca Sovnarkom) yerine getirecekti. Sovnarkom, Kongre'ye karşı sorumlu olacaktı. Sovyet hükümetinin yapısına son halini vermek için Kasım ayı içinde kurucu meclis toplanacaktı. Kongre, yeni hükümeti uygun bulduğunu alkışlarıyla ifade etti. Üç Sol SD üyesi Sovnarkom'a katılmaya davet edildi, fakat katılma kararını, bütün sosyalist partilerin dahil olmasını tercih ettikleri, yakın gelecekte kurulacak olan hükümetten sonraya bıraktılar. Sonuç olarak, başlangıçta bütün komiserler Bolşevikti. Lenin, Sovnarkom'un başkanlığına, Troçki de dışişleri komiserliğine seçildi.

Seçimlerden sonra Enternasyonalist-Menşevik Nikolay Avilov ve Sol SD'li Vladimir Karelin ayağa kalkarak, hükümetteki sosyalist ve köylü temsilcilerin kapsamının daha geniş tutulmasını talep etti. Bolşeviklerin, Rusya'yı tek başına idare edemeyeceğini söyledi: Tahıl şehir halkını beslemeye yetmeyecek kadar azdı; Müttefiklerin Bolşevik sovyet rejimine düşmanlığına bakı-

---

[19] A.g.e., s. 702.

* *Komiser* terimi, 1793-94 yıllarındaki Fransa Devrimci Konvansiyon'u tarafından atanan görevliler için kullanılan *commissaire* sözcüğünden türetilmiştir.

lırsa barışı sağlamak zor olacaktı; Avrupa proletaryasında devrimci bir havadan eser yoktu. Dolayısıyla sosyalistlerin daha geniş katılımı gerekliydi. Enternasyonalist-Menşevikler ve Sol SD'ler adına, Sovnarkom'u yöneten bir üst yasama kurumu olarak işlev görecek bir Merkez Yürütme Komitesi'nin (MYK) oluşturulması önerildi. Öneri oylamaya sunuldu ve kabul edildi. Daha sonra, Kongre'nin seçtiği 101 MYK üyesi katılan bütün partileri temsil ediyordu: 62 Bolşevik, 29 Sol SD, 6 Enternasyonalist-Menşevik, 4 de küçük gruplardan temsilci. Başkanlığa da Kamenev seçildi. Sonunda Kongre oturumu sabah saat sekiz sularında sona erdi ve delegeler eski Rusya İmparatorluğu'nun bütün bölgelerine, şehirlerine, köylerine dağılmak üzere yola çıktı.

Önceki sayfalarda da belirtildiği gibi, Ekim Devrimi'nde büyük kitleler 'sokaklara dökülmedi'. Büyük kitlesel yürüyüşler yapılmadı; çok sayıda işçi, asker, hatta sıradan vatandaş sokakları doldurmadı. Petrograd halkı, bunun yerine günlük normal işleriyle ilgilendi. Bir yere kadar, ayaklanma neredeyse kansız oldu; Lenin'in kendisi de ayaklanmanın çok kolay olmasına hayret etti. Kışlık Saray'ın ele geçirilmesi sırasında elbette ara sıra ateş edildi, ama saraya 'saldırı', Sergey Ayzenştayn'ın yarı belgesel *Ekim* filminde gösterdiği gibi, çarpışmalarla, açılan yoğun ateşler altında gerçekleşmedi. Bazıları kazara, sadece dokuz denizci ve altı saray muhafızı öldürüldü. (En etkileyici olay, asker ve seyirci kalabalığının sarayın devasa şarap mahzenini ele geçirip, Kızıl Muhafızlar ve birlikler onları dışarı çıkarana kadar çarın kaliteli şaraplarını alırken yaşandı.) Hükümet ayaklanmacı birliklere büyük bir uysallıkla teslim olmuştu. Çok zayıf bir direniş gösterdiler —hükümetin emrinde çok az askeri güç vardı— ve ADK'nin ayaklanmayı tamamlaması için 30.000 Kızıl Muhafız, denizci ve asker yetmişti.

Bununla beraber Bolşeviklerin —Lenin, Troçki ve diğer parti önderlerinin deyişiyle— 'iktidara el koyması' yirminci yüzyılın en önemli olaylarından biriydi. Tam da korkunç bir savaş Avrupa'yı kırıp geçirirken, Devrim bütün dünyayı ürkütmüştü. Bolşevik konuşmacılar naif bir kesinlikle, Devrim'in hızla dünyanın geri kalanına yayılacağını, kapitalizmi ortadan kaldıracağını ve evrensel özgürlüğün, toplumsal uyumun ve geçim araçlarının adaletli ve dürüst paylaşımının yolunu açacağını ummuştu. İçinde insanın sömürülmesinin ve baskının artık olmadığı asırlık adil toplum düşü gerçekleşmenin eşiğine gelmiş gibiydi. Lenin başından itibaren Ekim Devrimi sürecini, 1871 yılı Paris Komünü'nün iki aylık süreciyle karşılaştırarak gün gün kayda geçirir-

ken, haftalar ve aylar geçtikçe sovyet rejiminin Komün'den daha uzun iktidarda kalmış olmasını memnuniyetle zikrediyordu. Sovnarkom'daki (kısa süre içinde yedi Sol SD üyesinin de katıldığı) Bolşeviklere göre, olur da bir karşı-devrim başarıya ulaşır diye, halkı ilgilendiren sorunların üstesinden bir işçi devletinin nasıl geldiğini bütün dünyaya göstermek için gerekli kararları bir an önce almak onur meselesi haline gelmişti. Bu kararların çoğu, işçi ve köylülerin zaten kendi başlarına üstesinden geldiği faal olgulara yasal gerçeklik sağladı; diğerleri ise Lenin'in devrimci bir sosyalist rejimin, bir karşı-devrim tarafından ortadan kaldırılmadan, neleri başarabildiğini dünya proletaryasına gösterme isteğinden kaynaklanıyordu.

Örneğin, 13 Kasım 1917 günü Sovnarkom'un resmen ilan ettiği, 'İşçi Egemenliği Hakkındaki Kanun Taslağı', kararda yazdığı gibi, '(toplam) işçi ve çalışanı en az beş olan, yahut yıllık cirosu 10.000 rubleyi aşan bütün sınai, ticari, bankacılık, tarımsal ve diğer işletmelerde (...) bütün ürünlerin ve hammaddelerin üretimi, stoklanması, alınması ve satılmasında işçi denetimini' yürürlüğe koyuyordu. Bir kuruluş yeterince küçükse, işçiler denetimi doğrudan uygulayabilecek; büyükse, geniş katılımlı toplantılarda seçilen delegeler fabrika sürecinin yönetimini er ya da geç üstlenebilecekti. İşçiler yahut temsilcileri, 'hiçbir istisna olmaksızın, bütün kayıtlara ve belgelere, malzemelerin, aletlerin ve ürünlerin bütün depolarına ve stoklarına erişebilecekti'.*

İlerleyen aylarda Bolşevikler, Ekim Devrimi'ni hemen bir dünya devriminin izlemeyeceğinden kuşkulanmaya başlayınca, sonuç ne kadar geçici yahut belirsiz olursa olsun, en kapsamlı ütopik ideallerine kararlarla hayat vermekle bir şey kaybetmeyeceklerini düşünmüş gibiydi. Sovnarkom hızla, işçi milislerini kuran, ev kirası ödemeyi durduran, bankaları kamulaştıran, kimsenin oturmadığı evlere el koyan ve işçiler için sosyal sigorta getiren kararlar yayınladı. Düzenli hiyerarşik ordunun yerini rütbelerin ve ayrıcalıkların ortadan kalktığı ve seçimleri işyeri düzeyinde yapılan proletarya milisleri aldı.

---

* V. I. Lenin, 'Draft Statutes on Workers' Control' (8-13 Kasım [26-31 Ekim] 1917), *Collected Works* (Moskova: International Publeshers, 1943), s. 6:410. Fakat bu karar, kuruluş süreci sırasındaki işçi denetimini zayıflatıyordu. Her şeyden önce, fabrika komitelerinin kararları yasal olarak fabrika sahiplerini bağlarken, 'sendikalar ve kongreler tarafından bozulabilirdi.' Savunma sanayi, silah üretimi ve 'halk kitlelerinin varoluşu için gerekli malların üretimiyle bir şekilde ilişkili' bütün işletmeler devlet denetimi altına alınıyor, böylece otoriter bir bürokrasinin oluşmasının yolu açılıyordu. Bu yasal boşluklar partinin ve hükümetin bu kararın etkisini giderek azaltmasına olanak tanıdı.

Kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip oldu, ayrıca kürtaj hakkı da elde etti. Paris Komünü'ne öykünen Sovnarkom, kendi üyeleri de dahil olmak üzere, yönetim kademelerindeki önderlerin maaşını, Rusya'daki nitelikli işçilerin maaşıyla sınırladı. Bolşevikler kendi partileri içinde yoğun şekilde eşitlik ilkelerini sağlamaya çalışırken, ciddi bir tartışma, hatta hizipler arasında sert çatışmalar bile olmadan, bireysel hakları az da olsa daralttılar.

Askeri Direnişe Son Verilmesi

Petrograd dahilindeki neredeyse bütün yerleşik kurum ve güçler — Menşevikler, SD'ler ve eski Sovyet Yürütme Komitesi'nde ve ayrıca Şehir Duması'nda yer alan diğer muhalifler ve burjuva partileri— Bolşeviklere düşman olmuştu. Kendisini Kerenski hükümetinin varisi olarak gören ve Bolşevik karşıtı güçleri harekete geçiren ana merkez haline gelen Ülkeyi ve Devrimi Kurtarma Komitesi'ne yönelmişlerdi. Başlangıçta bu komite yeni hükümete karşı pasif direniş çağrısı yaparak, beyaz yakalıların ve kamu çalışanlarının yeni rejime itaat etmemelerini istedi. Çağrıları bir ölçüde başarılı oldu: Petrograd'daki bankaların neredeyse tamamı kapanırken, yaygın sabotajlar ve çalışanların işe gitmemesi, Sovnarkom'un şehrin işlerini yürütme girişimlerini aksattı. Orta sınıftan pek çok insan doğrudan greve gitti; ama ya açlık yahut toplumsal baskı bu kişilerin eninde sonunda sovyet komiserlerinin gözetimi altında işlerinin başına dönmelerine neden oldu.

Kerenski 25 Ekim günü Kışlık Saray'dan gizlice ayrıldıktan sonra, telaş içinde Petrograd bölgesinde, bir garnizondan diğerine koşturarak, kendi hükümetinin yeniden kurulmasına hizmet edecek birlikler aradı. Birkaç Kazak kıtasına kumanda eden General P. N. Krasnov dışındakiler, çoğunlukla Kerenski'nin önerisine aldırış etmedi. Öneriyi kabul edenler yaklaşık 700 kişiden oluşuyordu. Petrograd bölgesindeki Rus Askeri Komutası, Kerenski için bütün cephelere telgraf çekerek onun adına birlikler toplamak için çaba sarf etti, fakat pek karşılık alamadı. Başkente yola çıkmaya çalışanlarsa işçilerin tren geçişlerini engellediğini ve Bolşevik ajitatörlerin onların pek de güçlü olmayan kararlılıklarını darmadağın ettiğini gördü. Petrograd'a giderken Krasnov'un 700 süvarisi 27 Ekim günü Gatçina'yı, ertesi gün de başkente sadece 30 kilometre mesafedeki Tsarskoe Selo'yu ele geçirdi. Chamberlin'in anlattığına göre:

> Krasnov güvenilir birliklerden oluşan birkaç alayla belki de başkente girebilirdi. Fakat o an için önemli olan şey böyle birliklerin ortaya çıkmamış olmasıydı. Önde gelen siyasal liderler (...) Kerenski ve Krasnov'un karargahlarına geldi; ama ortada taze birlikler yoktu. Kornilov yenilgisinden sonra moralleri zaten bozulmuş olan Kazaklar söylenmeye başlayıp, piyadeler olmadan daha ileri gidemeyeceklerini belirtti.[20]

29 Ekim günü Petrograd'daki askeri okul öğrencileri sovyet rejimine karşı ayaklanıp Telefon Ana Santrali'ni ve diğer birkaç tesisi daha ele geçirdi, ama şehirdeki Kazaklar onlara yardımda bulunmayı reddetti. Bolşevikler askeri okulları kuşattı ve birini topa tuttu. Kızıl Muhafızlarla denizcilerin, askeri öğrencilerin isyanını bastırması uzun sürmedi, ama çıkan çatışmalar her iki taraftan toplam 200 ölü ve yaralıya mal oldu. 30 Ekim günü Krasnov kuvvetleri, ulaştığı Petrograd şehrinin hemen dışındaki Pulkova tepelerinde birkaç bin kişilik kararlı bir denizci gücüyle karşılaştı. Sayıca üstün olan Krasnov kuvvetleri saldırıya geçti, fakat denizciler kararlılıkla karşılık verdi; diğerleri sabahın sisiyle moralleri dağılan Kazaklarla bir araya gelmişti. Cephanesi bitmek üzere olan Krasnov, geri çekildiği Gatçina'da tutuklandı. Önce intiharı düşünen Kerenski, kaçmanın daha iyi bir seçenek olduğuna karar verdi. Yolunu Murmansk'a çevirdi ve bir daha da dönmemek üzere Rusya'yı terk etti.

Bolşeviklerin iktidara el koymasını izleyen günlerde, ayaklanmacı sovyetler Petrograd'ın peşi sıra Rusya genelinde ADK'ler kurdu. Kasım ayında, Kiev, Minsk ve birkaç başka şehirde Bolşevik yönetimi geçici olarak karşı koysa bile, yerel ADK ve sovyetler, kan dökmeden yahut çok az kan dökerek sanayi şehirlerinin çoğunu ele geçirmişti. Bununla beraber, Finlandiya'da Helsinki'den Sibirya'da Krasnoyarsk'a kadar, Geçici Hükümetin bütün kurumlarının yerini görece zorlanmadan, sovyetler yahut onların ADK'leri almıştı.

En önemli istisna, Bolşevik karşıtı görüşün merkezi olarak kalan imparatorluk Rusya'sının köklü ilk başkenti Moskova'ydı. Burada Bolşevik karşıtları nispeten saldırgan ve kendinden emindi; sovyet iktidarının Moskova'yı ele geçirmesini önlemek için şehrin SD'leri, kararlı bir Kamu Güvenliği Komitesi kurmuştu. 28 Ekim günü komitenin generali Ryabtsev, Kremlin garnizonunun Bolşevik lideri I. Berzin'e haber göndererek, şehrin büyük kalesini silah

---

[20] Chamberlin, *Russian Revolution*, s. 330-1.

depoları ve cephanesiyle birlikte teslim etmezse binlerce askeri öğrencinin garnizonu topa tutacağını söyledi. Ryabtsev, başka bir seçenek olarak, Berzin'in teslim olması halinde birliklerini de serbest bırakacağına dair söz verdi. Berzin teslim oldu ve onların deyişiyle, Kızıllar silahlarını bıraktı: askeri öğrenciler tarafından öldürülmek için; peşi sıra gelecek pek çok katliamın birincisiydi bu. Kalan Bolşevik kuvvetleri direndi, barikatlar kuruldu, bunu sokak savaşları izledi. Moskova banliyölerindeki Kızıl Muhafızlar etrafı kuşatılmış yoldaşlarına, şehir dışından gelen destek birlikleri gibi destek oldu. Sonunda 2 Kasım günü Moskova ADK'nin eline geçti ve Rusya'nın 'ikinci' başkenti sovyet denetimine girmiş oldu.

Bolşeviklere direnen diğer merkezler arasında, sovyet otoritesini kesinkes reddeden güneydeki Kazak bölgeleri ve SD'lerin kendi 'Petrograd'ını kurduğu Saratov şehri de vardı. Bağımsızlığını açıklayan Finlandiya; milliyetçi Rada'nın Kiev'de iktidarı ele geçirdiği Ukrayna ve Menşeviklerin kontrolü altındaki Gürcistan gibi, Rusya dışındaki bölgelerde de Bolşevik güçlere karşı direnme eğilimi vardı. Bununla beraber senenin sonunda neredeyse bütün Rusya görünürde Bolşevik kontrolü altına geçmişti. Ne kadar geçici olursa olsun, bu zaferler, Sovyet Rusya'sının yeni hükümeti olarak Sovnarkom'a kendini konsolide etmesi için zaman tanımış oldu.

Demokrasi ve Vikzhel İsyanı

Menşevikler Lenin'in iktidara el koymasına karşı çıktı, (daha sonra Bolşevik propagandada söylendiği gibi) gerici yahut karşı-devrimci oldukları için değil, Marksist öğretiye uygun olarak, eğitimsiz köylü ve liberter işçi nüfusuyla Rusya'nın maddi ve kültürel olarak sosyalist bir toplum yaratmak için henüz çok geri olduğuna inanıyorlardı. Onlar Bolşevik ayaklanmasının, belki de diktatörlüğe varacak yıkıcı sonuçlar doğuracak bir iç savaşa yol açmasından korkuyordu. Lenin'in bel bağladığı Almanya Devrimi, Bolşeviklerin umduğu şekilde ufukta görünmüyordu —devrimci bir Alman hükümeti var olsa bile, bu hükümetin savaşın ardından, elinin altında sınırlı kaynaklar varken, Rusya'ya yardım etmesi güç olurdu. Bu değerlendirmeye dayanarak Menşevikler, Bolşevik ayaklanmanın oportünistçe iktidarı kapmaktan başka bir şey olmadığı sonucuna varıyordu. Vladimir N. Brovkin Menşevik görüşü şöyle açıklamıştır:

> Kim daha radikal vaatlerde bulunursa, bunlar isterse sosyalist [Menşevik] bakış açısına göre yerine getirilemez olsun, kitleler onun peşinden gitme eğilimindeydi. Bolşevikler büyücü gibi, bütün iktidar sovyetlere geçerse kitlelere sosyalizm, demokrasi ve refah sözü vermişti. Sosyalistler, Rusya'nın sorunları için kestirme bir çözüm olmadığının Bolşeviklerin de farkında olduğunu ve diğer sosyalist partilere duyarlı davranacağı yerde iktidarı elde geçirme uğruna ülkeyi kaosa sürüklediklerine inanıyorlardı.[21]

Bu yüzden Menşevikler, sovyet hükümetinin halk içinde kendine geniş bir taban bulması için en azından bütün sosyalist partilerden oluşan çok partili bir rejim olmasını istedi.

Bolşeviklere şiddetle gerekli olan Sol SD, İkinci Kongre'den ayrılmayarak artık Bolşeviklerin açık müttefiki oldu; Sol SD'nin oyları olmadan İkinci Kongre'de çoğunluğu alamazlardı. Üstelik Sol SD, köylüleri ve askerleri ciddi bir şekilde etkilemeye ve Çernov'un SD'sinin yerini almaya başlamıştı.

Fakat yeni partinin önderleri çok gençti: Sol SD'nin ADK başkanı Pavel Lazimir daha on sekiz yaşındayken, yoldaşlarının çoğu yirmili yaşlarda, yahut otuzlarının başındaydı. Daha kötüsü, çok deneyimsizdiler ve kendilerine güvenleri yoktu; Sukhanov hepsini 'çocuk' diye partiden atmıştı. Ama son derece ilkeliydiler ve *narodnik* idealistlikleri muhtemelen Bolşeviklerin sert pragmatizmine aykırı duruyordu.

Dahası, Sol SD'ler fazlasıyla, Sovnarkom'un ona karşı sorumlu olmasını beklendiği rejimin yeni 'parlamentosunun', MYK gibi, tüm sosyalistlerden oluşan bir sovyet hükümeti olmasından yanaydı. Hatta pek çok Bolşevik önder, rejimin sürmesi isteniyorsa, daha kapsayıcı olması gerektiğine inanıyordu: MYK başkanı olarak Kamenev, tıpkı Zinoviev ve bir dizi 'yumuşak' Bolşevik gibi, tüm sosyalistlerden oluşan bir hükümeti kararlılıkla destekledi. Ilımlılar, Bolşevikler ülkeyi sadece Sol SD ile yönetmeye çalıştıkları takdirde ülkenin siyasal yalnızlığa mahkum olmakla kalmayacağını, aynı zamanda Rusya'yı kolaylıkla diktatörlüğe dönüştürebileceğini ileri sürdü. Çok sayıda Bolşevik önderi hükümeti daha demokratik yapmaktan alıkoyan şey, temel olarak Lenin ve Troçki'nin özgüvenleriydi.

Lenin ve Troçki'nin görüşüne göre tüm sosyalistlerden oluşan bir hükümet, Ekim ayaklanmasının inkarından başka bir anlam taşımazdı. Devrimi

---

[21] Vladimir N. Brovkin, *Behind the Front Lines of the Civil War: Political Parties and Social Movements in Russia, 1918-1922* (Princeton, N. J. Princeton University Press, 1994), s. 11.

Bolşeviklerle Sol SD gerçekleştirmişti; işçi ve köylülerin desteğini almışlar ve artık, gerekirse 'sert' Bolşeviklerin öncülüğünde otoriter bir hükümet aracılığıyla, sonunda sosyalist bir toplum yaratmanın sorumluluğunu üstlenmişlerdi.

29 Ekim günü Bolşevikler henüz Petrograd ve Moskova'nın askeri okullarında subay adaylarıyla kavga ederken sahneye Vikzhel, yani Demiryolu İşçileri Sendikası ulusal komitesi çıktı. Temelde Menşevik olan komite, tüm sosyalistlerden oluşan bir hükümetin kurulması için yapılacak bir konferansın masraflarını o gün karşılayacağını ilan etti. Bolşevikler konferansa katılıp diğer sosyalist partilerle görüşmeye zorlandı; kabul etmezlerse Vikzhel ülke çapında demiryolu grevine gidecekti —böylece asker sevkiyatı ve erzak duracaktı. Vikzhel gözdağını verdiği anda şöyle bir durum oluştu: Krasnov ayaklanmasına karşı operasyon yürüten Lenin ve Troçki'nin orada olmaması sayesinde, Bolşevik Merkez Komitesi, konferansa delege gönderilmesine ve hatta tüm sosyalistlerden oluşacak bir hükümetin kurulmasına destek sunulmasına oybirliğiyle karar verdi.

Konferansta, Bolşeviklerin elindeki iktidarın yakında çökeceğinden emin olan Menşevik-SD delegeleri çok cüretkâr bir talepte bulundular: Hiçbir partinin hükümette çoğunluk olmasına izin verilmemesini önerdiler. Üstelik MYK'nin, sovyetlerden ve dumalardan temsilciler eklenerek genişletilmesi gerekiyordu. Neredeyse nispet olsun diye, Lenin ve Troçki'nin Sovnarkom'a alınmamasını talep ettiler. Troçki'nin daha sonra yakındığı gibi, konferansa katılanlar Ekim Devrimini tanımadıklarını ifade ederken, Bolşevik görüşmeciler bir kenarda sessizce beklediler.

1 Kasım günü Bolşevik Merkez Komitesi yeniden toplandığında, bu sefer Lenin ve Troçki de vardı. Krasnov isyanı bozguna uğratılmıştı ve Moskova'nın sovyet rejimine direnişi dağılıyordu. Vikzhel konferansıyla ilgili raporu duyan —Bolşevik önderlerin teslim olmasından hazzetmeyen— Lenin, hükümete 'küçük burjuva' (diye adlandırdığı) partilerin alınmasını kesin bir dille reddetti. Sonra, 2 Kasım günü Bolşevikler Moskova direnişini kırdığı sırada, siyasal güçlerin diziliminin ibresi yine onların lehine döndü. Lenin 'uzlaşmacıları' engellemekte serbestti ve Merkez Komite'ye ciddi bir baskı uygulayarak, kıl payı farkla kendisiyle Troçki'yi Sovnarkom'a soktu ve bakanlıkların en az yarısını Bolşeviklerin elde etmesini sağladı. İki gün sonra, 4 Kasım günü Lenin, kesin bir ültimatomla Kamenev ve yandaşlarına Merkez Komi-

te'nin iradesini kabul etmelerini, aksi takdirde partiden ihraç edilmeyi göze almalarını bildirdi.

Lenin'in —ister kişiliğinden kaynaklanan güçle, ister iddialarının gücüyle olsun— Merkez Komite'nin gözünü korkuttuğuna şüphe yoktur. Daha önce de böyle olmuştu, yine olacaktı. Her şeye rağmen onun iradesini Bolşeviklerin tamamı kabullenmedi. 7 Kasım günü Merkez Komite'nin beş üyesi — Kamenev, Zinoviev, Rykov, Nogin ve Milyutin— protesto amacıyla komiteden istifa ederek, Bolşevik önderliğini açıkça, 'işçi ve askerlere kaybettirdiğinin ne olduğuna bakmadan, sırf Bolşevik bir hükümet' kurmaya çalışmakla suçladı ve tehlike konusunda uyardı:

> Demokrasinin farklı kanatları tarafından akıtılan kanın durdurulmasını en fazla isteyen proletaryanın ve askerlerin büyük bölümünün iradesine karşı yürütülen *Merkez Komite'nin bu yıkıcı politikasının sorumluluğunu alamayız.*
>
> İşçi ve askerlerle açıkça konuşabilmemizin ve onlardan sloganımızı desteklemelerini istememizin yolunu açmak için Merkez Komite üyeliğimizden istifa ediyoruz: Yaşasın Sovyet'teki partiler hükümeti ve bu koşulları gözeten anlayış![22]

Bu demokrat Bolşeviklerin, bütünüyle katılmadıkları önemli bir politika için kendilerinin desteğine ihtiyaç duyan bir partinin Merkez Komite'sinden ayrılmak için geçerli bir nedenleri vardı. Fakat Enternasyonalist-Menşeviklerin protesto için bir parlamentoyla eşdeğer işleve sahip, Lenin ve Troçki'nin artan otoritaryen tutumlarını eleştirmek için belki de en önemli alanları olan ve ülke çapında halka kulak verebilecekleri bir kurumdan çekilmeleri için bir nedenleri yoktu. Ancak, Ekim ayındaki İkinci Sovyetler Kongresi'de Menşevik delegelerin yaptığı hatayı tekrarlayan Enternasyonalist-Menşevikler de MYK'den çekildi.

Kamenev bu organın başkanı olarak istifa etti. On bir Bolşevik Sovnarkom'dan istifa etti; ayrı bir uyarı metninde, tüm sosyalistleri kapsayan bir hükümetin tek alternatifinin *'kendini ancak siyasal şiddet aracılığıyla sürdürebilecek,* tamamı Bolşevik bir *hükümet'* olduğu ifade ediliyordu.[23] Henüz Sovnarkom'a katılmamış olan Sol SD'ler, üyelerini ADK'den çekti. MYK'nin önde

---

[22] 'Resignations from the Bolshevik Central Committee' (17 Kasım 1917), der. James Bunyan ve H. H. Fisher, *The Bolshevik Revolution 1917-1918: Documents and Materials* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961), s. 204.

[23] 'Bolshevik Resignations from the Sovnarkom' (17 Kasım [4 Kasım] 1917), a.g.e. içinde, vurgu eklenmiştir.

gelen Bolşeviklerinden A. Lazovski, 26 Ekim günü ADK'nin basına sansür uygulaması başlatmasını protesto etmişti.

Fakat aynı gün, gözü korkan Zinoviev, Lenin'e boyun eğdi ve Merkez Komite'ye yeniden kabul edildi. Ve yine 7 Kasım günü MYK, yine hepsi Bolşevik olan Sovnarkom'un kararnamelerle iktidarı yürütmesini (23'e karşı 29 oyla) onayladı. On gün sonra, 17 Kasım günü Lenin, Sol SD'nin Sovnarkom'a girmesine izin verecek kadar iktidarda kendini güvende hissetti. Müzakerelerde aralarında tarım, adalet, yerel yönetim, posta ve telgraf komiserlikleriyle iki de görev alanı tanımlanmamış komiserlik elde ettiler. Sol SD'nin Sovnarkom'a girmesine izin verilmesi hükümete koalisyon görüntüsü vermişti; iddiaları savuşturulmuş olan 'uzlaşmacı' Bolşevikler muhalefetlerinden vazgeçmeye başlamıştı. Kamenev ve müttefikleri istifalarını geri çekerek, parti önderliğindeki eski görevlerine iadelerini istediler; üç ay sonra Merkez Komite'ye yeniden girmelerine izin verildi.

Yeni sovyet hükümetinin görece daha demokratik hale gelmesi için ele geçen en büyük fırsat artık kaçmıştı. Lenin ve Troçki demokratik pratikleri rafa kaldırmışlardı; fakat demokrasinin hüsrana uğramasının sorumlusu büyük ölçüde bu iki kişi olsa da, bunun suçlusu olarak sadece onları görmek haksızlık olur. Menşeviklerle SD'ler yeni hükümeti Bolşeviklere bırakarak İkinci Sovyetler Kongresi'nden ayrılmıştı. Vikzhel konferansında Menşevik-SD bloğu sadece Bolşeviklerin en gözde iki önderini Sovnarkom'un dışında tutmaya değil, aynı zamanda genişletilmiş bir MYK'ye dumaları da katarak, yeni rejim içinde burjuvaziye parlamentoda yer açmaya çalışmıştı. Aslında, Bolşeviklerin asla kabul etmeyeceği ve gönüllü bile olsalar onların bir koalisyon hükümetini kabul etmelerine ister istemez engel olacak şartlar ileri sürmüşlerdi. Böylece bir devrimi totaliter bir sona doğru yönelmekten koruyacak en büyük fırsat kaçmıştı.

Kurucu Meclis

Yeni sovyet hükümeti artık uzun zamandır ertelenen Kurucu Meclis'in toplanması ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştı. Meclis, Rus siyasetinin ve toplumunun, özellikle toprağın yeniden dağıtılması, cumhuriyetin yönetimsel yapısı, sovyetlerin ve sendikaların rolü, ezilen ulusların hakları ve Rusya'nın savaşa katılması gibi çözülmesi gereken en çetrefil sorunların en âlâsından bir arenası haline gelmişti. Bu konuların her biri, toplanması defalarca ertelenen

Meclis tarafından ele alınacak diye defalarca ertelenmişti. Bolşevikler meclisin derhal toplanmasını talep ederek ciddi bir halk desteği edinmişti. Fakat iktidara geldiklerinde, hangi parti yahut parti bloğunun mecliste delege çoğunluğunu elde edeceğini kestirmenin olanaksız olduğunu fark ettiler. Seçim sonuçları onların aleyhine de olabilirdi. İktidarı ele geçirdiklerine göre, halkın güvenini kazanıp korumaları için, 12 ile 26 Kasım günleri arasındaki iki hafta içinde yapılacak seçimin tarihini belirlemeleri gerekiyordu.

Bununla beraber, seçimler yapıldığında çıkan sonuç Bolşeviklerin istediği gibi değildi. En fazla oyu SD'ler almış olsa da mutlak çoğunluğa erişememişti. Kullanılan 41,6 milyon oydan, SD'lerin aldığı 15,8 milyon oya karşılık, Bolşevikler 9,8 milyon, Menşevikler 1,9 milyon oy toplamış ve liberal Kadetler de 1,9 milyon oy almıştı.[24] Bolşevikler en çok oyu şehirlerde almıştı: Petrograd'da 424.000 oy alırken, SD'ler ancak bunun üçte biri kadar (152.000) oy almıştı; Menşevikler iyice küçük bir parti haline gelmişti (29.000). Moskova'da da benzer sonuçlar alındı. Fakat kırsal bölgelere SD'ler ağırlığını koymuştu. Genel olarak bölge ne kadar kırsal ve uzaksa SD oyları o kadar fazlaydı. (Ukrayna en önemli istisnaydı; burada milliyetçi bir parti olan Ukrayna SD'leri açık ara en çok oyu almıştı. Menşeviklerin geleneksel olarak güçlü bir taban bulduğu, Gürcistan'ı da içine alan bütün güneydeki oylama sonuçları, Rusya'dan ayrılma olmasa bile, öncelikle kültürel özerklik kazanma isteğini yansıtıyordu.) SD oylarının çok olmasının anlamını çözmek zordu. Büyük olasılıkla bu durum, Oliver Radkey'in ulaştığı sonuçta olduğu gibi, Bolşevik karşıtı büyük ve sabit bir seçmen kitlesinden çok, genellikle SD'li olan yerel tarım uzmanlarına ve öğretmenlere verilen güçlü desteği yansıtıyordu. Oy pusulasında ana parti SD ile Sol SD ayırt edilemediği için, Sol SD'ye oy vermek isteyen kimi seçmenler oyunu eski SD partisine de vermiş olabilirdi.

5 Ocak 1918 günü Kurucu Meclis delegeleri sonunda Petrograd'a gelerek Tauride Sarayı'nda toplandı –saray ağır silahlı askerler tarafından 'korunmaktaydı'. Meclis salonunun içinde Bolşevik taraftarları balkonları ağzına kadar doldurmuş, Bolşevik karşıtı delegeler konuşurken ıslık ve yuhalama sesleriyle onları bastırıyordu —demokratik usulün inişe geçtiğinin başka bir örneği olan bu uygulama 24-25 Ekim isyanından hemen sonra başlamıştı. Çoğunlukta olan SD, partisinin gücünün bir göstergesi olarak Çernov'u baş-

[24] Oliver H. Radkey, *Russia Goes to the Polls: The Election to the All-Russian Constituent Assembly, 1917* (İthaka, N. Y. ve Londra: Cornell University Press, 1950).

kanlığa seçti. Çernov, Bolşeviklerle bir ölçüde uzlaşmacı tonlar içeren konuşmasında, savaş sırasındaki Zimmerwaldcı konumuna ve toprağı köylülere verme isteğine ağırlık verdi. Ama bu sözler salondaki asker ve denizcilerin durmadan sözlerini kesmesini önlemeye yetmezken, SD'ler tarafından yapılan konuşmalarda olduğu gibi, ıslıklar ve yuh sesleriyle karşılandı.

Meclis toplantısı gün içinde Rusya'nın federal bir cumhuriyet olduğunun ilan edilmesiyle; Bolşeviklerin Almanyayla ayrı bir barış görüşmesi yapma girişimlerinin geri çevrilmesiyle; ve İkinci Sovyetler Kongresi'nin kabul ettiği toprakla ilgili karara oldukça benzeyen bir toprak kanununun benimsenmesiyle sürdü. Çernov, Meclis'in toprak kanununu yüksek sesle okurken, Zheleznyak adlı anarşist bir denizci kalabalık arasından kendine yol açıp kürsüye çıktı ve delegelere dağılmalarını söyledi, 'çünkü muhafızlar yorgun'du. Bolşevik ve Sol SD delegeleri salonu terk etmişti bile. Çernov'un toprak kanununu hızla okuyup bitirmesinden sonra Meclis'in geriye kalanları kanunu hemen kabul etti. Delegeler daha sonra muhtemelen ertesi gün geri gelme niyetiyle salondan ayrıldı.

Fakat böyle bir geri geliş olmadı. İlk gün oturumu aynı zamanda son oturumdu. Ertesi sabah delegeler Tauride Sarayı'na geldiğinde, saray girişi sovyet birlikleri tarafından kapatılmıştı. MYK alenen Kurucu Meclis'i karşıdevrim için bir 'kılıf' olmakla suçlayarak, Meclis'i feshetmişti. Daha sonra delegeler taşradaki memleketlerine dağıldı. Oralarda başarısızlıkla sonuçlanan Meclis için destek toplamaya çalıştılar; ama Meclisin feshedilmesi halkın pek de umrunda değildi. Görünüşe bakılırsa Rus halkı yabancı Meclis'in hükümsüz kalmasından çok daha fazla, Bolşeviklerin toprak ve barışla ilgili olarak neler yapacağını merak ediyordu.

Böylece Bolşeviklerin iktidara resmen el koymaları tamamlandı. Yeni yöneticilerin karşılaştığı sorun, artık bu iktidarı devam ettirip ettiremeyecekleri ve ettirirlerse onu nasıl kullanacakları sorunuydu.

14. BÖLÜM

DİKTATÖRLÜĞÜN DOĞUŞU

Brest-Litovsk Görüşmeleri

Bolşevikler Ekim ayaklanmasını yürütürken, yarı-feodal bir tarım toplumunda devrimci değişimi kabul etmeyen geleneksel Marksizmden ciddi biçimde sapmışlardı. Marx'ın 1880'li yılların başında *narodnik* tarzda toprak paylaşımına verdiği şartlı desteğe rağmen, Menşeviklerle Bolşevikler sosyalist bir devrim için Rusya'nın ekonomik açıdan hazır olmadığı konusunda uzun süredir aynı fikirdeydi.

Fakat 1917 yılının tarihsel koşullarının kendine özgü kesişme noktası — savaşın getirdiği korkunç açlık ve kırıma Rus proletaryasının aşırı radikalleşmesinin eklenmesi— Lenin'in gözünde, sadece tarihsel bir kumar değil, *tarihsel bir zorunluluk* da olan Ekim Devrimi'ni doğurdu. Bolşevik önder, Batı kapitalizminin savaş yüzünden ciddi şekilde zayıflamasının, Batılı işçileri sosyalist tarzda bir ayaklanmanın eşiğine getirdiğini belirtiyordu. Rusya uluslararası kapitalist zincirin zayıf halkasıydı. Rusya'nın işçi partileri, sosyalist bir devrim başlatabildiğine göre, —Rusya'dan farklı olarak— sınıf bilinci olan sayısız proletere ve somut yetersizliklerin üzerinden kısa sürede gelmeye yetecek bir ekonomiye sahip, sanayisi gelişmiş ülkeler sosyalist devrimleri haydi haydi ateşleyebilirdi. Adeta, 'tarihe itici bir güç' katabilir ve Avrupa kıtasını hızla sosyalist bir geleceğe taşıyabilirdi. Bu nedenle Bolşevikler için, Rusya'da Ekim Devrimi'nin *varoluş nedeni* büyük oranda Avrupa'da sosyalist bir devrimi —yahut daha geniş anlamıyla söylenecek olursa 'dünya devrimini— ateşlemekti.

Hatta Lenin'in 1917 yılı Ekim ayından önceki yazı ve konuşmaları, Almanya'da bir proletarya devrimine yönelik çağrılarla doluydu. Finlandiya Garı'na geldiğinde yaptığı kısa konuşmayı hatırlarsak, Rus Devrimi'ni uluslararası proletaryanın öncüsü olarak göstermiş ve konuşmasını şu haykırışla bitirmişti: 'Yaşasın dünya sosyalist devrimi!' Aynı haykırışı, Ekim ayaklanmasının gerçekleşmesinden sadece birkaç saat önce Petrograd Sovyeti'ndeki konuşmasının sonunda da tekrarlamıştı. Nisan Tezleri'nde ideolojik değişim, Rusya'daki bir proleter devrimin Almanya'daki bir proleter devrimini ateşlemesi varsayımına dayanıyordu. Lenin, Ekim'den sonra halka yaptığı bir dizi konuşmada Alman devrimci hareketinin önemli bir lideri olan Karl Liebknecht'in adından sık sık söz ediyordu. 1918 yılının Şubat ayında, 'Liebknecht [Almanya'da] *iki üç hafta içinde* burjuvaziye karşı zafer kazanırsa (olmayacak şey değil bu) bizi bütün sıkıntılardan kurtaracaktır. Buna şüphe yok' diye yazacak kadar iyimserdi.[1]

Bolşevikler için dünya devrimi sadece özlem duyulan bir ideal değildi; o aynı zamanda büyük bir zorunluluktu. Rusya'nın çoğu devrimcisi için, Avrupa'da, özellikle Almanya'da sosyalist bir devrim olmadan Rusya'da sosyalist, hatta Jakoben tarzda bir devrimin, Rus toplumunu dönüştürmesi bir yana, ayakta bile kalamayacağı kabul edilen bir gerçekti. Sanayileşmiş Batı'daki proletarya devrimlerinin Rusya'daki devrimci rejimin iktidarını koruması için gerek duyduğu somut yardımı sağlaması bekleniyordu. Böyle bir yardım olmadan Bolşevik Rusya'nın dışarıdan kapitalist saldırılar ve ülke içinde iç savaş tarafından yok edileceği kesindi. Bu yüzden Bolşevikler sürekli olarak az çok yakın bir Alman devrimi beklentisiyle yaşadı. Böyle bir devrime önayak olmanın ötesinde, şu yahut bu şekilde Almanya'nın Doğu Cephesi'ndeki savaşı sona erdirmenin peşindeydiler. Rusya'nın diğer Müttefikler'den ayrı olarak olanaklı olan en kısa zamanda İttifak Kuvvetleri'yle barış görüşmeleri yapıp bir anlaşma imzalaması gerekiyordu.

1917 yılının sonbaharında, Rusya'ya erken bir barış getirmek kaçınılmaz olarak Bolşeviklerin güvenilirliğini sağlamaktan ayrı tutulamazdı. Savaştan duyulan nefret ordunun her tarafına yayılmıştı. Halen cephede olan üniformalı köylüler köylerine dönmeye ve onları bekleyen kamulaştırılmış topraklarına kavuşmayı dört gözle bekliyordu. Ekim Devrimi'nin ardından, daha

---

[1] V. I. Lenin, 'A Painful But Necessary Lesson' (25 Şubat 1918), *Collected Works* içinde (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1963), s. 27:65; vurgu eklenmiştir.

öncesine kıyasla çok daha kalabalık gruplar halinde cephe hatlarından firar ettiler. Bu firarlar, cephedeki Bolşevik propagandacılar ve az sayıdaki dağınık kuvvet dışında Alman ordusuna karşı gelecek gerçek bir ordu bırakmayacak kadar kitleseldi. 1917 yılının Aralık ayında Troçki dışişleri bakanı olarak Almanya'yla bir barış anlaşması görüşmesi için Polonya'ya doğru seyahat ederken, 'savaşa devem edecek bir konumda değildik' gözleminde bulunur ve cephe hattını geçerken de ekler: 'Siperler hemen hemen boştu, hangi şartlar altında olursa olsun, savaşın sürdürülmesiyle ilgili hiç kimse tek bir sözcük söylemeye cesaret edemezdi. "Ne olursa olsun, barış, illa barış!"'[2]

7 Kasım günü —ayaklanmadan sadece birkaç gün sonra— Sovnarkom, barış görüşmelerini başlatma yolunda, Rus ordusunun başkomutanı General N. Dukhonin'e Almanya'ya ateşkes önermesi emrini verdi. Dukhonin'in reddetmesi üzerine 9 Kasım günü rejim, onun yerine uzun zamandır Bolşevik olan deniz asteğmeni Nikola Krilenko'yı atadı. Birkaç gün sonra Krilenko yeni görevine başlamak üzere, (başkomutanlık karargahı) Stavko'nun bulunduğu yere geldi. Ordunun kontrolünü sağlamak için Geçici Devrim Komitesi kurulmuştu; Komite, Bir Numaralı Karar hükümlerinin çok ötesine geçerek, bütün orduyu radikal bir şekilde demokratikleştirdi. O zamandan sonra bütün subaylar oyla seçilecek, unvanlar ve subayların taktığı apoletler kaldırılacak, askeri yetki de seçilmiş ordu komitelerine bırakılacaktı. 11 Aralık günü cephelerin çoğu Moghilev'de toplanıp, Krilenko'nun başkomutanlığıyla birlikte Ordu ve Donanma Komutası Merkez Komitesi'ni seçecek olan konferansa delege göndermişti. Yeni komutan bütün Rus askerlerine, Alman birlikleriyle kardeş gibi samimi olmaları ve alay düzeyinde ateşkes anlaşması başlatmaları talimatı verdi. Bu adımların, sıradan askerlere komutanları ve hatta askeri strateji üzerinde büyük güç sağlamasına karşın, yine de Rus ordusunu eriyip yok olmaktan kurtaramadı.

Sonunda 9 Aralık günü Sovyet Rusya, yürürlüğe koyduğu bir ateşkesle birlikte, Almanya'nın Brest-Litovsk'taki doğu karargahında İttifak Kuvvetleri'yle resmi barış görüşmelerine başladı. Rusya'yı ateşli bir Bolşevik olan Adolf Joffe temsil ederken, İttifak Devletleri'nin baş temsilciliğini Almanya Dışişleri Bakanı Richard von Kühlman ve (Almanya Başkomutanı) General Max von Hoffmann yapacaktı.

---

[2] Leon Troçki, *Lenin: Notes for a Biographer*, çev. Tamara Deutscher (1924; yeni basım New York: G. P. Putnam's Sons, 1971), s. 99.

Brest-Litovsk'a Almanya adına gelen subaylar Sovyet delegasyonu üyelerine ince bir dostluk atmosferi sundu, onlarla yemek yiyip önderlerinin cesaretini övdüler. Aynı zamanda iyi niyetli Joffe'den, Rusya'daki koşullarla ve Bolşevik önderlerin niyetiyle ilgili bilgiler sızdırdılar. Bununla beraber, bu sıcak atmosfer 27 Aralık günü yeni dışişleri bakanı Troçki, Joffe'nin yerini almak üzere oraya gelince aniden sona erdi. Çalışma arkadaşları için ayrı yemek salonları da dahil olmak üzere ayrı bir karargâh isteyen Troçki, sohbet toplantıları ve sözde nezaket yerine doğrudan, açık sözlü, ciddi görüşmelere geçti.

Bolşevik önderin amacı Brest-Litovsk görüşmelerini devrimci propagandayı uluslararası proletaryaya yaymak için bir aşama olarak kullanmaktı. Troçki'nin kaleminden, hepsi Almanca olarak sel gibi akan çağrılar, broşürler ve hatta resmi diplomatik belgelerin tamamı generallere ve devlet adamlarına değil, 'halklara' —özellikle de Almanya ve Avusturya işçilerine— sesleniyor, dikkatlerini onların hükümetlerinin bariz emperyalizmine çekiyordu. Proleter enternasyonalizmine net bir inançla, Almanya ve Avusturya işçilerini zulme karşı ayaklanıp, kendi sovyet devletlerini kurarak Rusya'daki kardeşlerine destek olmaya çağırıyordu. O ve diğer Bolşevikler büyük bir istekle sıradan Alman askerlerine ulaşmaya çalışıyordu; Rus delegasyonuna eşlik eden Bolşevik bir gazeteci ve siyasal strateji uzmanı olan Karl Radek, imparatorluk subaylarının gözleri önünde, propaganda malzemesi dolu bir valizi açarak içindeki devrimci yayınları hemen yakınındaki Alman askerlerine dağıttı. Kendine özgü ironisiyle Troçki, Alman askerlerine Almanya'nın Sosyalist Devrimcilerinin faaliyetleri hakkında bilgi vermek üzere bizzat Alman subayları ziyaret etti:

> Almanya'nın kurmayları Alman askerlerine Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg [savaş karşıtı faaliyetlerinden ötürü hapse atılan iki Alman Marksist] hakkında bir şeyler anlatamazlar diye bizim kendi yayınlarımızı istettim. Bu konu hakkında Alman askerleri için özel bir bildiri bastırmıştık.[3]

Isaac Deutscher'in belirttiği gibi, 'Böylesi [Troçki tarafından] diplomasiye sokulan eşi görülmemiş bir tarzdı. Dışişleri Bakanı da olsa devrimin baş propagandacısı olmayı sürdürmüştü.'[4]

---

[3] Leon Troçki, *My Life: An Attempt at an Autobiography* (New York: Pathfinder Press, 1970), s. 364.

[4] Isaac Deutscher, *The Prophet Armed-Trotsky: 1879-1921* (New York ve Londra: Oxford University Press, 1954), s. 352.

Troçki'nin, halka yönelik bu tür girişimlerle mümkün olduğunca uzatmak istediği görüşmelerden beklentisi, yaptığı propagandanın Alman emperyalizmine ve savaşın vahşiliğine karşı öfkeyle birleşerek bir Avrupa devriminin başlamasına katkıda bulunmaktı. Anılarında da 'Biz, elbette, bazı hızlı devrimci gelişmelerden umudumuzu kesmemiştik'[5] diyordu. Aynı zamanda kendi tutumunun diğer Müttefikler'in de Brest-Litovsk görüşmelerine katılmalarını ve sonuç almak için sorumluluğu paylaşmalarını tetikleyeceğini umuyordu. Bolşevikler tekrar tekrar İttifak Devletleri'ni kendi tam yetkili temsilcilerini Brest-Litovsk'a göndermeye davet ederken, sözde Petrograd'a danışmak için sürekli ertelemeler talep ediyordu. Fransa ve İngiltere, tabii ki, onları önemsemedi: Onlar dört gözle kendi cephe hatlarını takviye etmesi ve onlara sonunda zaferi getirecek bol miktarda donanım sağlaması için Amerikan birliklerinin gelmesini bekliyordu.

Bununla beraber, Troçki'nin erteleme taktikleri Alman Genelkurmayı'nın sinirini bozuyor, kurmay heyeti gecikmelerden ötürü Hoffmann'a yakınıyordu. O sıralarda Paris'e karşı son büyük saldırılarını hazırlayan Ludendorff'la Hindenburg, Bolşevik önderi görüşmeleri hızla sonuçlandırması için sıkıştırıyordu. Alman birliklerini Doğu Cephesi'nden Batı'ya kaydırma ihtiyacı çok yakıcı bir hale gelmişti. Hoffmann ve onun militarizm yanlısı arkadaşları ne kadar uzun süre beklerlerse Rusya'nın olanaklarından o kadar çok yararlanacakları kanaatiyle Doğu'daki savaşı sona erdirmek için gerçek bir neden olmadığını düşündüler. Rus ordusunun adeta yok olduğunu çok iyi biliyorlardı; aslında, savaşın yeniden başlaması Almanya için gerçekten bir nimet olabilirdi —bu durum Almanya'nın, ülkedeki ve Avusturya'daki aç halklarının gereksinimini karşılayabilecek zengin tarımsal kaynaklara sahip olan Ukrayna'yı teslim almasını sağlayabilirdi. Gıda yönünden Almanya'ya bağımlı olan Viyana kıtlığın eşiğine çoktan gelmişti.

5 Ocak günü Troçki, Hoffmann'a açık açık Almanya'nın hangi sınırları topraklarına katmayı planladığını açıklamasını istedi. Hoffmann bunun üzerine, Baltık'tan Karadeniz'e kadar mavi kalemle işaretlenmiş çok geniş bir alanı gösteren bir harita açtı. Troçki'nin daha sonra açıkladığı gibi:

> Almanya ve Avusturya eski Rusya İmparatorluğu'nun sahip olduğu yaklaşık 160.000 kilometre kareyi içeren bir alanı almak istiyordu. Bu topraklar, eski Polanya Krallığı, Litvanya ve Ukraynalılarla Beyaz Rusların yaşadığı geniş bir

[5] Troçki, *Lenin*, s. 99.

alanı kapsıyordu. Üstelik, harita üzerinde çizilen çizgi Letonyalıların yaşadığı toprakları ikiye bölüyor ve Baltık adalarındaki Estonyalıları anakarada yaşayan aynı halktan ayırıyordu. Almanya ve Avusturya bu bölgeler içindeki askeri işgal rejimini sadece Rusya'yla barış imzalanana kadar değil, genel bir barış imzalandıktan sonra da sürdürecekti.[6]

Daha sonra Troçki aynı gün içinde Petrograd'a dönerek görüşmeler hakkındaki raporunu sundu. Bolşevikler nasıl yol alınacağı konusunda anlaşmaktan uzaktı ve oldukça ateşli tartışmalardan sonra üç seçenek belirdi.

Lenin, anlaşma koşulları ne olursa olsun, Bolşeviklerin Almanya'nın koşulları üzerinden bir anlaşmayı derhal imzalaması gerektiği üzerinde duruyordu. Geri çevirmek, hiç kuşkusuz ki ezici bir yenilgiye yol açacak düşmanlıkların pekâlâ yeniden başlamasına neden olabilirdi: Alman birlikleri Ukrayna'nın önemli bir kısmını kolayca ele geçirebilir ve bunu oldubittiye getirebilirdi. Bolşeviklerin iktidarını ortadan kaldırmaya da yardım edebilirlerdi. Fakat barış anlaşması imzalayarak, Bolşevikler 'nefes alacak bir boşluk' elde edebilecek, ondan sonra da Rusya'nın yardımına gelecek Batı devrimlerini teşvik etmeye çalışacaklardı.

Diğer uçta ise, genç Nikolay Buharin ve onun Moskovalı yoldaşları —'Sol Komünistler'— Avrupa'yı devrimlerin kasıp kavurmak üzere olduğu bir zamanda kapitülasyonu şiddetle reddettiler. Sol SD ve önde gelen bazı Bolşeviklerle birlikte, kendi bakış açılarını büyük oranda etkileyen 1792 örneğini ve Fransa Devrimi'ni hatırlatarak, Bolşevik önderliğini Alman emperyalizmine karşı devrimci bir gerilla savaşı başlatmaya çağırdılar.

Troçki, 'ne savaş ne barış' formülünü ileri sürerek ortayolcu bir tavır geliştirdi. Sovyet rejiminin artık İttifak Devletleri'yle savaşmaması gerektiğini, ama onların barış anlaşmasını da imzalamaması gerektiğini iddia etti. Devrimlerin Batı ve Orta Avrupa'daki mevcut kapitalist hükümetleri kısa sürede devireceğini umarak, Rus görüşmeciler tercihen görüşmeleri mümkün olduğunca uzatmaya çalışmalıydı. Troçki, 'ne savaş ne barış' formülünü, Almanya ve Avusturya'nın kilit şehirlerinde genel grevlerin ve barış gösterilerinin yapıldığı —Bolşeviklerin de bunlardan bir Orta Avrupa Devrimi'nin patlak verebileceğini umduğu— bir zamanda ileri sürmüştü.

---

[6] Troçki'nin Açıklaması'ndan (5 Ocak [18 Ocak] 1918), James Bunyan ve H. H. Fisher, der., *The Bolshevik Revolution 1917-1918: Documents and Materials* içinde (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961), s. 498.

Merkez Komite'de azınlıkta kalan Lenin, Troçki'nin tutumunun çok riskli olduğu uyarısında bulunuyordu: Eninde sonunda Batı'da devrimlerin mümkün olduğunu kabul ediyordu; ama Troçki'nin tutumu, sovyet rejiminin geleceğini devrimlerin hemen gerçekleşme şansına bağlıyordu. 11 Ocak günü Merkez Komite'nin konuyu ele aldığı toplantıda Bolşevikler, Troçki'nin görüşünü (7'ye karşı 9 oyla) kabul etti ve barış anlaşması imzalamayı geciktirmesi için onu yetkili kıldı. Bunun üzerine Troçki, aldığı bu yetkiyle Brest-Litovsk'a geri döndü.

Ukrayna'da silahlı çatışma çıkması üzerine Brest-Litovsk görüşmeleri çıkmaza girdi. 29 Aralık günü Kiev'de, Bolşeviklere düşman Ukrayna milliyetçisi bir grup ortaya çıkmıştı. Kendilerini Ukrayna Halk Cumhuriyeti olarak adlandıran, Merkezi bir Rada (yani Millet Meclisi) tarafından yönetilen bu milliyetçi hareket, Ukrayna'nın Petrograd'ın değil Berlin'in hakimiyeti altında olmasını tercih ediyor ve İttifak Devletleri'nden Rada'yı egemen yönetim olarak tanımasını bile istiyordu. Almanya buna razı olmaya dünden hazırdı. 19 Ocak günü Rada'yla anlaşmanın imzalanmasıyla Hoffmann, Rada'yı Almanya'nın korumasına aldı, karşılığında da Rada'nın egemen olmak istediği Ukrayna'nın geniş bir bölümünü topraklarına kattı. İki gün sonra Kızıl Muhafızlar sahneye çıktı ve Ukrayna'nın bütünü üzerinde sovyet hakimiyetini ilan ederek Rada'yı dağıttı. İttifak Devletleri Bolşevik hakimiyetini ısrarla reddederek Rada'yı desteklemeye devam etti. Gerçekten de Almanya 25 Ocak günü Rada'yla barış anlaşması imzalamış, bu sayede Sovyet Rusya aleyhine Ukrayna'nın tahılına erişme hakkı elde etmişti.

Bu arada Troçki, Brest-Litovsk'a geri dönmüş ve 28 Ocak günü, 'Ne Savaş Ne Barış' önerisini Almanya delegasyonuna sunmuştu. 'Şu anda Almanya, Avusturya-Macarsitan, Türkiye ve Bulgaristan ordularıyla karşı karşıya olan bütün birliklere tamamen geri çekilmeleri için emir' göndererek, Sovyet rejiminin savaştan çekildiğini ilan ediyordu. Üstelik, bir barış anlaşması imzalayarak örtülü şekilde emperyalist taleplerde bulunan Hoffmann'ı onaylamayı kesinlikle reddediyordu.[7] Rusya'nın önerisi İttifak Devletleri'nin bütün temsilcilerini hayrete düşürdü. 'Olur şey değil!' diye tıslıyordu Hoffman; 29 Ocak günü de Bolşeviklerle yapılması öngörülen bütün görüşmeler kesildi.

---

[7] 'Ne Savaş, Ne Barış' (28 Ocak [10 Şubat] 1918), Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 510.

Bununla birlikte, çoğu Bolşevik gibi Troçki de 1918 yılının sert kışı üstüne bir de açlıktan kırılan sıradan Alman askerinin anavatanı uğruna ne yapacağını büyük oranda yabana atmıştı. Alman Genelkurmayı ve İmparatoru aslında 'Ne Savaş Ne Barış' açıklamasından hoşnuttu. Ukrayna'nın tahılında gözü olan Alman yönetimi, Troçki'nin ifadesinin ateşkesi ortadan kaldırdığına karar verdi. 17-18 Şubat günlerinde* 53 alayını Rusya'nın boş sayılabilecek siperlerine doğru sürerek bütün Rus cephesi boyunca saldırı başlattılar. Görünüşe bakılırsa Bolşevik propagandadan etkilenmemiş olan Alman birlikleri, kendilerine direniş göstermemeleri emredilen Sovyet kuvvetlerine karşı mükemmel bir düzen içinde yürüyordu. Hoffmann günlüğünü yazarken neşe içindeydi:

> Hayatımda bildiğim en komik savaştı —neredeyse bütünüyle savaşı trenle ve motorlu araçlarla yürüttük. Bir avuç piyadeye makineli tüfek verip, bir tüfek de trene yerleştiriyor, bir sonraki menzile kadar yollarını hazır ediyorduk; orayı alıyor, Bolşevikleri esir ediyor, birkaç birlik daha topluyor ve yola devam ediyorduk. Kim ne derse desin, bu ilerlemenin değişik bir çekiciliği vardı.[8]

Alman ordusu beş gün içinde ülkeye yaklaşık 250 kilometre girecek kadar hızla ilerlerken, sonuç olarak Helsinki, Psikov, Kharkov, Kiev, Minsk, Rostov ve aradaki bütün kasaba ve şehirleri işgal etti.

Lenin dehşet içinde Merkez Komite'nin bir parça sağduyulu davranıp Almanya'nın dayattığı şartlar üzerinden barışın kabul edilmesinde ısrarcı oldu. Merkez Komite'yi kararından caydıramayan Lenin'in bu acil talebi, Alman birlikleri Rusya içlerine doğru engelsiz ilerlerken daha 18 Şubat günü (6'ya karşı 7 oyla) reddedildi. (Belirtmek gerekir ki, Troçki de karşı oy kullananlar arasındaydı.) Daha sonra aynı gün içinde Petrograd'a, çok geniş bir askeri teçhizata sahip olan Almanya'nın Dvinsk'i aldığı ve Ukrayna'nın iç bölgelerine doğru herhangi bir zorluk çekmeden ilerlediği haberi ulaştı. Bu haber Merkez Komite'yi sarstı ve kendine getirdi: Hemen ikinci bir toplantı

---

* 1 Şubat günü Bolşevik hükümeti, Rusya'da hâlâ kullanılan geleneksel rumi takvimini, batının Gregoryen takvimiyle değiştirmişti. Rumi takvim Gregoryen takvimden on üç gün geride olduğu için, tarih olarak 1 Şubat, 14 Şubat tarihi haline gelmişti; Almanya'nın saldırılarını başlattığı tarih Rusya'da da, Batı Avrupa'da da aynıydı. Bundan sonraki bütün tarihler, iki tarih arasına 'Eski Sistem' (E. S.) yahut kısa çizgi imi konmamışsa, Gregoryen'dir.

[8] Max Hoffmann, *War Diaries and Other Papers*, çev. Eric Sutton (Londra: M. Stecker, 1929), s. 1:207.

için biraraya gelerek, —artık Troçki'nin de desteklediği— Lenin'in önergesini sonunda, bir oyla da olsa, geçirdiler!

Bolşevikler aceleyle Sovnarkom adına Berlin'e Almanya'nın bütün koşullarını kabul eden bir telgraf gönderdi. Alman birliklerinin Petrograd'ı bile tehdit edecek kadar Rusya içlerine ilerlediği bu üç gün boyunca Almanya'dan bir yanıt gelmedi. Sonunda 22 Şubat günü Almanya'dan gelen yanıt, Bolşeviklerin daha önce reddettiği koşulları daha da ağırlaştırıyordu. Kühlmann, Brest-Litovsk görüşmelerinin kesilmesinden beri elde ettikleri (içinde Ukrayna'nın büyük bir bölümüyle, Finlandiya ve Baltık bölgesinin de olduğu) yerleri de kapsayan, birliklerinin o anda işgali altında olan bütün toprakların Almanya'nın kontrolüne verilmesini talep ediyordu. Rusya, Almanya'nın işgali altındaki bu geniş topraklardan bütün birliklerini boşaltacak ve terhis edecek; tazminat ödeyecek; Karadeniz, Baltık ve Kuzey Buz Denizi donanmaları limanlarda tutulacak ve Almanya'ya ekonomik ayrıcalıklar tanıyacaktı. Bolşevikler İttifak Devletleri'nin hükümetleri aleyhine propaganda yapmaktan vazgeçecek ve Ukrayna'nın meşru hükümeti olarak Ukrayna Rada'sını tanıyacaktı. Son olarak da Kühlmann, Alman ordusunun Rusya içlerine ilerlemesini durdurması için anlaşmanın bir an önce imzalanması şartını koştu.

Petrograd, Merkez Komite ve Sovnarkom'daki Bolşeviklerin çoğu bu oldukça ağır (Almanya işçileri üzerinde giderek büyüyen bir etkiye sahip) koşullar karşısında büyük tereddüt yaşadı. Fakat Lenin bir kere daha Almanya'nın ültimatomunu kabul etmezlerse iki organdan da istifa etme tehdidinde bulundu. Almanya'nın sovyetlere dokunmadığını ve Bolşeviklerin Petrograd'da iktidarda kalmalarına izin verdiğini savundu. 23 Şubat günü Merkez Komite, Almanya'nın şartlarını küçük bir farkla kabul etti: Yedi kişi onay verdi, dördü (Bukharin ve onun Sol Komünist üç taraftarı) yine devrimci bir savaşı gerekli gördü ve dördü de (Troçki ve arkadaşları) çekimser kaldı. Dört Sol Komünist hemen Merkez Komite'den istifa etti. Aynı akşam MYK, Almanya'nın koşullarını 26 çekimser ve 85'e karşı 116 oyla kabul etti. Olumsuz ve çekimser oyların fazlalığı kapitülasyonun yol açtığı ıstıraba ve aşağılanmaya duyulan tepkiyi yansıtıyordu.

Fakat Rusya'nın Kühlmann'ın ültimatomunu kabul etmesi Alman birliklerinin ilerlemesini durdurmamıştı. Berlin, barış anlaşması fiili olarak imzalanana kadar ordusunun ilerlemeyi sürdüreceğini açıkladı. Artık başında Gre-

gory Sokolnikov olan öfkeli Bolşevik delegasyonu 3 Mart günü Brest-Litovsk'a gidip okumaya bile gerek görmeden anlaşmayı imzaladıktan sonra hemen Petrograd'a döndü. Almanya'nın Rusya içlerine ilerlemesi 3 Mart öğleden sonra saat bire kadar sürdü. Bununla birlikte Lenin, Almanya'nın Petrograd'ı işgal etme ve Bolşevik hükümetini tutsak alma ihtimalini devre dışı bırakmak için harekete geçti. 10 Mart gecesi gizlice şehri terk ederek hükümeti, daha sonrasında Bolşevik iktidarının merkezi ve Sovyet hükümetinin başkenti olacak Moskova'ya taşıdı.

Komünistler (Bolşevikler artık kendilerini böyle adlandırıyordu) Avrupa proletaryasının sosyalist bir devrime hazır olduğunu düşünmekle büyük bir yanılgıya düşmüşlerdi. Savaş yüzünden tükenen Alman proletaryası asla devrim yapmaya istekli değildi ve iktidarı alsa bile Rusya'ya yardım edecek somut olanaklara sahip değildi. Milliyetçilik ve derinlere işlemiş devlete bağlılık alışkanlığı Avrupa'daki bütün savaşanların, hatta savaştan önce sosyalist hareketlerden etkilenenlerin de tutumunu ciddi oranda etkilemişti. Batı Cephesi çökene kadar, kendi sosyalist partilerinin öğretilerine karşı, sadece belli olaylarda ve genellikle kuşkulu bir inanç ortaya koydular. 1918 yılında Alman işçilerinin mücadele arzusunun yok olmasında ne devrimci propaganda, ne Müttefiklerin işçileriyle sınıf dayanışması çağrıları, ne de sosyalizme bağlılık belirleyici oldu; aksine, Ludendorff'un savaşın son yılının ilkbaharı ve yazındaki saldırısı püskürtülürken öncelikle ortaya çıkan şey, Müttefiklere akan Amerikan teçhizatı ve birlikleriydi.

Komünistlerin Alman proletaryasının devrimci iradesini idealleştirmesi onlara pahalıya mal oldu: Rusya, yaklaşık iki milyon kilometre kare toprağı (topraklarının yaklaşık dörtte biri), 62 milyon insanın (nüfusunun yaklaşık yüzde 25'inin) yaşadığı bir alanı, tahılının üçte birini, şeker fabrikalarının yüzde 80'ini, demir ve kömür üretiminin yaklaşık dörtte üçünü ve 16.000 sanayi tesisinin 9.000'ini kaybetti.

Sovnarkom'un Brest-Litovsk anlaşmasını imzalamasına rağmen, Tüm Rusya Sovyetler Kongresi henüz onaylamamıştı. Lenin 14-18 Mart günlerinde Moskova'da toplanan Kongre'yi, Almanya'nın ilerlemesine Rusya'nın karşı koyamayacağı —'Ordumuz yok ki, ordumuzu cephede tutabilelim'[9]— ve Komünist/Sol SD hükümetinin henüz çok kırılgan olan devrimi güçlen-

[9] 'The Fourth Congress of Soviets Ratifies the Treaty' (Mart 1918), 'Summary of Lenin's Argument for Ratification', Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 531.

dirmek için 'nefes alacak bir boşluk' aradığı yolunda uyarılarda bulunarak sürdürdü. Bununla birlikte Lenin'in uyarılarının, anlaşmaya şiddetle karşı olan ve elindeki gücü anlaşmanın kabul edilmesine karşı harekete geçiren Sol SD'lere bir etkisi olmadı. SD'li bir önderin ileri sürdüğü gibi:

> Bu haydut anlaşmayı imzalayarak, Rusya'nın diğer kısımlarını kurtarmak için Almanya'nın eline teslim edilen kısımlarına ihanet ettiğimizi kabul etmiş oluyoruz. Biz nefes alana kadar devrimci proletarya ölmüş olacak ve ekonomik kaynakları kesilip alınan, sırtına tazminatlar bindirilen Rusya'nın gelecekte herhangi bir direniş gösterme ve toparlanma şansı kalmayacak.[10]

Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi, anlaşmanın imzalanmasını Lenin'in isteği doğrultusunda, 261'e karşı 784 oyla kabul etti. Fakat bu 'zafer' hükümet içinde tehlikeli bir bölünme yarattı. Sol SD'ler yaşanan bozgunu bir türlü içlerine sindiremedi. 16 Mart günü imza atmayı, 'Rusya'da başlayan Sosyalist Devrim'e ve uluslararası programa ihanet' sayarak reddettiler.[11] Sonra da Sovnarkom'dan çekilerek, sovyet koalisyon hükümetinin sonunu getirmiş oldular —ve farkında olmayarak, Menşeviklerin onlardan önce yaptığı gibi, tek parti devletinin oluşmasına olanak sağladılar.

Komünistler, Lenin'in amacına ulaşmış, 'nefes alacak bir boşluk' bulabilmişti. Ekim ayından dört beş ay sonra, kanlı iç savaşın ülkeyi kırıp geçirmesinden önce, muhaliflerinden gelecek ciddi bir müdahale olmaksızın, rejimi güçlendirebilirdi. Fakat bu 'nefes alacak boşluk' ve onun peşinden gelen iç savaş, Devrim'in ilk heyecanı sırasında kararlaştırılan Bolşevik politikalarda yapılan büyük değişiklikleri —devrimin 'ütopik' evresinin yerini giderek otoriterleşen bir canavarın almasını— işaret eder.

Sovyet Demokrasisinin Gerilemesi

Lenin'in demokrasi görüşü asap bozacak kadar muğlaktı. 1917 yılında Menşevik muhalifleri Lenin'i yeni Mikhail Bakunin olarak görürken, anarşistler de onu devrimci demokrasinin mezar kazıcısı Robespierre'in yeniden canlanmış hali olarak görüyordu. Her iki görüş de basitleştirmedir. Demokrasi

---

[10] 'The Fourth Congress of Soviets Ratifies the Treaty' (Mart 1918), 'Summary of Kamkov's Argument Against Ratification', Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 532.

[11] 'The Socialist-Revolutionists of the Left Repudiate the Ratification' (16 Mart 1918), Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 533.

sorununda Lenin, her şeyden önce pragmatistti. Onun bakış açısına göre bütün siyasal düşünce ve yapılar, aynı zamanda demokratik haklar, ilerlemesi insanlığı hayvanlık durumundan çıkaracak olan ve toplumsal kurtuluşun doruğuna ulaşma vaadini içinde barındıran, tarihin gerçek öznesi ekonomik gerçekliklerin 'üstyapısal' birer ürünüydü. Ahlâk, idealler, kültür ve felsefe gibi demokrasi de, temel olarak, 'insanlığı eğitmek' ve barbarlığı yok etmek için bir araç olan ekonomik çıkarların ürünüydü. Demokrasinin varlığı 'devrimin' çıkarlarına hizmet ediyorsa ondan faydalanılabilirdi, aksi halde bir kenara atılmalıydı. Demokrasi kendinde bir amaç değildi; devrimci partinin karşılaştığı pratik gereksinimlere bağlı olarak, onu, siyasal iktidar mücadelesi içindeki rakipleri karşısında güçlendirecek şekilde, demokratik haklar stratejik olarak genişletilebilir yahut daraltılabilirdi. Lenin'in demokrasiye bakışı, onun yazılarında değil, tutumunda dışavurulmuştur. Lenin'in ölümünden sonra onun teorik külliyatına verilen adla 'Leninizm', ideolojik öğretisinin dışavurumundan çok, iktidara ulaşmaya ve onu kullanmaya yönelik tekniklerin bir kaydı olarak ele alınmalıdır. Görece özgür sovyet devletinin önce Bolşevik diktatörlüğüne, oradan da Stalinist otokrasiye doğru evrilmesi bu pragmatist arkaplan üzerinden anlaşılmalıdır.

1918 yılının Ocak ayında Kurucu Meclis'in tasfiyeye zorlanması, (Mart ayına kadar Sol SD'li müttefikleriyle birlikte) başında Bolşeviklerin bulunduğu hükümetin şimdilik yerinde kalacağı anlamını taşıyordu. Beşinci Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'nin, adına Rusya Sosyalist Federe Sovyet Cumhuriyeti (RSFSC) diyeceği şeyin yeni anayasasını hayata geçirmesi 10 Temmuz 1918 gününü bekledi. Yeni anayasa, 1917 yılında Rusya'nın her tarafına yayılan sovyetlerin bolluğuyla somutlaştırılan doğrudan demokrasiyi geçerli kılacak gibi görünüyordu. Devrim'in ilk altı-sekiz ayında yerel, özellikle küçük kasaba ve köy sovyetleri kendi işlerini idare etmekte serbestti ve genellikle Moskova kaynaklı talimatları cezadan muaf bir şekilde yok sayıyorlardı. Gerçekten de devlet otoritesi genellikle yürütme komitelerinden çok sovyet meclislerine dayanıyordu. Dolayısıyla iktidar yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya doğruydu. Bu nedenle anayasanın ilk cümlesi şuydu: 'Rusya bir İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri Cumhuriyeti'dir. Bütün merkezi ve yerel otorite bu Sovyetlere verilmiştir.'[12]

[12] 'Constitution (Fundamental Law) of the Russian Socialist Federated Soviet Republic' [Rusya Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyeti Anayasası'] (kabul ediliş tarihi 10 Temmuz

Anayasa, sovyetleri hiyerarşik bir piramit içinde, yöresel köy (*vlost*), ilçe (*uezd*), vilayet (*guberniya*) ve bölge (*oblast*) düzeylerini içeren, şehir, kent ve mahalle düzeylerinde yapılandırıyordu. 53. Madde bu yapıyı ve sovyet kongrelerini düzenliyordu:

> *Oblast* [Sovyetleri] kongreleri şehir sovyetlerinin temsilcilerinden (...) *uezd* sovyetleri kongrelerinden oluşur. (...) *Guberniya* kongreleri şehir sovyetlerinin temsilcilerinden (...) *volost* sovyetleri kongrelerinden [temsilcilerden] oluşur. (...) *Uezd* kongreleri köy sovyetlerinin temsilcilerinden oluşur. (...) *Volost* kongreleri *volost* dahilindeki bütün köy sovyetlerinin temsilcilerinden oluşur.[13]

Temsilci kongreleri her düzeyde sadece yürütme komitesi değil, aynı zamanda bir üst düzey için de temsilci seçiyordu. Anayasa, yetkilerin bir kısmını yerel köy meclislerine dağıtıyordu: 'Mümkün olan kırsal mahallerde yönetim sorunlarıyla ilgili kararı, o mahallerin genel meclis seçmenleri doğrudan verecektir.' (57. Madde)

Fakat Anayasa, yerel sovyetlerin yargı yetkisini adamakıllı kısıtlıyordu. Çeşitli yerel sorunların çözülmesinin yanında, onlara öncelikli olarak, 'Sovyet Hükümeti'nin üst organlarının bütün talimatlarını uygulatma' yetkisi verilmişti (61. Madde). Bu hüküm, daha az temsil içeren üst sovyet organlarının, daha çok temsil içeren alt düzeydeki sovyetlerin kararlarını yasal olarak hükümsüz kılmasını olanaklı kılıyordu:

> Sovyet kongreleri ve onların yürütme komitelerinin, yerel komitelerin yaptığı işleri denetleme hakkı vardır (yani, bir *oblast* kongresi o *oblast*taki bütün sovyetleri, *guberniya* da *guberniya*daki bütün sovyetleri, vb. denetleyebilir). *Oblast* ve *guberniya* sovyetleri kongreleri ve onların yürütme komitelerinin, ayrıca kendi bölgelerindeki sovyetlerin aldığı kararları feshetme hakkı vardır (62. Madde).

Böylece Anayasa, sovyetleri ve merkezi hükümet kurumlarını kurumsallaştırırken, bunu, onları aşağıdan yukarıya yetki akışını ortadan kaldırabilecek oldukça merkezi bir yönetim piramidi içinde yapılandırarak yaptı.

Bu büyük yapının en tepe noktası, Rusya'da resmi olarak devletin yasama otoritesi olan ve ona yakın sayıdaki sovyetten oluşan Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ydi. Parlamentoyla eşdeğerdi ve içinde köylü, yanı sıra da işçi ve

---

1918), James Bunyan, der., *Intervention, Civil War, and Communism in Russia, April-December 1918: Documents and Materials* içinde (Baltimore: John Hopkins Press, 1936), s. 507. Anayasa'yla ilgili bundan sonraki bütün alıntılar bu kaynaktan yapılmıştır.

[13] 53. Madde, Anayasa, a.g.e. içinde, s. 517-8.

asker temsilcileri vardı. Dahası, yılda iki kez toplanan Sovyetler Kongresi'nin toplantıları, Komünistlerin dahi hükümet politikalarına eleştirilerini sunabildiği ve devlet yapısında değişiklikler önerebildiği yerdi. Buna bağlı olarak Komünist önderlik, kongreleri 'ciddiye alırdı', diye belirtmektedir T.H. Rigby, 'önemli hitabet, kanaat ve manipülasyon olanaklarının düzenlenmesini gerekli görürdü.'[14] Yılda iki kere yapılan toplantı aralarında ortaya çıkacak meseleleri çözmesi için, kendi yerine geçici bir 'parlamento' gibi işlev görecek daha dar olan MYK'yi yetkili kılmıştı.

Temmuz 1918 tarihli Anayasa sadece MYK'yi değil, resmi olarak Sovyetler Kongresi'ne sorumlu olan, teorik olarak da Kongre'yle —ve ona vekalet eden MYK'yle— bir bakıma İngiltere'de kabinenin Avam Kamarası'yla bağlantısına benzer bir bağlantısı olan Sovnarkom'u da meşrulaştırdı. Fakat Anayasa, Sovnarkom'un MYK'ye karşı sorumlu olmasını gerektirir gibi görünmesine rağmen, yasal olarak kararname çıkarma yetkisi tanınması (38. Madde), Sovnarkom'un MYK'ye tabi kılınmasını ortadan kaldırıyordu. Sovnarkom'un kararları ve kararnameleri, 'değerlendirme ve onay için' MYK'ye tabiydi, fakat anayasa 'acil önlemler tek başına Halk Konseyi Komiserleri (yani Sovnarkom) tarafından kanunla düzenlenebilir' (41. Madde) hükmünü içeriyor, MYK'yi pas geçerek yetkiyi bütünüyle Sovnarkom'a veriyordu[15] — daha önceki demokratik kuralları çiğnemenin bir yoluydu bu. Lenin'in başkanlık ettiği Sovnarkom, günlük politikaları oluşturuyor, giderek artan bir bürokratik komiserlikler düzenine doğru gidiyordu. Kısa süre içinde, sonunda bütün devleti sadece küçük bir komite yönetmeye başlayana kadar, yetkinin giderek daha az insanda yoğunlaşmasının temel aracı haline geldi.

Anayasa, böylesine büyük bir yetkiyi Sovnarkom'a verdiğinde, zaten mevcut durumu meşrulaştırmış oldu. Ekim Devrimi'nden hemen sonra Lenin ve bazı bakanlar, Sovnarkom'un sırf adını kullanarak çıkarttıkları kararlarla MYK'nin yetkisini aşındırmaya başlamıştı. 26 Kasım günü Sovnarkom kendi yetkisine dayanarak, ekonomi ve finans işlerini merkezi olarak yönetmek üzere bir Üst Ekonomik Konsey kurdu (2 Aralık), dini olmayan resmi nikahlarda talep halinde boşanmayı kabul eden yasayı çıkardı ve kadınlarla erkeklerin kanun karşısında tam eşitliğini sağladı (5 Aralık). Bankacılık sis-

---

[14] T. H. Rigby, *Lenin's Government: Sovnarkom 1917-1922* (Cambridge, Londra ve New York: Cambridge University Press, 1979), s. 162.

[15] Anayasa, Bunyan, *Intervention* içinde, s. 514.

temi ulusallaştırıldı (14 Aralık), menkul kıymetler borsası kapatıldı (25 Aralık). Kilise ve devlet birbirinden ayrıldı (9 Şubat) ve Rus hükümetinin dışborçlarının ödenmesi reddedildi (10 Şubat). Belirtmek gerekir ki, çoğu birbirinden cazip bu politikaların belirlenme biçimi, düpedüz sovyet yasalarının ve demokratik uygulamaların ihlaline işaret eder.

Daha 4 Kasım günü, bir MYK toplantısında önde gelen on bir Sol SD'li Lenin'den şu sorulara cevap vermesini istedi: '1) Neden kararnameler ve diğer [resmi] yasalar Merkez Yürütme Komitesi'ne sunulmuyor? 2) Hükümet bu keyfi olarak oluşturulmuş ve tümüyle yasadışı olan kararname yayınlama yönteminden vazgeçmeyi düşünüyor mu?'[16] MYK'deki Bolşeviklerin verdiği karşılık demokratik yordamları düpedüz burjuva diye suçlamak oldu: 'Emekçi kitlelerin parlamentosu olan Sovyet parlamentosunun, farklı sınıf ve farklı çıkarların buluştuğu, yönetici sınıf temsilcilerinin parlamenter engeller yaratmak için usul kurallarını kullandığı burjuva parlamentolarıyla hiçbir ortak yanı yoktur.'[17]

Aylar geçtikçe MYK'nin gücü ve önemi durmadan azaldı. Muhalif sosyalist hareketlerin Bolşevikleri eleştirebildikleri son yer olarak MYK'nin gücünü sürekli kaybetmesi artık rejim bünyesindeki demokrasinin sürekli zayıflaması anlamına geliyordu. Anayasa aynı zamanda Komünistlerin gücünü artırmasına yaradı. Sovyet temsilcilerinin seçimindeki genel oy hakkı köylüler aleyhine, (çoğu açıkça partinin adamı olan sayıları oldukça fazla 'memurları' da kapsayan) şehir proletaryasının ağırlığını bir hayli arttırdı. 25. Madde'ye göre, şehir sovyetleri her 25.000 seçmen için Tüm Rusya Sovyetler Kongresi'ne bir delege gönderirken, kırsal bölgelerdeki *guberniya*lar her 125.000 kişi için bir delege gönderiyordu. Oskar Anweiler'in belirttiği gibi, 'Açıkça proletaryanın lehine olan oranlardaki bu eşitsizliğin "sovyet demokrasisi" bünyesine kattığı kota sistemi, en azından kısmen de olsa, köylülüğün yoğun sayısal üstünlüğünü dengelemek ve sosyalizmin kuruluşunda proletaryanın tarihsel misyonunu öne çıkarmak içindi.'[18] Komünistlerin bu 'öne çıkmaya' fe-

---

[16] 'The Socialist Revolutionists Object to the Procedure of the Sovnarkom' (4 Kasım [17 Kasım] 1917), Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 188.

[17] 'The Central Executive Committee Approves the Procedure of the Sovnarkom' (4 Kasım [17 Kasım] 1917), Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 189.

[18] Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers', Peasants', and Soldiers' Councils 1905-1921*, çev. Ruth Hein (New York: Pantheon, 1974), s. 225.

na halde ihtiyaçları vardı: Partileri Rusya'nın o engin köylü kitleleri içinde çok az kök salabilmişti.

28 Ekim 1917 gibi erken bir tarihte Sovnarkom, tamamını burjuva olarak lanetleyerek, aralarında —izleyen Temmuz ayında— Maksim Gorki'nin *Novaya Zhizn* adlı bağımsız sosyalist gazetesinin de olduğu, liberal ve sosyalist gazetelerin kapatılmasını kararlaştırarak demokrasiyle köprüleri atma yolunda büyük bir adım atmış oldu. Beş hafta sonra, 7 Aralık günü de sovyetin bütün yasallık iddialarını bir yana bırakan yeni ve kritik bir güç odağı yaratıldı: Gizli polis. Lenin'in kendi önerisiyle Sovnarkom, genellikle meşum Çeka kısa adıyla bilinen, Karşı-Devrim, Spekülasyon ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'nu kurdu. Başkanlığa Felix Dzernhinski, yardımcılığına da Sol SD'li Martin Latsis atandı. Çeka'nın belki bir parça vicdan sahibi kimi yaratıcıları, çar döneminde çok eziyet çekmiş Polonyalı bir şair olan kültürlü ve duyarlı Dzernhinski'nin, bu kadar güçlü bir organın tehlikeli bir kurum haline gelmesine izin vermeyecek kadar insancıl olacağını umdu. 'Ruhani' tipte, hatta keşiş görünüşlü, aynı zamanda tüberkülozlu ve dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş biri olarak Dzernhinski, öteki dünyadan gelmiş bir engizisyoncuya benziyordu: İleri bir tarihte, Çeka'nın öldürdüğü sayısız insan için büyük acı çektiği, hatta ağladığı rapor edilmiştir. Fakat onun kurduğu şebeke, —Lenin'in kesin onayıyla— bütün yasal ve etik standartları rahatça ihlal ederek, eski rejimin uyguladığı başka pek çok güç ve şiddet yöntemini kullanarak, Rusya'daki hayatın her tarafının derinlerine kadar işledi. Rusya'da otoriter bir rejimin oluşturulmasında, Çeka'nın —aynı zamanda daha sonraki, GPU ve NKVD gibi türevlerinin— diğer bütün resmi kurumlardan çok daha fazla önemli hale geldiğini söylemek haksızlık olmaz. Sovyet Rusya'nın bir polis devleti haline gelme sürecini kendi başına en fazla taşıyan kurum Çeka'ydı.

Sovyetleri, demokratik organlar olmaktan çıkarıp birer denetim aracına dönüştüren adımlardan bir diğeri de Komünistlerin muhalif sosyalist partileri ortadan kaldırmaya başlamasıyla atıldı. 1918 yılının kış aylarının sonuyla ilkbahar başlarında, bir Menşevik-SD seçim bloğu —yasal bir şekilde— pek çok şehir sovyeti seçimine katılmıştı. Geleneksel Marksizmden ayrılan bir ekonomik program benimseyerek, bütünüyle devletleştirilmiş bir ekonomik yapı yerine karma bir ekonomi öngörüyorlardı. Rusya'daki verili ekonomik koşullar göz önüne alındığında bu son derece akla yatkın bir öneriydi. Bu öneri, işçiler kadar köylülere de cazip geldi, pek çok şehir sovyetinde Menşe-

viklerle SD'lere çoğunluğu kazandırdı. Kırsal bölgelerde SD ve Sol SD'ler bazı taşra sovyeti seçimlerinde açık bir üstünlük elde etti.

Fakat Menşeviklerin, SD'lerin ve Sol SD'nin çoğunluk elde ettiği her yerde, Komünistler devreye girerek ya beğenmedikleri sovyeti feshettiler veyahut da sovyetin yetkisini Komünist Parti üyelerine yahut sovyet politikalarına yeniden hükümet politikasına uygun bir biçimde yön verecek insanlara devrederek sosyalist delegeleri devre dışı bıraktılar. Sadece birkaç ay önce Vladimir N. Brovkin'in belirttiği gibi, 'bu, halk egemenliği kurumları olarak sovyetler sistemine karşı Bolşevikler tarafından yapılan bir devlet darbesi anlamına geliyordu'[19] —*onların istediği sistem tam da buydu.*

14 Haziran 1918 günü Komünistler, Menşevik-SD bloğunun seçim zaferlerine toptan son verdi. Menşevik ve SD'leri MYK ve bütün diğer resmi organlardan (Sibirya'da ve güneyde ayaklanma çıkarmaya çalışmakla suçlayarak) ihraç ettiler. Rusya'nın her tarafındaki bütün sovyetlere aynı şeyi yapmaları talimatı verildi. Menşevik ve SD gazeteleri toptan kapatıldı yahut bu gazeteler yeraltına indi. Şaşırtıcı bir şekilde, MYK'den ihraç edilen Menşeviklerin arasında son derece saygın bir devrimci, bir zamanlar Lenin'in en yakın arkadaşı ve yoldaşı Julius Martov da vardı. E. Drabkine daha sonra, Komünist bir tanık olarak hatırladıklarını şöyle anlatır:

> Martov hasta, veremli sesiyle 'diktatörlere', 'Bonapartistler'e, 'zorbalara' ve 'yağmacılara' verip veriştirirken bir yandan da paltosunu giymeye çalıştı, fakat titreyen elleri yüzünden kolunu geçiremedi. Lenin ayakta, bembeyaz olmuş, Martov'a bakıyordu. Bir Sol SD'li, parmağıyla Martov'u göstererek kahkahayı basmıştı. Martov ona dönerek şöyle dedi: 'Genç adam, senin mutlu olman için bir neden göremiyorum. Üç ay içinde sen de bizim durumumuza düşeceksin.' Titreyen elliriyle kapıyı açtı ve gitti.[20]

Buna rağmen, Menşeviklerin ve SD'lerin 1918 yılının Haziran ayında ihraç edilmesi sadece, çoğu tam da kendi bloklarının programında talep edilen şeyler olan özgürce seçilen sovyet, bağımsız sendika, ifade özgürlüğü ve bütün işçi partileri için toplantı hakkı isteyen işçilerin gözünde, bu iki partinin itibarını artırmaya yaradı. Bu iki partinin üyeleri, Komünistler'den çok daha fazla

---

[19] Vladimir N. Brovkin, *Behind the Front Lines of the Civil War: Political Parties and Social Movements in Russia, 1918-1922* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), s. 16.

[20] *Novy Mir*, sayı 9 (1958); Israel Getzler, *Martov: A Political Biography of a Russian Social Democrat* (Cambridge: Melbourne University Press, 1967), s. 182.

sevilir hale geldikleri sendikalarda, fabrika komitelerinde ve diğer resmi olmayan kurumlarda yer almaya devam etti.

Fakat bu değişim çok geç gerçekleşmişti. İşçiler tercihlerini Menşeviklerden yahut SD'lerden yapmaya başlar başlamaz, Çeka onları engellemek için acil ve etkili adımlar attı. 24 Haziran 1919 günü, bazı önemli demiryolu hatlarındaki işçiler greve gittiği sırada, Aleksandrovski demiryolunun işçileri öfkeli bir şekilde, Beyazların (karşı-devrimcilerin) otoritesiyle Kızıllarınkini aynı kefeye koyuyorlardı. 'Aynı derecede utanç verici bu otorite sovyetlerin otoritesi değil, çünkü Komünistlerden başka kimsenin otoritesi değil' diye yakınıyorlardı: 'Komünistlerden başka hiç kimse oraya seçilemez, seçilse de sovyeti değil, Butryk hapishanesini boylar.'[21] Siyasal bilinci olan işçilerin bu ifadesi, artık iktidarı sovyetlere değil Çeka'ya dayanan rejimde herhangi bir etki uyandırmadı.

1918 yılının Haziran ayından sonra iki yıl boyunca Komünistler, ihtiyaç duydukça yasallık musluğunu açıp kapatarak Menşevik ve SD'leri rahat bırakmadı; duruma göre sovyetlerden atılmaları askıya aldı yahut ihtiyaç baş gösterdikçe yeniden başlattı. Bazı parti önderleri sırf bırakılmak üzere tutuklandı, sonra yine tutuklandı. Martov'u bile bu uygulamadan muaf tutmadılar: Martov, 1918 yılının Ağustos ayında tutuklandı. Yeni rejim, yabancı ziyaretçilerle temasın olduğu resmi görevlere Menşevşiklerle SD'leri getirme taktiğine sıkça başvurdu. Böylelikle rejim, sosyalist muhalefete belli bir sınıra kadar imkân tanımış oluyordu —yabancı ziyaretçiler ayrıldıktan sonra bu muhalifleri yarı-yasal bir konuma yeniden zorlamak için.

SD'ye geçmiş eski bir anarşist olan Fanny Kaplan, 30 Ağustos 1918 günü Lenin'e, konuşma yaptığı Moskova'daki bir fabrikanın önünde birkaç el ateş ederek onu öldürmeye çalıştı. Saldırıdan sağ kurtulmasına rağmen, Lenin bir daha tam olarak eski sağlığına kavuşamadı.[22] Bunun üzerine, 5 Eylül 1918 günü Sovnarkom, 'Kızıl Şiddeti' başlattığını resmen ilan etti. Kızıl Şiddet, Çeka'ya, 'Beyaz Muhafız örgütleriyle komplo ve suikastle ilişkisi olan herkesi'

---

[21] Akt. Brovkin, *Behind the Front Lines*, s. 65.

[22] Anjelika Balabanof, Kaplan'ın öldürülmesinin, Lenin'in karısı Krupskaya'yı ağlattığını yazar: '*[Krupskaya'nın] devrimcilerin devrimci bir güç tarafından idama mahkum edilmesi düşüncesinden derinden etkilendiğini anlayabiliyordum.*' Böyle duyarlılıklar Lenin'in nekahet dönemi sırasında henüz hayat buluyordu, fakat iç savaş sırasında hızla tükenmişti.' Bkz. Balabanof, *My Life as a Rebel* (Bloomington: Indiana University Press, 1973), s. 188.

—yani, Çeka'nın seçtiği herkesi— 'öldürme' yetkisi verdi.[23] 'İç düşmanları' ortadan kaldırması —yani, 'bir baskı ve tasfiye aracı' olarak işlev görmesi— için Çeka'nın yetkileri üzerindeki bütün kısıtlamaları yasal olarak kaldırdı.[24] Ardından geniş ölçekli muhalif tutuklamaları geldi ve binlerce kişi —SD, anarşist, çeşitli sosyalistlerin yanı sıra Kadet ve monarşist— gerçek yahut düzmece suçlamalarla idam edildi. Mahkumlar için kitlesel toplama kamplarını Çeka icat etmediyse bile (bu paye Boer Savaşı'nda İngiltere'ye aittir), onlardan bol miktarda uygulamaya koydu ve zaman ilerledikçe bunları Rus toplumunun kalıcı bir özelliği haline getirdi. Ne ki Çeka'nın suiistimallerinin pek çoğu kurumsal bir nitelik taşımıyordu; elde ettiği güçten başı dönen Çeka görevlileri bireysel inisiyatiflerini kullanıyor, ölüm-kalım meselelerinde bildiklerini okumaktan çekinmiyorlardı.

Bununla beraber Çeka ve onun varisi gizli polis aşama aşama devlet içinde devlet halini alarak diktatörlüğü her yana yaydı ve bütün özgürleşme umutlarıyla birlikte devrimi, Rus halkları, özellikle de köylüler için süreğen bir karşı-devrime dönüştürdü. Hayal kırıklığı yaşamış eski bir Komünist olan Anjelika Balabanof'un anılarında belirttiği gibi:

> Rusya'nın ve dolaylı olarak genelde devrimci hareketin trajedisi, şiddetin savunmadan çok bir alışkanlık halini almasıyla başladı. Daha Rusya'dan ayrılmadan önce Rus liderlerinin en küçük direnişin bile peşine düşmeyi —her türlü muhalefeti ortadan kaldırmayı— çok çabuk alışkanlık haline getirdiği sonucuna varmıştım.[25]

Benzer görüşler sosyalist ideallerini kaybetmemiş, Komünist Devrim'i eskiden destekleyen başkaları tarafından da ifade edilmişti. Viktor Serge (Komünist Enternasyonal'le bağını kopardıktan sonra hümanist bir sosyalist olarak kalmaya devam eden, tanınmış eski Komünistler'den biri) şuna inanıyordu: Rusya'nın farklı bölgelerinde 'Çeka'nın kurulması',

> 1918 yılında Komünist önderlerin kalkıştığı en ağır ve izin verilemez hatalardan biriydi: Entrika, abluka ve müdahaleler o insanların canına mal oldu. Bütün kanıtlar, herkesin gözü önünde işleyen ve savunma hakkını tanıyan (belli davalardaki gizli oturumlar da dahil) devrimci mahkemelerin aynı etkililiğe,

---

[23] 'Red Terror Legalized' (5 Eylül 1918) Bunyan, *Intervention* içinde, s. 239.

[24] Martin Latsis'ten akt. Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution*, s. 296 n.

[25] Balabanof, *My Life as a Rebel*, s. 185.

> çok daha az suiistimale ve çürümeye ol açarak, ulaşabilirdi. Engizisyon yöntemlerine dönmek çok mu gerekliydi?[26]

1918 yılının sonuna doğru Menşeviklerin yeni bir Kurucu Meclis talebinden vazgeçip, Ekim Devrimi'nin değişmez bir gerçeklik olduğunu kabul etmesi, onlara tam yasallığı getirebilecek bir adımdı. Gerçekten de Ocak ayında Amiral Kolçak'ın Beyaz Ordu'su batıdan Moskova'ya doğru ilerlerken, Komünistler sovyet sınırları içinde Menşevikleri ve PSD'yi bütünüyle yasal duruma getirmiş, musluğu açarak onların sovyet seçimlerine katılmasına izin vermişti. Beyazların savuşturulmasındaki faydaları sayesinde sınırlı ölçülerde gazetelerini yayınlamalarına olanak tanındı. Fakat bu dönem sadece birkaç hafta sürdü. 31 Mart 1919 günü hükümet musluğu yeniden kapattı ve kitle halinde Menşevikleri tutuklamaya başladı. Martov bu yapılanları şöyle dile getirmekteydi:

> [Çeka] gazetemizi kapatmış ve bize bu uygulamanın geri dönüşsüz olmadığını, 'düşmanlarına karşı Sovyet Rusya'nın direnme gücünü' kırmayacağımızın garantisini sağlarsak yeniden izin alabileceğimiz bilgisini vermişti. Büromuzu mühürlediler, mührü söktüler, sonra yeniden mühürlediler. Belgelerimizi kontrol etme bahanesiyle bizi tutuklayıp, basına peşinen aramızda beş kaçak ele geçirdiklerini bildirdiler. Özür dileyerek bizi serbest bıraktılar, bir hafta sonra da tekrar tutukladılar. İki tutuklama arasında da Moskova Sovyeti Prezidyumu bizim yasal bir parti olduğumuzu açıkladı; birkaç gün sonra aynı Moskova Sovyeti, bizim işçi sınıfının düşmanı olduğumuzu ve bunun nihai yaptırımının parti üyelerimizin kitlesel olarak tutuklaması ve resmi gazeteler tarafından bize karşı yürütülen iftira kampanyaları olduğunu söylüyordu.[27]

1919 yılının Mart ayında hükümet daha da otoriterleşti: Komünist Parti Merkez Komitesi, ülkenin en üst otoritesi olarak MYK ve Sovnarkom'un işlevlerini üstlendi. Merkez Komite'nin alt bir komitesi olarak kurulan yeni beş kişilik Siyasi Büro'nun (yani Politbüro'nun) üyeleri Lenin, Troçki, Stalin, Kamenev ve Krestinski'ydi. Merkez Komite boyut olarak büyük ve hantal olduğu için, Politbüro fiili olarak ülkede politika üreten en üst organ haline geldi. Büro artık kararnameler hazırlıyor, bunları doğrudan Sovnarkom'la onaylıyor, dolayısıyla da diğer bütün parti ve sovyet organlarını devletin politika oluşturma sürecinin dışında tutuyordu. Yerel parti komite ve üyelerine daha üst

---

[26] Viktor Serge, *Memoirs of a Revolutionary: 1901-1941*, çev. ve der. Peter Sedgwick (Londra ve New York: Oxford University Press, 1963), s. 80-81.

[27] Akt. Getzler, *Martov*, s. 189.

komite kararlarının yerine getirilmesi dışında artık ihtiyaç yoktu. Son olarak, sovyet yürütme komiteleri asıl olarak Komünist Parti üyelerinden oluştuğu için, bütün sovyet personeli sadece daha üst parti komitelerinin memuru haline gelmişti. Kısacası, daha 1919 yılının Mart ayında, eski çarlık imparatorluğunun yerini tek partili bir devlet almaya başlamış ve Troçki'nin genç bir adam olarak —Bolşevik politikanın tek adam diktatörlüğüyle son bulacağı şeklindeki— geleceğe yönelik güçlü tahmininin gerçeğe dönüşmesine on yıldan az kalmıştı.

Aslına bakılırsa sovyetler, parti yönetimi için 'volan kayışı' haline gelmişti. Bu muazzam güç kaymasını araştıran Orlando Figes isabetli bir şekilde şöyle der:

> VIK'lerin (*volost* sovyeti yürütme komitelerinin) dönüşümü, iç savaş sırasında kırsal alanlardaki Bolşevik devlet inşası sürecindeki merkezi mekanizmayı açıklar. VİK'ler, kırsal kesimdeki sovyet yönetim yapısının özüydü. Devrimin ilk döneminde VİK'lerin çoğu bir düzine dolayında köylü ve belki de *volost* meclisinin kararlarını yürürlüğe koymak için amatör ve siyasal partilerden bağımsız bir temelde buluşulan bir iki *aydın eşraftan* oluşuyordu. (...) 1920 yılının sonunda VİK'lerin çoğunluğu, çoğu Bolşevik parti üyesi üç ila beş yürütme kurulu üyesi ve ve birtakım maaşlı görevliler tarafından çalıştırılan bürokratik devlet kurumları haline gelmişti.[28]

Bu sırada bilinen sovyet kurumları giderek daha az sıklıkla toplanıyor, kendi yokluklarında yürütme komitelerini yetki kullanmada serbest bırakıyordu. Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin, daha önce belirtildiği gibi, yılda en az iki kere toplanması anayasal zorunluluk olmasına rağmen, 1918 yılındaki Altıncı Kongre'den sonra daha seyrek toplanmaya başladı. 6 Aralık 1919 günü Yedinci Kongre'de Menşevikler, anayasanın MYK'nin altı ayda bir toplanmasını zorunlu kılmasına rağmen, geçen yıl içinde hiç toplanmadığını söyleme cesaretini gösterdi. Moskova Sovyeti seçimlerinin on sekiz aydır yapılmaması sovyet yasalarının açık ihlaliydi ve Rusya genelinde yerel sovyetlerin yürütme komiteleri, sovyet demokrasisini anlamsız kılarak sovyet meclislerinin işlevlerini kendi ellerine geçiriyordu.

Enternasyonalist Menşevikler, bütün zorluklara rağmen, sovyetlerin hızla azalan otoritesini ellerinden geldiği kadar korumaya çalışma konusunda ar-

---

[28] Orlando Figes, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution (1917-1921)* (Oxford: Clarendon Press, 1989), s. 220.

tık kahramanca bir rol üstlenmeye başlamıştı. 1918 yılının Haziran ayından beri gösterdiği bütün çabaya rağmen Komünistler, henüz muhalif sosyalist partileri yerel sovyetlerden bütünüyle temizleyememişti. Menşeviklerle SD'lere sovyetlerin kapalı olmasına ve genellikle ağır bir baskı altında olmalarına rağmen bu muhalefet partileri en azından teknik olarak yasallığını sürdürdü: 1920 yılında Moskova Sovyeti'ne 45, Harkov Sovyeti'ne 225'den fazla Menşevik delege seçilmiş, bunların dışındaki yerlerde en az yirmi küsur sovyette önemli sayıda delege çıkarılmıştı. 1919-20 yıllarında sendikalarda sayıca Komünistlere büyük bir üstünlük de sağlamışlardı. Menşevik ve SD'lerin fazla rağbet görür hale gelmesi Komünistleri, en büyük toplumsal tabanlarını, bizzat işçi sınıfını kendilerine düşman eder korkusuyla, onlarla ölçülü bir şekilde ilgilenmeye mecbur bıraktı.

Bununla birlikte, sonuç olarak iç savaş Bolşeviklerin verdiği bütün sosyalist muhalefeti ortadan kaldırma kararını pekiştirdi. Savaş bittikten kısa bir süre sonra Menşeviklerle SD'ler, Nikola dönemini bile aşan bir vahşetle bastırıldı. 1920 yılının Ağustos ayında, tüm Rusya Menşevikleri konferansı Moskova'da görüşmelerine başladığı sırada Çeka, konferansa katılan herkesi toplayıp tutukladı. Şehirler, önde gelen Menşeviklerden temizlenmiş, SD'lerin tamamına gelince, 1920 yılının yaz sonunda SD önderleri ya hapisteki ve toplama kampındaki Menşeviklere katıldı yahut yurtdışına kaçtı. 1921 yılının Şubat ayı içindeki son bir saldırıda, partilerinin bütün Merkez Komitesi dahil, 2.000 Menşevik hapse atıldı. Bu defa serbest bırakılmadılar. Aykırı fikirlerin ifade edildiği her mecra kapatılmıştı ve bundan sonra toplanan her Sovyetler Kongresi, Komünist önderliklerine sadık memurların törensel bir toplantısından öteye geçmedi. Lenin ve partisi, demokrasinin sovyet sistemi bünyesindeki bütün izlerini siliyordu. 1921 yılında Ekim Devrimi'nin ütopyacı ideallerinin neredeyse tamamı siyasal hafızalardan kazınıyordu.

15. BÖLÜM

RUS İÇ SAVAŞI

Kuvvetler Arasında Kutuplaşma

Ekim Devrimi'nden önce, çeşitli karşı-devrimci güçler Şubat Devrimi'nin bütün kazanımlarını bastırmak için birleşmişken, sosyalistlerin çoğu Bolşeviklerin iktidara el koymasının iç savaşa yol açmasından endişeliydi. Lenin, Rusya'daki ayaklanmaların uluslararası bir sosyalist devrimi tetikleyebileceğini ve gerici unsurların karşı çıkmaya cesaret edemeyeceği çok sağlam bir sovyet devleti kurabileceklerini öne sürerek bu endişeyi hafifletmeye çalıştı. Fakat 1918 yılının ilkbaharında Kamenev, Martov ve Çernov'un en büyük korkuları gerçek oldu: neredeyse dört yıl sürecek vahşi ve uzun bir iç savaş patlak verdi.

Ortaya çıkan karşı-devrimci Beyaz ordular, sovyet rejimini devirmek ve eski düzeni olabildiğince geri getirmek için gözünü karartarak savaştı. Bu arada 15 Ocak 1918 günü Bolşevikler, savaş bakanı Leon Troçki'nin komutası altında 3 milyon sıkı disiplinli askerden oluşan, işlerliğe sahip bir güç haline getirdiği yeni bir ordunun —Kızıl Ordu'nun— kurulduğunu duyurdu.

1918 yılının Mart ayında İngiliz Kraliyet Donanması, Amerikan denizcileri Fransız topçuları hatta Sırp piyadeleri Murmansk, Archangel ve kuzeydeki diğer uzak limanları işgal ederek oralara Müttefiklerin savaş teçhizatlarını yığdı. Aynı yıl içinde daha sonra, Fransız birlikleri güneydeki Odesa'yı işgal ederken, Kasım ayında İngiliz birlikleri Karadeniz sahillerindeki Novorossiysk [Soğucak] ve Batum üzerinden karaya çıkarak Kafkasya Dağları'nı da geçip Hazar Denizi'ne ulaştı. Nisan ayında Amerikan birlikleri Vladivostok'u işgal ederken, toprağa gözü doymayan Japonya kuzeydeki Sahalin Adası'na

ve Rusya'nın Ohotsk Denizi sahilindeki limanlarına asker çıkardı. Bu işgallerin iç savaşa etkisi —bunlar aracılığıyla Rusya'ya giren bolca silahı saymazsak— görece az oldu. Baskınlar ve karaborsacılar aracılığıyla bu silahlar kaçak yollardan halkın eline geçti. 1919 yılında bol miktarda bulunan silahlarla, sadece idealistler değil, adi suçlular da kolayca çete kurabilirdi.

SD İsyanı

1918 yılının Ocak ayında Kurucu Meclis'in sona erdirilmesinin ardından altı SD milletvekili, yıllarca SD'nin kalesi olmuş Volga bölgesinin başkenti Samara'ya kaçtı. SD delegeleri Kurucu Meclis'i, 'birleşik, bağımsız, özgür Rusya'nın sovyeti olarak yeniden kurmak istiyordu. Var olan tek merkezi hükümet olduğunu ileri sürdükleri Kurucu Meclis Üyeleri Komitesi'ni (Rusça kısaltmasıyla, Komuç'u) kurdular. On dört SD ve bir tek Menşevik üyeden oluşan Komuç, Bolşevik olmayan bütün Meclis milletvekillerini Komuç'a katılmaya çağırdı ve çoğu SD olan 100 kadar vekili toplamayı başardı.

Belediye dumaları lehine sovyetlerden uzak duran, özünde burjuva olan programı, 'kapitalist sanayi biçimini şu an için ortadan kaldırmanın imkânsız olduğunu' ilan ederek, özel mülkiyeti yeniden yürürlüğe koyacak ve 'sosyalist denemelerin' hiçbirini tanımayacaktı. Gerçekten de Komuç, tutarlı bir hükümet kurduğu Volga bölgesinde, 'kapitalist sanayi biçimlerinin yaşaması gerektiğini ve bir sınıf olarak kapitalistlerin bunları yönlendirmesine izin verilmesi gerektiğini' ilan etti.[1] Volga Komuçu fabrika komitelerini yetkisiz kıldı; fabrika ve bankaları ilk sahiplerine geri vererek eski haline getirdi. Komünist yönetime muhalefet etmesine rağmen, Komuç'un kendisi de muhalefetteki parti ve gazeteleri engellemekten kaçınmadı.

1918 yılının ilkbaharında tahmin edilemeyecek kadar değerli büyük bir askeri ittifak sağlayan Komuç'un hakimiyeti aniden genişledi. Tam teçhizatlı, hayli disiplinli Çek ve Slovak 30.000 kişilik bir kuvvetten oluşan Çek Lejyonu, Trans-Sibirya Demiryolu hattında Rusya üzerinden doğuya doğru gidiyordu. Milliyetçi liderler tarafından toplanan bu kuvvet Müttefiklerin yanında Çek ve Slovaklar adına savaşmak için hazırlanmıştı. Rusya'dan cepheye gitmek için, doğuya doğru gidip Sibirya'yı geçmeye, sonra ABD'ye, sonunda da Avrupa'ya seyahat etmeye mecbur bırakılmıştı. Lejyon'un Komünistlerle bir çe-

[1] Akt. W. Bruce Lincoln, *Red Victory: A History of the Russian Civil War*, (New York ve Londra: Simon & Schuster, 1989), s. 100.

kişmesi yoktu ve başta dostane bir ilişkileri vardı. Fakat 1918 yılının Mayıs ayında Lejyon, Sibirya'yı geçerken karşılaştığı sorumsuz ve aksi Kızıl Ordu birlikleri silahlı bir askeri çatışmaya neden oldu. Anlaşılmaz bir şekilde Troçki, Lejyon'un —kayda değer bir askeri kuvvet olan Çek Lejyonu'nu Komuç'un ellerine bırakan ve onları tüm sovyet rejimine düşman durumuna getiren bir hata yaparak— silahlarını teslim etmesini emretti.

1918 yılının Mayıs ayı ortalarında Çek Lejyonu (Komuç'un kendi daha küçük kuvvetlerinin yardımıyla) Volga bölgesinin başkenti Samara'yı ele geçirebildi. Daha sonra da pek fazla Komünist direnişiyle karşılaşmadan birbiri ardınca küçük şehirleri almaya başladı. Lejyon, 1918 yılı yazının sonunda Volga Irmağı'yla Ural Dağları arasındaki bölgenin büyük bölümünün kontrolünü ele geçirdi. 8 Ağustos günü büyük altın rezervlerinin bulunduğu Kazan'ın ele geçirilmesiyle zaferler taçlandı. 1918 yılı yazında doruk noktasına ulaşan Komuç, 14 milyon insanın yaşadığı bir bölgeyi yönetiyordu ve Halk Ordusu adı altında (zorunlu askerlikle) yaklaşık 60.000 kişiyi seferber etmişti. Lejyon'un savaşma becerisinden —yeterli hazırlığı olmayan Kızıl kuvvetlerle giriştiği hemen her çatışmayı kazanmasından— etkilenen İngiltere, Sovyet rejimine karşı harekete geçirilebilecek düzenli bir ordu olarak onları Sibirya'da tutmak istedi.

Bir dizi yenilgi yaşayan Sovyet hükümeti (bilinçli olarak Jakobenlere öykünerek) Çeka'ya, savaşta yeterli çaba göstermeyen ve savaşmayı reddeden askerler ile tahılını teslim etmeye yanaşmayan köylülere karşı kullanması için sınırsız idam yetkisi vererek, 'Kızıl Şiddeti' başlattı. Aynı zamanda, 'devrim düşmanları' için toplama kampları kurdu. Gerek sivil halk gerek askerler sürekli bir keyfi hapis ve yargısız infaz korkusu içinde yaşıyordu.

Troçki Lejyon'u uzaklaştırarak yaptığı hatayı dengelercesine, o güne kadar görece demokrat Kızıl Ordu'ya korkunç bir disiplin dayattı. Yeni topladığı 70.000 kişilik disiplinli birlikleri Eylül ayında Samara ve Kazan dahil, kaybedilen Volga şehirlerini geri alması için harekete geçirdi. Bu arada 28 Ekim 1918 günü Çekoslovakya'da bağımsızlık ilan edilince, savaş yorgunu Lejyonerler askeri güç olma işlevini bir kenara bıraktı. İstedikleri şey ülkelerine dönmekti. Onların yokluğunda Kızıl Ordu'nun Komuç'u yenmesi üzerine SD'ler, Komuç'u feshederek doğuya doğru, Ufa'ya kaçtı.

Artık büyük çaplı bir iç savaş yoldaydı. Başka bir SD grubu, önce Ufa'da, sonra da daha kalıcı olarak Omsk'da, 'Özerk Sibirya Geçici Hükümeti' kur-

du. Omsklu SD'lerin siyasal yönelimi, Komuç'taki yurttaşlarından daha sağdaydı. Çoğu sosyalistten farklı olarak sadece Kadetlerle değil, doğrudan doğruya monarşistlerle ve anti-Semitlerle de işbirliği yapmaya hazırlardı. Aslında, Komuç'un çökmesinden önce de Volga bölgesinin gericileri Omsk'a akın etmiş ve hakimiyetin kısa süre içinde sağcı ve monarşist subayların eline geçtiği bir hükümet kurmuştu. Omsk hükümeti bütün Komünist kanunları iptal etti ve kaba Sibiryalıları ve adam öldürmeleriyle meşhur Ural ve Orenburg Kazaklarını toplayarak kendi ordusunu kurdu. Eylül ayında Omsk hükümeti, Müttefiklerin emri üzerine birleşmek zorunda kaldığı Komuç'un kalanlarıyla, beş kişilik bir Yönetim'den oluşan yürütme kolunun, Rusya'nın tek meşru hükümeti olduğunu ileri sürdüğü yeni bir hükümet kurdu. Kızıl Ordu'ya yenilen daha özgürlükçü Komuç üyeleri bu gerici, hatta dikta yönetimle birlikte hareket etti.

Bununla beraber, 17-18 Kasım günleri bir grup Kazak ve subay, kendilerince fazla özgürlükçü buldukları Yönetim'e karşı bir darbe düzenleyerek, askeri diktatör, daha resmi dille 'üstün yönetici' olması için Amiral Aleksandr Kolçak'ı davet etti. Çar'ın emrinde Karadeniz donanmasına kumanda eden Kolçak, söylendiğine göre elinden anti-semitik bir kitap olan *Siyon Yaşlılarının Protokolleri*'ni hiç düşürmeyen, su katılmamış bir monarşistti. Amiral, daveti kabul ederek askeri bir hükümet kurduktan sonra da hemen ılımlı yerel dumaları feshetti ve SD önderlerini bölgeden uzaklaştırdı. Winston Churchill'in amansız Bolşevizm karşıtlığının etkisi altındaki İngiltere'nin, Kolçak'ın egemenliğini memnuniyetle tanıyarak muazzam miktarlarda tüfek, makineli tüfek ve cephanenin yanı sıra en az yarım milyon insana yetecek kadar giyecek ve teçhizat vermesi, 'üstün yöneticiyi' Sibirya'nın en önemli karşı-devrimci lideri yaptı.

Kızıllar Beyazlara Karşı

1919 yılından 1920 yılına kadar süren sonraki aşamada —imparatorluğun dış kesimlerinde yerleşik olan— Beyaz Ordular bulundukları değişik yerlerden Moskova ve Petrograd'a doğru yürüyüşe geçti. Beyaz ordulara sırasıyla doğuda Kolçak, güneyde General Anton Denikin, Baltık bölgesinde Nikola Yudeniç ve güneyde Denikin'in yerine geçen Baron Piotr Wrangel öncülük ediyordu. Komünistlerin karşılaşacağı tek büyük tehdit bu fazlasıyla teçhizata

sahip Beyaz orduların tek bir askeri güç halinde birleşme ve ortaklaşa Devrim'i yok etme olasılığıydı.

Güneydeki Gönüllü Ordu denilen (Don Kazak bölgesinde 1917-1918 yılı kışında birleşen) ordunun merkezi, ikmal limanlarından Karadeniz'e kolaylıkla ulaşılabilen Azak Denizi yakınındaki Novoçerkask'taydı. Don Kazakları, Komünistlerden nefret ederdi ve 20 Kasım 1917 günü Kazak Meclisi bölgenin sovyet rejiminden bağımsızlığını ilan etmişti. Buna karşın, Gönüllü Ordu'nun mimarı, eskiden çar ordusunun kurmay başkanlığını ve Kerenski döneminde başkomutanlık yapmış olan ve kanser yüzünden erken yaşta ölen General Mikhail Alekseyev'di. 15 Aralık günü Alekseyev, Rostov'un Kızıllardan geri alınmasında Kazakların başkanı ataman Aleksey Kaledin'e yardım etti ve henüz sayıca az olan Gönüllü Ordu'sunu, hapisten kaçarak bir grup gerici subayla birlikte Don bölgesine yönelen Kornilov'un emrine verdi. Fakat 1918 yılının Şubat ayında Kızıl Ordu, Novoçerkask ve Rostov'u kapsayan Don bölgesini istila etti. Kızıllardan kaçan Kornilov yaklaşık 4.000 kişilik kuvvetini, terk edilmiş buz gibi doğu Don bölgesi üzerinden 80 gün süren bir yolculukla güneye doğru, neredeyse boş ama güvenli Kuban steplerine taşıdı. Kornilov Kuban'a gelemedi; başarısız bir Yekaterinodar [Kaleşkur] saldırısı sırasında öldürüldü (10-13 Nisan 1918). Ne var ki, 'Buz gibi Mart' —ve Kornilov'un kutsal hatırası— Gönüllüler'in seferber olarak büyük bir Beyaz hareket halinde birleşmesini hızlandırdı.

Bundan sonra Gönüllü Ordu, Müttefikler'in güneyde asıl lider saydığı General Anton Denikin'in komutasına geçti. Denikin kendi Gönüllü Ordu'sunu çoğu İngilizlerden sağlanan müthiş silah ve cephaneyle kurdu. 1918 yılının Mart ile Eylül ayları arasında 7.000 kadar makineli tüfek, bin sahra topu, 250 bin tüfek, yüz milyonlarca mermi, 200 uçak ve yüz tank edindiği iddia edildi. Oysa, çok az birliği harekete geçirebilmişti; Müttefikler'in savaş mağduru askerler için yaptığı küçük düzenlemeler, Denikin'in ordusunun ciddi bir kazanma şansı yakalamasına yetmedi.

Doğu Cephesi'nde, 1919 yılının Mart ayında Kolçak, 100.000 kişilik ordusuyla uzaktaki Moskova'ya doğru yürüyüşüne başlamıştı. Onun bu devasa askeri seferi hızla ilerleyerek Samara ve Kazan'a dayandı. Daha sonra, 1919 yılı Nisan ayı sonuna doğru Kolçak'ın kuvvetleri, Mikhail Frunze önderliğindeki Kızılların bir karşı saldırısıyla durduruldu —inanması zor ama, Frunze, aslında askeri deneyimi olmayan sıradan bir Komünist işçiydi. Frun-

ze ve bölgenin Komünistleri, istekli Genç Komünistler ve Komünistlerin davasını destekleyen kişilerle sağlamlaştırılmış etkili, ideolojik olarak kendilerine bağlı bir gücü harekete geçirmişti. 28 Nisan günü işçi komutan, Kolçak'ın birliklerine saldırdı. Kaynakları çok büyük olmasına rağmen, Kolçak'ın Müttefik hayranları ve tedarikçilerinin büyük şaşkınlığı altında, Beyaz ordu geri çekilmeye başladı. Bir noktada Beyazlar da elbette karşı saldırı başlattı; gözü dönmüş bir şekilde savaşarak bir süre için Kızıl birlikleri durdurdu, ama 14 Ekim günü Frunze ve harika Kızıl komutan Mikhail Tukhaçevski, Kolçak'ı stratejik bir geri adıma zorladı. Beyazların saldırısı, temelde yoğun halk desteği elde edemedikleri için başarısızlığa uğradı.

Kızıllar, Ural şehirlerini geri aldı ve 1919 yılının Kasım ayında Kolçak'ın —artık 15.000'i sağlam kalmış— ordusu çapulcuya dönüşmüştü. Panik içinde Omsk'a doğru kaçarken her şeyi, mobilyaları bile yağmalıyorlardı, kaçırdıkları kadınlardan bahsetmeye gerek bile yok. Bunların arasındaki Kazak birlikleri yağmacı çetelere ayrılmış kırsal bölgeleri talan ediyor, Yahudileri katlediyor ve kadınlara tecavüz ediyordu. Beyazlar'ın sadece aşırı yağmalama, öldürme eğilimine bakarak —zorunlu askerler paçavralar içinde, aç susuz savaşa gönderilirken— akla hayale sığmaz yozlaşma, askeri malzemeleri karaborsada satarak zenginleşme, birliklerinin gerisindeki kahvelerde, lüks otellerde keyif içinde yaşama konusunda sergiledikleri üstün başarıdan ötürü Kolçak subaylarına madalya verilebilir. 1920 yılının Ocak ayında Kolçak, İrkutsk'ta Kızıllara teslim edildi ve orada yargılanıp infaz edildi. Fakat alınmadan önce, 'üstün komutanlık' payesini, artık belli başlı bütün Beyaz güçlerin şeklen başı durumuna gelen güneyin Beyaz lideri Denikin'e bahşetmişti.

Bu arada, 1919 yılı Mayıs ayı ortalarında Denikin, iyi donanımlı büyük bir kuvvetle kuzeyde Don havzasından, güneydoğuda Ukrayna'ya doğru ilerliyordu. Gönüllü Ordu'su Haziran ayı sonunda Harkov'u ve Yekaterinoslav'ı ele geçirdi. Ukrayna'daki Beyaz yönetim son derece gericiydi: Denikin, Ukrayna milliyetçiliğini Büyük Rusya şovenizmi adına ezmişti; bütün devlet kurumlarında Ukrayna dilinin kullanılmasını yasakladı, işçi denetimindeki fabrikaları ve el koyulan toprakları eski sahiplerine geri verdi. Denikin yönetimine damgasını vuran şey sık sık tekrarlanan zulümlerdi: Denetimi altındaki şehir ve kasabalar Beyazların ihtiyaçlarını karşılamaya yetişemeyen Yahudilerin ve işçilerin kanıyla yıkanıyordu. Beyaz ordulardan sonra büyüyen karaborsa sürekli olarak her Beyaz asker ve subayın kişisel çıkarı için sattığı (Müt-

tefikler'in verdiği) mallarla dolup boşalıyordu. Müttefikler kendi sağladıkları kaynakların satlığa çıkarıldığını anlayınca malzeme akışını kesti; o andan sonra Beyazlar doğrudan yerli halkı yağmaladı. Ukraynalıların, Denikin'in yönetiminden memnun olmaması, az sayıdaki yerel partizan grubunun yanı sıra, Ukraynalı anarşist önder Nestor Makhno'nun ve Ukrayna milliyetçisi Simon Petliura'nın partizanlarının Denikin ve adamlarına saldırmasıyla sonuçlandı.[2]

Denikin bu arada kuzeybatıdan Moskova'ya doğru ilerlemeyi sürdürdü. Topları, uçakları, (İngiliz askerleri tarafından idare edilen) tankları, yeteri kadar hafif silah ve mühimmatıyla birlikte 31 Ağustos günü Kiev'i işgal edene kadar ilerledi. 100.000'den fazla insan, yaklaşık 60.000 süvari, 500'den fazla topuyla Gönüllü Ordu, kuzey yönünde Kursk'a doğru ilerleyerek Orel'in bir atış mesafesi kadar uzağına, Moskova'nın da 400 kilometre kadar ötesine geldi. Denikin, 20 Ekim günü Kusk'u alan ordusuna Rusya'nın eski başkentine doğru ilerleme emri verdi.

Buna karşılık, özellikle Troçki'nin pek çok köylü asker kaçağının —bunu sırf kendi tarım arazilerini Beyazlara karşı korumak için yapmak istemelerine rağmen— kendi saflara katılmasına olanak sağlamasından sonra, 200.000 askerle Kızıllar artık güney cephesinde Denikin'in 100.000 Beyaz'ından sayıca üstündü. Seçkin Letonya tugaylarının öncülüğündeki Kızıl Ordu, Gönüllü Ordu'nun hattını yarmış, Karadeniz limanlarından gelen desteğin önünü kesmekle tehdit ediyordu. Bir kez daha ciddi biçimde yüklenilen Beyazlar, Orel'i bırakmaya zorlandı. Tam bu sırada Semen Budenni'nin Kızıl Süvarileri, Denikin'in sol kanadını oluşturan Don Kazaklarına saldırarak atlıları Voronej'e doğru sürdü ve neredeyse Denikin'in ordusunu Don bölgesinin dışına attı. Ne Kızıllar ne de Beyazlar merhamet göstermedi: İki taraf da ellerine geçen tutsaklara, hatta sivillere dilediği gibi işkence etti, öldürdü.

20 Ekim günü Kızıl Ordu Orel'i yeniden ele geçirir geçirmez, Gönüllü Ordu güneye doğru çekildi. Ağırlıklı olarak Makhno'nun anarşist görünüşlü partizanlarıyla Petliura'nın milliyetçilerinin takip ettiği geri çekilme, Karadeniz'e yaklaştıkça bozguna dönüştü. Ülkesinde kendi öfkeli işçi hareketinin sovyetleri desteklemek için yaptığı genel grev çağrısının tehdidi altında sıkışan İngiltere, artık Beyazları desteklemeyi bırakmıştı. Sadece kaçmayı düşünen, çoğunlukla isterik olan Beyazlar, Novorossiysk trenine binmek için sık

[2] Makhno'nun diğer faaliyetleri için bkz. 17. Bölüm.

sık birbirleriyle kavga ettikten sonra, 1920 yılının Mayıs ayında Müttefik gemilerinde yer bulma umuduyla bu limana üşüştü. Denikin'in seçilmiş arkadaşlarına —Rusya'nın ileri gelenleriyle, emri altındaki etkin askerlere— gemilere binme izni verilirken, geriye kalan yandaşları rıhtımda Kızılların insafına bırakıldı. Gemiler Denikin'in az sayıdaki gözdesini alarak İstanbul'a, sürgüne yelken açtı.

Bu duruma ve daha önceki sayısız kötülüklerine çok öfkelenen Denikin'in kendi kadroları onu istifaya zorladı. Onun yerini, Gönüllü Ordu'dan kalanları devralan, daha işinin ehli bir subay olan Baron Piotr Wrangel aldı. Wrangel'in komutanları Kırım'da Beyaz bir sağlam kale kurmak için son, ama nafile bir çabaya girişti. Baron, halkla ilişkilerinde Denikin'den daha fazla sağduyu göstermesine rağmen, öncülük ettiği savaş, sonu hayırlı olmayan bir savaştı. On ay kadar sonra, 1920 yılının Ekim ayında kuvvetli Komünist güçler Wrangel'in ordusuna karşı harekete geçince, Wrangel yarımadayı boşaltmak zorunda kaldı. Wrangel'in 1920 yılının Nisan ayındaki yenilgisi, 'Beyaz Dalga'nın kesin olarak sona erdiğini işaret eder. Rusya'nın diğer kesimlerinde birkaç gerilla grubu kaldıysa da onlar da kısa süre içinde silinip gitti.

Belirtilmesi gereken bir başka dikkate değer Beyaz harekat da, Denikin kuzeyden Orel'e doğru ilerlerken, 1919 yılının Ekim ayında Baltık devletlerindeki üssünden Petrograd'ı ele geçirmeye çalışan General Nikola Yudeniç'in harekatıdır. Yudeniç, Estonya'dan Baltık Denizi'ni geçerek Sovyet Rusya'ya girmiş ve 20 Ekim günü askeri hazırlığı çok yetersiz olan Kızıl Ordu'yu Petrograd'ın dışındaki Pulkovo Tepeleri'ne doğru geriletmişti. İngiltere'nin güçlü deniz ve hava desteğiyle Beyaz generalin (50.000 tüfek donanımlı) 14.000 askeri, Komünist yönetime ciddi bir tehdit oluşturacak gibi görünüyordu. Kızıl birlikler onun tank ve uçaklarından ürkmüştü; Petrograd'da partinin patronu olan Zinoviev'in geçirdiği panik atak, korkuyu dalga dalga emrindekilerin çoğuna bulaştırdı. Kızıllar öyle çabuk geri çekildi ki Komünist önderlerin çoğu, Lenin bile, Petrograd'ın düşüşünü öylece izledi.

Aslında Kızıl Ordu'nun Beyazlar karşısında sayısal olarak bariz bir üstünlüğü vardı ve Troçki, Lenin'in şehri tahliye etme önerisini kabul etmeyi kesinlikle reddetti. Başka bir cepheden aceleyle gittiği eski başkent Petrograd'a 16 Ekim günü ulaştı ve hemen şehri Yudeniç'in kuvvetlerine karşı ev ev direnişe hazırlamaya başladı. Şehrin sokaklarında barikatlar kuruldu, kilit yerlerdeki apartman dairelerinde etkili önlemler alınırken, Putilov fabrikalarında zırhlı

araçlar üretildi. Kendini adamış binlerce Komünistle takviye edilen Kızıl Ordu askerlerinin arasında yorgunluk bilmeyen Kronştad denizcileri de vardı.

Son olarak, Kızıl birlikler panik içinde Yudeniç'in göz korkutucu tanklarından kaçarken, at sırtında onların arasına dalan Troçki, coşku verici komutlarla ve bireysel cesaretiyle onları toparlamıştı. Beyaz davaya olan bağlılığı içinde katı bir gerçekten başka bir şey olmayan ve yavaş yavaş erimeye başlayan Yudeniç'in ordusu geri çekilerek alanı Kızıllara teslim etti. Geri çekilmeleri, Yudeniç ve ordusundan arda kalanlar Estonya sınırını geçene kadar sürdü.

Dağınık gruplar halindeki geriye kalan Beyaz kuvvetler sadece birkaç hafta içinde Kızıllar tarafından temizlendi. Eski çarlık subayı Nikola Grigorev gibi önce Petliura'yla, daha sonra da Komünistlerle işbirliği yapan, ihtiyaca göre taraf değiştiren kimi daha büyük gruplar sırf maceracılardan oluşuyordu. Grigorev sonunda Kızıllara karşı savaştı ve Ukraynalı bir kurtarıcı gömleği giyerek hayatının geri kalan kısmının çoğunu çapulculukla geçirdi. 1919 yılının Mayıs ayında Ukrayna'da savunmasız Yahudilere uygulanan korkunç katliamlardan bazılarını bu tescilli oportünist işledi. Sonunda 1919 yılının Temmuz ayında Makhno, Grigorev'i öldürene kadar 150 dolayında kıyım, o ve ona bağlı gruplardan bilindi.

Birbirleriyle bağlantılı yahut değil, Rusya'nın neredeyse her yerinde bulunabilecek Terek, Don, Kuban ve Ussuri Kazak grupları Beyazlar —hatta kimi durumlarda Kızıllar— için savaşıyordu. Özellikle 1919-20 yıllarında Ukrayna'da sürekli olarak sivilleri yağmaladılar ve Yahudilere karşı Ukrayna milliyetçileriyle birlikte acımasız katliamlar yaptılar. Budenni'nin Kızıl Süvarileri arasında bile Kazaklar vardı —onlara 'Kızıl Kazak' denirdi—; Komünistler, 'Kızıl' katliamcıları pek seyrek cezalandırsa da, Yahudi karşıtı tutum ve propagandayı yasadışı ilan etme girişimlerine rağmen, onlar da katliamlara karışmıştı. Sık sık tekrarlanan, 'Yahudileri öldür, Rusya'yı kurtar!' sloganı, Rusya'nın zihnine derinden kazınmıştı; bu iz, en az Beyazlar, çarlık yanlıları kadar işçi ve köylülerin arasında da Yahudilere yönelik vahşi saldırıları temkinli bir şekilde hoş görecek kadar derindi. Doğrusu istenirse, iç savaş sırasında kadın, erkek ve çocuk katledilen toplam Yahudi sayısının 200.000'e yakın olduğu tahmin ediliyor.

İç Savaşın Yıkıcı Sonuçları

İç savaşın geçtiği üçüncü aşamada Komünistler, 17. Bölüm'de ele alınacak olan 'Yeşil' köylü isyanıyla cebelleşti. Şimdilik, hükümetin köylülere karşı yürüttüğü savaşın acımasız, destabilize edici ve kendi kendine zarar veren bir şey olduğunu söylemek gerekir. 1917 yılında Sol SD'den ödünç aldıkları *narodnik* tarım programına içtenlikle inanan Bolşevik önder varsa bile çok azdı ve kurtulabilecekleri en kısa sürede ondan kurtulmak istiyorlardı. Bu fırsat ellerine, Rusya şehirlerini kıtlığın vurduğu 1917-18 kışında geçti. Ukrayna hububat rekoltesindeki düşüşün bir sonucu olarak ve şehirle kır arasındaki ticareti Bolşevikler ortadan kaldırdığı için, şehirlere yiyecek sağlayan sistem çöktü. Bu sırada şehir sanayisi çökmüştü, bunun anlamı, köylerde yaşayan halkın edinmek istediği sanayi ürünlerini şehirlerin artık üretmemesiydi. Ticaret yapmak için bir gerekçeleri kalmayan köylüler, tahılı şehirlere göndermekten kaçınarak, Bolşeviklerin 'makas krizi' adını verdiği krizi yarattılar.

Bolşevikler sorunu güç kullanarak çözdü. 1918 yılının Mayıs ayından başlayarak, özellikle istifçilikle suçladıkları (daha iyi durumdaki) kulaklara, köylülerin tahılına el koyma niyetlerini açıklamaları için silahlı işçi müfrezelerini gönderdi. Tahıl satmak suç haline geldi. Köylülere, müfrezelerin istediği miktardaki tahılı vermeleri emredildi. Kızıl Muhafızlar ve hatta acımasız Çeka birlikleri tarafından desteklenen gıda toplama müfrezeleri, kırsal bölgelerdeki tahıla el koymak için çalışmaya —aslında, düzenli olarak yağmalamaya— gitmişti. Bir köylü hanesi istenen tahıl miktarını sağlayamadığında, müfrezeler o hanenin arazisini arayacak, ertesi yılın ekilecek tohumuna bile el koyacaktı. Şüpheli kulaklar yargısız infaz edildi. Temin kotalarını dolduramayan bütün köyler 'istifçi' sayıldı ve o köyün halkı topluca kırbaçtan geçirildi (çar yanlısı Kazakların uyguladığı bir yöntemdi bu). Haziran ayında rejim, zengin olduğu belli kulakların tahılına el koyma konusunda müfrezelere yardım etmesi için, 'yoksul komiteleri' *(kombedy)* kurdu. Aslına bakılırsa yoksul köylüler, durumu kendisinden iyi olan kendi köylüsünün yiyeceğine el koymaya teşvik edilmişti.

Hükümet bu düpedüz yağma sistemini 'savaş komünizmi' adı altında yüceltmiş ve iç savaşın neredeyse tamamında bunu sürdürmüştü. Fakat Komünistlerin, bunun gerçek bir Komünist toplumun doğuşuna işaret ettiğini iddia etmelerine rağmen bu, bizzat köylülüğe karşı yürütülmüş bir savaştan başka bir şey değildi.

İç savaşın bedeli korkunçtu. 1918 yılının Ocak ayıyla 1920 yılı Temmuz ayı arasında, askeri kayıplar bir yana, sadece kıtlık ve hastalık yüzünden 7 milyondan fazla insan ölmüştü. Savaş çatışma, hastalık ve kıtlığa yol açarak tahminen 10 milyon can aldı. Menşeviklerin savaş öncesi yaptığı tahminlerin en korkuncu gerçekleşmiş, Rus ekonomisi çökmüştü. Ülkenin toplam sanayi ve tarım üretimi 1913 yılındaki düzeyin yaklaşık beşte birine düşerken, taşıma ve fabrika sistemleri harabeye dönmüştü. 1920-21 yıllarında Rusya'yı kasıp kavuran kıtlık, köy ve kent sakinlerini benzer şekilde açlık sınırına getirmişti; kırsal kesimde insanlar neredeyse birbirini yiyecekti.

İç savaş, ayrıca, toplumsal manzarayı kısırlaştırmış, o zengin dokulu sivil toplumundan Rusya'yı mahrum bırakmıştı. Soylular, geleneksel asker tabakası, burjuvazi, orta sınıflar ve eski bürokrasinin ortadan kalktığını söylemeye gerek bile yok; ama kooperatifler, loncalar, köylü birlikleri, *zemstva* ve benzerleri de yok oldu. Rusya'nın özgür düşünceli ve devrimci kültürü bir kenara atılırken, fabrika ve işyeri komiteleri, sendikalar ve meslek örgütleri gibi halkın kurumları da bundan nasibini aldı. Kesin olan bir şey varsa o da Komünistlerin savaşa tepkisinin Rus Devrimi'ni insancıl amaçlarından ve onun özgürleştirici özelliklerinden yoksun bıraktığıdır. 'Komün devleti', işçilerin sanayiyi denetleme, demokratik bir siyasal yapı, ulusların özgür olduğu bir federasyon, halk milisleri ve ifade özgürlüğü olanakları birer fazlalıkmış gibi çöpe atılmıştı. Geriye sadece Komünist Parti'nin edilgen bir aracı olarak sovyetler kalmıştı.

Rusya'nın kısırlaşan toplumsal manzarasını, zamanla savaşı yürütmek için gerekli olan hiyerarşik yapılar kapladı: Kızıl Ordu, her yere uzanan merkezi Komünist Parti, Çeka ve bir yığın irili ufaklı bürokratik resmi daireler [komiserlikler]. Daha 1919 yılında bizzat Parti —iç disiplin, merkezileşme ve Çeka'nın siyasal sorunlara müdahalesinin bir sonucu olarak— evrilerek, iç savaşı bitirmeye adanmış kitlesel bir kuruma ve Rusya'da Komünist denetimi sağlamaya adanmış bir tek parti devletine dönüşmüştü. Bir zaman geçici olarak görünen bu dönüşüm, zamanla Bolşevik öğretinin kalıcı bir sonucu ve bizzat Devrim'in yozlaştırılması olarak kabul edildi.

Üstelik, iç savaştan çıkan Komünistler artık psikolojik ve siyasal olarak 1917 yılı ve öncesinde partiye katılan idealistlerle aynı insanlar değildi. İç savaş onları fazlasıyla sertleştirmişti. Kızıl Şiddet sırasında yapılan eziyetler; savaşı ve kıtlığı gereksiz yere daha da ağırlaştıran kötü muameleler; Beyaz

komutanların Yahudilere karşı soykırım uygulama eğilimleri ve genellikle sağcı SD'lerin yardımıyla ele geçirdikleri Komünist Parti üyelerini boğazlamaları – bunların hepsi Devrim'in karakterini aşındırdı. Rus iç savaşında her iki taraf da gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra, hem ahlaki hem fiziksel hem de siyasal gaddarlıklar yaptı. Çatışmalar, siyasal yelpaze içindeki yeri ne olursa olsun, onun içinde yer alan hemen herkesi —sadece Lenin'i değil, Tseretelli'yi de ve sadece Troçki'yi değil Çikheidze'yi de— vahşileştirdi.

Yine de, Komünist iktidarın tehlikeyi artık atlattığı 1922 yılında, parti sonunda daha rahat bir hava yaratacak konumdaydı. Fakat gerçekte tam tersini yaptı. Eleştirilerini iç çatışmanın sıcağında olduğundan daha da insafsız bir şekilde dayattı. Hiçbir resmi kurum bu dönüşümü Çeka'dan daha iyi özetleyemez. Önceki sayfalarda bahsettiğimiz gibi, başlarda görevi sovyet karşıtı askeri komploları, teröristleri ve sabotajcıları bastırmak olan, geçici ve 'olağanüstü' bir kurum olması düşünülen Çeka, iç savaş sırasında kendi şubelerini, özel askeri birimlerini ve uzak köyleri, yöreleri bile yıldıran yaygın ajan ağını kurarak Komünistlerin denetimindeki yerlerde hızla gelişti. Çeka'nın zamanla çeşitli isimler altında totaliter devletin temel dayanağı haline geldiğini söylemek hiç de abartılı bir ifade olmaz.

Bununla beraber, Komünist Parti'nin totaliterliğe yönelmesi bütünüyle iç savaş tarafından yaratılan acımasızlığın bir sonucu değildi. Her yere yayılmış ve baskıcı bir hükümetin oluşmasında kişilikler de rol oynamıştır. Örneğin, 1918 yılının Eylül ayında Kızıl Şiddet'in resmen ilan edilmesinin en büyük nedeni Fanny Kaplan'ın Lenin'e yaptığı suikast girişimidir. Lenin elbette içinde uzlaşmaz bir yaklaşım ve acımasızlık geliştirmiş, bu da iç savaşın vahşetini beslemişti. Bununla beraber, suikast girişimi, psikolojik olarak Komünist önderde bir daha düzelmeyecek bir yara açmıştı. Kızıl Şiddet sırasında Lenin aslında, Çeka'nın şefi Felix Jerzhinski'nin işlerini kolaylaştırmak için fazlasıyla çaba harcamıştı.

Hayatına kastedilmesinin ardından, Lenin'in sınırlı popülerliği Rusya'nın her tarafında, en uzak köşelerde bile arttı. Rus köylüleri onu bir saygı abidesi haline getirerek, onu yeni çarları yerine bile koydu. Lenin, kendisine gösterilen aşırı saygıdan sakındığını çokça söylemesine rağmen, iktidar giderek daha fazla onun şahsıyla özdeşleşmeye başladı. Bu tip tepkilere aldırış etmediğini belli etmesine rağmen, daha *Iskra* günlerinden itibaren kendini *starik* (es-

ki tüfek patron) olarak göstererek, itibarından taviz vermedi. Komünistler ona genellikle yanılmaz bir bilgelik kaynağı olarak yaklaştı ve özellikle ölümünden sonra, Marksizmin maddi somut örneğine, yarı-dinsel bir dogmaya indirgendi.

Lenin'in şahsında Bolşevizm, tartışılabilir bir Marksist devrim teorisinden, ikonik bir toplumsal kurtuluş ideolojisine dönüştü. En önemli soruşturma enstrümanı Çeka olan Komünist devlet, onun etkisinde tehlikeli bir biçimde mesih haline geldi. Ekim Devrimi, dünya devriminin varoluşsal perspektifini genişletmiş olmasına rağmen, kısmen savaşın gerektirdiği durumların, fakat kısmen de ideolojik dogmatizmin bir sonucu olarak, Rus Komünistlerinin uyguladığı pratikler sosyalist ideale bir daha çıkmamacasına despotizm damgası vurdu.

16. BÖLÜM

BOLŞEVİKLER PROLETARYAYA KARŞI

Köylü Ülkesinde Bir İşçi Partisi

'Savaş komünizmi' ve onun adına yapılan tahribata rağmen, Rus köylü sınıfı iç savaştan büyük çapta güçlenerek değilse de, varlığını koruyarak çıktı. Zamanın konvansiyonel sosyalist görüşünün aksine, Şubat Devrimi'nden itibaren köylülerin gerçekleştirdiği toprak işgalleri geleneksel köy komünlerinde dikkate değer bir büyümeye yol açtı. İç savaş sırasında yaşanan toplumsal kargaşa ve yıkımın ortasında *obşçina*, pek çok köylü için —daha önce komünden ayrılmış olan 'ayrılıkçıların' bile artık dönüp çokluk içinde güven arayacağı kadar— kolektif destek kaynağı haline gelmişti. İç savaşın sonunda köy kolektivizminin Rusya'nın tarımsal ekonomisi içindeki payı fiilen büyüdü. Komünistlere göre bu beklenmeyen sonuç şaşırtıcı bir şekilde tarihsel olarak ilerici bir devrimin dogmatik Marksist anlayışına ters düşüyordu. Rus köylülerinin temel arzusu —köy komününün korunması— aslında Marksist düşünceye bütünüyle aykırıydı.

Bununla beraber, tam da Rusya'da bir proleter devrimi fikri de (Marx'ın kendi düşüncesinden ayrı olarak) konvansiyonel Marksizme en az o kadar aykırıydı. 1917 yılında Rusya hâlâ büyük ölçüde bir köylü ülkesiydi. Devrim öncesi Rusya'da var olan verili nesnel koşullarda ülke için uygulanabilir ekonomik programın, *narodnizm* ile sendikalizmin bileşimine benzer bir şey olması gerekirdi. Kırsal kesimde *obşçina*ya dayanan toprağın yeniden pay edilmesinin teşvik edilmesi ve desteklenmesiyle köylülüğün elde ettiği tahıl gayet iyi korunabilirdi; fabrikalarda sendikaların eşgüdümüyle işçilerin egemenliğine dayanan istikrarlı bir sanayi demokrasisi ise şehirlerde sosyalist bir

toplumun temelini korunaklı kılabilirdi. Buna karşın, bu akla yatkın program Marksist dogmaya önemli ölçüde aykırıydı. Pragmatik burjuva düşünceleriyle dolu olan Lenin, esas olarak fabrikalarda tek kişilik yönetim ve makineli sanayi işletmeleri gibi devlet denetimindeki büyük çiftlikler üzerinden düşündü. İlk işçi Bolşevik çalışma bakanı Aleksandr Şliapnikov'un ironik bir şekilde hatırladığı gibi partisi, 'var olmayan bir sınıfın öncüsü' haline gelmişti.[1] Geçerli bir proletaryanın yokluğunda 'proletarya diktatörlüğü' açıkça bir hayal olmuştu.

Sayıca yeterli bir sanayi proletaryasına sahip olmayan ve büyük çapta geleneksel bir köylülüğün ortasında yalnız kalan —Rusya dışındaki uzun sürgünlerinde Avrupalılaşmış— kentli Komünist önderler, yönettikleri ülkede halkın çoğunluğunun kendilerine ciddi biçimde rakip olduğunu gördüler. Onların politikalarına itiraz eden yalnızca köylüler değildi; işçiler de itiraz ediyordu. İç savaş işçilere —zafer kazanan Komünistler onlar uğruna savaşmıştı— köylülerden çok daha fazla zarar vermişti. Hammadde ve enerji sıkıntısı yüzünden çalıştıkları fabrikalar kapanmıştı; gerçekten de 1918 ile 1920 yılları arasında Petrograd, çoğunlukla nitelikli işçi nüfusunun dörtte üçünü kıtlık ve zorunlu askerlik yüzünden kaybetmişti. Bir zamanlar önemli Bolşevik desteği sağlayan, New Lessner ve Erikson fabrikaları gibi belli başlı fabrika merkezlerinin her birinde 7.000 olan işgücü belki de 200'e düşmüştü. Moskova'da ise nüfusun yaklaşık dörtte üçü kırsal kesimdeki arazilerine kaçmıştı.

Bu koşullar altında bile, komiteler tarafından (3 Kasım 1917 tarihli kararnameyle meşrulaşan işçi denetim sistemi dahilinde) işletilen pek çok fabrika işbirliği içinde hareket ederek kayda değer bir sınıf dayanışması ruhuyla, sadece yiyeceğini paylaşmakla kalmayıp, yakıt, hammadde, hatta yarı mamul malları ve bitmiş ürünlerini de paylaşarak benzer durumdaki işletmelerin işçilerine yardım etmişti. Mal sıkıntısının artması ve ekonomik koşulların kötüleşmesiyle beraber sayıları çok fazla olan komitelerin işlettiği fabrikalar hammaddeleri stoklamak ve birbirleriyle rekabet etmek zorunda kaldı. Aç işçilerin iş performansları kötüydü ve çalışma günlerini zorunlu ihtiyaç maddelerini karşılamak için karaborsada takas edebilecekleri malları gizlice üreterek geçiriyorlardı. Çoğunlukla makinelerin dişlilerini döndüren büyük deri

[1] Akt. Orlando Figes, *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution* (New York ve Londra: Viking, 1996), s. 610.

kayışlarını ya kendilerine ayırıyor ya da yahut ayakkabı ve bot yapıp satmak için kullanıyorlardı. Alet ve malzeme hırsızlığı yaygındı. Zaman içinde Rus sanayisinin büyük bölümünün adeta işe yaramaz hale gelmesi, Rusya'nın sanayi fabrikalarının geniş çapta aşınmasına yol açtı.

Fabrikalarının denetimini ele geçirdikten sonra pek çok işçinin bencil bir kapitalist gibi davranmasına şaşırmamak gerekir: Maddi sıkıntı içinde kendilerinin ve ailelerinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak zorundaydılar. İşçileri kahraman gösteren çarpıcı komünist afişler kimseyi, en azından işçilerin tamamını, ikna edemedi. Rusya'da kitleler ekonomik sıkıntıdan başka bir şey görmemiş, savaş ve devrim zaten zayıf olan maddi temellerini korkunç şekilde zayıflatmıştı. Üstelik, fabrika komitelerini görece karmaşık Rusya ekonomisinin idare edilmesi için gereken ölçekte nasıl koordine edeceklerine dair yeterli bilgileri de yoktu. Rus işçilerinin çoğu, bırakın ekonomik planlama ve koordinasyonu, modern fabrikaların işleyişini bile yeterince kavramış değildi; köyden yeni gelen diğerleri ise modern sanayi işlerinden tamamen habersizdi. Diledikleri gibi davranmaları serbest bırakılsa bile, 1917 yılındaki Rusya'nın bütün bu koşulları altında, üretim süreci üzerindeki işçi denetiminin çok başarılı olması beklenemezdi.

Ancak Komünistler bu serbestliği tanımadı. Daha 3 Kasım kararnamesi yayınlanır yayınlanmaz Lenin, pragmatik nedenlerin yanı sıra ilkesel olarak da fabrika komitelerine karşı çıkmaya başladı. 1918 yılının Ocak ayında Lenin ateşli bir şekilde fabrika komitelerinin, 'işçi denetiminden', bir fabrikanın işçilerinin kendi fabrikalarında tam denetime sahip olduğunu anlamasının bir yanlış anlama olduğunu savunuyordu. Malumu ilan ederek, komite yönetimi altındaki fabrikaların sosyalizmi üretmediğini, birbirleriyle rekabet ettiklerini, aslında sosyalistten çok kapitalist bir işletme gibi işletildiğini yazıyordu. Gerçekte Lenin'in en korktuğu şey, fabrika komitelerinin partiden bağımsız olarak varlığını sürdüren, partinin denetimi dışında işçi örgütlenmeleri doğurmasıydı —dolayısıyla da partinin ayrıcalıklı otoritesine tehdit oluşturmasıydı.

Tek tek fabrikalar temelinde değil, sanayi olarak örgütlenmiş yeni bir sendika sisteminin gerekli olduğunu ileri sürüyordu. Sendikalar daha geniş çaplı bir koordinasyon, daha etkin bir işletme anlayışı geliştirebilir, onların önderliğindeki işçiler fabrika denetimini bırakmaya ve sendikanın egemenliğini tanımaya ikna edilebilirdi. Birinci Tüm Rusya Sendikaları Kongresi'nde

(7-14 Ocak 1918), sovyet ekonomisinde sendikaların işlevini radikal bir şekilde yeniden tanımlayan Bolşeviklerin sunduğu, 'İşçi Denetimi Hakkındaki Önerge' kabul edildi. Baş döndürücü bir lafazanlık örneği içinde Lenin, yeni devletin zaten 'işçilerin ve köylülerin' devleti olduğunu ileri sürdü — dolayısıyla işçiler artık kendi adına çalışacak bir örgüte ihtiyaç duymayacaktı. Kısacası, işçiler devlet aracılığıyla ekonomi üzerindeki bütün iktidardan zaten yararlanıyordu; bu nedenle sendikaların ilk sorumluluğu, 'devlet otoritesinin bir enstrümanı haline gelmek ve bu sıfatla (...) ekonomik hayatın örgütlenmesi dahilinde yeni ilkelerin gerçekleştirilmesi için sosyalist devletin diğer enstrümanlarıyla uyumlu çalışmaktır.'[2] Fabrika komitelerine gelince, onlar da, 'aynı sendikaların yerel dalları haline gelmelidir'[3] —yani, kendilerini sendika bürokrasisinin emrine sokmalıdır.

Bu sefer (12-17 Mart 1918) Dördüncü Sendikalar Konferansı'nda kabul edilen bir başka Bolşevik önergesinde, sendikaların yönetimle ilgili çelişmeli konumunu terk etmesi ve 'sadece mücadele eden örgütlerden, ekonomik açıdan giderek daha üretken proletarya örgütlerine doğru' değişmesi beklendiği ilan ediliyordu.[4] Ne var ki 1918 yılında, işçi haklarını savunmayı amaçlayan bir örgütün gerekli olduğu inkar edilirken, fabrikalarda daha yüksek (daha sömürücü) üretim düzeylerini tutturmak için sendikaların devlet denetimindeki öncülere dönüşmesinin zeminini oluşturan bu bütünüyle acayip önergeyi uygulamak olanaksızdı.

Yeni sendikalar yaratıldı ve fabrika komiteleri nispeten kolaylıkla onların emrine sokuldu. Lenin, proletaryayı otoriter bir denetimin altına sokmak için bütün burjuva yöntemleri ödünç almaya açıkça hazırdı, hatta burjuva emek sömürüsü yöntemlerini göklere çıkarıyordu. 28 Nisan 1918 günü *Pravda*'da yayınlanan, 'Sovyet Hükümeti'nin Acil Görevleri' adlı yazısında, 'sosyalist' tarza uygun bir fabrika yönetimi geliştirmişti: Adına da açık açık tek kişilik yönetim, yahut ekonomik 'diktatörlük' diyordu. Bundan sonra fabrikaların yapısıyla ve uyguladıkları üretim süreciyle ilgili bütün kararları yöneticilerin

---

[2] A.g.e., s. 640-41.

[3] 'Fabrika-İşyeri Komitelerinin Sendikalara Tabi Kılınması', Birinci Tüm Rusya Sendikaları Kongresi'nin önergesi (27 Ocak [14 Ocak] 1918), James Bunyan ve H. H. Fisher, *The Bolshevik Revolution, 1917-1918: Documents and Materials* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1934), içinde, s. 642.

[4] 'Sendika Bağımsızlığının Sonu', Dördüncü Sendika Liderleri Konferansı'nın önergesi (12-17 Mart 1918), Bunyan ve Fisher, *Bolshevik Revolution* içinde, s. 644.

tek başına alması düşünülüyordu. Fabrika komitelerinin işlevi iş disiplininin yerine getirilmesine indirgenmiş, sendikaların 'üstlenilen işlerin yönetimine doğrudan müdahale etmesi' yasaklanmıştı. Bunun yerine, 'Sovyet devlet aygıtının bir parçası' olarak tek adam işletmelerinin getirdiği kısıtlamaları uygulayacaklardı.[5] Lenin'in iddiasına göre, üretim için sıkı muhasebe ve idari denetim gerekliydi; çalışma sürecinin yoğunluğunu ve niceliğini artırmak için buna uygun gelen Taylor sistemi uygulamaya koyulmalıydı. Sadece fabrikalarda tek adam diktatörlüğünü değil, devlette de tek parti diktatörlüğünü gerekli görüyordu:

> Devrimci hareketler tarihinde tek kişilik diktatörlüklerin, çoğunlukla devrimci sınıf diktatörlüğünün bir ifadesi, bir vasıtası, bir mecrası olduğunu tarihin inkar edilemez tecrübesi kanıtlamıştır. (...) Burada (...) Sovyet (yani, sosyalist) demokrasisiyle tek kişi tarafından uygulanan diktatörlük iktidarı arasında kesinlikle bir çelişki yoktur.[6]

Bu, Lenin'in otoriter eğilimlerinin ciddi bir itirafıydı. Sadece sıradan işçiler değil, sendika yetkilileri de öngörülen uğrakta sosyalist ideallerin bu grotesk tahrifatına karşı koydu; fakat onların tercih ettiği seçenekte, içindeki teknik eleman ve yöneticilerle birlikte ekonomik hayata etkisi olacak bir kurul, yani bir *profesyonel kurul* tarafından yönetim öneriliyordu. Bundan sonraki iki yıl için sendika yetkilileri Lenin'in önerisinin parti kongrelerinde kabul edilmesini engelleyebildi. Gerçekten de 1920 yılının Ocak ayında yapılan bir sendika konferansında bu öneri bir kez daha reddedilmişti.

Bununla birlikte, Rusya sanayisine yeni bir bürokrasi kendi ağırlığını koyuyordu. 23 Nisan 1918 günü Sovnarkom, iç ticareti kamulaştırarak pazarı devletin eline bıraktı. Bunu 28 Haziran tarihli, bütün büyük sanayi tesislerini kamulaştıran bir kararname izledi. 2 Kasım günü, köy ve şehirlerdeki bütün mülk sahibi sınıflara on milyar rublelik çok ağır bir vergi bindirildi; hükümet, adının 'burjuvazi' ve 'soylu sınıfı' olduğuna hükmettiği ne var ne yoksa hepsini ekonomik olarak çökertti ve tümüne el koydu. Çarlık bürokrasisinden çok daha geniş hükümet dairesi komiserlikleri, ordu, kamu hizmetleri ve eğitim sisteminin yanı sıra en uzak köylere, kasabalara kadar yayılıyor, özünde

---

[5] Akt. Leonard Schapiro, *The Origin of Communist Autocracy: Political Opposition in the Soviet State, First Phase, 1917-1922*, 2. Baskı, (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977), s. 233.

[6] Lenin, 'Immediate Tasks', s. 267-8.

ekonomik ve toplumsal hayatın tüm boyutlarını hükümetin gözetimi altına sokuyordu.

İşçiler bu değişikliklere kayıtsız kalmadı. Petrograd işçileri 1918 yılının başlarından itibaren Bolşeviklere karşı ciddi bir muhalefet oluşturdu. Mayıs ve Haziran aylarında bağımsız olan Tam Yetkili İşçi Temsilcileri (yahut Delegeler) Meclisi, başta kent köy arasında bireysel ürün değişimine konulan yasak; kırsal kesimde Kızıl Muhafızların tahıla el koyması; işçilerle Kızıl Ordu askerleri arasında paylaşılan gıdanın eşitsiz olması; ve parti üyeleri ve komiserlere tanınan kişisel ayrıcalıklar olmak üzere, sovyet seçimlerindeki demokratik olmayan uygulamaları protesto için birkaç önemli siyasal greve öncülük etti. Bu grevleri yapan işçiler çoğunlukla, Ekim Devrimi'ni aylar öncesinden devrimin sonuna kadar taşıyan ve Komünist propaganda tarafından kendisinin başlıca destekçisi olarak göstermeyi sürdürdüğü kişilerdi. Vladimir Brovkin'e göre:

> Grevler, başta metal sanayi olmak üzere, en büyük işletmeleri, metalürji, lokomotif ve cephane fabrikalarını etkiledi. Metal işçilerinin iç savaş sırasında Bolşevik desteğinin belkemiği olduğu efsanesinin sonunda bir kenara bırakılması gerekiyordu. Tersine metal işçileri Bolşevik karşıtı grevlerin temel kuvvetiydi.[7]

Gerçekten Komünistler bu grevleri acımasızca bastırdı. İşçi Meclisi yasaklandı ve liderleri Çeka tarafından tutuklandı. 1918 yılının Haziran ayında işçiler (bir zamanlar Bolşeviklerin kalesi olan) Obuknov fabrikasında grevdeyken, Komünistler önce kapıları kilitleyerek işçilerin içeri girmesine engel oldu, sonra da fabrikayı tamamen kapatarak işçileri işten attı. İşçiler bunun ardından şöyle feryat ediyordu:

> Açlıktan ölüyoruz. İşsizlik belinizi büküyor. Yiyecek olmadığından çocuklar ayakta duramıyor. Gazetelerimiz yerle bir edildi. Örgütlerimiz yok edildi. Grev yapma hakkı ortadan kaldırıldı. Protesto için sesimizi çıkardığımızda da ya bize ateş ediyorlar, yahut Obukov'daki yoldaşlarımıza yaptıkları gibi bizi kapı dışarı ediyorlar. Rusya yeniden çarlık zindanına dönüştü.[8]

Mücadeleye diğer sanayi şehirlerindeki işçiler de katıldı. 2 Temmuz günü Yaroslavl, Tula ve Nizhni Novgorod'daki işçiler birlikte çalışarak Petrog-

---

[7] Vladimir N. Brovkin, *Behind The Front Lines of the Civil War: Political Parties and Social Movements in Russia, 1918-1922* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), s. 86.

[8] Akt. Vladimir N. Brovkin, *The Mensheviks After October: Socialist Opposition and the Rise of the Bolshevik Dictatorship*, (İthaka ve Londra: Cornell University Press, 1987), s. 245.

rad'daki arkadaşlarıyla bir genel grev örgütledi. Grev çağrısını yaklaşık 80.000 işçi dikkate aldı, fakat bu büyük greve rağmen grevciler Komünistlerden herhangi bir ödün koparamadı. Tam tersine, Komünistler grevlerin basıncına vurdumduymaz kaldı. Grevi 'karşı-devrimci' olarak gören hükümet, grevi düzenleyenleri 'Beyaz Muhafız' ilan etti ve zor kullanarak grevi bastırdı. Daha sonraki protestolar daha da büyük baskılara yol açtı. Sonunda sonbaharda Kızıl Şiddet'in başlamasının ardından, rejime karşı örgütlenmeye çalışan işçiler tutuklandı ve onlarcası infaz edildi.

1919 yılının Mart ayında sosyalist muhalefet partilerinin kısa bir süre için yasalaştığı ve basın özgürlüklerinin geçici olarak yeniden sağlandığı dönem içinde, Petrograd'ı bir kez daha bir grev dalgası sardı. 2 Mart günü Zinoviev, bir zamanların Bolşevik yanlısı Erikson fabrikasında işçilere konuşma yapmaya çalışmış, fakat işçiler onu nezaket göstermeden kürsüden indirmişti. Brest-Litovsk anlaşması üzerine partileri hükümetten daha yeni ayrılan Sol SD'lerin kitlesel olarak tutuklanmasının tetiklemesiyle, kısa süre önce Komünistlerin olmazsa olmaz dayanağı olan fabrikalarda grevler patlak verdi. En sonunda 10 Mart günü yapılan bir protesto toplantısında Putilov işçileri önemli bir karar aldı:

> Bizler, Putilov fabrikaları ve liman işçileri, *Rusya'nın ve dünyanın emekçi sınıfları* önünde ilan ediyoruz ki, Bolşevik hükümeti Ekim devriminin yüksek ideallerine ihanet etmiştir; dolayısıyla da Rusya'nın işçilerine ve köylülerine ihanet etmiş ve onları aldatmıştır; bizim adımıza hareket eden Bolşevik hükümeti proletaryanın ve köylülüğün değil, Olağanüstü Komisyonlar'ın (Çeka'nın), Komünistlerin ve polisin yardımıyla kendi kendini yöneten Komünist Parti Merkez Komitesi'nin iktidarıdır.
>
> Bizler işçilerin fabrikalarda ve tesislerde zorla tutulmasını ve onların bütün en temel haklarından; basın, ifade, toplanma özgürlüklerinden ve kişi dokunulmazlığından yoksun bırakılması yönündeki çabaları protesto ediyoruz.

Bir zaman başkent proletaryasının *en kutsal yerinde* bulunan işçiler tarafından alınan bu olağanüstü karar yedi siyasal talepte bulunuyordu:

1. İktidarın derhal serbestçe seçilen İşçi ve Köylü Sovyetleri'ne devredilmesi.
2. Fabrikalarda, imalathane, kışla, gemi, demiryolu ve her yerde seçme özgürlüğünün yeniden kurulması.
3. Bütün fabrika yönetiminin serbest bırakılan sendika işçilerine devredilmesi.
4. Gıda arzının işçi ve köylü kooperatifleri topluluklarına devredilmesi.

5. İşçi ve köylülerin genelinin silahlanması.
6. Devrimci köylülerin gerçek partisi Sol Sosyalist Devrimcilerin derhal serbest bırakılması.
7. [Sol SD lideri] Maria Spiridonova'nın [hapishaneden] derhal salıverilmesi.[9]

Toplanan 10.000 kişiden sadece 22'si karara karşı çıktı. Birkaç gün sonra, Mart ayı ortasında, Petrograd'ın Putilov ve onun dışındaki on dört büyük fabrikasında işçiler bu kararı desteklemek için greve gitti. Şehirdeki metal işçilerinin —vagon ve makine yapımcılarının— yanı sıra elektrik, tekstil ve kimya işçilerinin çoğu, toplamda Petrograd işgücünün yüzde ellisi onlarla birlikteydi. Doğrusu, yaklaşan mücadeleye hazırlık için işçiler fabrikalarda barikatlar bile kurmuştu.

Fakat Komünistlerin cevabı acımasızdı. Grevi bir Sol SD ayaklanması olarak etiketleyen hükümet, 250 makineli tüfekle donatılmış 18.000 askerle Putilov'a hücum etti. Silah taşıyan birini ele geçirdiklerinde sorgusuz sualsiz öldürdüler. Bizzat Zinoviev 200 işçinin öldürülmesini emretti. Ceza niteliğindeki bu önlemler Petrograd ve Moskova işçilerini adeta sessizliğe gömdü. Hepsi serbest sovyet seçimleri yapılmasını (yahut kurucu meclisin toplamasını) ve siyasal tutukluların serbest bırakılmasını talep eden Tver, Tula, Bryansk ve Astragan şehirlerinde genel grevler patlak verdi. Fakat bu hareketler de aşırı bir zorbalıkla bastırıldı; Brovkin'in belirttiği gibi, 'Bolşevikler toplumsal ve siyasal sorunlara askeri çözümler uygulamayı alışkanlık haline getirmişti.'[10]

1919 yılının Aralık ayında Troçki, Rusya'nın ekonomik sorunlarını askeri bir yolla çözmek için bariz bir otoriter teklifte bulundu. Beyaz ordulara karşı edindiği askeri başarıyla başı dönmüş olan ve aşırı askeri merkezileşmenin gücüne inanan savaş bakanı, ilgisini sivil sorunlara yöneltmişti ve Rusya'nın işgücünün derhal askerileştirilmesini teklif ediyordu. Ekonomide sıkıyönetim ilan edilecek ve Rusya'nın işgücü bir sanayi ordusu gibi örgütlenecekti. İşgücüne yarı-askeri merkezi bir otorite, sanayiden sorumlu bir birlik komuta edecekti. Kendisinin büyük hayranı olan ve yaşamöyküsünü yazan İsaac Deutscher'e göre:

---

[9] Akt. Brovkin, *Behind the Front Lines*, s. 67-8.

[10] Brovkin, *Behind the Front Lines*, s. 72.

> Askeri seferberlik araçlarının sivil işgücü seferberliği için kullanılmasını öneriyordu. (...) Taburlar üretim birimleri temelinde örgütlenmeliydi. Diğer yandan sivil işgücü, askeri disipline tabi tutulacak ve askeri yöneticiler sanayi birimlerine işgücü sağlayacaktı.[11]

Bununla beraber, Rus işçi sınıfını askerileştirmenin zorunlu hizmetten bir farkı olmayacaktı. İşçiler, Kızıl Ordu askerleri gibi, zorunlu hizmete ve cezaya tabi tutulacak, devletin istediği gibi hareket edecek ve bunlara uymadığı takdirde askeri mahkemede yargılanacaktı. Bu teklif 'savaş komünizmini', bir grup geçici ve olağanüstü önlemler olarak değil, kalıcı ve kapsamlı bir askeri temel durumuna getiriyordu. Sözde kolektivist olacak bir toplum için normal bir koşul haline gelecek, 'savaş komünizminin' —kışla komünizminin— mantığını yerine getirecekti. Troçki —Lenin'le birlikte— 12 Ocak 1920 günü bir sendika konferansına emeğin askerileştirilmesi önerisini sunduğunda, neredeyse katılan herkes bu plana karşı çıktı. Geniş bir ölçekte bu politikanın işlemeyeceğinin farkında olan Troçki, bir grup askeri birliği sanayi ordusuna dönüştürerek birkaç alanda kısmen ve deneysel olarak bunu oluşturmaya çalıştı. Urallar'da Kolçak'ı yenen Kızıl Ordu birliklerini 15 Ocak günü Birinci Devrimci İşçi Ordusu şeklinde seferber etti ve onları tarlalarda, ormanlarda ve madenlerdeki ekonomik 'cephelerde' çalışmaya koştu. Bununla birlikte Troçki, işçi sınıfının yoğun direnişi yüzünden sonuçta bu programdan vazgeçmek zorunda kaldı.

Karşılaştırıldığında Lenin'in tek adam yönetimi teklifi partiye nispeten makul gözüküyordu. 1920 yılının Mart ayındaki Dokuzuncu Kongre'de Komünist delegeler sonunda önergeyi onayladı. Bundan sonra parti önderlerinin, sendika yetkililerinin 'uzman' yöneticilerin yardımcısı olarak işlev görebileceğine dair sözler vererek sendika muhalefetini yumuşatmaya çalışması üzerine, tek adam yönetimi, çeşitli sanayi kesimlerini yöneten geniş ölçekli idarelerden tek tek fabrikalara kadar, ekonominin hemen hemen her tarafına girdi. Proleter olmayan 'uzmanlara' hiç olmadığı kadar sorumluluklar verilirken, işçilerin fabrika işlerinde oynadığı rol azaldı. 1920 yılının Kasım ayında bütün büyük kuruluşların beşte dördünde Lenin'in fabrika 'diktatörlüğü' sistemi yürürlükteydi. Komünistlerin denetimindeki bu hükümetin bir 'işçi

---

[11] Isaac Deutscher, *The Prophet Armed: Trotsky: 1879-1921* (New York ve Londra: Oxford University Press, 1964), s. 491-2.

devleti' olduğunu iddia etmek için, artık mugalatanın dik âlâsına başvurmak gerekiyordu.

Sol SD'ler

Sosyalist bir tarımın yapısının ve işleyişinin endüstriyel olması gerektiğine inanan Marksistlerden farklı olarak, devrimci *narodnik* Sol SD'ler Rus köylülerinin, genel olarak geleneksel eşitlikçi ve karşılıklı yardım idealinden yana olduğunu gayet iyi biliyordu. Partileri, 1917 yılı ortasında PSD'yle bir ayrılıktan doğmuştu. Sol SD'lere, genç teorisyen Boris Kamkov ve uzun *narodnik* geçmişi önceki yüzyıla uzanan saygın Mark Natanson öncülük ediyordu. Ateşli bir devrimci olan Natanson, dünya savaşına kesinlikle karşı çıkmış, devrimci görüşlerini güçlü bir şekilde savunmuş ve PSD'nin çeşitli koalisyon hükümetlerinde yer almasını kesin olarak reddetmişti.

Bununla beraber, Sol SD'lerin en bilinen önderi, halkçı harekete yüzyılın başında 21 yaşındayken giren ve başlangıcından itibaren *narodniklere* damgasını vuran, özveriyle kendini adamanın timsali olarak görülen Maria Spiridonova'dır. 1906 yılının Ocak ayında, memleketi Tambov'da bir generalin köylülere yaptığı vahşetten dehşete düşen Spiridonova, generale suikast düzenledi. Yaptığı bu gözükara hareket ve sonrasında polisle Kazakların ona yaptığı kötü muameleler, halkta ona karşı öylesine güçlü bir sempati yarattı ki, Sibirya'ya sürgüne giderken mola verdiği yerlerde insanlar, sanki yaşayan bir azizeymiş gibi, onu büyük bir saygıyla selamladı.

Şubat Devrimi'nden sonra Spiridonova sürgünden kurtulup Petrograd'a giderek, orada Çernov'un burjuvaziye yönelik uzlaşmacı tutumuna, özellikle Geçici Hükümet'te görev almayı kabul etmesine karşı muhalefet etmek üzere Natanson ve Kamkov'la birlikte hareket etti. 1917 yılının Mayıs ayındaki PSD parti kongresinde bu popülist radikaller, Çernov'u, 'partinin programını çarpıtmakla eleştirerek,[12] köy komünlerinin derhal topraklara el koyması, sanayide işçi denetimi, tüm sosyalistleri kapsayan bir hükümet ve acil bir barış yolunda çağrıda yapan kendi programlarını geliştirdiler. O zamanların Rusya'sı için bulunan daha uygun bir devrimci program yoktu. Buna uygun olarak, aylar geçtikçe partinin Sol kanadı büyüdü, hatta baş döndürücü bir hızla PSD konferanslarında çoğunluğu elde etti.

---

[12] Akt. I. Steinberg, *Spiridonova: Revolutionary Terrorist*, çev. ve der. Gwenda David ve Eric Mosbacher (Londra: Methuen & Co., 1935), s. 179.

Sol SD'ler ilk defa ön parlamento sırasında, savaş lehine oy kullanmayı reddettiği ve yekpare bir bütün olarak partiden ayrıldığı zaman açık bir şekilde PSD'ye isyan etmişti. Ekim Devrimi'nden önceki haftalarda Sol SD ve Bolşevikler, görünüşte benzer bir programı paylaşıyor, giderek birbirlerine yakınlaşıyordu. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, aslında Askeri Devrim Komitesi'nin başında genç bir Sol SD'li vardı ve etkin olan üyelerinin çoğu da Sol SD'liydi. Bolşevikler iktidarı ele geçirir geçirmez Sol SD'lerin toprak kararnamesini kurnazca sahiplendi, topraktaki özel mülkiyeti kaldırarak köylülerin toprak sahiplerinin toprağını *çerniy peredele* yakın bir çizgide ortaklaşmacı olarak paylaşmasını istedi. Bolşeviklerin, Sol SD'lerin oylarıyla birlikte, Sol SD'nin yönelimini geçici olarak benimsemesi, köylülüğün sovyet rejimine kazanılmasında belirleyici bir rol oynadı.

İkinci Sovyetler Kongresi'nde resmi SD ve Menşevik delegeler, Bolşevik darbeyi protesto etmek için salonu terk ettiğinde, Sol SD'ler salonda kalmıştı. Beklenebileceği gibi, bunun üzerine PSD'nin onları partiden ihraç etmesinden sonra kendi partilerini resmen kurmuşlardı. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, Bolşeviklerin iki partili sovyet hükümetinde iktidarı paylaşma önerisini ilkin reddeden Sol SD, 17 Aralık günü iktidarı Bolşeviklerle paylaşmaya karar verdi. Özellikle Lenin ve yandaşlarının onların özgürlükçü düşüncelerini basit burjuva pragmatizmi uğruna değiştirmeye başlamasıyla, bu koalisyon sağlıklı olamadı.

İki parti arasında büyük çekişmelerin patlak vermesi uzun sürmedi. Kendini sıkı sıkıya sovyet demokrasisine adamış olan Sol SD'ler bütün sosyalist muhalefet partilerinin ve yayınlarının yasal olmasından yanaydı. Komünistler tarafından alınan ceza niteliğindeki keyfi kararları, özellikle sözlü olarak yasaklamasına rağmen yeni hükümetin aslında kaldırmadığı idam cezasına başvurulmasını şiddetle kınadılar. Sol SD'li adalet bakanı İsaac Steinberg, Çeka'nın keyfi tutuklamalarını Sovnarkom'da acımasızca eleştirdi ve 1918 yılının Şubat ayında bu örgütün yaptığı işlerin araştırılmasını istedi. Ancak kimi Sol SD'liler Çeka'ya katılmakta ve büyük bir istekle Dzerzhinski'yle yan yana çalışmakta tereddüt etmedi.

Zaman zaman kendileri de ilkesiz davransa bile, Sol SD'ler özellikle 'savaş komünizmine' ve köylünün ürününe devletin toptan el koymasına bütünüyle karşıydı. Sol SD'ler, bu politikaların şehirlerin gıda sorununu rahatlatmak yerine çok daha ağırlaştıracağını gayet net görmüştü. Durumu orta düzeyde

iyi olan köylülerin ürününe el koymak üzere 'yoksul köylü komiteleri' örgütleyen Komünistler kırsal koşulları yanlış yorumluyor, buna dayanarak köylüler arasında vahşi bir sınıf savaşını körüklüyordu; genellikle köylülerin sınıfsal konumlarını hesaba katmayarak onları yersiz yere sovyet rejimine yabancılaştırıyordu. Gerçekten de 'yoksul komiteleri', bir bütün olarak köylü sınıfını, Kızılları yeni sömürücüler olarak görmeye zorladı ve daha sonraki sayfalarda göreceğimiz gibi, Komünist iktidara karşı en son ve kanlı kır cephesini yarattı.

Bununla beraber, Sol SD'lerle Komünistler arasındaki koalisyon hükümetini kopma noktasına getiren şey, Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanması oldu. Sol SD'ler anlaşmayı emperyalizme büyük bir teslimiyet olarak gördü ve buna şiddetle karşı çıktı. Bunun yerine Sovyet Rusya'nın mücadeleyi sürdürmesini, Fransız devrimcilerinin 1792 yılındaki geleneğine atıfta bulunarak, ilerleyen Alman ordusuna karşı devrimci bir savaş yürütülmesini talep etti. Komünistler, Dördüncü Sovyetler Kongresi'nde bu ağır anlaşmayı kabul edince, Sol SD'li bakanlar öfkeli bir şekilde Sovnarkom'dan çekilerek bütün hükümeti Bolşeviklere bıraktı. ('İtibarlı bir partili' olarak —otuzlu yaşlarda olan— Spiridonova, partinin Sovnarkom'dan çekilmesine karşı çıktı, ama bunun bir faydası olmadı.) Sol SD'lerin Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nin Merkez Yürütme Komitesi'nde yer almayı sürdürmesine rağmen, Bolşeviklerin oportünist politikalara teslimiyetinin sürmesi, iki parti arasındaki çatlağı genişletti. Sol SD, sovyet demokrasisinin acımasızca bastırılmasından da, Lenin'in 1918 yılının Nisan ayında ortaya attığı fabrika yönetiminde tek adam önerisinden ve sıkı iş disiplininden de büyük bir nefretle uzak durdu. Üstelik, 16 Haziran günü hükümetin ölüm cezasını yeniden resmen yürürlüğe koyması, hemen ardından da uygulaması onları dehşete düşürmüştü.

Brest-Litovsk anlaşmasının sonuçları çok geçmeden çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. 'Utanç verici barış', Almanya'nın Ukrayna'yı almasına —ve milyonlarca köylünün Almanya'nın işgaline boyun eğmesine— imkân tanımıştı. Ukrayna köylüleri Almanya'ya günde 300 kamyon dolusu tahıl teslim etmek zorundaydı. Bu ihtiyaç karşılanmadığında Almanya tahıla zorla el koydu. Doğal olarak, öfkelenen köylüler ayaklandı, köprüleri ateşe verdi, demiryolu hatlarını tahrip etti ve Alman birliklerine, askeri karakollara saldırdı. Nisan ayında Almanya, tahılları toplamada yetersiz kaldığını öne sürerek, görece liberal Kiev hükümetini alaşağı etti; onun yerine kendi kuklası Herman Sko-

ropasdki'nin yönetimi altında monarşist, toprak sahiplerinden yana bir rejim kurdu. Gerici olarak bilinen Skoropasdki kanlı bir saldırıya girişerek binlerce cana kıydı. Bu kanlı olaylar boyunca sovyet hükümeti bir şey yapmadan bekledi. Sovyet hükümetinin kayıtsızlığından dehşete düşen Sol SD, MYK'deki kürsüsünden hükümetin Brest-Litovsk anlaşmasını resmen yürürlükten kaldırmasını talep etti.

Komünistlerin bu teklifi reddetmesi üzerine Sol SD, 5 Temmuz günü Moskova Opera Binası'nda yapılması planlanan Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde halka, Almanya'ya karşı devrimci bir savaş çağrısı yapmaya karar verdi. Delegelerini demokratik bir şekilde seçen Kongre'de genel olarak Sol SD'lerin delegelerin çoğunluğunu elde edebileceği düşünülüyordu. Fakat birer örgütçü olarak Sol SD'li önderler, kurnazlıkta Bolşevikleri alt edemeyecek kadar acemiydi —ve iktidarın kumandasını da eline bulunduran Lenin'in yığınlar üretme kapasitesiyle boy ölçüşmek için ahlaken fazla dürüsttüler. Yüzde 40 oy alan Bolşeviklerin çoğunluk elde etme umudu, Sol Komünistleri partilerinden ayrılarak kendileriyle koalisyon kurmaya ikna etmeye kalmıştı. Kamkov ve Spiridonova anlaşmanın bozulması ve Almanya'ya karşı devrimci bir savaş için delegelere çağrıda bulundu. Kamkov, 'Alman emperyalistleri Ukrayna köylülerini ezerken, buna kılı kıpırdamadan seyirci kalanları' açıkça suçlayarak soruyordu: 'Asker üniforması altındaki köylülerimizin, kardeşlerinin kendi gözleri önünde öldürülmesine seyirci kalacağına inanıyor musunuz?' Ardından da başını Almanya'nın Rusya büyükelçisi Kont Mirbach'ın gözlemci sıfatıyla oturduğu locaya çevirerek haykırıyordu: 'Kahrolsun katiller!' Fakat yapılan çağrı salonda olumlu bir karşılık bulamadı, Sol Komünistlerden hiçbir tepki gelmedi. Kongre açıkça onlara karşı birleşmişti. Hatta, Ukrayna sovyet delegelerinin Kongre'ye alınması hakkını tanıyan Sol SD'lerin sunduğu bir önerge bile reddedildi. Lenin, kendi politikalarının sağlamlığını dile getiren demagojik konuşmasında, şüphe götürmez bir biçimde Sol SD'leri kastederek, 'Ajan provakatörlere ve emperyalizmin uşaklarına' dur denmesinin gerekli olduğunu dile getirdi.

Kongreyi ikna etmeyi başaramayan Sol SD, *narodniki* olarak en iyi bildikleri şiddet taktiğine yöneldi. Ertesi gün, 6 Temmuz günü, Kongre oturumu henüz sürerken Sol SD'li iki Çeka ajanı, Yakov Blyumkin ve Nikolay Andreyev, Almanya elçiliğine girerek Kont Nirbach'ı öldürdü. Bu iki kişi suikastın ardından kaçıp Çeka'nın Pokrovski kışlasına sığındı. Dzerzhinski, suikastçı-

ların kendisine teslim edilmesini istedi —teslim olmazlarsa Sol SD'nin bütün Merkez Komitesi'ni öldürmekle tehdit etti— fakat bizzat kendi birlikleri onu tutuklayıp gözaltına aldı.

Sol SD'lerin bir ayaklanma planı yoktu, fakat gelişen olaylar Pokrovski kışlasını bir ayaklanma merkezine çevirmeye doğru gidiyordu. Askeri üstünlük en azından bir günlüğüne, —hepsi de son derece disiplinli ve tam teçhizatlı— 2.000 dolayında asker ve çok sayıda Baltıklı denizciyle desteklenen Sol SD'lerden yanaydı. Sol SD birliklerinin komutanları kolayca Kremlin'i ele geçirip Lenin'i rehin alabilirdi; sempatizan askerleri ve işçileri ayaklanmaya destek için Sol SD'nin yanına çekmeye yetecek bir süre için Moskova'yı ele geçirmeleri ve Komünistleri iktidardan indirmeleri bile olasıydı.

Buna karşılık Lenin, rejimini savunmak için ancak 700 asker, Albay İ. Vatsetis komutasındaki Letonya piyadelerini toplayabilirdi. Ne var ki, bu birliğin kaldığı yer Moskova'nın biraz dışındaydı ve hava koşullarının kötü olması onların başkente geri gelmesine engeldi. Sonradan Vatsetis'in belirttiği gibi: 'Letonya piyadelerinin yanı sıra, Bolşeviklerin güvenebileceği çok az askeri oluşum vardı. Kıtlık askerlerin moralini çok bozmuştu. Son derece etkili olan Bolşevik karşıtı propaganda karşısında Rusya'daki birlikler tarafsızlığını ilan etmişti. Moskova'da işçi kitlesi de tarafsız bir konumdaydı.'[13]

Elinde profesyonel bir askeri güç olmayan Komünist hükümet, bütünüyle Sol SD'lerin merhametine kalmıştı. Lenin eşine az rastlanır bir paniğe kapılarak Vatsetis'i gece yarısı Kremlin'e çağırdı. 'Yoldaş, sabaha kadar direnebilir miyiz?' diye sordu. Vatsetis, birkaç saat şartları değerlendirdikten sonra, Komünist öndere, 'Öğlene kadar Moskova'yı kontrol altında tutarız' diye teminat verdi.[14] Sonuç olarak Vatsetis sözünü tuttu. Sonunda askerlerini Moskova'ya getirebildi ve 7 Temmuz sabahı saat 5'te Sol SD birliklerinin etrafını sararak teslim olana kadar onları top ateşine tuttu. Dzerzhinski bir düzine insanı hemen orada öldürerek Çeka'dan Sol SD'leri temizledi.

Bu arada, 6 temmuz günü Spiridonova, büyük olasılıkla kişisel olarak onaylamadığı suikastların sorumluluğunu, klasik bir *narodnik* iyi niyet gösterisi dahilinde, bütünüyle üstlenmek üzere Sovyetler Kongresi'ne geri döndü. Fakat kongre o gün toplanmadı. Gece boyunca diğer 450 Sol SD'li temsilciyle birlikte salonda bekledikten sonra, ertesi gün Letonya birliğinin binanın etra-

[13] A.g.e., s. 214.

[14] A.g.e.

fını kuşatmasının ardından hapse atıldılar. Dahası, partinin bütün Merkez Komitesi tutuklandı. Sol SD'nin ezilmesinin anlamı açıktı: Bu partinin bundan sonra Rus Devrimi'nde belirleyici bir güç olmasına son verilmişti.

Kararsız kalan Sol SD'li önderler, son stratejik ve örgütsel beceriyi gösterse, Komünist rejimin devrilip Rus Devrimi'nin gidişatının çarpıcı bir şekilde değişmesi işten bile değildi. 1918 yılının Temmuz ayında Rusya'da kitleler bir Sol SD hükümetine gayet hazırdı ve onların *narodnik*-sendikalist programı, halkın desteğini de alan demokratik bir sovyet düzenini sağlayabilirdi. Petrograd ve diğer yerlerdeki grevciler, işçilerin Komünist rejime beslediği düşmanlığın arttığını göstermişti. Sol SD, Rus köylülerinin Almanya'ya karşı devrimci bir savaş yapmaya can atmadığını elbette kabul etmek zorundaydı; köylüler barış için neredeyse her bedeli ödemeye razıydı. İşçilere ve ordu birliklerine sistematik olarak propaganda yapmak için Sol SD'nin ayrıca daha düzenli ve daha sorumlu siyasal bir örgütlenmeye ihtiyacı vardı.

Kararlı bir örgüt, özenli planlama ve Kremlin'e saldırmaya yetecek bir cesaretle Sol SD, Rusya'da Üçüncü Devrim'i rahatlıkla yürütebilirdi. Sol SD'li Isaac Steinberg böyle bir sonuç almanın mümkün olduğunu savunuyor ve sonradan şöyle diyordu: '[Sol SD] Parti, Komünist hükümeti devirmek ve kendi adına siyasal iktidarı ele geçirmek isteseydi (...) o zaman için hiç kuşku yok ki makul bir başarı şansı vardı.' Ama şunu da ekliyordu: 'Parti o anda hükümet aygıtını ele geçirmekle ilgilenmiyordu; parti, Sovyet politikasına radikal bir değişim getirmekle ilgileniyordu.'[15] Orlando Figes'in belirttiği gibi Sol SD,

> İktidarı ele geçirmekten çok Bolşevikleri politikalarını değiştirmeye zorlaması için halkı ayaklanmaya çağırmakla meşguldü. Sol SD'nin bu ayaklanmanın sonunun nereye varacağına dair bir fikirleri yoktu: Bunu, 'kitlelerin devrimci yaratıcılığına' bıraktıkları için memnundular. Onlar, 'devrimin şairleriydi' ve bütün şairler gibi, hepsi de özünde anarşistti. Sol SD, Bolşeviklerle ilişkisinin her aşamasında, Bolşevikler tarafından kurnazca alt edildiler ve şu anda bile, Bolşevikler kendi ellerine düştüğü halde, kısa süre içinde bu avantajlarını yitirdiler.[16]

'Hasbi anarşistler' olan Sol SD, az bulunur bir tarihsel fırsatı kaçırdı. Toplumsal yaşamda deneyimsiz ve daha çok itiraza alışık olan Sol SD, mevcut top-

---

[15] A.g.e., s. 216.

[16] Figes, *People's Tragedy*, s. 634.

lumsal düzene kurumsal seçenekler sunmaya hazırlıklı değildi. Sol SD asker ve denizcilerinin Lenin'i tutuklamak bir yana, Moskova'nın önemli noktalarını tutmak için fiilen bir çaba göstermemesi de şaşırtıcıdır. İçlerinden bazıları Lubianka hapishanesini ve gizli polis bürosunu işgal etti; bazıları da telgrafhaneyi ele geçirerek ülkenin geri kalanına, Komünistlerin devrildiğini duyurdu. Fakat bunların dışında pek bir şey yapmadılar. Kızıl Ekim'in verdiği sözler henüz akıllardayken, Komünist rejimi düşürme olasılığı taşıyan Moskova'daki son hareketin trajik sonu da böylece gelmiş oldu.

Moskova Anarşistleri

Rusya şehirlerinde yaşayan anarşistler, Sol SD'lilerden bile daha fazla ilgi çekiyordu. 1918 yılının Mart ayında başkent, Petrograd'dan Moskova'ya taşındıktan sonra en geniş şekilde bir araya gelen ülkenin anarşist grupları, Moskova Anarşist Grupları Federasyonu'nu kurmak üzere Moskova'da toplandı. Federasyon mekan olarak kendisine, 1917 yılı baharında adı Anarşi Yuvası şeklinde değiştirilen, geniş Tüccarlar Kulübü'nü seçmişti. Çoğu anarkokomünist olduğunu iddia eden üyelerinin kabaca 'eğitimle ilgili' denebilecek ana uğraşlarına bohem bir yaşam tarzının tuhaflıkları da renk katıyordu. Federasyonun günlük gazetesi *Anarkhia*, kendi aralarında sürekli olarak tartışan, birbirini tutmayan geniş bir yelpazedeki —bireyci, Komünist, pek inanılır olmasa da sendikalist ve bunların çeşitli bileşimlerinden oluşan— anarşist ve sahte anarşist görüşleri yansıtıyordu.

Başlangıçta Bolşevikler, özellikle Kamenev, anarşistlere karşı oldukça uzlaşmacı görünüyordu; Ekim Devrimi sırasında pek çoğu partinin müttefikiydi. Bununla beraber, Sol SD ve Sol Komünistler gibi anarşistler de Alman emperyalizmine teslim olma olarak adlandırdıkları Brest-Litovsk anlaşmasına karşıydı. Sovyet Rusya'nın yerel olarak örgütlenmiş partizan grupları oluşturması ve Almanya'nın ilerlemesine karşı gerilla savaşı yürütmesi gerektiğini savunuyorlardı. Böyle bir savaşa hazırlanmak için Federasyon, kendilerini Kara Muhafızlar olarak adlandıran —kimi adanmış, kimisi yarısuçlu— çeşitli anarşist unsurları silahlı şehir gerillası birlikleri halinde örgütlemeye başladı. Onlara verilen görev propaganda yapmak ve —bol miktarda tüfek, tabanca ve el bombalarıyla donatılmış olarak— özel mülkiyete, özellikle evlere 'el koymaktı'. Kısa süre içinde, görünüşte Federasyon'un faaliyetlerini finanse etmek, fakat aslında genellikle kişisel kazanç için geniş çaplı 'ka-

mulaştırmalar' yapmaya başladılar. Bu sorun çok ciddi bir hale gelince, 16 Mart 1918 günü Federasyon, 'kişisel kazanç yahut kişisel çıkar için yapılan bütün el koymaları' kınadığını ve Kara Muhafızlar'ın kamulaştırma yapmadan önce izin almaları gerektiğini kamuoyuna duyurdu.[17]

Ne var ki, bu 'izinler' her zaman alınmayınca, Komünist-Sol SD hükümeti vaktiyle kendisinin müttefiki olan anarşistlerin Devrim'in adına leke sürmeye başladığını düşündü. 9 Nisan günü bir grup Kara Muhafız'ın Kızıl Haç'ın Amerika temsilcisinin arabasına el koymasıyla anarşistler, rejimin Moskova'daki anarşist kulüplerden ve yayınlardan kurtulması için ihtiyaç duyduğu bahaneyi rejime sunmuş oldu; aslında bu temsilci, sovyet rejimine yakınlık duyan diplomatik bir aracıydı. 11-12 Nisan gecesi Çekacılar'ın baskın yaptığı 26 anarşist merkezin çoğu hiçbir çatışma olmadan teslim oldu. Fakat en azından ikisinin —Anarşi Yuvası ve Donskoi Manastırı'nın— güçlü direnişinde bir düzine Çekacı'yla 40 anarşist öldü yahut yaralandı. Sonunda direnişi kıran Çeka, 500'den fazla Moskovalı anarşisti hemen hapse gönderdi ve Petrograd'ın yanı sıra çevre illerde de anarşist faaliyetleri durdurdu.

1918 yılının yaz aylarında Moskova'daki kılıç artığı bazı Kara Muhafızlar, şehri 'ele geçirmeyi' savundu.[18] Ne var ki, böyle bir planın başarı şansını kendi aralarında tartışırken, büyük bir kıtlık varken özgürlükçü bir devrim yapmaya çalışmanın zorluklarının farkına vardılar. Bir tartışma sırasında iki saygın anarşist Daniil Navamirski ve Aleksi Baravoy itirafta bulunarak, 'Kıtlıkla ilgili ne yapacağımızı bilemedik. (...) Kıtlığın Bolşevikleri tüketmesini ve Komiserlikler diktatörlüğünü mezara götürmesini bekledik. Sonra sıra bize gelecekti!'[19] Bolşevikler yerlerinden edildikten sonra bile ne yapacaklarının belli olmadığı ortadaydı; Rus anarşistleri, yurtdışındaki yurttaşlarının çoğu gibi, uzun vadeli stratejik düşüncelere meraklı değildi.

Anarşistler, Bolşevikleri devirme planlarından vazgeçtikten sonra en iyi bildikleri taktiğe —şiddete— geri döndü. Ertesi yıl anarşistlerin planladığı bombalamalar ve el koymalar belirli aralıklarla sürdü. Kışkırtıcı bildirilerle 'halkı' uluorta (nerede, nasıl ve ne zaman olduğunu belirtmeden) 'ayaklan-

---

[17] Paul Avrich, *The Russian Anarchists* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1967), s. 184.

[18] Bkz., Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, çev. ve der. Peter Sedgwick (Londra: Oxford University Press, 1963), s. 75.

[19] Serge, *Memoirs*, s. 75.

maya' ve (ne şekilde olduğu belirtilmeden) yeni 'komünler' kurmaya davet ettiler. Rostov'da ve Ekaterinoslav'da yerel hapishaneleri basarak (çoğu düpedüz cani) mahkumları serbest bıraktılar. Bunun yanında işçi sınıfı Komünistlerle kendi mücadelesini sürdürüyor, fakat onlar üzerinde dikkate değer bir basınç oluşturamıyordu. Son olarak 15 Eylül 1919 günü anarşistlerin, bazı Sol SD'lilerle birlikte, Komünistlerin Moskova Şehir Komitesi merkezini bir genel oturum sırasında dinamitlemesiyle on iki komite üyesi öldü, 55 Komünist yaralandı. Bu akılsızca eylem Komünistlerin vereceği sert karşılığın gerekçesi oldu: Bütün şüpheli anarşist-teröristler yakalandı ve bir daha anarşistler Rusya şehirlerinde kayda değer bir varlık gösteremedi.

1921 yılının Şubat ayında Kropotkin'in ölümü Moskova'da mezarlığa kadar kara anarşi bayrağı altında yürüyen tahminen 25.000 yaslı insanı sokağa döktü. Kuşkusuz yas tutan bu insanların hepsi anarşist değildi; çoğu bu yürüyüşe Kropotkin'in anısına saygıdan çok Komünist yönetimi protesto etmek için katılmıştı. Rusya'da bir cenazedeki bu siyah bayraklar anarşinin bir belirtisi de değildi. Yine de her kanattan anarşistler cenazeye katılmış, bazı anarşist mahkumlara da şeflerinin cenazesine katılmasına izin verilmişti. Bu cenaze töreni, Komünistlerin kendi rejimlerine yönelik suçlamaların seslendirilmesine göz yumduğu, halka açık son gösteri olacaktı. Komünistlerle çalışmayı kabul etmeyen anarşistler daha sonra tutuklandı ve hapsedilmelerini kaç yabancı ziyaretçinin protesto ettiğine bağlı olarak Sibirya'ya yahut yurtdışına sürgüne gönderildi. Bunun dışında kalanlar Ukrayna'ya kaçarak, özgürlükçü partizan önder Nestor Makhno'ya katıldı. İç savaş sona erdikten sonra, kentler bütünüyle Komünistlerin denetimine geçince, buralarda sovyet demokrasisini yeniden yürürlüğe koyacak üçüncü devrim umutları da kayboldu.

Anarko-sendikalistler daha sağlam ve daha sağduyuluydu, ama sürgünden dönüşleri Devrim'e ciddi bir etkide bulunamayacak kadar geç oldu. Kendilerini örgütlenmeye, işçilerin ekonomi üzerinde denetimine ve ademi merkeziyetçiliğe adamış, Bolşevikler onların yerinde görüşlerini alıp kullanırken kenarda durmaya zorlanmışlardı. Sonuçta Ekim Devrimi'ni izleyen olaylarda önemli olamadılar, zamanla sovyet hükümetinde ve sendikalarda memur haline geldiler yahut yurtdışına kaçtılar.

Etkili bir hareket, tutarlı bir ideoloji ve devletle ilgili belirli bir stratejiden yoksun olan anarşizm, —Rusya'nın güneyinde, gerek Beyazlarla gerekse Kı-

zıllarla mücadelesi efsane boyutlarına ulaşan Makhno önderliğindeki Ukrayna gerilla güçleri dışında— adeta yok oldu.

İşçi Muhalefeti

İç savaş dört yıl boyunca sürerken, Lenin'in yeni sendika anlayışına ve fabrika komitelerini otoriter yönetime tabi kılma çabalarına karşı çıkmak üzere fraksiyonlar oluştuğu için Komünist Parti, iç mücadelenin başlıca alanı olarak kaldı. Önceki sayfalarda gördüğümüz gibi, Lenin ve ona sadık olan arkadaşları, sendikaları sadece işgücünü disiplin altına alan ve bu gelişmeye karşı koymak için patlak veren yaygın grevleri vahşice bastıran bir araca indirgemeye hazırdı. Eski işçi-Bolşevikler, özellikle ekonominin ve devletin bürokratikleşmesinden hiç hoşnut değildi; onlar sanayide tek adam idaresine ve proletarya iktidarının son yasal kalesi olan sendikaların büyüyen parti aygıtı karşısında ikincil konuma itilmesine şiddetle karşıydı. 1919-1920 yıllarında Komünist yönetime rağmen, 1917 yılının özgürlükçü ütopyacılığını ve bir yere kadar sovyet ve işyeri demokrasisini yeniden canlandırmak için — Komünist sendikalar ve Komünist Parti bünyesi içinde— yeni bir muhalefet oluşturdular. Düşünceleri temel olarak sendikalistti: Görece bağımsız sendikaların ekonomik hayatın yönetimine tam katılımını istiyorlardı. Bu fraksiyon, ülkenin ekonomisini devlet ve parti yerine sendikaların yönetmesi gerektiğini, partinin de faaliyetlerini siyasal işlerle sınırlaması gerektiğini savunuyordu.

1920-21 yıllarında bu çabalar gevşek bir biçimde örgütlenmiş (Lenin'in küçümser bir şekilde onlara atfettiği adla) bir İşçi Muhalefeti şeklinde belirginleşti. Bileşimi neredeyse bütünüyle proletaryadan oluşuyordu ve mevcut pek çok sendikadan —özellikle, önderi eski bir işçi Bolşevik ve Sovnarkom'un ilk çalışma bakanı Aleksandr Şliapnikov olan, militan Metalurji Sendikası'ndan— ciddi bir destek elde etmişti. Ayrıca Ukrayna'nın Donetsk havzasındaki ve sanayi bölgelerindeki pek çok parti hücresinden de destek buldu. 1921 yılında Samara bölgesinin bütün parti örgütleri Muhalefet'in denetimindeydi ve Çeka'nın soluk aldırmamasına rağmen, Moskova bölgesinin parti temsilciliklerinin yaklaşık dörtte birini elde edebilmişti.

İşçi Muhalefeti'yle Komünist Parti önderliği arasındaki çelişki 1920 yılındaki Dokuzuncu Parti Kongresi'nde başladı. Orada Şliapnikov, Muhalefet adına konuşurken, demokratik ve kolektivist bir ekonomik sistem içinde mal-

ların üretim ve dağıtımını sendikaların yönetmesini talep etti. Cesaretle gerekli gördüğü üçlü bir kuvvetler ayrımı, partiyi boğucu otoritesinden radikal bir şekilde mahrum bırakacaktı: Rusya'daki ekonomik hayat üzerindeki denetim yeni oluşturulacak Tüm Rusya Üreticiler Kongresi üzerinden bütünüyle sendikalara devredilecekti; siyasal hayat Komünist Parti tarafından yönlendirilirken, resmi işlerin yönetimini sovyetler ele alacaktı. Böylece, mevcut ekonomik ve siyasal yapı radikal bir biçimde tersine çevrilecek, ekonomik hayatta sendikalara partiden daha fazla üstünlük verilecekti. R. V. Daniels'in belirttiği gibi, Şliapnikov'un önerisi, 'çoğunluk olmasa bile, parti üyelerinin azımsanmayacak bir bölümünü kucaklayan yarı-özerk bir organ, parti içinde parti yaratmış' olacaktı. [20]

Sendikaların sanayiyi yönetmesine gelince, Cathy Porter'in anlattığı gibi, bütünüyle seçimlere dayalı, demokratik olacaktı:

> Fabrika düzeyindeki denetim fabrika komitelerinde olacaktı; ekonomiye dair üst düzey kararları sendikalar alacak, ekonomiyi ilgilendiren atamalar onaydan geçecekti —onların onayı olmadan ekonomici/idareci kadrolara tek kişi bile atanmayacaktı. Müstakil sendikalar düzenli ulusal kongrelere ekonominin farklı dallarında yöneticiler görevlendirecekti; yerel sendika konferansları yerel yöneticiler seçecekti. Sanayinin örgütlenmesini aşağıdan dönüştürmeyi öngören bu cesur programın doruk noktası, ekonominin bütününün merkez yönetiminin seçilmesi için Tüm Rusya Üreticileri Kongresi'nin toplanması talebiydi.[21]

Bu öneri, ekonomiyi, devleti ve siyasal iktidarı saran kapsamlı bürokratikleşmeye karşı, kaybolan 1917 ideallerini ve köy *volya*sının proleter bir yorumunu somutlaştıran güçlü bir panzehir olacaktı. İşçi Muhalefeti, önerisini Komünist Parti çatısı altında yapmıştı ama, göz göre göre ona bağlı kalmayı gözü kesenlerden çok daha fazla işçi-Komünistler adına konuştuğu ortadaydı.

Şliapnikov'un uzun parti deneyimine rağmen, İşçi Muhalefeti ideolojik olarak inandırıcı bir sözcünün eksikliğini, 1921 yılının Ocak ayında Aleksandra Kollontay gruba katılana kadar yaşadı. Birinci Sovnarkom'un üyelerinden biri olan Kollontay yeteneklerini, özellikle 'İşçi Muhalefeti' adlı broşü-

---

[20] Robert Vincent Daniels, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960), s. 126.

[21] Cathy Porter, *Alexandra Kollontai: A Biography* (New York: Dual Press, 1980), s. 369.

rüyle gruba sunan, parlak bir hatip ve teorisyendi. 1921 yılının Şubat ayında, Onuncu Parti Kongresi'nin toplanmasından hemen önce yazılan broşür sadece Şliapnikov'un düşüncelerini ayrıntılarıyla açıklamakla kalmıyordu; Kollontay, diktatör otoritesini artık tek adamlı yönetim sistemi altında uygulayan ayrıcalıklı uzmanları kıyasıya eleştiriyordu. Komünist toplumun oluşmasında sanayinin ortaklaşa yönetilmesinin temel zorunluluk olduğu üzerinde duruyordu. Ekonomi yönetiminin her önemli rolünü sendikalar üstlenmeliydi. Fabrika komiteleri, bırakın bağımlı kılınmayı yahut ortadan kaldırılmayı, teşvik edilmeli ve koordine edilmeliydi: '*Fabrika ve işyeri komitelerini, sanayileri işletmesi için hazırlamak* (...) gerekliydi.' İşçilerin teknik ve idari kararlar almak için doğrudan yetki kullandığı ve 'yeni üretim biçimleri' keşfettiği bir 'işçi' denetiminden koparılarak, üretimde devlet aracılığı ve yetişmiş uzmanlar yoluyla yürütülebilecek bir 'işçi yönetimini' reddediyordu.[22] Kollontay'ın broşürü aynı zamanda Komünist rejimin başına bela olan hastalıklara da kapsamlı bir saldırı başlattı. Kollontay, işçilerin Lenin'e 'hararetli bir yakınlık ve sevgi' duyabileceğini ve 'Troçki'nin kıyas kabul etmez ve ağdalı hatipliğiyle, örgütçü yeteneğine' hayran olabileceğini doğruluyor, fakat bu duyguların, belki biraz ironiyle, bu iki insanın işyerlerini örgütlemeye muktedir akil adamlıklarına değil, siyasal önderliklerine atfedilmesi gerektiğini söylüyordu. 'Esnek Sovyet kurumlarımıza mükemmel bir şekilde uyabilecek kitle inisiyatifine destek olmanın yollarını bulmak yerine, parti önderlerimiz birden karşımıza bürokrasinin savunucusu ve şövalyesi rolüyle çıkıyorlar' diye serzenişte bulunuyordu.[23] İç demokrasi konusunda da Kollontay, partinin farklı düşünenleri teşvik etmek yerine onları bastırmayı seçtiğini belirtiyor, partinin, 'parti içinde demokrasiye, düşünce özgürlüğüne ve eleştiriye' geri dönmesi gerektiği uyarısında bulunuyordu. Tek parti yönetimini özellikle eleştirmemişti; 1921 yılında böyle bir eleştiri suç sayılabilirdi. Komünist Parti'ye bir seçenek yaratmaya da çalışmıyordu; aksine, mevcut partinin hastalıklarını teşhis ediyor ve onun kabul edeceği bir çerçeve içinde bir 'tedavi' öneriyordu.

Onuncu Parti Kongresi için İşçi Muhalefeti önderleri, partinin toplumsal ve siyasal sağlığına kavuşması için üç temel tavsiyeden oluşan bir önerge ha-

---

[22] Aleksandra Kollontay, The *Workers Opposition* (Londra: Solidarity Pamplet, tarihsiz) s. 11, 13.

[23] A.g.e., s. 19, vurgu eklenmiştir.

zırladı. Birincisi, bütün parti üyeleri, işçilerin ihtiyaçlarıyla temas halinde olduklarını göstermesi için her yıl üç ay atölyelerde bedenen çalışmalıydı. İkincisi, parti aygıtı kendini kariyeristlerden ve oportünistlerden arındırmalıydı. Son olarak, parti üyeleri gerek partinin gerekse ülkenin karşı karşıya olduğu bütün konuları, gerektiğinde eleştirerek, tartışma özgürlüğüne bütünüyle sahip olmalıydı.

İşçi Muhalefeti, Marx'ın proletarya devrimini sadece işçilerin yapabileceği formülünü düz anlamıyla almış olsa da, Leninizm de sosyalizmin başarısını profesyonel devrimcilerin ve uzmanların eline bırakmıştı. Bu durumda Lenin ve yandaşlarının, Merkez Komite'nin ekonomik ve toplumsal egemenliğine kabul edilemez bir karşı çıkış oluşturan İşçi Muhalefeti'nin önerilerini peşinen aforoz etmesi ve Muhalefet'e, uzun zamandan beri polemik geleneğinde bile yoğun olarak görülen bir uygulama olarak bir miktar iftira yağdırması şaşırtıcı değildir.

Onuncu Parti Kongresi

Onuncu Parti Kongresi, hem içerik hem de biçim açısından, Bolşevizm tarihinde bir dönüm noktasıdır. Parti basınında aylar süren fraksiyon tartışmalarından sonra Kongre, 8 Mart 1921 günü Moskova'da toplandı. Kongre, temsil organından başka her şeydi. Bazı parti yöneticileriyle yakın teması olan Victor Serge, konferansın yaklaştığı aylarda delegelerin akıl almaz derecede demokratik olmayan işlemlerle seçildiğini yazmıştır:

> Parti silindiri işbaşındaydı. Petrograd'da bir mahallenin açık oturumuna katılmış, Lenin'in ve Zinoviev'in 'çoğunluğu' için verilen hileli oylardan dehşete kapılmıştım. Bu yöntem hiçbir şeyi çözmezdi: Smolni'de her gün konuşulan tek konu fabrikadaki olaylar, grevler ve Parti propagandacılarına çekilen yuhlardı. Bunlar 1920 yılının Kasım ve Aralık aylarında oldu.[24]

Kongre'de, (bir fabrikada hiç çalışmamış olan) Lenin kendisini 'bilinçli' Rus işçi sınıfının sözcüsü diye takdim ederek, İşçi Muhalefeti'ni 'partinin birliğini' tehdit eden 'sendikalist ve anarşist sapma' diye ilan etti. Her nasılsa bu, (inanılmaz bir şekilde) 'eski Menşeviklerin, aynı zamanda da komünist dünya görüşünü tam olarak özümseyememiş işçi ve köylülerin partiye sızmasının'

[24] Serge, *Memoirs*, s. 123.

bir ürünüydü.[25] Bu 'sapmaya' karşı partinin, 'kararlı ve sistematik bir mücadele' sürdürmesi gerektiğini açıkladı.[26] Partiye bağlı bir yoldaş olup, 1917 yılında neredeyse tek başına Nisan Tezleri'ni desteklemiş olan Kollontay'a iftiralarda bulunarak onu, 'partinin en büyük düşmanı' ilan etti. Angelica Balabanoff'un belirttiği gibi bu,

> [p]artinin birliğine bir tehditti. Yaptığı hücum sırasında Lenin, konuyla hiç ilgisi olmadan, Kollontay'ın özel hayatıyla [Şliapnikov'la olan eski ilişkisiyle] ilgili belli imalarda bulunacak kadar ileri gitti. Lenin'e bir şey katmayacak bir polemikti bu, bir parti muhalifine karşı koyma ve stratejik amaçları uğruna Lenin'in hangi yollara başvurabileceğini ben de bu vesileyle anlamış oldum.[27]

Beklendiği üzere, özenle seçilen Kongre delegeleri, İşçi Muhalefeti'nin önergesine engel oldu ve parti bürokratlarına sendikaları denetleme olanağı veren Lenin'in politikasını destekledi.

Kongre'nin sonunda, delegelerin çoğu gittikten sonra, İşçi Muhalefeti'ni 'anarko-sendikalist bir sapma' olmakla suçlayan Lenin'in sunduğu önerge, geriye kalan delegelerin ezici çoğunluğu tarafından kabul edildi. Sonra da 'parti birliği' hakkında, 'ayrı platformlara' sahip parti içindeki bütün grupları —yani fraksiyonları— cezalandıran bir önerge sundu. Aksi takdirde derhal partiden ihraç edilmeleri tehdidiyle fraksiyonların tasfiyesi isteniyordu. Önergede belirtildiği gibi:

> Sınıf bilincine sahip bütün işçiler açıkça bilmelidir ki her türlü hizipçilik zararlıdır ve buna izin verilemez; ne pahasına olursa olsun Parti birliğini korumayı arzulayacak tekil grupların üyeleri için pratikte hizipçilik, kaçınılmaz olarak takım çalışmasının zayıflamasına, sinsice Parti'yi etkilemeye çalışan düşman çabalarının yoğunlaşmasına, tekrarlanmasına, bunun karşı-devrimci amaçlara hizmet etmesine ve çatlağın genişlemesine yol açar.[28]

---

[25] V. I. Lenin, 'Preliminary Draft Resolution of the Tenth Congress of the R.C.P. on the Syndicalist and Anarchist Deviation in Our Party' [RKP Onuncu Kongresi'nin Partimiz içindeki Sendikalist ve Anarşist Sapma Hakkında Ön Taslak Önergesi], *Collected Works* (Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1963) içinde, s. 32:245.

[26] V. I. Lenin, 'Report on Party Unity and the Anarcho-Syndicalist Deviation, March 16, 1921', *Collected Works* içinde, s. 32:255.

[27] Angelica Balabanoff, *My Life as a Rebel* Bloomington ve Londra: Indiana University Press, 1938), s. 252.

[28] V. I. Lenin, 'Preliminary Draft Resolution of the Tenth Congress of the R.C.P. on Party Unity', *Collected Works* içinde, s. 32:241; vurgu eklenmiştir.

Bu tarihsel ve canalıcı bir önergeydi. Kongre'nin sadece bir kısmı tarafından kabul edilmişti ve buna bağlı olarak da hizipçi muhalefet yasaklanmıştı. Önergede yer alan, ona oy verenlerin bile farkında olmadığı gizli bir hükümle Merkez Komite'ye, bir üyenin bağlı olduğu yerel birimin onayıyla, herhangi bir parti üyesini üçte iki oyla ihraç etme yetkisi veriyordu. Bu madde iki yıl boyunca parti üyelerinden gizlendi ve asla yürürlükten kaldırılmadı. Sonraki yıllarda Troçki, Lenin'in hizipleri yasaklamaya istekli olmadığını, bunu sadece geçici bir acil önlem olarak yaptığını iddia etti. Daha sonra Lenin'in kendisi bu önergenin, 'aşırı bir önlem' olduğunu, 'tehlikeli durum — yani İşçi Muhalefeti'nin varlığı— göz önüne alınarak, özellikle benimsendiğini' söylemiştir.[29] Fakat Lenin'in yazdıklarında ve tutumunda önergeyi yürürlükten kaldırmak istediğini gösteren bir şey yoktur. Hükmün bütün sonuçları İşçi Muhalefeti etkili bir şekilde yasaklandıktan sonra da uzun süre devam etti.

Kongre sadece hizipleri yasaklamadı —bunu büyük bir coşkuyla yaptı. Kendinden geçercesine, 'karşı-devrimci amaçlar' için güya 'hizipçiliği' kullanan 'partinin düşmanları tarafından tekrarlanan girişimler' kehanetinde bulunan önergede, Stalin'in kaba zihniyeti ve dili seziliyordu.[30] Almanya ve Rusya'nın Komünist hareketlerinde önemli rol oynayan Bolşevik gazeteci Karl Radek'in, hizip karşıtı önergeye oy vererek kendi düşünsel ve siyasal ifade özgürlüğünü Merkez Komite'nin emirlerine teslim ettiğine dair bir şüphesi kalmamıştı. 'Bu önergeye oy verirken,' der Radek,

> [b]unun gayet kolay aleyhimize çevrilebileceğini hissettim ve buna rağmen destekledim. (...) Bunu gerekli görüyorsa, bir tehlike anında bırakalım Merkez Komite partinin en iyi yoldaşlarına karşı en sert önlemleri alsın. (...) Bırakalım Merkez Komite bile yanılgıya düşsün! Bu artık gözle görülür olan bocalamadan daha tehlikesizdir.[31]

Sonrasında, uygulamada önerge sadece İşçi Muhalefeti'ni değil, partiye yönelik bütün örgütlü eleştirileri yasakladı. İç demokrasi sona erdi. Stalin'in parti görevlilerini tepeden tırnağa değiştirmesine ve muhalefet edenlerle eleştiren-

---

[29] V. I. Lenin, 'Summing Up Speech on Party Unity and the Anarcho-Syndicalist Deviation, March 6', *Collected Works* içinde, s. 32:258.

[30] Lenin, 'Ön Taslak Önerge', s. 32:241.

[31] Radek, akt. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* içinde, (New York: Random House, 1959), s. 212.

leri susturmak için tasfiye etmesine gerek kalmadı; Lenin'in hizip karşıtı önergesi zemini hazırlamıştı. İşçi Muhalefeti üyeleri Moskova'dan uzak yerlere sürüldü. Aleksandra Kollontay diplomatik görevlerle Norveç, Meksika ve İsveç'e gönderildi; Şliapnikov sonunda partiden ihraç edildi, 1930'lu yıllarda Stalin'in polisleri tarafından öldürüldü. Önerge ayrıca, Rusya'daki Bolşevik olmayan partilerin iyice azalan özgürlüklerinin bütük bir kısmını daha ortadan kaldırdı. Bolşeviklerin belirlediği 'sadık sosyalist' parametreler dahilinde yaşamaya çalışan ve bunların dışında kalan Menşevikler, rahatsızlık verene kadar yasallığı yaşamış her örgütlenme gibi yasaklandı. Bu önergeyle Bolşevikler sadece tek parti devletini kurmakla kalmadı, aynı zamanda partinin Merkez Komitesi'ni de müthiş yetkilerle donatmış oldu. Ekim Devrimi'nin gerçekleştirilmesindeki en önemli insan —Lenin— totaliter bir devlet üzerinden el koyduğu Devrim'in artık celladı haline gelmişti.

Leninizmin kalıcılaşması aslında Rusya'da Ekim Devrimi'ni yok etmekle kalmadı, Sosyal Demokrasi'nin farklı, fakat kronik patolojileriyle birlikte, uluslararası sosyalist hareketi de zehirleyerek devrimci geleneği yüksek ahlaki zemininden yoksun bıraktı. Komünist literatür canlı bir teorik yapıdan çıkıp mekanik formüllere dönüştü. Tartışmanın yerini adam karalamalar ve ideolojik seviyesizlik aldı. Adına öyle demek mümkün mü bilinmez ama, 'eleştirilerde', makul çözümlemeler yerine 'küçük burjuva', 'kulak', hatta 'karşı-devrimci' gibi son derece ağır sıfatlar pervasızca kullanıldı; muhalifler, aynı görüşte olmamakla değil, toplumsal suç işlemekle itham edildi. Sovyet Rusya'da dürüstçe ifade edilen görüşler, çürütülmek yerine kriminalize edildi; parti 'çizgisi'nden 'sapma' suçlamaları siyasi polisin çözmesi gereken, kabul edilemez büyük bir suça dönüştü. Lenin'in kısa süre içinde hastalanıp sessizliğe bürünmesiyle, parti adım adım totaliter baskılara yöneldi.

İşçi Muhalefeti'nin programı tek partili Komünist rejimin kabul edilmesiyle sınırlıydı ve ne yazık ki programında köylülüğe yönelik bir şey yoktu. Fakat Komünist Parti dahilinde, görece özgürlükçü olan 1917 programına geri dönmek için son şans buydu —ekonomik hayatı sendikaların kontrol etmesinin bürokratikleşmeyi önleyebileceğini, sanayi demokrasisini geliştireceğini ve fabrika komiteleriyle ortaklaşa iş görebileceğini varsayıyordu. Bolşeviklerden kopup Sol SD'lilerle çalışılsaydı (ve belki Yeşiller'le de işbirliği yapılsaydı), daha kapsamlı bir hareket pekâlâ ortaya çıkabilirdi. Partinin bürokratik diktatörlüğe doğru hızlı gidişini ve sonuçta Stalin otokrasisini ne öl-

çüde tersine çevirebilirdi, bunu yine de hiçbir zaman bilemeyiz. Fakat bu özgürlükçü eğilimin yok olması parti demokrasisine son darbeyi indirerek kişisel yönetimin kapısını aralamıştı. Otorite önce Merkez Komite'ye, sonra daha dar olan Politbüro'ya, sonunda da partinin genel sekreteri olan kişiye, Josef Stalin'e, devredilecekti.

17. BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DEVRİM

Makhnovşçina

Rusya'nın 1917 yılının Şubat ayında birinci devrimi, Ekim ayında da ikinci bir devrimi yaşadığı aşikardır. Rusya'da üçüncü devrim olası mıydı? Sol SD ve İşçi Muhalefeti mevcut otoriter rejimin parametreleri dahilinde çalıştıkları için devrimci olamadılar. Sol SD tek partili Komünist yönetime karşı çıkmasına rağmen, mevcut hükümete karşı çıkmadı; kendi hesabına İşçi Muhalefeti ise tek partili Komünist yönetime karşı çıkmadı. Fakat iç savaş sırasında bunların dışında, Rus Devrimi'nin, kendinden önceki örnekleri gibi, büyük bir üçüncü devrim potansiyeli taşıdığını savunan çeşitli hareketler ortaya çıkmıştı.

Bu hareketlerin en uzun erimli ve etkileyici olanı, kendini anarşist olarak adlandıran ve üç yıl boyunca farklı zamanlarda Bolşeviklerle birleşen yahut onlara karşı mücadele eden Nestor Makhno önderliğindeki Ukrayna gerillalarıydı. *Makhnovşçina* (adı verilen bu hareket) Ukrayna'da, yarı-feodal ve burjuva milliyetçilerin sosyalistlerle, köylülerle ve savaş lordlarıyla tımar sistemi ve bağımsız bir Ukrayna devleti elde etmek için rekabet ettiği savaşın toplumsal kaosu içinde gelişmişti. Bruce Lincoln'un belirttiği gibi,

> Rusya'daki İç Savaş sırasında Rus İmparatorluğu'nun hiçbir bölgesi Ukrayna kadar fazla şiddete, yıkıma ve insan insana katıksız eziyete tanık olmadı. (...) Toprakları Almanya'nın işgali, Bolşevik genişlemeciliği, Ukrayna milliyetçiliği, köylü anarşizmi ve Polonya'nın istilasıyla defalarca altüst edilen Ukrayna, 1917

yılının sonbaharından 1920 yılı yazına kadar aralıksız orduların çarpıştığı bir savaş alanı haline gelmişti.[1]

4 Mart günü, Şubat Devrimi'nin hemen ardından, Ukrayna'yı yönetmek, sonrasında da bölge için adım adım daha fazla otonomi elde etmek üzere Kiev'de, (Ukrayna yüksek şurası) Rada'ya dayalı milliyetçi bir hükümet kuruldu. 1917 yılının Kasım ayı sonunda Rada, Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olduğunu ilan etti. Halkın ayrıcalıklı tabakası, özellikle Sovyet Toprak Yasası'nın ardından topraklarını kaybeden toprak lordları, Sovyet Rusya'ya karşı Almanya'nın himayesine başvurdu ve 1918 yılının Şubat ayında Alman birliklerinin kendi topraklarından doğuya doğru ilerlemesine izin verdi. (3 Mart günü imzalanan) Brest-Litovsk anlaşması uyarınca Almanya Ukrayna'yı topraklarına kattı. Fakat birkaç ay sonra, Rada'nın tahılın Berlin'e ihraç edilmek üzere toplanmasını geciktirdiği ortaya çıkınca Almanya, Rada'dan vazgeçti, onun yerine başında Herman Skoropadski'nin olduğu kendi kukla hükümetini kurdu.

Az eğitim almış bir Ukrayna köylüsü ve eskiden döküm işçiliği yapmış olan Nestor Makhno siyasal yaşamına 1906 yılında on yedi yaşındayken anarko-komünist bir grup içinde başlamıştı. Birkaç yıl sonra bir yerel polis memurunun ölümüne yol açan bir şiddet olayına karıştığı için tutuklanarak idama mahkum olmuştu. Fakat yaşından ötürü bu cezası, 1910 yılından başlayarak ömür boyu hapse çevrilmişti. Moskova'daki Butik hapishanesinde, anarşist yayınları kaçak olarak Rusya'ya sokmaktan hüküm giymiş bir anarşist olan Piotr Arşinov'la arkadaş oldu. Arşinov, eğitimsiz köylüleri kendini adamış bir anarşiste dönüştürmeyi öngören Bakunin ve Kropotkin'in temel öğretilerini sistemli bir şekilde Makhno'ya aktardı.

1917 yılının Mart ayında, Şubat Devrimi affıyla hem Arşinov hem de Makhno serbest bırakılınca, Makhno hemen güneydoğu Ukrayna'daki doğduğu kasaba olan Gulia-Pole'un yolunu tuttu.* Köylülerin el koyduğu top-

---

[1] W. Bruce Lincoln, *Red Victory: A History of the Russian Civil War* (New York ve Londra: Simon & Schuster, 1989), s. 302-3.

* Bazı anlatılanların tersine Gulia-Pole bir köy değil, 30.000 nüfusuyla büyükçe bir ticaret, idare ve sanayi merkeziydi. İki kilisesi, üç okulu, hastanesi, postanesi, bir de sinagogu vardı. Tarım makineleri imal eden iki fabrika, çok sayıda zanaatçı, hububat pazarı, ambarlar, içki imalathaneleri ve düzinelerce yel değirmeni vardı. Kasaba, o bölgede büyük panayırıyla tanınırdı.

rakları savunmak için orada bir Köylü Birliği kurdu; Ağustos ayında Köylü Birliği, yerel sovyet statüsüne geçince, o da onun yürütme komitesi başkanı oldu. Aynı zamanda, amacı, 'halkın refahı için toprağa, fabrikalara, tesislere, matbaalara (...) el koymak' olan küçük bir gerilla grubu örgütledi.[2]

1918 yılının ilkbaharında Skoropadski'nin askerleri ve ilerleyen Alman ve Avusturya birlikleri Makhno'nun yaşadığı kasabanın bağlı olduğu Ekaterinoslav'a ulaştı. İstilacıların eline geçme ihtimaline karşı, yerel anarşistlerin tavsiyesiyle Makhno, kısmen ele geçmemek için, kısmen de Rusya şehirlerindeki anarşistlerle temas kurmak ve Ukrayna'daki çabalarına onlardan destek almak için Sovyet Rusya'nın yolunu tuttu. Nehir boylarındaki kentlerden geçerek Haziran ayında geldiği Moskova'da şehrin anarşistleriyle tanıştı. Onların görece eylemsizlikleri ve mücadele ruhundan yoksun olmaları Makhno'yu düş kırıklığına uğratmıştı; Kropotkin'i ziyaret ettiğinde de bu ağırbaşlı yaşlı anarşist, 'Makhno'dan fazla hoşlanmamıştı.'[3] Oysa, Ukrayna'ya dönüşü için edinmesi gereken belgelerle ilgili olarak Lenin'le görüşmesi gerektiğinde, Bolşevik önder, bu açık sözlü ve cesur genç anarşistten belli ki epey etkilenmiş ve ona talep ettiği yardımı sağlamıştı. Makhno geri döndüğünde kendi kasabasındaki Avusturya işgalcileriyle ve onların bu bölgenin geniş topraklarını hâlâ elinde bulunduran Ukrayna'daki gerici müttefikleriyle savaşacak başka bir gerilla grubu daha örgütledi.

Makhno hiçbir askeri eğitim almamıştı ve askeri strateji nedir bilmezdi, ama klasik savaş eğitimi almış rakipleri karşısında kendisine eşsiz avantajlar sağlayan vur kaç taktiğini uygulayarak (kazaklar gibi) parlak bir taktisyen olduğunu ispatlamıştı. Üstün askeri yeteneği kısmen olağanüstü taktiksel gözü pekliğinde yatıyordu: O ve adamları defalarca düşman kıyafetleri giyerek cüretkârca düşman hatlarına sızmış, onların planlarını öğrenmiş, sonra da onlara en ummadıkları yer ve zamanlarda saldırmıştı. Fakat Makhno'nun — adı Devrimci İsyan Ordusu olan— gerilla gücünün belki de en ayırt edici özelliği olağanüstü hareket kabiliyetiydi. Birlikleri Azak Denizi'yle Dinyeper Irmağı arasındaki açık steplerde bir gün içerisinde 80 kilometre yol katedebiliyordu. Kılıç ve tüfek kuşanmış süvariler ve piyadelerin makineli tüfeklerle

---

[2] Michael Palij, *The Anarchism of Nestor Makhno, 1918-1921: An Aspect of the Ukranian Revolution* içinden alıntı, (Seattle ve Londra: Washington University Press, 1976), s. 71.

[3] Martin A. Miller, *Kropotkin* (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1976), s. 239.

bindiği, her birini iki atın çektiği süratli hafif at arabaları, birkaç saat içinde ortaya çıkıp kaybolmalarını sağlıyordu. Hem sayı hem de silah bakımından kendilerinden çok üstün olan hasım güçleri çembere alabiliyor, ani bir manevrayla şaşırtabiliyor, onlardan hızlı hareket edip zafere ulaşabiliyordu. Hız onlara şaşırtma önceliği sağlıyordu: *Makhnovtsi* yerden bitmiş gibi aniden ortaya çıkabilir ve şaşırıp kalan düşmana üstünlük sağlayabilirdi. Ciddi bir zorluk varsa, hızlı bir şekilde dağılabilir, silahlarını gömüp köylü halkın arasına karışabilir, daha sonra toplandıkları zaman da yeniden düzenli bir askeri güç olarak harekete geçebilirdi. Bu taktikler onlardaki yerel Kazak geleneğinin başına buyruk ve demokratik savaşma gücünden kökleşmişti.

Ateşli gönüllülerin katılımıyla 20.000 kişiyi bulan Makhno'nun ordusu, üzerinde 'Ya Özgürlük Ya Ölüm', sonraları da 'Toprak Köylünün, Fabrika İşçinin' sloganı taşıyan anarşist kara bayraklar altında popülist kır devrimcileri gibi savaşıyordu.[4] Karizmatik ve gözü pek Makhno, taraftarlarının derin saygısını kazanmıştı; bir saygı ifadesi olarak ona *batko*, yani 'küçük baba' lakabı takılmıştı.

1918 yılının Kasım ayında Almanya'nın Müttefiklere şartlı teslim olmasının ardından, Alman birlikleri Ukrayna'dan hızla geri çekilince, herkesin nefret ettiği Skoropadski derhal görevden alındı. Aralık ayında onun bıraktığı boşluk Simon Petliura'nın, (Kurul denilen) milliyetçi Ukrayna hükümeti tarafından doldurulduu. Bir iki aylık ömrü 1919 yılının Şubat ayında Kızıllar, Petliura'yı Ukrayna dışına çıkarana kadar sürdü. Fakat Bolşeviklerin kendi başına Ukrayna'yı elinde tutması zordu ve ülke kısa süre içinde kaosa sürüklendi. Sonraki birkaç yıl içinde Makhno'nun ordusu o bölgedeki bütün milliyetçi ve karşı-devrimci askeri güçlerle savaştı, ama ataman Petliura'nın gevşek taburları, çeşitli savaş lordları ve Rada Kazakları dışında, Makhno'nun en ciddi düşmanları General Denikin'in son derece düzenli Gönüllü Ordusu ve Bolşeviklerin oldukça büyük Kızıl Ordusu'ydu.

Bu yıllar içinde neredeyse durmadan savaşan Makhno yapıcı düşüncelerini nadiren pratiğe dökme fırsatı buldu. Fakat 1918 yılının Aralık ayıyla 1919 yılının Haziran ayı arasında Guliai-Pole civarındaki bölgede nispeten bir sakinlik oldu; bu sırada kurulu devlet yönetiminde de bir boşluk vardı. Bu zaman zarfında Makhno hareketi özgürlükçü düşüncelerini pratiğe dökmeye çalıştı. Katılımcı sayısının 100 ila 300 olduğu en az dört bağımsız kırsal ko-

[4] Lincoln, *Red Victory*, s. 236.

münde, 'herkes (...) kendi gücü oranında çalışmak zorundaydı.'[5] Yiyecek ve diğer maddeler ihtiyaca göre geleneksel Komünist bir tarzda dağıtıldı. Hareket aynı zamanda sovyetlerin —zaten var olan parti denetimindeki Bolşevik tarzda değil, toplumsal olarak eşitlikçi bir sistem içinde siyasal partilerin gözlemci konumuna indirgendiği 'bağımsız sovyetler' tarzında— kurulmasını da öngörmüştü. Makhnocular'ın talebi şuydu:

> Yöneticiler ve onların keyfi kanunları olmadan, emekçilerin özgür ve bağımsız sovyet düzenine öncelik tanımak üzere monarşist, koalisyona dayanan, cumhuriyetçi ve Sosyal Demokrat Komünist Bolşevik parti hükümetlerinin yıkılması. Gerçek sovyet düzeni, artık kendini sovyet iktidarı olarak adlandıran Sosyal Demokrat Komünist Bolşevik yönetimi değil, emekçilerin toplumsal yaşamı için özgür, mutlu ve bağımsız örgütlenme yapısı içinde kendini dışavuran otoriteye ve devlete daha üst düzeyde karşı olan bir sosyalizm biçimidir.[6]

Michael Palij'in gözlemlerine göre, Makhno'nun 'partizanları ve köylüleri, "özgür anarko-komün" sloganının, özgür tekil çiftlikler ve merkezi olmayan demokratik özyönetim anlamına geldiğini biliyordu. Bu Ukrayna köylü anarşizminin kendiliğinden bir dışavurumuydu.'[7] Kısacası Makhno'nun anarşizmi, eskiden kalma köylü *volya*sının, anarşist terminoloji içerisinde — küçük değişikliklerle— yeniden biçimlendirilmesidir.*

---

[5] Voline, *The Unknown Revolution, 1917-1921*, çev. Holley Cantine (New York: Free Life Editions, 1974), s. 575.

[6] 'Who Are the Makhnovists and What Are They Fighting For?' [Makhnovistler Kimdir ve Ne İçin Savaşıyorlar?] (27 Nisan 1920), yeniden basımı: Paul Avrich, der., *The Anarchists in the Russian Revolution*, içinde, (İthaka, N. Y.: Cornell University Press, 1973), s. 135-6.

[7] Palij, *The Anarchism of Nestor Makhno*, s. 60.

* Makhno şehirleri sevmezdi. Kentli işçiler nasıl örgütlenecekleriyle ilgili bilgi almak için onun yanına geldiğinde, onlara tutarlı önerilerde bulunamamıştı. 1918 yılının Ekim ve Kasım aylarında Makhno'nun kuvvetleri iki büyük Ukrayna şehrini, Ekaterinoslav ve Aleksandrovsk'u işgal ederek, Makhno'nun anarşist ilkelerini şehir koşullarına uyarlamaya çalıştı. Fakat, Paul Avriç'in belirttiği gibi, 'Makhno'nun ütopyacı projeleri (...) işçilerin küçük bir azınlığının dışına taşamadı. (...) Kendi işlerini idare etmeye yatkın bağımsız üreticiler olan çiftçilerin ve köy zanaatkârlarının aksine, fabrika işçileri ve madenciler karmaşık bir sanayi düzeninin birbirine bağımlı parçaları olarak iş görüyor ve teknik uzmanların ve amirlerin rehberliği olmadan ne yapacaklarını bilemiyordu. (...) [Üstelik Makhno] şehir ekonomisinin karmaşıklığını bilmiyor, bunu anlamaya da çalışmıyordu. Şehirlerin "zehrinden" hoşlanmıyor, içine doğduğu köylü ortamının doğal sadeliğine değer veriyordu.' Paul Avriç, *The Russian Anarchists* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1967), s. 219.

Başta Voline, Arşinov ve Aron Baron olmak üzere şehirli birtakım anarşistlerinin yolu, Makhno'nun propaganda ve eğitim komitelerinin iş başında olduğu Ukrayna'ya düştü; fakat diğer şehirli anarşistler kararlı bir şekilde *makhnovşçina*yı, askeri komuta özelliklerine sahip basit bir köylü hareketi diye görüp küçümsedi. Makhno'nun kuvvetlerinin tamamen özgürlükçü bir tarzda başarılı bir mücadele vermesini tam olarak nasıl beklediklerini kestirmek zordur. Aslında bu şartlar altında Makhno'nun hareketi özgürlükçü sosyalist uygulamalara, etkin herhangi bir milis ordusunun yaklaşabileceği kadar yaklaşmıştı. Mücadele sırasındaki boşluklarda partizanlar savaş taktiklerini tartışabiliyor, yeni komutanlarını seçebiliyordu, ama 20.000 kişilik hiçbir kuvvet katı bir şekilde özgürlükçü çizgide kalarak işlev görmeyi düşleyemez. Ama dağılmamış, 'kendiliğinden', donanımı yeterli olmayan partizan grupları, eğitimli, düzenli ve tam teçhizatlı Beyaz ve Kızıl orduları yenmeyi düşleyebildi. Tabiri caizse, 'savaş anarşizmi', önlem olarak birliklerin sıkı bir askeri disiplini kabul etmesini gerektirir. Üstelik, *batko*ya tam olarak güvenen ve sadece ona hesap veren *makhnovtsi* için, sıradan askerlerin bunu başka şekillerde talep etmiş olmaları daha akla yakındır. Makhno, en güvendiği (kendi atadığı) subaylarının yardımıyla rakiplerini yenmek istiyorsa, hem taktik hem de stratejik kararlar vermek zorunda kalmıştı.

Bu arada, 1918 yılının Mart ayında, Bolşeviklerin Petliura'nın Kurul'unu görevden uzaklaştırdıktan hemen sonra, Denikin'in Beyaz Ordu'su Ukrayna'nın güneydoğusundan ilerleyerek Kızılları püskürttü. 1919 yılı yazı boyunca süren Beyazların saldırısı sonunda Ağustos ayında Kiev'in ele geçirilmesi üzerine, bütün Ukrayna'da sovyet iktidarı çöktü. Bolşeviklerin şansına, Makhno'nun Devrimci İsyan Ordusu, Beyazları sürekli olarak rahatsız etti, ama İsyan Ordusu'nun Kızıl Ordu'yla ilişkilerine damgasını vuran şey başlayıp biten istikrarsız ittifaklardı. Komünistler esnasında Makhno'ya düşmandı; 1919 yılı Mayıs ayında Çeka, Kızıllar'ın onu kullanabileceğinin farkına varmadan önce, *batko*'ya suikast düzenlemeye kalkmıştı. Haziran ayında, *makhnovtsi*nin dördüncü bölgesel kongresinin yapılmasını açıkça yasaklayan Troçki, halkı kandırarak onları 'karşı-devrimci' ve 'kulak' olmakla suçlamış, önderlerini de yasadışı ilan etmişti.

Bununla beraber, koşullar gerektirdiğinde *makhnovtsi* ile Komünistler, Beyazlara karşı güçlerini birleştirebiliyordu. 1919 yılı yazının sonunda Denikin kuzeye, Moskova'ya doğru ya hep ya hiç yürüyüşüne başladığında, Makh-

no'nun ordusu Kızıl Ordu'nun yarı-özerk bir güç olarak ülkeye girişini kabul etmiş ve Ukrayna'da Denikin'in saldırısının bozguna uğratılmasında belirleyici bir rol oynamıştı. 1919 yılının Eylül ayında Uman şehri yakınlarında Beyazlara saldırarak, Denikin'in silahlarının ve gerekli malzemelerinin çoğunu sağladığı Karadeniz limanlarına uzanan destek hatlarını kesti, başka kilit noktalarıyla, Beyazlar'ın ikmal üslerini ele geçirdi. Ekim ayında Denikin, Moskova'yı alma umuduyla Orel'e son saldırısını başlattığı sırada, Makhno'nun partizanları Beyazlara ait, içinde 60.000 top mermisi bulunan bir ikmal deposunu imha etti. Denikin'in Moskova yürüyüşü başarısızlığa uğradı ve birlikleri apar topar Karadeniz'e doğru kaçtı. Moskova'daki *Le Temps* muhabirine göre, 'Denikin'in yenilgisinin, Troçki'nin düzenli ordusunun başarısından çok, Makhno'nun kara bayrağını sallayan köylülerin ayaklanmasıyla açıklanacağına şüphe yoktur.'[8]

Söylemeye gerek yok, Komünistler, yardım ettiği için Makhno'ya teşekkür bile etmedi. Denikin'in saldırısı sona erdirildikten kısa bir süre sonra Troçki'nin, Polonya cephesine gitmesi için Makhno'ya gönderdiği talimatın, onu en çok destek aldığı bölge olan Ukrayna'dan çıkarmayı amaçlayan bir girişim olduğunu anarşist önder anlamıştı. Gitmeyi kabul etmemesi üzerine Komünistler, Makhno'nun ordusunu yasadışı ilan etti ve *makhnovtsi* sekiz ay daha onlarla savaşmak zorunda kaldı. Ne var ki, 1920 yılının Ekim ayında Wrangel'in Kırım'dan Ukrayna içlerine seferi sırasında Komünistlerle Makhno, Komünistlerin anarşist mahkumlara af sözüne ve Rusya'daki bütün anarşistlere özgürce kendi görüşlerinin propagandasını yapma garantisine dayanan kısa süreli bir mütarekeye daha vardılar. Bunun üzerine Kızıllarla *makhnovtsi*, Beyazlara karşı İsyan Ordusu'nun yine yaşamsal roller üstlendiği ortak operasyonlara yeniden başladılar.

Beklendiği gibi, Wrangel'in kuvvetleri bozguna uğratılır uğratılmaz, Troçki ve ona yardım edenler sözlerinden döndü ve 25 Kasım günü —daha yeni Wrangel'i yenmelerine yardım eden— Makhno'nun komutanlarını yakalayarak, hemen idam ettiler. Çeka, Makhno'nun karargâhlarını basarak, kadrolarının çoğunu öldürdü. Yanındaki küçük bir kuvvetle birlikte Makhno ele geçirilmemeyi başardı. Milis kuvvetlerinin sayısının binlerle ölçülmesine ve olağanüstü savaş yöntemleri kullanmalarına rağmen bunlar, Komünistlerin kendilerine karşı gerçekleştirdiği örgütlü operasyonlara karşı koyamadı.

---

[8] Lincoln, *Red Victory*, s. 321.

Sonunda, 1921 yılında hasta ve yaralı olarak Makhno, seksen yandaşıyla Romanya sınırını geçip, Romanya ve Polonya'da birkaç yıl hapis yattıktan sonra, 1925 yılında kalıcı bir sürgün hayatı yaşayacağı Paris'in yolunu tuttu.

Sürgünde Makhno ile Arşinov, *makhnovtsi*nin Ukrayna'da göğüs germek zorunda kaldığı gerçeklikleri değerlendirerek, anarşist hareketin iyi örgütlenmiş karşıtlarına karşı başarı kazanması için, bir koordinasyon merkezine ve tutarlı bir programa sahip olması gerektiği sonucuna vardılar. Neredeyse anarşistlerin —Errico Malatesta'dan Aleksandr Berkman'a kadar— bütün ileri gelenleri ona düşman kesilerek, temelde ideolojilerinin bireyci özünden yararlandıkları savlarla ona karşı oldular. Her türlü aşağılamaya ve iftiraya maruz kalan Arşinov, acı bir şekilde döndüğü Rusya'da 1930'ların Stalinist temizliğine kurban gitti. Makhno —Rus Devrimi'nde önemli bir rol oynayan ve devrimin bir kahramanı olan tek anarşist— yalnız, hasta, beş parasız ve tasfiyeci anarşistlerin çoğu tarafından terk edilmiş olarak 1935 yılında öldü. Ölümünden sonra anarşist camia içinde göklere çıkarıldı —buna karşın, öne sürdüğü iyi örgütlenmiş özgürlükçü bir hareketin gerekliliği iddiası neredeyse görmezden gelindi.

Kronştad Ayaklanması

Petrograd'ın otuz kilometre kadar batısında, Finlandiya Körfezi'nde bulunan Kotland Adası'nın doğu ucunda, Deli Petro'nun inşa ettirdiği deniz üssünün adıdır Kronştad. Kronştad'da üslenmiş olan denizciler, 1917 yılında ateşli birer Bolşevik taraftarıydı; Troçki tekrar tekrar onları, 'Devrim'in onuru ve gururu' olarak tanımlamıştı iç savaş sırasındaki ortak mücadele yıllarında Kronştadlılar Bolşeviklerle ortak hareket etmişti. Bununla beraber, 1921 yılının Şubat ayında Rusya, tarihsel bir trajediyle sarsıldı. 28 Şubat günü, sonradan Komünist Parti üyesi olan eski anarşist Viktor Serge'nin belirttiği gibi, 'Telefonun çalmasıyla uyandım. (...) Karşımdaki ses telaşlıydı: "Kronştad, Beyazların eline geçti. Emir bekliyoruz."'[9] Ayaklanmanın 'Beyaz' olarak ta-

[9] Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary* (Londra: Oxford University Press, 1963), s. 124. Geriye dönüp baktığında Serge, özellikle partinin sadece halka değil aynı zamanda kendi üyelerine de oldukça yüzsüzce yalan söylediğinden rahatsızdır. 'Daha önce Partimizin bize böyle yalan söylemesi gerekmemişti' diye yakınıyor, Devrim'in geride kalmasının ve onun kendine özgü bir tarz yaratmış olan Bolşevik 'öncüsünün' yasını tutuyordu. (s. 125). İfade

nımlanması akıl almaz bir yalandı: Kronştad üssündeki denizciler, iç savaşta hiçbir karşı-devrimci güçle alakası olmayan nedenlerle, Komünist yönetime karşı ayaklanmıştı.

Şubat Devrimi'nden itibaren Kronştad bir deniz üssünden çok daha fazlasını ifade ediyordu: Denizciler orayı askeri personelle birlikte binlerce işçiden oluşan birleşik devrimci bir yerel yönetim, bir 'komün' olarak görüyordu. 1917 yılının Mayıs ayında Kronştad Sovyeti'nin Geçici Hükümet'e başkaldırarak kendisini 'şehrin tek iktidarı'[10] ilan etmesinden sonra, adadaki siyasal otoritenin tamamını, hemen her gün Kotlin Adası'nda halkın biraraya geldiği Çapa Meydanı'nda toplanan genel meclislere devretti. (Oralı bir Bolşevik, hoşnut olduğu bu meclislere, Novgorod ve Pskov'un Ortaçağ'a özgü halk meclislerine atfen, Kronştad'ın *veche*'si diyordu.[11]) Kronştad halkı, Rusya köy meclislerinin doğrudan demokratik kurumlarından ve pratiklerinden yararlanarak, bilinçli bir şekilde *narodnik* ve sosyalist düşüncelerin karışımına dayanan yeni bir toplumsal düzen kuruyordu. Denizciler Kornilov'a karşı militanca harekete geçmiş, Ekim ayında da Kışlık Saray'ın ele geçirilmesine yardım etmişti. İç savaşın başlangıcında Kerenski'nin, iç savaşın sonunda da Yudeniç'in birliklerine karşı Petrograd'ın savunulmasında Kronştadlılar en ön saftaydı. Savaş boyunca Bolşevikler ciddi sorunların patlak verdiği yerler de denizcileri kullanmıştı. Bolşevizmin muhafız kıtası olarak adlandırılan denizciler görece ayrıcalıklıydı: Yiyecek karnelerindeki pay Petrograd'ın vasıflı işçilerinden fazla, yaşam koşulları da parti çalışanlarınınkinden çoğundan iyiydi.

Buna karşın, Kronştad'ın Bolşevizm'e olan inancı 1918 yılı başlarından itibaren yavaş yavaş sarsıldı. Çoğu Kronştadlı, Brest-Litovsk antlaşmasına karşı çıkmış ve Çeka'nın anarşistlere saldırmasını protesto etmişti. (Yine de söylenenlerin aksine Kronştadlıların çok azı şahsen anarşistti, anarşistleri sorumsuz ve maceracı olarak görüyorlardı.) 1918 yılının Temmuz ayında oldukça az sayıda Kronştadlı kısa ömürlü Sol SD ayaklanmasına katıldı; eski köylüler

---

ne kadar naif olsa da parti üyelerinin 1921 yılında bile önderlerinden ne kadar beklentili olduklarını ortaya koymaktadır.

[10] Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers', Peasants', and Soldiers' Councils, 1905-192,1* çev. Ruth Rein, (New York: Pantheon, 1974), s. 138.

[11] İvan Flerovski, akt. Paul Avriç, *Kronstad 1921* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1970), içinde, s. 57.

olarak levazım müfrezelerinden hiç hoşlanmıyorlardı. 1920 yılının sonbaharında Wrangel bozguna uğratıldıktan sonra pek çok denizci köyüne geri döndüğünde ailelerinden, komşularından, 'savaş komünizmi' altında akrabalarının, arkadaşlarının, komşularının büyük eziyetler çektiğini öğrendi. Bir denizci sonradan şöyle yazmıştır; 'Eve döndüğümüzde anamız babamız bize o zalimler (Bolşevikler) için neden savaştınız diye sordu. Bu bizi düşündürdü.'[12] Kırları kasıp kavuran Kızıl terör ve açlık onları öfkelendirmişti. Denizcileri, 'devrimin onuru ve gururu' yapan özellik –adaletsizliği kaldıramamaları– artık rejime karşı işliyordu. 1920 yılının Ağustos ayıyla 1921 yılının Mart ayı arasında Kronştad'da Komünist Parti üyesi 4.000 kişinin yarısı ya kendi isteyerek partiden ayrıldı yahut atıldı.

Bu arada ülkede 1921 yılındaki olağanüstü sert kış, Petrograd ve Moskova proleterlerini bir kırılma noktasına getirdi: ölmemelerine yetecek kadar dağıtılan tayın, kömür ve gaz sıkıntısı, kalın giysi, ayakkabı ve yakıt kıtlığı ve her şeyden önemlisi nispeten rahat koşullarda yaşayan kötücül hükümet komiserleriyle, 'savaş komünizminden' göreceklerini görmüşlerdi. Günlük hayatın hemen her şeyi dayanılmaz duruma gelmişti. Yiyecek fiyatları hızla yükseliyordu: 1921 yılında Ocak ayından Şubat ayına patatesin ve çavdar ekmeğinin fiyatı neredeyse üç katına çıkmıştı –22 Ocak günü de hükümet zaten yetersiz olan tayını üçte bir azaltmıştı. Aç ve soğuktan tir tir titreyen işçiler yalın ayak olmasada, kötü ayakkabılarıyla işyerlerinden çıkıp aileleri için odun ve yiyecek toplamak üzere kırlık yerleri dolaşıyordu. Bir avuç bile olsa topladıklarını şehre getirmeye kalktıklarında, resmi barikatlarda yolları kesiliyor, aranıyor ve mallarına el konuyordu.

İşçilerin kitlesel eylem yapmak dışında seçenekleri kalmamıştı: Şubat ayında yeni bir fabrika mitingi, gösteri ve grev dalgası yaşandı. Fiziksel olarak tükenmiş olmalarına rağmen, Petrograd'da, Moskova'da ve diğer şehirlerde binlerce işçi, kentlerle köyler arasında 'serbest ticaret', daha fazla tayın verilmesi ve tahıla el koyulması uygulamasının kaldırılmasını talep eden pankartlarla sokaklara döküldü. Petrograd'daki arta kalan Menşevikler, Bolşevik kararnamelerine son verilmesi, hapisteki bütün sosyalistlerin serbest bırakılması, ifade ve basın özgürlüğü ile fabrika komiteleriyle sovyetler için serbest seçim çağrıları yapan bildirilerle bu gösterileri destekledi. Çeka'nın

---

[12] Akt. Lincoln, *Red Victory*, s. 495.

ağır baskısına rağmen bu propagandalara, her şeyden önce Kurucu Meclis'in yenilenmesini isteyen kılıç artığı SD'ler de katıldı. 25 Şubat günü Truboçoy metal farikalarından başlayarak Petrograd'daki pek çok tesis ve işyerine yayılan, hatta sayıları fazlasıyla azalan Putilov işçilerini de kapsayan bir genel grev, bütün şehri sardı.

Hükümet buna lokavt ve Çeka terörüyle karşılık verdi. Çeka, Rusya'nın her tarafında Menşevik merkezlerini basarak bütün Merkez Komite dahil, parti üyesi yahut parti üyesi olduğundan şüphelenilen 3.000 kişiyi gözaltına aldı. Petrograd'ın neredeyse her sokağının başına seçme birlikler yerleştirildi. Devrim'in kadim merkezi işgal edilmiş bir şehri andırıyordu. 27 Şubat günü partinin Petrograd şefi Zinoviev, grevcilerin birkaç talebini kabul ederek şiddeti yumuşatmaya çalıştı. Tayın payının arttırılacağını, kentlerle köyler arasındaki nefret uyandıran barikatların kaldırılacağını ve 'savaş komünizmine' son vermek için planlar yapıldığını duyurdu. Bu tavizler ve Çeka'nın sindirmeleri arasında, Bolşevik önderlik bir hafta içinde grevi bitirdi.

İşçilerin Şubat ayındaki gösterilerinden kırk kilometre ötedeki Kronştad'ın pek haberi yoktu. Hükümet, protesto haberi Kronştad'a ulaşırsa denizcilerin, eski müttefiki Petrograd proletaryasıyla dayanışma adına ayaklanmasından ve rejime ciddi bir tehdit oluşturmasından korkuyordu. Hükümet bu nedenle her türlü grev haberinin sansür edilmesini emretti –basın ve radyo Komünist rejim tarafından çok sıkı denetleniyordu ve grevi denizcilerin duymasını engelleme konusunda gerçekten de büyük ölçüde başarılı oldular. Yine de Petrograd'da gösteriler düzenlendiği yolunda rivayetler kulaktan kulağa yayılarak şehirden adaya sızdı. 26 Şubat günü denizciler, üssün en büyük savaş gemilerinde mürettebat genel acil durum toplantıları düzenledi. Sonuç olarak Petropavlosk ve Sivastopol zırhlı savaş gemilerinin durumu yerinde gözlemlemesi ve yoldaşlarına haber vermesi için Petrograd'a 26 kişilik bir delegasyon yollamaya karar verdi.

Başlarında eski Komünist Parti üyesi, deneyimli isyancı Stepan Petriçenko olan gözlemciler, şehrin fabrikalarının askerler tarafından kuşatıldığını ve işçilerin konuşmaktan korktuklarını bariz bir şekilde gördüler. Daha cesur olan işçilerden biri Kronştadlılar'a şunları söylemiştir:

> Ayakkabımız, üstümüz başımız yok. Fiziksel ve moral açıdan dehşete düşürülmüş durumdayız. Ricalarımızın, taleplerimizin her birine yetkililer terörle, yine terörle, bitmek tükenmek bilmeyen bir terörle karşılık veriyor. Petrog-

rad'ın hapishanelerine bakın, son üç gün içinde kaç yoldaşımızın tutuklanıp oraya atıldığını göreceksiniz.[13]

28 Şubat günü adaya dönen öfkeli denizciler gördüklerini iki geminin müretteba tına anlattı. Çileden çıkan denizciler bunun üzerine, on beş temel talep içeren bir önerge hazırladı: Sovyetleri özgürleştirmek için gizli oyla yeni seçimler; bütün işçiler, köylüler, Sol sosyalist partiler ve anarşistler için eksiksiz ifade ve basın özgürlüğü; sendikalar ve köylü örgütleri için toplanma özgürlüğü; bütün sosyalist siyasal mahpusların ve bütün işçi, köylü, asker ve denizci siyasal mahpusların serbest bırakılması; toplama kamplarındaki bütün mahpusların davalarının yeniden görülmesi; belli partilerin ayrıcalıklarının kaldırılması; şehir sakinleriyle köylüler arasında bireysel ticareti engelleyen barikatların kaldırılması; 'özel' ve seçme Komünist savaş birliklerinin kaldırılması; bütün yurttaşlar için eşit tayın hakkı; köylülerin topraklarına erişme hakkının (fakat ücretli emek kullanma hakkı olmadan) tam olarak sağlanması; devletin gıdalara el koymasına son verilmesi ve zanaatçinin kendi mallarını serbestçe satma hakkı. Önergeyi (filo toplantısının başkanı olarak) Petriçenko ve (katip olarak) G. P. Perepelkin imzaladı. Kronştadlılar, Bolşeviklerin bir zamanlar görünürde ayağa kalktığı Ekim Devrimi'nin ütopyacı ideallerine, özellikle 'Tüm iktidar sovyetlere!' sloganına, Rusya'nın 'emekçilerini' temsil eden serbestçe seçilmiş bir sovyetler hükümetinin giderek tek partileşen Komünist rejimin yerini alacağına hâlâ inanıyordu.

Ertesi gün, 1 Mart günü Çapa Meydanı'ndaki mitingde toplanan 15.000 kişi, gözlemci delegasyonun yeniden kamuoyuna sunduğu Petrograd hakkındaki raporu dinledi. Petriçenko'nun okuduğu Petropavlosk önergesi coşkulu alkışlarla karşılandı. Orada bulunan Komünist temsilci, hükümeti savunmaya çalıştı, fakat küstahlığına dayanamayan kalabalık onu kürsüden indirdi. Toplantı daha sonra yapılan oylamayla önergeyi onaylayarak, bu konuda işçileri bilgilendirmek üzere Petrograd'a ikinci bir denizci delegasyonu göndermeye karar verdi. Petrograd'a varır varmaz, Çeka tarafından tutuklanan bu 30 kişilik delegasyondan bir daha asla haber alınamadı.

Ertesi gün 300 yerel delege, Kronştad Sovyeti seçiminin hazırlıkları için bir konferans yapmak üzere toplandı. Baltık Donanması'nın Komünist vekili Nikolay Kuzmin, hükümete karşı ikili iktidar oluşturmamaları konusunda

---

[13] Akt. Israel Getzler, *Kronstadt 1917-1921: The Fate of a Soviet Democracy*, (Londra: Cambridge University Press, 1983), s. 212-13.

delegeleri sert bir şekilde uyarmış ve gözdağı vermişti: 'Delegeler silahlı çatışma peşindeyse, bunu elde ederler.'[14] Bu uyarı açık bir düşmanlık olarak karşılandı ve Kronştadlılar Kuzmin'i tutukladı. Kronştadlılar artık açıkça rejime başkaldırmıştı. Konferans oturumu henüz devam ederken gelen bir mesaja göre, on beş kamyon dolusu ağır silahlı Kızıl Ordu askeri toplantıyı dağıtmak üzere adaya geçiyordu. Bu bilgi aslında doğru değildi, fakat bunun o anda farkında olmayan konferans, Petriçenko'nun önerisiyle, yeni bir Kronştad Sovyeti seçilebileceği zamana kadar şehri yönetmesi için beş kişilik bir Geçici Devrim Komitesi kurmaya karar verdi. Kronştad deniz üssü, askeri olduğu bariz olan bu birimi kurarak dönüşü olmayan bir yola girmişti: Bu artık bir ayaklanmaydı ve Komünist devletle silahlı çatışma kaçınılmazdı. Kronştad'ın yeni yayın organı *Izvestiya*, 'Siyasal partilere değil, tüm iktidar sovyetlere' ve 'ya zafer ya ölüm' diye manşet atmıştı.[15]

Yetkililerin en büyük korkusu bir kez daha ayaklanmanın –önce Petrograd bölgesindeki acemi Kızıl Ordu askerlerine sonra da görece sakin görünen işçilere- yayılmasıydı. Komünist basın işe dört elle sarıldı; –hükümeti devirmek ve Rusya'yı yeniden çarlık monarşisine götürmek isteyen bir Beyaz Muhafız komplosuyla ilgili asılsız suçlamaları kasıtlı ve yoğun bir biçimde– Kronştadlılar'ı tehlikeli karşı-devrimciler olarak gösterdi. Paniğe kapılan Zinoviev, amacı ayaklanmayı kontrol altına almak ve bastırmak olan Petrograd Savunma Komitesi'ni kurdu. 5 Mart günü bu komite, isyancılar yirmi dört saat içinde teslim olmazsa, 'keklik gibi avlanacağı' uyarısında bulundu. Aynı gün Troçki, bir ültimatom yayınlayarak isyancı denizcilerin derhal ve koşulsuz olarak teslim olmasını emretti.

Finlandiya Körfezi'nin Kronştad'la Petrograd arasındaki sularının üstü kışın dört ay boyunca donar ve buz genellikle Mart ayının sonuna kadar erimez. Bu aylarda buz yeterli sayıda askeri sevk etmeye yetecek kadar kalındır. Bu buzda yürüyerek yola koyulan birlikler körfezi ve sonrasında kaleyi ele geçirebilirdi. Kalenin asıl koruyucusu –Kızıl Donanma'nın en büyük ve en teçhizatlısı olan– zırhlı savaş gemileri onlara ateş açabilirdi ama gemiler buz nedeniyle hareket edemez ve körfezde manevra yapamazdı. Ne var ki, 1921 yılı Mart ayının ilk haftasında buz yer yer erimeye başladı ve erime yeteri kadar sürerse, kaleleri ve ağır toplarıyla üs gerçekten ele geçirilmesi olanaksız

[14] Akt. Lincoln, *Red Victory*, s. 498.

[15] A.g.e., s. 500.

hale gelir, iki zırhlı gemi körfezde manevra yapabilir ve Kızıl Birliklerin toplandığı yerleri dilediği gibi bombalayabilirdi. Aynı zamanda Baltık Denizi'ne geçebilir, oradan kıyı boyundaki onlara sempati duyan ikmal depolarından üs için erzak ve cephane sağlayabilirdi. Bu erzağa gerçekten çok ihtiyaç vardı. 1920-21 yılının kışı çok sertti ve denizciler yetersiz gıda ve giyecek dışında, yakıt sıkıntısı da çekiyordu. Kronştad'ın stoğu ortalama uzunluktaki bir kuşatmaya dahi dayanmaya yetmezdi; denizcilerin tek umudu buzun zamanında eriyerek kendilerini Komünistlerin acımasız ve kanlı zaferinden kurtarmasıydı.

Avantajını yitirmemek için Komünist hükümet hemen harekete geçti. Saldırıyı planlaması, sevk ve idare etmesi için özel olarak parlak Kızıl general Mikhail Tukhaçevski göreve getirildi. Tukhaçevski'nin hazırlıklarını tamamlaması üzerine, 7 Mart günü ona bağlı birlikler Kronştad'ı kıyıya bağlayan körfezdeki hisarları top ateşine tuttu. Kronştadlılar hem savaş gemilerinden hem de kalenin kendisinden ateşle karşılık verdi. Sert bir tipi o gece kalenin etrafındaki buzu büyük kar birikintileriyle örttü. Sis öylesine yoğundu ki göz gözü görmüyordu. Her şeye rağmen 8 Mart sabahı erken saatlerde Kızıllar ilerlemeye başladı, fakat Kronştadlılar'ın açtığı ateş onları geri püskürttü. Kızıllar buzların üzerinde beş yüz ölü ve iki bin yaralı bırakarak çekildiler.

8 Mart günü denizciler, 'Ne Uğruna Savaşıyoruz' adlı bir makalede köklü bir şekilde yeni amaçlarını açıklıyordu: Kronştad'ın Şubat ve Ekim devrimlerinin ötesine geçtiğini duyuruyorlardı: 'Burada, Kronştad'da üçüncü devrimin ilk tuğlası örülmüştür.'[16] Denizciler kendi ayaklanmalarının, 'komiserokrasiye' karşı ülke çapında bir ayaklanmayı tetikleyeceğine ve daha özgürlükçü bir toplum yaratacağına güveniyordu. Stratejik olarak hesaba kattıkları şey, ülke topraklarında kendi amaçlarını destekleyecek bir asker ve işçi ayaklanmasıydı. Fakat Petrograd işçilerinin onların çağrısına uyacak durumu yoktu: Yedi yıllık savaş, dört yıllık açlık, hiç bitmeyen ihtiyaç maddeleri sıkıntısı ve her şeyden önemlisi Çeka terörizmi, onların her şeyini ellerinden almıştı. Bütünüyle günlük geçim derdine düştükleri için, toplumsal yönden artık kıpırdayamayacak haldeydiler. Olayların tanığı olan Emma Goldman'ın acı bir şekilde hatırladığı gibi:

---

[16] Kronştad Geçici Devrimci Komitesi, 'What We Are Fighting For' ['Ne için Savaşıyoruz'] (8 Mart 1921), Robert V. Daniels, der., *A Documentary History of Communism in Russia* (Hanover ve Londra: University Press, New England University Press, 1993), içinde s. 136-8, 138'deki vurgu eklenmiştir.

> Petrograd'da grev yapanlar (...) açlıktan zayıf düşmüş ve enerjileri tükenmişti. (...) Davalarına fedakarca destek veren ve onlar için canlarını feda etmek üzere olan Kronştadlı yoldaşlarının yardımına koşacak artık ne mücadele gücü ne de inançları kalmıştı. Kronştad, Petrograd tarafından kaderine terk edilmiş ve Rusya'nın geri kalan kısmıyla bağı koparılmıştı.[17]

Bolşevikler ülke topraklarındaki bir ayaklanmanın önüne geçmek için ellerinin altındaki her aracı kullanmıştı. 8 Mart günü tam da Onuncu Parti Kongresi (İşçi Muhalefeti'nin sendikaların üstünlüğü programını reddedecek ve fraksiyonları yasaklayacak olan kongre) Moskova'da toplanıyordu. Bu Kongre'nin yapması gereken işlerden biri de 'savaş komünizminin' bittiğini ve devletin zorla hububata el koyma uygulamasının yürürlükten kalktığını açıklamaktı; köylüler bundan sonra ürününün sadece dörtte birini devlete teslim edecek, daha sonra geri kalanı dilediği gibi değerlendirebilecekti –isterse açık pazarda da satabilecekti. Küçük ölçekli sanayinin yanı sıra tarımsal ticaret de yeniden serbest bırakılacaktı. Bu değişikliklerle Rusya daha az kısıtlayıcı bir ekonomiye sahip olacak, böylece hoşnutsuzluk oldukça azalacak ve büyük olasılıkla sonunda insanların yeterince gıda bulması sağlanacaktı.

Bu arada, ilk saldırının başarısız olması üzerine Tukhaçevski'nin birlikleri, Kronştad'ın top ateşi altındaki çıplak buzun üzerinde hiç düşünmeden tekrar saldırıya geçmeye hiç istekli değillerdi. Buzun kırılmaya başladığını gören Tukhaçevski acele etmek zorundaydı, derhal bol miktarda yedek kuvvet ve malzeme istedi. Rusya'nın uzak şehirlerinden taze birlikler getirildi ve 10 Mart günü üsse yapılan yeni bir saldırı başarılı olamayınca, bunu iki gün sonra yine buz üstünde başka bir saldırı izledi, o da başarılı olamadı.

Görünüşe bakılırsa Kronştad denizcileri ve askerleri zafer kazanmıştı. Ama aslında içinde bulundukları zor koşullar onları günde çeyrek çavdar ekmeği ve patatesli bir çörekle, küçük bir parça at eti ve bir avuç yulafla yaşamaya mecbur ediyordu. Ülkeye proleter ve asker desteği için çağrı üstüne çağrı yayınladılar; bezginlikleri giderek artarken, çağrılarına –Petrograd'dan bile– karşılık alamadılar.

15 Mart günü Tukhaçevski korkunç bir güç oluşturdu: Uçaklar, ağır silahlar, en becerikli subaylar, aralarında askeri öğrenci ve Çekacılar da olan 45.000 asker. İçlerinde Kronştadlılarla savaşması için (16 Mart günü İşçi Muhalefeti'ni ve bütün fraksiyonları yasaklasın diye sıkı Leninistleri kongrede

---

[17] Emma Goldman, *Living My Life* (1931; yeni basımı New York: Dover, 1970), s. 2:884.

rahat bırakarak) Moskova'dan Petrograd'a aceleyle getirilen pek çok Onuncu Parti Kongresi delegesi de bulunan askerlerin büyük bir bölümü Komünist Parti üyesiydi. Delegeler aynı zamanda kitlelere kongrenin gıdaya el koyulmasını yürürlükten kaldırdığı ve şehirle kır arasındaki ticaretin serbest bırakılmasına artık izin verileceği haberini de getirmişti. Bu yenilik haberleri Komünistlerin kendilerini bile korkutan bir bayram sevinci yarattı. Bruce Lincoln'un yorumu şöyleydi: 'Savaş Komünizmi'nin en küçümsenen programlarından birinin yürürlükten kaldırılmasının Rusları Bolşeviklerin arkasına ve Kronştadlıların karşısına bu kadar hızla dizdireceğini Lenin bile umamazdı.'[18] Dört yıllık sarsıcı iç savaşın ardından işçi ve köylüler hükümetin safına geçmiş ve Kronştadlı denizcilere sırtını dönmüştü.

Bu yeni ortam içinde, 16 Mart günü öğleden sonra Kızıllar, Kronştad saldırısına başladı. Topçular *Petropavlosk* ve *Sivastopol*'u vurdu, uçaklar kaleyi bombaladı. Ardından Tukhaçevski kıyıdaki üç koldan üsse ağır bir saldırı başlattı. Tam teçhizatlı, görece iyi beslenmiş yaklaşık 50.000 asker, 15.000 aç isyancının karşısına çıktı. 17 Mart gününün sabah karanlığında sıkışık düzen içinde buzun üzerinde üsse doğru dört ayak sürünerek ilerleyen hücum kıtalarından pek çok kişi çözülen buzda yer yer açılan deliklerden körfezin buzlu sularına düşüp kayboldu. Kızıl birlikler üssün yakınına ulaştığı anda, adanın projektörleri ve işaret ışıkları birden geceyi aydınlatarak, saldırganları ağır makineli tüfek ateşine, el bombalarına ve top atışlarına maruz bıraktı. Ne var ki gün ışığındaki bir sonraki saldırı dalgası üssün çeperlerinde gedikler açtı ve gün boyu süren sokak savaşları şiddetlenerek adanın sokaklarına yayıldı. Kızıllar çevre hisarlarını tek tek ele geçirdi. Gece yarısından kısa bir süre önce iki zırhlı savaş gemisine baskın yapan Kızıllar, gemi telsizlerini anakaradaki komutanlarına zafer mesajı iletmek için kullandı. Bu haber için henüz erkendi: Kronştad direnişi 18 Mart günü –ne gariptir ki, Paris Komünü'nün 50. yıl dönümünde– öğle saatlerinde sona erdi.

17 Mart akşamı, her şeyin sona erdiği belli olduktan sonra, aralarında üssün Devrim Komitesi'nin on bir üyesinin de bulunduğu 800 kadar Kronştadlı buzu geçerek güvenli Finlandiya topraklarına firar edince, üssü savunan 700 kişi daha aynı yolu izledi. Hükümete teslim olsalar hiç şüphesiz bütün tutsaklar gibi idam edileceklerdi. Savaş sırasında Kızıllar hiç tutsak almadı; ele geçirilenler hemen idam edildi. Kronştad'ı ele geçirmenin Kızıl birliklere ma-

[18] Lincoln, *Red Victory*, s. 506.

liyeti 10.000 ölü, yaralı ve kayıp oldu. Kronştadlı denizcilerden ve onları destekleyenlerden kaç kişinin hayatını kaybettiği bilinmiyor; en az altı yüzünün öldürüldüğü sanılıyor, bin kişi yaralandı ve iki bin beş yüz kişi tutuklandı. Hükümet daha sonra Finlandiya'ya kaçan denizcilere geri dönerlerse af sözü verdi; bu yalana inanıp geri dönenler kendilerini Rusya'daki toplama kamplarında buldu.

Kendilerine göre Kronştadlılar, işçi ve köylülerin ihanetine uğramıştı. 'Üçüncü Devrim'lerinin Rusya'nın her yerini saracağını ve sovyet demokrasisini yeniden kuracağını ummuşlardı. Menşevik önder Fyodor Dan'ın görüştüğü, hapishanede idam edilmeyi bekleyen Kronştad denizcileri, 'kendilerini desteklemeyen ve yarım kilo et için onları satarak ortada bırakan' Petrograd işçilerine kırgınlıklarını dile getirmişti.[19] İsrael Getzler'in belirttiğine göre, 'kamyonların üstünde zincire vurulu olarak Petrograd sokaklarından idam yerine götürülürken bazı denizcilerin işçi gruplarının önünden geçerken onlara küfür ettiği rapor edilmişti.'[20]

Kelimelere sığmaz bir intikam duygusuyla öldürülen esir durumundaki Kronştad denizcilerinin kanı, bir zaman devrimin kendisine can vermiş olan kanla aynı kandı. Gördüğümüz gibi, yaşamsal önemi olan eleştirel düşünce, isyan ve özveriyle kendini adamanın siyasal kültürü, çarlık otokrasisini çökertmek için bir asır boyunca mücadele etmiş ve 1917 yılının Şubat ayında başarılı bir şekilde devirmişti. Bu yüzyıllık kültürün kökü, eskiden militan sosyalist olduğu su götürmez bile olsa, artık siyasal oportünizme ve baskıya dayanan bir 'Leninizm' tarafından, sadece Kronştad'dan değil Rusya'nın her yerinden acımasızca kazınıyordu.

Aslında Sosyalist devrimciler, en az Kronştadlılar kadar, işçi sınıfına içkin devrimci potansiyele olduğundan fazla değer biçmişti. Petrograd'ın – Rusya'daki sınıf bilinci en yüksek– geniş işçi kitlesinin amacını bileyen şey, dünya devrimi bir yana, sosyalist bir toplum görünümündeki soyutlamalar değil, daha iyi yaşama ve çalışma koşullarıydı. Bu tür haykırışlar öncelikle sözde proleter devrimci entelijansiyadan çıkıyordu. Kronştad ayaklanması sırasında Rus proleterlerinin büyük çoğunluğunun sadakatindeki şaşılacak kayma, kapitalizmin yaşanılır bir ücret ve ileri bir yaşam standardı sunması halinde işçilerin onun tarafına geçebileceklerini akla getirmektedir. Bolşevik-

---

[19] Getzler, *Kronştad*, s. 243.

[20] A.g.e.

ler 1921 yılında 'savaş komünizminden' vazgeçip, onun yerine Yeni Ekonomik Politika'yı (yani, kâr etmeyi de içine alan, serbest ticarete ve gelir eşitsizliğine izin veren NEP'i) hayata geçirir geçirmez, işçiler ekonominin ve sendikaların işçilerin kontrolünde olmasını talep etmeye ve İşçi Muhalefeti'ni desteklemeye son verdi.

Onuncu Parti Kongresi ve Kronştad'ın yenilmesinin ardından, 1917 yılının canlı siyasal kültürü sona erdi. Rusya'da siyasal yaşam adına ne kaldıysa, işçiler arasında çok az yahut hiç yankı bulmadan, Komünist Parti'nin tepesinde yaşanıyordu. En sonunda Troçki, Stalin'in milliyetçi şovenizmine ve 'tek ülkede sosyalizm' kavramına karşı mücadelesini başlattığında, bir zamanların devrimci işçilerinden de, hatta Rusya'nın kitleleri arasındaki en aşırı unsurlara bile bir zaman duyarlı davranan entelijansiyadan da neredeyse hiç destek elde edemedi. Devrim'den neredeyse eser kalmamıştı.

Yeşil Başkaldırı

Dahası da vardı. Ne gariptir ki, 1922 yılında *volya*nın eşitlik idealine ulaşma çabalarında ısrar eden kesim, köylülüğün içinde, kırsal kesimdeydi. İç savaş sırasında levazım müfrezeleri, çok sıkıntı yarattıkları halde, sovyet hükümetine karşı bir köylü savaşı başlatmaya yeterli olmamıştı. Bununla beraber, 1920 yılında Denikin'in ve Wrangel'in yenilmesinin ardından köylüler ürünlere el koyulması için bir neden görmüyordu. Doğrusu bu iş Beyazlar gittikten sonra da sürünce, köylünün Komünistlere kızgınlığı Rusya'yı büyük bir kırsal ayaklanmanın eşiğine getiren bir öfkeyle alevlendi.

Köylü savaşının ilk çıktığı yer, uzun zaman SD'nin kalesi olup, iç savaş sırasında ağır kayıplar veren Tambov vilayetiydi: Denikin'in birlikleri arazinin çok büyük bölümünü kasıp kavurmuş ve sert bir köylü direnişine neden olmuştu. Son büyük ayaklanmanın baş örgütleyicisi, Sol SD'lere katılmak üzere PSD'den ayrılan, SD üyesi Aleksandr Antonov'du. 1918 yılında Sol SD'lere uygulanan baskı sonrasında saklanmak için gittiği ormanlarda 150 ateşli köylü gerillasından oluşan bir grubu gizlice biraraya getirmişti. 1918 yılının sonbaharında levazım müfrezeleri geldiği zaman, Antonov elinden geldiğince onlarla savaştı; buna karşın iç savaş kendi grubunun etrafında şiddetlenirken Antonov iki yıl saklandı. En sonunda, 1920 yılının yazında birdenbire –bu sefer iyi örgütlenmiş 6.000 kendine bağlı köylü kuvvetiyle– Bolşeviklerle savaşmak üzere ortaya çıktı.

Yerel Tambov SD'leri (daha muhafazakâr PSD önderliğinde farklı olarak) esasen ayaklanma için hazırlıkla uğraşmış ve 1920 yılının Mayıs ayında il köylü kongresinde de benimsenen bir niyet mektubu hazırlamıştı. Popülist düşünceden etkilendiği belli olan niyet mektubu, yeni bir kurucu meclis toplanmasını da içeren klasik SD taleplerini dile getiriyor, ancak temsilcilerin görevden alınabilmesini, toprağın kamulaştırılmasını ve geniş insan haklarını da buna ekliyordu. Buna rağmen, hareketi kamçılayan aslında ideolojiden çok, Bolşevik istismarlarının acısını çıkarma arzusuydu. Ayaklanmayı oluşturan dağınık haldeki çeşitli *bunty* gruplarının bazı ortak amaçları vardı: Tahıl zor alım uygulamasına son verilmesi; şehirlerle serbest ticaretin yeniden sağlanması; Komünist hükümetin devrilmesi; köylülerin özerkliğinin yeniden oluşturulması ve *volya*nın serbest yerel sovyetler biçiminde korunması.

Aslına bakılırsa amaçlarının çoğu, SD'den çok Sol SD'nin amaçlarına yakındı. Gerçekten de Sol SD'ler, özellikle çeşitli muharebe birlikleri ve köylerin kurduğu birlikler içinde, ayaklanma da denebilecek, pek çok Yeşil başkaldırı içinde yer almıştı. Oliver Radkey, Tambov Yeşilleri'nin ayaklanmasını değerlendirirken, Sol SD'lerin 'önemli bir etmen' olduğunu belirtir. Yeterli olmasa da elimizdeki belgeler, 'Antonov'un kendi adını taşıyan faaliyetleri yaptığına ve sürdürdüğüne, Sol SD baş temsilcisi olarak [Peter] Tokmanov'un her ortaya çıkışında ona yardımcı olduğuna en ufak bir kuşku bırakmamaktadır.'[21]

Tambov ayaklanması 1920 yılının Ağustos ayında, bir levazım müfrezesinin tahıla el koymak üzere Kamenka köyüne gelmesiyle başladı. O yıl hasadın az olmasına rağmen Kızıllar, Kamenka'ya çok yüksek bir rüsum biçti. Köylüler müfrezenin talep ettiği miktarda tahılı teslim etse, ekecek tohumları bile kalmayacaktı. Başka seçenek bulamayan Kamenka köylüleri levazım müfrezesinin ekibinin yedi üyesini öldürdükten sonra, tabanca ve yabalarla kendileri de silahlandılar. Komşu köylerden köylülerle birleşerek küçük bir milis kurup, tahsilatçı müfrezelere karşı benzer başka eylemlere hazırlandılar. Kamenka ve komşu köyler –Komünist Parti üyeleriyle dolu olan ve köylülere siyasal olarak kendilerini ifade etme fırsatı tanımayan– resmi sovyetleri devirip onların yerine Köylü Birlikleri (STK) kurdular. Yerel SD'ler ve Sol SD'ler, kısa sürede köylülerin seçtiği yerel hükümet organları durumuna ge-

---

[21] Oliver H. Radkey, *The Unknown Civil War in Soviet Russia: A Study of the Green Movement in the Tambov Region 1920-1921* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1976), s. 128.

len ve Rusya'nın kırsal kesiminde baştan başa geniş bir ağ oluşturan, bu birliklerin örgütlenmesinde büyük rol oynadı.

Bunun üzerine asiler Tambov'a yürümeye karar verdi, ancak şehre daha on beş kilometre kadar kala Bolşevikler tam kuvvetle saldırarak onları uzaklaştırdı. Daha sonra Kızılların kırsal bölgelerde başlattığı yaygın terörle köyler yakıldı, köylüler öldürüldü, hayvan sürülerine el koyuldu. Bu baskı sadece yeni köylü isyanlarını ateşlemeye yaradı. Başkaldırı hızla vilayetin güney yarısına sıçradı, sonra da dalgalar halinde, Saratov'dan Voronezh'e ve Penza'ya; Smolensk'e, Beyaz Rusya'ya, Novgorod ve Tver'e; Ukrayna'ya, Volga'nın orta bölümüne, kuzey Kafkasya'ya ve Batı Sibirya'ya kadar, Rusya'nın kırsal kesiminin büyük bir bölümüne yayıldı.

1920 yılının Kasım ayında Antonov, hak ettiği gibi, ayaklanmanın askeri şefliğine seçildi; Radkey'in belirttiği gibi, 'kaçak gruplarını ve köylüleri düzenli ordu —bütün Yeşil kuvvetlerin en dişli olanı— haline getirerek ve düşmanlarının —uzun süre— çaresiz kaldığı ve gıpta ettiği bir muhabere ve casusluk sistemi kurarak, ilk kapsamlı örgütlenmeyi yapan' oydu.[22] 1920 yılının sonunda Antonov, Yeşilleri, ağırlıklı olarak Kızıl Ordu'dan kaçanların yanında sıradan köylülerden de oluşan yaklaşık yirmi bin kişilik üniformalı bir milis ordusu şeklinde yapılandırmıştı. Herhangi bir büyükçe Kızıl birliğinde bulunabilecek çeşitli birlikler (makineli tüfek, istihbarat, muhabere, maliye, ikmal birlikleriyle Çeka benzeri bir birlik) halinde örgütlenmişti. Radkey'in belirttiği gibi Yeşiller, 'düzenli bir ordu gibi kurulmuştu ve işinin ehli askeri uzmanların eli her yere uzanabilirdi. Genellikle küçük taburlar halinde çalışmasına rağmen, Yeşil kuvvetlerin alaylara, tugaylara ayrılmış iki ordusu vardı.'[23] Kısacası, artık Bolşevik rejimine ciddi bir tehdit oluşturuyorlardı.

Adeta sezgisel olarak Makhno'nunkine çok benzer taktikler kullanan Antonov'un taburları her yerdeydi; istedikleri zaman görünüp istedikleri zaman kayboluyorlardı. *Makhnovtsi* gibi, genellikle doğuştan süvari oldukları için, oldukça hareketliydiler; gerilla faaliyetlerini yapıp dost bir köyde kayıplara karışabiliyorlardı. Köylü halkın çoğu onları destekliyordu. Her köyde STK — yahut doğrudan *obşçina* seferberdi— Yeşil birlikleri yediriyor, donatıyor, onlar için bilgi topluyor, haber almalarına yardım ediyor ve birliktekilerin ailesine gereken yardımı sağlıyordu.

---

[22] A.g.e., s. 58.

[23] A.g.e., s. 149.

1920 yılının sonunda Yeşiller, Kızıllar'ı Tambov'un büyük bölümünün dışına sürdü; 1921 yılının Mart ayında sovyet iktidarının varlığı vilayetin çoğunda sona ermişti. 1921 yılının başında Beyaz ordular mağlup edilince, 2,5 milyon Kızıl Ordu askeri boşa çıkmıştı; bunlardan pek çoğu memleketlerine dönerken Yeşillere katılmıştı. Birtakım illerde Kızıl Ordu askerleri kazan kaldırarak Yeşil gruplara katıldı. Bu takviyelerle artan Yeşil askerlerin sayısı 40.000 kişiyle zirveye ulaştı.

Basit silahlar taşıyan Yeşiller, Orlando Figes'in dediği gibi, 'Komünist rejime karşı vahşi bir intikam savaşı' açmıştı ve 'rejiminin göğüs germek zorunda kaldığı en büyük tehdit olduğunu bizzat Lenin de kabul ediyordu.'[24] Amansız bir gerilla savaşı yürüten Yeşiller, —genellikle de işkence ederek— binlerce Bolşevik öldürdü, sovyet ve parti bürolarının altını üstüne getirdi, polis karakollarını ve adliyeleri tahrip etti, okulları yağmaladı, özellikle de tahıl toplama merkezlerini yerle bir etti. Geri aldıkları tahıl genellikle yük arabalarıyla, yağmalanan köye yeniden taşınıyordu. 1920-21 yılı kış ortasında Çeka'nın verdiği raporda, başta Saratov, Samara, Simbirsk, Penza ve Batı Sibirya'da olmak üzere, ülkede 118 köylü ayaklanması olduğu bildiriliyordu.

Fakat en şiddetli mücadele, Sol SD'lerin en derin kök saldığı Tambov'da yürütülüyordu. 1921 yılının ilkbaharında Komünist hükümet sonunda emrindeki bütün birlikleri —bol askeri ekipmanla birlikte savaşın acımasızlaştırdığı 50.000 askeri— asilere karşı Tambov'a yığabildi. Bu aktif güç bir kez daha, Kronştad ayaklanmasını daha yeni bastırmış olan Tukhaçevski'nin komutasına verildi. Kızıl komutan Tukhaçevski, Antonov'un kuvvetlerine son saldırıyı başlattı ve ayaklanmaya destek olan köylerde kitlesel bir şiddet uyguladı. Ele geçirilen asiler ve aileleri —kimi durumlarda bütün köy— toplama kamplarına götürüldükten sonra ya idam edildi yahut Kuzey Kutbu'na sürüldü. Toplam olarak yaklaşık 100.000 kişi hapis yahut sürgün edilmiş, 15.000 kişi de öldürülmüştü. Bir ay içinde Kızıllar —yeni bir kıtlığın yardımıyla— isyanı bastırabilmişti.

Yeşil taburların Tambov bölgesinde dolaşması 1922 yılında da sürdü, fakat er yahut geç ele geçirileceklerdi; sonunda bir silahlı çatışmada köşeye sıkışan Antonov 23 Haziran 1922 günü öldürüldü. Antonov'un ölümüyle —ve tam gaz devam eden NEP'le—köylü direnişi büyük ölçüde sona ermiş oldu.

---

[24] Orlando Figes, *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution* (New York: Penguin, 1996), s. 755-757.

Kronştad ayaklanması bozgunu, Onuncu Parti Kongresi'nde fraksiyonların yasaklanmasıyla birlikte Rus Devrimi'nin kesin sonunu zaten hazırlamıştı. Çok çeşitli gruplar —İşçi Muhalefeti, Sol SD'ler, Makhno hareketi, Kronştad denizcileri ve Yeşiller— tarafından teşebbüs edilen 'üçüncü devrim' başarısız oldu. Kronştad'ın düşmesinden sonra, 1917'nin ömrü uzun olmayan başarılarını —bağımsız sovyetleri, fabrika komitelerini, bağımsız sendikaları ve demokrasiyi— geri getirme umutlarının hepsi yok oldu. Rusya'da üçüncü devrimin yenilgisi devrimci geleneği zedelemiş, bu tür devrimlerin doğası gereği yıkıcı olduğu ve mevcut olanın her zaman ihtimal dahilindeki ideallerden çok daha iyi olduğu yalanına katkıda bulunmuştur.

Toplumsal devrime ilişkin en radikal nosyonlar Rusya'da doğal akışlarını, Bolşevik önderlerin 1917 yılından önce asla öngöremeyeceği boyutta sürdürmüştür. Marksçı kuramdan bağımsız olarak, devrim en gelişmiş kapitalist ülkede değil, kapitalizmin çok az geliştiği bir ülkede, sosyalist bir topluma maddi temel sağlayamayacak koşullar altında ortaya çıkmıştır. Lenin'in tarihle oynadığı kumar, Doğu'daki bir proletarya devriminin sonucunun Batı'da başarılı bir devrime varacağı beklentisine dayanıyordu.

Sonraki birkaç yıl içinde Rus Devrimi elbette Batı'ya doğru esen ve Avrupa'da da karşılığını bulan bir rüzgar yarattı. Proletaryanın değişen yoğunlukta isyan ateşi yaktığı yer Avrupa —özellikle en sağlam görünüşlü sosyalist geleneğiyle, kıtanın en sanayileşmiş ülkesi olan Almanya— oldu. Ancak proletarya hegemonyası ve sınıf dayanışması nosyonlarının, sonuçları yirminci yüzyılın geri kalanı için belirleyici olacak nihai sınava tabi tutulacağı yer de orası olacaktı.

YARARLANILAN ESERLER HAKKINDA

Üçüncü Devrim'in Üçüncü Cildi'ni yazarken bu devrimlerle ilgili onca kitap arasından özellikle İngilizce dilinde yazılmış aşağıdaki kitaplar ilgimi çekmiştir.

I. Kısım: 1905 Rus Devrimi

Rusya'nın genel tarihleri arasından iki ciltlik Michael T. Florinski, *Russia: A History and an Interpretation*, (New York: Macmillan, 1947), biraz eski tarihli olmasına rağmen kapsamlıdır, ilk kuruluşundan 1945 yılına kadarki Rusya'yı kapsar. Hepsinden önemlisi okumaya değer bir kitaptır. Nikolas V. Riasanovski, *A History of Russia* (New York ve Oxford: Oxford University Press, 1984) Kievan, Moskova, İmparatorluk ve Sovyet Rusyaları'nı inceler. Bernard Pares, *A History of Russia* (New York: Random House, 1965), önemli dönemleri geniş --ekonomik, siyasal, dinsel, askeri ve kültürel— etkenleriyle irdeler. Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire, 1552-1917* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994), başlangıcından 1917 yılına kadar imparatorluk Rusya'sına odaklanır.

Çok seçkin kimi kitaplar okuyucuyu doğrudan devrim öncesi Rusya'daki çalışma ortamına ve kır komününe götürür. 1870'li yıllarda Rusya'da yaşamış bir Britanyalı tarafından yazılmış olan, Donald Mackenzie Wallace, *Russia on the Eve of War and Revolution*, (1877; yeni basımı Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1961), kişisel deneyimlere, görüşmelere ve yerel belgelere dayanarak devrim öncesi Rusya'yı anlatır. Olga Semyonova Tian-Şanskaya, *Village Life in Late Tsarist Russia*, çev. ve der. David L. Ransel ve Michael Levine (Indianapolis, Ind.: Indiana University Press, 1993), yazarın 1890 yıllarının Rusya köylü hayatı üzerine dört yıllık çalışmasına dayanır. Henry Troyat, *Daily Life in Russia*, çev. Malcolm Barnes (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1961), 1903 yılında Moskova'daki günlük yaşamın çeşitli yönlerini inceler.

Dorothy Atkinson, *The End of the Russian Land Commune, 1905-1930*, (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1983), çıkışından 1905 ve 1917 Devrimleri, iç savaş ve 1929 yılına kadar çeşitli Sovyet tarım politikalarına kadar geleneksel kırsal komünlerini dikkate değer bir keskinlikle inceler. Komünün geniş ölçekli kapitalist tarımın saldı-

rısı altında ölüm sancıları çeken eskide kalmış bir şey olduğu şeklindeki Marksist efsaneyi çürütür.

On dokuzuncu yüzyılda Rusya'daki halkçılığın ortaya çıkışıyla ilgili olarak, Franco Venturi, *The Roots of Revolution: A History of the Populist and Socialist Movements in Nineteenth Century Russia*, çev. Francis Haskell (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1960), Herzen, Bakunin, Çernişevski, Tkaçev ve Lavrov'un yanı sıra *Narodnaya Volya* ile doruğa ulaşan popülist grupları derinlemesine araştıran tartışmasız bir klasiktir. Avrahm Yarmolinski, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism* (Londra, Cassell, 1957), yine bu hareketin 1830'lu yıllardan başlayarak yükselişine odaklanır. James H. Billington, *Mikhailovski ve Rusya'da Popülizm* (Oxford: Clarendon Press, 1958) kimi radikal süreli yayınları çıkaran, Çaykovski çevresinden biri olup, 1860'lı yıllardan 1905 yılına kadar etkin bir popülist teorisyen ve önder olan Nikolas Mikhailovski'nin hayatı ve eserleri üzerinde durur. Robert Payne, *The Fortress* (New York: Simon & Schuster, 1957), Aralıkçılar'dan Bakunin'e, Çernişevski'ye ve daha sonraki isyancılara, on dokuzuncu yüzyıl devrimcilerinin izini sürer. Kitabın adı, çarlık zamanında Rusya'nın önemli isyancılarının uzun süre hapis yattığı Petro-Pavel Kalesi'ne göndermedir.

Rusya'da işçi hareketinin ortaya çıkışıyla ilgili olarak, Semen İ. Kanatçikov, *A Radical Worker in Tsarist Russia: The Autobiography of Semen Ivanovich Kanatchikov*, çev. ve der. Reginald E. Zelnik (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1986), 1890'lı yıllarda *kruzhok*'a, yani çalışma grupları ortamında bulunmuş ve sonradan kendisi yazar olmuş bir köylünün anılarıdır; anılar 1905 yılına kadardır. Victoria E. Bonnell, *Roots of Rebellion: Worker's Politics and Organizations in St Petersburg and Moscow, 1900-1914* (Berkeley: Kaliforniya University Press, 1983), çarlığın son yıllarında sendika ve derneklerde yer almış işçiler arasında başkaldırının ortaya çıkışını ayrıntılı olarak inceler. Richar Pipes, *Social Democracy and the St Petersburg Labor Movement, 1885-1897* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1963), krujki'yi de içine alan, erken dönem işçi hareketinin -kimi yerleri tartışmalı da olsa- zengin ve canlı bir tasvirini yapar.

Sosyal Demokrat Parti'nin yükselişiyle ilgili olarak, Allan K. Wildman, *The Making of a Workers' Revolution* (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1967), İkinci Parti Kongresi'nde Bolşevik ve Menşevik olarak ortaya çıkacak Sosyal Demokrasi içindeki eğilimlerin ilk dönem gelişmelerin izini ustalıkla sürer. J. L. H. Keep, *The Rise of Social Demokracy in Russia* (Oxford: Clanderon Yayınları, 1963), kuruluş yıllarından 1905 yılına kadar, ona önderlik eden kişilerden ayrı, bir kurum olarak parti üzerinde durur. Bertram D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution: A Biographical History* (New York: Dial Press, 1961), Lenin, Troçki ve Stalin'in faaliyetlerini neredeyse bir roman gibi anlatır; son derece kolay okunan bir tarih kitabı olsa da önemli bilgi ve içgörülerle doludur. Leonard Schapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (1959; New York: Random House, 1960), 1900 yıllarındaki 'ekonomist' tartışmalardan 1953 yılında Sta-

lin'in ölümüne kadar Bolşevik (sonradan Komünist) Parti'nin yükselişinin izini sürerken, Devrim'den önce Bolşeviklerin Menşeviklerle olan çelişkilerini ve sonrasında yaratılan totaliter parti devletinin altını özellikle çizer.

Sosyalist Devrimciler'in ilk oluşumuyla ilgili olarak, Maureen Perrie, *The Agrarian Policy of the Russian Socialist-Revolutionary Party: From Its Origins Through the Revolution of 1905-1907* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), partinin popülizmden çıkışına; *obşçina* değerlerini bünyesinde barındırmaya ve köylülüğü, işçi sınıfına benzer devrimci bir güç olarak örgütlemek üzere *obşçina*nın çabalarını taşımaya niyetiyle toprağın kamulaştırılması programına değinir.

1905 Rus Devrimi'nin gayet iyi kapsayan bir kitap olarak, Sidney Harcave, *The Russian Revolution of 1905* (Londra: Collier-Macmillan, 1970). Bu görece kısa kitabın ek bölümünde, Devrim'le ilgili önemli belgeler vardır. Abraham B. Ascher, *The Revolution of 1905: Russia in Disarray* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1988), devrimin zorluklarını vurgulayan kapsamlı bir değerlendirmedir. Solomon M. Schwarz, *The Russian Revolution of 1905: The Workers' Movement and the Formation of Bolshevism and Menshevism*, çev. Gertrude Vakar (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1961), Devrim'in Bolşevizm'le Menşevizm arasındaki çelişkileri tırmandırışını ve ayrılmalarını hızlandırışını inceler. Walter Sablinski, *The Road to Bloody Sunday: Father Gapon and the St Petersburg Massacre of 1905* (Princeton, N. J.: Princeton University Press: 1976), Peder Gapon'un düşünceleri ve faaliyetlerine belli bir vurguyla, kendini Devrim'in başlangıç aşamalarıyla sınırlar. Leon Troçki, *1905*, çev. Anya Bostock (New York: Random House, 1971), ender okunan bir kitap olsa da karakteristik olarak muhteşemdir. Gerald D. Surh, *1905 in St Petersburg* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1989), özel olarak başkente odaklanırken, Laura Engelstein, *Moscow, 1905: Working-Class Organization and Political Conflict* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982) Moskova ayaklanmasının, çeşitli işçi kurumlarının —fabrika ve grev komiteleri, halk meclisleri, sendikalar ve yerel konseylerin— aynı zamanda da işçilerin genel greve katılımının üzerinde duran, muhteşem bir genel bakıştır.

II.Kısım: 1917 Rus Devrimleri

Şubat Devrimi'nin kapsamlı ve güvenilir değerlendirmesi, Tsuyoşi Hasegawa, *The February Revolution: Petrograd, 1917* (Seattle, Wash. ve Londra: Washington University Press, 1981), yoğun olarak çarlığın yıkıldığı ve halkın hoşnutsuzluğunun patlak verdiği 23 Şubat ile 3 Mart 1917 arasındaki günlere odaklanır. O yaz halk ayaklanmasında, Temmuz Olayları'nda olanlarla ilgili derinlemesine bir araştırma olarak, Aleksandr Rabinoviç, *Prelude to Revolution: The Petrograd Bolsheviks and the July 1917 Uprising* (Bloomington: Indiana University Press, 1968), okunmayı fazlasıyla hak eder. Şubat ayından Ekim ayına kadarki olayları gören birinin tanıklığı olarak önemli olan, N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917* der. ve çev. Joel Carmichael (Londra: Oxford Uni-

versity Press, 1955). Enternasyonalist Menşevik birinin yazdığı bu anılar, Sovyetler Birliği'nde 1922 yılında basılmış fakat birkaç yıl sonra Bolşeviklere eleştirel yaklaştığı için Stalin tarafından yasaklanmıştı.

Ekim Devrimi hakkında, E. H. Carr'ın üç ciltlik, *The Bolshevik Revolution 1917-1923* (1952; y.b. New York: W. W. Norton, 1985), fazlasıyla aydınlatıcılığını korur. Zamanla etkisini kaybetmemiş önemli bir diğer kaynak, William Chamberlin'in iki ciltlik, *The Russian Revolution 1917-1921* (1935; y.b. New York: Grosset ve Dunlap, 1965), Devrim ve iç savaşta olanları paha biçilmez eklerle anlatır. Hem Carr hem de Chamberlin Sovyetler Birliği'ne olumlu bakarken, taraflı olması beklenen iki kitap da ideolojiyle fazla yüklü değildir. Daha yakın tarihli, Orlando Figes, *A People's Tragedy: A History of the Russian Revolution* (New York: Viking Penguin, 1996), 1890'lı yıllardan 1924 yılına kadar bütün devrimci dönemi anlatan ödüllü bir tarih kitabıdır; radikal entelijansiyayı tartışması özellikle ilgi çekicidir. Edward Acton, Vladimir Iu. Çerniaev ve William G. Rosenberg, *Critical Companion to the Russian Revolution: 1914-1921* (Bloomington: Indiana University Press, 1977), Devrim'le, devrimin çeşitli siyasal partileri, kurumları, kişisel biyografileri ve toplumsal eğilimleriyle ilgili yazılmış makalelerin değerli bir derlemesidir.

Yakın tarihli Bolşeviklerin iktidara el koymasıyla ilgili çeşitli değerlendirmeler okuyucuyu sokaklara taşıyacak kadar etkilidir. R. V. Daniels, *Red October: The Bolshevik Revolution of 1917* (New York: Charles Scribner, 1967) de efsanelerin ötesine geçen ve Devrim'in hemen öncesindeki, olduğu sıradaki ve sonrasındaki günlere göz atan etkileyici bir anlatımdır; bu can alıcı günlerde tesadüflerin etkili olduğunu belirttiği için Marksistler tarafından eleştirilmişti. Aleksandr Rabinoviç, *The Bolsheviks Come to Power: The Revolution of 1917 in Petrograd* (New York: W. W. Norton, 1976), Temmuz ayaklanmasından iktidara el koyulan Ekim ayına kadar Petrograd'da Bolşeviklerin tutumunun izini sürerek odağına daha geniş bir dilimi alır. Rex A. Wade, *Red Guards and Workers' Militias in the Russian Revolution* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1984), 1917 yılında Petrograd'daki silahlı devrimci proleter güçleri inceler.

Devrimci dönem sırasındaki işçi sınıfıyla ilgili olarak, David Mandel, *The Petrograd Workers and the Soviet Seizure of Power: From the July Days 1917 to July 1918* (New York: St Martin's Press, 1984), Petrograd'ın işçi mahallelerinde aşağıdan devrimi anlatmaya çalışır; tutumlarının gerçekçi olmayan umutlardan değil acımasız toplumsal gerçekliklere akılcı tepkilerden kaynaklandığını öne sürer. J. L. H. Keep, *The Russian Revolution: A Study in Mass Mobilization* (New York: W. W. Norton, 1976), hem işçilerin hem de köylülerin Devrim'deki rolünü ve siyasal tutumlarını etkileyen toplumsal koşulları ustalıkla inceler.

Kimi önemli çalışmalar 1917 ve sonraki yıllarda işçi denetimi üzerine yoğunlaşır. Frederick I. Kaplan, *Bolshevik Ideology and the Ethics of Soviet Labor, 1917-1920: The Formative Years [Bolşevik İdeoloji ve Sovyet İşçi Sınıfı Etiği, 1917-1920: Oluşum Yılları]* (New

York: Felsefe Kütüphanesi, 1968), işçi hareketini -işçi denetimi, fabrika komiteleri ve sendikalarla birlikte- Şubat Devrimi'nden sonra filizlenişinden Komünistlerin hükmü altına girişine kadar inceler. S. A. Smith, *Red Petrograd: Revolution in the Factories, 1917-1918* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), Şubat Devrimi'nden hemen önceki Petrograd işçi sınıfını, aynı zamanda çarlık rejimi altındaki fabrika koşullarını; Şubat Devrimi tarafından yaratılan değişiklikleri; fabrika komiteleri ve sendikaları; işçi denetimini; işçi hareketinin yapısını; Ekim Devrimi'ni ve onun sanayinin örgütlenmesine etkisini ve işçi denetiminin 1918 yılı Haziran ayına kadar olan yazgısını ele alır. Maurice Brinton, *The Bolsheviks and Workers' Control: The State and Counter-Revolution* (Montreal: Black Rose Kitapları, 1975), Bolşeviklerin işçi denetimi kavramını kuşkucu olarak sahiplenmelerinin ve iktidara gelir gelmez denetim kurumlarına baskı yapmalarının bir özetidir. J. B. Sorenson, *The Life and Death of Soviet Trade Unionism 1917-1928* (New York: Atherton Yayınları, 1969) Bolşeviklerin işçi hareketinin kontrolünü eline almasının kapsamlı bir değerlendirmesini sunar.

Sovyetlerle ilgili olarak, bildiğim kadarıyla en iyi kaynak, Oskar Anweiler, *The Soviets: The Russian Workers', Peasants', and Soldiers' Councils, 1905-1921*, çev. Ruth Rein (New York: Pantheon, 1974) kitabıdır. Bu büyük tarihsel katkı hem teoride hem pratikte sovyetlerin öncüllerini inceler, 1905 ve 1917 Rusya Devrimleri'ndeki yaygın rollerinin çözümlemesini yapar ve sonrasında bunların nasıl yukarıdan aşağıya idari birimlere dönüştüğünü ortaya koyar. T. H. Rigby, *Lenin's Government: Sovnarkom 1917-1922* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), Sovyet Rusya'nın ilk yıllarında Komünist Parti yönetiminin kurumsallaştığı Halk Komiserleri Konseyi'ni inceler ve Konsey'in yapısını ve faaliyetlerini anlatır.

İç savaşla ilgili olarak, W. Bruce Lincoln, *Red Victory: A History of the Russian Civil War* (New York: Simon & Schuster, 1989), bu çok karmaşık olayın pek çok mücadele, güç ve evresinin keskin olduğu kadar güvenilir de bir anlatısıdır. Vladimir N. Brovkin, *Behind the Front Lines of the Civil War: Political Parties and Social Movements in Russia 1918-1922* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1994), iç savaş sırasında çeşitli siyasal partilerin kendi içindeki ve birbirleriyle siyasal mücadelelerini ustaca sunar. Bu ilgi çekici ve ezber bozan kitap iç savaşın kendisini Bolşevikler, Menşevikler, SD'ler, Sol SD'ler, Beyazlar, Yeşiller, Ukraynalılar, anarşistler, diğer gruplar ve hareketlerin bir kesişme yeri olarak sunar

Orlando Figes, *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution (1917-1921)* (Oxford: Clarendon Press, 1989), yararlı tabloları, haritaları ve ek sözlüğüyle, Rusya'nın kırsal kesimindeki gelişmelerin iç savaşta Bolşevik zaferini nasıl mümkün kıldığını ortaya koyar. 'Yeşil' başkaldırıyla ilgili olarak, Oliver H. Radkev, *The Unknown Civil War in Russia: A Study of the Green Movement in the Tambov Region 1920-1921* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 1976), öncülük etmiştir ve hâlâ son derece aydınlatıcıdır.

Bolşevizm'e partinin hem içinden hem de dışından muhalif eğilimlerle ilgili olarak okuyucu, Leonard Schapiro, *The Origin of the Communist Autocracy: Political Opposition in the Soviet State, First Phase 1917-1922*, 2. Baskı, (1954; Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1977) kitabına başvurmalıdır. Bu kapsamlı, Lenin'in siyasal muhalifleri çalışması hem kişileri (mesela Martov, Troçki ve Buharin) hem de grupları (PSD, Sol SD, Sol Komünist, Menşevik, İşçi Muhalaefeti ve diğerlerini) kapsar. Robert Vincent Daniels'in son derece okunmaya değer kitabı, *The Conscience of the Revolution: Communist Opposition in Soviet Russia* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960), Rusya Komünizmi dahilindeki solcu muhalif eğilimleri inceleyerek, 1917 yılındaki Bolşevik gruplaşmalarından 1929 yılında Buharin'in suçlanmasına kadarki muhalif grupları ve olayları kapsar.

Oliver H. Radkey, *The Agrarian Foes of Bolshevism: Promise and Default of the Russian Socialist Revolutionaries, February to October 1917* (New York: Columbia University Press, 1958), PSD'nin halk içindeki köklerini, iç çelişkilerini, Şubat ve Ekim Devrimleri sırasındaki tutumunu inceleyerek PSD'yi kuşatan esrarlı havaları ortadan kaldırır. Bunun devamı olan Radkey'in, *The Sickle Under the Hammer: The Russian Socialist Revolutionaries in the Early Months of Soviet Rule* (New York ve Londra: Columbia University Press, 1963) kitabı, Devrim'den sonra, Kurucu Meclis olayları içinde ve iç savaş sırasındaki PSD ve Sol SD'leri ele alır. I. Steinberg, Spiridonova: *Revolutionary Terrorist*, çev. ve der. Gwenda David ve Eric Mosbacher (Londra: Methuen & Co., 1935), Ekim Devrimi'nin hemen sonrasındaki Sovnarkom'un üyesi bir Sol SD'li tarafından yazılan, Sol SD'nin en önde gelen önderinin hüzünlü bir biyografisidir.

Devrimci dönemde Menşeviklerle ilgili olarak, Vladimir N. Brovkin, *The Mensheviks After October: Socialist Opposition and the Rise of the Bolshevik Dictatorship* (İthaka, N. Y. ve Londra: Cornell University Press, 1987); Leopold H. Haimson, der., *The Mensheviks: From the Revolution of 1917 to the Second World War*, çev. Gertrude Vakar, (Chicago ve Londra: Chicago University Press, 1974); ve Ziva Galli, *The Menshevik Leaders in the Russian Revolution: Social Realities and Political Strategies* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1999), hiçbirine paha biçilemez. İsrael Getzler, *Martov: A Political Biography of a Russian Social Democrat*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1967) Enternasyonalist Menşevik önderin devrimci hareket içindeki siyasal düşüncelerini ve etkinliklerini anlatır.

Devrimci dönemdeki anarşistlerle ilgili olarak, Paul Avrich, *The Anarchists in the Russian Revolution, Devrim Belgeleri* dizisi (İthaka, N. Y.: Cornell University Press, 1973), özgürlükçü hareket için tarihsel önemdeki belgesel malzemeleri içerir. Michael Palij, *The Anarchism of Nestor Makhno, 1918-1921: An Aspect of the Ukranian Revolution* (Seattle ve Londra: Washington University Press, 1976), Makhno'nun hayatının, hem Beyazlar'a hem de Bolşeviklere karşı öncülük ettiği askeri partizan eylemlerinin ve onun yolundan giden köylü hareketinin kapsamlı bir anlatımıdır. Anarşist bir bakış açısından,

Peter Arşinov, *History of the Makhnovist Movement 1918-1921*, çev. Lorraine ve Fredy Perlman (Chicago: Solidarity, 1974), alt başlığı pekâlâ 'bir savaş anarşizmi araştırması' olabilecek kitabın sıkıntısı, aynı Voline'nin daha önce belirtilen Devrim tarihi gibi, ideolojik olarak fazla önyargılı olmasıdır.

Rusya'nın devrimci önderlerinin biyografilerinden olayların içyüzü anlaşılabilir. Robert Service'nin Lenin'in siyasal kariyerini eksiksiz anlatan üç ciltlik, *Lenin: A Political Life* (Bloomington, Ind.: Indiana University Press, 1985) ve aynı yazarın ilgi çekici tek ciltlik, Lenin: *A Biography* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2000) kitaplarının hepsi paha biçilmez kaynaklardır. Service'nin çalışması hem Lenin hayranlarının taşıdığı hürmetkâr bakıştan hem de muhalifleri tarafından taşınan düşmanca bakıştan muaf olması açısından emsalsizdir. Dikkat çekici bir istisna olan, Leon Troçki, *My Life: An Attempt at an Autobiography* (New York: Pathfinder Yayınevi, 1970), Birinci Dünya Savaşı öncesinden yazarın Stalin tarafından Rusya'dan sınır dışı edilişine kadar, devrimci hareket içindeki kişi figürlerinin dikkate değer betimlemeleri eşliğinde klasik sosyalist hareketin aydınlatıcı açıklamalarını sunar.

Kronştad ayaklanmasıyla ilgili olarak, Paul Avrich, *Kronştad 1921* (Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1970) muhteşem bir değerlendirmedir; yazarın isyancı denizcilerin saiklerinin içyüzünü araştırması paha biçilmezdir. İsrael Getzler, *Kronstadt 1917-1921: The Fate of a Soviet Democracy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), 'Sovyet demokrasisinin unutulan altın çağı' olarak 1917-18 yıllarının Kronştad'ını özellikle merkeze alan son derece önemli bir başka tarih çalışmasıdır.

Yıllar içinde pek çok yararlı belge derlemeleri yayımlandı. Oldukça kapsamlı, fakat ikincil malzemelerle pek yüklenmemiş bir derleme için tavsiyem, James Bunyan ve H. H. Fisher, der., *The Bolshevik Revolution 1917-1918: Documents and Materials* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1934). Vazgeçilmez bir seçkidir, tıpkı, James Bunyan, der., *Intervention, Civil War, and Communism in Russia, April-December 1918: Documents and Materials* (Baltimore: John Hopkins, 1936) gibi. F. A. Golder, der., *Documents of Russian History: 1914-1917*, çev. Emanuel Aronsberg (1927; y.b. Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1964), esas olarak Bolşevik gazetesi *Izvestia* ve Kadet gazetesi *Rieç*'ten seçilen malzemelerin muhteşem bir seçkisidir.

Üç ciltlik, Leon Troçki, *The History of the Russian Revolution*, çev. Max Eastman (1932; y.b. New York: Patfinder, 1980) Devrim'in Bolşevik esinli en iyi değerlendirmesidir. Kendisinin büyük bir rol oynadığı tarihsel bir olayı yorumlamada yazarın hiçbir bahaneye sığınmadığı —biçimsel olarak parlak, detayları zengin ve teorik olarak algılaması güçlü— değerlendirmesi taraflı değildir. Önemli bir zaafı halk hareketinin kendisini adeta yok saymasıdır —birkaç parlak bölüm dışında, işçiler, köylüler ve askerler sönük figürlerdir. Üstelik, Bolşevikler dışındaki partiler ve gruplar hiçbir yapıcı rol üstlenmezler ve devrimcilerin bir otokrasinin ortaya çıkışıyla ilgileri hafife alınmış yahut görmezden gelinmiştir. Richard Pipe, *The Russian Revolution* (New York: Vintage

Books, 1991) ise Devrim'e muhafazakâr bir bakıştır. Bu etraflı araştırılmış, zorlama sayılabilecek tarih çalışması, yazarın Bolşeviklere yönelik iflah olmaz nefretinden zarar gören bir değerlendirmedir.

Voline, *The Unknown Revolution, 1917-1921* (1954; y.b. New York: Free Life Editions, 1974), Devrim'de halk hareketinin ihmal edilen yönlerine dair değerli bir kaynak olmasına rağmen içine ideolojik önyargılar da sızmıştır. Voline, anarşist V. M. Eichenbaum'un takma adıydı. İlk olarak 1947 yılında Fransa'da yayımlanan kitap, Bolşevikleri asla hata yapmayan fakat sadece 'ihanet eden' ikiyüzlüler olarak betimler (bu bakış, yeterince yansıtılmayan sol muhalefeti, Şliapnikov ve Kollontay gibi militan işçiler de dahil, Bolşevizm içinde bırakan bir bakıştır). Voline halkın kendiliğindenliğine neredeyse gizemli nitelikler bahşederek, çok karmaşık toplumsal gelişmeleri fazla basite indirger.

İlk olarak 1930 yılında Fransızca olarak basılan, Victor Serge, *Year One of the Russian Revolution*, çev. ve der. Peter Sedgwick (1972; y.b. Londra; Bookmarks ve Pluto Press, 1992), Devrim'in ilk aylarındaki idealizmi ve büyük umutları yansıtır. Serge'nin, *Memoirs of a Revolutionary 1901-1941*, çev. Peter Sedgwick (Londra: Oxford University Press, 1963), I. Dünya Savaşı öncesi dönemdeki sosyalizmin ve sosyalizmin etik olduğu kadar isyancı nedenlerle de yöneldiği idealist toplantıların ilk ağızdan anlatımıdır; bu konu dördüncü ciltte de soruşturulacak olan konudu.

Üçüncü Devrim'in ilk iki cildinde modern çağdaki demokratik devrimler tartışılmış, feodal kurumlarla mutlaki monarşilerin tasfiyesiyle yaşanan siyasal değişimlerin yanı sıra sanayi kapitalizminin doğuşu ve gelişmesi, toprağın görece eşit dağıtımı ve aristokrasiye ait bir dizi ayrıcalığın yürürlükten kaldırılması gibi ekonomik değişimler üzerinde de durulmuştu. Elinizdeki bu üçüncü cilt ise yirminci yüzyılın birinci yarısını tarihin en devrimci dönemi kılan iki büyük devrimci kalkışmaya, 1905 ve 1917 Rus devrimlerine odaklanmaktadır. Proleter devrimler çağını başlatan bu iki dünya-tarihsel olaya heterodoks, ama aynı zamanda gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşan Bookchin, eski düzeni yıkıp yepyeni bir düzen kurmak amacıyla üretilen devrimci doktrinlerdeki doğru ve yanlış yönleri zamanın sınamasından geçirerek derinlemesine irdelemektedir. 1917 Bolşevik Devrimi'ni Avrupa sosyalizminin bir ifadesi olarak gören Bookchin, zamanın en işe yarar devrimci fikirlerinin Rusya'daki Sol Sosyalist Devrimciler tarafından dile getirildiğini, onların devrimci halkçılığının Şubat Devrimi sonrasında Rusya'nın sürüklendiği krize en iyi çözümü sunduğunu belirtmektedir. Ona göre 1917-21 yılları arasında Rusya'ya en uygun düşen sosyalizm anlayışına Lenin, Troçki ya da anarşistler değil, Sol Sosyalist Devrimciler sahiptir. Yazar, bu devrimcilere ve onların programlarına 1917 Rus Devrimi üzerine literatürde yeterince yer verilmediği kanısındadır.

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri soluk soluğa yaşanan, büyük düşün ve eylem adamlarının damgasını vurduğu büyüleyici bir devrimci dönemin özgün hikâyesidir.

dipnot yayınları
Selanik Caddesi 82/24 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 • Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitabevi@yahoo.com • www.dipnotkitap.com